1

ROMAN
ÖYKÜ
DİZİSİ

necati cumalı • viran dağlar

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

Necati Cumalı

VİRAN DAĞLAR

Makedonya 1900 / 2. Kitap

1995 YUNUS NADİ ROMAN ÖDÜLÜ
1995 ORHAN KEMAL ROMAN ÖDÜLÜ
1. ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ

BÜTÜN ESERLERİ-1

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

3. BASI

VİRAN DAĞLAR

'Dağlar dağlar
Viran dağlar...'
Rumeli Türküsü

3. BASI
Mart 1996

Kapak düzeni:
Naci ÖZDAĞLI

Dizgi-Baskı:
Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Yayımlayan:
Çağ Pazarlama A.Ş.
Türkocağı Cad. No: 39-41
Cağaloğlu-İstanbul

NECATİ CUMALI
Bütün Eserleri: 1

VİRAN DAĞLAR

(Makedonya 1900/2. Kitap)
Roman

3. Baskı

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

GİRİŞ

1

Tam kendine yaraşır bir görkemi vardı gelişinin. Makilikler arasından geçen keçiyolunun göl kıyısına indiği yerde, yüksek yapılı kır atı üstünde göründüğü zaman, buralardan biri, sıradan bir yolcu olmadığı hemen belli oluyordu. Yürüyüşünü akşam gölgelerinin uzayışına, karanlığın koyulaşmasındaki hıza ayak uydurarak ayarlıyor gibiydi atı. Batıya doğru uzayarak kaçan gölgelere yetişmek istiyorcasına hızlanmıştı. Görenlerin hep dedikleri, anlattıkları gibi, toynakları altında bastığı yeri geri geri iter, nallarıyla döver gibi; adımları üstünde yüksele yüksele, her attığı adımda boyunu biraz daha aşar, daha da aşacakmış gibi...

Biliste'ye bir çeyrek saat yolu kalmıştı önünde. Keçiyolu, Biliste gölünün batı ucunda, Görce-Elbasan şosesine çıkarak son buluyordu. Şosede bir kurşun atımı ilerledikten sonra sağa ayrılan toprak bir yol Biliste'ye giderdi. Köy görünmüştü. Günün son ışıkları yanıp sönerek dil dil uzuyor kısalıyorlardı pencere camlarında. Gölün batı ucuna yaklaşırken, sığındıkları karanlıklardan fırlayan bir yarasa sürüsü içine düştü atıyla. Sağını solunu saran yarasalar, ağaç gövdelerine, dallara, kıyıdaki yıkık bir damın duvarlarına çarpa çarpa, delice uçuşlarla oradan oraya atıyorlardı kendilerini. Arada içlerinden biri, karnından soluyarak, çarptığı yerde bir süre yapışıp kalıyor, az sonra tüylü karaltısıyla yeniden ortalarda çırpı-

nıp duruyordu. Yarasalardan biri omuzuna, biri elinin üstüne çarptı. Neredeyse sağ gözüne değecek kadar yakınından uçan bir yarasa, atını huysuzlandırdı. Bir başka yarasa alnına çarpınca hayvan daha da sinirlendi. Tıksırdı, silkindi, sağa sola kaçarak, kuyruğu, başıyla kovalayarak yarasaların saldırılarından kurtulmaya çalıştı. Kırk elli adım böyle gittiler, bir defne kümesinin yanında yarasaların çemberinden çıktılar.

Yolunun üstünde, aralarından geçtiği mısır tarlaları, bahçeler hep insansızdı. Bilisteliler karanlık basmadan evlerinde olmak için gün kavuşmadan bırakmışlardı kırlardaki işlerini. Biliste yolunda gördüğü, evine dönmekte sona kalan köylü, atından iki kurşun atımı ilerdeydi. Atının çabuk yürüyüşü ile hızla kısalıyordu aralarındaki açıklık. Bilistelinin durduğunu, dönüp kendisine baktığını gördü. İnce uzun bir adamdı. Bakışlarını üstünden ayırmadan, merakla yaklaşmasını bekliyordu.

O güne kadar hep içlerinden biri gibi rahattı Biliste'ye gelişlerinde. O akşam niçin geldiğini hatırlayınca adamın meraklı tutumundan tedirginlik duydu. Herkesin henüz sokaklarda, kapılarının önünde olduğu bu akşam saatinde Biliste'de görünmesi sakıncalıydı. Oyalanmak için atının başını yolun sağında dört beş adım içerde kalan bir çeşmeye çevirdi. Çeşmenin önünde atından indi.

Biliste, Makedonya'nın göller bölgesinde, kendi adını taşıyan küçük bir gölün kıyısında, yüz yirmi hanelik bir köydü. Sık erik, elma bahçeleri, kireç badanalı duvarları, çatılarının kırmızı kiremitleriyle gölün kıyısına üst üste çekilmiş yeşil-beyaz-kırmızı üç çizgi gibi görünürdü uzaktan. Halkı Osmanlıların Balkanlar'a yayıldıkları yıllarda Müslümanlığa geçmişti. O gün bugün kendilerini Osmanlı bilir, Osmanlı padişahına bağlı sayarlardı.

Küçük Biliste'nin dünya ile bağlantısı atla, katırla sağlanırdı. Tek atlı arabası olan, ancak üç beş varlıklı kişiydi köyde. Haftadan haftaya, iki üç saat uzaklıkta Görce, Kastorya, Florina gibi kasabalara gidip dönenlerin anlattıkları çoğunlukla Bilistelilere inanılmaz gibi görünür, günlerce dillerde dolaşarak köyün durgun yaşayışını

çalkalayan önemli olaylar olurdu. İçlerinden birinin Florina'dan satın alıp getirdiği pilli el lâmbasını böyle karşılamışlardı ilk gördüklerinde. Atsız, eşeksiz sadece ayak çevirmekle giden bisikleti de...

Bilisteli uzun ince adamın adı Şaban'dı. Otuzunda yoktu henüz. Daha delikanlılığında iki yandan açılmaya başlayarak seyrekleşen dik sarı saçları, çizgiler belirmeye başlayan yüzüyle, otuz beş kırk yaş arası gösterirdi. Uzun yaz günü boyunca çalışmanın ağırlaştırdığı adımlarla mısır tarlasından dönüyordu.

1916 Ağustosu'nun 26'sı idi o gün. İki yıldır savaş vardı dünyada. Son aylarda atla gidilirse dört beş saat çekecek kadar yakınlarına sokulmuştu savaş. Biliste'de değişen bir şey yoktu görünürde. Balkan bozgunundan sonra Osmanlı padişahından kopmuş, Arnavutluk'a bağlanmışlardı. Ayrımında oldukları bütün değişiklik, Osmanlılar artık asker toplamıyorlardı köylerinden. Yeni devletleri Arnavutluk'un bekçisi jandarması ise henüz görünmemişti. Dediklerine göre Arnavutluk'ta Esat Paşa geçmişti başa. Esat Paşa savaştan uzak durduğu için Bilisteliler de savaştan uzaktılar. Kimler ilerliyorlardı cephelerde, kimler geriliyorlardı, savaşla olan bilgileri hep kulaktan duyduklarıyla gelişiyor, değişiyordu.

Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusunda erdi Şaban, Kumanova'da, Pirlepe'de, Manastır'da dövüştü. Kumanova'da yaşadıkları bozgun karabasandı hâlâ. Sık sık rüyalarına girer, uykusunda terletirdi. Başlarında Zeki Paşa vardı. Silâhları tamdı. Hem dinlenmiş hem de toktular. Saldıracak yerde üç gün boş beklediler. Bölük subayları, tabur subayları Zeki Paşa'nın saldırı emri geciktiği için söyleniyorlardı. Genç subaylar haklı çıktı. Sırplar üç gün içinde toparlandılar. Yeni birliklerle güçlenerek saldırdılar. Onlardaki toplar bizde yoktu. Bir gün içinde çökerttiler Şabanların tuttukları cepheyi. Top mermilerinden bir sağnaktı boşanan. Kollar, bacaklar, kopuk başlar savruluyordu havada. O kargaşa içinde "Kaç" borusu duyuldu. Birbirlerini çiğneyerek, yaralılara, ölülere basarak kaçıyorlardı. Elinde mavzeri, kendini kaçanlar arasında buldu. Kumanova istasyonunda üst üste yığılan vagonlar hatları kapamışlardı.

Trenler işlemedi. Yaralıları atarak yaralı vagonlarına binenler, trenler kalkmayınca bir kez daha birbirlerini ite kaka indiler, yaralıları çiğneyerek, nereye gittiklerini bilmeden kaçmaya başladılar. Koşumlarını keserek, koşulu topların atlarına atlayıp kaçanlar vardı. Şaban, mavzer elde kaça kaça Pirlepe'de buldu kendini. Başlarındaki subaylar kaçanları Pirlepe-Manastır yolu üzerindeki dağlık bölgede toparladılar. Tutuştukları yeni savaşta, Sırpların elindeki 75 mm'lik Fransız toplarının ateşine bir gün dayanabildiler. Kaçabilenler yine kaçtı. Şaban, elden mavzerini bırakmadan kaçanlar arasındaydı. Subaylar yeniden toparlamaya, düzene koymaya çalışıyorlardı Manastır'a doğru kaçanları. O kızıl kıyamette, yerlerde yatan Sırbı Osmanlısı birbirine karışmış yaralılarla, ölüleri çiğneyerek canlarını kurtarmaya çabalarlarken kendi gibi bir er gördü yanıbaşında, "Arkana bakma, kaç!" dedi ona; "Kaç, görünmemeye bak! Ne bizimkilere ne Sırplara!" Bir süre birlikte kaçtılar. Manastır'dan öte bütün geçitleri iyi bilirdi. Arkadaşı: "Bu savaş bitti, yenildik" diyordu. "Manastır'da emirlerine uysak toplansak da boşuna; Zeki Paşa kırdırdı bizi; onlarda bu Fransız topları, bizim başımızda Zeki Paşa varken kazanamayız!"

Bu kez Sırp ordusu yerine dağları tutan Sırp-Yunan çetecileri çıktı karşılarına. Kaçak erlerin avına çıkmışlardı. Gündüzleri gizlenerek, geceleri yol alarak üç günde Arnavutluk'a geçtiler, arkadaşı Esat Paşa'ya teslim olmak için Elbasan yolunu tuttu. O üç gün daha ormanlarda saklanarak, ayaklarında tabanları patlamış, iple bağladığı, çarığa dönmüş postalları, hâlâ elinden bırakmadığı mavzeri ile Biliste'deki evine varabildi.

Dört yıl geçmişti aradan. Bu savaştan köye ulaşan haberler değişikti. Osmanlılar geri gelecek diyenler de vardı, Osmanlılar buralardan sürüldü, bir daha dönüp gelemez, kalanları da gidecek diyenler de...

Gerisinde, ana yoldan bir atlının geldiğini duymak birden canlandırdı Şaban'ı. Her yanını uyuşturan yorgunluğunu unuttu, hayata döndü. Akşam serinliğini duyuyordu yüzünde. İlk bakışta

yabancı biriydi atlı. Kim olduğunu çok çabuk tanıdı. Kır atı üstünde, omuzunda çapraz mavzeriyle Goriçkalı Zülfikar Bey'di gelen. Bilisteli bir köylü için önemli bir olaydı Zülfikar Bey'in gelişi. Cesareti, yakışıklılığı, cömertliği, gönül serüvenleri, nişancılığı üstüne anlatılanlarla adı dillerde dolaşan ünlü bir kişiydi Zülfikar Bey. Durdu, ünlü Zülfikar Bey'in köye gelişini ilk gören olmanın gönül hoşluğuyla yüzü gülerek bekledi. Konukları yol kavşağına yaklaşırken seslenecekti ki kararsızlığa düştü. Savaş bölgesinden geliyordu Zülfikar Bey. Dört yıl önce kendi başına geldiği gibi, kaçıyorsa, Sırp-Yunan çeteleri varsa ardında?.. Görünmek, tanınmamak isteyebilirdi! Sustu, durduğu yerde kararsız kaldı. Zülfikar Bey'in çeşmenin başında atından indiğini gördü. Değirmenci Yakup Ağa'ya gelip gittiğini duyardı. Gidip Yakup Ağa'ya gördüğünü söylemenin doğru olacağını düşündü, hızlanan adımlarla yürüdü.

2

Akşam yemeğine oturacakları sırada, avlu kapılarının çalındığını duydu Yakup Ağa. Yer sofrasının başında bağdaş kurmuş, karısının kızlarının sofranın kurulmasını tamamlamalarını bekliyordu. Sesler gülüşlerle dolu eski yaz akşamlarını son yıllarda unutmuştu Bilisteliler. Dağ bayır, yasalardan kaçanların oluşturduğu silâhlı çeteler, soyguncularla doluydu. Akşamla kapılarını kapayıp duvarları arasına sığındıkları ayrı ayrı kaleler gibiydi evleri. Çok olağanüstü bir durum olmadıkça kimse kimsenin kapısını çalmaz olmuştu. Kim olabilirdi gelen? Tanıdık bir el değildi kapıyı çalan. Sorularla dolu bakışları, ellerinde sofraya taşıdıkları ekmek yemek sahanları, daha başka öteberiyle ayakta durmuş "Kim acaba?" diye kendisine bakan karısının kızlarının bakışlarıyla karşılaştı.

– Hayırdır inşallah; diye mırıldanarak yerinden doğruldu.

Karısı:

– Hayırdır; başka ne olur? dedi, kötülük için gelen bu saatte gelmez!

Kadın iki eli arasında çorba tası, sofraya yakın duruyor, ayakta kuşağını düzelten kocasından ayıramıyordu bakışlarını,

– Tabancanı yanına al!

Küçük kızları Zehra, daha çabuk davrandı. Elindeki kaşıkları, tuzluğu sofraya bıraktı, döndü ocağın sağındaki kapaksız gömme dolaptan, tabancayı aldı, babasına uzattı.

– Komşulardan biridir olsa olsa...

Karısı, çorba tası elleri arasında, yüksek sesle düşünür gibi konuşuyordu. Çok iyi biliyordu ki şu yaşadıkları karışık günlerde, bir Sırp, Yunan, Fransız jandarması ya da yaralı bir çeteci de olabilirdi kapılarına gelen.

On dokuz yaşındaki Zehra, savaşların yaşama sevincini karartmadığı bir dünyadaydı henüz. Ablası Cemile'ye bakarak:

– Belki Zülfikar Bey'dir? dedi.

Dışardan bekledikleri, bekleyebilecekleri tek konukları Zülfikar Bey'di. Üç gündür evlerinde, nerelerde kaldı, niye gelmedi, belki de bu akşam gelir diye sabah akşam sözü ediliyor, sevdiği yemekler hazırlanıyordu. Bir gelişinde yemeğin üstüne hurma tatlısı çıkarmışlardı. Zülfikar Bey, ömründe bu kadar lezzetli hurma tatlısı yemediğini söylemişti Yakup Ağa'ya. Kocasından bu övgüyü duyan kadın sevinmişti. Ondan sonra her gelişinde hurma tatlısı ile karşıladılar Zülfikar Bey'i. Üç gündür yeni kalaylı bir bakır tepsi dolusu hurma tatlısı mutfakta hazır bekliyordu.

Zülfikar Bey'in adını duymak heyecanlandırdı Cemile'yi. Zehra, gülerek izliyordu yüzünün nasıl sararıp solduğunu.

Zar zor:

– Belki odur! diyebildi.

Yakup Ağa, kapıya yönelmiş, eşikte yemenilerini giyiyordu:

– Zülfikar Bey'in vuruşu değil! dedi.

Karısı Zehra'yı uyardı:

– Tutsana babana feneri!

Zehra, elinde gemici feneriyle yaklaşırken açık duran kapı

boşluğunu dolduran karanlık, kapıdan avlunun derinliklerine doğru adım adım geri çekildi.

Kadın:

– Ben çorbayı mutfağa götüreyim bari, soğumasın! diyerek, Zehra'nın önünden avluya çıktı, avlunun sağında kalan mutfağa geçti. Çorbayı tenceresine boşalttı, ateşe koydu. Kapıdan gelen konuşmalara kulak verdi.

– Kim o?

Ağız tavanında yankılanan bir ses karşılık verdi dışardan:

– Benim Yakup Ağa, Şaban!

– Kim Şaban?

– Hüseyin Hoca'nın oğlu Şaban, Sarı Şaban!

Kadın rahatladı, tasalanmadan oturma odalarına dönebilirdi, ateşi külle örttü.

Yakup Ağa, kapıyı açmadan, ince uzun boyu, iri âdemelması, seyrekleşmeye başlamış dik sarı saçlarıyla görür gibi oldu Şaban'ı. Kapıyı açınca gözünün önüne nasıl gelmişse öyleydi karşısında. Sadece her zamankinden daha sabırsız, heyecanlıydı;

– Kaç Şaban var Biliste'de bre Yakup Ağa?

– Sesini alamadım birden!

Koşmuş ya da çok hızlı yürümüş olmalıydı.

– Hayrola?

– Sana haber vermeye geldim...

– Neyi?

– Zülfikar Bey'in geldiğini!...

Yakup Ağa, haberi nasıl karşılaması gerektiğini hemen kestiremedi. Komşuların duyacağı kadar yüksek sesle konuşuyordu Şaban.

– Yavaş söyle!

Şaban alçalttı sesini:

– Zülfikar Bey'i gördüm derim!

– Benzetmeyesin?

Şaban hiç beklemiyordu bu karşılığı.

– Sen ne dersin bre Yakup Ağa? Var mı koca Makedonya'da

Zülfikar Bey'e benzer başka bir adam? Sen gördün mü Makedonya'da ona benzer başka birini de böyle söylersin?

Yakup Ağa sözünü gelir alır gibi:

– Haklısın, dedi, nerede gördün?

– Bogradeç yolunda! Tarladan dönerdim, şoseden ayrıldım Biliste'ye saptım, yüz adım attım atmadım, sanki bir soluk duydum arkamda. Döndüm baktım, kır atı üstünde o! Atı iki yana oynar altında, kişner, soluğu bana kadar gelir bayırdan! Biliste'ye sana konuk gelir sandım, seslenecektim, baktım yol üstündeki çeşmenin başında atından indi, vazgeçtim.

– Ne zaman gördün?

– Dedim ya tarladan dönerdim, bir çeyrek ya oldu ya olmadı!

Biliste'nin gerisinde küçük bir bayır yükselir. Bayır çamlıktır. Yakup Ağa'nın yel değirmeni çamlığı geçince tepede kalır. Göl kıyısındaki evine çok çok yedi sekiz yüz adım çeker. Boğradeç şosesinde, Biliste'ye ayrılan toprak yoldan az ilerde bir keçiyoluna sapınca kestirmeden değirmene varılır. Karısı, yetişkin iki kızı vardı evde. Her gelişinde önce değirmene uğramadan kapısını çalmazdı Zülfikar Bey. Değirmen kapalı olduğuna göre atının o kıvrak yürüyüşüyle, on beş dakikada, Şaban'dan önce kapısında olması gerekirdi. Neden gecikiyordu? Evine beş on dakikalık yolu kalmışken çeşmenin başında neden durmuştu? Atını evlerinin kuyusundan sulayabilirlerdi...

– Belki başka bir yere gitmiştir?

– Nereye gider bu gece karanlığında? Maazallah biri bir kurşun sıkacak olsa kurduğu pusudan?..

Çeşmeden bir çeyrek uzakta Sovlan bucağı vardı.

– Sovlan'a belki?

– Sovlanlılar Hıristiyan.

– Hıristiyanlar arasında da dostu, seveni çoktur onun!..

Şaban'ın diyecek sözü kalmamıştı:

– Ben sana haber vereyim dedimdi, gerisini bilemem.

– İyi ettin!

Yakup Ağa'nın, kalabalık akşam saatinde köyde görünmek istemediği aklına geldi Zülfikar Bey'in. Gelişinin duyulmasını istemiyorsa değirmeninde oyalanıp gecenin ilerlemesini bekleyebilirdi.

– Başka kimseye söyledin mi gördüğünü?

– Hiç söyler miyim bre Yakup Ağa! Bu günler her önüne gelene güvenilir günler mi?

– İyi etmişsin. Kimseye de söyleme!

Mısır harmanları kaldırılıyordu. Çok sıcak geçmişti o gün. Rüzgâr durmuş, değirmenin kanatları kımıldamamıştı. Çekilmek için bekleyen üç yük mısır vardı değirmende. Çeteciler çalabilirlerdi. Akşam yemeğinden sonra dönüp değirmeni bekleyeceğini söylemişti karısına. Avludan odaya dönerken, getirdiği haberi saklamayı, Şaban'ın değirmenin yakınlarında dolaşan bazı yabancılar gördüğünü söylemeyi düşünüyordu.

– Ne olmuş Zülfikar Bey'e?

Karısı konuşmaları sırasında Zülfikar Bey'in adı geçtiğini duymuş, meraklanmıştı. Doğrusunu anlatmak zorunda kaldı. Yatsıdan sonra, cemaat dağılıncaya kadar, değirmende Zülfikar Bey'i bekleyeceğini söyledi. Gelirse alıp eve getirecek, yemeğini onunla birlikte yiyecekti. Dönüp gelmelerinden önce, selâmlıkta Zülfikar Bey'in yatağını hazır etmelerini tembihledi, evden ayrıldı.

3

Küçük köylerde yaşayan kırsal kesim insanlarının eline pek az kitap, gazete geçer. Önemli denecek okul eğitimi görmemişlerdir. Bilgilerini ilerletmek için okumak, daha başka kültür etkinliklerinden yararlanmak olanakları yoktur. Buna karşılık durgun yaşayışları içinde uzun uzun düşünebilecek zaman bulurlar. Günlük işleri çabuk biter, uzayan türden işleri genellikle düşünmelerine engel olmaz. Çift süren bir kır insanı, ağır ağır ilerlemelerine adım

uydurarak öküzlerini izlerken bir yandan da düşünür. Odun yarar, harman kaldırırken de düşünerek oyalanır. Göğe, suya, karşısındakinin yüzüne bakarken, sesleri dinlerken hep sürdürür bu düşünme alışkanlığını. Bildiklerini hep bu yoldan düşüne düşüne edinir. Yalnız kaldıkça, gün boyu gördüklerini, duyduklarını hatırlar, değerlendirir. Gördüğü bulut, yağmurun yakın olduğunu haber verir. Yağmurla ilgili işlerini düzene sokar düşüncesinde. Havanın ne göstereceğini, ne yönde değişeceğini kestirmeyi çevreye baka baka öğrenmiştir. Konuştuğu bir insanın, sözlerinin bir yerinde yüz çizgilerinin değiştiği gelir gözünün önüne. O sözü söylemekteki gerçek amacının ne olduğunu, o çizgilerden bulup çıkarmakta yanılmaz. Ölümü, yaşamanın anlamını, doğruyu yanlışı, iyi ile kötüyü, hep böyle yaşlılardan duyduklarıyla kendi yaşadığı olayları karşılaştırarak değerlendirir. Yıpranmamış belleği güçlüdür. Geçmişte duydukları gördükleri ile çok çabuk bağlantılar kurar yeni karşılaştığı olaylar arasında. Sonuç olarak kendine özgü bir bilgi dünyası edinir, bilgeleşir.

Değirmene giden yolda düşünüyordu...

Günün sıcağı eksilmemişti. Sazlıklardan kurbağa ötüşleri geliyordu. Mısır tarlalarında harmanını bekleyenlerden biri, bir el ateş ediyor, bir başkası tarlasından çiftesi ya da mavzeri ile karşılık veriyordu ona. Böyle böyle yaban domuzlarını ürkütürlerken, tarlalarının boş olmadığını da duyuruyorlardı yabancılara. Silâh seslerinin kışkırttığı köpekler hep birden havlamaya başlıyorlardı. Kırk elli adım içinde bütün bu sesler alçala alçala sönüyor, kurbağalar bile susarak, tek tek, o da tek heceli ötüşlerle çağrıştıkça, yaşayanlara yalnızlıklarını hatırlatan bir sessizlik sarıyordu dört bir yanı.

Baba dostuydu, çocukluğundan tanırdı Zülfikar'ı. Babası Goriçkalı Rıza Bey; Biliste'ye geldikçe, Zülfikar'ı da yanında getirirdi. Onbir yaşındaydı babası evlerine ilk getirdiğinde. Delikanlılık yıllarında Manastır'ın, Selânik'in eğlenceli yaşayışı Biliste'yi unutturdu Zülfikar'a. Babası Rıza Bey, Balkan Savaşı'nı görme-

den öldü. Babasının ardından üç dört yıl hiç uğramadı Biliste'ye. Son ayların olayları, Zülfikar ile Yakup Ağa'yı yeniden sık sık bir araya getirmeye başladı.

Savaşın başında, Sırp ordusu Avusturyalılara yenilerek Arnavutluk'a çekilmişti. 1915 kışında toparlandı, cepheye dönüp Manastır yöresini tuttu. 1915 Eylülü'nde, savaşa giren Bulgarlar, kuzeyden Sırp ordusuna saldırdılar. Sırplar yenildi. Bulgarlar Üsküp'e girdiler. Üsküp'ün aşağısında, Vronya'da Belgrad-Selânik demiryolunu kestiler. Sırp ordusu ile bağlantı kurmak isteyen Fransızlar, ekimde Selânik'e asker çıkardılar. Çıkarma, İngilizlerin katılmasıyla kış ortasında tamamlandı. 1916 baharında, Makedonya'da ilerlediler, Florina'yı, Manastır'ı alarak Sırplarla bağlantı kurdular. Selânik'te. o ara, Fransız polisi, Viyana ile İstanbul arasında çalışan gizli bir casus örgütünün izlerini ortaya çıkardı. Fransızlar girdikleri Makedonya kentlerinde, eli kolu sağlam, başlarına dert açabilecek gibi gördükleri her Türk'ü her Bulgarı tutukladılar. İşkenceler uygulayarak sorguya çektiler. Savaş yasalarına göre kurulan özel mahkemelerde, kısa yargılamalardan sonra, suçlu saydıklarını kurşuna dizdiler.

Bu baskılar Makedonya'da yaşayan Osmanlı, Bulgar azınlıkları arasında tepki yarattı. Makedonya dağları, özellikle Ohri bölgesi kısa sürede Türk-Bulgar çeteleriyle doldu. Düzenli çarpışan bazı çetelerin başında gerilla eğitimi görmüş, çeteci kılığında Alman subayları vardı. Elbasan'da hükümet kuran Esat Paşa, Jön Türk eylemlerine karışmış eski bir Osmanlı subayı idi. Çetecilerin Arnavutluk'ta barınmalarına göz yumuyordu. Çeteciler, Arnavutluk'tan Sırbistan'a, Yunanistan'a geçerek Sırp-Fransız yığınaklarına ağır zararlar veriyor, ardından kaçıp Arnavutluk'a sığınıyorlardı.

1916 baharında, İstanbul'daki Türk-Alman Kuvvetleri Başkomutanlığı ile Ohri bölgesindeki çeteciler arasında gizli bir haberleşme örgütü kuruldu. Ohri kıyısında Bogradeç'te hazırlanan raporlar, Biliste'ye, oradan Florina köylerine geliyor, Soroviç'ten

trenle Selânik'e, oradan da İstanbul'a ulaştırılıyordu. İstanbul'dan verilen yazılı emirler, yine bu yoldan Bogradeç'e dönüyordu.

Kurulan gizli örgüte bir ay içinde yüzü aşkın gönüllü katıldı. Daha sonraki aylar ise gönüllüler sayısının kaça ulaştığını kesinlikle bilen yoktu. Yakup Ağa ile Zülfikar Bey ilk gönüllüler arasına katıldılar. Haberleşmenin Biliste ayağı ikisinin yeniden yaklaşmalarını sağladı.

Düşünüyordu: Savaş bölgesinden gelen haberler acımasızdı. Fransızlar, Yunan jandarmasının kılavuzluğunda bir bir tarıyorlardı aşağıda Florina, Kayalar, Kastorya köylerini. Gittikleri köylerde Rumlar kimi parmakla gösterirse alıp götürüyorlardı karakollara. Kimini dövüp bırakıyor, kiminin götürüldüğü karakoldan haber alınmaz oluyordu.

Yaşadıkları günlerin olaylarından kulağına gelenlerle değişik anılar, düşüncesinde birbirine karışıyor, aklına gelen türlü olasılıklar arasında, Zülfikar Bey'in yerini, Biliste'de görünmekten sakınmasının nedenlerini bulup çıkarmaya çalışıyordu değirmene giderken. Haziran başlarında Biliste'ye gelen Zülfikar Bey'den, mayıs ortalarında bir gecede yalnız Florina'da 130 erkeği tutukladıklarını dinlemişti.

Zülfikar, Florina'ya gitmişti o gün, babasının küçük kızkardeşi Esma halası Florina'da evliydi. Halasına uğradı, elini öptü. Halasının oğlu Mustafa iki yaş küçüğüydü. Halasının öbür beş çocuğu kızdı. Mustafa'nın ağabeysi, kendisinin de yirmi yaş büyük bir ablasından başka kardeşi olmadığı için o yaşlardaki çoğu erkek çocuklarda görüldüğü gibi ağabey kardeş gibi severlerdi birbirlerini. İkindiye doğru Mustafa ile birlikte evden çıktılar. Derenin karşı yakasında, Kurşunlu mahallesinde oturan halasının büyük kızı Sabriye ablalarına uğradılar. Sabriye abla ile kocası Rıza eniştenin hatırını sordular, çocuklarını sevdiler, akşama doğru, gezip eğlenmek için ayrıldılar.

Florina'nın ana caddesi üstünde, taş bir yapının ikinci katında bir saz salonu vardı. Önünden geçerken, gazinoya o akşam, Ma-

nastır'dan yeni bir saz topluluğunun geldiğini öğrendiler. Topluluğun baş şarkıcısı, Manastır'da o yıl ünlenen genç, güzel bir kadındı. Gazinonun dışına asılan fotoğrafı önünde durdular. Dediklerinden de güzeldi kadın. O akşam için şanonun karşısındaki ön masayı ayırttılar.

Yaşamayı, eğlenmeyi seven, iyi para kazanıp iyi harcayan gençlerdi. Karıştıkları her kalabalıkta ilk bakışta seçilecek kadar yakışıklıydılar. Manastır, Selânik terzilerinden giyinirlerdi. O dönemin modası, İngiliz kumaşından, iyi dikilmiş giysileri, ipek gömlekleri, ipek kravatlarıyla gazinonun salon kapısında göründüklerinde bütün başlar onlara çevrildi. Başgarson koştu karşıladı, masalarını gösterdi. Saz topluluğunun önünde, öbür iki şarkıcı kadının arasında oturan Manastırlı güzel, gelişlerinden etkilenmişti. Kapıdan girişlerinden yerlerini almalarına kadar bakışlarını üstlerinden ayırmadı.

Garsonların gidip geldiği bir adımlık geçit vardı şano ile masaları arasında. Kadın, gazinoya kendisi için geldiklerini anlamıştı. Önünden geçerlerken "Hoş geldiniz beyler!" dedi, vaatlerle dolu bir gülüşle.

İçkilerini, mezelerini söylemişler, garsondan ayrıca saz topluluğuna ne ikram edebileceklerini sorup, öğrenmesini istemişlerdi. Kapının girişinde bir Fransız teğmeni ile iki inzibat eri göründü. Yanlarında Florina karakolundan polis Maksi vardı. Teğmen, mutfağa geçmek isteyen garsonu kapının önünde çevirdi. Elindeki bir kâğıda baktı. Bir ad söyledi. Maksi, başıyla kendi masalarını gösterdi. Subay her ne dediyse Maksi, garsona Rumcaya çevirdi. Garsonun elleri boş, masalarına geri döndüğünü gördüler.

Zülfikar, garsonun kendisine geldiğini, teğmenin kendi izinde olduğunu sandı. Balkan Savaşı'ndan tanıdığı Yüzbaşı Nurettin Bey, o ara, Arnavutluk'ta sivil dolaşıyor, sivilleri örgütlüyordu. Dört gün önce, Görce'de otelde karşılaşmışlar, konuşmuşlar, sivil haberleşme örgütünde gönüllü olarak görev almayı kabul etmişti. O karşılaşmanın bütün olayları, yeri, çevresi, saati ile bir iki saniye

içinde gözünün önünden geçti. Görce'nin tek oteli vardı. O gün ikisinden başka kalanı yoktu. Kendilerini gören olmamıştı. Fransızların olayı haber almış olmaları olanaksızdı.

Garson, masaları önünde durdu:

– Kirye Mustafa, dedi, komiser Maksi seni görmek istiyor!

Gizli bir işi olmadığı için suçlu tutulacağı hiç aklına gelmemişti Mustafa'nın. Kalkmış, gülerek kapıya gitmişti. Saz topluluğu Mustafa kadar rahat karşılamamıştı bu tatsız çağrıyı. Daha önce bu tür sahneler gördükleri için olacak, hayra yormadıkları belliydi. Çalgıcıların yüzleri gölgelendi. Güzel şarkıcı kadın ile arkadaşları ürkek bakışlarla aralarında bakıştılar. Yüz çizgileri kasıldı, sesleri bir perde düştü.

Mustafa, kapıya üç adım kala:

– Yasu Kirye Maksi*, dedi, hoşgeldin!

Gülerek:

– Arkadaşın subay kabul ederse, buyurun bir içkimizi için! diye ekledi.

Maksi'nin yüzü gülmüyordu, Mustafa o asık yüzü görünce anladı başına gelecekleri. Subay, yanındakilere, kapıdan az ilerde, merdivenleri göstererek bir el işareti yaptı.

Maksi:

– Gidiyoruz; dedi.

Mustafa düşünemeden sordu:

– Neden?

– Hakkında ihbar var!

Subay sabırsızlanıyordu. El işaretini yineledi.

Mustafa aceleyle:

– Konuğum var, haber vereyim, diyebildi.

Maksi, dediklerini subaya çevirmedi bile:

– Konuğun anlar, garsonlara sorarsa söylerler!

**Yasu Kirye Maksi: Rumca, Merhaba Bay Maksi.*

Subayın işaretiyle iki inzibat eri sağını solunu alıp, Mustafa'yı merdivenlere doğru sürüklediler.

Gazinonun keyfi kaçtı, bir sessizlik dolaştı masaları. Başgarson, "Haydi vre;" diye el salladı saz topluluğuna, eğlenceyi başlatmak istedi.

Topluluk bir Rumeli türküsüne başladı:

'Dağlar dağlar
Viran dağlar
Ah yüzüm güler
Kalbim ağlar'.

Son iki dizeyi söylerken sesindeki hüzün daha açık beliriyordu kadının. Bakışları Mustafa'nın boş kalan sandalyesindeydi.

Sonradan duyduğuna göre merdivenlerin sonunda, sokağa çıkmadan önce, teğmen üstünü aramış Mustafa'nın. Cep saatini, para cüzdanını almış, Maksi'ye vermiş; "Evine götürün bunları" demiş. Kapının önünde kollarını arkadan kelepçelemişler. İki inzibat eri, kolları kelepçeli ana caddeden geçirerek istasyona götürmüşler. İstasyonda yük furgonları bekliyormuş. O furgonlardan biri önünde durmuşlar. Erlerden biri furgonun kapısını aralamış. Öbürü sırtından itmiş Mustafa'yı:

– Gir içeri!

Furgonların tabanı yerden yarım adam boyu yüksektir. Kolları arkadan kelepçeli olmasa da kolay çıkamaz insan. Gece karanlığında üzengiye benzer basamağı görememiş Mustafa. Sol ayağını kaldırmış kapının girişine erişmek için, beceremememiş. Furgonun kapısını açan, almış ayağını basamağa yerleştirmiş, Mustafa basamağın üstünde yükselince öbürü itmiş sırtından. Mustafa yüzükoyun kapanmış furgonun taban tahtalarına.

İstasyon bekçisinin sözlerine göre Manastır-Selânik arasında

kasaplık hayvan taşınan o furgonlara fışkılar temizlenmeden, o gece üç furgon adam toplamış, kapamışlar.

Zülfikar çok çabuk karar vermiş. Fransız teğmeninin, Maksi ile inzibat erlerinin "Arkadaşını unuttuk!" diye dönüp geri gelmelerini beklememiş. Salonun kapısında bir çeyrek altın tutuşturmuş garsonun eline, tuvaletin yerini sormuş.

Merdivene karşı koridorun ucunda, tuvalete girmiş. Gazinonun öbür pencereleri gibi çift kanatlı bir penceresi varmış el yıkama muslukları bulunan bölümün. Mayıs ortaları, hava sıcak, pencerenin iki kanadı da açık! Yaklaşmış, eğilip bakmış, aşağısı yapının arka bahçesi. İki adam boyu var yok. Bahçede odun yığınları, üç beş dolu çuval. Alt katta bir pencereden zayıf bir ışık vuruyor dışarıya. O da pencerenin önünde kalıyor. İçerde sazın gürültüsü bütün sesleri bastırıyor. Pencerenin pervazına tutunup sarkmış, bırakmış kendini, ayak burunları üstüne düşmüş. Kendi evinden çıkar gibi açmış, bahçenin arka kapısını, çıkmış.

Florina'nın içinden geçen çay, Peristeri Dağı'nın kar sularıyla kabarmış o günlerde. Florina'nın bir yakasından öbür yakasına her yüz adımda bir tahta köprülerle geçilirdi. İlk köprüden karşı kıyıda kalan Müslüman mahallesine geçmiş. Rıza eniştelerin evine gitmiş. Kapıya çıkan Rıza eniştesine bir iki sözle başlarına geleni anlatmış. Rıza Efendi'yi sandığı kadar şaşırtmamış olay. O gün akşam üstü Müslüman mahallesinden çok kişi götürmüş Fransızlar. Üç kapı ötede komşusu Kurşunlu camisi imamı Yeşil Hasan Efendi'yi, yarım saat kadar önce, kolları arkadan kelepçeli götürürlerken gördüğü için Zülfikar'ın anlatmasına sıra kalmadan, Mustafa'yı da nasıl alıp götürdüklerini gözleriyle görür gibi olmuş.

"Demek Mustafa'yı da! Örselediler mi?.." diye sormuş sadece. Sık sık avucuyla bıyıklarını sıvazlamak alışkanlığıydı Rıza eniştenin. Bıyıklarını sağ avucuyla sıvazlamış: "Ne yapalım istersin?"

Zülfikar: "Ben Mustafa'yı gidip arayamam!" demiş, "Kendi ayağımla gidip ellerine düşmüş olurum. Ne olacak Fransızlar için?

Dışarda bir kişi fazla olacağına içerde fazla olsun derler, beni de alırlar. Gidip halama haber veremedim, sen ara, haber ver!.."

Rıza enişte bir kez daha sıvazlamış bıyıklarını:

"Ya sen ne olacaksın?"

"Ben bakarım başımın çaresine!"

"Geç bizde kal istersen?"

"Florina'da kalamam! Florina'da olanları gördüm!"

Birden üstü başı aklına gelmiş. Gazinoya gittiği giysileriyle kaçmasının kolay olmayacağını düşünmüş.

"Bir iyilik yapmak istersen, bekleyeyim, git Mustafa'nın av pantolonu ile çizmelerini al getir bana. İbrahim eniştem aldıklarını görmesin!"

Esma halasının kocasıydı İbrahim eniştesi. Oğlunu içkiye, eğlenceye alıştırdı diye sevmezdi Zülfikar'ı. Oğlan dayıya çeker derler, Zülfikar'ın babası Rıza Bey Goriçkalıydı. Goriçka beyleri hovarda yaradılışlıydı. Mustafa'nın damarlarında Goriçka beylerinin kanı vardı.

Az sonra Zülfikar, Rıza eniştenin getirdiği, Mustafa'nın av pantolonu, çizmeleriyle, nalbant Demirşah'ın kapısını çalmış. Florina'ya atla geldikçe, atını ahırında bırakır Demirşah'a nallatır, bol da bahşiş verirmiş.

"Florina'ya trenle geldim, trenle dönemem!" demiş, "İstasyon Fransızların elinde. Bana dokunmasalar bile tren ya kalkar ya kalkmaz! Çabuk bir at bul bana! İster emanet, ister kira!.."

Demirşah, kısa bir kararsızlık geçirmiş ilkin, düşünceli görünmüş.

"Sat! Kaç para istersen söyle vereyim?"

Kararsızlığının nedeni çok başka Demirşah'ın! At isteyen Zülfikar Bey! Zülfikar Bey'e yaraşır bir at?.. Nereden bulacak o atı garip Demirşah!..

Zülfikar Bey'in alındığını anlamış:

"Kim para ister bre koca Zülfikar Beyim senden? Ne zaman para sözü çıktı sana ağzımdan? Gir, ahır senin, hangi atı beğenir-

sen, çek, kapatayım, bin git! İster geri gönder, istersen tut!.."

Üç at varmış ahırında. Beş dakika geçmeden, Zülfikar, Demirşah'ın rahvan atı üstünde yola çıkmış. Gerisi zor olmamış Zülfikar'a. Geceyi, Florina ile Kastorya arasında, Verno Dağı eteklerinde Mavrova Köyü'nde, bir Rum dostunun evinde geçirmiş, ertesi gün sağ salim Uçana'daymış...

Biliste'ye geldiğinde, Mustafa'nın tutuklanması üstünden bir hafta geçmişti. Başkomutanlığın İstanbul'dan yola çıkan zarfını getirmişti Yakup Ağa'ya. Yaz bahar ayları, haremliğin önündeki asmalarının altında, tek başına oturmanın bile doyulmaz bir tadı vardı. İnsan yıldızlarla dolan göğe bakmak, yüzünü, saçlarını okşayarak yakınında dolanan o ılık havayı duymak, solumakla bile mutlu olabilirdi.

Zülfikar konuşmasını severdi. Gördüklerini, duyduklarını, başından geçenleri, araya kısa yorumlar katarak kendine özgü bir anlatışı vardı. Tatlı konuştuğu ölçüde karşısındakinde de konuşma isteği uyandırırdı. Mustafa'nın tutuklanışını, o ilk geldiği akşam gece yarılanıncaya kadar oturdukları asmanın altında anlattı. Zülfikar, ikinci gelişinde, tutuklanmalarının ertesi günü, birinin sağ kolu, öbürünün sol koluna kelepçeli, ikişer ikişer, jandarmalar arasında, Florina'nın ana caddesinden, çarşı alanından geçirilerek yeniden istasyona, oradan Manastır yoluna çıkarılarak, yayan, Manastır gerisindeki Baba Dağı'nda kurulan çadırlı kampa götürüldüklerini söyledi Mustafaların! Dağda, açıkta ilk bakışta musalla taşını andırır, iki kaya ayak üstüne oturtulmuş büyük düz bir taş masanın başında yer almış, subaylardan kurulu bir mahkemede yargılanıyorlardı. Tutukluların aileleri ile görüşmelerine izin verilmiyordu. Jandarmalar, kolluk kuvvetleri, Florina'dan götürüldükleri gün, geçirildikleri sokaklarda kaldırımlara dolan yakınlarını, artlarından koşuşan analarını, kadınlarını dipçikleyerek dağıtmışlardı.

Zülfikar'ın her gelişinde Mustafa'nın sözü açılırdı. Neden tutuklamışlardı? Yükledikleri suç neydi? Ne zaman sorsa "Daha anlaşılmadı, daha öğrenemedik;" olurdu Zülfikar'ın karşılığı. Yakup

Ağa aradan geçen günler içinde düşünürdü kendi kendine: Tutuklanması için açık bir neden olması gerekmezdi ki Mustafa'nın! Fransızlar şu altı ay içinde tabur tabur adam almışlardı içeriye. Kaşını, gözünü, sokakta yürüyüşünü, kahvede oturuşunu beğenmediklerine "Gel!" dedikleri günlerdi o günler. Neden içeri alırlar, neden salarlar, neye alır götürür, neden kurşuna dizerler? Kim biliyordu!..

Eviyle değirmen arasındaki yedi sekiz yüz adımlık yol, bu düşüncelerle geçiverdi. Önünde değirmenin yelkenleri dürülü çarkıyla gecenin içinde yükselen karaltısını gördüğü zaman, yakınlarda bir atın soluduğunu duydu.. Yanılmamıştı. Korudan yana bakınca, akşam karanlığında beyazlığı seçilen kır atı üstünde, Zülfikar Bey'in değirmene yaklaştığını gördü.

Evdekilerin kendisini beklediklerini, yemeğinin hazır olduğunu söylediği zaman, Zülfikar: "Karnım aç değil!" diye karşılık verdi: "Biraz oyalanalım, burada oturup konuşalım..."

Atı ahıra çektiler. Yemini verdiler. Dışarda, değirmenin önünde göle karşı oturdular.

– Nasıl geçti yolculuğun? Kazasız belâsız geldin inşallah?

– Kazasız sayılır...

– Sizinkiler nasıl? Haber alırlar mı Mustafa'dan?

– İyiler. Mustafa da iyi! Hapis vermişler, sağ kurtarmış canını. Bu ayın başında Manastır'dan Selânik'e geçirmişler trenle. Rıza Efendi istasyona çıkmış, Florina'dan geçerken görmüş. Selânik'te Beyaz Kule'yi hapishaneye çevirmiş Fransızlar..

– Neymiş suçu, anlaşıldı mı?

– Mustafa'nın taşkınlığı! Ne olacaktı başka? Mustafa, İstanbul idadisinde okudu. Her gün Selânik'te çıkan Yeni Asır gazetesini alır, çabuk parlar, coşkuludur. Sağda solda öfkeyle bir iki söz kaçırmış ağzından. Fransızlara sövmüş!.. Sen nasılsın? İşlerin nasıl? Harmanlar kalkıyor, değirmende olursun diye, eve uğramadan doğrudan buraya geldim...

Hatır gönül sormalarını tamamladılar. Zülfikar; "Anlatacak

sözüm çok..." diye konuya girdi. Aşağıda savaş kızışmıştı. Bulgarlar ağustos ortasında saldırmışlar, bir hafta içinde Manastır'ı, Florina'yı geri almışlar, Ostrova Gölü kıyısına dayanmışlardı. Üç gün önce Selânik'ten Fransızlarla İngilizlerin Vardar ordusu yetişmişti Ostrova'ya. Bulgarları durdurmuşlardı. Üç gündür Kaymakçalan Dağı eteklerinde seksener bin kişilik iki ordu kıyasıya birbirine girmişti. Fransız topları Balkan Savaşı'nda Sırpların elinde gördüklerinden daha beterdi. Bu son hafta içinde Kaylar'dan öteye geçememişti Zülfikar. Ostrova Gölü, Kaylar'dan altı saat uzaktır. Top sesleri Kaylar'dan duyuluyordu! Balkan Savaşı'nda Sırpların elinde 75 mm'lik Fransız topları vardı. Kendileri bu kez 120 mm'lik, 155 mm'lik toplarla gelmişlerdi...

"Biz nasıl Balkan Savaşı'nda 75'liklerden ürkmüştük, Bulgarlar daha beter ürkmüş derler yeni toplardan! Kaymakçalan sırtlarına çekilmişler..."

– Yenilecekler mi dersin?

Zülfikar dalgın:

– Bilemem! dedi, sesi sönerek.

Kısa bir sessizlik yarattı bu söz aralarında.

– Bu savaş öyle bir iki gerileme, ilerleme ile bitmez! diye sürdürdü sözünü. Bu benim belki de Biliste'ye son gelişim; önce seninle kendi işimizi konuşalım. Sonra öbür haberlere geçeriz...

Aşağıda Biliste'de evlerin pencerelerinde ışıklar vardı henüz, erkendi.

Yakup Ağa, aynı yavaş sesle:

– Sen bilirsin, dedi, haberler sende...

Özetle şunları söyledi Zülfikar:

– Boş yere seçmedim bu kestirme yolu. Biliste'de kimseye görünmek istemedim. Talihim varsa seni değirmende bulurum dedim, buldum. Bulmasam, oturup bekleyecektim. Biliste'de bütün lâmbalar sönünce gelecektim eve...

Yakup Ağa, Zülfikar'ın sözlerini toparlamasına yardımcı olur diye sordu:

– Bizden birini mi yakaladılar?

– Yakaladıkları, tutup götürdükleri çok adam var! Hangisi bizden hangisi değil ayıramam. Bilirsin, bizden olanı olmayanı tam tanımayız. Ben bir ucunda seni tanırım bizden, öbür ucunda mektubu kimden alıp kime geri götürürsem onu. Sen de öyle... Bu sefer boş geldim. İstanbul'dan gelen mektup kayıp. Fransızlar izimizde benim anladığım. Bana kalırsa mektup Soroviç'e ulaşamadan Selânik'te ele geçti. Sana gelmiş mektup varsa, alıp götürsem, üstümde kalır, verecek adamı yerinde ya bulurum ya bulamam. Daha ötesini sorma bana. Sendeki mektubu ya yak, yok et, ya götür getirene geri ver.

Fransızlar, Yunan jandarması ile birlikte girer köylere. Köylerde oturan Yunanlılara sorarlar aradıklarını. Sordukları Yunanlı, ama suçlu ama değil, kimi parmakla gösterirse onu alır götürürler! Nereye? Nereye götürdüklerini bir kendileri bir de Allah bilir; Nalbantköy'den Cavit'i, Aydos'tan Şükrü'yü Muralar'dan Salim'i almışlar. Üçünden de gittiler gideli ses yok. Çalcılar'dan Nuri'yi almışlar on gün önce, üç gün sonra, pabuçları elinde dönmüş geri. Ayak tabanları şişmiş paralanmış, pabuç giyemezmiş. Etleri kabarmış, yüzü gözü şişler, morlar içinde. Belki içlerinde bizden olan var. Belki zorla, belki parayla söyleyeni çıkar. Sana diyeceğim şu: Diri ele geçersem, ölçmedim kendimi, bilemem nereye kadar dayanırım, nerde çözülürüm. Kararımı verdim; çözülüp alnımda o kara leke ile yaşamaktansa, diri ele geçmem! İnsanız, kendimizi nereye kadar ölçtükse oraya kadar tanırız. Diri ele geçmem dersem bilirim ki geçmem! Sen de bil. Üstünde gizli bir şey tutma. Başına bir şey gelir de sana gelip gittiğimi bildikleri için, benim yakalandığımı, adını verdiğimi söylerlerse sakın kanma! Gördük hep bugüne kadar. Türlü yalan haber yayarlar bunlar. Yakalanmayanı yakalandı, sağ kalanı vuruldu diye yayar, nasıl karşılayacaklarını gözlerler duyanların...

Yakup Ağa:

– Boşuna söylüyorsun bunları, dedi...

– Haberin olsun diye söyledim.

– Haberim olsa da olmasa da bir şey değişmez. Ben senin baba dostunum. Seni on yaşından beri tanırım. Babanı, hangi kandan geldiğini bilirim. Bırak başkalarını, kulağımla senin ağzından duysam, beni ele vereceğine inanmam. Aklın başında oldukça başka türlüsü gelmez elinden! Sen ayva ağacının incir verdiğini gördün mü hiç? Görmedin. İnsan da öyle, sözüyle değil özüyle belli eder fiilini...

– Eksik olma.

– Ben ellibeşimi buldum hiç değilse. Ölsem de yaşayacağım kadar yaşadım derim. Sen daha ne gördün bu dünyada? Sana bir şey olursa kendimden çok yanarım.

Zülfikar:

– Ne görmedim ki? dedi. Ne ben ne de akranlarım biz genç olmadık hiç. Sanki yaşlı doğduk. Gözümü dünyaya açtım açalı, vuranlar vurulanlar arasında yaşadım bugüne kadar. Ölümün rezili çıktı, ucuzladı bizim günümüzde...

Biliste'de birkaç lâmba ardı ardına söndü o ara.

Yakup Ağa:

– Eve dönsek mi? dedi. Yemeğin hazır. Sofrada oturur konuşuruz gerisini...

– Az daha oturalım. Bir haberim daha var, onu da anlatayım, gideriz.

– Sen bilirsin.

– Duyunca üzüleceksin.

– Elinden başka şey gelmeyenin üzülmesi de iyidir. Hiç olmazsa üzüldüm der insan, kimliğini belli eder. Anlat?

– Soroviç'ten nalbur Şahin'i tanırsın?

– Tanırım.

– Tanırım derken belli ettin nasıl tanıdığını. Hangi gören unutur o dilber delikanlıyı? Huylarıyla, boyuyla posuyla erkek güzeli, efendilik örneğiydi!..

– Ne oldu, vuruldu mu?

– Vurdu kendini.

Yakup ağa:

– Yazık, diyebildi.

– Şahin sık sık Selânik'e giderdi. Hem mal alırdı dükkânına, hem de gençliğinin hakkını verirdi. Selânik'te bir mağazada çalışan bir Rum dostu vardı. Öyle erkeğin her yerde dostu olur. Geçen hafta, Şahin, Selânik'e gitmek için istasyona gelmiş. İstasyonda bir Fransız çavuşu, yanında iki inzibat eri, bir Yunan polisi Şahin'i beklerlermiş. Şahin kuşkulanmış, kuşkulanmış ama biletini almış bir kez. Biletini aldığını görmüş bekleyenler. Dönse, geri gitse daha kötü olacak. Belki de oracıkta çevirecekler. "Niye geri döndün?" diyecekler, üstünü arayacaklar. Yanında kardeşi varmış. "Bunların gözü bende!" demiş, "En iyisi geri dönmemek. Sen dükkâna dön, dükkâna sahip ol"; Kardeşi tren gelinceye kadar ayrılmaz Şahin'den. Şahin, sırtını duvara verir, sağ yanını kardeşine, alır belinden tabancasını pantolonunun sağ cebine geçirir. Eli cebinde, tabancasının tetiğinde biner gelen trene. Oturur bir pencere kıyısına, kardeşine el sallar tren kalkarken. Tren kalkar kalkmaz, çavuş ile polis girerler oturduğu kompartımana, kapının biri sağını öbür solunu alır oturur, kapıyı tutarlar. Öbür iki er koridorda gider gelirler. Yenice'ye kadar öyle geçer.

Polis:

– Nereye Şahin? der, Selânik'e mi?

– Kısmetse, der, Şahin.

Polis, karşılığını Fransız çavuşa çevirir, karşılıklı gülerler.

Yenice'de durduklarında inen binen çok olmuş trene. Binenlerden ikisi kompartımanlarına girmiş. Şahin kalkmış yerinden, aralarından koridora kaymış. Çavuş ile polis önlememişler. Belki nasıl olsa koridorda adamlarımız var, dediler, belki de Selânik'e kadar Şahin'i sadece gözetlemekti görevleri. Selânik'te, indiklerinde yakalamak için bekleyen başka çavuşlar, polisler vardı. Trendekiler, Şahin'in yolda başkaları ile buluşup buluşmayacağını gözlüyorlardı...

Şahin vagonun helâsına gitmiş. Helâ dolu. Bitişik vagonun helasına geçeyim diye bakmış, iki inzibat eri önünde sıraya girivermişler, olduğu yerde kalmış beklemiş. Üstelik de trende kaçmak için en iyi yer orası. Vagonun çıkış kapısı önü. İnzibatların da canı tatlı elbet. Elinin cebinde, tabancasının tetiğinde olduğunu göre göre yaklaşmazlar üstüne, ya da dediğim gibi aldıkları emir Şahin'e henüz yaklaşmamak!..

Helâ boşalınca girmiş Şahin, kilitlemiş kapıyı arkadan. Oyalanmış, bir sigara içmiş içerde, ne düşünmüşse düşünmüş, mısır tarlaları arasında bir rampada, açmış pencereyi, tren yavaşlamışken, atmış kendini pencereden mısırlar arasına!

Koridordaki inzibatlar tutmuşlar helâ kapısını. Biri içeriye kulak verir, öbürü, vagonun çıkış kapısından dışarıyı gözlermiş. Kompartımandaki çavuşla polis, pencerelerinden görmüşler Şahin'in atladığını. Biri çekmiş imdat kolunu, öbürleri açmışlar pencerelerden ateşi. Tren rampada olduğu için çabuk durur. Ardındakilerle birlikte bir yığın adam iner trenden. Düşerler Şahin'in arkasına. Şahin kendine yıkık bir duvarı siper eder. Fransız çavuşu vurur, polisle erlerden birini yaralar, son kurşununu sıkar şakağına, olduğu yerde kalır...

Şahin'e saygı duruşunda bulunur gibi sustular kısa bir süre.

– Üstünde bir şey çıkmış mı?

– Çıkmamış.

Yine sustular.

– Neden sordun?

– Soroviç'teki uç belki de Şahin'di?

– Benim aklımdan da o geçti. Bana sorarsan, aklımdan geçen doğruydu, oydu. Ondan iyisi, ondan güvenilir adam bulamazdı Soroviç'te bizimkiler. Tozu çıkmamış üstünde aradıkları izin!..

İkisi de birbirlerine açıklamaya gerek görmeden, tuvalete girince pul pul edip kubura attığını, üstüne suyu çektiğini düşündüler, taşıdığı raporun.

Bir kez daha kısa bir süre sustular, dalgınlaştılar.

Zülfikar:

– Nurlar içinde yatsın, dedi yavaşça.

Yakup Ağa yavaşça:

– Tanrı cennetini esirgemesin...

diye tamamladı.

Biliste'de, penceresinde ışık yanan tek ev kalmıştı, Yakup Ağa, o evi gösterdi:

– Bizim ev. Bizimkiler beklerler...

Kalktılar.

GİRİŞ BÖLÜMÜNÜN SONU

BİRİNCİ BÖLÜM

1

Makedonya'nın güneydoğusunda, Kastorya ile Noylan gölleri arasında, büyüklü küçüklü yarım düzine köy, Goriçka Beylerinin toprakları içinde kalırdı. İki göle karışan çaylar, ırmaklarla sulanan o bereketli toprakların beyliğini, Padişah II. Murat, ailede adı unutulmayan büyük babaları Seyit Ali Bey'e, Kosova Meydan Savaşı'nda gösterdiği büyük yararlıkların karşılığı olarak bağışlamıştı. Seyit Ali Bey, boyarlardan kalan büyük bir konağı seçerek Goriçka'ya yerleşince, aile dört yüz yıl boyunca, Güney Makedonya'da Goriçka Beyleri olarak anıldı. Günü gelince kimi torunlarla, torunların kızları, oğulları evlilik ya da başka nedenlerle Goriçka'daki konaktan ayrıldılar. Aralarından beyliğin başka köylerine yerleşenler oldu. Son Goriçka Beyi Rıza Bey, babasının ölümünden iki yıl önce, 1865 yılında, dört kuşak öteden, kardeş torunu olduğu, Uçana çiftliğinin sahibesi Saliha Hanım'la evlendi. Saliha Hanım, doğup büyüdüğü baba evinden ayrılmak istemediği için Goriçka'yı bırakıp Uçana'ya yerleşti.

Evlendiklerinde Rıza Bey yirmi üç, karısı Saliha Hanım on sekizindeydiler. Zülfikar, ikisinin tek erkek çocukları olarak, büyük kızları Remziye Hanım'dan yirmi yıl sonra dünyaya geldi. Arada doğan üç kızları yaşamadı. Rıza Bey'le Saliha Hanım'ın Zülfikar'ın ardından başka çocukları olmadı.

Erkek çocuk sahibi olmak yeniden dünyaya gelmekle birdi bir Rumeli beyinin gözünde. Topraklarında kılıçlarının hakkıyla sahip oldukları egemenliklerini, ancak erkek çocuklarının sürdürebileceğine inanırlardı. Rıza Bey, sevecen, güleç, hayatla barışık yaradı-

lışta bir erkekti. Erkek çocuk sahibi olmakta geciktikçe yiten yaşama sevinci, Zülfikar'ın doğmasıyla tazelendi. O güne kadar duymadığı duygularla doldu taştı yüreği. İlk kez baba oluyor sanılırdı. Evinden uzakta oyalanamıyor, bir saat uzak kalacak olsa aylardır görmemiş gibi özlüyordu Zülfikar'ını. Odadan odaya sağ kolunda henüz kundaktaki oğluyla dolaşıyordu evin içinde. Orta yaşlı şakaklarını aklar sarmış bir adamdı artık. Bilinen ağırbaşlı saygın kişiliğiyle tanıyanların yadırgadıkları görünümlerdi bu davranışları. Zülfikar'ın verdiği mutlulukla çocuklaşmış, ölçüyü unutur olmuştu. Zülfikar'a yakınlık gösterenlerin, güldüren eğlendirenlerin kusurlarını görmez oluyordu. Öfkeli anlarında Zülfikar'la ilgili bir iki söz yatışması için yetiyordu.

Zülfikar yürümeye başlayınca, Uçana'daki konağın bahçesinde sürdürdü bu yakınlığını. Elinden tutarak bahçede dolanıyor, koşmaca, saklambaç gibi oyunlar oynuyordu oğluyla. Çok geçmeden, atıyla çiftliğini dolaşırken, kucağında Zülfikar'la görünmeye başladı. Sol avucu içine aldığı küçücük yumuk eliyle birlikte dizginleri kavrıyor, dili yeni yeni çözülmeye başlayan oğluyla bütün dediklerini anlayacakmış gibi konuşuyordu: "Bak Zülfikar'ım, bu gördüğün ova, ta karşı dağın eteklerine kadar kışlık otlaklarımız. Kış yaklaşırken sürüleri buraya indiririz. İlerde, üç saat ötede, bu dağların ardında Görce var. Oraları yayla. Görce Celâl dayının memleketi. Dayının çiftliği Görce'de. Yaz gelince sürüleri yaylada kiraladığımız otlaklara çıkarırız. Biraz daha büyü, oralara birlikte gideceğiz. Bu yerlerin dağını taşını, otlaklarını iyi tanı. Benden sonra bu yerlerin beyi sen olacaksın!.. Bak bu gördüğün ak saçlı amca Necip Kâhya. Babamın sağlığında kâhyamız oydu. Babam bana o ne derse doğrudur, sözünden çıkma demişti, babama verdiğim sözü tuttum, sözünden çıkmadım. Benden sonra sağ kalacak olursa sen de onun dediğine uy! Topraklarımız, kimsenin malında gözümüz kalmayacak kadar geniştir, bereketlidir. Görüyor musun bu koca çayı? Üstündeki o tahta köprüyü? O köprüyü yaptıran benim dedem, senin büyük deden. Onun da adı Rıza. Şimdi o köprü-

den atla karşıya geçireceğim seni. Altından akan suya Aliakmon nehri derler, Uçana'dan geçer, dağlardan inen kar sularını ovaya indirir, böyle iki yanına bereket saça saça, gider gider, iki gün iki gece yol alır, Selânik'e varmadan az beride denize karışır...

Ah o Selânik! Ah o Selânik kızları! Büyüyünce Selânik'te okutacağım seni! On beşine geldi mi Selânik kızları paylaşamayacaklar benim aslan oğlumu!..

Remziye Hanım onaltısında Kaylar Kadısı'nın oğlu Orhan Bey'le evlendirilmişti. Orhan Bey, Manastır idadisini bitirdikten sonra babasının hatırıyla Kaylar Kaymakamlığı'na kâtip olarak yerleştirilmişti. Saliha Hanım, evlenen kızını gözünün önünden ayırmak istemedi. Orhan Bey kaymakamlıktaki kâtipliği bıraktı; Uçana'daki konağa içgüveysi olarak girdi.

Bu yakınlık beklenen sonucu vermedi. Rıza Bey, daha söz kesildiği gün bu evliliğe olur dediğine pişmandı. Ondan sonra da bir türlü damadına kanı ısınamadı, duyduğu pişmanlık duygusunu ömür boyu korudu. Kendisi içi dışı bir, alçakgönüllülüğü elden bırakmadan çevresindekilere kendini saydırmasını bilen bir adamdı. Acı söz etmeden, kalp kırmadan sözünü dinletirdi. Damadı kibirli olduktan başka duygularını düşündüklerini dışa vurmayan yaradılıştaydı. Yüz yüze geldiklerinde sanki ayak uçlarına basa basa arkasından yaklaşmış birden sıçrayıp önüne çıkmış gibi bir duygu uyandırırdı Rıza Bey'de. Parası kıymetli, eli sıkıydı. Karısından geleni rahat yer, kendi gelirinin sözünü etmezdi.

Remziye Hanım'ın evlendikten yirmi ay sonra bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Kadı efendinin adı Hikmet'ti. Orhan Bey, oğluna babasının adını verdi. Bu olay damadından bütün bütün soğuttu Rıza Bey'i. Kendi sofrasında yeyip içen, malına mülküne ortak ettiği damadının torununa kendi adı yerine babasının adını vermesini nankörlük, dahası kendini küçümsemek olarak yorumladı. Üstelik Zülfikar henüz dünyaya gelmemişti. Kendisinden sonra Goriçka Beyliğine aday Hikmet'ti. Damadının bu nankörlüğü, düşündükçe daha çok öfkesini çekti. Torununa, babasına baktığı gözle

bakmaya başladı. Zülfikar dünyaya geldikten sonra Orhan Bey'i hep uzak tuttu kendinden, çok geçmeden sofrasını ayırdı, ömrünün sonuna kadar bağışlamadı.

Evin içinde dolaşır gördükçe küçük Hikmet'le babası arasında hoşlanmadığı benzerlikler buluyordu. Hikmet iki yaşını yeni doldurmuştu. Bir akşam oturma odalarının penceresi önünde otururken niye dalgın olduğunu, ne düşündüğünü soran karısına: "Bu Hikmet, verilen bir şekeri alırken bile babasına benziyor. Elini uzatışı tıpkı babası!" dedi. O güne kadar bir kez olsun Hikmet'i kucağına alıp okşamamıştı. Kızını üzdüğünü görüyordu bu davranışının. Kendisi de üzülüyordu kızını üzdüğü için. Ne çare ki içinden gelmediği halde Hikmet'i sevmek, okşamak elinde değildi.

Bir yıl sonra eylül ortalarında bir akşam üstü, avlularındaki asmanın altında oturuyorlardı Saliha Hanım'la. Hikmet, az ötelerinde, cevizin altında, çiftlik yanaşmalarından birinin oğluyla oynuyordu. Hikmet'in çocuğun elindeki cevizleri çeke çeke almaya çalıştığını gördü. Çocuğun Hikmet'ten güçlü olduğu açıktı. Yine de karşı gelmeye çekiniyor, elini kolunu sağa sola kaçırarak korumaya çalışıyordu cevizlerini. Olay Rıza Bey'e dokundu. Karısına: "Saliha Hanım, kalk kurtar şu garibi torununun elinden!" dedi, Saliha Hanım kalktı, çocukları ayırdı. Küçüğü ceplerini cevizle doldurarak evine gönderdi. Geri dönüp yerine oturunca, Rıza Bey: "Bu çocuğun bize benzer tek yanı yok Saliha Hanım" dedi, "Ne sana çekmiş, ne bana."

Rıza Bey çocuk deyince kendi çocukluğunu ölçü alıyordu. Ağaçlara tırmanır, düşer kalkar, akranlarıyla güreşir, dizleri, dirsekleri sıyrıklar, yeni kabuk bağlamış bağlayacak küçük yaralarla dolu dolaşırdı çocuk dediğin. Atlara, hayvanlara düşkün olurdu. Silâhlara ilgi duyardı. Hikmet'te hiçbiri yoktu bu işaretlerin! Daha parmak kadarken belliydi ne olacağı. Yavaş kuzuydu o! İçinden pazarlıklıydı. Gürültüsüz, patırtısız dokuz anayı emmeyi becerecekti.

Zülfikar, babasının belindeki tabancaya el uzattığı zaman iki

yaşında yoktu henüz. "Bummmm!" diyordu tabancaya, "Baba bummm!" demesi, baba hadi çek tabancanı ateş edelim! demekti. O böyle dili kayarak "Baba bummm!" dedikçe dünyalar Rıza Bey'in oluyordu. Tabancasını çeker, gözüne ilişen taşa, ağaç kütüğüne ateş ederdi. Taşların ikiye yarıldığını, kütüklerden kopan kıymıkların havalandığını gördükçe coşar, el çırpardı Zülfikar. Tabancayı almaya kalkardı babasının elinden. O hevesle ilk kez iki yaşında eli tetiğe değdi. Babası, Zülfikar'ın küçücük elini kendi kocaman avucu içine aldı, incecik işaret parmağını kendi iri parmağı altına yerleştirdi, namluyu hedefe doğrulttu. "Bak!" dedi, gezin ortasından arpacağın tepesinden. Haydi şimdi, "bummm!" Parmağını bastırınca tetiği birlikte çektiler. O günden sonra baba oğul bu oyunu hemen her gün oynamaya başladılar. Tabanca patlar, nişan aldıkları taşlar ikiye yarılır, kütüklerin kıymıkları havaya savruldukça çocuk doyamıyordu bu oyuna. Gördüğü yeni bir taşı, bir kütüğü gösterirdi babasına: "Baba bummm!"

At tutkusu, yürümeye başladığı günlere kadar uzanır Zülfikar'ın. Elinden tutanlardan kurtulur, atılırdı gördüğü atlara. Atın yanında durur, iki kolu havada, babasının ya da adamlarından birinin gelip ata bindirmesini beklerdi. Beklemesi biraz uzayacak olsa durduğu yerde tepinir, sabırsızlanırdı.

Zülfikar böyle, atlar silâhlarla büyüdü. Akranlarından boyluydu. Hızla uzuyor, babasının boyunu aşacak görünüyordu. Yedi yaşına gelince, çiftliklerinde çalışanların otuz çocuğu ile birlikte sünnet edildi. Düğüne yakın akrabaları, Kaylar, Serfice beyleri, yörenin hatırlı kişileri geldi. At yarışları, yağlı pehlivan güreşleri düzenlendi. Manastır'dan gelen saz topluluğu ile şarkıcılar çaldılar, söylediler, bol bol içildi yenildi. Zülfikar'ın baş yastığı mavi kurdeleli kulplu sarı liralarla donatıldı.

Rıza Bey'in armağanı küçük bir kırma av tüfeği oldu Zülfikar'a. Ayrıca tavlalarında baklakırı, yumuşak başlı bir kısrakları vardı, adı Nazlı'ydı, Zülfikar sever korurdu. Rıza Bey sünnet yatağında saçlarını okşadı, eğildi öptü: "Koca erkek oldun, atı hak et-

tin", dedi. "Nazlı'yı sana verdim!" Görce'den gelen dayısı, yastığına mavi kurdeleli beşli bir Aziz Altını iliştirdi. Zülfikar o iri altından pek bir şey anlamadı, ama dayısı ayrıca Rus zağarının yavrularından birini getirdiğini söyleyince sünnet yatağından fırlamaya kalktı. Hasır bir çamaşır selesi içine küçük bir şilte serdiler, zağarı getirdiler selesiyle sağ yanına, yatağının üstüne koydular. Zülfikar, zağarının adını Uçar taktı. Gözkapakları ağırlaşıncaya kadar Uçar'ını sevdi okşadı; eli sepette, Uçar'ın başında, sırtında dolaşırken durdu, uyuya kaldı.

On yaşına kadar Zülfikar'ın günleri Uçana kırlarında geçti. At gezilerine çıkıyor, kırma tüfeği elinde, Uçar'ı yanında konakları yakınlarında kuş avlıyordu. İlk arkadaşlarını o yıllarda edindi. Akranlarından çok boydaşlarıyla yakınlık kurdu. Evlerine çamaşıra gelen Hacer kadının oğlu Cafer'e ilk karşılaştıkları gün kanı ısınmıştı. Çok çevik çocuktu, koşunca tutulmuyor, üstelik nişancıydı. Av tüfeği yoktu elbet Cafer'in. Lastik bir sapanı vardı. Attığı serçeyi, sığırcığı düşürüyordu konduğu daldan. Hayrandı Cafer'in hünerlerine. Boyları eşitti. Saliha Hanım ise Cafer'in kendisinden iki yaş büyük olduğunu söylüyordu. İlk tanıştıkları günden sonra yanından ayırmaz oldu Cafer'i. Dolaştıkları kırlardan öğle yemeklerine yanında Cafer'le döndü.

O yıllarda Uçana'da okul yoktu. Çocuklar köy camisinde, din ağırlıklı bir öğrenim görürlerdi. Hoca, öğrencilerine okuma yazmanın yanı sıra hesap hendese, tarih-coğrafya ile ilgili bazı genel bilgiler öğretir, sonunda hatim indiren çocuk ilk öğrenimini tamamlamış olurdu.

Bey çocuklarının, konaklarında özel hocalardan öğrenim görmesi adetti. Zülfikar yedi yaşından on bir yaşına kadar, Uçana'nın en bilgili sayılan hocasından ders aldı. Derslerinde Cafer yine yanındaydı. Dört yıl sonra ikisi birden hatim indirerek öğrenimlerini tamamladılar.

Hocası, yüz yılı aşkın bir süredir Goriçka Beylerine hizmet eden bir aileden geliyordu. Hocalığı babadan devralmış, Goriçka

Beylerinin aile hikâyelerini dinleyerek büyümüş, yetişmişti. Sık sık dersi bırakır, Zülfikar'la Cafer'e Goriçka Beylerinin cesareti, adaleti, yararlıkları, şanlı yaşayışları üstüne, yüzyıllardır her anlatanın aklına geleni, yakıştırdıklarını eklemeleriyle masala dönüşmüş hikâyeler anlatırdı. Doğrusu yanlışı birbirine karışmış, neyin doğru neyin yalan olduğunu ayırması güç bir biçim almıştı bu hikâyelerin tümü...

Dedelerinin dedesi Seyit Ali Bey, Padişah II. Murat Efendimize candan gönülden hizmet etmiş, cesareti, aklı, binicilikte, kılıç kullanmaktaki ustalığı, bileğinin gücüyle güvenini kazanarak en seçkin süvari kolunun başına getirilmişti. Padişahımız, Nemse Kralı ile cenge tutuştuğunda, Nemse Kralı'nın süvarilerini bozguna uğratan o bileği bükülmez namlı şanlı Seyit Ali Bey'di. "Allah Allah!" deyip önlerine kattıkları Nemse süvarilerini Ladislas'ın çadırına kadar kovalamışlar, çadıra girerek içerde kim varsa kralla birlikte kılıçtan geçirmiş, Kosova Savaşı'nın kazanılmasını sağlamışlardı. "Eee", derdi hoca, "başlarında kral olmadı mı askerler ne olur?.." Kendisini dinleyen Zülfikar ile Cafer'in sorusuna karşılık vermelerini beklerdi kısa bir süre. Oysa dinledikleriyle büyülenmiş, hikâyenin gerisini getirmesi için ağzının içine bakardı çocuklar. Hoca beklediği karşılığı kendi verirdi: "Dağılırlar! atarlar ellerinden tüfeklerini, kılıçlarını ya kaçarlar ya teslim olurlar!.. Hiç başında kralı olmadan asker dövüşür mü? Dövüşebilir mi? Dövüşemez!.." Çocukların imgeleminde sağa sola koşuşan başı boş atlar, yerlerde yatan yaralılar, ölülerle dolardı kırlar bayırlar. Padişahın başı tuğlu görüntüsü büyür büyür büyürdü o kırlar bayırların üstünde!

Seyit Ali Bey kurmuştu Goriçka Beyliğini. Onun oğulları, oğullarının oğulları hiç unutmamışlardı padişahımız efendimize olan borçlarını. Ne gün saraydan sefer haberi gelse silâhlandırdıkları en az yüz atlıyla Rumeli Beylerbeyinin ordusuna katılmışlardı. En son Mora ayaklanmasında görülmüştü yararlıkları. Zülfikar'ın iki büyük amcası şehit düşmüş, Goriçka'ya geri dönmemişlerdi o

savaştan.

Seyfettin Hoca, anlattıklarının sonunu hep yaşadıkları günlere getirir bağlardı. Zor günler bekliyordu Zülfikar Beyi! Rumeli çocuklarını! Makedonya'da kâfirler azmışlardı. Yüzyıllardır Rumeli'ne hakkı, adaleti, Allah korkusunu getiren padişahımız efendimize baş kaldırıyorlardı. Makedonya dağları Osmanoğullarını, beş yüz yıldır soy ürettikleri topraklarından söküp atmak için seferber olmuş çetelerle doluydu.

Küçük Zülfikar'ın imgeleminde karışık görüntüler yaratırdı bu dinledikleri. Daha çok geceleri, yatağına girdikten sonra uyuyuncaya kadar hocasının anlattığı olaylara karışmış görürdü kendini. Rüyalarında yüzlerini görmediği Seyit Ali Bey'le, büyük amcalarıyla karşılaşırdı. Babası ile karışırdı üçünün de yüzleri. Seyit Ali Bey'le yan yana at sürdüklerini sanırken, birden yanına dönüp bakınca, yanındaki atlının Seyit Ali Bey değil babası, bazen de hocası olduğunu görürdü. Kaleler önünde, kimi atlı kimi yaya erler arasında dolanır, yol şaşırır, derken büyük bir çadıra girer, bir de bakardı ki karşısında padişahımız!..

2

Zülfikar, Biliste'ye ilk gelişinde on bir yaşındaydı. Boyu babasının omuzunu bulmuştu. Çoğu yakın yolculuklarında demirkırı atıyla babasına eşlik ediyordu artık. Dere yataklarında, çaylarda suların kabardığı, dağ eteklerini pembe erguvanların, sarı katırtırnaklarının sardığı günlerdi. Gür bir yeşillik içinde geçti yolculukları.

Biliste'de Yakup Ağa'ya konuk oldular. Cemile dokuzuna girmişti o yıl. Örgülü saçlı, pembe beyaz, sağlıklı bir kızdı. Zehra ise altı yedi yaşlarında. Yakup Ağa, avlu kapısı önünde, yanında iki kızı ile karşıladı gelişlerini. Cemile, Zülfikar'ı, demirkırı Nazlı'sının üstünde ilk gördüğü o günü ömrü boyunca unutamadı, büyü-

lenmişti. Rıza Bey, çoktandır kendisiyle bir örnek giydiriyordu oğlunu. Açık kahverengi külot pantolonu, üstten cepli bej rengi spor ceketi ile dinlediği masallardaki şehzade çıkmış gelmişti sanki evlerine. Günün kavuşmasına iki saat vardı, Rıza Bey'le Zülfikar kapılarının önünde atlarından indiklerinde. Cemile nasıl olduğunu anlamadan adım adım sokuldu, kendini Zülfikar'ın yanında, Zülfikar'la el ele buldu. Her zaman ablasına öykünen Zehra, öbür yanını aldı Zülfikar'ın.

Büyükler çabuk gördüler çocuklar arasındaki yaklaşmayı. Yakup Ağa, Cemile'ye:

– Gezdirin ağabeyinize bahçeyi; erikleri kirazları dolanın evden uzaklaşmadan, dedi.

Cemile hazırdı. Elinden çekti götürdü Zülfikar'ı:

– Gel, sana bizim kazın palazlarını göstereyim...

Koşmaya başladılar arkalarından yetişmeye çalışan Zehra ile. Ahırda kuluçka kazın henüz bir günlük palazlarını gördüler. Saçaklarda sıralanan kırlangıç, kumru yuvalarını dolaştılar. Babasının kafeste beslediği dişi kekliği gösterdi Cemile. Babası ava çıkarken kafesiyle kekliği götürüyordu. Keklik öter, erkek keklikleri çağırırdı, sonra da... Zülfikar'ın bildiği hikâyeydi sonrası. Erikleri vişneleri dolandılar, tattılar. Göl kıyısına indiler. Cemile'lerin sazlıklar arasında yüzen, ikide bir başlarını suya saldırıp avlanan ördeklerini gördüler...

Zülfikar o gece, selâmlıkta, kendilerine hazırlanan odada yattı babasıyla. Odanın ortasına ikisi için geniş bir yatak sermişlerdi. Lavanta çiçeği, çivit, hoş bir sabun kokusu ile pencere aralıklarından içeriye dolan çayır çiçek kokularının karıştığı, soluk alınmasına doyum olmayan bir odaydı. Üst üste iki yatak vardı altlarında. Hafif kolalanmış yatak çarşafları sağa sola döndükçe şıkır şıkır sesler çıkarıyordu. Ütülendikten sonra besbelli katları arasına lavanta çiçekleri konularak bekletilmişlerdi. Kendi evlerinde de konukları beklerdi o kokulu, kolalı çarşaflar, geniş yataklar.

Zülfikar uyandığında, babasının yeri boştu yatakta. Gece so-

yununca, çıkarıp minderin üstüne koydukları elbiseleri yanında babasının elbiseleri yoktu. Odanın tahta pancurları kapalıydı. Pancurların kıyı köşesinden, aralık bırakılan oda kapısından sızan ışıklarla kırılmıştı odanın karanlığı. Uykusunu alamamıştı henüz, daldı uyudu. Gözlerini açtığı zaman yanında, babasının yerine uzanan Cemile'yi gördü. Sıcaklığını duymuştu ilkin. Sıcaklığı ile birlikte odanın havasına karışan Cemile'nin kokusu sağlıklı teninden, saç diplerinden, soluğundan taşıyordu; dağ çiçeklerini hatırlatıyordu.

Cemile sokuldu kolları arasına:

– Uyandın mı? dedi yavaşça. Yanağını yanağına değdirdi. Hadi öp beni, kocam ol benim!..

Daha önceden bildiği, Uçana'da, kızlarla samanlıklarda, boy atan mısır tarlalarında oynadığı bir oyundu. Cemile, o güne kadar bu oyunu oynadığı kızların en güzeliydi. Daha önce çokluk, tat almadan, sıkılarak oynamıştı bu oyunu. İçinden gelerek uyanan bütün erkeklik duygularıyla sarıldı Cemile'ye. Birbirlerinin sıcaklığını duydukça daha sıkı kucaklaştılar, alt alta, üst üste döndüler yatakta.

– Babamla baban atlarına bindiler, gittiler, dedi Cemile.

– Zehra?

– Uyuyor, yatağında.

Sarıldı bir dizi öpücükle dolaştırdı dudaklarını Zülfikar'ın yüzünde:

– Sen de öp beni! Daha çok öp.

Zülfikar doyamıyordu kızı öpmeye.

– Büyüyünce alırsın beni! Karın olurum. Her gece ikimiz bir yatakta yatarız. Hep böyle öpüşürüz! Hadi karıcığım de bana!

– Karıcığım!

– Öp, öp, öp! Daha çok sık kollarında...

Sonra birden:

– Dur biraz, dedi.

Entarisini sıyırdı. Göğüslerini açtı. Henüz ceviz büyüklüğündeydi göğüsleri:

– Hadi öp, okşa...

Öptü, başını göğüslerine yaklaştırdı, kokladı.

– Hadi okşa şimdi.

Okşuyor, öpüyor, öpüyor okşuyordu.

– Sık! Acıta acıta sık!

İlk kez tat alıyordu bir kıza bu kadar yaklaşmaktan. Gözlerini kapıyor, sokuluyordu kıza. Bacaklarını açmıştı altında. Gövdelerinin alt bölümleri birleşmişti iyice. Cinsel organını, kız aldı, bacakları arasına yerleştirdi, sürtündüler durdular birbirlerine...

Cemile, annesinin çağırdığını duyuncaya kadar sürdürdüler bu oyunu. Annesi üst kata çıkmadan, Cemile, sıcaklığı, saç diplerinden, göğüslerinden, soluğundan fışkıran kır kokularıyla kollarından sıyrıldı gitti.

O gün, babası ile Yakup Ağa, öğleye doğru atlarıyla avluya girdiklerinde, samanlıktaydılar. Saklambaç oynuyorlardı. Zehra ebe olmuş onları arıyordu. Yine sabahki gibi sarmaş dolaştılar saman çuvalları gerisinde. Sarılmaya, birbirlerini öpmeye doyamıyorlardı.

Zehra, aramayı bıraktı:

– Babam geldi! diye seslendi.

Ota samana bulanmışlardı. Cemile samanlıktan çıkmadan silkindi, entarisinin kırışıklarını çekti, düzeltti. Zülfikar'ın saçları arasından bir saman çöpünü aldı. Yan yana samanlıktan çıktılar.

Yakup Ağa ile Rıza Bey, avluda henüz inmişlerdi atlarından. Samanlığın kapısındaydı gözleri. Zülfikar avluya adım atarken babasıyla göz göze geldi. Rıza Bey hiç uzatmadan kesti bu bakışmayı. Döndü, Yakup Ağa ile birlikte atını avlu duvarı önüne çekti, duvardaki demir halkaya bağladı.

Ertesi sabah, erkenden, avlu kapısı önünde, Yakup Ağa, karısı kızları konuklarını uğurluyorlardı. Cemile Zülfikar'dan ayrılamıyordu yine. Atına binmeden önce:

– Gene gel, dedi, Zülfikar'a.

– Gelirim!

Rıza Bey'e döndü:

– Gene bekleriz Rıza Bey amca!

Rıza Bey, Cemile'nin saçlarını okşadı:

– İnşallah kızım!

– Zülfikar'ı da getir gelirken...

Büyükler gülümsediler.

– Artık yalnız gelmem! dedi Rıza Bey.

Atlarına bindiler. Anayola çıkmadan Zülfikar atı üstünde döndü, Cemile'ye el salladı.

Biliste gerilerde kalmıştı. Yolun genişleyen yerlerinde yan yana sürüyorlardı atlarını. Rıza Bey, oğlunun hüzünlendiğini, dalgınlaştığını görüyordu her yan yana gelişlerinde. Aklı Biliste'de kalmıştı besbelli. İlk aşk acılarını yaşadığı açıktı. Sabırsızlıkla beklediği bir dönem başlıyordu önlerinde. Baba oğul gibi değil, öteden beri en iyi dost, dert ortağı olmaktı oğluyla ilişkilerinde istediği.

– Biliste'yi sevdin mi?

Zülfikar hafifçe:

– Sevdim, dedi.

– Söylesen Biliste'de bırakırdım seni...

Rıza Bey, sözünü kesti, Zülfikar'ın karşılık vermesini bekledi. Zülfikar susuyordu.

– Haftaya gelir alırdım?..

Zülfikar yine karşılık vermedi.

Yol daraldı. Zülfikar dizginleri kastı, geride kaldı babasından. Bir süre sonra yol genişleyince yine yan yana geldiler. Rıza Bey konuya döndü:

– Cemile üzüldü biz ayrılırken. Kanlarınız iyi ısındı birbirinize, öyle mi?

Zülfikar başıyla doğruladı.

– Gördüm, sen de üzgündün atına binerken?..

Oğlundan karşılık vermesini beklemedi:

– Güzel kız Cemile, çok tatlı kız! Büyüyünce daha güzel olacak!..

. Bu son sözleri söylerken Rıza Bey'in sesindeki şakalı gülümseme silinmişti.

– Üzülme, yine geliriz. Yine birlikte oynarsınız!..

Sustu, Zülfikar'ın hüznünün dağıldığını gördü bu vaadiyle. Bu kez kendisi dalgınlaştı. Her ne hatırladıysa hatırladı. Az sonra:

– Her yaşın ayrı bir tadı var, dedi. Gün gelir saklambaç oynadığı günleri arar insan...

3

Uçana'ya dönerken Goriçka'ya uğradılar. Zülfikar'ın babaannesi Naile Hanım, otuz yılı aşkın bir süreden beri duldu. Kocasını kaybettiğinde kırk üç yaşındaydı. Zülfikar'ın büyük babası Selim Bey'i, atı üstünde, Florina'dan Goriçka'ya dönerken pusu kurup vurmuşlardı. Oğlu Rıza Bey, evlenerek Goriçka'daki konaktan ayrılmış, iki yıldır Uçana'da yaşıyordu. Naile Hanım, kızı Esma Hanım'la erkeksiz kaldı Goriçka'da. Acısının, yılı yeni dolduğu günlerde Esma Hanım'ı Florina'ya gelin verdi, hizmetindeki adamlarıyla kaldı. Ötedenberi Zülfikar'ı büyükbabası Selim Bey'e benzetir, ayrı bir sevgiyle severdi.

Baba oğul Goriçka'da Naile Hanım'ın elini öpüp, gönlünü aldılar. Uçana'ya dönmek için ayrılacakları sırada, Naile Hanım, Rıza Bey'den o yaz Zülfikar'ı kendi yanında bırakmasını istedi.

– Annesi yanına çamaşırını vermeden, böyle üstündekilerle sana bırakırsam darılır! dedi Rıza Bey, Uçana'ya dönelim, annesi giyeceklerini hazırlasın, üç beş gün içinde alır geri getiririm...

Rıza Bey sözünü tuttu, baba oğul iki gün sonra Goriçka'ya döndüler. Bu kez av tüfeği, zağarı yanındaydı Zülfikar'ın. Babaannesinin on gün konuğu oldu. Konağın yakınlarında avlandı, çoğu saatlerini yalnızlığına üzüldüğü babaannesinin yanında geçirdi, ağzından gençlik hikâyelerini, anılarını dinledi. Büyükbabası Selim Bey'e hâlâ aşıktı Naile Hanım. Belleği eşinin sözleri, dedikleriyle

doluydu. Zülfikar'ı karşısına alıp büyükbabasından söz açtıkça: "Ah benim güzel gözlü aslan oğlum, tıpkı Selim Bey'e benzersin!" diye tamamlardı her anlattığını. "Ah yaşasaydı da görebilseydi seni! Babandan daha çok benzersin büyükbabana. Sade kaşın gözünle değil, oturuşun, duruşun hep büyükbaban. Uzat bakayım, tut önüme ellerini göreyim?.." Zülfikar ellerini yere dönük uzatır, babaannesi alır, yanağına götürür, koklar, öperdi: "Hele ellerin! Büyükbabanın elleri! Sadece parmakların değil, tutuşun, uzatışın, hep büyükbabanın el tutuşu, uzatışı. İnşallah Allah onun geri kalan ömrünü sana bağışlar, sonun onun sonu gibi acı olmaz. İnşallah sen uzun yaşarsın!.."

Babası aksatmadan gün aşırı uğruyordu Goriçka'ya. Günaşırı sabahtan görünmeyecek olsa öğleden sonra Goriçka'daydı. Sabahtan gelmişse öğle yemeklerini Naile Hanım'la, Zülfikar'la birlikte yer, öğleden sonraya kalmışsa bir kahve içer, Uçana'ya dönmek için izin isterdi.

Zülfikar hiç aklından geçmeyen bir olaya tanık oldu o günlerde. Babasının annesinden başka ikinci bir kadınla ilişkisi olduğunu öğrendi.

Konağa iki kurşun atımı uzakta bir koruda avlanıyordu. Bir keklik sürüsünün ardına düştü. Korudan çıkınca yüz adım ötede, bir kır evi önünde bağlı babasının atını gördü. Babası o gün Goriçka'ya uğramamıştı. Bir böğürtlen kümesi gerisinde, dalları yere inen bir ceviz ağacı altında oturdu, göze görünmeyerek bekledi. Kendisine çok uzun gelen bir süre sonra babası evden çıktı.

Kapıda yanı sıra beliren bir kadın, babasını uğurluyordu. Uzun boylu genç bir kadındı. Evin önündeki asmanın altında yüz yüze son bir iki söz konuştular. Rıza Bey atına baktı, ayrılacaklardı, ayrılamadılar, sarıldılar, uzun uzun öpüştüler. Rıza Bey, birden koptu kadından, çabuk adımlarla atına yaklaştı, başlığını vurdu, bindi. Atın başını Goriçka'ya değil Uçana'ya döndürdü.

Uçar'ı zor tutuyordu yanında Zülfikar. Rıza Bey'in kokusunu oldukları yerden almıştı. Atılıyor, gidip Rıza Bey'e görünmek isti-

yordu. Rıza Bey atına binerken son bir kez elinden kurtulmak istedi. Zülfikar, küçük bir tokat indirdi burnuna. Uçar havladı, sustu. Zülfikar, atı üstünde kendilerine doğru dönüp baktığını gördü babasının. Havlamayı duymuştu. Daha uzun ilgilenmedi, atını sürdü, uzaklaştı. Zülfikar, babasının kendisini, köpeğini görüp görmediğini tam anlayamadı.

Bu karşılaşma çok üzdü Zülfikar'ı. Avlanmayı bıraktı. O üzüntüyle Goriçka'ya döndü. Birden çok özlediğini duyuyordu annesini. Hemen yola çıkmak, Uçana'ya gitmek istiyordu. Nazlı, babaannesinin ahırındaydı.

Naile Hanım, torununda bu iki üç saat içindeki değişikliğin nedenini anlamakta güçlük çekiyordu. Bir şeylere üzüldüğü, kırıldığı açıktı. Avlanmaya çıkarken her zamanki gibi yaşına yakışan bir hafiflikle gamsız, tasasız ayrılmıştı evden. Sordu, sözü döndürdü dolaştırdı. Zülfikar'ın ağzından bu birdenbire verdiği kararın nedenini öğrenemedi. Sadece "Annemi çok özledim" diyordu çocuk.

"İyi oğlum, hele yarın sabaha çıkalım, yıkan paklan, öyle git. Baban bugün uğramadı, yarın çıkar gelir, birlikte dönersiniz!.."

– Ben bu akşam dönmek istiyorum.

– Acelen ne?

– Annem çok yalnız kaldı!..

Naile Hanım, Zülfikar'ın bu açıklamasından sonra değişti. Sustu, düşündü biraz. Zülfikar'ın öylesine geldi ki babasının o gördüğü kadın ile ilişkisi babaannesinin kulağına gelmişti. Kendisinin de o ilişkiyle ilgili bir şeyler duymuş olabileceği geçiyordu şimdi aklından. Kendi konağında yaşarken, gelininin yalnızlığını biliyordu babaannesi!..

– Yaklaş bakayım babaannene, dedi Naile Hanım. Gel otur yanıma.

Zülfikar, ayaktaydı, babaannesinin yanına oturdu sedirde.

– Uzat bana başını.

Zülfikar hafif eğildi. Naile Hanım, önce saçlarından geçirdi

elini, sonra uzandı Zülfikar'ı şakağından öptü.

– Benim hakikatli oğlum, dedi. Elbet özleyeceksin anneni. O senin annen. Benden daha yakın sana. Seni dünyaya getiren o. Elbet o da özlemiştir on gündür seni. Ama daha bu gece sabret. Hele yarın sabah olsun, öyle çık yola. Baban yarın gelmezse, yanına bir adam verir uğurlarım. Hangi günlerde yaşadığımızı duymuyor musun? Dağ bayır komitacılarla dolu. Ya Allah korusun uğursuzun biri... Hadi, daha uzun konuşturma, yalvartma nineni!

Zülfikar, ertesi günü dönmeyi kabul etti. Ertesi sabah, Naile Hanım bir seyis verdi Zülfikar'ın yanına. Cebine: "Bunu annene ver, senin için saklasın" diye bir beşli altın koydu. Öptü, kokladı: "Ben her gün anar özlerim seni, dedi. Arada bir sen de beni özle, bir gün için olsun kalk gel. Uzun uzun bekletme yaşlı nineni."

Uçana'da, evin önünde babasıyla karşılaştı. Rıza Bey, ne anlam vereceğini bilemedi oğlunun bu hiç beklemediği çıkıp gelişine:

– Hayrola?

Zülfikar, gizlemeye çalışsa da dargındı babasına.

– Döndüm.

– Niye?

– Annemi özledim.

Sesi soğuk, yüzü asıktı.

Atından iner inmez eve koştu. Annesini buldu, sarıldı. Annesini gözleri yaşaracak kadar sevindirdi. O günden sonra babasından uzaklaştığı ölçüde annesine yaklaştı. Küçük yaşlardan hatırladığı ışıltılı gülen gözleri vardı annesinin. Yüz çizgileri gülerdi. Şu son dört beş yıldır gölgelenmiş, neredeyse sönmüştü o ışıltı. Yüz çizgilerini hüzün sarmıştı. Belki de çoktandır haberi vardı babasının o uzun boylu genç kadınla olan ilişkisinden. Yalnızlıktan, sevilmediğini bilmekten acı çekiyordu. Kendiliğinden, annesinin gönlünde babasının yerini almak gibi bir yarışa kapıldı. Günün çoğu saatlerini annesinin yanında geçiriyor, olur olmaz nedenlerle annesine sokuluyor, hoşlanacağı sözler ediyordu. Bu yakınlığının

sonuçlarını çabuk gördü. Annesinin yüzü gülmeye başladı yine. Gözlerine ise güz aylarındaki gibi bir ışıltı geldi. Annesinin iyileştiği o günlerde Görce'den gelen teyzesi bir haftadır konuklarıydı. Bir öğleden sonra bahçeden dönmüş, oturma odalarına gireceği sırada, annesinin dediklerini duydu, kapının arkasında durup dinledi: "Benim Zülfikarım var", diyordu teyzesine, "o ne yaparsa yapsın, aklıma bile getirmem. Zülfikarımın sevgisi bana yeter. Zülfikarımı sarıp kokladıkça dünyam cennet olur."

Odaya girişini, konuşulanları duyduğundan kuşkulanmayacakları kadar geciktirdi. İçeri girince doğru annesine yöneldi, sarıldı, öptü. Teyzesine dönerek güldü:

– Ah teyze, dedi, çabuk büyüdüm, çocukluğuma doyamadım. Anneme sokulmanın tadını yeni yeni anladım.

Bu şakalı sözlerinin güldürdüğünü görünce bir daha sarıldı annesine, bir daha yanaklarını öptü.

4

O yıl ekim ayı girerken, Selânik'e gitmek için Uçana'dan ayrıldılar babasıyla. Okuyacaktı. Annesi, konaktakiler, yakınlarda oturan adamları, bindikleri faytonu, konak kapısı önünden uğurladılar, arkalarından su döktüler, dualar mırıldandılar. Kaylar'dan geçip Ekşisu istasyonuna varmaları için çabuk ayaklı çift at koşulu faytonlarıyla üç saatlik bir yol vardı önlerinde. Arabanın arka koltuğunda, sol yanda babası, sağda o, konuşmadan yol aldılar bir süre. Arabacı Bayram'ın sırtı perdeliyordu önlerini. Annesinden ayrılmak hüzne boğmuştu Zülfikar'ı.

Yolun iki yanında ağaçsız düzlükler uzanıyordu. Yeni sürülen ucu bucağı görülmeyen tarlalar, anızları henüz çürümemiş koca koca topaklarla kaplıydı. Rıza Bey:

– Yağmurlar gecikti bu yıl, dedi.

Bayram başını geriye döndürdü:

– Yakındır indirmesi!..

– İnşallah.

Kır insanlarıydı onlar. Oturdukları, gezip yürüdükleri yerde hep gözlerinin bir ucu geçen buluttaydı. Ekledi:

– Daha bir işaret yok havalarda.

Zülfikar'a döndü:

– Yağmur indirdi mi bu topaklar erir.

Sessizlik bozulmuştu aralarında. Az sonra:

– Rüştiyeye yazılacaksın, dedi. Rüştiyeyi hayırlısıyla bitir, ondan sonra okuyup okumayacağına kendin karar verirsin.

Bütün bey çocukları gibi kendine aşırı bir güveni vardı Zülfikar'ın. Doğru söylüyorsun anlamına hafif bir baş işaretiyle karşılık verdi babasına.

– Üzgün müsün?

– Yoo.

– Ne düşünüyorsun?

Zülfikar gülümsemeye çalıştı:

– Hiç.

– Düşünceli duruyorsun?

– Bu yerler hep yeni. İlk görüyorum. Daldım, belki de ondan...

– Haklısın.

Aralarındaki soğukluğu gidermeye çalışıyordu Rıza Bey:

– Selânik'te hiç görmediğin şeyler göreceksin. Bu geçtiğimiz yerler hep bizim Uçana'ya benzer, ama Selânik!..

İlgiyle dinliyordu Zülfikar.

– Başını döndürür ilk görenin. Hele kendine gem vurmasını bilmeyenin!.. Büyük bir kent. Deniz kıyısı. Denizi ilk kez göreceksin. Vapurlar, trenler, her gün bir yığın insan getirir, bir yığın insanla geri döner. Sokaklarda her gün yeni yüzler görürsün. Tramvayı var, geceleri elektrikler yanar, pırıl pırıl olur her yan. Kadın erkek, her dilden, her dinden türlü insan, türlü kılık, gürültüleri doldurur sokakları... Hepsini göreceksin, alışacaksın...

Bir köye yaklaşıyorlardı.

– Çalcılar! Daha Ekşisu'ya bir saat yolumuz var...

Çalcılar'a girdiler. Bir köy kahvesinin önünden geçiyorlardı. Kahvenin önüne atılmış sandalyelerde oturan üç adam, Rıza Bey'in arabasını tanımışlardı. Kalktılar durdurdular. Rıza Bey indi. Her üçüyle kucaklaştı. Adamlar ille de bir kahvelerini içmesini istiyorlardı, Zülfikar'a inmesini işaret etti, yanlarına gelince tanıttı:

– Oğlum Zülfikar Bey! Selânik'e okumaya gidiyor...

Köylüleri tanıttı Zülfikar'a.

– Maşallah! dedi içlerinden biri, boyunu bulmuş neredeyse...

Rıza Bey, trene yetişeceklerini söyledi. Dönüşte vakti bol olacaktı. Durup kahvelerini içeceğine söz vererek izin istedi.

Yine sürülmüş ekin tarlaları arasında uzadı geçtikleri yol.

– Bu gördüğün ovalar buğday ambarı, dedi Rıza Bey. Hep buğday ambarı. Bu ova doyurur bütün Makedonya'yı. Yalnız Makedonya'yı değil bütün Yunanistan'ı...

Ekşisu istasyonunda indiler. Biletlerini aldılar. Trenin gelişi çok gecikmedi. Bayram, onları uğurladıktan sonra Uçana'ya geri döndü. Üç gün sonra istasyona almaya gelecekti Rıza Bey'i...

Zülfikar'ın ilk binişiydi trene. Vodina'dan, Karaferye'den geçtiler. Tren düzenli tıkırtılarıyla gidiyor, gidiyordu...

– Bir gün bu yerler yakın gelecek sana. İlk geçilen yollar hep uzundur. Birkaç yıl sonra bir gün bir yerde, başka bir gün başka bir yerde bulacaksın kendini. Selânik, Manastır, Florina hep yakın gelecek...

Dört saate yakın sürdü yolculukları. Selânik'e yaklaşırken gidenler gelenler sıklaştı kompartımanlarının önünde. Selânik'in dış mahallelerine daldı tren, hat boyunca sıralanan evlerin üstüne saldı dumanını. Bütün yolcular, koridorda, pencereler önünde ayaktaydılar. Gittikçe büyüyen evler, yükselerek uzayıp giden duvarlar, sokak ağızlarından evler duvarlar aralandıkça görünen uçsuz bucaksız deniz... Selânik'te inince, bindikleri o uzun treni bir uçtan bir uca içine alan, yüksek tavanı renkli camlarla kapalı görkemli gar

büyüledi Zülfikar'ı...

Bir faytona bindiler istasyon önünden, Egnatia Caddesi'nde, Vardar kapısına yakın, özellikle Florina ile Manastır'dan gelen Müslümanların kaldığı bir otele indiler. Otel sahibi tanıyordu babasını. Bir yakını gelmiş gibi karşıladı. Zülfikar'ın bavulunu odalarına bırakıp çıktılar. Egnatia Caddesi boyunca, baba oğul yan yana yürüdüler sağ kaldırımdan.

Selânik akşama hazırlanıyordu. Köpüren bira bardakları gibi dolup taştığı o çılgın akşamlarından yeni birine. Gündüzleri sokakları ne kadar kalabalıklaşırsa kalabalıklaşsın, çoğunlukla konuşmadan, hızlı adımlarla gidip gelenlerle dolan kent, akşam yaklaştıkça, saatten saate artan gürültüsü patırtısıyla uğuldamaya başlardı. Lüks mağazalar, kahveler, birahanelerin, gazinoların sıralandığı Egnatia Caddesi başını döndürdü küçük Zülfikar'ın. Yüksek yapılı atlar koşulu göz alıcı faytonlar, landonlar dolduruyordu caddeyi. Körükleri arkaya yıkıktı çoğunun. Birbirinden güzel kadınlar, iyi giyimli erkekler taşıyorlardı. Bazı faytonlarda yüzleri aşırı boyalı, gözalıcı renkli entariler giymiş, kaldırımlarda yürüyenlere gülücükler dağıtan kadınlar vardı. Babasıyla o, akan bir suyun alıp götürdüğü iki yapraklı küçük bir dal gibiydiler kaldırımda karıştıkları kalabalığın arasında.

Geniş dalgalı, kumral, gür saçları, düzgün yüz çizgileri, özellikle derinlikleri uzayıp gidiyormuş izlenimi veren ışıltılı açık yeşil gözleriyle yanlarından geçenlerin bakışlarını üstüne çeken bir delikanlıydı Zülfikar. On ikisindeyken on dördünde gibi gösteriyordu. Yan yana hoş bir ikili oluşturuyorlardı baba oğul. Şakaklarına aklar düşmüş olgunluk çağındaki yakışıklı Rıza Bey, gençlik yıllarındaki görünüşü ile birlikte dönmüş gelmiş gibiydi Selânik'e. Yanlarından geçen kadınların bakışları gelip konuyor, hafif gülümsemelerle havalanır gibi kopuyor ayrılıyordu baba oğulun üzerinden.

Babası acıkıp acıkmadığını sordu. Annesinin yolluk olarak hazırladığı, bol tereotu, nane ile yoğurulmuş soğuk köfte ile zeytinyağlı biber dolması yemişlerdi trende. Acıkmamıştı. Denize di-

key inen Vassil Sofias Caddesi'ne saptılar. Beyaz Kule'yi dolandılar. Kordon boyunda bir restorana oturdular.

Babası küçük bir karafaki rakı söyledi.

– Büyüdün, delikanlı oldun, çocuk sayılmazsın, sen de bira iç, su içme, dedi.

İçkileri geldi. Rum garson, küçük tabaklarda bir dizi meze sıraladı önlerine. Rıza Bey kadehini kaldırırken:

– Delikanlı olman şerefine, dedi, hadi, kaldır bardağını...

Kadehini Zülfikar'ın bira bardağına vurdu, içkilerini yudumladılar.

– Rakı da içsen olurdu. Ben senin yaşında tattım ilk rakıyı, bir düğünde dayım tattırmıştı. Bir gün nasıl olsa içeceksin. İlk kadehini birlikte içelim isterdim.

Biranın tadı hiç kötü değildi. O küçük küçük tabaklarda gelen mezelerin ev yemeklerinden ayrı bir tadı vardı. Ayrıca susamıştı. Pastırma yazı sürüyordu Selânik'te. Hava nemli bir sıcaklıkla buğulanmıştı. Su içer gibi yarıladı bardağını.

Rıza Bey gülüyordu:

– Hah şöyle, Goriçka Beylerinin şanına lâyık ol.

Kadehini yudumladı:

– Sen burada oldukça ayda, iki ayda bir Selânik'e gelmek düşecek bana. Canın ne zaman isterse o gün rakı içeriz seninle. Söz ver bakayım; ilk rakını benimle içeceksin.

Zülfikar, gülümseme ile karşılık verdi.

– Öyle değil, yüksek sesle, söz, de.

– Söz.

Zülfikar, davranışlarında kendisini çocuk yerine koymadığının ayrımına vardıkça, babasına bütün yaz süren dargınlığının geçtiğini duyuyordu. Sonraları hep hatırlayacaktı. Kordon boyunda bir masada geçirdikleri bu geceyi. Babası ile bir daha hiç bozulmayacak bir dostluk başlıyordu aralarında.

– Senin okumandan beklediğimiz ne? Devlet kapısında aylığa girecek değilsin! Çok şükür malımız, kimsenin kazancında gözün

kalmayacak gibi yaşatır seni. Ama devir değişti. Cahil sözü bozuk para gibi. Düştüğü yerden eğilip alan yok! Bizim elimize bakanlar hep okuyorlar. Rumlar, Sırplar, Bulgarlar okuyor, avukat oluyor, doktor oluyor, mühendis, öğretmen oluyorlar. Okudukça bizden güçlü duruma geçiyorlar. Onlar bize muhtaç iken biz onlara muhtaç duruma düşüyoruz. Eline aldığın gazetede okuduklarını doğru anlayacak kadar okul görsen yeter...

Güneş denize doğru iniyordu. Serinletici bir rüzgâr çıkmıştı. Deniz küçük çırpıntılarla kabarıyor, serpintiler saçıyordu rüzgâra. Küçük dalgalar, çatlayıp yarıldıkça, çatlaklarında değişik maviler, yeşiller oluşuyor, sırtlarında beyaz köpüklerle atılıyorlardı kıyıya. Kordon boyu kadın erkek kalabalığı ile dolmuştu. Babası küçük kadehini yeniliyordu sık sık. Karafaki yarılanmıştı neredeyse. Keyifle konuşuyordu şimdi. Zülfikar'a öyle geldi ki deniz bile daha keyifliydi oturdukları saate göre. Sokaklara dökülen, denize doğru akan insan kalabalığı kıyıya yaklaştıkça gülüyordu.

O gülüşler, deniz üstünü saran akşam renkleri arasında, bir yüz göründü, büyüdü: Annesinin yüzü. Büyüdü büyüdü, deniz üstünde çevreni kapladı, beyazları artan saçları, derinleşmeye başlayan yüz çizgileriyle, kımıltısız, göz kapaklarını kırpmadan Zülfikar'a bakıyor gülümsüyordu. Zülfikar ayrımında olmadan:

– Annem! diye fısıldadı.

Babası susmuş, sözünün gerisini nasıl getireceğini bekliyordu.

– Bir şey mi diyecektin annene?

– Yoo!

– Peki ne oldu?

– Birden annemin yüzü gözlerimin önüne geldi!..

Rıza Bey, oğlunun yüzüne baktı, denizin üstünde dolaştırdıktan sonra kadehine eğdi bakışlarını, kısa bir susuştan sonra:

– İyi, dedi, annen her zaman gözünün önünde olsun.

Kadehini yudumladı, elinden bıraktı:

– Bilirim çok seversin anneni. Sevmekte de haklısın. Erkek

çocuklar annelerini babalarından çok severek büyürler. On beş yaşına kadar yabancı gibi görürler babalarını. On beşinden sonra anlarlar, aralarındaki yabancılık kalkar. Ben de senin yaşında annemi babamdan çok severdim. Bilirsin hâlâ...

Babası "Hâlâ severim" diyecekti. Zülfikar düşünmeden:

– Bilirim, diye kesti sözünü.

Bu söz yıktı aralarındaki duvarı. Rıza Bey'in bakışları Zülfikar'ın dudaklarına kondu kaldı. Gerisini, başka bildiklerini de söyle dercesine bekledi. Zülfikar susuyordu.

– Bilmediklerin de vardır...

Babasının ses tonundan, yüz çizgilerinden anladı ki o gün kır evinden çıkarken kendisini gördüğünün ayrımındaydı.

– Otuz beş yıldır evliyiz annenle. Tek acı sözümü duymamıştır bu otuz beş yılda ağzımdan. Bazı kusurlarım olmuştur belki, ama insanın, erkeklerin kaçınamayacağı bazı kusurları vardır... Bilmiyorum aklından ne geçiyor, ama anneni kırdığım gibi bazı düşüncelerin varsa, hiç değilse yirmi yaşına kadar bekle! Kendini biraz daha iyi tanı, ona göre karara bağla o düşüncelerini...

Rıza Bey değiştirmek gereğini duydu konuyu:

– Selânik'i sevdin mi?

– Evet.

– Arkadaşlar edindikçe, tanıdıkça daha da çok seveceksin...

Kadehini yudumladı.

– Okumanı benden çok annen istedi. Okuman için senden ayrılmaya razı oldu. Mektupsuz, habersiz bırakma anneni. Her hafta mektup yaz. Her hafta gününü şaşırmadan. Beklediği gün mektubunu alırsa annen hasretine seve seve katlanır...

5

Zülfikar, Selânik Rüştiyesi'nde üç yıl yatılı okudu. 1904 yılı Mayısı sonunda okulu bitirdi. Üç yıla yaklaşan bu süre içinde okulda öğrendiklerini Osmanlı Devleti'nin başka bir rüştiyesinde

de okusa öğrenebilirdi. Yetişme çağındaki bir Osmanlının o yılları Selânik'te yaşamasıyla öğrendiklerini ise öğrenebileceği ikinci bir kent aramak boşuna olur.

Makedonya'nın bir başka adı: "Barut Fıçısı"ydı o dönemde. Bu barut fıçısının bütün fitil uçları Selânik'e gelir, ateşleneceği yere bağlanırdı. Görünüşte bir Osmanlı il merkeziydi Selânik. Valisi, ordu komutanı, mahkemeleri, kısacası Osmanlı devlet kuruluşunun büyük bir sancak merkezinde bulunması gerekli bütün yönetim organları vardı. Gerçekte ise çoktandır gücünü yitirmiş, gölgeleşerek sadece yazışma adresleri olarak kalmıştı bu organlar. Kentteki yabancı konsolosların her biri bağımsız bir vali gibi davranırdı. Devletin gücü, yabancı konsolosluklardan birine sığınan bir katili almaya yetmezdi. Rum, Bulgar komitacıları, mavzer omuzlarında, iki dizi çapraz fişeklikleri, tabancaları, bıçaklarını kuşanmış dolaşırlardı kentin ana caddelerinde. Gün geçmez sabotaj patlamaları duyulur, adam kaçırılır, Osmanlı Devleti'nden yüksek fidyeler istenir, koparılırdı. Demiryollarının, köprülerin, gaz depolarının uçurulması alışılan olaylar olmuştu artık. Koskoca Osmanlı Bankası, otuz metre yakınındaki bir sütçü dükkânından tünel kazılarak altına yerleştirilen dinamit lokumlarıyla havaya uçurulmuş; zarar, borç içindeki Osmanlı Devleti'ne ödettirilmişti. 1903 yılı Nisanı'nda limandan kalkan bir Fransız yolcu gemisi, rıhtımdan açılmış, mendireği döneceği sırada, kazan dairesine yerleştirilen bombaların patlamasıyla, rıhtımda uğurladıkları yolcularına henüz el sallayanların gözleri önünde, bacaları, direkleri, kaptan köşkü, salonlarındaki sandalyeler, masalar parça parça havaya uçarak düşüp deniz üstüne dağıldıktan sonra batmıştı. Elinde dinamit lokumları dolu bavuluyla yolcu olarak vapura binen Makedonyalı bir komitacının marifetiydi olay!

Bütün bu kargaşa, bu göz yıldırma olayları Selânik Müslümanlarının, genç Osmanlı aydınlarının bu arada öğrencilerin ilgi odağı oldu kendiliğinden. Gazetelerin baş sayfaları bu haberlerle doluydu. Kentte yaşayan yabancıların Osmanlı Devleti'ne, Osman-

lılara düşmanca davranmakta birleşmeleri, Osmanlılar arasında karşı birlik yaratmakta gecikmedi. Şiddet olayları yoğunlaştığı oranda bu karşı birlik güçlendi.

Rüştiye öğretmenlerinin dünyaya bakış açısı günün koşullarına uygun olarak değişmiş, Balkanlar'da yayılan ulusçuluk akımları, onları da kendi ulusal hakları, kimlikleri doğrultusunda bilinçlendirip birleştiren bir etken olmuştu. II. Ordu merkeziydi Selânik. Genç Osmanlı subaylarının tümü, doktor, avukat, gazeteci gibi öbür Osmanlı aydınları ile birlikte Tevfik Fikret'in, Namık Kemal'in hayranlarıydılar. Toplumu saran uyanış eylemlerinde hemen her dönemde en önde yer alan öğretmenler, Fikret'in, Namık Kemal'in şiirleriyle yetiştiriyorlardı öğrencilerini; "Kıyamete dek sürmez, bir gün sabah olur geceler, karanlıklar dağılır!.. Siz ey yarınlar uzayının, küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!.. Sizindir yarınlar, sizler gerçekleştireceksiniz beklenen devrimleri!.." Öğretmenlerinin bekledikleri gibi yarının küçük güneşleri birer birer uyanıyorlardı...

Altmışa yakın, Makedonya'nın değişik kasabalarından kentlerinden gelmiş yatılı öğrencisi vardı rüştiyenin. Çoğu şehit çocuklarıydılar, parasız okuyorlardı. Sınıfları ayrı olanlar yemek, dinlenme saatlerinde bir aradaydılar. Yeni edindikleri görüşlerle değerlendiriyorlardı artık geldikleri yerlerde tanık oldukları ya da kulaklarına gelen direnme, başkaldırma olaylarını. Birbirlerine anlattıklarıyla boyutlarını gün günden daha iyi kavradıkları ortak cepheye karşı gittikçe pekleşen bir birlik oluşuyordu aralarında. Dersler, okuma saatleri aralarında başladıkları vatanseverlik konuşmalarını, çoğu akşamlar yatakhanede, yataklarına çekildikten sonra yan yana karyolalarından başlarını birbirlerine uzatarak, fısıltılarla sürdürüyorlardı. Hafta sonlarında izinli çıkan öğrencilerin en çok ilgisini çeken Selânik caddelerinde, kordon boyunda karşılaştıkları üniformalı Osmanlı subaylarıydı. Selânik garnizonunun genç yaşlı bütün subaylarını tanırlar, hayranlıkla izlerlerdi gelip geçişlerini.

Bir yandan da Selânik çılgın bir kentti. Zevk eğlence odağıydı

Makedonya'nın. Lüks gazinolarında Avrupa'nın büyük kentlerinden, özellikle Paris'ten, Viyana'dan gelen revü toplulukları coşturdu varlıklı Selânik levantenleriyle, çift çubuk sahibi hovarda Müslüman Makedonya beylerini. Kent cömertti bu açıdan. Dar gelirlilere, lüks gazinoların hesap pusulalarını ödeyemeyecek olanlara, gösterişsiz başka yerlerinde sunardı eş eğlenceleri. Paralı parasız her erkeği dünyanın tadını çıkarmaya çağırırdı tükenmez cümbüşüyle...

Zülfikar bu ortam içinde çabuk gelişti. Biliste'de evcilik oynadığı günlerin üstünden bir yıl geçmeden tanıdı ilk kadını. Giyinmesini öğrendi, yaşama görgüsü edindi.

1904 Mayısı'nda, okulun kapanacağı gün, Rıza Bey, Zülfikar'ı almaya geldi Uçana'dan. Okul müdürünü, yatılı öğrencilerle birlikte okulda kalan müdür yardımcısını gördü. Üç yıl boyunca oğluna verdikleri emekler için teşekkür etti; hatıra niteliğinde uygun düşen armağanlar verdi. Okul kapıcısının gönlünü aldı. Baba oğul okuldan ayrıldılar. O gece, üç yıl önce okula yazıldığı gün olduğu gibi, Vardar kapısındaki otelde kaldılar. O gün öğleden sonra, ertesi gün yola çıkacakları tren saatine kadar Selânik mağazalarını dolaştılar; yemeklerini birlikte yediler.

Rıza Bey daha önce duyduklarından değişik bir tat aldı bu yakınlıklarından. Boyunu bulmuştu oğlunun boyu. Yakında geçeceğe benziyordu. Jiletle traş olmaya başlamış ayva tüyü bıyık bırakmıştı. Baba oğul geçtikleri caddelerde, girip çıktıkları mağazalarda her görenin bakışlarını üzerlerinde durduran, biri olgunluk çağında ömrünün yaz sonlarını, öbürü ilkbaharının açtığı günleri yaşayan iki güzel insan iki yakışıklı erkektiler. Çevrelerinde gördükleri ilginin ayrımında olmaması olanaksızdı Rıza Bey'in. Dilsiz, hafif gülümsemeler, bakışlarında yansıyan ışıltılarla açığa vuruyorlardı yanlarından geçenler kendileriyle karşılaşmaktan hoşlandıklarını. Özellikle kadınları gizlemeyi gereksiz gördükleri bir sevinç sarıyordu.

Rıza Bey, rüştiyeyi bitiren oğlunu ödüllendirmek için gelmişti

Selânik'e. Zülfikar'ı genç bir erkekti artık gözünde. Okuldan aldıkları bavulunu otele bırakıp Egnetia Caddesi'ne çıkınca: "Sana bir tabanca lâzım!" oldu ilk sözü. "Önce iyi bir tabanca alalım sana. Benden hatıra kalsın..."

Tabancanın gerekliliğini anlattı. Bir erkeğin en iyi, en güvenilir dostu, yakını, tabancasıydı. Canından ayırmadığı dostlarıyla neden, nasıl olduğunu anlamadan gün gelir bozulabilirdi arası. Kendi suçu, günahı sonucu olmadığını anladıkça kahrolabilirdi bu yüzden. Aralarına dargınlık girmeyecek biri varsa o da tabancasıydı. Kıskançlık, çekememezlik, yalan dolan bilmeyen en iyi dost, yoldaştı tabanca. Dosttan da dost, kardeşten de kardeşti! Gölgesi gibi kendini hiç yalnız bırakmayacak, hep üstüne kol kanat gerecek bir yakını gibi görmeli, bilmeliydi tabancasını...

Konu tabanca olunca, bütün bu açıklamaları gereksiz görse de Zülfikar doyamadı babasının dediklerini dinlemeye. Av malzemeleri satan bir dükkâna girdiler. Dükkânda camlı tezgâhlarla dolaplar, tabancalar, av tüfekleriyle doluydu. Rıza Bey, otomatik bir Parabellum aldı Zülfikar'a. "En iyisi bu", dedi. "Bunu taktın mı belinde mavzer taşırsın!" Sarınasına gerek görmedi satıcının. Omuz askısı, kılıfını aldılar. Zülfikar dükkândan ceketinin altından tabancasını kuşanarak çıktı. En yakın dostu sol kolunun altındaydı artık! O kalabalık kentte, gelip geçenler arasında daha güvenli duyuyordu kendini.

Selânik'in en büyük giyim mağazası *Exelcior*'a uğradılar. Biri lacivert, biri kahverengi iki takım elbise, bir çift ayakkabı, yeteri kadar gömlek, ipek fular, çorap, iç çamaşırı şu bu aldılar Zülfikar'a.

Zülfikar o güne kadar cep harçlığından ayırarak bazı küçük armağanlar almış, yerleştirmişti bavuluna: Annesine oyalı bir başörtüsü, bir kutu şekerleme, babaannesine bir kutu lokum, Cafer'e bir kutu barut ile bir kutu saçma, babasına kehribar bir ağızlık. Babasının Uçana'dakilere ne hediyeler götürmek istediğini sormasına sıra gelince, kendisine alınanlara göre az buldu bu hediyeleri. "Bir

şeyler alıştım..." dedi yarım ağızla. Babası hoşlandı bu inceliğinden. Neler aldığını bilmek istedi. Öğrenince "Aferin", dedi, "ama şimdi baban var yanında. Senin aldıkların senin kesene gör daha kıymetli. Yine öyle bil. Şimdi gönlünden geçirip alamadıklarını alalım..."

Oğlunun uygun göreceği hediyeleri almak için dolaşmaya başladılar mağazaları.

Rıza Bey:

– Annen gözleri yolda, seni bekler, dedi.

Zülfikar'ın bir sıcaklık sardı içini:

– Bilirim!

Gerçekte benim de aklım onda, demekti bu söz. Son bayram tatilinden beri, beş aydır görmemişti annesini.

Annesine, üstü çiçek desenleriyle bezeli, siyah bir yün şal seçti. Uçana, kış ayları karla kaplı olurdu. Omuzlarına alırdı oturduğu minderde. Babası dizlerine örtmesi için ikinci bir şal daha almasını istedi. Zülfikar fes rengi ikinci bir şal seçti bu kez. Ayrıca işlemeli bir başörtüsü daha. Banaannesine yünlü bir hırka, bir kutu lokum, annesine bir kutu badem ezmesi yaptırdılar. Cafer'le, arabacı Bayram Ağa'nın oğlu, yakın arkadaşı İsmail'e birer kutu lokum... Elleri kolları dolu bir faytona bindiler, otele döndüler...

O gün öğle yemeğini, Aristotelus Alanı üstünde, Selânik'in en güzel lokantalarından birinde yemişlerdi. Akşam, üç yıl önce kordon boyunda birlikte ilk yemek yedikleri lokantaya gittiler. Rıza Bey'in çoktandır beklediği akşamdı yaşadıkları. Baba oğul, birlikte ilk rakılarını içtiler...

Rıza Bey, ilerisi için ne düşündüğünü hiç sormadı Zülfikar'a. Rüştiyeyi olaysız, sıkıntısız okuyup bitirmesinden sevinçliydi. Boyunu bulan oğlunun derse kalktığını, öğretmenlerin sorularına karşılık verdiğini düşünemiyordu. Özgürlüğüne düşkün, buyruk almasını sevmeyen yaradılıştaydı oğlu. Çocukluğundan beri çevresindekilere söz geçirmesini severdi. Konunun her açılışında dediği gibi bey doğmuştu! Devlet kapısı değil, Uçana topraklarıydı yeri. Uça-

na'dan ayrılamazdı. Okuması demek, subay da olsa, kaymakam ya da vali de olsa Uçana'yı yüzüstü bırakması demekti. Aklından bile geçirmezdi böyle bir sonu. Zülfikar'ın da aklından geçirmediğini biliyordu.

Öğle treniyle Selânik'ten ayrıldılar. Arabacı Bayram Ağa'nın çalışmayı bıraktığını, yerini İsmail'in aldığını söyledi Rıza Bey. Cafer'den sonra en çok sevdiği arkadaşıydı Zülfikar'ın, İsmail. üç yaş büyüğü de olsa akranı gibiydi arkadaşlıkları. İsmail, yaylı arabalarıyla, Ekşisu istasyonunda bekleyecekti dönüşlerini.

Trende bir kez daha annesini sordu.

Rıza Bey gülerek:

– Sorma, dedi, hiç sorma! Bir ay var, belki daha da uzun, başladı seni beklemeye. Bir aydır hazırlık yapar. Bütün ev kalktı indi. Bütün odalar badanalandı. Tahtalar ovuldu, kapı pencere boyandı. Perdeler indi, yıkandı, ütülendi, yeniden takıldı, senin odanda yatak yorgan, yastıklar, kilimler hep yenilendi...

Zülfikar alçakgönüllükle:

– Annem temizliği sever! diyecek oldu.

Rıza Bey şımartmak istiyordu oğlunu:

– Senin adın geçti mi, sadece temizlikle kalmaz!

Zülfikar:

– Senin adın da geçse öyledir! dedi yavaşça, herkese öyledir, canını esirgemez...

– Haklısın oğlum. Ne kadar övsen o kadar haklısın anneni. Bunca yıldır evliyiz, hep ödeyemem gibi geldi hakkını. Çok şükür sen varsın, sen yetiştin şimdi. Sana güvenirim, inşallah sen ödersin annene benim ödeyemediğim borçlarımı. Böyle artık seni hep yanında gördükçe ben bilirim nasıl uçacağını. Gözü dünyayı görmeyecek senden başka...

Günler uzamıştı. Gün batıya doğru dönmeye başlamadan Ekşisu'da trenden indiler. İsmail, yanında Cafer'le istasyonda bekliyordu. Yaylıda, İsmail'in yanında Cafer, arka koltukta Rıza Bey'le Zülfikar, diz boyunu bulan ekinler arasında ilerleyen yolu tırısla

geçtiler. Hoş bir oyun tutturmuştu iki yanlarındaki ekin tarlalarıyla esen rüzgâr. Yeni başak tutan sapları üzerinde rüzgârla eğilip doğruldukça ışıklarla gölgeler birbirini kovalıyor, tarlaların üstü bir ışıyıp yeşeriyor, bir gölgelenip kararıyordu. Selânik, geride bıraktıkları köyler, kasabalar hızla siliniyordu Zülfikar'ın anılarından. Gözünün önüne gelen annesinin yarı yarıya ağarmış saçlarıyla çevrili, her zaman mahzun duruşlu yüzüydü artık sadece. Sabırsızlığını arttıran bir sevinçle Uçana yönünden ayıramıyordu bakışlarını. Uçana'daki konak karşıdan görününce, önünde başlayan kaynaşmanın ayrımına vardı. Pencerelerden arabalarının geldiğini görenler, uzaktan atlarının zillerini duyanlar avlunun önünde kümeleniyor, karşılamaya hazırlanıyorlardı Zülfikar Bey'i. Çok geçmeden yaylıdan inince ev halkı, çiftlikte yaşayanlar kuşattı dört bir yanlarını. Annesi sarıldı kokladı, bekleyenler sevinçle hoş geldin dediler Zülfikar Bey'e. Saliha Hanım'ı, Rıza Bey'i kutladılar, gözünüz aydın dediler. Çok şükür özlemleri dinmiş, Zülfikar Bey aralarına dönmüştü. Bütün bekleyenlerin güvendiği oydu Rıza Bey'in ardından!..

Zülfikar, geldiğinin ertesi günü, daha uzun bekleyip üzülmemesi için sabahtan büyükannesine gitti. Hediyelerini götürdü.

"Ah, benim hakikatli oğlum", dedi Naile Hanım, "büyükbabasına benzeyen aslanım! Nasıl aklımdan geçtiyse öyle. Bir saat olsun uzun bekletmedi beni. Yine yanıltmadı. Gelir gelmez aradı..."

Zülfikar'ı sardı, kokladı, öptü, bağrına bastı. O gece Uçana'ya dönmesine izin vermedi. Zülfikar'ın sevdiği yemekleri, tatlısı hazırdı. Büyükbabasının yıllardır kapalı duran odası kaç gündür açılmış, badanalanmış, havalandırılmıştı. Zülfikar'ı o gece büyükbabasının odasında yatırdı. Ertesi sabah ayrılırken, sandığında sakladığı büyükbabasının Smith Wesson tabancasını "Bu sana yakışır!" dedi, Zülfikar'ına verdi.

6

Zülfikar'ın delikanlılık yılları Makedonya'nın o kargaşası, dan dunları arasında, yine o yaşların bahar havasını andıran başıboşluğu içinde geçti. Çiftlik işlerine arada bir yardım edecek olsa babasının gönlü oluyor, günlerini at sırtında uzun gezintiler, tabanca atışları ile geçiriyordu.

Uçana'dan gittikçe açılarak uzuyordu bu at gezintileri. Böyle böyle on sekizine gelinceye kadar, bütün dağ yolları, gölleri, geçitleri, köyleri, kasabalarıyla tanıdı aşağı Makedonya'yı. Yakışıklılığı, giyimdeki beğenisinin yanı sıra cömertliği, ağırbaşlılığı, davranışlarındaki ölçü, başkalarına üstünlük sağlayan niteliklerinin hiçbirinin ayrımında değilmiş gibi alçakgönüllü tutumu ile tanıştığı herkese saydırdı, sevdirdi kendini. On, on beş gün görünmediği her yerde aranır sorulur oldu. Makedonya her dilden, her dinden insanın karıştığı bir bölgeydi o dönemde. Dilleri Türkçe, Rumca, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Çingenece; dinleri Müslüman, Ortodoks, Uryani, Musevi her ne olursa olsun, tanıştığı dostluk gördüğü her insana sevecen yaradılışıyla içten gelen bir karşılık verdi. Makedonya'da konuşulan dillerin hepsini az ya da çok bilirdi. Rumcası iyi sayılırdı. Bulgarcası, Arnavutçası orta, Sırpçası zararsızdı. Genç yaşta, hemen hemen her köyde, her kasabada genç ya da yaşlı, kadın ya da erkek çok sayıda değişik dostlar edindi, nereye gitse yabancılık çekmez oldu, kolaylıkla akla gelebileceği gibi değişik gönül serüvenleri yaşadı Aşağı Makedonya'da.

Tanıdıkça daha çok seviyordu doğup büyüdüğü yerleri. Yükseklerinde kartalların, alıcı kuşların döne dolana uçtuğu, gök rengi kayalıklarının yarıkları arasından ulu çamların fışkırıp boy attığı uçurumları dolanan dağ yollarından atı üstünde geçerken, göklerinin maviliği, ormanlarının yeşil örtüsüyle kanına karıştığını duyardı soluduğu havanın. Aşağılarda sazlıkların, salkım söğütlerin, akkavakların kuşattığı göllere baktıkça öper gibi bir tat alırdı. Bazı bazı etiyle, kemiğiyle kendini bir parçası gibi görürdü bu doğanın.

Para sıkıntısı yoktu. Büyük toprak sahiplerinin kendi akranı çocukları gibi aklına estikçe Selânik'e, Manastır'a eğlenmeye gider, yanında götürdüğü bir iki arkadaşını ağırlardı bu gezilerinde. İki gün geçmeden özlerdi doğup büyüdüğü toprakların kokusunu. Özellikle kendisine ne kadar düşkün olduğunu bildiği annesini. Gönül işlerinde genellikle seçen kadınlardı onu. Verilmiş sözü, edilmiş yeminleri yoktu kadınlara. İstediklerini yerine getirmekle gönül borcunu ödediğini duyar, kabul edebilecekleri hediyeleri vermekte beklediklerinden cömert davranırdı. Aradıkları mutluluğu paylaşmış olmakla kopardı hep bu ilişkileri.

Kendini annesine aradığı mutluluğu verebilecek tek kişi olarak duyuyor, dahası o mutluluğu verebilecek tek kişi olarak kalmak istiyordu. Annesinin bütün beklediği, özlemini uzatmamasıydı ondan. Dışardan bakılınca imrenilecek gibi görünen yaşayışı içinde, çabuk başlayıp biten ardından çorak bir gönül boşluğu bırakan aşk ilişkilerinden, küçük çıkarlara dayanan hesaplarla kendisine yaklaşan, yüzüne gülenlerin yalanlarından, gizleyemedikleri kıskançlıklarından doğan kırgınlıklarla, o da annesini özlemekte gecikmiyor, eve dönüyordu.

Sevildiğine, gerçekten kendisini sevdiklerine inandığı insanlara yürekten gelen bir bağlılığı vardı. Uçana'dan atla ayrılmışsa, ilk uğradığı babaannesinin konağı olurdu. Gözleri, kapı pencereleri güneşli bir güne açılmış gibi ışıyarak karşılardı babaannesi gelişlerini. O da annesi gibi kendisinden hiçbir şey beklemeden, sadece görünmesiyle mutlu oluyordu. Babaannesinden almıştı açık yeşil gözlerinin rengini. Bol soğanlı, domatesli, biberli tavuk yahnisini, pidelerini severdi babaannesinin. Her gelişinde ikisinden birini hazır bulurdu sofrada. "Zülfikar'ım dün gelmedi bugün gelir dedim, yaptım" diye çıkarırdı önüne. Zülfikar bilirdi ki on gün arayla bile gidecek olsa sevdiği yemekler o günün sabahından ateşe vurulurdu mutfakta. İçinden gelerek elinin tadını överdi babaannesinin. Büyükbabası ile ilgili anılarını dinlerdi. "Ah benim fidan boylu çöçkam(*), tatlı dilli, erkek güzeli oğlum, rahmetli dedenin vuruldu-

(*) Çöçkam: Çocuğum, çocukçağızım.

ğundan çok seni görmeden gittiğine yanarım!.." diye bağlardı Naile Hanım anlattıklarını. "Dur kalkayım, sana kendi elimle pişireyim kahveni." Kahvesini getirince eklerdi: "Rahmetli dedene kimsenin elinden kahve içirtmedim, hep kendim pişirdim kahvesini..."

O ilk gençlik yıllarında gitmekten en çok hoşlandığı ikinci ev, Florina'da halası Esma Hanım'ın eviydi. Eniştesi İbrahim Efendi, ömründe ağzına içki, sigara koymamıştı. Aşırı açık sözlü, ikiyüzlülüğe, yalana düşman, aşırı dindar, çevresindekilerle güç uyuşan bir insandı. Çarşı içinde küçük bir manifatura dükkânı, üç beş yakın dostu vardı. Yakın dostlarının uğrağıydı küçük dükkânı. Önünden geçenler, o dostlarından biri ikisiyle uzun konuşmalara dalmış görürlerdi onu dükkânında.

Din kuralları, ahlâk kuralları, peygamberlerin dedikleri, büyük imamların yorumlarıydı çoğu konuşma konuları. Alçak sesle, birbirlerinin sözlerini kesmeden konuşurlardı. Evinde ise odasına uğramasına izin vermişse, rahlesinin başında, renkli mürekkep hokkalarını, yaldız kutularını, divitlerini, fırçalarını dizmiş, sıralamış, Kur'an yazarken görürdü İbrahim Efendi'yi. İbrahim Efendi, gözlüklerinin üstünden bakarak hoşgeldin der, ardından babasının, annesinin, babaannesinin, son olarak da toptan Uçana'dakilerin sağlıklarını sorar, Zülfikar'ın kısa karşılıklarını alır, gözlüklerini düzeltir, Kur'an'ını yazmak için rahlesine eğilince kalkıp odadan çıkmak düşerdi Zülfikar'a.

Halası Esma Hanım, babası Rıza Bey'in ikizi gibiydi: Güleç, tatlı dilli, yumuşak huylu. Zülfikar'ı sık sık Florina'ya çeken daha çok hala çocuklarıydı. Halasının kendinden iki yaş küçük oğlu Mustafa, onun küçükleri Huriye ile Meryem, büyüğü Pembe, aşırı sevinçle karşılarlardı gösterişli yeğenlerinin evlerine gelişlerini. Mustafa'nın daha büyük iki ablası ise evlenmişlerdi.

Esma Hanım ile Rıza Bey arasında çocukluktan başlayıp bir ömür süren candan bağlılığın, birbirlerine karşılıklı düşkünlüğün uzantısıydı çocukları arasındaki bu sevgi. Eskiler oğlan dayıya çeker derler, Mustafa doğruluğunu kanıtlardı bu sözün. Babasından

çok Rıza Bey'e çekmişti. Zülfikar'la ilk karşılaştıkları gün hemen kanları birbirine ısındı, kardeşliğe yakın bir bağ kuruldu aralarında. Zülfikar'ın yirmi yaş büyük ablasıydı tek kardeşi. Kardeşsiz büyümüş sayılırdı. Hala çocukları doldurdu kardeş sevgisini.

Naile Hanım, 1908 güzünde öldü. Ekim sonlarında, Goriçka ovasını çıplak bir gün ışığı sarmıştı. Nadaslı tarlalar, yaprak döken ağaçlar duyarlığını arttırıyordu yaşayanların. Makedonya'da, kırgınlıkların, düşmanlıkların unutulduğu, ayrı dinden, ayrı dilden olanlar arasında sevindirici bir barışın yaşandığı, 1908 devriminin hemen arkasından gelen günlerdi. Cenaze ayrı dilden, ayrı dinden insanları bir araya getiren bir olay oldu. Tam Naile Hanım'ın gönlüne yaraşır bir törenle toprağa verildiğini söyledi gelenler. Kimse acı bir sözünü duymamıştı sağlığında; seksenine yaklaşıyordu, kimsenin kalbini kırmamış, yoksul ile varlıklıyı, büyük ile küçüğü ayırmadan hoş tutmuştu. Kocasını vuranlara bile ilenmediği dolaşıyordu dillerde.

Naile Hanım'ın kızı Esma Hanım ile damadı İbrahim Efendi, evli kızları, damatları, henüz gelinlik yaşına gelmemiş Huriye ile Meryem, üç yaylı ile geldiler Florina'dan cenazeye. Mustafa İstanbul'da okuyordu, gelemedi. Torunu Remziye Hanım ile eşi Orhan Bey, oğulları, Zülfikar'dan on sekiz yaş büyük Hikmet Bey Kaylar'dan, Celâl Bey'le Sabiha Hanım Görce'den, Yakup Ağa Biliste'den geldiler. Yakın köylerdeki çiftliklerde çalışanlarla, yörenin Rum, Arnavut, Bulgar beyleri doldurdular Goriçka'daki konağın konuk odalarını, avlusunu. Kadınlar haremlikte Saliha Hanım'a, Esma Hanım'a, erkekler selâmlıkta Rıza Bey'e, Zülfikar'a başsağlığı dilediler. Zülfikar'ın ömründe ilk kez o gün yaşardı gözleri. Naile Hanım, Goriçka'nın hemen altında Muralar Köyü'nde aile mezarlığında kocasının yanında toprağa verildi.

1908 devriminin getirdiği barış havası uzun sürmedi. 1909'a girerken Makedonya devrim öncesi barut fıçısı Makedonya'ydı yine. Dağlar kanun kaçakları, silâhlı çetelerle doldu. Yollar kesiliyor, adamlar öldürülüyor, savunmasız köylere baskınlar veriliyordu.

Zülfikar bu koşullar altında, tehlikeleri umursamaksızın, içinden geldiği gibi sürdürüyordu yaşayışını. Atıyla gönlünün çektiği köylere gidiyor, ava çıkıyordu. Gençliğinden gelen aşırı bir güven korkuya yer bırakmıyordu yüreğinde. O Uçana'dan ayrıldıkça annesiydi aklına takılan türlü korkularla kaygılanan, dönüş yolunu gözleyen. Zülfikar, yola çıkarken: "Hiç aklına kötü şeyler getirme, kimse kendi ölümünü göze almadan benim yolumu kesemez" dedikçe yatıştırmak yerine bilmeden ya da hiç istemeden kaygılarını körüklüyordu Saliha Hanım'ın.

Atış gösterileri, önde gelen spor yarışmalarıydı dönemin. Hemen her köyde, arkadaş eğlencelerinde, düğünlerde nişancılık bahisleri tutuşulurdu. Zülfikar çocuk denilecek yaşta üne kavuştu nişancılığıyla yörede. Havaya atılan bir meteliği vurduğunu gösterdi o bahislerden birinde. Başka bir yarışmada, on adım ötesinde havaya atılan bir kibrit kutusunu, tabancası belinde bekledi, düşüşe geçince, tabancasını çekti, ilk kurşunda parçaladı.

Halasının oğlu Mustafa, 1910 Haziranı başında, idadiyi bitirmiş, İstanbul'dan Florina'ya dönecekti, gelişini yazdı. Zülfikar, yeğenini Selânik'te vapurdan inerken karşıladı. İki yıla yakın bir süredir hasrettiler. Kavuşmaları ikisi için de bayram oldu.

Austoria Oteli'nde kalacaklardı. Rıhtımın önünde bindikleri fayton, gölgelerin karşı kaldırımlara kadar uzadığı sokaklardan, caddelerden geçti. Akşam yaklaşıyordu. Selânik, artan uğultusuyla çılgın gecelerinden birini yaşamaya hazırlandığını haber veriyordu yine. Mustafa'nın bavulunu bırakıp otelden çıktılar. Taşkın bir yaşama sevinciyle, kucaklaşır gibi Selânik'in kollarına attılar kendilerini.

Yaz geceleri Selânik aşırı sıcak olur. Evler oturulmayacak kadar boğuntuludur. Kadın erkek, büyük küçük, bütün Selânikliler, evlerinden sokaklara, alanlara dökülür, rahat soluk almak, serinleyebilmek için rıhtımla lunapark arasında geç saatlere kadar ağır kımıltılarla gider gelir.

Yeğenler, sağda solda dolana dolana, gece saat ona doğru, tam

yükünü aldığı sırada lunaparkın kalabalığına karıştılar. İkisi de silâh tutkunuydular. Zülfikar önde, Mustafa arkada, iki yanlarından geçenlerin kollarına, omuzlarına sürtüne sürtüne, lunaparkın gerilerinde kurulan atış pavyonlarına doğru ilerliyorlardı. İkisi de o kalabalıkta, adım başına, göğüsleri çapraz fişeklikli, mavzerlerini omuzlarına çapraz vurmuş Rum çetecileriyle burun buruna gelmekten şaşkındı.

Girit Adası'nda karışıklıklar sürüyordu o ara. Adayı Osmanlılardan koparıp Yunanistan'a bağlamak için yer yer silâhlı ayaklanmalar çıkarılıyordu. Yunanistan hükümetinin çıkan ayaklanmaları desteklemek için Selânik ile Pire limanlarından, her türlü savaş malzemesi yanı sıra silâhlandırdığı gönüllüler gönderdiği söylentileri dolaşıyordu dillerde. O gece gözleriyle gördükleri, tanık oldukları bu karşılaşmalar duyduklarının sadece söylenti olmadığını açıkça kanıtlıyordu. Dört beş saat önce rıhtıma yanaştığı sırada Mustafa vapurunun küpeştesinden, Zülfikar aşağıda rıhtımdan, karşılıklı birbirlerine el sallarlarken, vapurun hemen gerisinde demirlemiş, ertesi sabah Girit'e gidecek Yunan bandıralı bir şilebe, aralıksız çalışan vinçler kasa kasa silâh, cephane indiriyorlardı...

Birbirine bitişik sıralanan atış pavyonlarından birinin önü ötekilerden daha kalabalıktı. Kalabalığa karıştılar. Lunaparkın girişinden başlayarak bulundukları yere gelinceye kadar sık sık karşılaştıkları çetecilerden üçü vardı tezgâhın önünde. Kalabalık onların atışlarını izlemek için toplanmıştı. Omuzlarında çapraz mavzer, göğüsleri iki sıra çapraz fişeklikliydi üçü de. Sağ kaşlarına yıktıkları ponponlu takkeleri, uçlarını dikine burdukları pos bıyıkları ile kabadayı görünmek heveslisi, otuzlarına yaklaşmış üç taşralıydılar. Gelgelelim nişancılıkları nafileydi.

Pavyonun gerilerinde fıskiyeli küçük bir havuz vardı. Fıskiyenin kurşun kaleminden daha ince su kolonu üstünde, beyaz bir pinpon topu inip çıkıyordu. Pavyonun iki yan duvarındaki raflarda, el feneri, ayna, kolonya, fotoğraf çerçevesi, masa saati vb. gibi, topu vuracak başarılı atıcılara verilecek armağanlar sıralanıyordu. Tez-

gâhın gerisinde on sekizinde boylu poslu güzel bir Rum kızı, durmadan tüfek dolduruyor, ellerinden boşalan tüfekleri alıp, kabadayılara dolusunu sunuyordu. Boşa attıkça öfkelenen, hırslanan, dişleri arasından küfürler kaçan müşterilerini avutmaya çalışıyordu, bir yandan da: "Kurşun bir parmak yanından geçti!.. Ben vurdu sandım... vurdunuz sayılır; içime doğdu bu sefer vuracaksınız!.."

Kalabalık da gizlemiyordu tepkilerini:

– Yazık bre! Kıl kadar kaldı!

– Tüh, tüh, tüh!

– Namussuz top, sanki kaçıyor!

Mustafa eğleniyordu. Zülfikar'a baktı, gözlerinin parıldadığını gördü:

– Hadi göster şunlara nasıl vurulur o top.

Zülfikar hiç de atış heveslisi değildi. Giderek ciddileşti. Mustafa'yı kolundan çekti:

– Yürü gidelim.

– Bir el at hiç değilse!

– Bulaşmayalım, gidelim daha iyi. Seyrettiğimiz yeter.

Daha deneyimliydi Mustafa'dan. Üçü beşi bir arada dolaşan bu kabadayıların horozlanmak için bahane aradıklarını bildirdi. Kolundan çekip götürmek istedi Mustafa'yı:

– Vazgeç!

Tam o sırada kızla göz göze geldiler. Kız kendilerini izliyordu. Gülümsedi. Zülfikar'a uzattı elindeki tüfeği:

– Hadi paşam, kırmayın arkadaşınızı.

Zülfikar kızın uzattığı tüfeği sağ eliyle kavradı, tabanca gibi doğrultup tetiği çekti. Top fırladı, havuza düştü.

Kalabalık kımıldadı. Bir: "Oooo!" sesi yükseldi ağızlardan. Bütün başlar vuranı görmek için Zülfikar'a çevrildi. Zülfikar'ın işi tadında bırakmaktı niyeti. Tüfeği uzatmış, kıza geri veriyordu.

Çetecilerden biri homurdandı:

– Velete bak! Amma şans! Oğlum sen piyango bileti al daha iyi!

İkincisi kolundan kavradı Zülfikar'ı:

– Dur bakalım, nereye kaçıyorsun?

Zülfikar silkindi, kolunu kurtardı. Adam aldırmadı:

– Nişancıysan bir daha vur da göreyim.

Üçüncüsü horozlandı, ardından:

– Pöhh! O dediğin zor!..

Kız girdi araya, uzattı elindeki dolu tüfeği.

Zülfikar gene sağ avucuyla kavradı, desteksiz doğrulttu, tetiği çekti, top fırladı, havuza düştü.

Pavyonun önünde toplananlar artıyordu. Yeni gelenlerle atışları görenlerin konuşmaları karışıyordu birbirine.

– Kim vurdu?

– Öndeki Türko!

– Hangi Türko, kırmızı feslisi?

Bir başkası karışıyordu söze:

– İkisi de kırmızı fesli!

– Sağdaki, uzunu!

İki el attı, ikisinde de vurdu.

– Doğru söylüyorsun

– Hadi bir daha atsın, biz de görelim!

İlk çeteci yine parladı:

– Ayazda mı kaldı bre sen?

Kızın gözleri ışıldıyordu Zülfikar'a bakarken. Vaatler dolu gülüşleriyle daha yaklaşmıştı. Yine doldurup uzattı tüfeği. Boş eliyle Zülfikar'ın elini tuttu.

– Bu benden. Benim için at!

Zülfikar kıramadı kızı. Tüfeği aldı, bir kez daha tek elle doğrulttu, tetiği çekti. Top yine uçtu.

Çetecilerin öfkesi taştı. En yakın olanı omuzundan itti Zülfikar'ı:

– Bas vre pis Türko! Git buradan!

İkincisi üstüne yürüdü:

– Fiyaka mı yapıyorsun yoksa bize?

Üçüncüsü sağ elini kaldırdı.

– Haydi yallah! Osto!

Kalabalık girdi araya. Kız gülerek yatıştırmak istedi kabadayıları:

– Kabahat bende. Ben istedim atmasını.

Mustafa kavgaya hazırdı, Zülfikar ise hiç duymamış gibi davranıyordu adamların dediklerini, bir adım geriye doğru kaydı yavaşça:

– Gidelim, dedi, yürü!

Mustafa direnmek niyetindeydi:

– Baksana...

Zülfikar sözünü kesti:

– Yürü, burası kavganın yeri değil!

Kalabalığın arasından sıyrılıp uzaklaştılar.

Mustafa bozulmuştu:

– Haksızdılar.

– Karşılık versek haklı çıkarlardı.

– İkimiz, üçünün de hakkından gelirdik.

– Üç kişiyle kalmazlardı!..

– Herkes tanıktı haksızlıklarına?

– Tanık dediklerin kimler? Tanık olsalar ne değişir? Görmüyor musun, adamlar dağda bayırda gezer gibi dolanıyorlar bizim polisin, candarmanın gözü önünde. Omuzlarında mavzer, göğüslerinde çapraz fişek bağları! Bizim liman memurlarının, gümrükçülerin gözleri önünde silâhlarıyla vapura binip Girit'e, bize kurşun sıkmaya gidiyorlar. Sen onlar gibi silâhla dolan görürsün başına gelecekleri. Hemen karakola çekerler. Uyuyor bizimkiler. Padişah gitti, meşrutiyet geldi, uyuyanlar hâlâ uyuyor, uyanamıyorlar!..

Lunaparktan çıktılar, Beyaz Kule'ye doğru indiler. Denizden doğru esen hafif rüzgârın itmeye, kımıldatmaya çalıştığı ağır bir mavna gibiydi kentin üstüne çöken bunaltıcı hava. Sinirleri geriyordu.

Mustafa:

– Keşki patlatsaydım bir tokat o seni iten palikaryaya, dedi. Üç tokatta üçünü de yere yıkardım.

- Vursam ben de yıkardım o adamı yere. Neye yarardı? Dediğini yapabilirdi. Güçlü, kuvvetli bir delikanlıydı. Araya girenler ayırırlardı, karakollarda geçirirdik geceyi. Belki de karakolda kalkar benim tabancamı alırlardı. Bizim polisin gücü yalnız bize geçer, bunu bil. Kapa bu olayı!

– Kapamak zor geliyor bana.

– Ne biliyorsun bana zor gelmediğini?

– Hiç önemsemiyor gibisin!

– Sadece önemsemiyor görünüyorum. Yeri değildi dedim sana, duymadın mı?

– Yeri neresi?

– Yeri neresi şimdiden belli olmaz. Görmedin mi daha onlar gibi en az kırk elli kişi vardı panayırda. İkişer üçer silâhlı dolaşıyorlardı. Karşılık verecek olsam, koşar gelir ellisi birden kuşatır, saldırırlardı üstümüze. Karşılık vermemekle en iyisini yaptık.

Öfkesi yatışan Mustafa, yeni yeni görüyordu atlattıkları belâyı:

– Haklısın.

– Şimdilik haklıyım. Ama bir gün, başka bir yerde, kalabalık olmayan bir yerde, içlerinden biri ya da ikisi ya da üçü birden bile çıkacak olsa karşıma, sorarım bu gecenin hesabını. Sen ister yanımda ol ister olma, tek başıma sorarım.

– Girit'e gidiyorlardı. Kimbilir ne zaman dönerler?

– Kiralık kabadayılar onlar. Hiç belli olmaz, üç ay sonra döner gelirler.

– Tanıyacak mısın?

– Görür görmez! Üçünün de yüzü, bakışları aklımda. Yıllar geçse gördüğüm yerde tanırım, sarılırım yakalarına...

Beyaz Kule bahçesinin önüne gelmişlerdi.

– Hadi, gecenin tadını çıkaralım şimdi.

Boş bir masa bulup oturdular.

Mustafa o akşam yemekte ilk kez tatmıştı rakıyı. Yemeğin üstünden iki saat geçmişti. Masalarına gelen garsona birer konyak getirmesini söyledi Zülfikar.

Çoğu masalar üniformalı Osmanlı subaylarıyla doluydu.

– Bütün namlı İttihatçı subaylar akşamları buraya gelir, dedi Zülfikar.

Bakışlarını masalarda dolaştırdı:

– Ama en namlıları bu akşam burada yok. Belki daha önce uğramış, gitmişlerdir...

– Kim onlar?

– Görürsün. Burada olmayanlar Yonyo'dadırlar. Oraya bakarız buradan çıkınca, orada da yoklarsa Olimpos Palas'ta buluruz. Konyaklarımızı içelim, kalkalım...

Yarım saat sonra Yonyo'daydılar. Daha lokantaya girerken:

– Buradalar, dedi Zülfikar. Karşıda caddeye bakan pencereler önündeki masalardan birinde oturan üç genç subayı gösterdi. Üçü de yakışıklı, duruş oturuşlarındaki soylulukla ilk bakışta seçilen gençlerdi. İçlerinden mavi gözlü olanı hemen üstüne çekiyordu salona girenlerin bakışlarını. Oturduğu yeri aydınlatan ışınlar saçar gibiydi.

Üç subaydan pek uzak olmayan bir masaya oturdular. Zülfikar:

– Kolağası Mustafa Kemal Bey, dedi.

– O sarışını mı?

– O! İkinci Ordu'nun Kurmay Başkanı. Hareket Ordusu'yla İstanbul'a giren o! Övgüsü herkesin dilinde. Duymadın mı adını?

– Duydum gibi...

– Bundan sonra daha çok duyarsın...

– Öbürleri kim?

– Biri Ali Fuat Bey. Manastır dağlarında büyük kahramanlıklar gösterdi komitacılara karşı. Ayaklanmaları bastırdı. Öbürü, Pirlepeli Ali Fethi Bey. Abdülhamit'i İstanbul'dan Selânik'e o getirdi.

Abdülhamit bir yıldır burada. Yahudi Alatini'nin köşkünde gözaltında.

Mustafa üç yıl önce dünyadan habersiz taşralı toy bir çocuk olarak gitmişti İstanbul'a. Florina'dan dışarı çıkmamıştı daha önce. On dördünü yeni bitirmişti. Okulda okuduklarından başka, üç yıl başkentte yaşamanın öğrettikleriyle, en önemlisi Fikret'in şiirleriyle yüklü dönüyordu Makedonya'ya. Bütün arkadaşları gibi yatakhanede, baş yastığının altında Fikret'in şiirleriyle uyurdu o da. Her fırsatta patlamaya hazır coşkulu bir hürriyetçiydi şimdi. Yonyo'daki hava, masalarda oturanların kendilerini kaptırdıkları pek açık coşkulu konuşmalar, coşup taşması için pek uygun bir ortamdı. Kalabalık bir masada, çevresini saran sivillerle oturan, alnının üstünde saçları dökülmüş, şişman yapılı bir adamı gösterdi:

– O kim?

– Ziya Gökalp Bey. İttihatçılar gönderdi Selânik'e. "İttihat ve Terakki Lisesi"ni kurdu burada. Kendisi hocalarından. Çok sayılır, sevilir, sözü dinlenir. Çok bilgili diyorlar. Selânik ortada kalmıştı o gelmeden önce. Bir yandan bir kolunu Bulgarlar çekerdi kendilerine, öbür kolunu Yunanlılar tutmuş, asılırdı. Şimdi beline biz sarıldık sayesinde. Selânik Türklerini, Müslümanlarını topladı, bir araya getirdi..

Başka bir masada genç Ömer Seyfettin Bey'i gösterdi Zülfikar. Mustafa, Ömer Seyfettin'in bir iki şiirini, bazı öykülerini okumuştu okulda eline geçen dergilerde, çok da beğenmişti. Ömer Seyfettin'i böyle eti kemiğiyle yakından gördüğüne pek sevindi.

Konyaklarını yarıladıkları sırada, Mustafa Kemal Bey'le iki arkadaşının hesaplarını ödediklerini, masalarından kalktıklarını gördüler. Hayranlıkla izlediler kapıya doğru gidişlerini üç subayın.

Zülfikar dalgınlaştı. Ağır ağır:

– Bilir misin, en çok ne isterim Mustafa?

– Ne istersin?

– Bir ay mı, bir yıl mı sonra bilmem, ama her ne günse yakında kıyamet kopacak! Bir savaş çıkacak, Rumlar ya da Bulgarlarla

bizim aramızda. O savaş çıkınca bu Mustafa Kemal Bey'in alayında vuruşmak isterim, Mustafa Kemal Bey'in yakınında. Ya onun, olmazsa yanındaki o güzel arkadaşlarının.

Sustu, iç çekti.

7

1910 yılında hemen her köyde ya da yakınında her gün yeni bir terör olayı yaşanıyordu. Can güvenliği mal güvenliği kalmamıştı. Evlerde, kahvelerde en çok konuşulan konular, son günlerin adam öldürme, baskın, soygun, çıkarılan yangın olaylarıydı. Başlangıçta can korkusuydu bu olayların yarattığı en önemli etki. Yirmi yılı aşkın bir süre her gün yaşana yaşana bu etki gücünü yitirdi, olaylar kanıksanır oldu. Duyulan korku ile bir şey değişmiyordu. Kaderci bir görüş yaygınlaştı Makedonyalılar arasında. "Allah sonumuzu nasıl yazdıysa öyle olur", "Kısmetten fazlası elden gelmez", "Ecel her ne gün gelir kapımızı çalarsa hoş geldi sefa geldi" sözleri dolaşır oldu dillerde. Sırasız ölümler doğal karşılanıyordu artık. Akıl dışı olan bir başka yanı, kanıksanır olması azaltmıyordu terör olaylarını. Adam öldürmeler, türlü kundaklamalar eski yoğunluğuyla sürüp gidiyordu. Bütün bu olanlar, yeni sonuçlar yarattı özellikle Makedonya Türkleri arasında. Doğup büyüdükleri topraklar üzerinde günlerinin dolduğuna karar verebilenler, İstanbul'a, İzmir'e, Anadolu'nun başka yerlerine göç etmeye başladılar. Makedonya'dan kopamayanlar, kendilerini kanlarıyla, canlarıyla Makedonya'ya bağlı duyanlar arasında yaşlı kuşaklar ile gençlerin tutumları ayrıydı. Eski kuşak Osmanlı beylerinin çoğu Makedonya'daki değişmelere kapalı kalmakta direniyorlardı hâlâ. Toprak anlaşmazlıklarına, kan davalarına dayanan kökleşmiş kinlerle, senlik benlik çekişmelerini, kanlı kavgalarını sürdürüyorlardı aralarında. Esnaf, küçük toprak sahibi olanlar kadere bırakmışlardı sonlarını. Başlarına gelecekleri, güçleri her neye yeterse o türlü karşıla-

maya hazır, yaşayıp gidiyorlardı.

Genç Osmanlılar arasında ise değişikti durum. Makedonya'nın iki büyük kenti, Selânik ile Manastır, eğlence ile ticaret merkezi olmaları yanı sıra Makedonya'nın düşün merkezleri olarak da önem kazandı o dönemde. Eğlenme, alışveriş için Selânik'te, Manastır'da bir araya gelen Osmanlı gençleri içki masalarında hovardalıklarından çok vatan, ulus sorunlarını konuşur oldular. Altlarındaki toprak, gözler önünde kayıyor, Makedonya elden gidiyordu. Hükümet tehlikeyi önemsemiyor ya da önemsese bile önleyecek gücü gösteremiyordu. Babaları hâlâ eski kafadaydı. Makedonya'nın mutlak sahipleri, beyleri olarak görüyorlardı kendilerini. Nedir ki yanılmış bile olsalar, yanılgılarının sıkıntısını çekecek üç beş yıllık bir ömür vardı önlerinde. Kendilerine kalacak nasıl bir Makedonya'ydı onların ardından? İstenilmedikleri, günü gelince istemeyenlerin daha da ileri giderek kendilerini bir tutam ot gibi köklerinden söküp atarak, yerlerinden yurtlarından uzaklaştıracakları bir Makedonya! Kendileri için ölüm, ölüm değilse bile sürgün demekti yaşadıkları günlerin sonu! Öyle ya da böyle, sonuç olarak yenilgi, boyun eğme, kısacası mutsuzluktu gelecekte kendilerini bekleyen!

Gençlik yıllarının eşiğinde görüyorlardı ki önlerinde, yaşlılar gibi kendilerinin de üç beş yılları vardı yaşanacak! Belki o kadar yoktu. Balkanlar'daki ulusçuluk akımlarının Balkanlar'da yaşayanları büyük bir savaşa sürükleyeceği açıktı. Çıkacak savaş, kendilerine karşı belki de üç cephede birden girişilecek bir savaştı. Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, kendi ulusal kavgaları için birlikte ya da ayrı ayrı savaş açacaklardı Osmanlılara. Askerlik çağında gençler olarak onlardı kırılacak olan bu savaşta. İçlerinden çoğu daha hayattan bir şey anlamadan, ellerinin ekmek tutmasına, sevip sevilmeye, gülüp söylemeye sıra kalmadan öleceklerdi. Bu düşünceler, duyarlıklar yeni bir yaşam biçemi yarattı Makedonyalı genç Osmanlılar arasında. Daha hızlı yaşamaya başladılar. Az uyuyor, çok geziyor tozuyor, ellerinde avuçlarındakini saçıp savurarak günlerini gün et-

meye bakıyorlardı.

1911 yılında yirmisini bitirmiş yirmi birini süren Zülfikar, bu hızlı yaşama yarışına kaptırmıştı kendini. Haftanın bir ya da iki günü Uçana'da kalırsa geri kalan günleri ya Manastır ya Selânik'teydi. Son bir yıldır daha çok Manastır'a taşınır olmuştu. Manastır'ın eğlence düşkünü gençleri arasında olduğu kadar, genç aydınları arasında da dostları vardı. Bu iki grup arasında yalpalar gibi yaşıyordu. Aydınlara bağışlarda bulunuyor, sözler veriyor, eğlence düşkünü hovarda dostlarıyla gençliğe özgü çekişmeler sürdürüyordu. Sık sık sevgili değiştiriyor, Manastır'ın çalgılı yerlerinde yeni görülen, gözde olan kadın şarkıcılarla, ilk yakınlık kuran çoğu kez o oluyordu.

Saliha Hanım'la Rıza Bey, her ne kadar yüzlemeseler, dışa vurmaktan kaçınsalar da üzgündüler oğullarının bu savruk yaşayışından. Evine bağlanır, yaşayışı düzenine girer umuduyla, Zülfikar Bey'i evlendirmeyi düşünüyorlardı çare olarak. Görce'de yaşayan dayısı Celâl Bey'le, teyzesi Sabiha Hanım da katıldı onların bu düşüncelerine. Ana baba, dayı teyze bir oldular, Zülfikar'ı evlendirmek için kolları sıvayıp kız aramaya başladılar.

Celâl Bey, Naile Hanım'ın ağabeyi oğluydu. Bu yakınlıkla Rıza Bey'in dayı oğlu oluyordu. Akrabalık ana yönünden geldiği için Zülfikar, dayı diyordu Celâl Bey'e. Celâl Bey, Saliha Hanım'ın ablası Sabiha Hanım'la evlenince Rıza Bey'le bacanak oldular, iki kuşak uzaklaşan akrabalık bağları yeniden pekleşti aralarında.

Celâl Bey'le Sabiha Hanım'ın çocukları olmadı. Karı koca çok iyi anlaşır, çok severlerdi birbirlerini. Çocuksuzluk hiç eksiltmedi yakınlıklarını. Celâl Bey'in kız kardeş çocukları, daha sonra yetişen Zülfikar'la çocuk özlemlerini giderdiler. Çocukluk yaşlarından başlayarak, her yıl yaz ayları, bir iki haftalığına, evlerinin el üstünde tutulan konuğu oldu Zülfikar.

Sabiha Hanım gelin olarak yakın komşularından birinin kızını kestirmişti gözüne, Emine'ydi adı. Arnavut kökenli Müslüman bir

ailenin kızıydı. Görce'deki evlerinin bahçe duvarları ortaktı Emine'lerle. Görce dışındaki bağları mısır tarlalarıyla sınır komşusu olurlardı. Kız beş yaş küçüktü Zülfikar'dan, gözünün önünde büyüyordu. Sabiha Hanım, Emine on birindeyken niyetinden söz etmeye başladı kızkardeşine: "Huyu suyu, soyu sopu belli. Görgülü, gözü tok, daha bu yaşta hanım halli, hem güzel hem de akıllı! Büyüsün, besbelli daha alımlı, daha güzel bir genç kız olacak. Zülfikar'ı ancak öylesi çekip çevirebilir. İnşallah kısmet olur, başkasına kaptırmadan Zülfikar'ıma alırız."

Saliha Hanım, her söz açılışında, gözleri nemlenerek: "İnşallah" dedi ablasına, Görce'ye bir gelişinde Emine'yi gördü, beğendi.

Emine Müslüman olduğu halde, Görceli Hıristiyan Arnavut kızları gibi özgür tavırlıydı. On dördünü doldurıncaya kadar çarşafa girmeyi geciktirdi. Uzun boylu bir genç kız olmuştu. İnce yapılıydı.

En güzel yeri, kızıla çalan, dalgalı, gür saçlarıydı. Beline kadar uzatmış, iki yanından iki kalın örgüyle omuzlarından öne atmış dolanırdı. Başını, kıyıları kendi ördüğü oyalarla süslü, giysilerine uyan renkte değişik tülbentlerle sarar, bağlardı. Zülfikar'ı ilk gördüğü gün, evlerinin önünde akranlarıyla ip atlayan sekiz yaşında incecik bir kızdı. Göğsünü saran bir sıcaklığın taştığını, yüzüne, saç diplerine yükselip yayıldığını duydu. İpi elinde durup kalmıştı. Oysa, teyze dediği Sabiha Hanım'ın, yanakları yeni tüylenmiş, ince, uzun boylu, güzel yüzlü konuğuna doğru aktığını, yürüdüğünü sanıyordu. Ondan sonra gelen günler, evlerinin üst kat hayatından, Zülfikar'ın eve giriş çıkışlarını gözlemeye başladı. Evden çıktığını gördüğü bir gün, bir koşu avluya indi, avlu kapısını araladı. İlk niyeti, önüne çıkıp o çocuklara özgü cesaretle, Zülfikar'la konuşmak, arkadaşlık kurmaktı. Kapı aralığından Zülfikar'la göz göze gelince, yine o sıcaklık sardı göğsünü, yükseldi, yüzünün kızardığını duydu, utandı, çekingenleşti, bir kabahati varmış, suçüstü yakalanmış gibi bir korkuya kapıldı, kapı kanadını hızla kapadı.

Zülfikar'ın, Sabiha Hanım'ın Uçana'daki kız kardeşi oğlu olduğunu, Selânik'te okuduğunu öğrenmişti. Yeniden Görce'ye geleceği günleri bir yıla yakın bekledi. Sonunda harman mevsimi, çiftliklerinde geçirdiği günlerde, yanında zağarı, elinde av tüfeği ile uzaklardan geçerken iki kez görebildi. Pencereler önünde, bahçelerindeki erik ağacına çıkarak geçirdiği saatlerden sonra bir daha göremeyince Zülfikar'ın Uçana'ya döndüğünü anladı.

On yaşını sürdüğü yıl, güz başlarında, Görce'de bir düğüne götürmüşlerdi Emine'yi. Akranı bütün kız çocukları gibi gelinin eline eteğine sokulup duruyordu. Gelinin duvağından koparıp verdiği incecik bir parça duvak telini aldı. Bu küçük armağanın anlamı, günü gelince kendisi gibi telli duvaklı gelin olması için uğur getirmesi dileğiydi gelinin. Armağanını entarisinin göğüs iliğine iliştirirken, yüreğinin derinlerinden kopan bir istekle Zülfikar Bey'le evlenmeyi geçirdi içinden.

Kına gecesiydi düğünün. Gelin evini dolduran kadın konuklar arasında evlilikle ilgili şakalar ediliyor, nedenini pek anlamadığı kahkahalar atılıyordu. Kadın konukların hoşlandığı şakalardan biri de ortada dolaşan küçük kız çocuklara takılmaktı. Annesinin bir arkadaşı Emine'yi yanına çağırdı. Dizleri arasına aldı. Mıncıklayarak sevdi okşadı:

– Ne kadar büyümüşsün sen? Neredeyse gelinlik kız olmuşsun!.. Kaç yaşında oldun, söyle bakalım?

– On bir.

Kadın az düşününce hatırladı, kahkahayı saldı:

– Yoo, o kadar acele etme. Dokuzunu yeni doldurdun, onuna girdin. Gölün don tuttuğu yıl doğmuştun. Mart sonlarıydı. Buzlar nisan çıkarken eridi o yıl. ...Yine de çabuk büyümüşsün. Bu gidişle on dördünde gelin ederiz seni!..

Kadın, bir kolunu beline dolamış, Emine'yi göğsüne doğru çekiyor, dizleri arasında sıkıştırıyor, öpüyor, okşuyordu:

– Söyle bakalım, büyüyünce kiminle evleneceksin?

Emine, iki yana sallandı kadının kolları arasında, güldü, serçe

parmağının ucunu ağzına aldı, hafifçe dişledi.

Kadın kahkaha ile gülüyordu:

– Kimi geçiriyorsun aklından?

Emine yana kaydı, başını yana döndürdü.

– Damadım belli değil mi?,, Yoksa teyzenden mi saklıyorsun?

Emine'yi bacakları arasında sıktı, sarstı:

– Hadi söyle? Çek parmağını ağzından.

Emine hoşlandı bu yakınlıktan.

– Söyle, belli mi değil mi?

– Belli.

– Kim?

– Zülfikar Bey.

Kadın bir kahkaha daha attı. Emine'yi mıncıkladı:

– Aferin sana! dedi, hiç düşünmeden, kendine yakışanı seçmişsin.

Emine'yi doyasıya bir öptü. Emine, Zülfikar Bey'in adını ağzından kaçırdığı için pişmandı, kızarmıştı. Kadın çabuk anladı onun aklından geçenleri. Emine'nin hiç beklemediği gibi ciddileşti:

– Bu iş ikimizin arasında sır kalsın! Olur mu?

Emine rahatladı, baş işaretiyle onayladı bu anlaşmayı.

– Şimdi bana açık söyle, büyüyünce sahiden Zülfikar Bey'le evlenmek istiyor musun?

Emine yine olumlu bir baş işaretiyle karşılık verdi.

– Öyleyse beni iyi dinle! Sabiha Teyze'nin gözüne girmeye bak. Sabiha Teyzen seni sever, isterse yeğenine alır!..

Emine bu öğüdü tuttu. Komşuluklarını iyi değerlendirdi. Her fırsatta Sabiha Hanım'a sokuldu, kendini sevdirdi.

Annesinin ortalık işlerinde yardımcı bir kadını vardı. Her gün gelir, iş arasında Görce'de, komşularda olup bitenlerin haberlerini taşırdı. Bir sabah kadınla annesinin mutfaktan gelen konuşmalarını duydu. Kadın, Zülfikar Bey'in teyzesine konuk geldiğini, Sabiha Hanım'ın sevinç içinde olduğunu söylüyordu.

– Hanımım, saatin uyarsa, Sabiha Hanım'a uğra, gözünaydın de bugün; çok gönlü olur!.. diye tamamladı sözlerini.

– Ben duymadım, ne zaman gelmiş?

– Yeni, önceki gün akşama doğru. Dün bir bugün iki. Dün bütün günü avda geçirmiş...

– Kısmetse öğleden sonra uğrar, gözünaydın derim. Koca adam olmuştur Zülfikar Bey. Evlenmiş mi?

Bu sorunun karşılığını yürek çarpıntıları birden artarak bekledi Emine.

– Evlense gelini getirirdi yanında. Yalnız gelmiş dediler.

Emine'nin ayrımında olmadan bir "Ohhh!" çıktı ağzından.

Elini göğsüne bastırarak güldü.

Kadın coşmuş övüyordu Zülfikar'ı:

– Dün akşam avdan dönerken karşılaştım. Köprüden bu yana geçiyordu. Ah hanımım, Allah nazardan korusun, yakınlarına bağışlasın, bir civan delikanlı olmuş, bir serpilmiş, erkek güzeli. Sanırsın ceylan. Dayanamadım, döndüm bir daha baktım.

– Çocukluğu da güzeldi, dedi annesi. Mutfakta kıpırdamalar oldu. Emine uzaklaştı.

1911 Ağustosu ortalarıydı. İki aydır çiftlikteydiler. Emine, ondördünü bitirmiş on beşini sürüyordu. Gelinlik kızdı artık. Rüyalarının prensiydi çıkıp gelen. Şimdiye kadar hiç yaşamadığı kadar etkiledi onu bu haber. Geceyi, yatağında sağa sola dönerek penceresinde günün ağardığını görünceye kadar uykusuz geçirdi.

Sabah kalktığı sırada, evdekiler çamaşıra gitmeye hazırlanıyordu. Yardımcı kadının önceki akşam Zülfikar Bey'i geçerken gördüğü ağaç köprünün iki yüz adım ötesinde, çay kıyısında çamaşıra gidilecekti. Ulu bir çınar ağacı vardı orada. Ağacın açığındaki taş ocaklarda çamaşır kazanları kurulur, derenin ak pak çakılları, kayaları üstünde tokmakla dövülerek arıtılan çamaşırlar kazanlarda kaynatılır, ağaçtan ağaca çekilen iplere asılır, kurutulurdu.

Emine o akşam da Zülfikar Bey'in av dönüşü ağaç köprüden geçeceğini düşündü. Annesi ile yardımcıları arasına karıştı. Çama-

şıra ufak tefek yardımlarda bulunarak öğleden sonraya kadar oyalandı. İkindiye doğru beklediği tüfek sesini duydu. Epeyi uzaklardan gelse de Zülfikar Bey'in dönüşünü haber veriyordu. Kıyı boyunca boy atan kümelerden böğürtlen, mersin toplayıp yiyerek, yolu üstünde hoşuna giden üç beş kır çiçeği koparark, köprünün yakınlarına kadar uzandı. Köprünün on adım berisinde, entarisinin kollarını bileklerinden yukarı sıvadı, kunduralarını, çoraplarını çıkardı, çarşafının uçlarını geriye attı, eteklerini iki yandan tutup kaldırdı, taştan taşa, kayadan kayaya seke seke derenin içinde, kıyıdan dört beş adım uzakta büyücek bir mermer kayaya vardı, üstüne çıkıp oturdu. Eteklerini dizlerinin yarım karış altına kadar çekti, ayaklarını suya soktu.

Az sonra daha yakında patlayan ikinci bir tüfek sesi işitti. Kalbi çarpa çarpa köprünün ağzını gözlemeye başladı. Çok geçmeden, Zülfikar Bey'in zağarı, dili dışarda, soluya soluya düzlükte göründü. Zağar köprünün ağzına yakın durdu, yerleri kokladı, sağ bacağını kaldırıp sığdı, tırısla köprüye girdi. Köprünün tam ortasında durdu, nereden tanıdığını çıkarmak istiyormuş gibi Emine'ye baktı, kısa bir süre öyle bakakaldı, geriye doğru havladı, bir kez de Emine'ye doğru daha hafiften yineledi havlamasını. Sağ bacağını kaldırdı, köprünün ağaç korkuluğuna sığdı, silkindi, yeniden tırısa kalkarak köprüyü geçti. Karaya çıkınca hoplaya sıçraya Emine'nin bulunduğu yana atıldı. Emine'nin kıyıda bıraktığı kunduralarını durdu kokladı. Kunduralardan birini ağzına almış geri dönüyordu ki Zülfikar Bey köprünün girişinde göründü.

Emine telâşla doğrulmuş, kundurasını bırakması için zağara el kol sallıyor, sesleniyordu. Çarşafının uçlarını çekti, sarındı. Eteklerini neredeyse suya değecek kadar saldı, taştan taşa, kayadan kayaya seke seke kıyıya çıktı. Kıyıda çakılların üstünde kundurasının teki yanında durdu. Zülfikar Bey'in, köprü üstünden zağarını azarladığını, kundurasının tekini geri vermesini işaret ettiğini gördü. Zağar, döndü ağzındaki kundurayı ayakları dibinde yere bıraktı. Zülfikar Bey gülüyordu. Bir baş işaretiyle teşekkür etti.

Bu karşılaşmanın ertesi günü, Zülfikar Bey, sabah nedenini bilemediği bir iç sıkıntısıyla erkenden uyandı. Hatırladığı kadarıyla, az önce, ayağında külot pantolonu, çizmeleri, üstünde yakası açık bir gömlekle ormanlık bir yerdeydi. Silâhsızdı. Saçlı sakallı, baştan aşağı siyahlar giyinmiş, mavzerli, tabancalı, çapraz fişekliki adamlarla kuşatılmıştı. Atı neredeydi, tabancasını nereye bırakmıştı, neden yalnızdı, ne işi vardı tek başına o ormanda, çıkaramıyordu. Adamlar kalabalıklaşıyor, çemberleri daralıyordu. Kızıla çalan sakallar, kalın kaşlar, karışık sık saçlar, kan çanağı gözler! Kurtları andıran, kıllı, yüzlerce baş. Tam bir kurt sürüsü içine düşmüştü. Nereden çıktıysa, akşama doğru derenin kıyısında gördüğü o çıplak ayaklı kız, oturduğu yerde doğruldu, iki kolunu yana açtı, ellerinin tersiyle uzaklaşmalarını istedi o adamların, kendisine döndü, güldü... Sağına dönük uyuyordu. Gördüğü karabasandan kurtulmak için kendini sırtüstü attı yatağında, uyandı. Gördüğü tatsız rüyadan sadece bir iç sıkıntısı kalmıştı içinde...

Gece pencere açık yatmıştı. Dışarıda gün ağarıyordu. Arınmış duru bir aydınlığı çerçeveliyordu pencere boşluğu. Gözleri tavanın tahta kaplamasında, sırtüstü uzandı, dinledi. Yakınlarda hayat başlamamıştı daha. Evin içinden tek ses gelmiyordu. Sadece gövdesinin alt yanını saran yatağının sıcaklığını duyuyordu, bir de soluması hoş, elini yüzünü okşayan sabah serinliğini. Öylesine geldi ki ellerinde, yüzünde o serinliği duydu duyalı yalnız değildi odasında. Odanın karanlığını dağıtan gün ışığı, elini yüzünü okşayan o hoş serinlik, bir de o! Üçü baş başaydılar bir süredir. Saydam tüllere bürünerek açık pencereden süzülmüş, girmişler, ayak uçlarına basa basa yatağının yakınlarında dolanıyorlardı ikisi de. Uyandığını görünce yaklaşmış, üstüne eğilmişler, yüzünü gözünü okşuyorlardı: "Uyandın mı sen? Buradasın değil mi bugün de?"

İçinden bir ses: "Gideceğim!" diye karşılık verdi. Kendi araya girdi onayladı: "Bugün gitsem iyi olur!"

Gerçekte kaç kişidir ya da kaç canlıdır bir insan? Sorarken ya da seçimini yaparak sorulan soruya karşılık verirken? İçinden ge-

len bir sesi susturur ötekinin dediğini yerine getirirken, hep o, arada bir aynada yüzünü gördüğü, "ben" diye tanıdığı, bildiği kişi midir? Değişmez biri midir o? Zaman zaman kişi bırakır gider yattığı, oturduğu yerde o beni. O sesine kulak vermediği, dediklerini dinlemediği ben'ini, ben'lerini yaşar...

Oda kapısına kaydı bakışları. Yorganın altında, gövdesini saran sıcaklığın hatırlattığını, hatırlamanın ardından kimi beklediğini duydu. Gözleri, kapalı oda kapısına takılmış bekliyordu. Ne gün ışığı ne de serinletici rüzgâr! Tanıyordu artık o sesi kimin fısıldadığını. Yıllarca önce Biliste'de, böyle gözlerini yeni açtığı bir sabah, yastığına dağılan saçları, başını döndüren kokusuyla, yatağında, yanıbaşında bulmuştu onu. Düşünmeden, yüksek sesle adı fırladı dudaklarından: "Cemile!"

Arada bir hatırlardı Cemile'yi. Gençliğinin o başıboş hızlı yaşayışı içinde, neden kollarına aldığı, daha çok düşüp kalktığı kadınlardan birini değil de Cemile'yi? Neden kadınlardan uzak kaldığı üç beş gün sonunda, geceleri uykuları kaçınca ya da sabahları gövdesinin alt yanı ısınmış sevişme isteğiyle uyanınca, aklına ilk gelen kadın hep Cemile oluyordu?

Evcilik oynadıkları o sabah, babasıyla Goriçka'ya dönerken, en geç bir hafta sonra Biliste'ye geri gelmek vardı aklında. Ancak babasıyla birlikte gelebilirdi o yaşta Biliste'ye. O hafta Goriçka'da babasının gizli ilişkisini öğrenip de küskünlük çıkarmasa...

Selânik'ten döndükten sonra, at üstünde köy köy, orada burada dolaştığı günlerde, sık sık Biliste'ye gitmeyi geçirdi aklından. Görce'den atla bir saat bir çeyrek ötedeydi Biliste. Bugün kalksa, gitse?.. Biliyordu ki gidemeyecekti yine. On dokuzuna girmiş olmalıydı Cemile! Çok güzel bir genç kız olduğunu duyuyordu adı geçtikçe. Çok güzel bir genç kızın on dokuzuna kadar evlenmemesi gecikme sayılırdı. İsteyenlerini hep geri çevirdiği söyleniyordu. Ne bekliyordu, kimi bekliyordu evlenmek için? Daha bu soruyu aklından geçirirken biliyordu sorunun karşılığını. Kendisiydi beklediği. Karşılıksız olamazdı duyduğu özlem, duyduğu duygular. O

nasıl özlüyor arıyorsa, çok iyi biliyordu ki Cemile de özlüyor, arıyordu onu! Evlerinde konuk kaldığı, yattığı o odaya her girişinde, odanın eşiğinde yere serili o yatak geliyordu gözlerinin önüne. Yaklaşıyor, yanına uzanıyor, uyanmasını bekliyordu yanıbaşında. Şimdi daha iyi biliyordu ki uzun sürmemişti uyanması. Kokusu, soluğuna karışınca uyanmış, ona dönmüş, sarılmıştı. Şimdi ikisi de birbirinden uzakta, sabahları uyandıkça, sık sık arıyorlardı birbirlerini, hatırlıyorlardı nasıl sıkı sıkıya sarılarak yatağın içinde döne döne birbirlerini öpücüklere boğduklarını... O evcilik oynadıkları günleri yaşayamazlardı bir daha. Yaşamayı isteyecek olsa evlenmesi gerekirdi Cemile ile. İstemediği, kaçtığı evlenmekti onun, Cemile değil.

Kalkması için çok erkendi saat. Düşlere dalarak uzattı yatağında kalmayı. Bir gün önce, av dönüşü ağaç köprüden geçerken gördüğü o çıplak ayaklı kızı hatırladı. Dünkü gibi gülümsedi hatırlayınca. Çabuk buldu çıkardı kim olduğunu. Rüyasının gerisini görüyor gibiydi. O kız çıksa gelse yatağına? Gelmedi kız! Aklından geçtiği yerde, köpeğinin kundurasını götürüp verdiği yerde kaldı, eğildi kundurasını giydi, doğrulunca rüyadaki görünüşünü aldı, sırtını döndü, yürüdü. Kurduğu düş koptu. Ardından yine Cemile... Hayır, evlenemezdi. Evlenilebilecek güvenli günler değildi yaşadıkları. Bir gün Cemile ile karşılaşırlarsa, "Nerelerde kaldın, niye beni aramadın, almadın?" diye soracak olursa, söyleyecekti nedenini: "Rahat değilim ben, güvenli değilim! Bu güç günleri kazasız geçirebileceğime güvenim yok! Mutlu olmak umutlarımı yitirdim, seni mutlu edemeyeceğimi bile bile... Anlıyorsun değil mi?.. Arkamdan dul kalacağın aklıma geldikçe..."

Düşlerinin ardı kesilince, o karabasanlı rüyadan uyandığı sırada duyduğu yürek çöküntüsüne kapıldı yeniden. Görce'de geçirdiği üçüncü gecenin sabahıydı. Akşama kadar ne yapacağını, nerede, nasıl vakit geçireceğini bilmediği uzun saatler vardı önünde. Daha önceki gelişlerinde en az bir hafta kalırdı teyzesinin evinde. Çoktandır o eski Zülfikar değildi. Dağılmıştı hayatı. Dertleri, sorunla-

rı, o sorunlar dertler ile birlikte yüklendiği arkadaş ilişkileri, dostlukları vardı. Ancak delikanlılık yıllarının gamsızlığı ile tadı çıkardı Görce kırlarında avlanmanın. Manastır'da bıraktığı dostlarını özlediğini duydu. Ayrı kaldıkları bir haftaya yakın süre içinde nerelere varmıştı aralarında başlayan konuşmaları? Hangi anlaşmalara varmışlardı? Bir ay, bir yıl uzak kalmış gibi duyuyordu kendini. Gecikmiş, sözünü yerine getirememiş gibi. Oysa verilmiş somut bir sözü yoktu dostlarına. Olması mı gerekirdi? Nasılsınız, ne durumdasınız, diye sorup araması gerekmez miydi kendisini dost bilenleri?.. O gün kahvaltıdan sonra Uçana'ya dönmeye, geceyi evde annesi babası ile birlikte geçirdikten sonra, ertesi gün Manastır'a gitmeye karar verince iç sıkıntılarından kurtuldu. Geç yatmış az uyumuştu. Gözkapakları ağırlaştı, uyuyakaldı.

Bir saat sonra evin içinden gelen gürültülerle uyandı. Tıraş oldu, giyindi. Alt kata indi. Evin önündeki asmanın altında sabah sofrası kurulmuş, teyzesi ile Celâl dayısı kahvaltıya başlamak için onun gelmesini bekliyorlardı. Kapının ağzında görününce sağ ayağını altına almış, evin duvarı boyunca uzanan peykede oturan Celâl Bey, oturuşunu dikleştirdi, sağ kolunu havaya kaldırarak:

– Buyur gel bakalım koca Zülfikar paşa, dedi.

Yetmişini aşkındı, hâlâ dinç, hâlâ yaşama sevinci taşıyordu:

– Geç buyur, seni bekleriz!

Teyzesinin konuşmasına gerek yoktu. Zülfikar'a bakarken ışıltısı artan gözleriyle söylüyordu söyleyeceğini:

– İyi uyudun mu Zülfikarım?

Zülfikar, peykenin önündeki masanın sağ başına, teyzesinin sağına oturdu.

Neler yoktu masanın üstünde? Her gelişinde olduğu gibi onu nasıl ağırlayacağını, nasıl mutlu edeceğini bilemiyordu teyzesi. Çörekler, kurabiyeler, reçellerle donatmıştı masayı. Dilimlenmiş pespembe bir karpuz, üç tür üzümle dolu yeni kalaylı bakır bir tepsi renklendiriyordu masanın ortasını. Tereyağı, peynir, sucuk...

Teyzesi:

– Yumurtalarını pişireyim, dedi kalktı.

– Otur teyze, yumurta yemesem de olur...

– Yumurta yemeden olur mu? Gençsin!

Celâl Bey:

– Ben senin yaşında en az beş yumurta yerdim günde! diye gülerek girdi söze:

– Hanım olur demesine bakma, pişir yumurtalarını...

Teyzesi mutfağa yönelirken sordu:

– Çay mı içeceksin süt mü?

– Hangisi hazırsa!

– İkisi de hazır?

– Çay.

– Hadi öyleyse, siz beni beklemeyin, dayınla başlayın ne Allah verdiyse yemeye...

Yanlarından ayrıldı.

Celâl Bey, sonuna gelen sigarasının izmaritini üfledi, ağızlığının ucundan sigara tablasına aldı, ezdi:

– İçmeyeyim derim bu mereti, gene içerim!

Tabakasını açtı:

– Görürsün işte, böyle yarım yarım, takarım ağızlığa içerim...

Yıllardır kimbilir bu kaçıncı gösterişiydi sigara tabakasını. Zülfikar yine ilk kez görüyormuş gibi dinledi, gülümsedi.

– Abe Celâl derim bazen kendi kendime, yuvarlak hesap, belki altmış yıldır tüttürürsün bu mereti, bırakmak aklına gelmedi gelmedi de şimdi mi geldi? Bundan sonra bıraksan ne geçer eline, bırakmasan bunca yıl gördüğün zararından başka ne zararını görürsün?

Çok keyiflendi bunları söylerken, güldü:

– Haklı mıyım, doğru mu söylerim?

– Haklısın!

– Ha yaşa be koca oğlum! Teyzesinin, dayısının koca Zülfikar'ı!

Uzandı, sırtını okşadı Zülfikar'ın.

– Sen nasılsın sigarayla?

Zülfikar on altısında başlamıştı sigaraya. Ne diyeceğini kestiremiyordu.

– Hiç görmedim seni sigara içerken?

Saklaması, yalan söylemek olurdu:

– Çok içmem!.. dedi.

Celâl Bey güldü:

– Ben aldırmam öyle şeye! On üçünde başladım sigaraya. Anamdan, babamdan gizli, içecek delik arardım, ahırda içerdim çoğu. Bir gün içerken babamın ahıra geldiğini gördüm, söndüreyim dedim, az kaldı ahırı yakacaktım!..

Güldü, o günü hatırladı:

– Rahmetli anladı, gördü dumanını, anlamazlıktan geldi.

İç çekti:

– Hiç anlamaz olur mu? O koca adam!.. Baktı mı insanın ciğerini görürdü! Evlât sevgisi işte!..

Sözünün başına döndü:

– Ben aldırmam öyle şeye. Oğlum olsa, karşımda otursun içsin isterdim. Kim oğlundan daha yakın arkadaş olur insana?.. Yirmisini doldurdun, kime söylersin sen, bir Goriçka Beyi, yirmisine gelecek, sigara içmeyecek, hovardalık etmeyecek! Kargalar güler adama! Canın istedi mi otur karşımda rahat rahat iç.

Yelek cebinden başka bir tabaka çıkardı, açtı. Yarıya bölünmemişti içindeki sigaralar.

– Yakmak istersen, buyur!

– Aç karnına içmem...

– O iyi huy işte.

Tabakasını kapadı, yelek cebine koydu.

– Doğrusunu deyeyim mi? Benim sigarayı bırakmak hiç gelmez aklıma, teyzen zorlar. Öksürürsün der, aklıma getirir...

Tam sözünü tamamlarken öksürdü. Öksürüğü geçince yine güldü:

– Allah seni inandırsın öksürmeye korkarım yanında. Öksürdüm mü hemen biner dalıma. Böyledir bu kadınlar bre Zülfikar'ım. Ordan burdan karıştırır, bulur bir ucunu, söz geçirmeye kalkarlar kocalarına! Evlenince aklında tut bu sözümü!

Keyfi artmıştı. Yeni bir yarım sigara taktı ağızlığına, yaktı:

– Evlenince, hep peki de, haklısın de karına, yine kendi bildiğini yap! Sakın karşı çıkmaya, tartışmaya kalkma, haklı çıkamazsın.

Teyzesi, bir tepsi içinde, çaydanlık, bardaklar, yumurta sahanı ile göründü. Celâl Bey, kaşlarını kaldırarak, sus, ses etme anlamına bir işaret yaptı Zülfikar'a. Sabiha Hanım'ın duyacağı bir sesle konuyu değiştirdi:

– Ne çok sever bu teyzen seni bre Zülfikar'ım!

– Ben de teyzemi severim.

– Beni?

– Seni de severim!

– Ha yaşayasın bre Zülfikar'ım!..

Teyzesi, tepsiyi ağaç masanın kıyısına bıraktı. İçindekileri boşaltırken:

– Rahat bıraksana adam, dedi, Zülfikar'ı! O çocuk mu? Boyunu geçti, hâlâ kucağına aldığın günler gibi takılırsın, şaka edersin!..

Güldüler.

– Sevgimden bre karıcığım, hep sevgimden. İçimden gelir, tutamam kendimi. Ben sevdiklerime takılmadan edemem.

Bu sevgi dolu hava içinde, o gün Uçana'ya döneceğini söylemesi zordu Zülfikar'ın. Acele etmeden yaşlıları dinledi, arada, gönüllerini alıcı sözler ederek sofranın sonunu bekledi. Yeni bir yarım sigara yerleştirirken ağızlığına, Celâl dayısına, Manastır'da görülecek işleri olduğunu, dönmesi gerektiğini söyledi:

– Bir ay sonra üveyik, bıldırcın zamanı, dedi, avın tadı daha iyi çıkar, gelirim, birlikte bıldırcın avına çıkarız.

Sabiha Hanım dolup taşan sabrını bir ay daha uzatacak güçte

değildi. Giriş yapmaya gerek görmeden sordu:

– Evlenmeye niyetin yok mu?

– Aklıma gelmiyor.

– Neden gelmiyor? Düğününü göremeyecek miyim senin?

Zülfikar, evlenmekle ilgili kararsızlıklarının nedenlerini açıklamayı gereksiz görüyordu yaşlılara. Değişmez Rumelililerdi onlar. Yaşayışlarının akışını değiştirebilecek hiçbir neden tanımazlardı. Makedonya'nın barut fıçısına dönmesi, yaklaşan savaş tehlikesi, tümü, onların gözünde Zülfikar'ın düğününü görmeye engel değildi.

– Evlenmekte geç kalmadım ki, dedi tatlılıkla.

Dayısı ondan yana çıktı:

– Ne zorlarsın evlensin diye çocuğu? Bırak, bir iki yıl daha gençliğinin tadını çıkarsın.

Sabiha Hanım sofrayı kaldırıyordu. Elleri dolu mutfağa yönelmişti:

– Bekleyin, şimdi gelirim, dedi, uzaklaştı.

Celâl Bey usulca Zülfikar'a:

– Güzel mi? dedi.

– Kim?

- Manastır'da seni bekleyen?

Sabiha Hanım döndü:

– Ne fısıldaşırsınız öyle arkamdan?

Kocasının karşılığını beklemeden sözünü sürdürdü:

– Aklına fit sokma çocuğun! O erken başladı gençliğinin tadını çıkarmaya. Sizler gibi köyde, kırda büyümedi. Selânik'te açıldı gözü. Gençliğinin tadını çıkaracağı kadar çıkardı. Bundan sonra ne kadar erken evlenirse o kadar iyi eder...

Zülfikar'a döndü:

– Artık uzatma evlenmeyi. Dünya gözüyle seni helâl süt emmiş bir kızla evlenmiş görmezsem bil ki gözü açık giderim!..

Zülfikar:

– Uzatmam! dedi, gülerek.

– Hayır göresin öyleyse.

Sabiha Hanım uzandı, saçlarını öptü kokladı Zülfikar'ın.

Zülfikar, sofradan kalkarken, yeniden geleceği süreyi bir aydan üç haftaya indirdi. Üç hafta sonra bıldırcın avlanmaya geleceğini söyleyerek teyzesinin, dayısının ellerini öptü, atıyla Görce'den ayrıldı.

Ertesi gün komşularına sabah kahvesine gitti Sabiha Hanım. Kapıyı açan Emine oldu. Sabiha Hanım, elini öpen Emine'yi daha o günden geliniymiş gibi kucakladı, öptü, tatlı sözlerle övdü.

Her gelişinde olduğu gibi kahvesini Emine çıkardı. Sabiha Hanım, genç kıza artık büyüdüğünü, kendileriyle oturacak çağa geldiğini söyledi, odada kalmasını istedi. Bir ara annesi yanlarından ayrılınca, Emine, Sabiha Hanım'la yalnız kalmalarını fırsat bildi:

– Ah, Sabiha Teyzeciğim, dedi, sorma iki gün önce başıma ne geldi?

– Hayrola kızım?

– Sorma nasıl utandım, nasıl yerin dibine geçtim! Sana söylemesem içim rahat etmeyecek.

– Sen utanılacak bir şey yapmazsınm ki a benim güzel kızım. Bugüne kadar yanlış bir adım attığını hiç görmedim. Ne oldu, ne kaza geldi başına, anlat, merak ettim?..

Emine, olayı anlatmadan önce gençliğinin hoşluğu, canlılığı ile iki eliyle yüzünü kapadı açtı, başını sağa sola döndürdü, eğdi, dudaklarını hafiften ısırdı, ellerini kenetledi, cesaretini buldu, kızara bozara anlattı:

– Bizim çamaşır günüydü o gün. Öğleden sonra sıcak bastı, serinleyeyim dedim, deredeki köprüye yakın düz bir mermerli kaya var ya kunduralarımı, çoraplarımı çıkardım, eteklerimi topladım, o kayanın üstüne çıktım oturdum, ayaklarımı suya soktum. Zülfikar Bey, avdan dönerken o kılıkla görmez mi beni!..

Anlatmasını kesti, yine elleriyle yüzünü kapadı. Başını sağa sola kaçırdı, dudaklarını ısırdı:

– Ay nasıl utandım, kıpkırmızı oldum!..

Sabiha Hanım gülerek dinledi dediklerini. Kendisinin çoktandır isteyip de beceremediği, geciktirdiği karşılaşmayı Emine'nin düzenlediği açıktı. Dizlerinin dibinde oturan Emine'nin saçlarını okşadı. Elinin ucuyla çenesi altından tuttu, yüzünü yüzüne doğru kaldırdı:

– İyi olmuş gördüğü.

– Ne olur teyzeciğim daha beter utandırma beni.

– Utanılacak bir şey yapmamışsın ki! Kaç gündür havalar çok sıcak. Serinlemek hakkın!..

Sabiha Hanım tatlı tatlı, taşan bir sevgiyle bakıyordu yüzüne. Öyle bir bakış ki, aralarındaki yaş ayrımı ne olursa olsun, iki kadındılar o anda, birbirinin derdini anlayan, birbirinin dilini bilen iki kadın!

Sabiha Hanım:

– Öyle güzelsin ki, dedi, ay parçası gibisin. Allah nazardan korusun seni.

Emine'yi kendine doğru çekti, şakağından öptü bu kez. Emine, Sabiha Hanım'ın saçlarını okşadığı sağ elini ellerine aldı, eğildi, yanağını üstüne dayadı, kısa bir süre yanağı Sabiha Hanım'ın eli üstünde kaldı, başını yavaşça döndürdü, avuçlarındaki eli yanağını dinlendirdiği yerden öptü, doğruldu:

– Teşekkür ederim! diye fısıldadı. Gözleri hafif nemliydi. Koşarak odadan çıktı.

Sabiha Hanım o gün eve dönünce, kızkardeşine bir mektup yazdı. Koca yaz boyu birbirlerini göremediklerinden yakındı. Hayırlı bir iş için Rıza Bey'le birlikte hemen kalkıp gelmelerini istedi.

Mektup Uçana'ya ulaştığında Zülfikar Bey Manastır'daydı. Ne gün eve döneceği belli olmazdı. Genç bir şarkıcı kadınla yeni bir ilişki kurmuştu son on gündür. Manastır'da her yaptığının iki gün sonra Uçana'da Rıza Bey'e ulaşıyordu haberi. Özellikle damadı Orhan Bey, Manastır'dan Kaylar'a, kendisine gelen dedikodu-

ları, sıcağı sıcağına Rıza Bey'e ulaştırıyor, Zülfikar Bey'i gemlemesini istiyordu.

Zülfikar'ın bu başıboş, sonu ne olacağı belli olmayan, sorumsuz yaşayışından üzülen Rıza Bey'le Saliha Hanım, Görce'den gelen mektubu alınca, Zülfikar'ın Manastır'dan dönüp gelmesini beklemeden yola çıktılar. Zülfikar, Uçana'ya dönünce, annesi ile babasının bir gün önce Görce'ye gittiklerini öğrendi. Aşk kırgınıydı. Manastır'daki yeni sevgilisi acımasız olduğu kadar sabırsız çıkmıştı. Beş gün evine kapadı Zülfikar'ı, eşinden dostundan ayırdı. Gece şarkı söylediği gazinoya birlikte gidip, programını bitirdikten sonra eve birlikte döndü. Dişi, işveli bir kadındı, çok da güzeldi. Bu beş gün içinde, etiyle kemiğiyle delisi, bağımlısı etti. İçki gibi, sigara gibi alıştırdı kendine. Sonunda evlenmelerini, kendisini bu şarkıcı yaşayışından kurtarmasını istedi. Razı edemeyince, çoktandır ardında koşan, her dediğini yerine getirmeye hazır, orta yaşlı bir Manastır beyiyle kıskandırmaya kalktı, ayrılmalarını istedi. Zülfikar Manastır'dan uzaklaşmakta buldu iyileşmenin yolunu; özellikle annesinin yakınında yaşamakta. Annesi ile babasının Görce'ye gittiklerini öğrenince, Uçana'ya geldiğinin ertesi günü o da Görce'ye geçti.

Rıza Bey ile Saliha Hanım, Emine'yi görmüş beğenmişlerdi. Teyzesi kararlarını Zülfikar'a açtı. Zülfikar:

– Kızı uzaktan olsun bir görseydim, dedi sadece.

Etleri sızlıyordu Manastır'ı hatırladıkça. Acı çekecek kadar özlüyor, arıyordu ayrıldığı kadını. Manastır'a geri dönecek olsa, çok iyi biliyordu ki ağrıyan, sızlayan yerlerini dağlatmaya razı olur, kadının kapısını çalmaya razı olamazdı. İkinci kez pazarlığa oturmak yoktu onun yaradılışında. Kadın dediğinden dönecek, barışacak olsalar da bir araya gelmelerinden on beş gün, bir ay sonra, kendine olan bağımlılığının arttığını anladığı gün, daha acımasızca deneyecekti dilediğini yerine getirmeyi. Daha büyük acılara, daha beklenmedik sorunlara yol açacaktı yeni ayrılışları. Belki de ayrılamayacak, yeni bir oyuna gelecekti. Kadın, gebeyim, diyecek, do-

ğurmaya kalkacaktı! Tutunacak aradığı daldı teyzesinin önerisi.

Sabiha Hanım:

– Görmüşsün zaten, dedi, hem öyle pek uzaktan değil!

– Ne zaman?

Deredeki karşılaşmayı anlattı:

– Geçen gelişinde, derede ayaklarını serinletirken...

Zülfikar, tıpkı o gün, köprünün üstünden Emine'ye güldüğü gibi güldü. Hatırladığı kadar eli yüzü düzgün bir kızdı. Yine de en küçük bir kıpırtı uyandırmıyordu yüreğinde.

– Peki! dedi boyun eğerek.

Tam bir boyun eğmeydi razı oluşu. Çok güçlü bir önseziyle, o anda çok iyi anladı ki "peki" derken kımıldamayan yüreği, hep öyle kımıltısız, kapalı kalacaktı Emine'ye. Emine çok güzel, çok alımlı, güvenilir bir kız olabilirdi, ama tek kusuru vardı: Birbirleri için yaratılmamışlardı.

Zülfikar'ın yeni bir gönül serüvenine kapılmasını önlemek isteyen Rıza Bey'le Saliha Hanım, çabuk tuttular ellerini. Hemen o gün komşularına görücü gelecekleri haberi gönderildi. Ertesi gün, Saliha Hanım'la Sabiha Hanım, Emine'yi Zülfikar'a istemeye gittiler. Söz eylül başlarında kesildi. Düğünün kasım girerken yapılması kararlaştırıldı. Hikmet Bey bir süredir karısı, çocuklarıyla Uçana'daki konakta yaşıyordu. Özellikle akşam yemeklerinde konakta aile bir araya gelir, yemek toplu yenirdi. Zülfikar, hiç sevmediği Hikmet Bey'le bir araya gelmemek için hemen her akşam dostlarıyla buluşarak dışarda yiyordu yemeklerini. Karısını Hikmet Bey'le bir çatı altında yaşatmak istemedi. Goriça'daki konak Naile Hanım'ın ölümünden sonra yarı kapalı kalmıştı. Düğünden önce onarıldı, boyandı, yeni evliler için hazırlandı. Düğün kararlaştırıldığı gibi kasımın ilk haftası içinde yapıldı. Dört gün dört gece sürdü. Görce'de başladı. Üçüncü gün Uçana'ya geçti. Dördüncü gün, Emine, Goriça'da gerdeğe girdi.

8

Evlilik, yaşayışının gidişini değiştirmedi Zülfikar Bey'in. Gerdeğe gireceği gece günlerden perşembeydi. Düğünün bunca gürültü patırtısı arasında,halasının oğlu Mustafa'ya pazartesi günü Florina'da buluşmak için söz vermişti. Pazartesi sabahı henüz üç günlük evli iken, Florina'ya gitmek için Goriçka'dan ayrıldı.

Sabah kahvaltısını oldukça geç etmişlerdi. Florina'ya gideceğini, oradan da Manastır'a geçeceğini karısına kahvaltıdan kalkarken söyledi. İsmail akşamdan tembihliydi. Kahvaltıdan kalktıkları sırada binek arabasını konağın kapısı önüne çekmiş bekliyordu. Pencereden arabanın geldiğini gördü, kapıya yürüdü. Emine ne gün geri döneceğini sormadı, daha doğrusu soramadı. Elinde bir tas su, kapının arkasında kalarak Zülfikar Bey'i uğurladı. Arabaya binişini kapı aralığından izledi. İsmail, dizginleri sağrılarında şaklatarak atlara yol verince suyu arabanın arka tekerleklerine doğru fırlattı. Bir bey karısına yakışacağı gibi kapıyı daha uzun aralık tutmadan kapadı. Evin içinde yalnız kalınca merdivenlere atıldı. Soluk soluğa üst kata çıktı. Sofanın kuzeye bakan penceresi önündeki sedirin yanında kısa bir süre ayakta kaldı, sonra oturdu, başını pencerenin sol pervazı üstünde toplanmış kadife perdeye dayayarak, tırısa kalkan bir çift doru atın çekip götürdüğü arabanın, tekerleri önüne yağmurların açtığı küçük çukurlar, sürüklediği ufak tefek taşlar çıktıkça, sağa sola hafif yalpalayarak, otlaklar yeni tırmık çekilmiş tarlalar arasında uzanan yolda, gözden yitirinceye kadar uzaklaşmasını izledi. Zülfikar Bey'i, ayak ayak üstüne atmış, sırtı koltuğa dayalı görüyordu. Arkasını dönmüş gibiydi ona. Yokuşları inerek, yokuşlar çıkarak kayıyordu araba. Dönen tekerlekler, atların dalgalanan yeleleri, kabarık kuyrukları, ağaç telgraf direkleri, sıra sıra telgraf telleri, konup kalkan, sağa sola dağılan sığırcıklar, yükseklerden geçen bir yaban ördeği sürüsü, doğuya doğru yağmur götüren bulutlar... Solunda, koltukta o boş kalan yerde olmak isterdi şimdi. Başını sol omuzuna dayayıp göğsü üs-

tünde yuvalanmak isterdi. Sol kolunu beline doladığını, göğüsleri altında, karın boşluğu üstünde gerili elinin okşayışlarını, ince uzun parmaklarının gövdesini baş eğmeye çağıran gezintilerini duyuyordu! Kendiliğinden bir "Ah!" çıktı dudakları arasından. Düşünmeden eğildi, pencere camını öptü. Hemen toparlandı, dışarda, konağın önünde, kendisini pencerede görebilecek kimse var mı diye bakındı. Yaşlanan Uçar'ın avlunun ortasında kıvrılıp yattığını gördü. Kuyunun yakınında gezinen kazlar, sağda solda eşinen tavuklar...

Başını perdenin katları arasına gömdü, güldü. Sedirden kalktı. Sofanın ortasında durdu, kollarını yana açarak gerindi, olduğu yerde döndü. Gövdesi, dört gündür, doya doya sevilmiş olmanın mutluluğu ile toktu. Zülfikar Bey'in dönüşünü dört günün mutlu anılarıyla bekleyebilirdi.

Zülfikar Bey, yola çıktıktan az sonra, İsmail'in kamçıyı oyuğuna takıp, sağ yanağını avucuna aldığını, sıktığını gördü. Arabaya binmeden önce yanağındaki şişin gözüne iliştiğini hatırladı:

– Neyin var senin?

İsmail, yanağı avucunda, başını geriye döndürdü. Dizginleri tutan elini ağzına siper ederek:

– Dişim... diyebildi.

Zülfikar Bey, kulağının meme ucundan çenesi altına kadar yanağının iyice şiş olduğunun ayrımına vardı.

– Ağrıyor mu?

Kısa bir baş işaretiyle aldı karşılığını.

– Ne kadar oldu?

Bu kez, sağ elini yanağından ayırdı. Orta parmaklarını Zülfikar Bey'e doğru gererek karşılık verdi İsmail.

– Üç gün mü?

Yine baş işaretiyle oldu karşılığı.

– Üç gündür ne bekledin söylemek için?

– De.. de.. denk...

Denk düşmedi diyecekti, konuşamıyordu. Ağzı bir avuç mı-

sırla doluydu sanki.

– Kayalar'a çek! Önce dişçiye uğrayalım...

Kayalar'da dişçi Nikodemos, dededen babadan devralmıştı mesleğini. Dedesinden beri Goriçka Beylerinin dişlerine bakarlardı. Nikodemos, giriş katındaki çalışma odasının penceresinden gördü Zülfikar Bey'in arabadan inişini. Koltuğundaki hastasının başından ayrıldı. Bir elinde uzun saplı küçük yuvarlak aynası, öbüründe sond'u, pencereye yaklaştı. Zülfikar Bey'in gerisinde arabasının sürücüsüyle, kapısının giriş merdivenlerini çıktığını gördü. Çabuk döndü, aynasını sond'unu masası üstündeki emaye tasa bıraktı, hastasından acele izin istedi, yardımcısının içeri aldığı Zülfikar Bey'le, arkasından gelen İsmail'i hatırlı hastalarına gösterdiği saygılı ilgiyle karşıladı:

– Hoş geldiniz Zülfikar Beyim, şeref verdiniz, buyurunuz, geçiniz..

Salona geçtiler. Salondaki koltuklarda bekleyen üç hasta vardı. Baş köşede oturan bir hastaya kalkmasını, yerini boşaltmasını işaret ediyordu eliyle. Orta yaşlı bir köylüydü hasta. Çabuk anladı, kalktı, yana çekildi.

Zülfikar Bey oturmadı.

– Hoşbulduk, dedi ayakta. Ekşisu'ya trene giderdim, eliyle İsmail'i gösterdi: Beni Ekşisu'ya bırakacaktı, yolda gördüm, bizim bu akılsız kaç gündür yanağında şişiyle dolaşırmış, sana getirdim...

– Hay hay Zülfikar Beyim. Buyurun oturunuz bir kahve içiniz. İçerde hastamı göndereyim, hemen sizi alayım...

Daha pencereden görünce anlamıştı hastanın Zülfikar Bey değil İsmail olduğunu. Yine de karşıladığı Zülfikar Bey'di. Salonda bekleyen öbür hastalara doğru yarım bir çember çizerek ekledi:

– Madem yolcusunuz!..

Zülfikar Bey'in kahvesi gelmeden içerdeki hastayı uğurladı, oda kapısının ağzında göründü. Hasta koltuğunu göstererek İsmail'e içeri geçmesini işaret etti. Zülfikar Bey'e döndü:

– Buyurunuz Zülfikar Beyim, yalnız kalmayınız, kahvenizi içerde içersiniz...

İlk görünen özelliği temizliğiydi odasının. Hasta koltuğunun önünde, Nikodemos'un neredeyse sağ elinin altında, beyaz yağlıboya ile boyanmış küçük bir sac dolap vardı. Üstünü masa gibi kullanıyordu. Masanın altında bir karış yükseklikte açık bir raf, daha sonra camla kaplı iki bölmeli dolap... Ayna, sond, kerpeten gibi aygıtlarını kullandıktan sonra, küçük masanın üstünde sürekli yanan bir alkol ocağında emaye bir kapta kaynayan suya atar arıtırdı. Her hastadan sonra aksatmadığı bir alışkanlıktı ellerini yıkaması. Odanın sağ dip köşesinde, yine beyaz yağlıboya ile boyanmış köşeli demirden bir iskelet üstüne oturtulmuş yirmi litrelik önden musluklu emaye bir su deposu ile önünde fayans bir lavabodan oluşan küçük bir el yıkama yeri vardı.

Nikodemos, sırtı konuklarına dönük, ellerini yıkarken koltuğun başında duran İsmail'e oturmasını söyledi. Zülfikar Bey'e dönüp bakarak, Rıza Bey'in, annesinin sağlıklarını sordu. Ellerini sabunla yıkadı, duruladı, havlu ile kurularken yüzünü döndü, yağışların bu yıl çok iyi gittiğini söyledi. Dişçiydi, ama o da topraktan karnı doyuyor sayıyordu kendini. Çünkü bütün hastaları ekicilerdi. Ekicilerin yüzü gülerse gülüyordu onun da yüzü. Bu yıl neredeyse kasım yarılamış, ova hâlâ kar tutmamıştı. Ekme işleri tamamlanmamış tarla kalmamıştı bölgede. Tohum toprak altındaydı. Yağacak kar tohumu besleyecek, havalar hep böyle denk giderse büyük bir bolluk yaşanacaktı inşallah!..

El yıkama süresi içinde başlayıp biten bu söyleşi, havlusunu yerine asması ile tamamlandı. Masasının üstünden kaynatılmış bir ayna ile bir sond aldı, yaklaştı. İsmail'den ağzını açmasını istedi. Acelesiz bütün dişlerini tek tek taradı. Sond'un sivri uçlu kancası ile her çürüğe dokundukça, İsmail yerinde sıçrıyor, avuçlarından bırakmadığı koltuğun kollarına asılıyor; Nikodemos, yüz buruşturuyordu:

– Yazık yazık yazık, çok yazık! diyordu arada bir Zülfikar

Bey'e bakarak. Dişlerden birini yoklayışında İsmail yerinde öyle bir sıçradı ki çarpmaması için Nikodemos bir adım geriye attı kendini. Zülfikar Bey'e döndü:

– Sizin sürücü, çok canı tatlı, dedi, sizin gibi değil!..

Bir yıl önce küçük bir dolgu yapmıştı Zülfikar Bey'e.

İncelemesini bitirince, hasta koltuğundan bir adım açıldı, sonucu açıkladı:

– Ağız çok fena. Ölmüş! Ağız bir mezarlık, diş mezarlığı! Geliniz, siz de görünüz...

Zülfikar Bey, Nikodemos'a güvenini belirtmek için yerinden kımıldamadı. Sadece gerekmez anlamına küçük bir el işaretiyle karşılık verdi çağrısına.

– Ama geliniz rica ederim, görünüz. Böyle bir ağız çok nadirdir...

Zülfikar Bey bu kez, Nikodemos'un hatırını yerine getirmek olacağını düşünerek kalktı, hasta koltuğuna yaklaştı. Nikodemos ağzını açtırdı, yine aynasını, sond'unu İsmail'in dişlerinde dolaştırmaya başladı. Sond her çürüğe değdikçe İsmail yerinde sıçrıyor, koltuğun kollarına sarılıyordu.

– Görüyorsunuz. Sağlam hiç diş yok!

– Haklısın!

– Çok uğraşacağız...

– Olanlar olmuş, İsmail genç adam. Benden iki üç yaş büyük. Bu dişlerle dolaşamaz. Ne biliyorsan yap. Hakkını ben ödeyeceğim...

İsmail, Zülfikar Bey'in dediklerini duyunca ağrılarını unuttu. Gözleri ışıklandı.

Dişçi:

– Kuronlar ister, çekilecek dişler var, köprüler yapılacak. Çok iş var! Dünya kadar iş var...

– Hepsini yaparsın!

– Uzun iş! Belki bir ay, belki kırk gün gelecek gidecek...

– Gelir.

– Öyleyse şimdi başlıyoruz!

Zülfikar'ın durakladığını gördü. Trene yetişeceğini hatırladı. Duvar saatine baktı:

– Şimdi yalnız beş dakika...

Tornasını aldı eline.

– Ağrıyan dişler başka. Şiş diş değil. Onu çekeceğiz. Ağrıyan iki diş var, onlara ilâç koyacağım. Gideceksiniz, İsmail Efendi Ekşisu'dan dönecek gelecek, ikindi de çalışacağız.

Dediği gibi ağrıyan iki dişi hafif oydu. İlâçladı. İsmail'e:

– Şimdi kalk! dedi. İkindide gelecek oturacaksın koltukta. Bir saat, belki bir buçuk saat dayanacaksın, ağzı temizleyeceğiz, sonra rahat!.. Üç günde bir geleceksin, bir ay sonra ağız yeni olacak, bütün dişler sağlam! Ceviz badem kıracak, yiyeceksin!..

İsmail dayanamadı. Ağzını açtıkça görünecek üç beş altın dişi olması gece gündüz dilediği bir düştü.

– Altın mı?

Nikodemos, Zülfikar Bey'e baktı, olumlu bir baş işaretiyle karşılık aldı.

– Bazısı altın, bazısı değil! Yerine göre...

Zülfikar Bey, bir Aziz Altını bıraktı küçük masanın üstüne:

– Kalanını dişler bitince öderim, dedi...

Nikodemos:

– Aman beyim, dedi. Yola gidiyorsunuz, acele etmeyin...

Altını geri vermek istedi.

– Belli olmaz, lâzım olur?

Zülfikar:

– Olmaz, dedi, kapıya yöneldi.

Dışçiden çıkarken ilâç henüz etkisini göstermese de İsmail diş ağrılarını unutmuştu.

Trene saatinde yetiştiler. Ekşisu Florina arası, Borosnika, Banitza istasyonlarındaki duraklamalarla bir saat çekerdi. Zülfikar, Florina'da trenden inerken, hava kapamış, çisiltili yağmur gibi hafif kar serpiştirmeye başlamıştı. Mustafa'nın, istasyon rıhtımında,

vagonlardan inenlere bakınarak arandığını gördü. İstasyondan çıkınca bir faytona bindiler, Metropol Oteli'ne gittiler. Öğle yemeğini otelin lokantasında birlikte yediler.

Üç günlük evli bir adamın, evinden ayrılıp, bekârlık günlerindeki gibi, Florina'da, Manastır'da dolaşmasını İbrahim eniştesinin hoş karşılamayacağını biliyordu. Eniştesinin kulağına gider ya da eve girer çıkarken karşılaşırlar diye Esma halasına, Mustafa'nın evli ablaları ile eniştelerine de görünmek istemedi. Son bir yıldır Florina'ya her gelişlerinde düzenli olarak aradığı tek kişi terzi Halit'ti. Yemekte Halit'in ne halde olduğunu sordu.

Mustafa:

– İyidir, dedi, dün dükkânının önünden geçerken konuştum, seni sordu, evlendiğini söyledim...

– Bugün geleceğimi biliyor mu?

– Biliyor.

– Kahveyi onun dükkânında içelim...

Otelden çıktıklarında kar durmuş, hava günlük güneşlikti yine. Kuru bir soğuk vardı. Zülfikar, otelin kapısı önünde durdu. Göğe baktı:

– Dindiğine aldanma, dedi, tam kar havası, topluyor!

Arasta'da, üç adım eninde küçük bir dükkânı vardı Halit'in. Üst yanında üç geniş yüksek raf, alt bölümü sürgülü, kapaklı ağaç bir dolap, dükkânı ikiye bölerdi. Dolabın önünde dikişlerini ölçüp biçtiği tezgâhı, raflarda beş on parça kumaş, kumaşlardan arta kalan boşluklarda kitaplar, dergiler, gazeteler... Sokağa doğru cam alnacın gerisinde küçük bir koltuk, bir manken, bir iki de iskemle. Ön bölümden sokak kapısına karşı düşen, dolapla yan duvar arasında, siyah bir perdenin ayırdığı aralıktan dükkânın atölyesine geçilirdi. Dükkânın üst katında Halit'in iki odalı evi vardı. Arka sokağa açılan tek kanatlı demir bir kapıya inen bir merdivenle girilirdi eve. İçten, atölyeye açılan ikinci bir yan kapısı vardı merdiven sahanlığının. Halit çoğu kez sokağa uğramadan o kapıdan inerdi dükkânına.

Sokaktan geçenler, dizinde diktiği parça, boynunda şeridi ile tezgâhının önündeki sandalyesinde oturmuş dikiş dikerken görürlerdi Halit'i. Arada bir dikişinden gözlerini ayırır, gözlükleri üstünden sokaktan geçenlere baktığı olurdu. Atölyesinde ise aradaki siyah perde açık, kendisi perdenin gerisinde, dikiş makinesinin başında görünürdü. Çırağı, kalfası yoktu. Diktiği parçanın her işi kendi elinden çıkarsa yüreğinin rahat ettiğini söylerdi. Soranlara "Kendi iğnem, kendi makasımla ne kazanırsam bana yeter, onunla geçinirim" derdi.

Terzilik baba mesleğiydi Halit'in. On dört yaşında Florina rüştiyesini birincilikle bitirmişti. Florina'da lise yoktu. Babasının gücü Selânik'te ya da İstanbul'da öğrenimini sürdürmesine yeterli değildi. Çaresiz öğrenimini rüştiyede kesmek zorunda kaldı. Babasının yamağı oldu. Akranları gibi mahalle aralarında, bahçelerde koşup oynayacak zamanı olmamıştı. Bacak kadardan dükkânında ayak işlerinde babasına yardım ederdi. Rüştiyeyi bitirinceye kadar okul ödevlerini bile dükkânlarında hazırlardı. Arastanın çocuğu sayılırdı o. Arastanın, giderek Florina çarşı esnafının gözleri önünde büyümüştü. Çalışkanlığı, aklı, okumaya düşkünlüğü, ağırbaşlı davranışlarıyla çarşıda büyük küçük kendisini her tanıyanın sevgisini kazanmıştı. Okulu bıraksa da okumaya olan tutkusu sürüyordu. Çevresinde bilgisini geliştirmek, kendini yetiştirmekte yardımcı olabilecek kişiler bulmakta güçlük çekmedi. Arastanın girişindeki eczanenin kalfası Takis, bildi bileli ilgilenirdi onun öğrenme merakıyla. Yedi yaş büyüğüydü. Gerçekten ağabeylik etti Halit'e. Takis'in yardımıyla sokakta öğrendiği Rumcasını gazete okuyup anlayacak kadar ilerletti. Yine Takis'in yardımıyla Fransızca öğrenmeye başladı. Delikanlılık ile ilk gençlik yıllarında, her geçen yıl çevresini geliştirerek Florina'da okumaya düşkün, bilgili her dinden her dilden yakın dostlar edindi. Çok okuyan kendisi gibi terzi Arsenios, Arsenios'un aracılığı ile tanıdığı Sırp Mate, Bulgar İvan ile Nikola, Rum Panos, Halit'in de yakın dostları oldular. Arsenios'un dükkânında göründükleri kadar Halit'in de dükkânında gö-

ründüler.

Dükkânında elinde dikişi yoksa ya okuduğu kitap olurdu ya da gazete. Kahvelerde içkili yerlerde gören olmamıştı onu. Gecelerini evinde okumaya ayırırdı. Selânik'te çıkan Yeni Asır ile Paris'te çıkan *L'Humanité*'ye aboneydi.

Takis, 1906 yazı çıkarken, Paris'e yerleşeceğim diye Florina'dan ayrılıncaya kadar, beş yılı aşkın bir süre hocalık etti Halit'e. Florina istasyonunda, iki kardeş gibi kucaklaşıp gözleri yaşlı ayrıldıklarında, yaşayışında izleyeceği yolu çizmiş, on dokuzunda olgun bir delikanlıydı Halit. İki ay sonra Paris'ten Eyfel Kulesi'nin fotoğrafı bulunan bir kart aldı Takis'ten. Ardından bir yıl süren bir kopukluk girdi araya. Bir yıl sonra, New York limanının girişindeki özgürlük anıtının fotoğrafı basılı ikinci bir kart geldi, New York-Brooklyn damgasını taşıyor, Takis, New York'a yerleştiğini yazıyordu. Halit, babasını o yıl kaybetti. Halit'in yüzünü doğru dürüst hatırlamadığı, babasının küçüğü bir amcası vardı. Halit üç yaşındayken Osmanlı ordusunda askerliğini yapmak için Florina'dan ayrılmış, bir daha geri dönmemişti. Yıllar sonra bir mektup almışlardı amcasından. Bursa'ya yerleştiğini yazıyordu. Bursa'yı yeşilliği ile Florina'ya benzetiyor, bolluğunu, bereketini övüyor, neleri varsa satıp savıp gecikmeden gelip yerleşmelerini öneriyordu. Babası Florina'dan ayrılmaya bir türlü karar veremedi. Amcası daha sonra yazdığı her mektubunda bıkmadan önerisini yineledi. Babasının ölümünü duyurduğu mektubuna Halit uzun bir karşılık aldı amcasından. Başsağlığı dilekleri üzüntülerini açıkladıktan sonra, ailenin derlenip toparlanmakta geciktiğini, bu ölümlü dünyada ayrılıkların uzatılmaması gerektiğini yazıyor, Bursa'ya gelir yerleşirlerse her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu belirtiyordu. Halit, verdiği karşılıkta henüz Florina'dan ayrılmaya karar veremediklerini yazdı. Bu arada gelen giden mektuplara fotoğraflar ekleniyordu. Evlerinde amcasının karısı çocukları ile çekilmiş fotoğrafları vardı. Babası da amcasına, annesi, kızkardeşi, Halit ile bir arada çekilmiş fotoğraflarını göndermişti. Bu kez yine gecikmeden gelen

karşılıkta, amcası, kızkardeşi Hatice'yi, Allah'ın emriyle kayınbiraderinin oğluna istediklerini yazdı. Mektuptan ayrıca damat adayının bir fotoğrafı çıkmıştı. Amcanın verdiği bilgilere göre delikanlı henüz yirmi dört yaşındaydı. Babası ile birlikte işlettikleri dokuma tezgâhları vardı. İşleri çok iyiydi. Annesi ile Hatice, fotoğraftan damat adayını beğendiler. Mektuba olur karşılığı verildi. Hakikatli amca Bursa'dan kalktı geldi. Hatice ile annesini düğüne kadar evinde konuk edeceğini söyleyerek Florina'dan aldı, Bursa'ya götürdü. Üç ay kadar sonra Halit, kızkardeşinin düğününde bulunmak için iki hafta süren bir Bursa gezisine çıktı. Amcası, annesi Bursa'da kalmaya razı edemediler. Florina'daki çevresinden kopamıyordu. Ayrıca geleceği ile ilgili düşleri, tasarıları vardı. Giderken arkadaşlarına, müşterilerine söz verdiği gibi ayrılışının ikinci haftası sonunda Florina'ya döndü. Şimdi yirmi altı yaşındaydı. Beş yıldır bekâr yaşıyordu.

Zülfikar Bey'le Mustafa, dükkânına girdikleri sırada, Halit, tezgâhının önündeki sandalyesinde oturmuş, az önce aldığı bir mektubu okuyordu. Mektubun zarfı henüz sol elindeydi. Zülfikar Bey'le Mustafa kapıdan girerlerken kalktı, mektubu acele zarfına koyarak tezgâhın üstüne bıraktı, konuklarını karşıladı. Dükkân sıcaktı. Paltolarını aldı, oturmaları için yer gösterdi. Karşılıklı hal hatır sorma, Halit'in, Zülfikar Bey'in evlenmesini kutlaması gibi konular geçiştirildikten sonra Zülfikar Bey mektubu işaret etti.

– Gözünaydın, Bursa'dan mı?

Halit:

– Bursa'dan, dedi.

– Galiba yeni aldın, rahat okuyamadınsa oku, bizim aceletmiz yok...

Halit:

– Okudum, dedi, mektubu tezgâhın üstünden aldı, ikiye katlayıp iç cebine koydu, ne içeceklerini sordu.

Konuklarının karşılık vermesine sıra kalmadan kahveci çırağı elinde tablasıyla içeri girdi; üç fincan kahve getirdi. Zülfikar

Bey'le Mustafa, arastanın girişinde çırakla karşılaşmışlar, kendileri ile Halit'e kahve söylemişlerdi.

Kahvelerini alırlarken Mustafa sordu:

– Bursa'dakiler nasıl, iyiler mi?

– İyiyiz diye yazıyorlar, rahatları yerindeymiş...

– Yine seni çağırıyorlar mı?

– Çağırıyorlar!

Zülfikar girdi araya:

– Gidecek misin?

Halit'in bakışları, tezgâhının sağında kalan duvardaki fotoğraflara takıldı karşılık vermeden önce:

– Gideceğim, ama Bursa'ya değil!

– Nereye?

– Paris'e.

Tezgâhın hemen sağında, boyunu bulan yükseklikte, siyah melon şapkası, beyaz top sakalıyla *Jean Jaurés*'in camlı çerçeveli bir fotoğrafı asılıydı. O fotoğrafın altında yine *Jaurés*'in *Vendôme* Alanı'nda, binlerce kişiye söylev verirken çekilmiş, gazeteden kesme, solmuş sararmış camlı çerçeveli ikinci bir fotoğrafı yer alıyordu. Aradan geçen yedi yıl içinde, Takis'ten aldığı bazı kartlar, tezgâhının gerisindeki dolabın üst rafında uygun boşluklara serpiştirilerek raptiyelenmişti. Günlerini sabahtan akşama bu fotoğraflar arasında geçiren bir insanın, bu fotoğraflara bağlı bazı özlemler çektiği, günün birinde özlemlerinin ardından buralardan kopup gideceği hemen akla gelebilirdi.

Bir yıldan bir iki ay kadar uzun bir süre önce, Florina'ya bir gelişinde Mustafa'nın tanıştırdığı Halit'e, değişik kişiliğiyle hemen kanı kaynamıştı Zülfikar Bey'in. Dükkânından çıktıklarında o güne kadar Halit kadar bilgili, doğru konuşan bir insan tanımadığını söyledi. Ondan sonra da ayda bir kez olsun Florina'ya uğradı, her gelişinde yelek, külot pantolon, spor ceketler ısmarladı Halit'e; dükkânında kahve içerek uygun düşeceği kadar oyalandı; Balkanlar, Makedonya olayları, Osmanlı Devleti'nin gidişi üstüne daha

önce kimseden duymadığı kadar değişik görüşlerini dinledi Halit'in, dahası gönlü razı olmasa bile aklı ile dinlediği görüşlerinin doğruluğuna inandı.

Zülfikar Bey'le Mustafa'nın arasındaki yakınlık, akrabalıklarının dışında da kolay açıklanabilecek bir olaydı. Gençtiler, yakışıklıydılar, hayat doluydular, sıkıntı çekmeden kolaylıkla kazandıklarıyla cepleri dolu, alabildiğine hızlı yaşıyorlar, yerde kazandıklarını havada savuruyorlardı. Halit'in ortak benzer hiçbir yanı yoktu kendileriyle, yine de yakınlık duyuyordu bu iki gence. Halit'e göre toplumda çürüyen, ömrü sona eren bir kökten geliyorlardı ikisi de. O kökün son sürgünleriydiler belki de kuşak olarak. Şu da var ki kitapların yazdığı, teorilerin belirlediği kadar tek yönlü değildi sorun! Toplumsal katlarına yönelik kusurlar suçlamalarla karalanamazdı bu çocuklar. İlkin çok açık yürekliydiler. İnandıkları insanlara bağlılıklarında çocuk kalmış bir yanları vardı. Cesaretleri, cömertlikleri, dürüstlükleri, sevecenlikleriyle aklanıyorlar, sevilen, özlenen iki genç oluyorlardı kendilerinin tanıyanların gözlerinde. En başta da *Jaurés* hayranı kendi gözünde! Çevrelerinde oluşan haset çemberi, rahat yaşamalarından çok kişiliklerine yönelikti. Özellikle kadınlardan gördükleri ilgi kıskançlık uyandırıyordu akranları arasında.

Halit, yine öylelerini tanıyordu ki işçi ya da köylü kökenli oldukları halde, güven veren insanlar olmaktan çok uzaktılar. Yüreklerini ısıtmaya hiçbir güç yetmezdi. Sevme yetenekleri yoktu. İçten pazarlıklı, bencil, kinciydiler. Nefretle, hasetle yoğrulmuştu dar çerçeveli kişilikleri. Sınıfları adına değil, kişisel hırsları adına başkaldırıyor, karşı çıkıyorlardı düzene! Küçük yaştan ekmeğini kazanan Halit'e şöyle bir öğretisi olmuştu deneylerinin: Günün düzeni ne olursa olsun, iyi bir insanın olumlu katkıları olabilirdi bir topluma. Kötü bir yürek ise en çağdaş düzene kavuşmuş toplumlar için bile yüktü, çıban başıydı.

Zülfikar:

– Paris'e mi gideceksin? dedi yavaşça. Ne yapacaksın Pa-

ris'te?

Kullandığı sözcükler, dedikleri bu kadardı. Ses tonunda, söyleyişinde ise gizlenmesi güç bir kırgınlık vardı: "Doğduğun büyüdüğün yerleri bırakacak mısın, bizlerden ayrılacak mısın?" diyordu gerçekte.

– Talihimi deneyeceğim..

Zülfikar'ın üzüntüsüne eş bir üzgünlükle karşılık vermişti Halit.

– Ne gibi?

– İş arayacağım...

– Takis'in Paris'te iş bulamadığını, tutunamadığını kendin söylemiştin?

Halit, tartışma havası vermekten çekinerek ses tonunu daha da yumuşattı:

– Takis, eczacı kalfasıydı, ben terziyim...

Sustu.

Sanki o gün ayrılıyormuş gibi duygulanmışlardı karşılıklı. Zülfikar sitemini geri almak için:

– Haklısın, dedi yavaşça.

Halit yüreğini açabilirdi artık:

– Paris, modanın, dikişin merkezi. Görgümü, makasımı ilerletmenin tek yolu, Paris'te iyi bir terzi yanında kalfa olarak üç dört yıl çalışmak...

Bu kez Mustafa cesaretlendirdi Halit'i:

– Doğru.

– Terziliği babamdan öğrendim öğrenebildiğim kadar. Babam Florina'dan dışarı çıkmamıştı. Manastır'a, Selânik'e yılda, iki yılda bir giderdi. Florina'da Rum bir ustadan öğrenmişti ne öğrenmişse. Florina'da kalırsam, kasaba terzisi olarak kalırım bu makasımla, Bursa'ya bile gidecek olsam parlayamam. Bizim meslek görgü ister...

Zülfikar Bey'le Mustafa'nın bu konuyu kapatmak ister gibi duvardaki fotoğraflarla ilgilendiklerini gördü:

– Bir merakım daha var...

Mustafa ilgilendi:

– Ne?

– *Jaurés*'i dinlemek!

Sağına dönmüş *Jaurés*'in melon şapkalı fotoğrafını gösteriyordu.

– Alanları doldurup onu dinleyenlerden biri olmak istiyorum yıllardır. O kadar güzel sözler ediyor ki, yüreğimden taşan, aklımdan geçip de söyleyemediğim ne varsa dile getiriyor. Gazetelerde okudukça Fransa'da olsam, onu dinlesem diye özlemle yanıyorum. Belki de dünyada en çok istediğim şey *Jaurés*'i dinlemek! Ne para, ne pul, ne ün!..

Kısa bir an sustu, soludu. Söylediklerinin konuklarını sıkmadığını gördü:

– Yeni bir din doğuyor yayılıyor dünyada. Dört kitap, Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an bir oluyor, ayrı gayrı kalkıyor, insanlar kardeş oluyor!

Zülfikar hoşlanarak dinliyordu Halit'i. Yine de Halit'in kapıldığı düşlere kapılmayacak kadar çevresinin gerçekleri ile yoğrulmuştu:

– Keşki! dedi.

Halit durakladı, son hecelere doğru sönen bir tonla yineledi:

– Evet, oluyor.

– Keşki olsa, ben de senin kadar inanabilsem dediklerine.

– *Jaurés*'i okusan inanırsın.

– Ben gözümün gördükleriyle ölçer tartarım dünyayı. Gördüklerime, duyduklarıma inanırım. Bugünkü Makedonya ortada: Cehennem! Her gün sayısız adam kurşunlanıyor. Herkes yarına sağ çıkacağını bilmeden yaşıyor.

Halit:

– Ben bugün olanları söylemiyorum, dedi.

– Ya neyi söylüyorsun?

– Geleceği, yarının dünyasını! Bugün bütün dünya karışık.

Rusya, Meksika, Çin, neresi aklına gelirse. Karışık olan yalnız Makedonya değil! Ama yarın...

– Ne zaman gelecek o yarın?

– Belki elli, belki yüz yıl sonra! Ama bir gün mutlaka gelecek! Bizim Makedonya'da şimdi havalarda dolaşan akıllar kafalara dönecek. Çünkü sürgit böyle yaşanamaz. Herkesin özlemi, beklediği o!

Birden coşkusunu frenledi, yatıştı:

– Ama bugün için sen haklısın! Bugün Makedonya dediğin gibi cehennem!

Konukları ilk kez dinlemiyorlardı Halit'in gelecekle ilé ilgili düşlerini, *Jaurés*'e olan hayranlığını. Ünlü Fransız sosyalistinin daha önce sosyal adalet, eşitlik, kardeşlik, savaş düşmanlığı, barış aşkı üstüne değişik görüşlerini dinlemişlerdi Halit'ten. Zülfikar Bey'le Mustafa'nın sosyalizmle ilgili hiçbir bilgileri yoktu. Nedir ki ders dinler gibi dinlemiyorlardı Halit'i. Yadırgamıyordular da. Konuşmaları hiçbir zaman tartışmaya dönüşmüyordu. Çünkü ortak yanları vardı: Gençtiler, dertliydiler, coşkuluydular. Yüreklerinden taşan coşkularının diliyle konuşuyorlardı. Bu kadarı da birbirlerini anlamaları için yetiyordu.

Mustafa, İstanbul idadisini bitirdikten sonra öğrenimini bırakmış, bir yıldır Florina'da noterin yanında çalışıyordu. İşine ısınamamıştı. Geleceğini sağlama alacak çıkış yolları arıyordu kendine. Halit'in sol görüşlerinden ürkecek bir malvarlığı yoktu. Zülfikar ise büyük toprak sahibiydi. Halit, sol görüşlerini açıklarken, daha çok inançlarının romantik, duygusal yanlarından söz eder, kamulaştırma, mülkiyetin kısıtlanması gibi konulara hiç değinmezdi. Katlar arası çatışmalardan, emekçilerin haklarından söz ederken çok ileri gittiğini sandığı bir gün Zülfikar Bey'in beklediği gibi söylediklerinden hiç de ürkmediğini gördü. Ürkmek bir yana hiç önemsememişti konuyu. Halit, o gün dediklerini, aralarında konuşulanları, gece yatağında uyumadan önce tek tek hatırlayarak değerlendirirken anladı ki Zülfikar Bey'in topraklarında çalıştırdıkla-

rı adamlarından yana hiçbir kaygısı yoktu. Yaşadıkları günlerde kendi açısından önemli gördüğü özellikle iki sorunu dert etmişti kendine: İlki, Osmanlı Devleti'nin eli ayağı tutmayan yaşlılar gibi gücünü yitirişi, uyruklarına söz dinletemez duruma gelmesi; öbürü, Osmanlı Türklerini saran göç dalgası. Makedonya'dan, Trakya'dan her gün üç beş aile kopuyor, İstanbul'a, Anadolu'ya göç ediyordu. Rumeli'nin yerine göre Rumlar ya da Bulgarlara, Sırplara teslimi, geri verilmesi demekti bu. Halit görüyordu ki bu iki sorun, henüz yirmi bir yaşını sürerken olgunlaştırmış, Makedonya'da Osmanlı egemenliğini korumaktan sorumlu genç bir Osmanlı uç beyi durumuna getirmişti Zülfikar Bey'i. Yanlarında çalıştırdıkları adamlarını iyi tanıyordu. Hadi deseler, yürüyün deseler hiçbiri kendilerinden kopmazdı. Kendi kendilerini yönetebilecek, kendi ayakları üzerinde durabilecek güçten, güvenden yoksundular. O gün dedikleri arasında hatırladığı, Zülfikar Bey'in en çok şu sözleri etkilemişti Halit'i: "Hepimiz Makedonya'yı bırakır gidersek, beş yüz yıldır bize emanet bu topraklara kim sahip çıkacak, ölmüşlerimizin mezarlarını kim koruyacak?.."

Halit, güç uyuduğu o gece uzun uzun düşündü, Zülfikar Bey'e bu sözleri söyletebilecek nedenleri. Aşırı cömert bir gençti Zülfikar Bey. Hiç bencil değildi. Mal mülk tutkusu ile söylemiş olamazdı bu sözleri. Okumaya düşkün olmadığı için okuduklarından kaptığı düşünülemezdi. İçinde yaşadığı olayların kendisinde uyandırdığı tepkiler olabilirdi ancak onu böyle konuşturan. Rumlar, Bulgarlar, Sırplar arasında yaygınlaşan ulusçuluk tutkusunun tanığıydı. Çevresindeki Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, ben Yunanım, ben Bulgarım, ben Sırpım dedikçe; ben Türküm Osmanlıyım diyordu karşısındakilere. Madem onlar kendilerini Rum, Bulgar, Sırp diye ayrı tutuyorlar, kendisinin de ben Türküm demesi gerektiğini, en azından bir onur sorunu olarak benimsemişti.

Zülfikar uzayan tartışmayı tadında kesmek için kalktı, raftaki kumaşlara yaklaştı.

Halit:

– Hiç bakma Zülfikar Bey, dedi, sana göre kumaşım yok! Benim müşterilerim bilirsin hep esnaf ile köylü...

Zülfikar kumaşlara göz gezdirdi:

– Bana da kırda bayırda giyecek iki kışlık yelek lazım...

– Olanlar hep daha önce gördüklerin...

– Biliyorum...

Biri koyu kahverengi öbürü siyah el dokusu iki şayak topunu işaret etti:

– Bir bundan biri de bundan iki komitacı yeleği dik bana!

– Acele mi?

– Ne zaman elin boş kalırsa.

– Yarından sonra öğleye veririm.

Zülfikar'ın ölçüleri vardı Halit'te. Yine de ölçü aldı. Yeleğin modelini kâğıda çizdi:

– Ön boyna kadar kapalı, sol omuzdan bele kadar yandan ilikli, üstte iki yanda iki gömme cep, altta ön kuşak bölme bölme cepli, doğru anlamış mıyım?

Zülfikar başıyla onayladı. Bakışları yine raflardaydı:

– Bir de külot pantolon diktireceğim...

– Öyleyse bana bir dakika izin, komşu manifaturacı da çok güzel bir pantolonluk var, alıp geleyim.

– Yorulma, olanlardan seçeriz.

– Olmaz! Ben de o ayar kumaş yok!

Halit çıktı. Zülfikar Bey, Halit'e diktirdiklerini hep dükkânındaki kumaşlardan seçer, daha çok para bırakmayı düşünürdü. Çoğunlukla üç beş kez giydikten sonra, İsmail'e, Cafer'e, çiftliklerinde çalışan adamlarına dağıtırdı diktirdiği yelekleri, pantolonları. Halit, elinde kendinden ince fitilli dokunmuş bej rengi bir kumaşla geldi. Kumaşın ucunu Zülfikar Bey'e uzattı:

– İngiliz malı. Taş gibi kumaş, tut, avucunda yoğur, buruşturamazsın!..

Zülfikar yokladı kumaşı:

– Haklısın.

– Dizleri kahverengi deri yanaklı yaparız?..

– İyi olur.

Bir sarı lira bıraktı tezgâhın üstüne, Halit almak istemedi, geri vermeye kalktı:

– Acelesi neydi?

Zülfikar sırtını Halit'e dönmüştü bile. Sandalyesine otururken fincanları almaya gelen çırağa birer kahve daha getirmesini söyledi. Halit'in Paris'e gitme düşüncesine takılmıştı aklı. Çırak dışarı çıkıp kapıyı çekince sordu:

– Ne zaman gidiyorsun Paris'e?

Halit boynunda şeridi, tezgâhının gerisinde kahverengi topu yaymış, Zülfikar Bey'in yelekliğini kesiyordu. Konuklar alışıktılar onun bu tutumuna. Eli hiç boş durmazdı.

– Daha tam belli değil.

– En yakın ne zaman?

– Yazı bulur, belki eylüle kadar uzar.

– Neden?

– Kolay değil ki. Paris'te çalışmadan kazanmadan kalamam. İş bulmam gecikebilir. En az altı yedi ay geçinecek kadar param olmalı yanımda...

Kısa bir sessizlik girdi araya.

– Geri dönecek misin?

Halit birden karşılık vermedi. Kestiği kumaş parçasını elinden bıraktı. Biraz düşündü:

– Şimdiden bilemem ki!

– Neden? Niyetin belli değil mi?

Halit, yeleklik kumaş parçasını düzeltti tezgâhın üstünde, eğildi, tezgâhın sağ çekmecesinden Zülfikar Bey'in yelek kalıbını buldu çıkardı. Çizmek için sabunu aldı. Gerçekte bu işleri yaparken hep zaman kazanıyordu:

– Açık konuşayım mı?

– Niye konuşmuyorsun?

– Hoşuna gitmeyecek!

Zülfikar anladı vereceği karşılığı. Dönmeyecek, tutunabilirse oralarda kalacaktı. Halit henüz niyetinin Paris'te kalmak olduğunu söylemese de canı sıkılmıştı. Şu son iki yıldır Makedonya'yı her bırakıp giden canını sıkıyordu. Halit gibi sevdiği birinin gideceğini öğrenmek daha da sıkıcıydı. Küskün bir sesle:

– Olsun! diye mırıldandı.

Halit:

– Kim kendi gönlüyle kopar doğup büyüdüğü yerden, diye başladı. Elleri çok ağır işliyordu kesmeye hazırlandığı kumaşın üstünde.

- Burada, on müşterim varsa sekizi babamdan kalma. Bugün kalksam başka bir yere gidip terziliğe başlasam belki bu kadarını da bulamam. Terzilikte tutunmam için ilerlemem, babamdan öğrendiğimi aşmam şart. Dönüşte, Florina'ya dönebilir miyim, yoksa başka bir yer mi çeker sürükler beni? Şimdiden ne söylesem boş olur!

Hüzünlü bir gidiş almıştı konuşmaları:

– Neden?

Halit iç çekti. Elleri bütün bütün durmuştu. Sabunu kumaşın üstüne bıraktı.

– Ah Zülfikar Bey, doğrusunu istersen umudum yok! Ne kadar istesem, ne kadar zorlasam Florina'ya geri dönebileceğime inandıramam kendimi.

Zülfikar, dinginliğini koruyarak dinliyor, açıklamalarını tamamlamasını bekliyordu. Bu kez Mustafa deşti konuyu:

– Biz buradayız, kolay kolay buralardan kopmayız, seni de burada görmek isteriz...

– İşte bu umut yok bende! Dönünce kimleri burada bulurum şimdiden bilemem. Onun için dönersem nereye dönerim, onu şimdiden tam kestiremem. istanbul'a mı olur, Bursa'ya mı, Selânik'e mi? Ancak dönüşümde belli olur...

Zülfikar:

– Yalnızlık yıldırmış seni! dedi.

Mustafa:

– Evlensen? diye ekledi.

Halit:

– Evlenmek, ancak dönüşte düşüneceğim iş, diye Mustafa'ya karşılık verdi önce. Zülfikar Bey'e dönerek ekledi:

- Yılgın değilim Zülfikar Bey! Hiç yılgın değilim. Aksine, çok başka umutlarım var, ama umutlarım Florina'ya bağlı değil. Yılgın olsam, Paris'e gitmeyi göze alamam!

Düşüncelerini açıkça söylemekte kararsızlıklarını yenerek tezgâhın gerisinden koptu geldi, Zülfikar ile Mustafa'nın yanındaki sandalyesine oturdu:

– Daha açık konuşayım Zülfikar Bey, seni de Mustafa'yı da çok severim. Belki bir daha bu kadar açık konuşamayız bu konuyu. aklımdan geçenleri açıkça söyleyeyim dinleyin: Bizim Makedonya'daki günlerimiz doldu Zülfikar Bey, ne yazık ki doldu! Bunu benden duymak nasıl size acı geliyorsa, söylemek de benim için o kadar acı!

Zülfikar ile Mustafa birbirlerine bakıyorlardı. Bu sözleri nasıl karşılamaları gerektiğine karar vermek için karşılıklı danışır gibiydiler bakışlarıyla. Gördükleri Halit'in kendilerinden de üzüntülü olduğuydu bunları söylerken.

– Makedonya bölündü, diye sürdürdü Halit. Makedonya, yaşlılardan dinlediğimiz, çocukluğumuzdan bildiğimiz Makedonya değil! O Makedonya Makedonyalılarındı! Hıristiyanı, Müslümanı, Rumu, Bulgarı, Sırpı, Arnavutu, Osmanlısı Makedonyalıyım demeyi birbirine çok görmezdi. Şimdi bu din ayrılığı çekişmesi, ulusçuluk kavgaları çıktı çıkalı Makedonya'da hava kararda, dostluk, kardeşlik, komşuluk hatırı kalktı, herkes birbirine girdi. Bulgar Rumu, Rum Bulgarı, Sırp Arnavutu, sonunda hepsi bir olup Türk'ü Müslümanı vuruyor, öldürüyor. Sonu ne bunun? Neye, niçin? Saçma bir kavga bu! Yanlış bir anlayış. Herkesin anasından babasından öğrendiği dille konuşmasını, türkü söylemesini anlarım, ama kendi diliyle konuşmayanı düşman bilmesini anlamam!

Oklar yayından çıktı, bu kavga başladı bir kez. Kolay kolay yatışmaz. Sürer artık. Kimbilir ne kadar sürer? Yüz yıl mı iki yüz yıl mı? Kapışanların akılları kimbilir ne zaman havalandıkları yerden başlarına döner? Sürdükçe kırk yıllık kapı komşularını, sokaklarda bir arada oynayarak büyüyen çocuklarını birbirine düşman eder, kırdırır. Yalnız Makedonya'da değil bu hastalık, dünyanın her yerinde salgın. Benim aklımın erdiği kadarıyla köksüz, asılsız, saçma bir çekişme bu. İnsan önce insandır. Kendine saygısı olan insanın hemcinsine eş saygıyı duyması gerekir. Dünyaya gelirken Türk ya da Rum olmak elimizde değildi, seçimi yapan biz değiliz, ama hangi anadan babadan dünyaya gelirse gelsin insanın, insan olmasını kendine tanıdığı hakları başkalarına tanıması, başkalarına duyduğu saygının kendine duyulmasını istemesi elindedir. Hiç düşünmüyorlar ki bugün burada azınlığız diye bizi istemiyorlarsa, yarın İstanbul'da azınlıktır diye Rumları istemeyiz. Batı Anadolu kentleri kasabalarında bin yıldır yaşayan Rumlar var. Bugün burada bizim rahatımız kaçtıysa, şimdiden yarın başımıza ne gelecek diye onların da rahatı kaçmıştır. Böyledir toplum olayları. Bir deli bir taş atar kırk akıllı kuyudan çıkaramaz. Bence Makedonya Makedonyalılarındır. Makedonya'da doğan, dünyaya Makedonya'da gözünü açan, Makedonya'da kalıp kalmayacağına ancak kendisi karar verir. Herkes böyle düşünürse Makedonya'ya barış gelir, eskisi gibi din dil ayırmadan kardeş kardeş yaşanır. Bu ayrılıklar körüklendikçe bu kavganın sonu gelmez. Bak Florina'ya. Yirmi köyünün kiminde Müslümanlar kiminde Ortodokslar çoğunlukta. Ortodoksların da kimi Bulgar kimi Rum kilisesine patrikhanesine bağlı. Üçü Bulgarlara, beşi Rumlara, ikisi Sırplara, geri kalan on köyde kiminde Türkler Müslümanlar çoğunlukta kimi karışık. Nasıl ayırırsın bu iç içe girmiş insanları? Kumaş ya da konserve kutusu değil ki ayrı ayrı raflara dizesin!

Halit, konuşmasının uzadığı ayrımına vararak sustu. Söyledikleri Zülfikar ile Mustafa'yı etkilemişti. İlk kez dinledikleri görüşlerdi tümü, düşünceliydiler. Zülfikar Bey:

– Peki, dedi, çare?

– Çaresi, Makedonya Makedonyalılarındır demek! Din dil ayrılığı gütmeden bütün Makedonyalılara eşit haklar tanımak!

– Demekle olmaz ki! Makedonya Osmanlı sınırları içinde. Kavgayı başlatan biz değiliz, onlar.

– Soruna buradan girersek çözüm bulamayız. İş önce sen dedin ben karşılık verdime bindi mi kabahatin sahibi bulunmaz. Soru şu: Dil bir kültür sorunudur. Din de öyle. Korunmalı, yaşatılmalıdır, çünkü gerçekte insanlığın ortak malıdır, insanın dünyaya katkısıdır. Barış amacıyla insanı insana yaklaştırmak için yararlanılması gerekir dillerden dinlerden. Her dinde sevginin kardeşliğin, hakkın yeri, kinden garazdan önde gelir. Devlet ise sonradan var olmuş bir kurumdur. Bir zorunluktan doğmuştur. Bir hukuk kuruluşu, bir anlaşmadır. Sırasında koşulları değişir, yeni bir anlaşmayla yeni biçimler alır. Yaşadığımız günler doğrular bu dediklerimi. Osmanlı Devleti padişahlıktı, meşrutiyet oldu. Azınlıkların hakları genişletildi. Rumların, Bulgarların kiliseleri, kiliselere bağlı okulları geçen yıl çıkan yasa ile ayrıldı, belirlendi. Rumlarla Bulgarlar arasındaki bu yüzden çıkan kavgalar durdu. Abdülhamit otuz üç yıl, bu kilise okul kavgalarını karşıdan izleyerek Rumların, Bulgarların birbirine girmesine seyirci kaldı. İttihatçılar geçen yıl temmuzda "Kiliseler ve Okullar Kanunu"nu çıkardılar. Rum, Bulgar kiliselerini, bu kiliselere bağlı okulları ayırdılar. İyi mi oldu? Doğru mu yaptılar, tartışılır. Yasa insancıl açıdan doğru, ama politik açıdan bizim için zararlı. Bulgarlar, Sırplar, Rumlar arasında yakınlaşmaya yardımcı oldu. Aralarındaki anlaşma güçlendikçe bize karşı birleşecekler. Her neyse, sözün başına döneyim. Devlet bir hukuk kurumudur dedim. Değişir dedim, yani yapaydır. İşte Yunanistan. 1829'a kadar Osmanlı toprakları içindeydi, bugün ayrı sınırlar içinde ayrı yasalarla bağımsız bir devlet oldu. Bulgarlar da öyle. Tarih boyunca bu değişmeler sürüp gitmiştir hep. Ama yeni sınırlar içinde eski insanlar kalmıştır. Öyleyse bu insanların huzuru, güvenliği sürüp gitmeli, bozulmamalıdır. Özellikle Makedon-

ya'da.

Mustafa araya girdi:

– Neden Makedonya'da?

– Çünkü Makedonya yüzyıllar boyunca Asya ile Avrupa arasında göçlerin köprüsü olmuştur. Yüzyıllar boyunca ayrı dilden, ayrı dinden insanlar Makedonya'yı seçmiş yerleşmişlerdir...

– Doğru, dedi Mustafa. Babam, dokuz kuşak ötesine kadar soyumuzu sayar, dedelerinin Asya'dan Kırım'a, sonra Tuna'ya, Baserabya'ya indiklerini, üç yüz yıl önce Tuna'dan Florina'ya göçüp yerleştiklerini söyler...

Zülfikar:

– Benim baba soyum Anadolu'ya bağlı. Ana soyum Balkanlı. Padişah, gazilerinin Makedonyalı kadınlarla evlenmeleri için ferman çıkarmış, diye tamamladı Mustafa'nın değindiği gerçeği.

Halit:

– Hep öyleyiz, dedi. Araştırılırsa dünyada karışmayan ırk, karışmayan soy bulunmaz. Şu bin yıl içinde bütün Avrupalıların birbirine karışmadığını kim söylerse yalan söyler. En başta krallıklar uymuyor bu ayrılıklara. İşte Yunan kralı, Almanya sarayından kız aldı!..

Mustafa:

– Bilmediğin yok, dedi Halit'e. Dediklerin hep doğru gelir bana. Nereden bulursun bu dediklerini hep düşünürüm seni dinledikten sonra?

Halit gülümsedi. Gerisindeki rafta duran birkaç kitabı gösterdi:

– Okuyorum, dedi. Boş kaldıkça dükkânımda, geceleri evimde hep okuyorum. Fransızca, anlayabildiğim kadar Yunanca, elime geçtiği kadar Türkçe hep okuyorum. Dediklerim hep sevdiğim bilim adamlarının, yazarların görüşleri...

Zülfikar sordu:

– Sonunda dediğin ne? Nasıl çıkacağız bu kavganın içinden?

Halit:

– Çıkamayacağız, diye karşılık verdi, sustu.

– Neden?

– Çok nedenleri var...

Mustafa girdi yine araya:

– Neler onlar?

– Önce Osmanlı Devleti kendini yenilemekte gecikti. İttihatçıların darbesi çok bir şey değiştirmedi. İttihatçılar gözüpek, vatansever subaylar aydınlar ama, politikada yetersiz kişiler! Bilgileri, yetişmeleri eksik! Hem kolay etkileniyor hem de duygularına kapılıyorlar bu eksiklikleriyle. Makedonya'ya yeni bir düzen veremediler. Bu gidişle Makedonya'nın bizden kopması uzun sürmez. Bizden ayrılır...

Zülfikar:

– Nasıl ayrılır, diye sordu.

– Parçalanarak! En çok on yıl içinde bölünür. Rumlar, Sırplar, Bulgarlar arasında bölüşülür. Birazını belki Arnavutlar kapar. Osmanlı hükümetleri akıllı davranırsa Selânik'e, en çok Manastır'a kadar bir parçasını kurtarırız, o parça da bize düşer...

Zülfikar'ın, doğru da olsalar, bu görüşleri üzüntüsüz karşılaması olanaksızdı. Mustafa, Halit'ten daha iyi tanıyordu elbette ki onu. Açıklamalarının Zülfikar'da yarattığı olumsuz etkinin ayrımındaydı. Zülfikar'dan önce söze girmeyi doğru buldu:

– Nasıl parçalanır? Makedonya sizin, buyurun alın mı diyeceğiz?

– İttihatçılar tehlikenin ayrımında değiller. Yunan, Bulgar, Sırp elçileri hükümetler arasında karşılıklı mekik dokuyor. Kilise kavgaları durdu duralı araları bal şeker oldu. Savaşa hazırlanıyorlar!..

Halit yine tezgâhının gerisine geçmiş, sabunu elinde yelekleri çiziyordu. Mustafa:

– Pişman olurlar, dedi.

Zülfikar kalktı:

– Hadi, dedi, seni daha uzun oyalamayalım. Dediklerinde belki haklısın. Ama bu kadar umutsuzlanma. Bizi Makedonya'dan söküp atmak kolay değil!

Son üç beş dakika içinde hava kapamıştı yine. Dükkânın içini neredeyse akşam inmiş gibi karanlık basmıştı. Halit işini tezgâhın üstüne bırakmış gaz lâmbasını yakıyordu. Lâmbanın şişesini çabucak taktı, tezgâhın gerisinden çıktı. Paltolarını almak için sağ duvarın önündeki ayaklı askıya dönen konuklarının önünü kesti:

– Otursaydınız biraz daha, neye acele ettiniz? Karşılıklı dertleşiyorduk...

Zülfikar:

– Nasıl olsa dertler bitmez, dedi, gerisini bir daha gelişimde konuşuruz.

Mustafa:

– Manastır'a gideceğiz, dedi, trenin saati yaklaştı.

O sözünü tamamlamadan dükkânın camlarını yalayan bir beyazlık yansıdı içeriye, dükkânın karanlığını ağarttı. Lokma lokma kar indiriyordu. Üçü birden paltoları unutup yüzlerini sokağa döndüler. Ön cama yaklaştılar.

Halit:

– Florina'nın karı, diye mırıldandı, başladı.

Mustafa:

– Bu yıl on gün gecikti, diye ekledi.

Yerler kar tutmaya başlamıştı bile. Sokaktan geçenlerin üstleri başları kar içindeydi. Yürüyüşleri hızlanmış, sağa sola gülerek, el sallayarak geçip gidiyorlardı.

Zülfikar:

– Tutacak, dedi, paltosuna dönerken ekledi: Geciktiğine aldanma, bu yıl kış sert geçecek!..

Halit, Zülfikar Bey'in paltosunu aldı, giymesi için tuttu:

– Bu havada Manastır'a gidecek misiniz?

Zülfikar Bey paltosunun düğmelerini Halit'e yan dönerek iliklediği:

– Niye gitmeyelim?
Halit'e elini uzatırken, hafif gülümseyerek ekledi:
– Tren giderse biz de gideriz!..
El sıkıştılar.
– Ne gün dönersiniz?
– Kısmetse perşembeye. Selânik treniyle.
– Florina'da inecek misin?
– Niyetim doğru geçmek, Ekşisu'da araba bekleyecek.
– Dikişleri trene getiririm öyleyse.
– Kendini sıkma, yetişirse getir.

Halit, konuklarını uğurladıktan sonra açık kapının eşiğinde kaldı bir süre. Arastadan çıkıp ana caddeye dönerlerken ikisinin de kendisine el sallamalarına karşılık verdi. Konukları köşe başında silindiler. Hava kırılmış, sessiz, dirilticiydi. Arastada canlı cansız ne varsa yağan kara kulak verir gibiydi. Kısa bir süre kapısının önünde kaldı. Yüzüne düşen bir parça karı silkeledi. Birden kapısını çekip ayakları nereye götürürse gitmek geldi içinden. Üç beş saniyelik bir hevesti. Nereden kaynaklandığını, ne olduğunu düşünmeden unuttu. Dükkânının kapısını kapadı. Döndü, lâmbanın fitilini ayarladı, sandalyesini ışığa yaklaştırdı, dikişini eline aldı, oturdu.

9

O yıl kasım yarılanırken Zülfikar Bey'i Florina'da yakalayan kar, kısa aralıklarla bir hafta boyunca yağdı, bütün Makedonya'yı karla kapladı. Mart girinceye kadar kalkmadı. Yüksekliği çukur yerlerde adam boyunu buluyordu. Arada yağışsız geçen günler, erir gibi olduğu düzlüklerde, ortaya çıkan çıplak tümsekler bir iki gün geçmeden yeniden yağmaya başlayan karlarla örtülüyor, kayboluyordu.

Pazartesi sabahı Goriçka'dan ayrılan Zülfikar Bey'i, perşembe

günü dönüşünde, Ekşisu istasyonunda İsmail'in arabayla karşılamasına Rıza Bey izin vermedi. Karların altı buz tutmuş, kaygandı. Ayrıca kar altında kalan yol seçilmiyordu. Araba yolun dışına kayacak olursa tekerlekler yan hendeklere saplanabilir ya da devrilip kalabilirdi. İsmail, Rıza Bey'in uyarısıyla yola çıkmadan önce nalbanta uğradı; Zülfikar Bey'in bir yıldır bindiği yeni kır atıyla kendi atının nallarını değiştirtti, kar mıhıyla mıhlattı. Ekşisu'ya araba yerine, yedeğinde Zülfikar Bey'in atıyla gitti.

Goriçka, Pindos sıradağlarının yumuşak inişli düzlüklerle Kaylar ovasına yayılan eteklerinde kalır. Emine Hanım, perşembe günü kocasını karşılamaya sabahtan hazırdı. İsmail'in, yedeğinde Zülfikar Bey'in yüksek yapılı kır atıyla karla kaplı ovada uzaklaşmasını, üç gün önceki gibi konağın üst katındaki sofanın kuzeye bakan penceresinden izledi. Göz alabildiğine karla kaplı olarak gördüğü ova, Yunanistan'ın tahıl ambarı olarak namlıydı. Buğdayların güneşini kesmesin, boy atmalarını engellemesin diye neredeyse ağaçsız bırakılmıştı. Sıcak harman günlerinde çalışanlara sığınacak gölge sağlamak için yüz elli iki yüz adım arayla tarla kıyılarında korunan bodur meşeler ya da palamutlar karla donanmıştı. Ova sanki kar ovasıydı, ağaçlar da kar ağaçları. İsmail, karla kaplı ovada ağaçların yardımıyla yolunu bularak uzaklaştı, görünmez oldu. Emine Hanım ikindiye kadar neredeyse pencereden hiç ayrılmadı. Yılın en kısa günleriydi. İsmail'in yola çıkmasından az önce kar durmuştu. Pencerenin önünde, gözlerini ovadan ayırmadan, Zülfikar Bey'in eve dönüşüne kadar karın yeniden başlamaması için bazen mırıldanarak dua etti. Güneşin kavuşması yaklaşırken hâlâ penceredeydi. Ovanın çevreninde gökler kızardı, pembeleşti. Göğün renkleri karın üstüne yansıdı. Gök boşluğunu duru saydam bir hava sardı. Duygulu bir akşam yaklaşıyordu. Hâlâ kar başlamadığı için seviniyordu. On yedisine yeni girmişti, âşıktı. Pencereden uzaklara bakarken öyle renkli duygulara kapılıyordu ki bütün o gördüğü ak pak kar tarlaları, buharlaşarak çevreni saran mavilikler, pembelikler, camgöbeği yeşiller yüreğinden taşıyorlardı sanki...

Sonunda uzaklarda iki atlı göründü. Bir bayır aşmış belirmişlerdi, seçiliyordular. Öndeki kır atlıydı beklediği. Yaklaştıkça büyüyor, tanınıyordu. Sağ esen dönüyordu çok şükür! Ellerini göğsünde kavuşturdu: "Tanrım, daha ne isterim!" diye mırıldandı.

Atlılar çok geçmeden konağa yöneldiler. Baş açık pencerede görünmesi doğru olmazdı. Yana, perdenin gerisine çekildi. Zülfikar Bey, konağın önünde atından ininceye kadar perdenin gerisinden gözledi gelişini. İndiğini, atının boynunu okşadığını, dizginleri İsmail'e uzattığını gördü. Bir koşu alt kata indi. Kapının gerisinde soluklandı. Eşikte adımlarının sesini duyunca çalmasına sıra kalmadan Zülfikar Bey'e kapıyı açtı.

Zülfikar Bey'in yüzü solgun, gözleri hafif kanlanmıştı. Üç gündür doğru dürüst uyumadığı, yorgun olduğu belliydi. Yorgunluğunun ayrımında değilmiş, evden nasıl uğurladıysa öyle geri dönmüş gibi karşıladı. Kâhya kadını erkenden arka avlularına bakan evine göndermiş, konakta yalnızdı. Kapının açık kanadı elinde geri çekildi. Zülfikar Bey'e yol verdi, kapıyı kapadıktan sonra olduğu yerde kaldı. Zülfikar Bey'e döndü. Gözleri aşkla ışıldıyordu.

Zülfikar Bey durmuş ona bakıyordu. Kimdi bu genç kadın? Evli olduklarını yeni hatırlıyor gibiydi. Üç gün önce karısı olarak evde bırakmış, göz göze geldikleri şu ana kadar kendisini beklediğini hiç aklına getirmemişti. Karşısında durmuş kendisine gülümsüyordu. Hem de nasıl? Dağ eteklerinde çamlıklar arasında önüne çıkan duru bir pınar gibi ışıltılarla. Ta yüreğinin derinlerinde ne varsa görünerek. Ne kadar belli ediyordu mutluluğunu. Ne kadar toydu henüz, Selânik'te, Manastır'da tanıdığı şarkıcı kadınlardan, evlerine adam alan yosmalardan ne kadar ayrı, değişik bir yapıdaydı? Sadece toyluğu, çocuksu yalınlığını koruması mıydı onu tanıdığı çoğu kadınlardan ayıran, bir haftalık karısı olsa bile hâlâ el değilmedik gibi gösteren? Besbelli kucaklamasını, kollarına almasını, bir iki tatlı sözünü bekliyordu. Kucağa alınmak, okşanmak isteyen küçük kız çocukları gibi...

Gülümsedi, kollarına aldı kulağının dibinden, saçlarından öp-

tü:

– Seni özledim, dedi.

Yetmişti bu kadarı. Öylesine kendini verircesine yuvalandığını duydu ki göğsünde, hoşlanmamak, karşılık vermemek elinde değildi. Yine gülümsedi, kolları arasında sıktı, bu kez içinden gelerek:

– Çok özledim, diye yineledi. Uzun uzun dudaklarından öptü. Eve dönmenin, evde kendisini bekleyen genç bir kadın bulmanın mutluluğunu duydu.

Zülfikar Bey, o karlı geçen kış ayları en çok bir hafta kalabildi Goriçka'da. Aklına estikçe yine iki üç günlüğüne Manastır'a, Florina'ya, Selânik'e uzandı. Emine Hanım her gidişinde, ilk ayrılışında uğurladığı gibi güler yüzle uğurladı, her eve dönüşünde, üstü başı düzgün, saçı o gün içinden nasıl gelmiş, nasıl kendine yakıştırmışsa öyle taralı, sofrasına çıkaracağı yemekler hazır bekledi Zülfikar Bey'i. Davranışlarını duygularından çok aklıyla yönlendiren bir yaradılıştaydı. Çok doğal karşıladı ya da çevresine öyle göründü, kocasının bu evden kopuk yaşayışını. Evlenmeden önce hazır gibiydi kocasını böyle canı istedikçe evden ayrılışlarında güler yüzle uğurlayıp, geri dönüşlerinde neredeydin, nerelerde kaldın demeden, güler yüzle değilse bile surat asmadan karşılaşmaya. Düş kırıklığına uğramamış görünüyordu evlenmekle. Gönlündeki Zülfikar Bey zaten eve kapanacak bir koca değildi. Aksine onun böyle uçup uçup kendisine geri dönmeleri tadını arttırıyordu evliliklerinin. Dilediği, Zülfikar Bey'le evlenmekti. Bazı kadınların çok değerli pırlanta bir iğne, eşsiz bir yüzük ya da gerdanlık istedikleri gibi Zülfikar Bey'i seçmiş, istemişti bu evliliği. Dileği yerine gelmiş, ele güne karşı, kadınların kızların kollarına atılmak için can attığı, Makedonya'nın en yakışıklı, en seçkin erkeğinin karısı olmuştu. Gençti, sağlıklıydı kocası, elbet gezip tozacak, içinin kurdunu dökecek, gönül eğlendirecekti. Varsın gezsin tozsun, gönül eğlendirsin, dönüp geleceği yer, yine ömür boyu paylaşacakları evlilik yataklarıydı. Çapkınlıklarını, başka kadınlarla olan ilişkilerini

kıskanmak içinden gelmiyor, aksine kocası eve geldikçe kıskanılması gereken kadının kendisi olduğuna inanıyordu.

Evin sürekli olarak yapılması gereken yığınla işi vardı. Bakımı, temizliği, düzenli tutulması, kileri, mutfağı, adamlarının yönetimi... Evine sahip bir kadındı. Kocasının haftada iki üç gün yokluğu daha çok olanak sağlıyordu ev işleriyle uğraşmasına. Eve istediği gibi çekidüzen verdiğini görmek ayrı bir mutluluk kaynağıydı Rıza Bey'le Saliha Hanım'ın genç gelinleri için. İkisi de sık sık Uçana'dan Goriçka'ya geliyorlar, özellikle Zülfikar'ın dışarda olduğu günlerde Goriçka'da kalıyorlar, yalnız bırakmıyorlardı her geçen gün daha çok sevdikleri gelinlerini.

Zülfikar Bey, evlendiği zaman Emine Hanım'a âşık değildi. Daha sonra da âşık olmadı. Çok geçmeden o güne kadar hiç tanımadığı, karşılaşmadığı türden bir kadın kimliği buldu Emine Hanım'da. Daha önce kadınlarla olan ilişkilerinde kösnü, kıskançlık, gözyaşı vardı. Sevse de sevilse de acılarla karışıktı mutlulukları. Huzursuzluk veriyor, huzursuzluk duyuyorlardı tanıdığı kadınlar. Emine Hanım'ı tanıdıktan sonra düşüp kalktığı kadınlar da hep böyle çıktılar. Emine Hanım'ın dengeli, hoşgörülü, sevecen davranışları, evinde yarattığı dingin düzenli hava rahatlattı Zülfikar Bey'i, Manastır'da eş dostla, hafif kadınlarla tazelenen dertler, gürültü patırtı arasında geçen uykusuz içkili gecelerden sonra evine döndükçe dinlendiğini iyileştiğini duyuyordu. Çok geçmeden Emine Hanım'ın da kendisine, o güne kadar bildiği, anladığı anlamda âşık olmadığını anladı. Yine anladı ki aşk, sanıldığı gibi her kadın için önemsenen bir sorun, bir gereksinme değildi. Daha doğrusu, onu daha önce başka kadınlarla yaşadığı türden bir aşk değildi Emine Hanım'ın duyguları. Yine de çok sağlıklı, güven veren bir yakınlıktı. Oysa daha önce tanıdığı kadınlar aralarında aşk değil savaş varmış gibiydiler hep. Durmadan savururlardı oklarını iğnelerini. Emine Hanım dert yaratmıyor, dert sokmuyordu evlerine. Yataklarında birlikte olduğu geceler, her yaklaşmasında kendini ilk kez sunuyor gibiydi bir erkeğe. Önce utangaç, onurlu, sonra da

kendisini aşan, öne geçen bir isteklilikle...

Karısının bu olgun davranışları, Manastır dönüşlerini bir görev olmaktan çıkardı Zülfikar Bey'in. Manastır'da geçirdiği uğultulu üç dört günün sonunda özleyerek döner oldu evine. Goriçka'da kaldığı günler ayrımında olmadan uzadı. Çiftlik işleriyle ilgileniyor, babasıyla ava çıkıyor, annesiyle özlem gideriyor, çocukluk arkadaşlarını arıyordu. Manastır'dan her gelişinde şekerlemeler, giysiler, bazen de hoşuna giden takılar getiriyordu karısına. Bir çeşit bağışlanmayı dilemek gibiydi bu davranışları. Karısı yine eskisi gibi bağışlanacak hiçbir günahı yokmuş gibi karşılıyor, ölçülü bir ağırbaşlılıkla alıyordu hediyelerini.

Yetenektir kişinin arayışlarını, yaşam biçemini belirleyen. On beşine gelmeden eğitim kurumlarıyla ilişkisi kopan yetenekli bir gencin kişiliğini geliştirmek, zekâsının açlığını gidermek için yeni yollar araması kaçınılmaz bir durumdur. Öğrenimleri genellikle rüştiye düzeyini aşmayan genç Makedonya beylerinin, evlerinin dışında ikinci bir yaşayışları olması bu yüzden çok olağan karşılanan bir tutumdu öteden beri. Giderek sadece eksik bir öğrenim görmüş olmak da değildir yetenekli bir genci, evinin dışında yaşamaya, yaşama alanını genişletmeye iten. Okullarda öğretilmeyen ya da okulların öğretebileceklerini aşan bitmez tükenmez bir bilgi kaynağıdır yaşam. Kendi akışı içinde durmadan yenilenir. Ürettiği yeni olaylar bu olayların karşısından çıkan yeni sonuçlarla yeni deneyimler kazandırır yaşayanlara. Geçmişi değerlendirirken, geleceğe dönük çözüm yolları ararken okullardan, kitaplardan öğrendikleri ile bağlı kalan kişi yanılmaya hükümlüdür. Çünkü öğretici diye bilinen her kitap az ya da çok eskimiştir, dün tam sayılıyorsa bugün eksiktir. Okuyanlar dün okumakla öğrendiklerini bugün yaşayarak öğrendikleriyle bütünleştirerek değerlendirmedikçe doğruyu bulamaz. Yaşam, insanın sınır tanımaz çeşitliliği içine çeker yaşayanı. Tanıştığı karşılaştığı her insanın, hemcinsleri ile ortak yanları benzerlikleri yanı sıra yine de az ya da çok, kendine özgü denebilecek bir dünyası, kendine özgü özellikleri olduğu gerçeği ile

yüz yüze bırakır. Yaşayanların en güvenilir bilgi kaynağı kendi aralarındaki ilişkilerdir. Okuyarak öğrendikleri olsa olsa bu ilişkilerin bir parçası, hemcinslerini tanımanın ön hazırlığıdır. Dahası, bilimlere kaynaklık eden de yaşayarak yarattıklarıdır insanın. Bilimin yaptığı derleyip toplamak, değerlendirmek, düzenlemektir yaşamın ürettiklerini.

Unutmamalı ki canlılarda beyin denilen o organ, hayvanlarda bile deneyimlerle oluşan bir değerlendirmeyi kayda alır. Bir at, binicisini tanıyor, geyik aslandan kendine zarar geleceğini biliyor, kuş yuvasını şaşırmadan buluyorsa hep hep bu kayıtların yardımıyladır. Zekâsı en kıt olan insan bile, kendi yaşamı boyunca edindiği deneyimlerle ufacık beynini zorlayarak yaşadıklarından bazı sonuçlar çıkarır; kendine özgü gerçeği bulur. Sonra da bu kendi küçük gerçeğini gezdiği, oturduğu yerde dile getirerek yaşama katar, böylelikle yaşamı zenginleştirir. Bunca yıllık tarih içinde toplumlar sürekli olarak değişiyor, bazı dönüşümler gerçekleştiriyorlarsa, sanıldığı gibi kitaplarla gerçekleşmiyor bu değişmeler. Gerçekte toplumda değişmeleri sürekli kılan yaşamın getirdikleridir. Kitaplar bu yenilikleri gören, izleyen, sonra da algılamalarına göre değerlendirerek sistemleştirebilen kişilerin çabalarından doğar. Kısaca, yaşamın bilimlerin önünde olduğu, bilimlere laboratuvarlık ettiği söylenebilir. Bilim gerçekte, özünde var olanı buluyor, değerlendiriyor yaşamın. Elektriği bulmak başka, yaratmak başka olaylardır. Elektrik vardır doğada, insan değildir yaratan, insan var olanı yaratılmış olanı bulmuş, değerlendirmiştir. Yaratıcılığı doğanın gizlerini çözebilmektedir. Toplumbilimleri için de değişmez bu gerçek. İnsanın hak arayışı, sosyal adalet arayışı, özgürlüğüne bağlılığı, acımasını, sevmesini bilmesi hep doğasının gerekleridir. Bu yetileri ile öteden beri toplu yaşamayı daha mutlu bir yapıya kavuşturmayı istemiş, yazılı olmayan bir düzen kurmuş yaratmış, özlemlerini dile getirmiştir. Bilim bu eğilimlerini, yorumlar, geliştirir, sistemleştirir insanoğlunun.

Genç bir adam, yetenekliyse, yeteneklerini geliştirmek için

yaşamın önüne nasıl bitmez tükenmez bir kaynak sunduğunu çabuk görür. İlk bilgilerini evde edinmiştir. Evin öğrettikleri tükeninceye sokağa taşmış, kişiliği geliştikçe yolculukları uzamış, köyü, kasabası, ülkesi dar gelmiş, yeni kasabalar, kentler, ülkelere taşınmış, yeni insanlar tanımış, tanıdıklarından kişiliğini geliştirecek yeni bilgiler, bilgelikler kapmıştır.

Zülfikar Bey gibi para sıkıntısı olmayan, zeki, yakışıklı, sağlıklı, atletik yapılı, gösterişli bir genç, Goriçka'nın ağır akan tekdüze yaşamına uymamakla sadece yeteneklerinin çağrısını yerine getirmiş oluyordu. Her yeni yolculuğunda yeni insanlar tanıyordu. Sokaklar, kahvehaneler, lokantalar, değişik yüzler, değişik insanlarla dolup taşıyordu. Yeni sözler, kendisini düşündüren görüşler duyuyordu tanıştıklarından. Her tanıdığı insan yeni bir kent, en azından yeni bir semt gibiydi. İyi giyinmesini bilenler, kalabalık yerlerde oturup kalkmak, konuşmaktaki incelikleriyle dikkatini çekenler görgüsünü ilerletmesine yardımcı oluyorlardı. Vatanseverlerin inançlı coşkularından, bilgili kimselerin doyurucu açıklamalarından etkileniyordu.

Selânik'te, daha rüştiyede okuduğu yıllarda, ilk tanıdığı hafif meşrep kadınların zengin yaşam deneyleriyle edindikleri değer ölçülerini düşündürücü bulmuştu. İlk bakışta görünen özellikleri korkusuz oluşlarıydı bu kadınların. Hor görülen, aşağılanan zanaatlarına karşın bağlı kaldıkları moral değerleri vardı. Yılgın değildiler. Bunca düş kırıklıklarının, aldatılmaların ardından hâlâ özveriyle güvenle sevebiliyorlar, ruh safiyetlerini koruyabiliyorlar, günahsız olduklarına, bağışlanacaklarına inanabiliyorlardı. İyiliğin, sevginin yenilmezliğini, kir tutmayacağını kanıtlıyorlardı çileli yaşamlarıyla. Zülfikar Bey'in, belki de henüz on sekizini bulmadan, çevresindeki düşkün insanlara alçakgönüllülükle yaklaşmasında, ezilenleri hor görmeyecek kadar olgunlaşmasında ergenlik çağı ilişkilerinde tanıdığı bu kadınların etkisi vardı.

Her gittiği yerde iki ayrı dost grubu edindi Zülfikar Bey. Manastır'da olduğu gibi Uçana'da, Goriçka'da da değişmezdi bu grup-

lar. Goriçka'da av arkadaşları ayrı, konuşmayı dinlemeyi sevdiği kimseler ayrıydı. Av arkadaşlarıyla içer eğlenir, kahvelerde daha çok görmüş geçirmiş, yaş yaşamış kimseleri, küçük yaştan çalışarak yaşamın güçlükleri içinde yetişmiş, bir anlamda örsten çekiçten geçerek çeliğine su verilmiş gençleri dinlemeyi severdi.

Meşrutiyetin ilân edildiği 1908'de on sekizini sürüyordu Zülfikar Bey, Manastır'a sık sık gidişleri o yıl başladı. Her gidişinde Manastır'ın daha çok tutkunu oldu, Uçana'ya dönüşlerinde üç dört gün geçmeden, Manastır'a daha büyük bir özlem duydu.

Manastır'a "Küçük Paris", bazen de "Balkanlar'ın Paris'i" derlerdi o dönemde. Tiyatrolarının, gazinolarının, lunaparkının ışıkları geç saatlere kadar aydınlatırdı göklerini. Drahor boyunda, Sultan Aziz'in yaptırdığı ünlü tiyatrosunun bulunduğu ana caddesinde, yüksek yapılı çift atların koşulduğu landonlar, faytonlar sabahlara kadar tırısla gider gelir, kadınlı erkekli gülüşmelerin yaşama sevinci taşan yankıları kalırdı arkalarında. Böylesine coşkulu yaşam tutkunu bir kentin, siyasal atılımlarda da en önde yer alması olağandı. Nitekim, eğlence yaşamının odağı olduğu kadar, tıpkı Avrupa'nın Paris'i gibi Manastır da Balkanlar'ın özgürlük düşüncelerinin odağı oldu. 1890'larda sarayın baskısından yurtdışına göçen, Paris'e yerleşen Jön Türklerin yurtiçinde en güvenli merkezi Manastır'dı. Özellikle Manastır Askeri İdadisi (lisesi), İstanbul Tıbbiyesi, Mülkiyesi ile birlikte Abdülhamit yönetimine, monarşiye başkaldıran en önemli devrim yuvalarından biri oldu. Sayısız kurbanlar verdi. Tutuklanan öğrencilerinin kimi Trablusgarp'a, Suriye'ye sürüldüler; kimi sürülmekle de kalmayıp oralarda çektikleri hapis cezalarına çarptırıldılar. Sonunda monarşik yönetime silâhlı başkaldırma Manastır'da patladı. Kolağası Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de, 150 kişilik birliğiyle Manastır'ın kuzeybatısında Resne'de dağa çıktı. Onun bu ayaklanmasını üç beş gün içinde bölgede yenileri izledi. Ayaklanmaları bastırmakla görevlendirilen Şemsi Paşa, 8 temmuz günü saraya telgraf çekmek için girdiği Manastır postanesinden çıkarken genç bir subay tarafından vuru-

larak öldürüldü. 150 kişi ile dağa çıkan Niyazi Bey, yirmi gün sonra kendisine katılan Türk, Arnavut, Bulgar, Rum, Sırp gönüllüleriyle iki bin kişiyi bulan birliğinin başında Manastır'a indi, kenti teslim aldı. Ertesi gün, 24 Temmuz 1908'de Abdülhamit, meşrutiyeti ilân etmek zorunda kaldı.

Böylesine coşkulu yoğunlukta olayların yaşandığı bir kente karışan onsekizinde bir gencin bu ortamdan etkilenmemesi olanaksızdı. Hele Zülfikar Bey gibi inandığı konulara yürekten kapılan, her zaman öne atılmaya hazır, gözüpek bir genç, Manastır'da yaşamını anlamlandıran canlı bir hava buldu.

Meşrutiyetin ilânından sonra cezaevlerinden salınan Manastırlı özgürlük savaşçılarından çoğu, sürüldükleri, tutuklu yattıkları yerlerden sılasını çektikleri kentlerine döndüler. Onların dönüşü ile Manastır'ın politik yaşamı canlandı. Meşrutiyetin getirdikleri, getiremedikleri, imparatorluğu bekleyen yakın tehlikeler, kurtuluş çareleri, Manastır aydınlarından bir ikisinin bir araya geldiği her kahvede, her lokantada, karşılaştıkları her köşebaşında konuştukları tartıştıkları konulardı.

Zülfikar Bey, Manastır'ın bu ateşli günlerinde değişik yaşta Jön Türklerle tanıştı. Onların bir araya geldikleri toplantılarda konuşmalarını dinledi. İçlerinde Ohrili Mahmut Cebo gibi Paris'te Jön Türklerin ünlü lideri Ahmet Rıza Bey'in yakınlarında bulunmuş olanlar vardı. Mahmut Cebo da Ahmet Rıza Bey gibi Paris'te yüksek tarım öğrenimi görmüştü. Manastırlı Doktor Hüseyin Hilmi, 1895'te İstanbul Askeri Tıbbiyesi'nin henüz ilk sınıfında iken, Jön Türklerin ünlü savaşçılarından Dr. İbrahim Temo'nun İstanbul'da kurduğu gizli örgüte katılmış, tutuklanarak Trablusgarp'a sürgün edilmişti. Yılmamış, Romanya'ya kaçan İbrahim Temo ile bağlantısını sürdürmüş, Trablusgarp'tan kaçarak, Romanya'da Mecidiye'de doktorluk yapan İbrahim Temo ile buluşmuştu. Temo'nun yardımıyla Paris'e geçerek tıp okumuş, Meşrutiyetin ilânına kadar Paris'te kalmıştı. Zülfikar Bey'in tanıdığı yıllarda Manastır'da doktorluk yapıyordu.

Zülfikar Bey, çoğu otuzunun üstünde, içlerinden bazıları kırkını bulmuş, çeşitli çileler çekmiş, yılgınlık getirmemiş bu özgürlük savaşçıları arasında çok genç kalıyordu. Politik bilgileri yeterli değildi. Onları dinlemekle öğrenebileceği çok şey vardı. Bu yeni çevresinde yine de görgüsü, sağduyusunun gücü, onurlu davranışlarıyla kendini saydırmasını bildi. Dr. Hüseyin Hilmi ile Mahmut Cebo'nun kişiliklerine özel bir hayranlık duyuyordu. Bu duyguları karşılıksız kalmadı. Bu iki aydın, Zülfikar Bey'i kendi gençlik yıllarını hatırlatan coşkuları, açık kalpli inanç arayışıyla sevdiler, yakınlık gösterdiler.

Doktor Hüseyin Hilmi olsun, Ohrili Mahmut Cebo olsun, Florina'daki terzi Halit gibi sosyalist değildiler. Gençlik yıllarını henüz Halit'in ayak atmadığı Paris'te geçirmişler, yükseköğrenimlerini Paris'te tamamlamışlardı, ama ikisinin de ağzından bir kez oldu *Jaurés*'in adını duymamıştı Zülfikar Bey. Yadırgadığı bu tutumlarından Halit'e söz etti bir gün. Halit'e göre onlar yüz yıl gerilerde dolanıyorlar, Fransız devriminin görüşlerini savunuyorlardı. Halit'e göre Fransız devrimi özgürlük, eşitlik, kardeşlik vaat ediyordu. Özgürlük, belki bir dereceye kadar kardeşlik getirmişti, ama eşitlik getirememişti, getiremeyeceği de anlaşılmıştı. Eşitlik sağlanmadıkça da gerçek anlamda özgürlük, kardeşlik sağlanamazdı. Eşitliği sosyalizm getirecekti...

Zülfikar Bey, 1910 yılı başlarında tanımıştı Doktor Hüseyin Hilmi ile Mahmut Cebo'yu. İkisi Paris'ten yakın arkadaştılar, Meşrutiyet'in ilânından beri gazetelerde adı çok geçen Ahmet Rıza Bey'in hayranıydılar. Ahmet Rıza Bey, İstanbul'a dönmüş, milletvekili seçilmiş, sonra da senato başkanlığına getirilmişti. Doktor Hüseyin Hilmi ile Mahmut Cebo, etkin politikayı bırakmış görünüyorlardı. Biri Manastır'da doktorluk yapıyor, öbürü Ohri'de babadan kalma topraklarını işletiyordu. Düşünceleriyle ise Ahmet Rıza Bey'den kopmamışlardı. Ahmet Rıza Bey'in görüşlerine uyarak Balkan halklarının kardeşliğini savunuyorlardı. Balkan halklarını bölenin, monarşinin azınlıklara yönelik sert politikası olduğu

kanısındaydılar.

Zülfikar Bey, iki yıl içinde dostlarının bu görüşlerinde değişikliklere tanık oldu. İkisi de Balkanlar'da, özellikle Makedonya'da yaşayan etnik gruplar arasında kardeşliğin bir daha kolay kolay kurulamayacağına inanmaya başlamışlardı. Balkanlar'da dilleri dinleri ayrı olanlar arasında barışı sağlamak artık Osmanlı yönetiminin üstesinden gelebileceği bir olay değildi. Onlar da terzi Halit gibi Makedonya'da başlayan etnik kavgaların uzun süre çözümlenemeyeceğini, en azından daha yüz yıl kan akıtacağını söylüyorlardı. Makedonya'da bizim sonumuzun geldiği kanısındaydılar.

1912 hızlı olaylarla girdi. Meclis dağıldı, seçimler yenilendi, yeni hükümet kuruldu. Balkanlar'da, Makedonya'da değişen bir şey yoktu. Yeni seçilen meclisin, kurulan yeni hükümetin ne değişiklik getirdiği neler getirebileceği ayırt edilemiyor, düşünülemiyordu. Makedonya'da dört bir yanı saran yolları örten kar bile kanlı olayları durduramamıştı. Özellikle Bulgar-Sırp komitacıları Türk köylerini basıyorlar, samanlıkları ateşe veriyorlar, çoluk çocuk yaşlı demeden can alıyorlardı. O kış, Uçana'ya bir saat ötede Köseler köyünde bir düğünü basan Bulgar çetecileri, düğün evini ateşe vermişler, korkudan evin bodrumuna sığınan gelin ile yedi genç kız arkadaşı dumandan boğularak ölmüşlerdi. Genç kızların ölüleri çevredeki yirmi köyde yaşayanların katıldığı büyük bir cenaze töreniyle toprağa verildi. Çetecilerin bulunması için yöredeki Bulgar köylerinde kolluk kuvvetleri geniş aramalar düzenlediler. Yüzlerce kişiyi tutukladılar. Çetecilere yataklık ettikleri kanıtlanan yedi kişi köylerinde kurşuna dizildi.

1912 Martı girerken karlar yer yer kalkmış, karın eridiği yerleri hızla boy atan gür bir yeşillik sarmaya başlamıştı. Makedonya'nın tek ortak sevinci bu yeşillikti. Kışı kar altında geçiren tohum iyi beslenmişti. Bereketli bir hasat yılı bekleniyordu. Zülfikar Bey'in Manastır yolculukları haftada bir yinelenen düzenli bir gidiş aldı. Genellikle perşembe sabahları ayrılıyordu Goriçka'dan. Kahvaltıdan kalktığı sırada, İsmail, kendisini Ekşisu istasyonuna

götürmek için arabayı konağın önüne çekmiş oluyordu. Emine Hanım her zamanki gibi kapıya kadar uğurluyor, araba yola çıkınca, yolculuğunun iyi geçmesi için dudaklarını belli belirsiz kımıldatarak duasını okuyor, elindeki bir tas suyu fırlatıyordu arkasından. İsmail'in ağzı altlı üstlü altın dişlerle dolmuştu. Üç beş sağlam beyaz diş kalmıştı ağzında. Ağzını neredeyse hep açık tutuyor, olur olmaz nedenlerle sırıtarak altın dişlerini gösteriyordu. Zülfikar Bey, dişlerinin yapılması tamamlanınca iki sarı lira daha ödemişti Nikodemos'a.

Terzi Halit, seçimlerin yapılmasından önce sonuçlarından umutlu olmadığını söylemişti Zülfikar Bey'e. Seçimlerin ardından üç ay sonra, Manastır'da, Dr. Hüseyin Hilmi, aşağı yukarı, seçimlerden önce terzi Halit'in söylediklerini yineledi. Meşrutiyetin gidişinden umut kesmişti. Değişen bir şey yoktu, bu gidişle olmayacaktı da. Millet meclisi vardı, senato vardı, nedir ki hepsinin başında olan padişahtı yine. Abdülhamit, Selânik'te sürgündeydi, ama yerine geçen Sultan Mehmet Reşat, sarayda onun bıraktığı koltukta oturuyordu. Başbakanı seçen, görevlendiren oydu. En önemlisi, saltanatın bütün devlet yapısı, kurumları duruyordu. Meşrutiyet yönetiminin getirdiği şöyle ucundan bir yenilikti olsa olsa. Millet meclisinde değişik partilerin milletvekilleri söz alıyor, biri ne derse karşı partiden söz alan onun dediklerinin aksini savunuyor, sonuç olarak bütün görüşmeler horoz dövüşüne dönüşüyordu. Dr. Hüseyin Hilmi'yi dinleyenlerden biri:

– Sonuç? Çözüm ne? diye sormuştu.

Doktor:

– Sonuç meşrutiyet kurumlaşmalı, diye karşılık verdi. Bütün devlet dairelerinde kadrolar yenilenmeli. Meşrutiyet ilkelerine inanmış, yetiştirilmiş kişilerle donatılmalı. Devlet kuruluşlarının başına insan haklarına saygılı, yüreklerinden padişah korkusu silinmiş, kişilikli yöneticiler getirilmeli. Devlet işlerinde yalnız yasalar kılavuz olmalı...

Dinleyicilerden yaşlı bir Jöntürk:

– Daha çok bekleriz!.. dedi, hafif bir sesle. Yüzü bulutlanmış kararmış gibiydi.

Doktor Hüseyin Hilmi, eş durgunlukta bir ses tonu, gölgelenmiş yüz çizgileriyle:

– Ne yapalım? Bekleyeceğiz! dedi, beklemekten başka çaremiz yok.

Gençlerden biri yerinden doğruldu bu hüzünlü havayı dağıtmak için sesini yükseltti:

– *"Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler*
Tulû-i haşre kadar sürmez!.."

Yaşlı Jöntürk, sesini hiç değiştirmeden, yüz çizgileri hüznünü koruyarak:

– Keşki, dedi, keşki Fikret'in dediği gibi çabuk olsa o sabah. Hepimizin dilediği o...

Zülfikar Bey, her gidişinde, İstanbul'da çıkan Tanin ile İkdam, Selânik'te çıkan Yeni Asır gazetelerinin, Manastır'da bulabildiği sayılarıyla dönüyordu Goriça'ya. Dönüşleri çoğunlukla pazar gününe rastlardı. Babasını çoğunlukla Goriça'daki konakta kendisini bekler bulurdu. Daha içeri girerken gazeteleri aranırdı bakışları elinde.

İstanbul gazetelerini okudukça yüreklerinin rahatlaması gerekirdi Makedonya Türklerinin. Umutları, bekledikleri buydu. Fakat nerede?.. Makedonya'da yaşanan gerçekler başka, hükümet ileri gelenlerinin dedikleri, gazetelerde yer alan demeçleri, gazetelerin yorumları giderek haberler başkaydı. Okudukça orasını burasını karıştırırlardı gazetelerin, satırları tararlar, çoğu geçtikleri sayfaları ters çevirir bir daha göz atar, ararlardı o umudu. Sonunda gazeteyi ellerinden bırakırken ayrımında olmadan iç çektikleri duyulurdu.

Rıza Bey, elindeki gazeteyi, sedirin üstüne bırakınca, Saliha Hanım çok kez sorardı:

– Ne yazar gazete?

Rıza Bey:

– Hiç! derdi.

Çoğunlukla düşünüp de okudukları arasında söylenmeye değer hiçbir haber bulamamış gibi söylerdi bu sözü.

– Nasıl hiç?

– Hiç işte, hepsi hava! Okumayayım derim, dayanamam yine okurum, ne var ne yok hepsini okurum, dişe dokunur tek söz bulamam.

Saliha Hanım dalgınlaşırdı:

– Hep böyle mi gidecek, derdi, bulamayacaklar mı bu kavgalara son vermenin yolunu, çaresini?..

Rıza Bey bu kez:

– Bakalım, derdi, belki Enver'den bir ses çıkar.

Gerçekte gazetede satır satır arayıp bulamadığı o sesti. Umut Enver'di. Enver'i doğru dürüst tanımadan, sağdan soldan duyduklarıyla kendileri yaratmıştı o umudu. Kendi bekledikleri sesi vermemesinin olağan olduğunun ise ayrımında değildiler.

Saliha Hanım candan yürekten:

– İnşallah, derdi.

Rıza Bey:

– İnşallah, bekleriz... diye mırıldanır, susarlardı.

Rıza Bey'in oturduğu sedirde başını pencereye döndürdüğü görülürdü. Karşısında az ötede Saliha Hanım örgüsüne eğilirdi. Dalar giderlerdi. Sessizlik sarardı oturdukları odayı. Saliha Hanım'ın örgüsüne batan çıkan tığı, her batış çıkışında sorardı, yinelerdi sorusunu: "Daha ne kadar?" ilmik attıkça karşılık verirdi: "Bilemem, belki Enver..." Arada bir bakışlarını örgüsünden kaldırdıkça kırk yıllık kocasını, pencereden dışarıdaki ovaya dalmış görürdü, hafif göğüs geçirirdi, kısa bir an kocasının bakışları ardından ovaya dalardı o da: "Hey gidi Makedonya! Hey gidi ana baba yadigârı koca ova! Daha neler göreceğiz topraklarında? Ne acılar yaşatacaksın bize?"

Akıllarından geçen buydu ikisinin de. Ayrımında olmadan eski sevinçli günlerinin bittiğini kabullenmişlerdi. Bekledikleri yeni acılar, yeni düşkırıklıklarıydı hep dalıp gittikleri ovada yol alan,

kapılarını çalmak için yaklaşan...

Haberler nereden kaynaklanıyor, nasıl o kadar çabuk en küçük köylere kadar yayılıyor, açıklanması kolay bir olay değildi, ama yıl başından beri bütün Makedonya'da üç beş kişinin bir araya geldiği kahvehanelerde, pazar yerlerinde, Sırplarla Bulgarlar arasında barış görüşmeleri yapıldığı konuşuluyordu. Çok geçmeden bu haberlere Bulgarlarla Yunanlar arasında da barış görüşmeleri yapıldığı söylentileri eklendi. Bulgarlar, Sırplar, Yunanlar arasında silâhlı çatışmaların durması bu görüşmelerin doğruluğunu kanıtlar nitelikteydi. Yine çok geçmeden Sırplarla Bulgarlar arasındaki görüşmelerin sonuçlandığı söylentileri yaygınlaştı. Dahası varılan anlaşmanın temel ilkeleri bile biliniyordu. Kuzey Makedonya Sırpların, Güney Makedonya Bulgarların olacaktı, nasıl gerçekleşecekti bu anlaşma? Bu yerler Osmanlı yönetimi altındaydı henüz. İki hükümet arasındaki anlaşma henüz gizli tutuluyordu kamuoyundan. Çünkü yarım yüz yıla varan bir süreden beri sürdürülen kavgalara dayanıyordu. Bir bakıma bu kavgaların sonuçlandırılması niteliğindeydi. Doğru ise (ki doğru olmasını kabul etmek zorunluydu) anlaşmayı imzalayan iki devletin Osmanlılara karşı bir savaş hazırlığında oldukları demekti. Yunanlarla Bulgarlar arasında sürdürüldüğü söylenen işbirliği anlaşması da yine yakında Osmanlılara karşı girişilecek ortak bir saldırıyı hatıra getiriyordu. Makedonya'da Rumların, Bulgarların, Sırpların çoğunlukta oldukları köylerin kahvelerinde konuşulan bu anlaşma haberleri, akşamını bulmadan, o köylerde azınlıkta olan Türklerin kahvelerinde duyuluyor, o yoldan Türklerin çoğunlukta olduğu köylere, kasabalara ulaşıyordu. Şaşırtıcı olan durum, bu kadar gürültü çıkarılan bir konunun bir türlü İstanbul'a, Osmanlı basınına, hükümet ile saray çevrelerine ulaşamamasıydı. Hükümet sağırdı sanki bu konuda. Basın kulaklarını tıkamıştı. Başbakan Sait Paşa'nın gazetelerde çıkan demeçlerinde, meclis konuşmalarında, komşu Balkan ülkeleriyle olan sağlam dostluk ilişkilerinin güçlendiği, Yunan Başbakanı Venizelos'un, Osmanlı Devleti'nin güvenilir bir dostu olduğunu bir

kez daha kanıtladığı, gibi sözler yer alıyordu. Tanin'in, İkdam'ın başyazıları, haberleri hep bu doğrultudaydı. Yeni Asır, Osmanlılarla, Bulgarlar Rumlar arasında çıkan kanlı bıçaklı kavgaları sıradan karakolluk olaylar olarak değerlendiriyordu.

Rıza Bey, bu haberleri okudukça, öfkesini yenemiyor, Saliha Hanım'a, Zülfikar'a dönüp, Rumeli şivesiyle:

– Abe uyur bunlar be! diyordu İstanbul hükümeti ile basını için.

– Ne yapar ne iş görür bunların valileri, konsolosları, kaymakamları? Karakollar her gün gözü yaşlı analar babalarla dolar, hükümetten her gün köylere yardım istenir, yazmazlar mı bu olanları yukarıya, duyurmazlar mı herkesin ağzında dolaşan hazırlıkları baştakilere?

Yaza doğru, anlaşma söylentileri Avrupa basınında, Yunan, Bulgar, Sırp gazetelerinde ayrıntıları belirtilmeden doğrulandı. Anlaşmaların daha çok karşılıklı saldırmazlık niteliği taşıdığına değiniliyordu.

Rıza Bey yine:

– Abe çocuk mu kandırır bunlar be, diyordu Kim inanır bu dediklerine? Abe düpedüz uyutmak isterler bunlar bizimkileri, oyalamak isterler.

Öfkelenir, sigarasını yeniler:

– Bizimkiler de maşallah uyurlar. Hiç niyetleri yok uyanmaya...

Odada bulunan Zülfikar'a, Saliha Hanım'a, Emine'ye:

– Çok çekeceğimiz var bunlardan. Çok canımızı yakacak bu baştakiler. Allah hepimizin yardımcısı olsun!.. diyerek bağlardı bu sözlerini.

Zülfikar evleneli beri sık sık Saliha Hanım'la birlikte Uçana'dan Goriçka'ya geliyorlar, birkaç gece konuk kalıyorlardı. O yıl kış çıkmadan bütün bütün Goriçka'ya yerleştiler karı koca. Rıza Bey yaşlanmıştı, kalbi tekliyordu. Gelinine kanı ısınmıştı. Damadına olan duyguları değişmemişti. Kırk yıl önce ne duyuyorsa yine

öyle sürüp gidiyordu. Orhan Bey, meşrutiyetin ilânından sonra belediye başkanı seçilmişti Kaylar'a. Hikmet Bey'in de bir ayağı Kaylar'daydı. Yaşlanan babasının yerine Kaylar belediye başkanı olmaya hazırlanıyordu şimdiden. Uçana'daki konak ıssızlaşıyordu onlar Kaylar'a indikçe. Bahara doğru Orhan Bey öldü. Yeni seçimle Hikmet Bey Kaylar Belediye Başkanı oldu. Kaylar'a yerleşti. Uçana'daki konak Hikmet'in üç yaş küçüğü kardeşi Saffet Bey'le eşinin ölümünden sonra konağa dönen annesi Remziye Hanım'a kaldı.

Bizim halkımız silâhları sever, bu sevgiyle silâhlı konulara büyük ilgi gösterir. Hiçbir zaman güven altında duymamıştır kendini. Görünmez tehlikelerle kuşatıldığı duygusu yüreğinde yer etmiştir. Her zaman her yerde saldırıya uğrayacağı korkusu içinde yaşar. Kendini koruyabileceği bir silâh sahibi olmak bu yüzden en büyük özlemidir. Sahibi olunca da en yakın dost bilir silâhını. Bir de, o dönemlerde, doğup büyüdüğü köyün kasabanın kapalı feodal yapısı dışında, dünyanın değişik renkleriyle karşılaştığı tek yer askerlik ocağı idi halkımızın. Askerliğinde yeni bir kültür edinir. Silâh bilgisi temelidir bu kültürün. İmgelemini uyaran toplar, tüfekler, tabancalar, süngülerle dolu hikâyeler dinler. Kazanılan ya da yitirilen savaşlar yakından bağlantılıdır bu silâhlarla. Askerlik hizmeti sona erdikten sonra yerine yurduna dönünce kendisine kalan, oturduğu kahvelerde, çalıştığı tarlalarda, evindekilere yıllarca anlatacağı silâh hikâyeleridir.

1912 Mayısı sonlarında, bir Fransız şilebinin Selânik limanına indirdiği toplar, silâh meraklısı liman işçilerini heyecanlandıran bir olay oldu. Haber hemen o gün bütün Selânik kahvelerinde yayıldı. Askerliğini topçuda yapanların o güne kadar görmediği model yepyeni toplardı gelenler. Fransız yapısıydılar. Fransız gemicilerinin dediklerine göre 0.77'liktiler, üç yıl öncenin buluşu, çabuk ateşli toplardı. İlk gören Müslüman dok işçileri topların Selânik'teki I. Ordu Komutanlığı'na geldiğini sanmışlar, sevinmişlerdi. Öyle sanıp aldanmaları için çok neden vardı. Her gün soludukları yakın

bir saldırı kokusuydu havada. Arnavutlar başkaldırmışlardı. Karadağ'dan kötü haberler geliyordu. Bulgarlar, Rumlar, Sırpların yakın niyetlerini anlamak için diplomat olmak gerekmezdi. Selânik'te ya da Makedonya'nın herhangi bir köyünde bile yaşamak yeterliydi.

Şilebin boşaltılması bitmeden rıhtımda bir bölük Sırp askeri görününce topların kime geldiği anlaşıldı. Askerler topları teslim almaya, Sırbistan'a götürmeye gelmişlerdi.

Selânik o gün bu haberle sarsıldı. Sırbistan'ın Fransa'dan aldığı toplar neden Marsilya-Selânik yolunu seçsin, deniliyordu. Karadan Fransa ile Sırbistan arası bu yoldan on kez daha kısaydı. Sadece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun güney parçası olan bir dil uzanıyordu iki ülke arasında. Bu uzun deniz yolculuğu ne oluyordu? Ne olduğu çabuk öğrenildi. Avusturya hükümeti, gün gelir kendilerine karşı kullanılır diye topların kendi topraklarından geçmesine izin vermemişti. İstanbul hükümeti ise sakınca görmemişti Avusturya'nın esirgediği izni vermekte.

Konu Selânik'te öfke yarattı. Avusturyalılar ile Sırplar arasında Hırvatistan yüzünden sürtüşme vardı, ama Makedonya'da Sırplarla Osmanlılar arasındaki sürtüşme daha açıktı. Belgrad'ın Osmanlılardan ayrıldığı günleri gören yaşlıların kimi yaşıyordu henüz. Makedonya'da Sırp çetecilerinin o günleri andıran baskınları sürüp gidiyordu. Kime karşı alıyorlardı bu topları Sırplar? Avusturyalılarla tek başına savaşa giremeyeceklerini bilmeyen mi vardı?

O gün gelen 16 top, Sırp erlerinin korumaları altında açık yük vagonlarına bindirildi. Her vagonda topların iki yanında dikilen altı silâhlı nöbetçi ile Selânik'ten Kumanova'ya kadar, hat boyunca bütün Osmanlı kentleriyle köylerinde yaşayanların gözleri önünde Osmanlı topraklarından geçti. Karaferyeliler, Vodinalılar, Florinalılar, Manastırlılar, Pirlepeliler, Üsküplüler, hat boyunca tarlalarında çalışanlar, istasyonlarda tren bekleyenler, beş altı ay sonra cephelerdeki çocuklarının üstüne ateş yağdıracak bu topları

hep gördüler, şaşkın kaldılar. O günden sonra bir hafta on gün arayla, Fransız şilepleriyle Selânik limanına gelen yeni topları, hep böyle doklarda çalışan Osmanlı işçileri rıhtıma indirdiler. Sırp nöbetçilerin gözetimi altında yük vagonlarına bildirdiler. Uzun yük trenleri, açık vagonlarında gıcır gıcır 0.77'lik çabuk ateşli Creusot topları, başlarında iki sıra Sırp nöbetçilerle hat boyunca yaşayan Osmanlıların tasalı bakışlarını arkalarından çekip götürerek, Selânik'ten Belgrad'a geçti. Temmuz ortalarında İstanbul'da yeni kurulan hükümet geçiş iznini kaldırınca konvoyların ardı kesildi. Sırplar alacaklarını almıştı!..

Arnavutluk'ta 1909'da çıkan ve bastırılan ayaklanma, o yıl temmuzunda yeniden başladı. Ağustosta Arnavutluk'un kuzeyinde Karadağ seferberlik ilân etti. Kırk bin kişilik bir ordu topladı. Yunanistan orduda izinleri kaldırdı, bütün yedekleri hizmete çağırdı. Sırplar, Bulgarlar bütün Makedonya Türklerinin gözleri önünde açık bir savaş hazırlığı içine girdiler. Tam o günlerde İstanbul hükümeti, Balkan ordusundan yetmiş bin kişiye tezkere verdi. Anadolu ordusundan 35 taburu Yemen'deki ayaklanmayı bastırmaya gönderdi...

"Ne oluyor?" diyordu Makedonyalılar, "İstanbul bizi bırakıyor mu?.."

Kış yaklaşıyordu. Balkanlar'ın o el ayak donduran, kardan tipiden göz açtırmayan sert kışı. Önümüzde bir eylül vardı yumuşak geçecek. Ekim yarıladı mı yağmur, çamur, kar, yolları kapatır, adım atılmaz olurdu. Bir daha bahara kadar savaş tehlikesinin ertelendiğini düşünüyordu İstanbul'dakiler...

Ağustosun çıkmasına yakın, bir perşembe günü, Zülfikar Bey, Florina'ya uğradı, Mustafa'yı alarak Manastır'a geçti. Yaz sonlarının o duyarlı akşamlarından biriydi. Manastırlılar sokaklara dökülmüş, ağaçların koyu gölgelerinde, yeşillikler arasında geçirdikleri günlerin gönül borcuyla yazı uğurlamaya çıkmış gibiydiler. Çrna nehri kıyısında bir lokantada yediler akşam yemeğini. Yemekten sonra kalacakları otelde yer ayırttılar. Drahor boyunda dolaşmaya

çıktılar. Saat ilerlemiş, sokakların akşam kalabalığı azalmıştı. Eğlenmek istiyorlar, nereye gideceklerine karar veremiyorlardı. Gerçekte yaşadıkları kendi kuşaklarının hüznü idi. Manastır gün günden Türkçeden başka dillerin daha çok konuşulduğu bir kent oluyor, kendilerinin gün günden azınlıkta kaldıklarını görüyorlardı. O akşam, daha önce sık sık gittikleri gazinolardan hangisine uğradılarsa çabuk kalktılar, oyalanamadılar. Akşam yemeğinde aralarında başlayan konuşmaları bitmiyor, uzuyordu. Acelesiz, caddenin ucuna kadar, konuşarak, arada bir vitrinlerin önünde durarak, gittiler, geri döndüler. Drahor köprüsüne yaklaşmışlardı. Köprünün üstü, karşı yakada köprünün ağzına düşen alan, gidenlerden çok geri dönenlerle kalabalıktı. Karşı mahalledeki genelevlere giden yoldu orası. Yakınlarda bir silâh sesi duyuldu. Hemen ardından ikinci üçüncü kez atıldı. Koşuşmalar oldu köprü üstünde, karşı yakada köprünün ağzındaki alan karıştı. İkisi de durmuş, silâhın nereden atıldığını kestirmek için bakınıyorlardı. Düdük sesleri işittiler. Birden soluk soluğa bir zaptiye belirdi karşılarında. Önlerinde durdu, bakındı, ikisine doğru yürüdü:

– Hanginiz ateş etti?

Birbirlerine bakındılar, kaldırım üzerinde kendilerinden başka kimse kalmadığının yeni ayrımına vardılar. Zaptiye elini kaldırmış Zülfikar'ın yakasına sarılmak üzereydi. Zülfikar, telâşsız az geri çekildi. Çekinmeleri için hiçbir neden yoktu:

– Tabanca karşıdan atıldı, diye karşılık verdi.

Sesi çok yumuşak, konuşması rahattı.

Zaptiye:

– Siz attınız! dedi, bakışları ikisi üstünde gitti geldi: İkinizden biri.

Üç kişilik bir Bulgar grubu geçti yanlarından. Güle söyleye genelevlerden dönüyorlardı. Bulgarca konuşuyorlardı yaklaşmalarına kadar. Tam yanlarından geçerken içlerinden biri Türkçe takıldı:

– Biz de duyduk. Yakalarını bırakma polis efendi.

Gülüşerek geçip gittiler.

Zülfikar yine, dinginliğini koruyarak:

– Biz atmadık, dedi, yaklaşırken duyduk, kimin attığını görmeye çalıştık, göremedik.

Polis dinlemiyordu:

– Kaldırın ellerinizi!

Zülfikar anlamazlıktan geldi:

– Niye?

– Üstünüzü arayacağım.

Mustafa boş bulunmuş kollarını yana açmıştı. Üstünde nasıl olsa silâh yoktu. Polis, çabuk ellerle Mustafa'nın göğsünü, koltuk altlarını, gerisini yokladı, Zülfikar'a döndü:

– Sen de kaldır kollarını!

Polis üstüne yaklaşıyordu. Zülfikar yine yarım adım geri çekildi:

– Bula bula bizi mi buldun arayacak? Demin geçen o sarhoş Bulgarları niye aramadın?

– İşimi öğretme bana, kaldır!

Üstünü aramak için kollarını Zülfikar'a uzattı. Zülfikar bir daha geri çekildi:

– Öğretmem iyi olur. Nerede yaşıyorsunuz siz? Nasıl polissiniz, kimin polisisiniz? Sırp, Rum, Bulgar, Arnavut, eli bıçaklı tabancalı dolaşıyor, naralar atıyor, kalkmış ikimizi arıyorsun. Tabancam olsa ne olur? Olmazsa devletin bize tabanca vermesi lâzım, alması değil!

Memur:

– Dırlanma, dedi, kaldır kollarını dedim, kaldır!

Aramak için kollarını uzattı. Zülfikar on parmak daha uzun boyluydu polisten. Sağ eliyle polisin iki kolunu aşağıya indirdi:

– Ben üstümü aratmam!

– Ben polisim.

– Kimseye aratmam!

– Öyleyse yürü! Karakola gideceğiz!

Zülfikar artık tutamadı kendini. Göğsünden itti memuru. Adam iki üç adım sallanarak geri geri gitti, yıkıldı kaldı. Zülfikar iki yana çabuk bir göz attı. Mustafa'yı kolundan tuttu, çekti:

– Gel, çabuk ol!

Rıhtımın korkuluklarını aştılar, cadde yüzeyinden bir adam boyu aşağıda kalan dereye atladılar. Yaz boyu suları azalan dere neredeyse kurumuştu. Rıhtım duvarı dibinden açılmadan, aşağılara doğru kaçtılar. Gerilerinden polisin: "Tutun, yakalayın, dereye indiler" diye bağırdığını duydukları sırada, karanlıkta seçilmeyecek kadar uzaklaşmışlardı. Derenin kıyılarında yetişen kavaklar görünmelerini önlüyordu. Suyun iyice azaldığı, bir adımlık genişliğe indiği bir yerde karşıya geçtiler. Az ilerde rıhtım duvarı bitiyordu. Toprak yoldan karşı kıyıya çıktılar. Polisin elinden kurtuldukları yerde düdükler ötüyordu. Otellerine gidemezlerdi. Arka sokaklardan dolandılar. Kapısında fener yanan evlerden birine girdiler.

10

Bütün tanışmalarının, dinlediklerinin, tanık olduğu olayların, o günleri yaşayan henüz yirmi iki yaşında yürekli bir genç üzerindeki etkisi ne olabilirdi? Ellisine yaklaşmış, yaşadıklarını kanıksamaya başlamış, coşkuları yatışmış, yeter, yoruldum, ben artık yokum diyen biriyle bir tutamazsınız onu. Hele bu genç coşkulu bir İttihat ve Terakki hayranı, doğup büyüdüğü Makedonya'nın tutkunu olursa. Zülfikar Bey'in Selânik rüştiyesinde okuduğu yıllardan başlayarak yüreğinde kökleşen duygularla gelişiyordu kişiliği. İttihat ve Terakki, 1908 devriminden önce gizli bir partiydi. Yine de kokusu sarmıştı Selânik'i. Yetişen her onurlu genç İttihatçıydı ya da İttihatçı olmaya adaydı Selânik'te. 1908 devriminden sonra yüreklerdeki bu tutku dışa vurdu. Dingin, ölçülü yaradılışta olan gençler bu patlamayı fırtınaya tutulmadan atlattılar. Ama Zülfikar Bey gibi yaşamlarını anlamlandıracak bir inanç arayanlar bu fırtı-

naya yelken açtılar. İttihatçılığın öyle, incelenerek bellenecek bilimsel ilkeleri yoktu. İttihatçıyım demek, vatanımı, ulusumu severim, özgürlüğüme bağlıyım, vatanım için seve seve can veririm demekti sonuç olarak. Zülfikar da buna hazırdı. İttihat ve Terakki bir simge oldu yaşamında. Candan bağlı olduğu, kutsal saydığı bütün varlıkların simgesi. İnsanlık onurunu İttihatçı olarak koruyabileceğine, Makedonya'ya hakkı, adaleti İttihat ve Terakki'nin getirebileceğine inandı.

Uçana'da, Goriçka'da, genç yaşlı kiminle konuşuyorsa, bu umudu savunuyordu. Florina'da terzi Halit'i dinlerken dediklerini yadırgamamasının nedeni buydu. Halit sosyalistti, ama doğruydu, güzel beklentilerdi dedikleri. Zülfikar için bütün güzel beklentilerin doğru düşüncelerin özü İttihatçı olmakla birleşiyordu. Manastır Jöntürkleri arasında geçirdiği saatlerde dinledikleri azaltmıyor, daha da güçlendiriyordu İttihat ve Terakki'ye bağlı umutlarını, duyduğu tutkunluk adeta inatlaşmaya dönüşüyordu.

Yirmi ikisini doldurması yaklaştığı 1912 güzüne doğru coşkuları öylesine taşkın bir duruma gelmişti ki adeta İttihat ve Terakki'nin şanı, başarısı uğruna canını adayacağı bir olay aranıyordu. Çevresinde konuşulan umutsuz sözlere dayanamaz olmuştu. Hemen karşı çıkıyordu. İstanbul'daydı kulağı. Goriçka'da geçirdiği günler ya kendi gidiyor ya İsmail'i gönderiyor, Kaylar'dan bir iki gün gecikme ile gelen Tanin'i, İkdam'ı, Yeni Asır'ı aldırıyordu.

Haberler kötüydü, İttihatçıları dışarda bırakarak kurulan hükümet uyuyordu. Ama olsa olsa İttihatçıların işlerini zorlaştırmaya neden olurdu bu aymazlık. Hiçbir zaman Makedonya'yı bırakıp gitmeyi haklı çıkarmazdı.

Konunun her açıldığı yerde savunduğu bir görüşü vardı:

– Hükümet doğru yapar, yanlış yapar, bizi bağlamaz. Ne yapalım hükümet yanlış yapıyorsa? El kavuşturup kabul mü edelim? Hükümet 70.000 eri terhis ettiyse etti. Erler kışlalarından memleketlerine döndü, ama biz Makedonya'dayız. Biz varız. Makedonya'da 70.000 erkek kalmadı mı onların yerini dolduracak? 70.000

değil 170.000 olur, bize saldıranların hakkından geliriz. Yeter ki birleşelim...

Eylül başlarındaydı. Dinleyenlerin çoğu hak veriyordu dediklerine, Uçana'ya yakın İğneli köyünde bir kahvede söylemişti bu sözlerini. Saçını sakalını aklar sarmış altmışlık Necip Ağa:

– Ha yaşa be aslan oğlum, demişti, büyük dedelerinin kanı var sende. Korkma, hepimiz seninleyiz. Danga dunga başlarsa, düş önümüze, elim ayağım tutar çok şükür, henüz gözlerim görür attığını vururum!..

Makedonya Jöntürkleri arasında: "Makedonya'da günlerimiz doldu" diyen karamsarlara "Makedonya'yı kucaklayıp götüremem ki" diye karşılık veriyordu. "Makedonya bohça değil ki toplayayım, koltuğumun altına alıp gideyim. Bana düşen, teslim olmamak, gözlerim kapanmadan Makedonya'yı yabancıya teslim etmemek."

Çoğu suskunlukla karşılıyorlardı bu dediklerini, "Ufacık bir umut görsem ben de ölürüm" diyenler çıkıyordu arada karşıtı olarak, "Senin benim ölmemle sonuç değişse!.." diyenler çıkıyordu.

Komşu kışlalardan gelen haberler, çarşıda pazarda gördükleri, duydukları hep umut kırıcıydı, olumsuzdu. Altı aydır aylıklarını alamayan, harçlıklarını alamayan subaylar, erler vardı. Esnafa borçluydular. Bulabildikleri üç beş kuruş borçla karşılıyorlardı gereksinmelerini. Erzak doğru dürüst çıkmıyordu. Ayakkabıları eskiydi. Giysileri yenilenmiyordu. Savaş çıkarsa aç çıplak bir ordu ile karşı konulacaktı Balkanlar'ın kışında saldıranlara. Bütün bu aksaklıkların nedeni sorulduğunda "Sayıştay hesapları onaylamıyor" ya da "Sayıştay'dan ödenek onayı çıkmıyor" oluyordu karşılığı bu canların pazara çıktığı günlerde.

Rıza Bey, sedirinde okuduğu gazeteyi, göğüs geçirerek elinden bırakırken, o günlerin birinde:

– Zor be oğlum, demişti, Allah bana o günleri, o kara günleri göstermesin. İnşallah da göstermez, ama sizin işiniz zor. Bana öyle gelir ki bu baştakilerle sonumuz kötü, sizin işiniz zor!..

Zülfikar'ın gençlik ateşiyle ışıl ışıldı gözleri:

– Tasa etme baba, diye karşılık verdi. Bizden daha zor günler yaşayanlar da olmuştur soyumuzda. Siz nasıl bu yerleri koruduysanız, onlar nasıl korudularsa biz de koruruz!..

Rıza Bey'in eş ışıklar yandı gözlerinde:

– İnşallah! Bizim de duamız bu. Öyle yakışır size.

Pencereden dışarıya çevirdi gözlerini. Kavaklar uçlarından sararmış tek tük yaprak döküyorlardı:

– Bu kış sert geçecek, dedi. Çulluklar erken göçtüler, kavaklar uçlarından sarardı...

Sesini daha da alçaltarak ekledi:

– Kış kuru yaprakları ayıklar, ben de kurudum...

Rıza Bey bu konuşmanın ardından iki gün sonra, sedirin üstünde gazetesini okurken bir kalp krizi geçirdi. Gazete elinde yana yıkıldı. Zülfikar sedirin öbür ucunda oturuyordu. Fırladı, babasını kucakladı, alıp yatağına taşımak istedi. Rıza Bey gözkapaklarının hafif bir işaretiyle sedirde kalmak istediğini belirtti. Zülfikar babasını boylu boyunca sedire yatırdı. Emine Hanım koşmuş su getirmiş, yanıbaşında ayaktaydı. Saliha Hanım, Rıza Bey'in ayak ucunda, donmuş kalmış, soğukkanlılığını korumaya çalışıyor, dudaklarını belli belirsiz kımıldatarak dualar mırıldanıyordu.

Rıza Bey gelinine gülümsemeye çalıştı. Bekletmek istemedi. Zülfikar'ın yardımıyla başını doğrulttu, sudan bir yudum içti:

– Hayır göresin, dedi yavaşça.

Zülfikar'ın kolu babasının başı altındaydı. Yastık getirmesini söyledi Emine Hanım'a. Saliha Hanım sedirin köşe yastıklarından birini almak için atılan Emine Hanım'ı önledi:

– Yastıksız uzansın daha iyi, dedi.

Daha önce öyle duymuştu eskilerden.

Rıza Bey'in üstünde geceliği, hırkası vardı. Gözlerini pencereye çevirdi. Kanatlar kapalıydı.

Saliha Hanım hemen atıldı, kanatları açtı, yine Rıza Bey'in ayak ucuna döndü. Kocasını karşıdan görüyor, gözlerini ayıramı-

yordu, kırkbeş yıllık evliydiler.

Zülfikar:

– Ben Kaylar'a gideyim, doktor getireyim, dedi.

Rıza Bey, Zülfikar'ın elini tuttu:

– Yanımdan ayrılma!

İsmail köyündeydi. Emine Hanım koştu, konağın seyislerinden Hamza'ya arabayı koşmasını, Kaylar'dan doktor getirmesini söyledi, odaya döndü. Rıza Bey'i sedirde yüzü daha sararmış olarak gördü.

Rıza Bey'in bir eli Zülfikar'ın avucundaydı, öbür elini Saliha Hanım'a uzatmaya çalıştı, göğsü üstünde kımıldattı. Gözleriyle söylemişti söyleyeceğini. Saliha Hanım'ın uzattığı elini eline aldı:

– Hakkını helâl et, dedi.

Saliha Hanım yavaşça:

– Her zaman helâl ettim, dedi.

Kolay ağlayamazdı. Bakışları kurumuş, yanıyordu. Keşke ağlayabilse, keşke kendini tutma alışkanlığından bir kerecik olsun vazgeçse kocasının göğsüne kapanabilseydi. Ama eli, Rıza Bey'in avucu içinde duran eli, öylesine uysal öylesine sokulgandı ki o anda söylemek isteyip de söyleyemediği ne varsa fısıldıyordu Rıza Bey'e.

– Dünya ahret helâl olsun, bin defa helâl olsun, diye ekledi.

Rıza Bey'in gözleri nemlenmişti. Rıza Bey'le Saliha Hanım'ın konuşmalarını tamamlamalarını bekleyen Emine Hanım:

– Hamza arabayı koşuyor, dedi. Doktor getirmesini Hamza'ya söyledim.

Rıza Bey, teşekkür etmek için gülümsedi. Gülümsemesi yarıda kaldı. Gözkapaklarıyla "Kalsın" diyen bir işaret verdi gelinine. Yüzünün bütün kanı çekildi, bembeyaz oldu. Gövdesi kasıldı, hemen de boşaldı, bıraktı kendini, soluğu kesildi.

Zülfikar, Saliha Hanım, Emine Hanım göz göze geldiler. Saliha Hanım:

– Kısmet bu kadarmış, diye mırıldandı. Tülbentinin ucuyla

gözlerinde beliren birer damla yaşı kuruladı. Zülfikar Bey, hâlâ bırakamıyordu babasının elini. Emine Hanım'a işaretini verdi. Emine Hanım, Hamza'ya Kaylar'a gitmesine gerek kalmadığını söylemek için odadan çıktı.

Saliha Hanım eğildi, Rıza Bey'in açık kalan gözlerini kapadı. Gözkapakları üstünden hafifçe öptü.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

İKİNCİ BÖLÜM

1

Rıza Bey'in toprağa verilmesinin onuncu günüydü. Zülfikar Bey, gün inerken Goriçka'daki konağa kır atını dörtnala sürerek döndü. Dizginleri, ancak konağın kapısı önünde kıstı, yere atladı, atın boynunu şöyle acele bir okşayıp, kendisini karşılamaya çıkan Hamza'ya bıraktı. At terliydi, kendi de atı gibi soluk soluğa idi.

Hamza, hoş geldin diyemedi. Merakından:

- Hayrola Bey? diye karşıladı beyini.

- Haberler hayırlı Hamza! Seferberlik ilân edildi!

Hamza dondu kaldı. Bey'inin coşkulu yaradılışta olduğunu bilirdi ama her zaman coşkularına gem vurmasını bildiğine de tanık olmuştu. Şimdi ise her yanı sarsılıyordu kapıldığı coşkudan. Çok ters bir ikili oluşturuyordu karşılıklı duruşları. Bakışlarından durgun durumuyla beyini düş kırıklığına uğrattığını anladı. Gülümsemeye çalıştı ama geç kalmıştı.

- Sevinmedin mi?

- Birden duyunca... şaşırdım da...

- Sevin Hamza! Sustuğumuz kahrolduğumuz yetti! Hazırlan askere gidiyoruz!..

Hamza bir kez daha şaşaladı:

- Ne zaman?

- Uzamaz, birkaç güne kadar gideriz. Bütün azgınlar alacaklar boylarının ölçüsünü!

Hamza yirmisindeydi henüz. Komitacılar köylerini basıp yaktığında bütün yakınları ölmüş, o her nasılsa iki yaşında sağ kalmıştı. Saliha Hanım çocuğu konaklarına alarak büyütmüştü.

Seferberlik, askerlik, savaş hep ürküten sorunlardı Hamza'yı. Kendini zorlayarak:

- Hayırlısı olsun! diyebildi.

Terli atı eğerini almak kurulamak için çekti götürdü.

Emine her zamanki gibi, üst katta pencereden görmüştü geldiğini; inmiş konağın kapısını aralamıştı. Zülfikar Bey, adeta eserek girdi içeriye;

- Seferberlik ilân edildi Emine!

Elinde bir tomar gazete vardı. Gazeteleri sofadaki minderin üstüne attı,

- Hükümet çok şükür uyandı, dün seferberlik ilân etti!

Saliha Hanım yandaki oturma odasından çıkarken duydu dediklerini. Oğlunun o gün Kaylar'a gittiğini biliyordu:

- Kaylar'a emir gelmiş mi?

Zülfikar yerinde duramıyor, sağa sola dönüyor ileri geri gidip geliyordu sofada. Annesine döndü:

- Kaylar'da bayram var; Büyük bayram! Davullar vuruyor, zurnalar çalıyor. Evler sokaklar bayraklarla donanmış, alan doluydu. Hurralar, naralar, halay çekenler, hora tepenler... Çıban patladı sonunda, irin boşaldı. Halk ellerinde bayraklar "Sofya'ya, Atina'ya!.." diye bağıra çağıra dolanıyor sokaklarda...

Birden aklına geldi:

- Bizim bayrak nerede?

- Ne yapacaksın?

- Üst kattan pencereye asacağım!

Saliha Hanım:

- Ben bayrak astırmam; dedi.

Zülfikar hiç beklemiyordu bu karşılığı:

- Ama anne...

Saliha Hanım:

- Sakin ol oğlum, dedi, yatış biraz!..

- Aklım başımda benim...

- Bayrak asmaktan vazgeç!

- Niye?

- Düşünsene, topu topu kırk hanelik köy Goriçka. Otuz hanesi Türkse, dört hane Rum, iki hane Bulgar, dört hane Arnavut var aramızda. Komşularımız onlar! Bayraklarımız ayrı, çarşımız, çeşmelerimiz bir! Bunca yıl birbirimize tek eğri söz etmeden yaşadık! Yakışık alır mı? Komşularımız kırılır, ürker...

- Onlara karşı değil ki!

- Kapat bu sözü beni seversen!

Zülfikar annesine karşı gelemezdi. Yavaşça:

- Sen bilirsin! dedi, istemiyorsan asmayız... diye ekledi.

Boyunun omuzunda kaldığı, evli, fesli bıyıklı bir adam da olsa hâlâ çocuktu Zülfikar Saliha Hanım'ın gözünde. Kollarını açtı, Zülfikar'ı kucakladı:

- Anacığını kırmadığın için hep hayır gör oğlum! Sen sen ol bir kötülüğünü görmediğin komşularını da hoş tut. İnsanları dillerine göre ayırma!..

Ayrıldıklarında Emine sordu:

- Aç mısın? Yemeğini hazırlayayım?

Zülfikar yemek yememişti, oturup yemek yiyecek sabrı yoktu.

- Aç değilim! dedi.

Kapıya yöneldi. Kapıya varmadan, birden aklına geldi, döndü, minderin üstüne attığı gazete tomarını aldı, "Bizimkilere gazete getirdim, vereyim" dedi, evden çıktı.

Kahve kalabalıktı. Haber o gelmeden ulaşmıştı Goriçka'ya. Köyün bütün Türk erkekleri içerdeydi, tek Rum, tek Bulgar olmadığı dikkatini çekti. Sanki Bulgar ya da Rum komşularından bir ikisi ile karşılaşacakmış duygusu vardı içinde kahveye girerken. Hemen her gidişinde kahvede karşılaştığı bakkal Dimitri, marangoz Angel her akşam oturdukları köşelerinde değildiler. Çok sevdiği, babacan ahbaplarıydılar ikisi de. O güne kadar birinin Rum, öbürünün Bulgar olduğu hiç geçmemişti aklından. Bir sızı geldi geçti yüreğinden. Annesinin dedikleri, kendi aklından geçen-

ler, gittiler geldiler karıştılar. Ama Rum ya da Bulgar değildi ki onlar. Goriçkalıydılar. İşte dedi bir ses, annesinin sesine benzer bir ses, şimdi doğruyu buldun! Önce Goriçkalısınız hepiniz. Hepiniz Goriçka toprağı üzerinde çıplak dünyaya geldiniz, Türkçeyi, Rumcayı, Bulgarcayı sonradan öğrendiniz...

Rus savaşına katılmış gazilerden Üzeyir Ağa'nın:

- Geldi bizim aslan! dediğini duyarak koptu aklından geçenlerden.

Oturduğu peykede, önündeki boyasız çarpık tahta masanın üstüne yaydı elindeki gazeteleri. Başlıklarını okudu, fotoğraflarını gösterdi İstanbul'da olup bitenlerin. Ulusun özlemle beklediği o büyük gün gelmişti işte! Anadolu'nun Rumeli'nin dört bir yanından telgraflar yağıyordu Babıâli'ye, vatan uğruna, Osmanlılık onuruna can vermeye hazır olduklarını duyuruyordu binlerce kişi. Partiler arasında çekişme durmuştu. İttihatçılar mutlaka savaşa girilmesi için destekliyorlardı hükümeti. Üniversite gençliği sokaklara dökülmüş savaş istiyordu.

Gazeteleri ellerinden bıraktıklarında, İstanbul sokaklarındaki göstericilere katılmış gibiydi kahvedekiler. Zülfikar Bey, "Ben yarın sabah Kaylar'a gönüllü yazılmaya gidiyorum!" dedi. Çok kişi "Biz de geliriz!" diye karşılık verdiler. Kimsenin ne dediği anlaşılmadığı bir uğultu sardı kahveyi.

Üzeyir Ağa:

- Durun, beni dinleyin, diye gürültüyü yatıştırdı. Savaş görmüş geçirmişti, yol yordam bilirdi. Sesine kulak verdiler.

- Seferberlik türlü türlü olur. Toptan olur, yer yer olur, kur'alara göre olur...

Züfikar'a döndü:

- Ne diyor buyruğunda Başkomutanlık? Kimleri silâh altına çağırıyor?

Zülfikar, Kaylarlılar arasında kapıldığı coşku ile ayrıntılarını sorup öğrenememişti seferberliğin. Eksiğini kapatmak için:

- Ben yarın onun için gidiyorum Kaylar'a, kimleri çağırıyorlar

sorup öğreneceğim. Ama ben gencim! Askere gidecek yaştayım, benim kur'amı çağırmıyorlarsa gönüllü yazmalarını isteyeceğim;

Üzeyir Ağa:

- Hele yarın sen git gel, öğreneceğini öğren gerisini yarın akşam bir araya gelip görüşelim... dedi.

Zülfikar Bey, ertesi gün, hükümet dairelerinde çalışma başlarken, yanında Cafer'le Kaylar'daydı.

Kaylar'a gelirken yolda gördükleri ilk değişiklik, Köseler, Elviş köyleri ile Kaylar arasındaki düz ovayı doyduran huni biçimi beyaz çadırlar oldu. Bir gün önce akşama doğru Kaylar'a gelen birlikler kurmuşlar, konaklamışlardı. Çadırların açığındaki alanda erler talime hazırlanıyordu.

Zülfikar Bey'le Cafer doğru askerlik şubesine gittiler. Şubenin avlusu, koridorları kalabalıktı. Gelenler hiç aceleci görünmüyorlardı. Jandarmaların akşamdan köylere çıkıp toplayıp getirdikleri rediflerdi çoğu. Askerlikten bıkkındılar. Zülfikar Bey'le Cafer'e, aralarından geçerek görevli yazıcıya ulaşması için kolaylıkla yol verdiler,

Yazıcı:

- Ne istiyorsunuz? dedi.

Zülfikar Bey karşılık verdi ikisi adına:

- Şube başkanını göreceğiz!
- Şube başkanı yerinde yok!
- Nerede?
- Kaymakamlığa gitti!
- Ne zaman gelir?
- Bilinmez.

Hiç beklemiyorlardı bu karşılanmayı. Onlar kalkmışlar gönüllü yazılmaya, hak yolunda vatan uğrunda can vermeye geliyorlardı; şubedekiler kendilerini kollarını açıp alınlarından öperek karşılayacaklarına, nereden kalktınız geldiniz, işiniz gücünüz, başka derdiniz mi yok sizin, sabah sabah ne diye baş ağrıtıyorsunuz? der gibiydiler.

Yazıcı önündeki deftere kayıtlar düşüyordu.

- Öğleyin gelin! dedi, başını defterine eğdi.

Çıktılar, Kaylar çarşısı içinden geçerken, Zülfikar Bey'in yeğeni, ablası Remziye Hanım'ın oğlu Hikmet Bey'le karşılaştılar. Yıldızları barışık değildi öteden beri. Hikmet Bey, on dört ay büyüktü Zülfikar Bey'den. Bu yüzden kendisinden küçük Zülfikar'a dayı diyemiyordu.

- Hoş geldin Zülfikar Bey, hayrola?

- Gönüllü yazılacağız!..

Hikmet Bey, Cafer'e de hoş geldin dedi, hatır sordu. Babası Orhan Bey'in ölümü ardından yapılan seçimle üç aydır Kaylar belediye başkanıydı, belediyeye görevine gidiyordu, Zülfikar ne kadar coşkulu yaradılışlı, atılgan ise, Hikmet Bey o derece ölçülü, soğukkanlı idi. Az konuşur, ne düşündüğünü kolay kolay karşısındakine belli etmez, konuşmalarında gereken karşılıkları vermekle yetinirdi. Zülfikar'ın niyetini çok olağan karşılamış görünüyordu:

- Daha erken, dedi, gelin benim odamda birer sabah kahvesi için...

Zülfikar Bey daha önce bir kez eniştesi Orhan Bey'in sağlığında uğramıştı belediyeye, bir kez de belediye başkanı olunca Hikmet Bey'i kutlamaya. İkisinde de babası ile birlikteydiler.

Hikmet Bey, Goriçka'dakilerin hatırını sordu. İşten güçten ayrılıp bir türlü Saliha Hanım'ın elini öpmeye hayır duasını almaya gelemediği için üzgün olduğunu söyledi. Seferberlik ile hiç ilgili değil gibiydi. Kahveleri geldi, içerlerken değindi konuya:

- Gönüllü yazılmak kararın kesin mi?

Zülfikar hemen:

- Kesin! dedi, çoktandır bugünü bekliyordum!

Hikmet Bey:

- Tahmin ederim! dedi, ama ... bana kalırsa ...

- Evet?

- Acele etme!

- Neden?

Zülfikar ne kadar çabuk karşılık veriyor, bu konuyu çabuk sonuçlandırmak istiyorsa, Hikmet Bey'in karşılıkları o kadar ağır oluyordu. Yine biraz düşündü:

- İstersen nedenini şimdi söylemeyeyim, birkaç gün geçsin, sen de düşün, sonra konuşalım...

- Kararımın değişeceğini sanmam!

- Benim söyleyeceklerim hoşuna gitmeyecek!

Zülfikar'ın canı sıkılmaya başlamıştı:

- Gönül eğlendirmiyoruz ki!

Hikmet Bey:

- Hemen alınıyorsun! dedi yumuşak bir sesle, ama düşünerek karar vermek her zaman daha iyidir, daha az pişmanlıklara yol açar. Duygularımıza göre karar verecek günler yaşamıyoruz!

Zülfikar, yeğenin gerçek düşüncesinin ne olduğunu öğrenmek isteğiyle coşkularını yatıştırmaya, dingin görünmeye çaba gösterdi:

- Sen nasıl davranacaksın, ne düşünüyorsun?

Hikmet, karışık bir eğitim görmüş, rüştiyeyi Manastır'da Osmanlı okulunda, idadiyi Atina'da Rumca olarak okumuştu, Rumca'yı Türkçe kadar iyi bilerek yetişmesine özellikle önem vermişti babası. Orta derece Fransızca öğrenmişti okuduğu okullarda.

Dolaylı bir karşılık verdi:

- Bizim hükümet hazırlıksız giriyor bu savaşa!

- Nasıl hazırlıksız?

- Daha doğrusu gönülsüz giriyor! Sokak gösterileriyle körükleniyor, sokaktan yönlendiriliyor!..

- Yani?

- Ben sonundan umutlu değilim!

Zülfikar'ın dünyası kararmış birden. Ablasının oğluydu, az ya da çok kanından geliyordu bunları söyleyen. Cafer'in bu sözleri duymasından utanıyordu.

- Ne yapalım, yenilgiye şimdiden razı mı olalım?

Sağnak öncesinin gök gürültüleri vardı sesinde. Hikmet Bey hiç değiştirmedi sesinin tonunu:

- Ne yapacağımızı kestirmek kolay değil; yenilgiye razı olalım demedim. Sadece birkaç gün düşünelim dedim.

- Geç kalırız!

- Hayır, kalmayız. Hükümet henüz savaş ilân etmedi, sadece bölgesel bir seferberlik ilân etti. Arada büyük Avrupa devletleri var. Onların aracılığıyla barış görüşmeleri sürüyor...

Odaya belediye yazı işleri müdürü girdi, o çıkarken muhasebeci göründü kapıda, konuşmalarının burada kesildiği açıktı. Zülfikar Bey gitmek için izin isteyince Hikmet Bey yerinden kalktı, genç dayısını oda kapısı ile de kalmayarak belediyenin dış kapısına kadar uğurladı. Anneannesi Saliha Hanım'a ellerinden öptüğünü çok özlediğini söylemesini özellikle rica etti. Gelinlerine sağlıklar diledi. Seferberlik konusuna bir kez daha değinmemeye özen gösterdi.

Zülfikar ile Cafer, hükümet alanını dolduran kalabalığa karıştılar Belediye'den çıkınca. Hükümet binasının balkonuna çıkan tellâl, elinde megafon, seferberlik ilânını okuyordu. Hükümet, Balkanlar'daki olağanüstü durum karşısında sadece Rumeli bir de Batı Anadolu ile kısıtlı tutuyordu seferberliği. Doğumları 1300-1306 arasında üçer kur'a nizamiye ile redif askeri çağrılıyordu silâh altına.

Öğleye doğru yine şubeye uğradılar. Yazıcı bu kez başkanın camiye gittiğini söyledi. Koridorda bekleyenlerden biri "Çok Müslüman adamdır, dedi, beş vakit namazını hiç aksatmaz!" Yanındakilerden biri "Allah kabul etsin!" diye ekledi, öbür üç beş kişi üstlerine düşen bir görevi yerine getiriyorlarmış gibi hep birden: "Amin!" dediler.

Zülfikar Bey:

- Peki biz kiminle konuşacağız? dedi yazıcıya.

- Neyi?

- Gönüllü yazılmaya geldik!
- Benimle konuşun!
- Dediğim gibi, gönüllü gitmek istiyoruz!

Yazıcı ikisine kısa bir bakış attı. Zülfikar'ın üstünde durdu bakışları:

- Kaç yaşındasın?
- Yirmi iki.
- Askerliğini yaptın mı?
- Yapmadım!
- Neden?
- Bedel ödemiştik.

Cafer'e döndü:

- Sen?

Ben de yapmadım!

- Neden?
- Beni almadılar.
- Sakatlığın mı var?
- Söylemediler. Sadece kur'an gelmedi dediler.
- Kaç kur'alısın? Ver bakayım kimlik cüzdanını.

Cafer uzattı.

- Hizmetin geri bırakılmış...

Zülfikar Bey'e döndü yine:

- İkiniz de seferberlikte çağrılı değilsiniz!
- Biliyoruz. Biz gönüllü yazılmak istiyoruz. Çağrılmamız gerekmez!

Bu sırada şube başkanı geldi. Yazıcı kalkarak selâmlamak istedi. Yazıcıyı oturttu. Babacan görünüşlü bir adamdı. Zülfikar Bey'e takıldı bakışları. Manastır'dan mı Selânik'ten mi bir yerlerden gözü ısırıyordu.

Yazıcıya:

- Ne istiyor bu delikanlılar? dedi.
- Gönüllü yazılmak!

Zülfikar ile Cafer'e döndü:

- Aferin! İkiniz de çakı gibi delikanlılarsınız maşallah!

Yine yazıcıya döndü:

- Askerlik yapmışlar mı?

- Hayır!

Yine Zülfikar ile Cafer'e döndü:

- Oldu mu ya bu şimdi?

Sonunda:

- Siz gönüllü yazılamazsınız! diye bağladı.

Zülfikar Bey:

- İkimiz de iyi nişancıyız, iyi biniciyiz... diyecek oldu.

- Yetmez! Askerlik bir sanattır delikanlılar! Başıbozuk işi değil! Asker ocağında öğrenilir o sanat! Orduyu başıbozuklarla dolduramayız!

- Öyleyse askere alın, yetişelim!..

- Bugünlerde alamayız.

- Vatana hizmet etmek bizim hakkımız!

Başkan, hoşlandı Zülfikar Bey'in tutumundan, içten gelen coşkusundan:

- Dinle delikanlı, dedi, sevdim seni, arkadışını da sevdim; ama işin bir başka yanı daha var: Depomda size verilecek ne elbise var, ne çamaşır, ne kaput, ne silâh! Ekmek torbası bile yok; tayınınızı bile veremem! Seferberlik ilân edildi ama Kaylar Askerlik Şubesi etmedi, ben etmedim, İstanbul ilân etti. Gidin on gün sonra gelin, İstanbul'a telledim. Elbise, ayakkabı, çaput, ödenek istedim. Kış kapıya geldi dayandı. Çok şükür Osmanlılık ölmemiş, daha yüreklerde vatan sevgisi var! Dünden beri sizler gibi helâl süt emmiş, alnı pak, otuz genç vatansever geldi. Sizin gibi gönüllü yazılmak istediler. Yüreğim yanarak olumlu karşılık veremedim. Hadi, gidin, sağ esen evlerinize varın, hükümetin açıklamalarını bekleyin...

Olaylar hızla gelişti. İstanbul'da gösterilerin ardı arkası kesilmiyor, Yunan, Bulgar, Sırp, Karadağ elçilikleri taşlanıyor, pencere camları kırılıyordu. Hükümeti korkaklıkla suçlayan gös-

tericiler Babıâli'yi basmışlar, savaşa girmeye zorlamışlardı! Gidiş öyle akılları aşmıştı ki, 1 ekim günü, Sultan Mehmet Reşat'ın doğum günüdür, niye bayrak asmıyorlar diye Sırp, Bulgar, Yunan, Karadağ elçilikleri uyarılmış, Sultan'ın doğru doğum yıldönümü gününün 2 ekim günü olduğu bu elçiliklerin verdiği karşılıklardan anlaşılmıştı.

Zülfikar, o günden sonra on gün içinde iki kez daha indi Kaylar'a, sonuç alamadı. 8 ekim günü Karadağ Prensi Osmanlılara savaş ilân edince, barış umutları ile oyalanmanın boşluğu anlaşıldı. Zülfikar'ın coşkuları daha çok arttı. Goriçka'ya yakın köyleri dolaşıyor, adamları içinde gözü kimi tutuyorsa, birlikte gönüllü gitmelerini öneriyordu. Bir hafta içinde altmış kişiden söz aldı. Eksiklerini tamamlamaları için para dağıttı.

Zülfikar Bey'in savaş hazırlıklarını duyan Hikmet Bey, ekim yarılanırken, bir gün Uçana'ya geldi. Kardeşi Saffet, Atina idadisini bitirmişti o yıl. Üniversiteye başlayacaktı Atina'da. Siyasal gerginlik yüzünden fanatik bir Rum arkadaşıyla başı belâya girince yaz tatilinden sonra Atina'ya dönememiş, Uçana'da kalmıştı. Hikmet Bey, büyükanneleri Saliha Hanım'ın elini öpmek bahanesiyle annesi Remziye Hanım'la kardeşi Saffet Bey'i yanına aldı, Goriçka'ya uğradı Kaylar'a dönmeden önce. Zülfikar yakın köylerde gönüllülerle görüşmekten dönünce konukları evde buldu.

O gün, Hikmet Bey, özellikle çok yakında çıkacağı belli olan savaş karşısında ailenin tutumunun ne olacağını belirlemek için düzenlemişti bu görüşmeyi. Konuyu açtı, özetle, savaşın çıkması gün sorunu olduğuna değinerek, Goriçka Beyleri olarak kendilerine düşen en doğru tutumun barış yanlısı davranmak olduğunu savundu, bütün aileyi görüşünün doğruluğuna inandırmaya çalıştı. Zülfikar'ın kararında bir değişme olmadığını görünce:

- Biliyorum, dedi, hak vermiyorsun, belki de ayıplıyorsun beni! Ama ben gönlümle değil aklımla öneriyorum bu kararı! Savaşı kaybetmemiz kaçınılmaz bir son! Nedenlerini açıklamam sözü uzatmak olur. Yaşayacağız, göreceğiz, ne yazık ki ben haklı

çıkacağım! Hiçbir sorumluluğu olmayan kişilerin sokaklarda bağırıp çağırmalarıyla savaş kararı alınmaz! Acısını biz çekeceğiz. Özellikle Makedonyalılar. Çünkü Osmanlılara karşı savaşacak devletler Makedonya'yı paylaşmak için savaşa giriyorlar. Savaşı kaybedersek savaştıklarımızla bir arada yaşamak zorunda kalacağız. Bize, savaşı kışkırtanlardan uzak durmak düşer...

Saliha Hanım, kızı, oğlu, torunları, gelini, Rıza Bey'in cenazesinde, başsağlığına gelenlerin kalabalığı arasındaki karşılaşmaları sayılmazsa, ilk kez bir araya geliyorlardı Goriçka'daki konakta. İlk kez aile sorunlarını konuşuyorlardı aralarında. Zülfikar Bey, annesini mutlu eden bu buluşmanın havasını bozmamak için elinden geldiği kadar incelikle karşılık vermeye çalıştı bu sözlere.

- Hikmet Bey, dedi, uyuşamadığımız, senin gibi düşünemediğim için üzgünüm. Dediklerinin hepsi hesaplı kitaplı davranabilenler için doğru! Ama ben öyle biri değilim! Kendi yaradılışıma ters karar veremem!

- Öyleyse bırak o kararı biz verelim, günahı bizim boynumuza olsun?

Zülfikar Bey belli belirsiz bir gülümseme ile karşılık verdi:

- Günahlar dünyada devredilebilse ahirette görülecek hesap kalmazdı Hikmet Bey!

Kısa bir sessizlik girdi araya. Hikmet Bey, annesine baktı. Öteden beri ne zaman bir araya gelseler, aralarında çıkması kaçınılmaz anlaşmazlıklardan sonra baktığı gibi, "Duyuyor musun kardeşinin dediklerini?" diyor yakınıyordu bakışları. Remziye Hanım incinmişti:

- Gönüllü gidince biz ne olacağız, geride kalanların ne olacak düşündün mü Zülfikar? dedi.

- Annemi, Emine'yi Görce'ye bıracağım. Savaş Görce'ye bulaşmaz!

- Ya biz? Ya konaklarımız, evlerimiz?..

- Sizler kendi kararınızı kendiniz vereceksiniz!

Hikmet Bey yeniden söze girdi:

- Biz burada kalacağız!

Yine bir soğukluk esti aralarında. Kısa bir süre kesildi konuşmaları. Remziye Hanım:

- Zülfikar, dedi, ben senin ablanım ama, sen Hikmet'ten küçüksün, ikinci annen sayılırım. Söylesene ne değişir sen gönüllü gidersen? Savaşın sonu nereye varacaksa oraya varır. Allah korusun, ordu çekildi, Yunan askerleri, Bulgar askerleri Goriçka'ya girdi diyelim, kimden hesap soracaklar, kim hesap verecek?

Bunları söylerken Saliha Hanım'ı Emine'yi dolandı bakışları. Kendisine hak vermelerini bekledi çok kısa bir süre, ikisi de sadece dinlemekle yetiniyorlardı.

- Aramızda yaşayan Rumlardan, Bulgarlardan sorup öğrenecekler, belki de onların sormasına kalmadan aramızdaki Rumlar, Bulgarlar gidip yetiştirecekler. Bir oğullarına bir de Zülfikar Bey'e bakarak tamamladı sözlerinin bundan sonrasını: Dayıları Zülfikar Bey orduya gönüllü yazıldı, bize kurşun sıktı!

Zülfikar;

- Ancak onu diyebilirler abla! Hikmet Bey'i Saffet'i kötüleyemezler! Ben iyi tanırım, o kadar ikiyüzlü, kötü değildir aramızdaki Rumlar, Bulgarlar...

- Ne biliyorsun, denedin mi?

- Denedim! dedi.

Sadece bu tartışmayı uzatmak istemediğini belirtmek için yumuşatmıştı sesini. Remziye Hanım geri dönmüyordu:

- Ne zaman?

Zülfikar Bey üstüne düşen saygı borcunu yerine getirdiği kanısındaydı. Kendini daha çok tutması gereksizdi:

- Peki abla, dedi, ne gelir benim elimden? Benden gönlümün karşı çıktığı bir davranışı nasıl bekleyebiliyorsun? Bu yaşa kadar hiç mi tanımadın beni? Ne hakları var, yabancıların topları tüfekleriyle beni yerimden yurdumdan etmek için buralara gelmeye,

beni sorguya çekmeye? Ne yapalım, karşılamaya mı çıkalım gelenleri? Alın alacağınızı tek canımıza dokunmayın mı diyelim? Başkaları mı ölsün bizim haklarımızı korumak için?

Hikmet Bey sertleşen tartışmayı yatıştırmak isteyerek:

- Zülfikar Bey, dedi, yanlış anladın!

Zülfikar Bey'in annesine ilişti bakışları. Üzüldüğü açıktı. Elinden geldiği kadar sesini yumuşattı:

- Hayır, sizler beni yanlış anladınız. Ben hiçbirinize şöyle yapın böyle yapın demiyorum. İnanın sizler açısından gönlüm rahat. Çünkü ne olursa olsun sizler bu kadar soğukkanlılıkla olan bitenden uzak kalabildikçe başınıza hiçbir şey gelmeyecek! Bu sözümü sırası gelince hatırlayın. Ben sadece kendi adıma konuşuyorum. Ben başka türlü davranırsam ben olmam başka biri olurum. Şunu da ekleyeyim yenilebileceğimizi aklıma bile getirmiyorum! Hele yenildikten sonra ne yapacağımı hiç düşünmedim, çünkü sağ kaldığım sürece yenilmeyeceğim...

Hikmet Bey, Saliha Hanım'a dönerek:

- Boşuna tartışıyoruz büyükanneciğim, dedi. Sizi de boş yere üzüyoruz. Zülfikar Bey çocuk değil, elbet kendi yapacağına kendi karar verir. Cesaretine, dürüstlüğüne her zaman saygı duydum, şimdi de bu özverili vatanseverliğine büyük saygı duyuyorum. Ben kendisine akıl vermek için değil, sadece bu kötü günleri nasıl daha az zararla atlatırız görüşelim diye açmıştım bu konuyu Gerisi sizin elinizde büyükanneciğim. Dayım bu düşüncelerinden vazgeçecekse zaten bizim değil, ancak sizin sözünüzle vazgeçer...

Hatırını çiğnemiş olmamak ister gibi Emine'ye döndü:

- Tabii sizin de...

Saliha Hanım torununu karşılıksız bırakamazdı:

- Bakalım günler ne gösterir? dedi, hafif bir iç çekmeden sonra ekledi: Her birimiz için hayırlısı ne ise o olsun!..

2

Zülfikar Bey, son üç haftadır, askerlik şubesinden haber

almak, İstanbul, Selânik gazetelerine daha çabuk kavuşmak için en seyrek gün aşırı arayla Kaylar'a iniyor, geri kalan zamanını, Eleviş, Zeleniç, Ispansa, Muralar gibi yakın köylerde kendisini bekleyenlere haber ulaştırmakla geçiriyordu. Manastır, Selânik gezilerini unutmuştu. Her akşam düzenli olarak evindeydi. Hikmet Bey'in gelişinden sonra, üç gün annesi, eşiyle bu gönüllü gitme konusundan hiç söz edilmedi evlerinde. Dördüncü gün ekimin 18'i idi. Zülfikar Bey, yanında Cafer'den başka, çobanlarından iki Gega, Kasım ile Bayram atlarla Kaylar'a gitmek için sabahtan yola çıktılar. Köseler'e gelince ovayı boş gördüler. Ordu tipi beyaz çadırlar sökülmüştü. İğneleyici güz rüzgârı, gerilerinde bıraktıkları kâğıt, bez parçaları gibi dökünüleri oradan oraya sürüklüyordu yerlerde. O canlı kalabalığın arkasından yadırgadıkları bir sessizliğe bürünmüştü koca ova. Karşılaştıkları bir ekici:

- Dün akşam hareket emri geldi, iki saat içinde toparlanıp gittiler, dedi.

- Nereye?

- Manastır'a, Vardar Ordusu'na!

Söyleyeyim mi söylemeyeyim mi gibi baktı Zülfikar Bey'le arkadaşlarına. Bir sakınca görmemiş olacak ki ekledi:

- Sırplara karşı!..

Atlarını hızlandırdılar, Kaylar'a vardıklarında bir gün önce hükümetin Bulgar, Sırp, Yunan hükümetlerine birden savaş açtığını öğrendiler. Sokakta kiminle karşılaşsalar hükümetin bu cesaretli çıkışından sarhoşa dönmüş görünüyordu. Kaylar Rumları, Bulgarları görünmüyordu ortalarda. Dükkânları kapalıydı.

Şube başkanı kendi durumlarıyla ilgili bir değişiklik olmadığını, bir şey yapamayacağını söyledi o gün de. Ne elbise ne silâh ne kumanya verebiliyordu. Zülfikar'la arkadaşlarının savaşamayacakları için üzgün olduklarını görünce "İlle de gönüllü yazılmak istiyorsanız bir yol göstereyeyim size, dedi, arkadaşlarınızla birlikte Manastır'a gidin. Vardar Ordusu Başkomutanlığı Seferberlik Dairesi'ne başvurun. Komutanlığın

yetkileri, olanakları geniş, herhalde size verilebilecek görevler bulur."

Zülfikar:

- Bizim silâhlarımız, atlarımız hazır, dedi. Yetmiş kişiye yaklaştık. Hepimiz iyi nişancıyız. Boşa kurşun atan yok içimizde;

Şube başkanı:

- Biliyorum, dedi, ilk gelişinde de söyledin; bütün Makedonyalılar iyi nişancıdır, çünkü babadan talim görmüşler silâh elde büyümüşlerdir. Mavzerlerinizi ne olur ne olmaz alın yanınıza. Bugünden sonra silâhsız yola çıkılmaz zaten. Ama atlarınızı bırakın; atlar başınıza dert olur!

Zülfikar Bey'le arkadaşlarının aralarında kararsız bakışmalarını gördü, açıkladı:

- Manastır'a atla gittiniz diyelim, nereye çekeceksiniz atlarınızı? Hadi bir ikiniz atların başında nöbetçi kaldı, kendinizi doyurmak dert olacak belki de, atları neyle doyuracaksınız? Belki de değil, yüzde yüz! Şunu da bilin gitmeden önce; ordunun beslenme, giyim sıkıntısı var şimdiden. Savaş olunca daha da artar. Hem süvari eğitimi görmeyen yedekleri süvariye almazlar. Atlar ortada kalır!

Zülfikar'a döndü:

- Goriçkalıydın değil mi?

- Evet.

- Arkadaşların?

- Onlar da Goriçka'dan, yakın köylerden...

- Goriçka Manastır'a kaç saatlik yer? Genç, dinç delikanlılarsınız maşallah! Sabah erken yola çıksanız akşam Manastır'dasınız. Trenler orduya ayrıldı, sivil yolcu almıyor. Yürüyeceksiniz, başka yolu yok. Sıkı giyinin, sağlam birer postal çekin ayaklarınıza! Ne olur ne olmaz üç beş günlük kumanya, kışlık çamaşır alın yanınıza...

Başkan sustu. Teşekkür edip ayrılmaya hazırdılar. Yine söze başladı:

- Bir şey daha var. Siz gidince, geride eli silâh tutan erkek kalacak mı köylerinizde?

Aralarında bakıştılar.

- Onu da düşünün. Asker var diye güvenmeyin. Bizim asker cephede. Geride bırakacaklarınızı düşünmeden yola çıkmakta acele etmeyin.

Başkana teşekkür ettiler, yol gösterdiği, verdiği öğütler için. Adam duygulandı, şubenin kapısına kadar uğurladı onları:

- Sizler gibi helâl süt emmiş vatansever mert çocukları oldukça bu ulus yenilmez! dedi. Bir iki muharebe giderek bir savaş kaybetmek yenilmek değildir, sizin gibi yürekli çocukları olan uluslar için!..

Zülfikar Bey'den başlayarak tek tek alınlarından öptü.

- Hadi güle güle gidin, yolunuz açık, gazanız mübarek olsun! dedi.

Onlar kapının sokak merdivenlerinden inerken:

- Hepinizin sonu hayırlı olur inşallah, gittiğiniz gibi sağ esen evlerinize döner sevdiklerinize kavuşursunuz!..

Saat henüz ondu. İstanbul, Selânik gazeteleri gelmemişti. Beş on dakika kadar çarşıda dolaştılar. Hükümet alanına çıkınca belediyeye bakan bir kahveye oturdular. Cafer:

- Askerlik şubesi rahatlamış, dedi.

Her günden daha kalabalık bulacağını sanıyordu şubeyi. Bir hafta öncesine kadar koridorlarında kalabalık arasından omuzla yol açılarak geçilen şubeyi boşalmış görmeyi yadırgamıştı. Şubeden ayrıldıklarından beri sanki yalnız bu olayı dşünüyordu.

Zülfikar Bey:

- Seferberlik tamamlanmış, dedi, askere alacaklarını almışlar, salacaklarını salmışlar!

Devletin kendilerine ihtiyacı olmadığı anlamına söylemişti bu sözleri. Sesinde küskünlük vardı.

Sokağa çıktılar. Birkaç adım sonra ekledi:

- İki üç gün içinde toparlanır Manastır'a gideriz!

3

Gazeteler gelmişti. Zülfikar Bey, Tanin, İkdam, Yeni Asır'ını aldı. Gazetelerini katlarken ilk sayfalarına şöyle bir baktı. Bir hafta önce "Barışa Doğru", "Savaş Tehlikesi Kalktı!", "Bahardan Önce Savaş Yok!" diyen başlıkları o gün savaş çığlıkları atıyorlardı. İlk sayfalarında Padişah Mehmet Reşat'ın, Osmanlı Orduları Başkomutanı Nâzım Paşa'nın bildirileri yer alıyordu...

Niyetleri öğle namazını Kaylar'da kılmak, hocanın vaazında savaş üstüne neler diyeceğini dinlemekti. Öğle namazına bir saate yakın zaman vardı. Camiye yakın bir kahveye girdiler, oturdular. Zülfikar Bey'in elinde gazeteleri gören kahvedekiler masalarını sardı. "Oku!" "Padişah ne diyor?" "Nâzım Paşa ne diyor?" "Enver Paşa konuşmamış mı?" diye sabırsızlanıyorlardı başlarında toplananlar.

Zülfikar Bey'in yüksek sesle okuduğu bildirilerini dinlerken padişahın, Nâzım Paşa'nın her dediğini, alkışlar gibi, "Doğru!" "Çok doğru!" "Yaşasın! Ağzı dili var olsun!" "Hah şöyle, göstersinler Bulgara Yunana haddini!" diye onaylıyorlardı. Padişahın: "Vatana uzanan eli kılıçla keseceğiz..." sözlerini coşkuyla karşılayanlar, Nâzım Paşa'nın cephe gerisinde kan dökülmemesini, yaşlılara, çocuklara, kadınlara, tutsaklara kötü davranılmamasını, silâhsız halkın can ile mal güvenliğinin korunmasını, her topluluğun kendine göre kutsal olan din kurumlarına dokunulmamasını isteyen sözlerini dinlerken yatıştılar. İlkin sessiz kaldılar, birbirlerine bakarak karşılarındakinin aklından geçeni anlamaya çalıştılar. Kararsızlıkları çok kısa sürdü. Bir bakıma sorun kendi sorunlarıydı. Kaylar'a girebilecek Rum ya da Bulgar kuvvetlerinin de uyması gereken öğütlerdi bunlar. Gerçekte diyecekleri dillerinin ucudaydı. Biri hafiften "Doğru!" dedi. Hemen ardından "Çok doğru!" "Bize öyle yakışır!" Aferin Paşa'ya!" diye candan yürekten yükselttiler seslerini.

Zülfikar Bey o güne kadar Nâzım Paşa'nın ne yüzünü görmüş ne de sesini duymuştu. Bildiriyi okuyup bitirdiği sırada ise

fotoğraflarından tanıdığı Nâzım Paşanın, o iri yapısına, ak düşmüş saçlarına yakışır bir görkemle beyninde uğulduyordu sesi:

"Subaylar, erler!.."

"Yüzyıllardır vatanımız bu derece önemli bir gün yaşamış değildir!"

"...Bu hakaretin öcünü almak, devletimizin onurunu kutsal haklarını korumak..."

"Vatanın yiğit savunucuları, ileri!"

Bu sözler bir kez bir kez daha durmadan yineleniyordu beyninde, askerlik şubesi başvurularını olumlu sonuçlandıramamıştı. İşte, Nâzım Paşa çağırıyordu kendilerini! "Vatanın yiğit savunucuları!" diye sesleniyordu onlara. Evet, vatanın yiğit savunucuları onlardı! Sağ ol Paşam, bizi onurlandırdığın, bize güvendiğin için sağ ol! diye haykırmak geliyordu içinden. Öyle ki Nâzım Paşa ta İstanbul'dan duysun! Başlarına toplananlar yerlerine dönüyorlardı. Arkadaşlarına:

- Manastır'a gideceğiz Cafer, dedi. Kasım, Bayram, Manastır'a gideceğiz oyalanmadan. Nâzım Paşa çağırıyor bizi! Paşanın yüzünü kara çıkarmayacağız!..

Kaymakamı, Belediye Başkanı, şube başkanı, kamu görevlileri, Kaylar ileri gelenleri o gün hep camideydiler. Cami daha önce hiç görmediği kadar dolup taşmıştı. Allahtan son iki gün yağmursuz geçmiş, avlu kuruydu. Camiden taşan kalabalık avluda namaza durdu. Namazı müftü kıldırdı. Vaazında, özellikle Müslüman ile Ortodoks Kaylarlıların savaş boyunca dostluk, komşuluk ilişkilerinde her zaman olduğundan daha duyarlı davranmalarını istedi. Savaşlar başlar, biter, dinleri dilleri ne olursa olsun, eski komşular yine kavuşur bir araya yüz yüze gelirlerdi. İşte o gün kavuştuklarında, hesabı verilecek kendi suçu günahları olmamalıydı birbirlerine. Müftü, Osmanlı sınırları içinde yaşayan, orduları ile savaşa girdiğimiz Rumların, Bulgarların, Sırpların, Osmanlı uyruğu olduklarını, canlarının, mallarının, namuslarının korunmasının devletimize emanet olduğunu söyledi. Sözlerini

Padişahın, Nâzım Paşa'nın bildirilerinde, Tanrının, savaş sonunda Osmanlıları sevindirmesini, utku dileklerini belirten sözlerini yineledikten sonra, Tanrının hak yolunda olanların yanında olduğunu, savaştan utku ile çıkacağımıza inandığını söyleyerek tamamladı. Namazdan sonra, Müslüman olsun olmasın bütün Kaylarlıları belediye alanında yapılacak toplantıya çağırdı.

Namazdan çıkanlar, belediye tellâlının, sokakları dolaşıp Kaylarlıları belediye alanındaki toplantıya çağırdını duydular.

"Ey ahali, duyduk duymadık demeyin!.."

Alan çabuk doldu. Tellâl Müslüman, Ortodoks bütün Kaylarlıları çağırıyordu alana. Gelenler yalnız Müslümanlardı. Her gelen Müslüman sağına soluna bakınıyor, alandaki yerini alıncaya kadar, kalabalık arasında Rum komşularını, Bulgar tanıdıklarını aranıyordu. Göremeyince sanki yeni anlıyordu günlük yaşayışlarında değişen bir şeyler olduğunu, önsezileriyle hayra yoramadığı bu değişiklikle tasalanıyordu. En azından bütün ayrılıklar gibi hüzünlendiriciydi bu ayrılık. Kaylarda henüz silâh sesi duyulmamıştı. Savaş çıkalı beri, son yirmi dört saattir, evinin önünde, bahçesinde gördüğü Rum, Bulgar komşusuyla aralarında gönül kırıcı tek söz geçmemişti hiçbir Müslümanın. Yine de güvenilir bir durum değildi bu kopuş. Belki akşama varmadan ya da yarın öbür gün, silâh sesleri duyulacak, bozulacaktı kasabadaki barış. Bu gebe sessizlik, gergin durgunluk yerini çığlıklar, gözyaşları ile dolu bir gürültüye bırakacaktı!

Yalnız belediye tellâlı görünüyordu balkonda. Elinde bir kağıt vardı. Kalabalıktan:

- Oku! Oku! sesleri yükseldi.

Tellâl, balkonun üst kat salonunun kapısına bakıyor susuyordu. Gözlük takardı, gözlükleri elindeydi.

- Tak gözlüklerini!

Balkon kapısının geniş karanlığından balkona yürüyenler görüldü. Tellâl sağ kıyısına çekildi balkonun önde belediye meclisinin en yaşlı üyesi, bembeyaz saçları sakalı ile Derviş Bey,

sağında Kaylar Müftüsü, solunda Rum ile Bulgar kiliselerinin başpapazları, onların sağında solunda belediye başkanı, kaymakam, jandarma komutanı, şube başkanı, gerilerinde belediye meclisinin Müslüman, Ortodoks bütün üyeleri balkonu doldurdular.

Kalabalıktan bir alkış koptu. İlk olarak Derviş Bey kısa bir konuşma yaptı. Dün akşam toplanan belediye meclisinin bir bildiri hazırladığını, gelenlerin az sonra tellâlın okuyacağı bu bildiriyi dinlemelerini, bu bildiride açıklanan kararlarını, toplantıda bulunmayan komşularına ulaştırmalarını istedi.

Tellâlın okuduğu, belediye meclisinin Müslüman, Ortodoks üyelerinin oy birliği ile aldıkları kararlarına uygun olarak kaleme alınan bildiride, Kaylar halkından bu güne gelinceye kadar yüz yıllardır sürdürdükleri komşuluk ilişkilerini savaş durumu ile karıştırmamalarını, din dil ayrılığı gütmeden hemşerilik bağlarını sürdürmeleri isteniyordu.

Bildirinin okunmasından sonra söz alan Kaymakam, dünden beri Kaylar ile köylerinde, savaş haberlerinin yarattığı coşkuya karşılık halkın gösterdiği olgunluğun güven verici nitelikte olduğunu belirtti. Bu arada köylerde görülen bir iki olayın, savaşla ilgili olmaktan çok, on beş yirmi yıldır süregelen komitacı eylemleri olduklarının saptandığını, eylemcilerden yakalananların tutuklandıklarını, yargılanmaları sonunda suçlu görülenlerin din dil ayrılığı gözetilmeden, yasalar ne diyorsa o türlü hüküm giyeceklerini açıkladı.

Katılanların tasalarını dağıtan bir etkisi oldu toplantının. Olumlu sonuçları ise hemen görüldü. O saate kadar evlerinden çıkmayan Rumlar Bulgarlar çarşıda pazarda göründüler. Rum bakkallar, semerciler, Bulgar yoğurtçular dükkânlarını açtılar. Müslüman ile Ortodoks Kaylarlıların hiçbir olumsuz değişiklik görünmüyordu selâmlaşmalarında. Aksine, karşılaşan tanıdık Rumlar Bulgarlar ile Müslümanlar hatır kırmamak için daha güleryüzlü davranıyorlardı birbirlerine. Bir iki saat geçmeden aşırı

davranışlar da silindi. Kaylarlılar arasında, dinleri dilleri ayrı olsun olmasın, bütün ilişkiler bir gün önce nasılsa o görünüşü aldı.

Zülfikar Bey ile arkadaşları ilk kez karşılaşıyorlarmış gibi izlediler bu gerçeği. Oysa Goriçka'da, Uçana'da yakın köylerde öteden beri yaşanan gerçek buydu. Kendilerini bildi bileli Atina'dan, Sofya'dan, Sırbistan'dan aralarını bozacak haberler gelirdi. Köylerinde hiç kimse üstüne almazdı bu haberleri. O haberlerde sözü edilen Bulgarlar, Rumlar, Sırplar sanki köylerinde yaşayan Bulgarlar Sırplar değildi. Onlar doğdu doğalı Goriçkalı, Uçanalı, Muralarlı, Zeleniçli, Aydosluydular kendileri gibi. Neveska'da, Buglarlar, Aydos'ta Rumlar çoğunlaktaydı. Goriçka, Muralar, Uçana, İspansa da Müslüman Türklerin çoğunlukta olması gibi bir olaydı bu! Ne çıkardı bundan? Onlar çoğunlukta oldukları köylerde azınlıkta olan Rumlara Bulgarlara, yüzyıllardır kendilerinin azınlıkta oldukları köylerde din kardeşlerine nasıl davranılmasını istiyorlarsa öyle davranıyorlar, gidip geldikçe öyle davranıldığını görüyorlardı. Aralarındaki sağlam barışın, güvenliğin nedeni buydu.

O gün Goriçka'ya dönerken Zülfikar Bey üç haftadır olanları bir kez daha düşündü. Üç haftadır,gönüllü yazılmak için Kaylar'a taşındığını, Goriçkalı Rum komşuları duymuşlardı elbet. Çoğu akşamları çıktıkları kahvelerde görünmeyişleri belki de bu yüzdendi. Oysa köylerinde yaşayan Rumlara Bulgarlara olan duygularında değişen hiçbir şey yoktu son olaylarla. Aralarında sevdiklerini yine seviyordu. Giderek içlerinde Müslümanlardan, dilini konuşanlardan daha yakın tuttukları bile vardı. Onlara karşı değildi savaşı. Onlara kurşun sıkmak için gönüllü gittiği aklına bile gelmiyordu. Hiç tanımadığı, yüzünü görmediği, uzaklardan gelecek yabancılara karşıydı öfkesi. Yaşayışlarının düzenini bozmak isteyenlere karşıydı!

O gün hava sabahtan beri kapalı rüzgârlıydı. Batıdan esen rüzgar öğleden sonra sertleşmeye başladı. Önüne kattığı bulutları parçalaya parçalaya doğuya doğru sürüyor, arada bir şiddetlenen

csintilerle ağaçların sararmaya başlayan yapraklarını söküyor oradan oraya savuruyordu. Toplantının dağılmasına yakın Florina yönünden gök gürültüleri duyuluyordu. Önce uzaklardan, hafiften gelen gümbürtüler, yaklaştıkça büyüdü sık sık çakan şimşeklerle karıştı. Batıda göğü saran karanlık çok geçmeden Kaylar göklerini kapladı. Yağmurun yaklaştığı açıktı. Zülfikar Bey'le arkadaşları yine de yola çıkmakta acele etmediler. Yağmur, bağladıkları hana atlarını almaya giderken başladı. Önce rüzgârın yüzlerine savurduğu ilk serpintiler, hemen ardından ürküten gök gürültüleri, birbirini kovalayan şimşeklerle, sağnak halinde üstlerine indi.

Kaylardan çıkarlarken sokaklarda kimse kalmamıştı. Kuvvetli sağnak çok geçmeden çukur yerlerde göllendi. Yan hendekleri dolu yerlerde yola yayıldı. Nalbantköye kadar dörtnala geldiler. Atlarını köyün hanına çektiler. Hanın kahvesinde kendileri gibi gönüllü gitmek isteyen Sarı Abdullah, Cambaz Mümin ile karşılaştılar. Kaylar'da olanı anlattılar. Yarından sonra Manastır'a gidip gönüllü yazılmaları için yola çıkmaya hazır olmalarını söylediler

Ne rüzgâr hafifliyordu ne de sağnak. İki bulut arası yağışın hızı kesilir gibi olunca Nalbantköy'den çıktılar. Kalan yolu yağmur altında kenterle geçtiler.

Zülfikar Bey, Goriçka'da konaklarına ulaştığı zaman iç çamaşırlarına kadar ıslanmıştı.

Yağmur indireli annesi ile Emine Hanım, Kaylar yönüne bakan üst kat pencerelerden yolunu gözlüyorlardı. Geldiğini görünce alt kata koştular. Saliha Hanım Hamza'ya beyini karşılamasını söyledi. Hamza çıktı, Zülfikar Bey'in atını aldı, ahıra çekti. Kadınlar Zülfikar Bey'i aralık tuttukları kapıda bekliyorlardı.

Gelir gelmez yıkanması için sıcak suyu hazırdı. Değişeceği çamaşırları, kurulanacağı havluları çıkarılmıştı. Annesinin yazdan evde yaptığı tarhana çorbasını severdi. Çorba dönebileceği saatten beri pişmiş, soğumaması için tenceresi altındaki ateş, külle kapatılmış olarak bekletiliyordu.

Zülfikar Bey, o akşam, sofrada, Kaylar'da olup bitenleri coşkulu bir dille anlattı. Ah oralarda olsalardı da dinleyebilselerdi o namazdan sonra hocanın dediklerini. Alanı dolduran halkın inancına tanık olabilselerdi!

Yemekten sonra oturma odalarında bir araya gelince annesine, Emine Hanım'a o gün aldığı kararlarını açıkladı. Ertesi gün ikisini Görce'ye götürecekti. Görce'de eniştesinin, Emine'lerin evlerinde daha güven altında olurlardı. Arnavutluk savaşa girmiyordu. Kendisi onları Görce'de bırakıp yarından sonra Goriçka'ya dönecek, kısmetse ertesi günü de arkadaşlarıyla yola çıkıp Manastır'a gidecekler, orduya gönüllü yazılacaklardı.

4

Saliha Hanım, kaç gündür onun neredeyse coşkuyla kendinden geçerek dediklerini dinliyor, dinlemenin dışında hiçbir davranışta bulunmuyordu. Ne evet diyordu ne hayır. O akşam da öyle yaptı, oğlunun anlattıklarını, kararlarını dinlemekle yetindi. Oysa şu son günlerde oğlunun dediklerinden başka bir şey düşünmediği öyle açıktı ki!.. Dalgınlaşmıştı, sık sık ne yapacağını unutuyor, mutfağa gitmek için oturma odasından çıkmışken, kendini bahçede buluyor ya da oturma odasının kapısına varmadan dönüp minderdeki yerine oturuyordu. Yüzüne mahzun bir anlam yerleşmişti. Zülfikar ayrımındaydı bu değişikliklerin. Annesi örnek bir sabırla sustukça eziklik duyuyordu:

- Anne hiçbir şey demiyorsun bana?
- Ne diyeyim biricik Zülfikarım?
- Ya 'git' de, ya da...

Zülfikar Bey'in 'kal' diye tamamlamaya dili varmadı başladığı sözü, sustu bekledi. Annesi suskun ona bakıyordu. Emine Hanım ise söze karışmaya hak görmüyordu kendinde. Minderin öbür ucunda elinde örgüsü, oturuyordu. Zülfikar Bey kendisine bakınca, başını önüne eğdi, bakışlarını kaçırdı.

Saliha Hanım, bir süre yine suskun kaldı. Bakışlarını

Zülfikar'dan ayırmıyordu. Sonunda duygulu bir sesle:

- Kal desem kalacak mısın? dedi,

Zülfikar sustu. Saliha Hanım yineledi:

- Kalacak mısın?

Bu kez daha yavaş çıkmıştı sesi. Zülfikar başını önüne eğdi.

- Kalmayacaksın! Öyleyse içinden nasıl geliyorsa, kendin için neyi doğru görüyorsun öyle yap!

Zülfikar Bey, sarıldı kucakladı annesini;

- Eksik olma! Kal desen ne yapardım ben? Sana karşı gelmek kahrederdi beni!

Saliha Hanım başını omzuna bırakan Zülfikar Bey'in saçlarını okşadı yavaşça:

- Diyemezdim oğlum! Kendi işin hakkında karar vermek senin hakkın! En doğrusu da o!..

Zülfikar Bey yanaklarından öptü annesinin:

- Bil ki istesem de kalamam! Kalırsam rezil düşmüş görürüm kendimi. Ömrüm oldukça insan içine çıkamam, kimsenin yüzüne bakamam!

Güldü:

- Hatırlar mısın rahmetli babam sık sık ne derdi bana?

Saliha Hanım başını salladı, belli belirsiz gülümsedi:

- Kırk gün...

Zülfikar Bey tamamladı sözünün gerisini:

- Kırk gün tavuk gibi yaşayacağına bir gün horoz gibi yaşa!

Saliha Hanım Rıza Bey'i anmalarından mutluydu:

- Nurlar içinde yatsın! Ne sana ne bana yüze kızartacak tek hatıra bırakmadı arkasında!

- Ben onun oğluyum, onun yolundan gidiyorum! Hakkını helâl ediyorsun değil mi bana?

Saliha Hanım, gücü azalan kollarıyla sardı bu kez onu. Çocukluğunda kucağına alıp salladığı gibi sallamaya kalktı boyu en azından bir karış kendisini aşan Zülfikarını.

- Ne dersin sen öyle? Doğdun doğalı yüreğimi ısıttın sıcak

tuttun sen benim! Bir gün anacığını kırmadın incitmedin! Hep gönlümü ettin, hep sevindirdin! Hep hayır dua ettim sana!

-Öyleyse dualarını eksik etme arkamdan! Sakın merak etme! Ölmeyeceğim! Sağ döneceğim geri, boynuna sarılacağım!

Göz ucuyla deminden beri başı önünde konuşmalarını dinleyen Emine Hanım'ın yaşaran gözlerini kuruladığını gördü. Doğruldu, Emine Hanım'a döndü, göz göze geldiler.

- Kırgın değilsin ya bana?

Emine Hanım'ın gözleri dolu doluydu. Gülümsemeye çalıştı:

- Neden kırgın olayım? Erkek olsam ben de gönüllü giderdim!..

Zülfikar Bey evlendiklerinden beri duymadığı bir mutluluk duydu. O hâlâ toy, erkek işlerine aklı ermez bir genç kız olarak görüyordu Emine Hanım'ı.

- İlk kez ne düşündüğünü söylüyorsun.

- Sırasını bekledim! Daha önce söylesem senin kararına karışmak olurdu!

- Çok sevindirdin beni! Gönlüm rahat yola çıkacağım şimdi!

- Gönlün hep rahat olsun. Bizi düşünme. Döneceksin!

- Ne biliyorsun?

- İçimden bir ses öyle diyor! Hani yemin et deseler ederim. Kavuşacaksınız diyor! O ses hep doğru söyler bana! Zülfikar Bey'le evleneceksin dedi, evlendik! Şimdi de cepheden sağ esen şanıyla onuruyla dönecek diyor, döneceksin!

Saliha Hanım'ın:

- İnşallah! diye mırıldandığı duyuldu.

Zülfikar Bey son olarak:

- Öyleyse yarın sabah yola çıkmak için hazırlanın! deyince, Saliha Hanım, konuşmalarının başından beri söylemediği kararını açıkladı:

- Yarın gidemeyiz oğlum! Yarın ancak hazırlanırım. O kadar aceleye getirme beni. Varsın bir gün geç olsun, öbür gün kısmetse erkenden yola çıkarız!

Zülfikar Bey annesini yumuşatmayı denedi:

- Daha sabaha yıl var! Elinizi çabuk tutarsınız bir iki saat içinde hazır olursunuz.

- Evi toparlayacağım! Geriye ne gün ne türlü döneceğimizi bilsem yola çıkmak kolay, ama öyle bir yoculuk ki bu, ne geri döneceğimiz gün belli, ne dönünce evi yerinde bulup bulamayacağımız!

Zülfikar Bey'in hiç aklından geçirmediği durumlardı bunlar:

- Ama arkadaşlarıma söz verdim? diyebildi.

- Arkadaşların da hazır olamazlar yarına! Onların da evleri var, yaşlıları, kadınları çoluk çocukları var! Biraz sabırlı ol! Sıkıştırma beni, yanıma neler alacağımı, neler götüreceğimizi şaşırmayayım!

Saliha Hanım kısa bir sususuştan sonra:

- Otur, acele etme, nasıl yola çıkacağız, neler götüreceğiz yanımızda, birlikte konuşup anlaşalım... diye tamamladı sözlerini.

Saliha Hanım Hamza'yı yanına almak istiyordu. İki araba ile yola çıkacaklardı. Allah göstermesin, Yunan ya da Bulgar ordusu Goriçka'ya girer, evlerini yağma ederlerse, evin bakırlarını, kilimlerini, hiç değilse üç takım yatak yorgan ile örtülerini kurtarmak istiyordu. Gelini ile kendisi takılarını yanlarına alacaklardı. Allahtan ki sürüleri yayladaydı henüz, Görce'den kışlığa indirmemişlerdi. Çift öküzlerini, sağmal ineklerini, yük, araba, harmanlarda kullandıkları beygirlerini geride bırakamazlardı. Ona göre üç beş adam almalıydı Zülfikar Bey yanlarına...

Konuşmaları ilerledikçe Saliha Hanım değer verdiği taşınabilir malvarlıklarını saydığını, geriye ancak gözden çıkarabileceği parçalar kaldığını anladığı ölçüde rahatladı.

- Eh, ben kendime düşenleri sen kendine düşenleri toparlarsın, yetiştirebilirsek yarın, yetiştiremezsek öbür gün sabah erkenden yola çıkarız, diye Zülfikar Bey'in gönlünü aldı.

5

O gece yağmur, rüzgârla karışık, sabaha kadar yağdı; evin camlarını, kapalı kepenklerini dövdü durdu. Sık sık çakan şimşekler evin içini aydınlatıyordu.

Ertesi sabah olanlar Saliha Hanım'ı haklı çıkardı. Sabaha kadar yatmamış uyumamış, kendine düşen hazırlığı tamamlamaya çalışarak Zülfikarını sevindirmek istemişti. Ortalık yeni yeni ağarırken dışardan gelen karışık sesler duydu. Dönen tekerleklerin dingil gıcırtıları, tıksıran atlar, bağrışan insanlar, çocuk ağlamaları.. Pencereye yaklaştı, o ara hızı kesilen yağmur altında, atlı, arabalı, yaya, çoluklu çocuklu, göle dalmış çıkmış gibi sırılsıklam en az yüz kişilik bir kalabalığın, ahırlarının önündeki sundurmaların altına sığınmaya çalıştıklarını gördü. Kapıları çalınıyordu. Acele başını örttü, alt kata indi, kapıyı açtı. Eşikte Hamza ile yanında iki yaşlı adam vardı.

Hamza:

- Gâvurdan kaçmışlar! dedi, saçları sakalları ağarmış hemen omuz başındaki adamı gösterdi: Rıza Bey'i sordu!

Saliha Hanım, söylemedin mi? der gibi baktı Hamza'ya. Adam Hamza'nın karşılık vermesine kalmadan:

- Başınız sağ olsun! dedi. Rıza Bey'i kaybetmişsiniz. Demek bir daha görüşmemiz nasip değilmiş!

Saliha Hanım geri çekildi bir iki adım:

- Kapıda durmayın...

İki adam, Hamza, evin girişine geçtiler. Adam:

- Ben Alasonyalı Hüseyin Ağayım, dedi, gençliğimde celeplik yapardım. Rıza Bey'den çok koç, kuzu aldım. Yanımdaki de Alasonya'dan kapı komşum Raşit Çavuş, oğlu asker, gelini karısı ile yola çıktılar. Torunu yolda hastalandı. Ateşler içinde: Bir yardımınız olursa diye size sığındık...

Zülfikar Bey aşağıya indi o sırada. Adamın dediklerini duydu. Adamları selâmladı, açık duran kapıdan dışarı baktı, çekildi, annesine:

- Selâmlığa alalım! dedi kısaca

Hüseyin Ağa:

- Hayır göresiniz! dedi hemen, Allah sizden razı olsun!

Zülfikar Bey'i tanımıştı:

- Sen Rıza Bey'in oğlu Zülfikar Bey'sin değil mi?

Zülfikar başıyla doğrulayarak:

- Evet! dedi.

- Son gördüğümde ya altı yaşındaydın ya yedi. Babana benziyorsun! Görür görmez oğlu olduğunu anladım.

Hamzayı selâmlığı açmaya gönderdiler. Zülfikar Bey çizmelerini giyiyordu gelenlerle ilgilenmek için. Raşit Çavuş:

- Alasonya'dan kaçtık, diye söze girdi. Bütün gün bütün gece yürüdük dün sabahtan beri. Çocuklarımız telef oldu. Ne bizde ne hayvanlarımızda ayakta duracak derman kaldı!..

Zülfikar Bey:

- Biz de dinlenirsiniz, dedi.

Birlikte selâmlığa geçtiler. Raşit Çavuş'un gelini ile hasta bebeğini, öbür çocuklu kadınları, yaşlıları, selâmlığın oturma odasına aldılar. Odanın ocağında kuru odunlar her zaman hazır dururdu, ateşlendi. Zülfikar Bey hasta bebeği görmesi için ebeyi çağırmaya adam gönderdi.

Kalan göçmenleri çamaşırlığa almışlardı. Dışarda hayvanların başında dört genç erkek kalmıştı yalnız. Zülfikar Bey, ambarı açmış, hayvanlarını doyurmaları için yem torbalarını arpa, saman ile doldurmalarına izin vermişti. Saliha Hanım yanında gelini, yardımcısı Şükriye Kadın'la mutfağa girdi. Gelenlere tarhana çorbası içirmek için, büyük bir kazan suyu ateşe koydu.

Hüseyin Ağa'nın anlattığına göre, bir gün önce, Yunanların Teselya ordusunun sınırı geçtiği, Alasonya üstüne yürüdüğü duyulur duyulmaz beş on dakika içide toplanmışlar, arabalarını koşup yola çıkmışlardı. Hüseyin Ağa, "Ben 97 savaşını gördüm, o savaşta dövüştüm!" diyordu. O savaşı kazanmıştık. Ama şimdi o günlerdeki gibi değildi durum. Biz gevşemiştik, onlar on beş yıldır

o yenilginin acısını çıkarmak için hazırlanmış bilenmişlerdi! "Alasonya'da iki gün öncesine kadar doğru dürüst hiçbir hazırlık yoktu Yunan ordusunu karşılayacak!" ikide bir "Allah Alasonya'da kalan Müslümanların yardımcısı olsun!" diyor dalıyordu.

- Sizden başka kaçan olmadı mı? dedi Zülfikar Bey.

Raşit Çavuş:

- Yollar kaçanlarla dolu, dedi. Alasonya'dan, köylerinden kimbilir kaç kişi yola çıktı? Bazıları evlerinden kopamadılar işte! Allah'a sığındılar, kaldılar!

O da Hüseyin Ağa gibi daldı kısa bir süre, mırıldandı:

- Allah cümlesinin yardımcısı olsun!

Kaçanların kimi Florina'ya, kimi Manastır'a, kimi o bölgenin köylerine gidiyorlardı. Öteden beri Makedonya'nın değişik kentleri köyleri arasında kız alıp vererek akrabalıklar kurulmuştu. Gidenlerin hep oralarda yakınları vardı.

Yeşil gözlü, ince yapılı, on üç ön dört yaşlarında bir kız geldi, mutafağın kapısı içinde durdu:

- Hanım teyze, dedi, ebe gelmedi mi?

Saliha Hanım tarhana kazanının yanından ayrıldı:

- Neredeyse gelir kızım!

Kızın güzelliğine takılmıştı gözleri.

Kız:

- Ablamın bebeği kötüleşti, dedi, çok öksürüyor, boğulacak gibi!

- Ben geleyim seninle!

Gelini ile yardımcısı Şükriye Kadın'a döndü:

- Ben çocuğa bakmaya gidiyorum, çorbaya göz kulak olun. Durmadan karıştırın kazanı, tarhana top tutmasın!

Küçük kızla birlikte selâmlığa yöneldiler:

- Adın ne senin?

- Gülter.

- Ablanın?

- Nahide...

Saliha Hanım avluda, yağmurun altında karşıdan karşıya geçerken, iki eliyle başının üstünde tuttuğu yeldirmesinin altına almıştı kızı.

- Annen baban güzel adlar koymuşlar ikinize de.

Kız sezdi bu sözler altında yatan sevgiyi. Saliha Hanım, dolaylı olarak çok güzel kızsın, çok sevdim seni diyordu adın güzel derken... Saliha Hanım'ın kolu altına sokuldu.

Ocağın önünde, annesinin kucağındaydı bebek. Durmadan öksürüyordu, mosmor kesilmişti. Oda ağzına kadar doluydu. İs ile nem kokuyordu. Yağmurun nemi zorlaştırmıştı odunların yanmasını. Ayrıca baca çekmiyor, rüzgâr, odunların dumanını içeri vuruyordu. Tüten odunların, içilen sigaraların dumanı sarmıştı havayı.

Saliha Hanım nasıl oldu da önce bebekle ilgileneceği yerde, mutfak işlerine daldığına kendi de şaştı. Geceki uykusuzluğuna yordu. Bebek de annesi de sırıl sıklamdılar. Gülter'e döndü. Yeldirmesini uzattı:

- Koş kızım, dedi, al başının üstüne bu yeldirmeyi mutfağa koş! Emine ablayı gör, evden havlu, kuru çamaşır, battaniye getirin birlikte, çabuk olun!

Gülter fırladı gitti. Saliha Hanım odanın ocağa karşı duran penceresini araladı. Pencereden rüzgâr vurunca, ocak birden çekmeye başladı, tütmesi durdu.

Nahide iki yıllık gelindi daha. Siyah saçları, beyaz teni, yeşil gözleriyle çok güzel bir kadındı. Kucağında bebeği, bağdaş kurmuş oturmuşken bile belli oluyordu çok uyumlu beden ölçüleri. Saliha Hanım, o sıkışık anında, böyle bir kadının, gözü dönmüş yabancı askerlerin eline geçerse başına neler gelebileceğini düşündü, ürperdi:

- Geçmiş olsun kızım! dedi.

Nahide kucağında nasıl susturacağını, nasıl ısıtacağını bilemediği bebeği ile şaşkındı:

- Göğsümden ayırmadım bütün gün bütün gece, dedi.

Eğildim, kapandım, yağmurdan koruyamadım. Sabaha doğru öksürmeye başladı, ateşlendi...

Nahide'nin hemen yanında ocağın önüne oturmuş, bir dizini karnının altında kadar çekmiş yaşlı bir kadın sigara içiyordu. Yüz derileri kat kat olmuş sarkmış neredeyse bir deri bir kemik kalmıştı. Sigarasının dumanı boğuyordu bebeği.

Saliha Hanım kadına çocuğun yanından uzaklaşmasını söyleyecekken ebe Krisula geldi, ilk sözü:

- Bu ne duman oldu? Söndürün sigaralarınızı! Sigara içenler tuhaf karşıladılar bu uyarıyı, "Allah Allah, neden?" der gibi bakındılar.

Krisula:

- Söndürmezseniz çıkın dışarda için! dedi.

Yaşlı kadın tam o sırada yeni bir soluk çekti sigarasından.

- Hanım nine sen de söndür!

Yaşlı kadın söndüreceğine sigarasını gösterdi:

- Te şuracıkta iki solukçuk kaldı. Dünden beri rahat bir sigara içemedim...

Ağzında diş kalmamıştı. Konuşurken alt üst çeneleri birbirine değiyordu.

Çocuk daha şiddetli bir öksürük nöbetine tutuldu.

Krisula:

- Çocuğa acıyın! dedi.

Sigara içen başka bir kadın:

- Te bu ocak sigara içen bir tabur asker kadar tüterdi sen gelmeden, dedi ebeye.

Odada genç bir kadın ayağa fırladı, yaşlı kadının sigarasını elinden aldı, ocağa attı. Kadını bileğinden tuttu sarstı. Yaşlı kadının torunuydu:

- Ocağın başında oturacaksan sigara içmeden otur! dedi. Ardından sigara içen öbür kadına doğru yürüdü. Kadın sigarasını elinden almasına sıra kalmadan kalktı odadan çıktı. Ocak başında oturan yaşlı kadın:

- Tütün dumanından ölen olsa ben ölürdüm, dedi. Seksen üç yaşındayım, onbeş yaşımdan bu yana tütün içerim. Rahmetli senin deden alıştırdı beni tütüne!

Odadakiler hiç istekleri olmadan gülüştüler.

Hasta bebek on bir aylıktı henüz. Yaşlı kadınla durumları şaşırtıcı bir çelişki oluşturuyordu. Bebeğin akşama sağ çıkıp çıkmayacağı belli değilken, on beşinde evlenen yaşlı kadın, kocasının kendini tütüne alıştırdığını söyleyerek aşk anılarından sözediyor, bebeğin sağlığını hiç önemsemiyordu.

Emine Hanım'la, Gülter kolları dolu odaya girdiler. Gülter'in kucağında katlanmış ıhlamur sarısı bir velensa(*) vardı. Emine Hanım kuru iki havlu, kuru çamaşırlar getirmişti.

Ebe havlulardan birini aldı, açtı, ocağa tuttu. Çok çabuk çalışıyordu elleri. Havluyu avuçladı ısınıp ısınmadığını yokladı, döndürdü, öbür yüzünü ısıtıp Gülter'e uzattı. Bebeği aldı anasının kucağından, yanağını yanağına yaklaştırdı:

- Oy oy oy more *kopelamu!* Ne güzel *kopelamu* sen! Ne tatlı *kopelamu!* Nerden buldu bu öksürük seni? Senin gibi güzel bebeği? Hadi, korkma, iyileştireceğim seni! Birazcık üşümüşsün, o kadar!

Pencerenin sıkı sıkı kapatılmasını işaret etti. Bebeği göz açıp kapayıncaya kadar soydu, ısıttığı havluya sardı, kolları arasında alıp oğdu; ardından Gülter'in ocağa tutup ısıttığı velensaya sardı. Çocuğu göğsünde kucaklamış bırakamıyordu.

- Evde ispirtonuz var mı! dedi Saliha Hanım'a.

- Var.

- Kuru nane, maydanoz, ıhlamur?

- Hepsi var.

- İspirto şişesini getiriniz bana. İki taze yumurta kırınız, akını bir tabağa koyunuz getiriniz. Bir küçük cezve nane maydanoz, bir küçük cezve ıhlamur kaynatınız.

(*) Velensa: Koyun yününden örülmüş, yüzü tiftik postu gibi serçe parmağı uzunluğunda boğumlarla kaplı bir tür battaniye.

Nahide Hanım'a döndü. Bebeğin adını sordu.

- Fikret! dedi Nahide Hanım.

Makedonya'da pek duyulmuş bir ad değildi. Nahide hanım:

- Babası rüştiyeyi bitirdi, çok kitap okur, şair Tevfik Fikret'in adı dilinden düşmez. Onun adını koydu, diye ekledi.

Odada kim varsa anlamıştı ebenin Rum olduğunu. Kırkında gösteren, devinimleri canlı, güleç bir kadındı. Kimse yadırgamadı Fikret'e gösterdiği yakınlığı. Krisula da onlara aralarından biriymiş gibi davrandı. Yirmi yıldır, Goriçka'da, yakın köylerinde, Hıristiyan ya da Müslüman, Türk, Rum, Bulgar, Arnavut demeden, yüzlerce çocuk dünyaya getirmişti o. Gelirken Yunan ordusundan kaçan Alasonyalı bir kadının hasta bebeğine bakacağını bilerek gelmişti. Bu demekti ki Goriçka'dan uzaklarda bebekle arasına giren bir savaş vardı. Bu savaş onu uzaklaştıramamıştı sağnak altında hasta bebeğin yardımına koşmaktan. İşte, savaşın anlaşılması güç yanı buydu! Alasonya'dan ayrılırlarken, sarılıp kucaklaşmışlar, helâllaşmışlardı çoğu Rum komşularıyla. Aralarında evlerinin anahtarını Rum komşusuna bırakanlar, karşılıklı ağlayanlar vardı. Krisula'yı bulmuşlardı burada. Alasonya'daki Rum komşularından birinin kızı, kızkardeşi gibiydi o da...

Ocağa yakın oturanlar geri çekilerek yer açtılar. Krisula, Fikret'i, velensasıyla ocağın önüne sırtüstü yatırdı. Kundakladığı velensasını havluyu açtı. Bütün vücudunu ispirto ile iyice ovduktan sonra, karabiberle karıştırdığı yumurta akıyla ovaladı, yeniden havlusuna velensasına sardı, çamaşırlarını değiştiren annesinin kucağına uzattı.

Ocakta nane maydanoz cezvesi kaynamıştı. Suyunu bir bardağa süzdü. Küçük bir çay kaşığıyla ilk bir iki yudumu üfleyerek Fikret'e kendi içirdi. Kaşığı annesine verdi. Kendi içirdiği gibi yavaş yavaş bütün bardağı içirmesini söyledi.

Fikret'in ağlaması durmuştu.

- Merak etme gelin hanım! dedi, naturası sağlam, birazdan

terleyecek, ateş düşecek. Kurula, havluyu değiştir, böyle bir bardak ıhlamur içir, terleyince yine havlu değiştir. Üşütme!

Nahide Hanım, buraya kadar dediklerini gözleri umutla ışıyarak dinliyordu, Krisula "Yeniden üşümesin bebek!" diye yineleyince tasalandı:

- Eh, dedi, elimden gelirse...

Nane maydanoz bardağı dibine yaklaşırken, küçük Fikret, başına sağa döndürdü, ağzını kaşıktan kaçırdı. Gözkapakları kapanmıştı,

Krisula:

- Uyuyacak! dedi, uykusu geldi, bırak uyusun!

Saliha Hanım'a döndü:

- Saliha Hanım ablacığım şimdi zahmet olmazsa bir kahveni içeceğim...

Emine Hanım mutfağa dönmüştü. Saliha Hanım kendi pişirdi kahveyi. Yağmur o ara durur gibi oldu. Krisula'nın gözü penceredeydi. Kahvesini bitirince gitmeye hazırlanıyordu. Birden gök gürültüleri şimşeklerle yeni bir sağanak boşandı, gitmekten vazgeçti, Fikret'e baktı gülümsedi. Başını annesinin koluna bırakmış, yüzünde ter damlaları belirmeye başlamıştı; kurtuluyordu çocuk.

- Uyudu, dedi, iyileşiyor!

Nahide Hanım:

- Allah senden razı olsun! dedi.

Krisula:

- Sizin de yardımcısınız olsun! diye karşılık verdi.

Nereye gittiklerini sordu.

Nahide Hanım:

- Bakalım erkekler ne karar verir! dedi. Belki Florina'da kalırız, belki Manastır'a geçeriz! İkisinde de yakınlarımız var...

Krisula:

- Dinleyiniz, dedi, benden size bir gâvur öğüdü: Doğru Manastır'a gidin. Hiç Florina'da eğlenmeyin, Florina Rumları

karışıktır. Ya çok iyi olurlar ya çok kötü! Ortası yok Florina'da. Manastır Avrupa! Konsolosluklar var, Manastırlılar insan ayırmaz. Manastır'a giderseniz başınız ağrımaz.

Selâmlıkta, erkeklerin odasında ocak yanıyordu. Hüseyin Ağa'yı, Raşit Çavuş'u, orta yaşını aşmış dört arkadaşlarını o odaya almışlardı, onlarla Zülfikar Bey ilgileniyordu.

Hüseyin Ağa ilk sözlerinde Rıza Bey'i hayırla rahmetle andı. Kapısı uzak yakın ayırmadan her gelene açıktı rahmetlinin. Kimbilir kaç yüz kişiyi ağırlamıştı bu oturdukları odada kendi gibi. Çok iş yapmışlardı Rıza Bey'le. Sayesinde iyi para kazanmıştı! "O kazandı ama, ben daha çok kazandım!!" diyordu. Son on yıldır hasretti Rıza Beye, Goriçka'da konaklarken kavuşacaklarını umuyordu. Akrandılar hemen hemen, belki kendi bir iki yaş daha bile büyüktü. "Eh, bu dünyada değilse öbür dünyada çok kalmamıştı kavuşmalarına!" Rıza Bey kendisinden daha talihliydi. Hiç değilse bu kara günleri görmeden gitmişti! Görecek olsa kimbilir nasıl kahrolurdu!

Hüseyin Ağa:

- Çıktık bir yola gideriz ama nereye, sonumuz ne? Bilmeyiz! Ne zaman Alasonya'dan düzüldük yola, dağa doğru tırmanırız, bir iki saat geçti geçmedi, hem arabayı sürerdim hem düşünürdüm. Anladım kitaplar ne yazmışsa hep doğru. Musa, İsa, Hazreti Muhammet efendimiz ne demişler ne buyurmuşlarsa doğru! Eski kitaplar hep doğru yazar. İnsanın en büyük çilesi göç! Musa'dan beri değişmeyen çilesi! Ne mutlu doğduğu yerde yaşlanıp ölenlere! Yakup'un oğulları yersiz yurtsuz oradan oraya süründüler durdular. İbraniye'den Mısır'a göçtüler, firavuna köle oldular. Bizim de çilemiz başladı. Yersiz yurtsuz kimbilir ne kadar zaman sürüneceğiz! Onların başında Musa peygamber vardı. İndirdi değneğini, Kızıldeniz'i yardı, kavmini karşı kıyıya geçirdi, firavunun askerlerinden kurtardı. Kim geçirecek bizi Yunan'ın içinden? Kim yaracak o kan denizini?

Raşit Ağa söze girdi:

- Bugünümüze şükür, dedi. Bugüne sağ çıktık, kan döküldüğünü daha görmedik; Allah'tan umudunu kesme. Koskoca ordularımız var, hem Selânik'te, hem Manastır'da. Daha 97'de verdiler Yunan'ın dersini, yine verirler! Sen bizim arkamızda kalanlar ne oldu onları düşün önce. Canları ne oldu? Kadınları çocuklarının başlarına neler geldi, haber alamadık. Bizim arkamızdan yola çıkanlar bakalım nasıl aşacaklar bizim aştığımız o koca dağı?

Öğleye doğru yağmur kesildi. Bulutlar yükseldi, günbatısından hızla esen rüzgâr bulutları parçaladı, önüne kattı götürdü. Bulutlar, dörtnala kalkan atlar koşulu koca koca arabalar gibi doğuya doğru aktılar gittiler. Alasonyalılar sabah gün ağarırken gelmiş öğleye kadar Zülfikar Bey'in Saliha Hanım'ın konuğu olmuşlardı. Çorbalarını içmiş, kurunmuş, dinlenmişlerdi. Yol hazırlıklarına başladılar. Geçen birkaç saat kara gün dostluğu yaratmıştı aralarında. Goriçka'nın Müslüman'ı Rum'u, göçmenleri görmeye geldiler. Kimi haşlanmış bir tavuk, kimi bir somun ekmek kimi peynir kimi kaynamış yumurta getirdi, kimi erkeklere kıyılmış tütün ile sigara kâğıdı. Krisula, Raşit Ağa'nın vermek istediği parayı almadı. "Goriçka'nın konuğu oldunuz, dedi, o para benden Fikret'e yol harçlığı olsun!"

Göçmenler, Goriçkalılardan sarılıp öpüşerek, gözleri yaşlı ayrıldılar. Küçük Fikret'in ateşi düşmüş, öksürüğü yumuşamıştı. Saliha Hanım, Zülfikar'ın bebekliğinden başlayarak, çok yakıştırdığı, sağa sola dağıtmaya kıyamadığı bazı giysilerini saklardı. Sandıkları karıştırdı. Zülfikar'ın altı yaşındayken, Rıza Bey'in Selânik'ten getirdiği muşamba pardösüsünü buldu. "Yağmura tutulursanız Fikret'i sararsın" diye Nahide Hanım'a verdi. Havlularıyla velensayı "Dönüşünüzde geri getirirsiniz" diye almadı. Göçmenler on iki aileydiler. Yedi tek atlı araba, üç çift atlı araba, iki öküz arabasıyla çıkmışlardı yola. Arabaları ailelerin yaşlı erkekleri sürüyorlardı. Genç erkekler, kimi atlı kimi yaya, omuzlarında namluları yere dönük mavzerleri, yürüyüş kolunun iki yanını almışlardı. Sağmalları, katırları, eşekleri arabalarının

arkası sıra geliyor, köpekleri arabalarının yanından ayrılmıyorlardı.

Göç Goriçka'dan Kaylar'a doğru yola düzüldü. Kaylar, Sarıgöl, Aydos üstünden Florina'ya geçeceklerdi. Silâhlı erkekleri, arabalarının gerisine bağlı inekleri, keçileri, dilleri dışarda arabalarına hayvanlarına göz kulak olan köpekleriyle uzaklaşıyorlardı.

Uğurlayanlar bir süre konağın önünde kaldılar, arkalarından el salladılar. Yolcular bir kurşun atımı uzaklaşınca dağıldılar. Zülfikar Bey, yarından sonra birlikte Manastır'a gideceği gönüllü arkadaşlarını dolaşmaya çıktı. Saliha Hanım ile Emine Hanım, üst katta, pencereden daha bir süre izlediler konuklarının uzaklaşmalarını. Yürüyüş kolu, yokuşlarda görünüp inişlerde gözden kaybolarak ovada küçüldü. Köseler'e yaklaşıyorlardı ancak. Rüzgâr batıdan yüklü yeni yağmur bulutları getirdi. Gök hızla karardı. Bulutlar neredeyse evlerinin çatısına kadar alçaldı. Aceleci bir iki şimşek, koşuşan gök gürültüleriyle yağmur indirdi. Emine Hanım, göçmenlerin yağmura yakalandıklarını düşündü. Bildiği bir iki dua mırıldandı ovaya bakarak. Artık görünmüyorlardı. Camların önünde, ertesi sabah Görce'ye kendi gidişlerini görür gibi oldu. Sanki yine kendisi camdan bakıyor, arabanın içinde Saliha Hanım'ı, Şükriye Kadın'ı, arabayı süren Hamza'yı, yanları sıra atı üstünde Zülfikar Bey'i görüyordu. Kendisi Saliha Hanım'ın yanındaydı. Zülfikar Bey öne geçiyor, geride kalıyor, o ise Zülfikar Bey'den ayıramıyordu bakışlarını. Yarından sonra Görce'den, Goriçka'ya uğurlayacaktı Zülfikar Bey'i, ayrılacaklardı. Bir daha kimbilir ne zaman kavuşurlardı? Gözleri hafif yaşardı. İç çekti. Başını döndürünce Saliha Hanım'ın oturduğu yerden kendisine baktığını gördü.

6

Goriçka'daki konak, 20 ekim günü boşaltıldı. Önde, Hamza'nın sürdüğü çift atlı yaylı arabaya, yanlarına bohçalarıyla

Şükriye Kadın'ı da alarak, Saliha Hanım'la Emine Hanım bindi. Öbür iki arabaya savaşta yağmadan kurtarmak istedikleri bakırlar, kilimler ile yatak yorgan takımlarını yüklediler, arabaların gerisinden gelen büyükbaş hayvanlarıyla, Görce'ye gitmek için sabah erkenden yola çıkıldı. Zülfikar Bey'le dört adamı, atlı olarak bu hüzünlü göçe eşlik ediyorlardı.

Goriçka'da konaktan son çıkan Saliha Hanım oldu. Konağın kapısını kendi çekti kapadı, kilitledi. Konuşurken sözcükleri karıştırmasından, sesindeki titreyişten ne kadar üzgün olduğu belli oluyordu. Yolculukları boyunca üzüntüsü dinmedi. Yol, ormanlar arasında dağa sararken, aşağıda gerilerde kalan Goriçka'dan, göründüğü sürece bakışlarını ayıramıyor, köyün dağınık yapıları arasında konaklarını görmeye çalışıyordu. Yarım saat sonra girdikleri koyun karşı yamacı Goriçka'nın görüntüsünü kapadı. Saliha Hanım sustu, dalgınlaştı. Arabadakiler, neden sonra, yüzünün o üzgün görüntüsü, titreyen sesiyle: "Bakalım, dönüş nasip olur mu?.." dediğini, iç çektiğini duydular.

Sekiz saat süren yolculukları, arada sağanağa çeviren hiç durmayan yağmur dışında olaysız geçti. Görce'de, kızkardeşi Sabiha Hanım'ın avlusunda arabadan inerken Saliha Hanım konuşmasını unutmuş gibiydi. Kendiliğinden tek söz etmiyor, sorulanlara tek sözcüklerle karşılık veriyordu. Duyduğu üzüntü, yolculukları boyunca yüzüne çektiği çizgileri çizmiş, tamamlamış sanılırdı. Bundan sonra o çizgiler hiç değişmeyecek, kalan ömrünü Görce'de, kızkardeşinin avlusunda, arabadan indiği, yere ayak bastığı andaki o üzgün yüzüyle geçirecekti. Ertesi sabah Görce'den Goriçka'ya dönen Zülfikar Bey'i, o üzgün yüzü, bir iki sözcüğü aşmayan konuşmalarıyla yolcu etti. Emine Hanım Zülfikar Bey'i uğurlarken, yaşından beklenilmeyecek bir olgunluk gösterdi. Zülfikar Bey arabasına bininceye kadar kendini tuttu. Yüzünün bütün pembeliği uçmuş, başına gelişigüzel attığı siyah çarşafının uçları altında elleri titriyordu. Araba yola çıkıncaya kadar kımıldamadan olduğu yerde kaldı. Araba, evlerinin bulunduğu

sokaktan Goriçka yoluna çıkınca, annesinin elini duydu eli üstünde. Annesi ile Saliha Hanım arasında eve dönerken gözleri yaşlarla doluydu.

Zülfikar Bey'le adamları atlarını Görce'de bıraktılar. Eşyaları getirdikleri çift atlı arabalardan biriyle Goriçka'ya döndüler. Arnavutluk'tan Yunanistan'a geçinceye kadar annesinin yüzündeki değişme Zülfikar Bey'in gözünün önünden gitmedi, O, sağlıklı ruhlu yaşam dolu kadının bir gün içinde böylesine değişerek durgunlaşmasını sadece ayrılıklarına bağlayamıyordu. Çocukluğunda babasının yaşamında ikinci bir kadın olduğunu öğrendiği gün, eve dönünce annesinin bakışlarında ayrımına vardığı hüzüne benzemiyordu bu değişiklik. İlki kapalı havalarda yapraklarda kalan yağmur damlaları gibiydi. Çok geçmeden bulutlardan çıkan güneş vurunca karanlığı dağılmış, ışımıştı. Şimdi gördüğü yerleşen yastı, onulmaz bir acının yer eden çizgileriydi annesinin yüzünde. Bir gerçeği belli belirsiz sezer gibi oldu Zülfikar Bey. Daha yakınlarında tek silâh sesi duyulmadan, savaşın yaşayışlarının gidişini bütünüyle değiştirecek acılarını çekiyordu şimdiden annesi.

Gramos dağlarını aşıp Nestoran'a doğru inerlerken, aşağılarda dört bir yana giden bütün geçitlerin, makilikler arasında kıvrıla kıvrıla ovaya ulaşan dağ yollarının benek benek göç kolları ile dolu olduğunu gördüler. Savaş üç gün içinde bölgede yaşayan bütün Türkleri göçebe etmişti. Yollardaki benekler ağır ağır kımıldıyor, göç yolları güneydoğudan kuzeybatıya doğru akıyordu. Onlar ise kuzeyden iniyorlar, göçenlerin geldiği yöne doğru ilerliyorlardı. Yolları üstünde karşılaştıkları göçmenlerin çoğu, bir eşek yükü eşya, yedeklerinde çektikleri bir keçi ile çıkınışlardı yola. Kadınlar kucaklarında bebekleri, erkekler omuzlarına bindirdikleri küçük çocuklarıyla yol almaya çalışıyorlardı dinmeyen sağanak yağmur altında. Bir göç kolunda yaşlı babasını sırtına almış genç bir erkek gördüler. Yol kıyısına atılmış sofra tahtaları, ayran dibekleri, tencereler kazanlar görüyorlardı sık sık.

Yürüyecek ayakta duracak gücü kalmamış, yol kıyısına yığılmış inleyen yaşlıları, ağlayan çocukları, yüklü hayvanların semerlerinde eşyaları atarak boşalttıkları yere, kucaklayıp bindirmeye çalışanlarla karşılaşıyorlardı.

Konuştukları yaşlı bir göçmenden, Yunan ordusunun Alasonya'yı aldıktan sonra Serfice'ye doğru ilerlediğini öğrendiler. Yunan ordusu Alasonya ve Serfice arasında katırların bile zor yol aldığı Sarandoporo geçidini aşmış Serfice'ye yaklaşıyordu. Bizimkiler çekiliyorlardı. Yanlarında ekmek peynir, yiyecek ne varsa yaşlı adama verdiler. Yapabilecekleri tek yardım buydu.

Öğleye doğru Nestoran'a yaklaşırlarken, yolları üstünde önleri sıra tek başına giden bir adam gördüler. Uzuna yakın boylu genç bir adamdı. Üç gündür sakal tıraşı olmamış avurtları çökmüş yüzüyle aşırı yorgun görünüyordu. Ayakları gövdesini taşır gibi değil, gövdesi geride kalan ayaklarını çeker götürür gibi sallantılı bir yürüyüşü vardı. Derilerine yapışan giysileriyle ip ip olmuş yapışmış saçlarına bakılırsa saatlerdir yağmur altındaydı. Arabayı yanında durdurdular, adamı aldılar.

Yanlarından kasasına çaktıkları direkler üstüne gerdikleri bir tente ile örtmüşlerdi arabalarını; yağmurdan korunabiliyorlardı. Adam üstünden başından sular sızarak girdi arabaya, Nestoran'a varınca indiklerinde oturduğu yer bir kova su dökülmüş gibi ıslaktı.

Üstelemiyor bir şey sormuyorlardı adama. İyi gelir, ısıtır diye bir şişe konyak almışlardı yanlarına, Zülfikar Bey, konyak şişesini uzattı. Adam almak istemedi ilkin. Açtı, ortadaki sepetin dibinde kalan birkaç elmaya takıldı bakışları. Sepetten bir elma aldı verdi Kasım. Elmayı aldı, ısırdı, bir iki kez çiğnedikten sonra ağzındaki elma parçasını unuttu, kımıltısız çeneleri, yanağında elma parçasının şişiyle daldı gitti. Az sonra bir kez daha çiğnedi, yine durdu, gözlerini yumdu. gözlerinin önüne, hatırına her ne geldiyse ürktü, başını iki yana salladı, gördüğü görüntüleri silmeye gözlerinin önünden uzaklaştırmaya çalıştı.

Ekrem'di adı. Alasonya'dan kaçmıştı. Otuz altı saattir yollardaydı. Anlattıklarını dinleyenler aklının yerinde olmadığını sanırdı. İki gün önce öğleden sonra başlamışlardı top seslerini duymaya. "Ne zaman başladı top sesleri koştum eve..." Dalıyor, bir süre kesiliyordu anlatması. "Karım, kızımla oğlum birbirine sarılmış hep birden ağlaşıyorlardı..." Yine dalıyor, görür gibi oluyordu yaşadığı o karabasanı. Yeniden konuşmaya başlayınca kopuyordu anlattığı olayların sırası. "Gözümün önünde gittiler!.." Yine susuyor. "Keşke kurtulmasaydım! Keşke yaşamasaydım!.." Dizine indiriyordu yumruğunu, "Keşke ben de ölseydim onlarla birlikte."

Zülfikar Bey:

- Isıtır, iyi gelir! diye bir daha uzattı konyak şişesini.

Bu kez geri çevirmedi, aldı yudumladı.

Evlerinin kırk elli adım ötesinde cami vardı. Karanlık basarken mavzer sesleri gelmeye başladı minareden. Avluya çıktı, minarenin şerefesinde iki hocanın ellerinde mavzerler: "Allahtan korkmazlar! Kâfir köpekler! Sizin yeriniz cehennem! Cehennemde yanacaksınız!" diye lânetler yağdırarak güneye doğru ateş ettiklerini gördü. Sonra öbür minarelerden de mavzer sesleri geldi. Dışardan makineli tüfekler karşılık vermeye başladı. Eve girdiğinde karısı çocukları giydirmiş "Kaçalım!" diyordu. "Kaçalım ama nereye?" "Karım aceleyle bir kez daha kaçalım deyince, ben de kaçalım dedim. Çarşıda kunduracılık yapardım ben. Dükkânım hiç aklıma gelmedi. Atımız arabamız yoktu. Kızım on yaşındaydı oğlum sekiz, tuttuk ellerinden kaçtık..." Yine daldı. Bir titreme geçirdi.

Başına gelenler anlaşılmıştı yanında karısı çocukları olmadığına göre!.. Arabadakilerin hiçbiri karısının çocuklarının başına geleni sormadı. Neden sonra Kasım, yavaş sesle:

- Elmanı ye! dedi.

Zülfikar Bey:

- Bir yudum daha al! diye konyak şişesini uzattı.

"Nasıl kaçtık o karanlıkta, nasıl çıktık Alasonya'dan anla-

madım. Hâlâ anlamam! Biz Alasonya'dan çıkarken mavzerler susmuştu minarelerde. Ağlama, çığlık, küfür kadın erkek çoluk çocuk sesleri... Biz gecenin ayazında kırda bağlar arasında bulduk kendimizi. Ben esas Deskatiliyim. Orda, bir Rum usta yanında öğrendim sanatı. Başka kaçanlar vardı önümüzde yakınımızda. Biz tuttuk Deskati yolunu. İki üç saat dayanabilsek yürüsek Deskati'de olurduk. ...Birden bir projektör geçti üstümüzden. Yere kapanamadan yakalandık! Bir makineli tüfek takırdadı taradı hem önümüzü hem arkamızı hem bizi! Yere kapanmıştık ama geç! Makineli sustu, yarıya kadar doğruldum, ne karımda doğrulma kımıldama vardı ne çocuklarda. Seslendim birinden ses gelmedi!.. Bak şu Allah'ın işine! Ben onların yanındayken, bir karış yanında, önce ittim onları yere kapadım, ben sonra attım kendimi yere, bana tek kurşun değmesin onların üçü de can versin?..."

Yine sustu bu kez kendi istedi konyak şişesini. İstediğine pişman olmuş gibi küçük bir yudum içti bıraktı.

"Bilemedim ne yapayım. Baktım sesler gelir yakından. Rumca sesler." *"Embroz!"* dedi biri. Belki on kişi *"Embroz!(*)"* diye karşılık verdi. Başım döner kulaklarım uğuldardı. Şaşkındım. Düşünmeden ayağa kalkayım dedim. Projektörler yandı. Başladı bana doğru taramaya. Tam üstüme gelmeden düşünmeden atmışım yere kendimi. Işık üstümü yaladı geçti. Baktım, sesler yaklaşır Yunanlar gelir gördüm. Ellerim kan içindeydi. Çocuklarım karımın yaralarından kan bulaşmıştı. Sırtıma sürdüm avucumdaki kanı. Yüzükoyun karıma çocuklara sokuldum uzandım. Üç Yunan eri geçti üstümüzden. Süngüleri yere dönük. Biri fener tuttu. *Nekroz(**)*, dedi. Kestim soluğumu. Kanlı sırtımı çocukların, karımın yaralarını dolaştı fener. Kimbilir kaçar kurşun yemişlerdi makineliden. Erlerden biri süngüleyecekti bizi. Arkadaşı: *"Nekri!(***)"* dedi, geçtiler gittiler. .... Orada çektim çekeceğim acıyı! Yattığım uzandığım yerde. Nasıl bıraktım onları orda, nasıl

---

(*) Embroz: İleri
(**) Nekroz : Ölmüş
(***) Nekri : Ölmüşler!

kalktım anlamadım. Kim tuttu kaldırdı beni yerimden? Yolda hep düşündüm. Acı, kaldırdı, acı yürüttü, yürüdükçe yorgunluk, kaçmak kurtulmak derdi.. acımı kesti. Deskati'ye kadar gizlene gizlene yattım kalktım yürüdüm gece yağmur altında..." dün bütün gün yürümüş, gece karanlığında kurttan sırtlandan korunmak için bir Arnavut köyüne sığınmış, bu sabah gün ağarırken yola çıkmıştı. Çalcılar köyüne gidiyordu. Çalcılar'a gelin gitmişti ablası. Beş yıl var görüşmemişlerdi. "Bakalım, bulacak mıydı Çalcılar'da?.."

Türk-Arnavut Müslümanı bol bir köydü Nestoran. Bir hana indiler. Ocak ateşinde kurundular, karın doyurdular. Ertesi gün gönüllü yazılmak için Manastır'a gideceklerinden söz ettiler Ekrem'e. Ekrem üç yıl askerlik yapmış, onbaşı olarak tamamlamıştı hizmetini. Manastır'a gitmek, gönüllü yazılmak, çocuklarını karısını öldürenlere karşı savaşmak yaşama döndüren yeni bir umut oldu Ekrem'e. Sofraya otururken isteksizdi. O umutla iştahı açıldı, karnını doyurdu. Handan çıkıp yeniden arabalarına binerken değişmişti. Karısı ile çocukların ölülerini, yerde, açıkta, kurda kuşa yem olacak gibi bırakıp gitmekten duyduğu vicdan azabını hafifletecek bir neden bulmuştu.

22 ekim günü gönüllüler toparlanamadı. Savaşın başlamasından beri geçen dört gün beklenmedik yeni dertler açmıştı başlarına. Kimi Zülfikar Bey gibi Arnavutluk'taki yakınlarının yanına götürmüştü ev halkını; kimi düşmanın uğramayacağı dağ köylerine. Bazıları gidecek sığınacak yerleri olmadığı için, köylerinde, yakınlarının yanında kalmayı, onların yazgısını paylaşmayı seçmişti. Başlarına her ne gelirse birlikte gelecek, sağ kalırlarsa birlikte sağ kalacaklar ölürlerse birlikte öleceklerdi.

7

Savaş başlamadan önce gönüllü gideceklerin sayısı yetmiş dördü bulmuştu. 23 ekim sabahı Goriçka'daki konağın önünde

toplanan on dokuz kişi vardı ancak, Zülfikar Bey'le yirmiyi, Alasonyalı Ekrem Onbaşı ile yirmi biri buluyorlardı.

Zülfikar Bey, gelen gönüllüler arasında İsmail'i göremeyince, nerelerde kaldığını sordu Cafer'e. Son bir hafta içinde hiç görünmemişti İsmail. Bir hafta öncesine kadar her karşılaşmalarında kendileriyle birlikte gönüllü gideceğini söylüyordu. Zülfikar Bey'e. Niye gelmemiş, görünmemişti?

Cafer:

- Bu on gün içinde ben bir kez gördüm yüzünü, o da Görce'ye gittiğiniz gün, arkanızdan, öğleye doğru geldi, Manastır'a ne gün gideceğimizi sordu, söyledim.

- Ne dedi?

"Kaç gündür anamı yanlarına bırakacağım bir kapı aradım, uğrayamadım. Bugün Kaylar'a gitmekti niyetim. Gitmeden beyi göreyim dedim. Yarın Kaylar'a gider akşama dönerim" dedi, gitti. İki gündür gene ortada yok! Dediği gibi Kaylar'a gitti mi, gidip Kaylar'da mı kaldı? Yoksa köyünde mi? Bilenle karşılaşmadım!

Gerçekte, İsmail bir aydır oyalıyordu Zülfikar Bey'i. Gönüllü gitmeye hiçbir zaman aklı yatmamıştı. Gönüllü gitmek için nasıl can attığını gördüğü Zülfikar Bey'e, bunca iyiliklerinden cömertliklerinden yararlandıktan sonra, gönüllü gitmeyeceğini söyleyemezdi. Hikmet Bey, Zülfikar Bey'e olan yakınlığını biliyordu. İki hafta önce Uçana'ya uğradığında: "Sen de gönüllü gidiyor musun?" diye sormuştu.

Zülfikar Bey'le Hikmet Bey'in aralarının iyi olmadığını yıllardır çekiştiklerini bilen İsmail, sorunun gerçekte "Sen de beyinle birlikte gönüllü gidiyor musun?" demek olduğunu çabuk anladı. Yıllardır Hikmet Bey'in önünde Zülfikar Bey'den yana olduğunu saklamayı becermişti. Yine en doğru, en yansız karşılığı bulmakta zorluk çekmedi:

- Yaşlı anamı kime bırakayım? Bir ben kaldım evde elinden tutan...

Hikmet Bey'in o ara bütün istediği bu kadarlık bir yansızlıktı ondan.

- Aferin, dedi, anana hayırlı evlat ol!

İsmail gönüllü gitmekten kurtulmanın çaresini kendisini arayanlardan kaçmakta, ortalarda görünmemekte buldu bu konuşmadan sonra. Zülfikar Bey'in sabahtan Görce'ye gideceğini bile bile Goriçka'ya uğradı Cafer'le görüştüğü gün. Zülfikar Bey'in Görce'den ne zaman döneceğini sordu. Kaylar dönüşü uğrayacağını söyleyip, selâm bırakarak Goriçka'dan ayrıldı. Üç gündür kayıptı yine. Bir yandan gönüllü gitmekten kurtulup bir yandan da Hikmet Bey'i kırmadan Zülfikar Bey'i oyalayacak bu türlü dolaplar çevirmek, olsa olsa onun gibi bir köylü kurnazının becerebileceği işlerdi.

23 ekim sabahı, Goriçka'da konağın avlusunda toplanan gönüllülerin yola çıkması İsmail'in yüzünden yarım saat gecikti. Gideceklerin hepsi sözleştikleri saatten önce geldiler, bir İsmail yoktu ortalarda. Yağmur toplanmalarından az önce durmuş bulutlar yükselmiş aralanmışlardı. Bir çeyrek yarım saat sonra başlayabilirdi yine. Oyalanmadan yola çıkmaları iyi olurdu. Zülfikar Bey, İsmail'in yolundan ayıramıyordu gözlerini. Önce: "Neredeyse gelir!" diyordu. Az sonra "Nerelerde kaldı bu çocuk?" diye hem kendini hem arkadaşlarını avutmaya çalıştı. Arkadaşları Zülfikar Bey'in daha çok üzülmemesi için sabırsızlıklarını belli etmemeye gayret ediyor susuyorlardı. Zülfikar öfkelenmeye başlayıp da:

- Hiç böyle yapmazdı! Ne oldu buna, düştü bacağını mı kırdı? deyince,

İğnelili Mümin Pehlivan:

- Dün karşıdan gördüm, koşa koşa yürürdü, turp gibiydi! dedi alaylı bir tonla.

İğneli İsmail'in köyüydü. Kuzeyden yana Uçana'nın bir kurşun atımı altında kalırdı. Ötekiler belli belirsiz gülüştüler. İçlerinden biri:

- Uyurken yatakta kırmıştır bacağını! dedi.

Mecnun Kaptan:

- Hiç üzme canını Bey! dedi gülüşmeler arasında, onun gelmeye niyeti yok!

- Ne biliyorsun?

- Niyeti olan adam gelirdi! Nasıl biz kaltık geldik o da gelir burda olurdu!

Zülfikar Bey inanamıyordu İsmail'in gelmeyeceğine! İnanmak da istemiyordu:

- En azından haber verirdi!..

Mümin Pehlivan:

- Sen onun haber mi vermesini beklerdin? Tam buldun haber verecek adamı! dedi.

Zülfikar Bey kırılmıştı, üzgündü:

- Bunca yıldır hiç böyle yapmadı bana!..

Mümin Pehlivan, ötekilerin duymayacağı gibi belli belirsiz mırıldandı:

- Sana!..

Zülfikar Bey:

- Öyleyse yola çıkalım; dedi öne düştü.

Davrandılar. Zeleniç'e doğru yola düzüldüler. Mümin Pehlivan Cafer'i kolundan tuttu, yavaşlattı, Zülfikar Bey'den dört beş adım geride kaldılar. Az önce mırıldanarak başladığı sözünü tamamladı:

- Sana elbet göstermez iç yüzünü diyecektim, yarıda kestim. Senin ekmeğini yer nasıl göstersin sana iç yüzünü! İsmail'in ne mal olduğunu nasıl olsa gün gelir kendi anlar dedim sustum...

Cafer:

- İyi ki demedin, dedi, ben de öyle yaparım, bazı işlerine karışmam susarım. Beyin tek kusuru, saflığı! Yakın tuttuklarına hep candan gönülden inanır...

Mümin Pehlivan başaltına güreşirdi panayırlarda, büyük düğünlerde düzenlenen güreşlerde. Yaşı otuzu bulmuş sırtı yere gelmemiş, pes etmemişti henüz. Epeyi geniş namı vardı Makedonya'da. Kıvrak güreştiği için ayrıca sevilirdi. "Ah!" derlerdi, "şöyle yirmi yirmi beş okka daha ağır olsa, başa güreşse Koca Yusuf'la güreş tutardı Alimallah!" Gerçekte başaltını bile tutmuyordu ağırlığı.

Gönüllülerin en yaşlısı otuz altı yaşını bulan Mecnun Kaptan'dı. Doğru adı Süleyman'dı kaptanın. Başkalarının delilik sayacağı derecede dürüst davranışları toksözlülüğü yüzünden Mecnun takmışlardı adını. Deliliklerinden biri bütün Kaylar köylerinde dillerdeydi. Bölgede ekini çiğnemek ağır günah sayılırdı. Süleyman Kaptan bir gün, avda ardına düştüğü tavşanı tarladan tarlaya kovalarken ekili bir tarlaya dalmış üç dört sap ekin çiğnemişti sağ ayağıyla. Kendini ekinin dışına atınca, hemen kundurasının sağ tekini çıkarıp tarlanın kıyısına bırakmış: "Te bu meretle çiğnedin ekini!" demiş üç yıl ceza vermişti sağ ayağına. Üç yıl kundurasız çorapsız gezecekti sağ ayağı! Gerçekten de o günden sonra karşılaşanlar hep sağ ayağı çıplak görmüşlerdi onu. Bir süre sonra ekin sahibinin: "Yapma etme, bir kazadır başa gelmiş, ben hak aramadım senden, çoktan bağışladım!" demesine; "Niçin bağışlarsın, niçin bağışlayasın?" diye karşılık vermiş, "bağışlarsan günaha girersin! Bırak günah işleyen cezasını çeksin, görene ibret olsun!" O inatla bir yaz bir kış çıplak ayakla dolaştıktan sonra, "Bir tutam ekine bu ceza yeter!" diyenleri dinleyerek, nasır bağlayan ayağını bağışlamış çorap kundura giydirmişti.

Kaptanlığı ise 1906 yazı harmanını kaldırırken, hakkının dört katını almaya kalkan aşar mültezimini omuzundan vurup dağa çıkması yüzünden takmışlardı. Hürriyetin ilânından sonra af çıkınca köyüne dönmüştü ancak. Böylece yirmi beş yaşına kadar İspansalı Sarı Süleyman olan adı, önce Mecnun Süleyman'a, aşar mültezimini vurup dağa çıkınca da Mecnun Kaptan'a dönmüştü.

İyi nişancıydı. Nişan aldığı hedefin metelik kadar açığını görmesin, tetiğe asılır vururdu. Dağda kaldığı on dört ay boyunca Kaylar candarmasını çok koşturmuştu ardından. Kimseyi soyduğu, haraç istediği duyulmamıştı. Sadece hükümete teslim olmuyordu. Uğradığı her köyde ağırlıyorlar, seve seve karnını doyuruyor, saklıyorlardı. "Suçum günahım olsa kendim verirdim kendi cezamı" diyordu. "Nasıl attım çarığı ayağımdan, verdim cezasını,

o hırsız aşarcıyı haksız vursaydım, tek kurşun sıktım onun sağ omuz iliğine, kendi sağ omuz iliğime iki kurşun sıkardım! Teslim olmam ben böyle hırsızlara arka çıkan hükümete! Kaç teneke buğday çıktı tarlamdan konu komşu gördü, hepsi bilir doğruyu, o hırsız bir teneke yerine dört teneke aşar almaya kalktı benden! Yedirseydim ona çoluğumun çocuğumun rızkını ben de hırsız olurdum, ortak olurdum ona!"

Halk sevmişti Mecnun Kaptanı. Bölgenin saz şairlerinden biri destanlaştırmıştı hikâyesini:

Koçana dağlarında bir sarı yılan
Kaylar candarmasını durdurdu divan!

dizeleri belleklerdeydi destanın. Bütün Kaylar köylerinde övgülerle yinelenirdi.

Gönüllülerin en genci ise henüz yirmi ikisini süren Zülfikar Bey'di. Aralarında kimse aklına getirmiyordu en küçükleri olduğunu onun. Gerçekte Zülfikar Bey'e özgü bir ayrıcalıktı bu. Çok küçük yaşlardan beri öyle ölçülü bir tutumu vardı ki büyükler, babasının arkadaşları bile akranlarından biri gibi davranmak gereğini duymuşlardı ona.

Manastır, şube başkanının dediği kadar yakın değildi Goriçka'ya. Hiç durmadan yürüyecek olsalar, en çabuk adımlarla en az on iki saat çekerdi. Zeleniç, Aydos üzerinden Banitza yolunu seçtiler. Banitza'da Manastır trenine yetişecekler, yollarını beş saat kısaltacaklardı.

Yolculuklarının en talihli yanı yağmurun durması oldu. Bulutlar hiç alçalmadan doğuya doğru aktı gökte. Kaç gündür sürekli yağmurlardan balçıklaşan yolun ayak bileklerini bulan çamuruna aldırmadan yağmura tutulmadıklarına şükrettiler.

Zeleniç'e gelinceye kadar Zülfikar Bey, arada bir dönüp gerilerine bakıyordu hâlâ.

Mümin Pehlivan tutamadı kendini:

- Bey sen hâlâ İsmail'i mi beklersin?

- Belki yetişir diye geçer aklımdan!

Mecnun Kaptan:

- Geçmesin Bey, dedi.

- Niye?

- İster misin doğru söyleyeyim sana?

- Söyle?

- Sen çok güvenme o İsmail'e!

Zülfikar Bey, Kaptan'a doğrudan karşılık vermedi.

Cafer'e döndü:

- Duydun mu?

Cafer olumlu bir baş işaretiyle karşılık verdi.

- Doğru mu?

Çocukluklarından beri ikisinin de İsmail'le birlikte geçmişti yılları, birlikte büyümüşlerdi.

- Bana sorma!

- En iyi sen tanırsın İsmail'i?

- Burada olsa söylerim doğru mu değil mi! Arkasından söz etmem!

- Sözü sen açsan haklısın derim. Sözü sen açmadın ben açtım. Söyle, doğru mu?

- Doğru! Kaptan haklı.

Sustular. Bir süre sadece solumaları, adımlarının sesiydi duyulan. Kısa bir küskünlük girdi aralarına. İsmail'le yalnız bırakmış gibiydiler Zülfikar Bey'i. Konuşmaları kesildi. Bir dönemeçte bir kez daha döndü geldikleri yola baktı Zülfikar Bey. Sadece ters yönde uzaklaşan tek atlı bir yük arabası gördü yokuşa saran yolda. Goriçka'dan kendilerine doğru gelen tek kişi yoktu. Düş kırıklığıyla hüzünlendi:

- Belki anası bırakmamıştır! dedi.

Pehlivan'ı, Kaptan'ı, Cafer'i dolandı bakışları. Üçü de susuyorlardı. Neden sonra Cafer, Zülfikar Bey'in sözünü karşılıksız bıraktıklarını hatırlamış gibi:

- Belki de! dedi yavaşça.

Öteden beri elini gizlemeden kâğıt oynayanlara benzetirdi

Zülfikar Bey'i. Yanındakinin eline bakmak aklından bile geçmediği için, yanındakinin belli etmeden elini görmeye çalışacağı hiç aklına gelmezdi. İlle de İsmail'i aklayacak bir neden bulmaya çalışıyordu sabahtan beri. Bulamayacak olursa bunca yıldır İsmail'in hep kendisini aldattığından kuşkulanması gerekecek, dolaylı olarak kendi de kolay aldatılan biri durumuna düşecekti. Buna razı olmuyordu gönlü. Oysa yanılıyordu. Karşısındakine güvenmek, doğruluğuna inanmak neden küçültsündü bir insanı. Aksine en güzel kanıtıydı kendi doğruluğunun. Hileyle, yalanla ikiyüzlülükle alışverişi olmadığını gösterirdi. Cafer, biliyordu Zülfikar Bey'in "Belki anası bırakmamıştır" derken neler duyduğunu düşündüğünü. Bütün Goriçka bilirdi Zülfikar Bey'in annesi Saliha Hanım'a bağlılığını. Zülfikar Bey'in ağzından duyduklarından değil, gördüklerinden, görenlerden duyduklarından bilirdi. İsmail de bilirdi elbet Zülfikar Bey'in bu yanını. Bildiği için de Zülfikar Bey'in yanında ikide bir anasından söz açar, annesine çok bağlı bir evlât gibi görünmeye çalışırdı. Zülfikar Bey'in gözüne girme numaralarından biriydi bu da. Oysa bütün konukomşuları, yıllardır tanıktı İsmail'in anasını nasıl iteleyip kakaladığına, ezdiğine...

Banitza'ya öğle ezanı okunurken vardılar. Yolcuydular, namaza yetişmeleri beklenemezdi. Tren biletlerini almak için doğru istasyona gittiler. İstasyonu korumakla görevli candarmalar, çapraz fişekliklerini kuşanmış yirmiyi aşkın genç adamın istasyona daldığını görünce kuşkulandılar. Kimliklerini görmek nereden gelip nereye gittiklerini öğrenmek istediler. Trenin gelmesi yakındı. Candarmalara dert anlatmaları uzarsa treni kaçırabilirlerdi. Tartışmalarına istasyon şefi yetişti. Şef, Zülfikar Bey'i tanıdı. Mecnun Kaptan'ın namını şanını duymuş, Mümin Pehlivan'ın üç ayrı yerde güreşlerini görmüştü. Sevgiyle sırtlarını okşadı. Candarmalara: "Onlar vatan için çıkmışlar yola!" dedi, "Onlara yardımcı olmak bizim vatan borcumuz!" Yol paralarını devletin çekmesi gerektiğini, tayınlarını çıkarmanın, yatacak yerlerini

sağlamanın devletin görevi olduğunu söyledi. "Sizi trene ben bindireceğim, bilet almayacaksınız!" dedi.

İstasyondaki öbür yolcular başlarına toplanmış dinliyorlardı tartışmalarını. Coştular, aralarında "Yaşa memur bey!" diyenler, alkışlayanlar oldu şefi. Az önce ters yöne geçen trenden inip, kendisini beygirle karşılamaya gelecek oğlunu bekleyen Zeleniçli bir yolcu vardı aralarında. İki saat önce Manastır'dan binmişti geldiği trene. Gönüllülerin başı Zülfikar Bey olduğunu anlamıştı. Yaklaştı:

- Geç kalmışınız bre aslanlar, diye girdi söze.

- Neye? Savaş yeni başladı!

Mecnun Kaptan:

- Bugün beşinci günü! diye ekledi.

- Yeni başladı ama, beş günde bizim ordu Sırpların işini bitirdi bile! Kumanova'da Sırp ordusunu bozdu! Size iş bırakmadı!

Zülfikar Bey:

- Alasonya'da, Serfice'de durum kötü, dedi.

Şef:

- Edirne'de de, diye karıştı söze.

Adam:

- İyi ya oralara gidin derim ben de!

- Ordu merkezi Manastır'da. Biz merkeze gönüllü yazılmaya gidiyoruz. Merkez bizi nereyi uygun görürse oraya gönderir...

Memur:

- Haklısınız, doğru yapıyorsunuz; diye arka çıktı Zülfikar Bey'e...

Bindikleri tren Karaferye'den kalkmıştı. Yenice, Vodina, Soroviç ile arada durduğu küçük istasyonlardan binenlerle alabileceğinin bir katı yolcu almıştı Banitza'ya kadar. Taşan yığılan kalabalıktan vagondan vagona geçilmiyordu. Koridorları dolduran yolcular arasına sıkıştılar, Manastır'a kadar ayakta yolculuk ettiler. Yolcuların çoğu, evini barkını yüzüstü bırakmış Manastır'a kaçan göçmenlerdi. Sepetlere, bohçalara sıkıştırılmış çamaşırları bir iki

parça ufak tefek eşyaları, kucaklarında susturmaya çalıştıkları ağlayan bebekleri, ayakları altında ezilerek dolaşan, kaybolmasından korktukları çocuklarıyla çıkmışlardı yola. Alasonya'dan Serfice'den kaçanların görüntüsünü veriyorlardı. Koridor pencerelerinden dışarı baktıkça uzak yakın bütün yolları göç kollarıyla dolu görüyorlardı. Treni dolduranlardan bir parçaydı her kol. Trendeki göçmenlerden bir bölümü inmiş, yollara düşmüş sanılırdı. Beş gün içinde Makedonya'da paniğin ne kadar yaygınlaştığını kanıtlayan bu göçlerin moral kırıcı görüntüsü hiç ürkütmüyordu Zülfikar Bey'le arkadaşlarını. Onlar savaşa gidiyorlar, göçenler savaştan kaçıyorlardı. Bindikleri trende onları buluşturan savaştı. Oysa dışardan görenler bu bağlantıyı kuramazdı aralarında. Bütün bu kaçışları dışardan, hayretle izleyen bir tutumları vardı. "Ne diye evinizi ocağınızı bıraktınız? Görmüyor musunuz biz savaşa gidiyoruz! Bakın bir bize, yenilecek adamlar mıyız biz?" der gibiydiler tasalı bakışları kendilerine takılan göçmenlere! Onların da kendilerini hayretle izlediklerinin ayrımında değildiler...

Trende büyük ilgi çektiler, hayır dualar aldılar.

Küçük bir yokuşta tren durdu. Lokomotif yükünü çekemiyordu. Kondüktörler, yaşlılar, kadınlar, küçük çocuklar dışında yolcuların trenden inmelerini, yokuşun sonuna kadar yürümelerini istediler. Az sonra trende kalanların iki katı insan yığıldı hat boyuna.

Tren Manastır'a kadar başka yolcu almadı. Florina'yı Florina'dan sonra, Kato Kline, Nagoçan, Mescitli, Kınalı istasyonlarını durmadan geçti. İnecek yolcuları, istasyonlara girmeden ya da istasyonları geçtikten sonra indirdi.

Manastır'ı seferberlik görünüşü içinde buldular. İstasyona yaklaşırken demiryolunun iki yanındaki düzlükleri ordu çadırlarıyla dolu gördüler. Çadırlar arasında sınıra gönderilmeyi bekleyen erler dolaşıyorlardı. İstasyonun yan hatlarına nasıl birbirinden çözülerek sıraya sokulabileceklerini hatıra getiren vagon kalabalığı yığılmıştı. Hatlardan birinde, bir katar açık furgona

bindirilmiş sahra topları gördüler. Cepheye gönderilmek için bekliyor olmalıydılar. Niye yola çıkarılmamışlardı?..

Trenden inince peronu dolduran kalabalık arasında çıkışa doğru ilerlerlerken üç inzibat görevlisi kesti önlerini. Başlarındaki çavuş:

- Nereye? dedi.

- Cepheye!

- Cepheye, öyle mi! Gelin bakalım benimle!

Çavuş, istasyonun giriş katında bir odada çalışan komutanlarının yanına götürdü onları. Komutan yaşı oldukça ilerlemiş bir binbaşıydı. O yaşta birinin en azından general olması gerekirdi. Seferberlikte göreve çağrılmış yedeklerden olmalıydı. Binbaşı odaya sadece Zülfikar Bey'i, Mecnun Kaptan'ı, Mümin Pehlivanı aldı. Öbürlerinin kapıda beklemelerini istedi. Odada sorgusuna başladı. "Kimdiler? Kimden yanaydılar? Kimden bulmuşlardı silâhlarını, mermilerini?..."

Allah Allah! Feslerinden de mi anlamıyordu kim olduklarını? Türkçe konuşuyorlardı işte! Adları Türk adlarıydı. Mecnun Kaptan: "Elhamdüllah Müslümanız, Osmanlıyız çok şükür senin gibi!" dedi.

"Olsun!" dedi Binbaşı. "Sen beni karıştırma, sorduğuma karşılık ver! Her fes giyen, Türkçe konuşan, sizin gibi omuzunda mavzer iki dizi çapraz fişekle trenden iner elini kolunu sallaya sallaya Manastır'a girerse Manastır elden gider!.. Nereden belliydi casus olmadıkları? İstasyonu basmaya gelmedikleri? Nereden belliydi Yunan'a hizmet etmedikleri?"

Zülfikar Bey birden karşılık verecek söz bulamadı bu hiç beklemediği sorgulamaya. Mecnun Kaptan hemen:

- İstasyonu basmaya gelsek böyle mi gelirdik bre Binbaşı? dedi. Parmağımızı tetiğe değdirmediğimizi görmez misin?

İstasyonu basmaya gelsek ne yapardın sen bize üç inzibatınla? Kuşatırdık dört yandan istasyonu, açardık ateşi! Ölüler birbiri üstüne yığılırdı. Yolcu gibi trenden indik, kuzu kuzu geldik dizildik karşına!

Binbaşı:

- Sen kiminle konuşuyorsun? diye çıkıştı. Sözlerine dikkat et! Köy kahvesinde değilsin!

- Ben ne dedim sana kötü bre Binbaşım? Ne dedimse doğruyu dedim. Bak sen ne güzel dersin burası köy kahvesi değil diye. Demek anladın benim köyden geldiğimi!

Zülfikar Bey:

- Biz vatan için dövüşmeye geldik! diye söz aldı. Kısaca bir aydır gönüllü gitmek için nasıl uğraştıklarını anlattı. Arkadaşlarına silâhları satın alan, silâhlandıran oydu. Kaylar şube başkanı Manastır seferberlik dairesine başvurmalarını söylemişti gönüllü yazılmaları için...

Binbaşı bu açıklamayla yetinmedi. Zülfikar Bey'in kimliğini inceledi. Aksilik bu ya, kimliğindeki fotoğraf düşmüştü. Pehlivan'ın, Kaptan'ın kimlikleri de fotoğrafsızdı.

- Fotoğrafları nerede bu kimliklerin?.. Ne belli bu kimliklerin kendi kimlikleriniz olduğu?

Zülfikar Bey:

- Beni bütün Manastır tanır! dedi. On dakikada kırk tanık bulurum beni tanıyan...

Mümin Pehlivan'ın sabrı taşmıştı:

- Bana ömrümde kimlik soran bir sen çıktın bre Binbaşı! Ben İğnelili koca Mümin Pehlivan'ım. Makedonya'da güreş tutmadığım yer kalmadı, bütün Makedonya yüz adımdan görse tanır beni!

İstasyon telgraf memuru soluk soluğa daldı içeri. Bir telgraf uzattı binbaşıya:

- Binbaşım Zeki Paşa Hazretlerinden telgraf var!

Binbaşı elini yakacakmış gibi dokunamıyordu telgrafa. Memur ekledi:

- Acele topları istiyor!

- Hangi topları?

- İstasyonda vagonlara yüklü sahra toplarını!

Binbaşı telgrafı açabilmişti.

- Yüzbaşıyı gördünüz mü?

- Yerinde yoktu!

Memur daha uzun açıklamada bulunamadan aranılan yüzbaşı,

yanında genç bir subayla girdi odaya. Zülfikar Bey, Kaptan, Pehlivan unutulmuş, yana çekilmiş odada konuşulanları izliyorlardı.

Binbaşı telgrafı yüzbaşıya uzattı:

- Neredeydiniz?

- Hatları düzene koymaya çalışıyorduk!

- Düzene koydunuz mu?

- Henüz değil!

- Paşa Hazretleri çok acele topları bekliyor?

- Yola çıkaralım!

- Nasıl? Hatlar düzene girmemiş, açılmamış?

- Hemen açtıralım.

- Nasıl? Sabahtan beri uğraşıyorsunuz açtıramıyorsunuz hemen nasıl açtıracaksınız?..

- Çalışacağız!

- Dün savaş kazanıldı, Sırplar kaçıyor, bir günde defterleri dürüldü, topları boş yere göndermeyelim dediniz, sizin sözünüz üzerine toplar yola çıkarılmadı. Dünden beri hatlar karıştığı için bu gün yola çıkaramıyorsunuz! Ben sorumlu değilim. Bütün sorumluluk sizin!

- Emir şimdi geldi. Dün emir gelmemişti...

Tartışma yararsızdı. Kestiler, Binbaşı Zülfikar Bey'le arkadaşlarının odasında kaldıklarının ayrımına vardı.

- Siz ne bekliyorsunuz daha? Ne hakla dinlediniz bu gizli konuşmaları?

Zülfikar Bey:

- İzninizi bekliyorduk!

Derken yüzbaşı araya girdi!

- Hayrola Zülfikar Bey, buralarda işin ne?

- Gönüllü gitmek istiyoruz.

Binbaşı:

- Siz tanıyor musunuz efendiyi? dedi yüzbaşıya.

- Manastır'da Goriçka'lı Zülfikar Bey'i kim tanımaz!

Genç subay:

- Ben de Mümin Pehlivan'ı tanıdım! dedi. Geçen yaz, Kınalı'da yaman bir güreşini gördüm...

Binbaşı:

- Öyleyse siz görevinize gidin! dedi. Yüzbaşı ile genç subay çıktılar.

Kimlikleri saptanmıştı, binbaşı Zülfikar Bey'e:

- Ben bu gece nerede yatırayım sizi? dedi.

- Biz yatacak yer buluruz.

- Öyleyse yarın sabah gelin. Seferberlik dairesine göndereyim sizi...

İstasyondan çıktılar. Yağmur durmuştu. İstasyon saati 17.40'ı gösteriyordu. Günün kavuşmasına bir saat vardı daha. Göğü dolduran kat kat bulutlarla şimdiden akşam karanlığı sarmıştı kenti. Esen şiddetli rüzgâr, dağıtacağına, hızla doğuya sürüklediği bulutların yerini, batıdan getirdiği daha iri daha karanlık yeni bulutlarla dolduruyordu. Ağaç dallarından damlardan sızan yağmur damlalarını çisintilerle sağa sola savuruyor, yüzlere, çıplak ellere çarpan her damla av tüfeğinden çıkmış saçma taneleri gibi can yakıyordu.

Yerler ıslaktı, kaldırım diplerinde derelenen yağmur suları kabarmış kaldırımların üstüne taşıyordu. Drahor deresinin suları adam boyunu aşacak kadar yükselmişti. Dereyi aşan taş köprüden Aziziye Caddesi'ne geçtiler.

Mecnun Kaptan:

- Hayır bekle sen bu savaştan! dedi.

Mümin Pehlivan:

- Alan satan belli değil! diye tamamladı onun sözünü.

Zülfikar Bey:

- Düzelir...

Diyerek yatıştırmak istedi öfkelerini.

Mecnun Kaptan:

- Nasıl düzelir bre beyim? dedi. Bu askerler kimi görseler casus sanırlar. Kime baksalar düşman görürler. Bin kişi içinden geçtik geldik Manastır'a, Goriçka'dan buraya düşmana benzeten çıktı mı seni beni bu kocamış binbaşıdan başka?

Konuştukça öfkeleniyordu:

- Düşmanın yeri belli adresi belli! Göndermezler gününde topları yerine, bekletirler koca Zeki Paşa'yı, idare edemez sıraya sokamazlar karıştırırlar birbirine trenleri, sonra kalkar seninle benimle uğraşırlar!..

O gece gördüğü Manastır, darılmış sırt dönmüş gibiydi Zülfikar Bey'e. Akşam üstleri caddede bir aşağı bir yukarı korsaya çıkan o yaşam dolu gençler, Manastır'ın şuh yosmaları çapkın erkekleri yoktu görünürlerde. Kahvehaneler pastaneler şimdiden boşalmıştı. Gazinoların giriş kapılarını donatan ışıklar yanmıyordu. Çok değil daha beş altı hafta öncesine kadar Goriçka'dan her kez taşan bir özlemle geldiği Manastır'ın yabancısı gibi duydu kendini. Kapanacakları saate kadar başı dönerek eğlendiği gazinoların önlerinden kapılarından içeri hiç adım atmamış gibi geçti. Cadde, onlar üst başına varıncaya kadar büsbütün boşaldı.

Oteller doluydu. O güne kadar çok bahşişini alan bir otelci, kendi odasını verebileceğini söyledi Zülfikar Bey'e. Arkadaşlarının ne olacağını sorunca:

- Dışarıda bırakmam, onlara da birer battaniye birer yastık veririm; yemek salonu on gündür kapalı, açarım salonu, salonda geçirirler geceyi, dedi.

O gece başka yerde bulamayacakları bir karşılamaydı otelcinin gösterdiği yakınlık.

8

Zülfikar Bey erkenden yattı. Günün yorgunluğu ile yatar yatmaz uyudu. Uykusunu alıncaya kadar, yatağına uzanmasından az sonra başlayan şiddetli yağmurun gürültüsünü duymadı. Sabaha karşı, uyanmasından az önce, gördüğü rüyasında, Goriçka'daki konağın alt kattaki oturma odasında annesiyle birlikteydiler. Dışarda avludan düzenli balta sesleri geliyordu. "Bu ses ne?" diye sordu. Annesi: "Hamza avluda kışlık odunları yarıyor, dedi, hava serinledi, ocağı yakacağım..."

Uyandı. Gerçekten de serindi hava. Gece yatmadan önce oda penceresinin pancurlarını kapatmıştı. Sağanak sanki elli ayaklı bir zorba kesilmişti. Pancur kanatlarına açmak istercesine iki eliyle sarılıp asılıyor, olmadı, tekmeliyor yumrukluyordu kanatları. Ardı ardına kopan gök gürültüleri duyuluyordu. Birbiri arkasına çakan şimşeklerin, pancur aralıklarından sızan ışıkları yansıyıp sönüyordu odasının duvarlarında. Yakınlarda açık kalmış, çengellenmemiş bir pancur kanadı, odun yaran Hamza'nın baltası gibi "Tak! Tak!" vurup duruyordu.

Saatine baktı; altı buçuktu. On saatten uzun uyumuştu. Kalktı giyindi.

Arkadaşlarının hepsi oturmuş onun inmesini bekliyorlardı aşağıda yemek salonunda. Kapıdan dışarı adım atılacak gibi değildi. Yağan yağmur, kova kova, fıçı fıçı dökülüyordu gökten. Otel kapısı önünde kaldırımı aşarak ayak bileklerine kadar yükselen göllenen sularda, ağaçlardan dökülen güz yaprakları yüzüyordu.

Otelde çay peynir ekmekle kahvaltı ettiler. İşe başlama saati yaklaşırken yağmur hâlâ hızını koruyordu. Otelin bütün müşterileri yemek salonunda, giriş holünde toplanmışlar, oteli sigara dumanına boğmuşlardı.

Zülfikar Bey'le arkadaşlarının sabırsızlandıklarını gören otelci:

- Nasıl dışarı çıkacaksınız? dedi. Sandalla mı?

Zülfikar Bey'le arkadaşlarının verilebilecek bir karşılığı yoktu sözüne. Haklıydı adam, ekledi:

- Islanmayı göze alıp çıkacak olsanız, bastığınız yeri göremeyeceksiniz. Baksanıza Manastır göle döndü. Bir çukura basan, düşer kol bacak kırar bu havada. Çıkın gidin diyen yok size! Oturun yerinizde, yağmurun geçmesini suların çekilmesini bekleyin...

"Allahtan ki Manastır yüksek yerde!" diyordu otelci. "Bir de iki yanı bentli deresi var.. Kabaran suları alır götürür. Ya düz yer-

lerde yaşayanlar kimbilir ne olmuştur şimdi? Sular ovaları damları basmıştır!.."

Yağmurun hafiflemesi caddelerde kaldırımları örten suların çekilmesi öğleyi buldu. Cepheden ilk kötü haberler öğleye doğru geldi. Sabaha karşı Kumanova Savaşı kaybedilmişti. Bizim asker kaçıyordu. Kumanova istasyonunda birbirini eziyordu kaçanlar...

Sırplar, bir gün önce akşama doğru Fransız toplarını savaşa sokunca, önce dengeyi sağlamışlar, bir iki saat sonra da üstün duruma geçmişlerdi cephede. Hani şu yaz başında, İstanbul hükümetinin izniyle Sırpların Marsilya'dan vapurla Selânik'e getirdikleri, Selânik'ten trene yükleyip, hat boyunca sıralanan bütün Türk kentlerinde köylerinde yaşayanların gözleri önünden geçirerek, ağustos ortalarına kadar üç ay boyunca, tren tren Sırbistan'a taşıdıkları, 75 mm'lik çabuk ateşli Fransız toplarını!.. O saatler süren göz açtırmayan yağmurun üstüne, bizim askerin o güne kadar hızını görmediği gürlemelerini duymadığı şiddette topçu ateşi de başlayınca...

Dün gece akşamla birlikte cephenin üstüne ağır bir sis inmişti. İki adım ötesi seçilmiyordu. O sisin gerisinde, çok değil, yarım saat ötelerindeydi Kumanova. İki gündür, yağmur altında, sağlam taş yapılarını tüten bacalarını artan bir özlemle izliyorlardı kentin. Yağmurun giysilerini geçip etlerine işlediği erler neredeyse yirmidört saattir açtılar. Islak giysileri buz tutmuş gibiydi üzerlerinde. Dikiş yerleri etlerine batıyordu. Gecenin soğuğu açlıkla birleşince dayanılmaz bir işkence oluyordu üşümeleri. "Bu sağanak altında soğuğa bizim gibi düşman da dayanamaz" dedi içlerinden biri. Gerçekte hepsinin aklından geçen buydu. Gündüzden uzaktan özlemle izledikleri Kumanova'nın taş yapılarının tüten bacalarının çağırısını duyan bir iki kişi dayanamadılar, fırladılar koşmaya başladılar o yana. Onların ardından üç beş kişi daha. Derken bir iki dakika içinde bütün tümen ayaklandı, sıcak bir damın altına sığınmak umuduyla cephenin sağ kanadını boşalttı. Yağmurdan kaçanlar, önlerine çıkan damlara, evlere

sığındılar. Bir şeyler bulabilen açlığını bastırdı. Bulamayan, bir bardak ılık su içen bile o gece mutlu saydı kendini.

Sırp ordusu sabah olunca yağmurdan kaçanlardan açılan boşluktan ilerledi. Sis kalkmış, yağmur ara vermiş, bizim Kumanova'ya sığınan erler yerlerine dönmekte gecikmişler, artık dönseler de iş işten geçmişti!

Dinleyenler dün geceki yağmurun dehşetini hatırladıkça susuyorlar, cepheyi boşaltan erleri suçlayamıyorlardı. Karnı tok, sırtı pek geceyi dinlenerek geçirmiş düşmana karşı, yerlerinde kalsalar ne değişirdi? O donmuş eller kollar, açlıktan dermanı kesilmiş gövdeleriyle, süngü takacak, göğüs göğüse savaşa girişecek gücü nereden bulacaklardı?

Sonuç: Sırplar bir hafta on güne kadar Manastır'da olurlardı bu gidişle!

Zülfikar Bey'le arkadaşları 24, 25 ekim günlerini Manastır'da hep böyle cepheden gelen bozgun haberleri alarak geçirdiler. Yine de seferberlik dairesinin kapısından koridorlarından ayrılmıyorlardı. Gönüllü yazılmaktan vazgeçmek, geri dönmek akıllarına bile gelmiyordu. Aksine yenilgiyi yüreklerine sindiremedikleri için savaş istekleri daha da bilenmişti. Sağ kalırlarsa, yenilseler de hiç değilse, yaşadıkça, "Savaş çıkınca baktık bizi çağıran, askere alan yok, kaptık tüfeklerimizi kendimiz cepheye koştuk! Elimizden geleni yaptık. Analarımızın dizi dibinde, karılarımızın koynunda, başkaları ölsün, biz sağ kalalım diye beklemedik" diyebilmek için, cephelerden sağ kalıp da dönenlerin yüzüne başlarını öne eğmeden bakabilmek için gideceklerdi savaşa!

Sonunda 26 ekim sabahı, seferberlik dairesinden, Resne'ye gönderildikleri bildirildi. Hürriyet Kahramanı Kolağası Niyazi Bey, Resne'de yeni bir gönüllü taburu kuruyordu. Komutanlık, Kozana'yı aldıktan sonra Kaylar'a doğru ilerleyen Yunan Teselya ordusunun Sırp ordusuyla bağlantı kurmasını önlemek emrini vermişti Cavit Paşa'nın kolordusuna. Niyazi Bey gönüllüleriyle daha önce Yunan kuvvetlerini oyalayacaktı Kaylar yakınlarında.

Zülfikar Bey'le arkadaşlarına uygun bir görevdi verilen. Köy köy, göl kıyılarına, ormanlarına, dağ geçitlerine, en ince keçi yollarına kadar, dağını taşını iyi tanıdıkları, üstünde doğup büyüdükleri, kendi topraklarında savaşacakları, kendi özyurtlarını savunacakları için mutluydular. O mutlulukla hiç oyalanmadan yola çıktılar. Zülfikar Bey, Niyazi Bey'e götürmek üzere seferberlik dairesinden verilen mektubu aldığında saat onbir buçuktu. Saat üçte Resne'ye vardılar.

Niyazi Bey'e, hürriyetin ilânından önce dağa çıktığı günlerde adını duyduğundan beri hayrandı. Hem yürekten bağlı olduğu kendi topraklarında, hem de padişaha ilk başkaldıran Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey'in yanında savaşmak talihine erişmek çifte mutluluk oldu Zülfikar Bey için.

Niyazi Bey hatırlayacak mıydı kendisini acaba? Manastır'dan Resne'ye gür ormanlar arasında yüksele yüksele çıkan dağ yolunda hep Niyazi Bey'i tanıdığı günü düşünüyordu. 1910 Haziranı'ndaydı. Manastır'ın ünlü saz bahçelerindeydiler halasının oğlu Mustafa ile. Ünlü bir kemancı Dimitri vardı o dönem. Halk arasında sanatından söz edilirken, bülbülü dalından indirir, omuzuna kondurup kemanını dinletir diye övülürdü. Dimitri'yi dinlemeye gelmişlerdi o gece. Dört beş masa ötelerinde Niyazi Bey'i gördüler. İki arkadaşı ile birlikteydiler. Mustafa'yı da kendisini de bir coşku sardı. O gece oturduğu bahçede Niyazi Bey'le birlikte olmak bile ikisinin de yaşadıkça unutamayacakları bir olaydı. Zülfikar garsonu çağırdı. Niyazi Bey'i tanıyıp tanımadığını sordu. Elbette ki tanıyordu. Zülfikar, nelerden hoşlandığını bilip bilmediğini sorunca, garson, "Boğazına düşkün değildir" dedi, "rakıyı ölçülü içer" Zülfikar: "Öyleyse zengin bir meyve tabağı hazırla, bir şişe de rakı götür bizden, lütfen kabul etmelerini söyle!"

Az sonra garsonu Niyazi Bey'in masası yanında gördüler. Dediklerini yerine getiriyordu. Meyve tabağını, içkiyi masalarına bırakırken garson Niyazi Bey'le arkadaşlarına kendilerini gösterdi. Zülfikar Bey'le Mustafa, ayağa kalktılar verdikleri selâmı aldılar.

Garson, masalarına dönünce "Teşekkür ettiler!" diye haber getirdi. Zülfikar: "Masalarının hesabını da bize yaz!" dedi. Öylesine mutluydu ki...

Lokantadan erken ayrıldı Niyazi Bey'le arkadaşları. Kalkmalarından az önce Zülfikar Bey'le Mustafa'yı masalarına çağırdılar garson aracılığıyla, son kadehlerini birlikte içtiler.

Makedonya gençliğinin gönlü hürriyetin ilânından beri Enver Bey'den çok Niyazi Bey'deydi. İttihat ile Terakki'nin öbür subayları, başta Enver Bey, iki yıl içinde hızla ilerlemiş, üst üste rütbeler almışlarken, o hâlâ Resneli Niyazi Bey olarak kalmıştı. Yüksele yüksele önyüzbaşılıktan binbaşılığa yükselmişti. 1897 Yunan savaşında gösterdiği az görülür yararlıklardan sonra, Resne'de depopoy subayı olarak unutturulmuştu. Şimdi yine Resne'de gözlerden uzak yükselme süresini bekleme zorunda bırakılması kendisini sevenleri, unutmayanları üzüyordu.

Niyazi Bey ikisine adlarını sordu. Öğrenimleri, kimlikleri üstüne kısa bilgiler aldı. "Çok gençsiniz" dedi, "neden bizler için bu özveriye katlandınız?"

Zülfikar Bey: "Bu gece sizin yakınınızda olarak ömrümüz oldukça unutamayacağımız bir gece yaşadık dedi. Siz vatan uğrunda ölümü göze alırken, henüz bize sıra gelmemişti. Bizlere bugünleri yaşatan sizsiniz. Bu gecenin karşılığını ne yapsak ödeyemeyiz!"

Niyazi Bey'in yaralı onurunu okşamıştı bu sözler. Okul sıralarından beri Namık Kemal hayranıydı. Vatan sözü dilinden düşmezdi.

"Vatanı bekleyen tehlikeler henüz geçmiş değil!" dedi onlara. "Vatana hizmetin sonu yoktur. Yerine getirmekle tükenmez. Pek yakın günlerde hepimize vatan için yeni hizmetler düşebilir. İnşallah o günlerde sizlerle birlikte oluruz..."

Az sonra da: "Sizler gibi vatansever gençleri tanımak benimle arkadaşlarımı sevindirdi!" diyerek kalktı, arkadaşlarıyla gazinodan ayrıldı.

İki yılı aşkın bir süre geçmişti bu karşılaşmanın üstünden. İki yıl önce ancak on dakika birlikte oturmuşlardı Niyazi Bey'le. Niyazi Bey yine de görür görmez tanıdı Zülfikar Bey'i. Adını da hatırladı.

"Sen Zülfikar Bey'sin değil mi?" dedi. Hemen ardından ekledi: "Şu son iki gündür gönüllü toplarken seninle arkadaşını hatırlamıştım. Bugünlerde karşılaşacağımız içime doğmuştu!"

9

Gönüllü taburu 27 ekim sabahı Resne kışlasından yola çıktı. Dört yüz seksen gönüllüydüler. Köylerinden çıkıp geldikleri giysilerini değiştirmemişlerdi. Değişik renkte şayak ceketleri, şayak külot pantolonları, keçi derisinden başlıklarıyla askerden çok komitacı görüntüsü veriyorlardı. İçlerinden çoğu hürriyetten önce dağa çıkan Niyazi Bey'in eski yoldaşlarıydı. Niyazi Bey gibi Arnavut kökenli Müslümanlardı onlar da. Dört yıldır, Niyazi Bey'in bayrağı altında, 1908 Temmuzu boyunca Ohri bölgesinin dağında bayırında yaşadıkları o özgürlük günlerinin anılarını unutamıyorlardı hâlâ. Hürriyetin ilânından önce Osman Paşa'dan Resne garnizonunu Niyazi Bey'le birlikte teslim alan onlardı. Başlarında Niyazi Bey'le Manastır'a inmişlerdi hürriyet ilân edilince. O gün Manastır çiçeklerle karşılamıştı onları. Kuşluğa doğru girdikleri lokantalar caddesini halk öylesine doldurmuştu ki, olsa olsa üç yüz adım tutan caddeyi, omuzlarda, halkın kucaklamaları arasında, bir baştan bir başa geçmeleri öğleyi bulmuştu. Şimdi Niyazi Bey'in gönüllüleriyle Yunan'ın üstüne yürüyeceğini duyunca, geride kalanlarıyla helâllaşıp Resne kışlasına koşmaları için iki gün yetmişti.

Büyük Prespa Gölü'nün doğu kıyısını saran gür ormanlar arasında ilerliyordu yolları. O gün akşama kadar geçtikleri her köyde iki üç gönüllü daha katıldı birliklerine. Hangi köye uğradılarsa köyün gücüne göre ağırlandılar, ayrılırken hayır dualarla uğurlandılar. Prespa Gölü'nün alt ucunda Germena

köyünün girişinde kendilerine katılmak için bekleyen on bir gönüllü karşıladı gelişlerini. Sekiz saattir yoldaydılar. Geceyi Germana'da geçirdiler.

Yalnız Niyazi Bey'le komutasına verilen üç yüzbaşı atlıydı. Bir de gerilerinden gelen gezici revirin genç yüzbaşı doktoruna at verilmişti. Ordu komutanlığının birliklerinde görevlendirdiği teğmenler gönüllülerin başında yürüyorlardı. Mevsimin ilk karı ile kaplıydı geçtikleri yollar. Görkemli çamların, kayınların, gürgenlerin uçları göklere varan yüzyıllık akkavakların, orman saraylarını andıran ulu palamut meşelerinin dalları kar yüklüydü. Resne kışlasından ayrıldıklarında yağış durmuştu. Öğleye doğru kar başladı. Buz tutmuş gölün üstünü göze hoş gelen ak örtüsü ile kar kapladı.

Gönüllüleri dört yıl önce Resne'den Manastır'a yürüdükleri günün coşkusu sarmıştı yine. Ne ki bu kez güle söyleye omuzlar üstünde taşınarak karşılanmaya değil, cepheye gidiyorlardı. Nedendi bu coşkuları? Nedendi bu yaşadıkları başlarını döndüren mutluluk? Kar havasında dağ gezintisine çıkmadıklarını biliyorlardı. Yarın değilse öbür gün sona erecekti bu sevinçli yürüyüşleri. Düşmanla karşılaşacak, omuzlarına çapraz vurdukları tüfeklerini kavrayıp karlar üstüne kapanarak savaşacaklardı. Aralarından henüz kimleri seçeceği bilinmeyen ölümdü, yolları ucunda kendilerini bekleyen. Oysa onların akıllarının ucuna getirmedikleri tek şey ölümdü, evlerinden ayrıldıkları günden beri. Tüfeğini omuza vurup çapraz fişekliklerini kuşanan bir kimsenin ölümü hatırına getirmemesi garip olmaz mı? En azından karşılarında kendileri gibi eli tüfekli göğüsleri çapraz fişeklikli gençlerin beklediklerini bile bile ölüme gösterdikleri bu kayıtsızlık çelişki sayılmaz mı? Oysa yaşadıkları durumda ölümü hiçe sayan bu davranışlarıydı doğal olan. Ölümden ürkmeleri tuhaf olur, tutumları ile çelişkili düşerdi. Sanıldığı kadar önemsenecek bir olay değildi yaşamak! Yaşamak kadar nasıl öleceği de önemli idi kişinin. Ezilerek horlanarak silik bir ömrü uzatmaktansa, kişiliğinin bayrağını çekerek

onurlu bir ölümle ölmeyi seçtikleri için ölüm korkusunu yenmişler, silebilmişlerdi yüreklerinden. Şehit düşmek ya da gazi olarak geri dönme olanağıydı kendilerine sunulan. İkisi de çıktıkları yolculuğu göze almaya değerdi. Ölseler de kalsalar da onurlarının kurtulduğunu duyuyorlardı şimdiden.

Ertesi gün Pisoderi Boğazı'nı aşarak Varnos Dağı'nın güney yakasına geçtiler. Dağlar zincirinin ortalama yüksekliği iki bin metreyi bulur o bölgede. Kış her yıl erken gelir bastırır. Geçtikleri yollarda kar diz boyunu buluyordu. Çukur yerlerde adam boyunu aşmıştı. Ağaçların yukarı dallarına konan akbabalar, dağda bayırda kalan koyun beygir ölülerini kolluyorlar, iri kanatlarını açarak havalanıyorlardı aldıkları leş kokularına doğru.

Germana'dan yola çıktıktan bir süre sonra beş on akbabanın, üstlerinden havalanıp, yüz yüz elli adım önlerindeki ağaçların tepelerine konarak yaklaşmalarını bekleye bekleye, yürüyüş kollarının ardına düştüklerinin ayrımına vardılar. İçlerinden birinin düşüp kalmasını, donarak ölmesini kolluyorlardı.

Çadırları yoktu. Çapraz olarak omuzlarından geçirip belleri üstünde iki ucundan bağladıkları, dürülü, beylik birer battaniye vermişlerdi Resne kışlasından kendilerine. Molalarda o battaniye altında korunacak, zorda kalırlarsa geceyi o battaniye altında geçireceklerdi. Pisoderi Boğazı'nın kuzeyinde hemen hemen bütün köylerde Arnavutlar çoğunluktaydı. Güney yakasında ise köyler karışıktı. Kiminde Bulgarlar, Rumlar oluşturuyordu çoğunluğu, kiminde Müslüman Arnavutlarla Türkler. Savaştıkları ulusların köylülerini ürkütmemek için olduğu kadar güvenlik açısından da Müslüman köylerinde konaklamayı, mola vermeyi uygun görüyordu Niyazi Bey. Donma tehlikesine karşı tek battaniyelerine sarınarak karla kaplı, kurtların indiği ormanlarda geçiremezlerdi geceyi. Verno Dağı eteklerinde Perşelevitsiya vardı tek Müslüman köyü önlerinde. Yürüyüş hızlarına göre, ilk günden en az üç saat daha uzun sürecekti yolculukları.

Gün ilerledikçe arkalarına düşen abrabaların sürüsü

kalabalıklaşıyordu. Pisoderi Boğazı'nı aştıktan sonra tepelerinden havalanıp, az ilerdeki ağaçlara konarak yürüyüşlerini izleyen akbabaların sayısı kırkı elliyi buldu. Hiç de hoş değildi görüntüleri.

Zülfikar Bey, bir ara atıyla yanından geçen Niyazi Bey'e, bir iki akbaba vurmasına izin verir mi diye sordu.

Niyazi Bey:

- Kurşununu ziyan etme! dedi geçti.

Yakınındaki Resne köylerinden bir Arnavut:

- Kışkırtma! diye karıştı söze. Hayvanlar aç! Hep birden saldırırlar gözleri kararırsa!..

Zülfikar Bey'in yanından hiç ayrılmayan Mecnun Kaptan:

- Vazgeç Bey, dedi, Yunanlarla savaşa giderken, akbabalarla savaşa tutuşmayalım!

Gülüştüler.

Gece karanlığında vardılar Perşelevitsiya'ya. Geceyi köyün camisinde, kahvelerinde geçirdiler. Niyazi Bey'i, yüzbaşılarını Peşelevitsiyalılar evlerinde konut etmek istediler. Niyazi Bey gönüllülerinden ayrılamayacağını söyledi.

29 ekim günü Verno Dağı eteklerinden güneye inerken yolları üstünde sık sık, Yunan ordusundan kaçan Türklerin göç kollarıyla karşılaştılar. Zülfikar Bey, bir hafta önce Görce'den Goriçka'ya dönerken yollarda ne gördüyse bir kez daha görüyordu: Ağlayan, analarını babalarını yitiren çocuklar; yitirdikleri çocuklarını arayan seslenen dövünen analar babalar, inleyen yaşlılar. Kime destek verip kimi sırtlayacaklarını şaşırmış genç erkekler, çocuklarını kucaklamış emzikli kadınlar... Apar topar yola çıkarken hatıra gelen bir eşek yükü, bazen de sırta vurulan bir çuvala doldurulmuş kırık dökük eşyalarıyla görenlerin yüreklerini ezen bir yoksulluk, kahredici bir can korkusu...

Kaylar köylerinden kopmuşlar Florina köylerine gidiyorlardı karşılaştıkları insanlar. Kaylar'ın son iki gün içinde yarı yarıya boşaldığını söylüyorlardı. Bereketli Kaylar topraklarının büyük bölümü üç eski aile arasında bölüşülmüştü. Savaş çıkınca Manastır'da kiraladıkları evlere taşınmışlardı o aileler.

Alasonya'dan, Serfice'den gelen soykırım haberlerinden sonra, savaşın ilk günü Türklerle Rumlar arasında sağlanan barış havası bozulmuştu Kaylar'da. Bizim ordu çekildikçe kime güveneceğini şaşıran halk, ilkin korku içinde birkaç saat bocalamış, ardından kararsızlığını yenerek, bineğine yüklediği sırtına vurduğu kadar eşyası, çoluk çocuğu ile yollara düşmüştü.

O gün öğleye doğru Sarıgöl'e yaklaştıkları sırada, uzaktan gördükleri Kaylar yanıyordu. Yer yer alev kolonları duman bulutları yükseliyordu kasabanın üstünde. Yakınlardan top sesleri geliyor, makineli tüfeklerin trakaları duyuluyordu. Sarıgöl çıkışında, Kaylar'dan kaçan bir fırın işçisi çıktı karşılarına. Daha iki saat öncesine kadar kaçayım mı kalayım mı diye kararsızlıklar geçirdiğini söyledi. Çalıştığı fırının sahibi Rum'du. "Kal, demişti, benim yanımda kimse dokunamaz sana!" Yunan ordusunun yaklaştığı haberleri geliyordu dünden beri. Bugün ilk Yunan alayı kasabaya girerken, Kaylar'ın azgın Rumları (Bu azgın sözü onundu) Kaylar beylerinin konaklarını ateşe vermişlerdi. Uzaktan görülen alev kolları, yükselen dumanlar yanan konakların alevleri dumanlarıydı. Yangınları görünce, sadece patronunun sözüne güvenerek Kaylar'da kalamamış kaçmıştı o da.

Cafer:

- Belediye başkanı duruyor mu? diye sordu.

Adamın karşılığını beklerken Zülfikar Bey'e bakıyordu.

- Duruyor!

- Ona sataşmadılar mı?

- Rum papazı onun baş dostu! Kim dokunacak ona?

Cafer Zülfikar Bey'in "Yüzümüzün karası!" dediğini duydu adamın dedikleri arkasından.

Adam, yirmilerinin ilk yılında gösteriyordu henüz. Sadece boğazından düğümlediği bir un çuvalı vardı elinde. İçinde çamaşırı yorganı olmalıydı. Evcil bir yakınlıkla sokulmuştu yanlarına, ayrılamıyordu.

- Daha askere gitmedim, tüfek almadım elime, dedi

kendiliğinden. Sözünün gerisini getirmesini beklediklerini görünce:

- Bilsem sizinle gelirdim... diye ekledi.

Yanlarındaki yüzbaşı:

- Tüfek tutmasını bilmesen de yardımın olur bize, dedi, aşçının yanına veririz seni.

Adam gönüllülerle kaldı.

10

Hürriyetten önce dağa çıkan Mecnun Kaptan'ın bu yöredeki dağlarda gezdiğini saklandığını bilen Niyazi Bey, sık sık kılavuzluğuna başvuruyordu. Sarıgöl çıkışında, Mecnun Kaptan'ı, Zülfikar Bey ile arkadaşlarını, Kaylar yöresinin gönüllülerini topladı, haritasını açarak, sorular sordu, bilgiler aldı.

Mecnun Kaptan, Kaylar ile Nalbantköy arasında kalan Katrova yaylasında mevzilenmelerini öneriyordu. Bölge ağaçlık yer yer çok eski korularla örtülüydü. Ayrıca engebeliydi; tanıyanlar göze görünmeden düşmana yaklaşabilirler, yabancıları ise hiç ummadıkları bir yerde çıplaklaşarak açıkta bırakabilirdi arazi.

İkindiye doğru Katrova yaylasında bir gürgen korusunun içine dağılarak mevzilendiler. Albay Matrupulo'nun komuta ettiği Yunan V. Tümeni'nin bir alayı gitmişti Kaylar'a. Tümenin öbür iki alayı Kaylar'ın dışında yedekte bekliyordu. Katrova yaylasının kuzey sınırına komşuydular. Gönüllüler yatsı namazından sonra saldırıya geçtiler. Hiç beklemediği bir saldırıya uğrayan Yunan birlikleri Kaylar'a kadar gerilediler. Kaylar önünde toparlanan birlikler karşı saldırıya geçince gönüllüler koruya kadar çekildiler. Şafakta yenilediler saldırılarını. Gün atarken başlayan çarpışmalar öğleye kadar sürdü. Bu kez Matropulo, tümeninin tam birlikleri ile çıktı karşılarına.Sayıca olsun, donatımlarıyla olsun gönüllülerden kat kat üstündüler. Onlar ancak beş yüz kişiyi buluyorlardı. Yunanlar altı bin kişiydiler. Gönüllülerin saldırısını bir saat içinde durdurup karşı saldırıya geçtiler Katrova yaylasına girdiler.

Gönüllüler, yaşlı gürgenlerin akkavakların geniş gövdelerini siper aldılar. Katrova yaylasında bir baştan öbür başa geniş bir cephe oluşturdular. Saldıran Yunan kuvvetlerine ağır kayıplar verdiriyorlardı. Dalga dalga gelen Matrupulo birlikleri karşısında, öğleye doğru geri çekilme emri verdi Niyazi Bey. Gerideki ağaçların gövdeleri ardından arkadaşlarının açacağı destek ateşinden yararlanarak geri çekilecekti öndekiler. Çekilenler gerilerinde en yakın ağacın gerisinde siper alarak ateş açacak, bu kez kendilerini destekleyenler geriye doğru siper aldığı ağaçları değiştireceklerdi.

Başarıyla uyguluyorlardı çekilme planını. Yer yer bir kurşun atımı açılmıştı düşmanla araları. Zülfikar Bey, güven altında duyuyordu kendini. Bulunduğu ağacın gerisinden fırladı. Çekilmekte oldukça geçikmişti. Gerisindeki ilk ağacın değil de, yirmi adım gerisinde kalan bir gürgenin arkasına saklanmak için koşuyordu. Tam ağacın gövdesini siper alacağı sırada sol baldırında hızla çekiç indirilmiş gibi bir vuruş duydu. Dizden bir karış aşağıda baldırı yanıyordu. Ağacın gerisinden baktı. Yetmiş seksen adım kadar ilerde kendisini vuran Yunan erini gördü. Tam o sırada ikinci bir el ateş etti er. Kurşun siper aldığı ağacın gövdesine çarptı, saplandı. Gencecik bir çocuktu. Gözgöze geldikleri anda gözünün önünde kalan yüzüyle, gülmekle ağlamak arasında karışmıştı yüz çizgileri. Yaptığından ürkmüş gibiydi. Ağaca saplanan kurşunu arkasından mavzerine ikinci bir kurşun sürmesine sıra kalmadan, Zülfikar Bey siper aldığı ağacın gerisinden tüfeğini doğrulttu, ateş etti. Çocuk açıktaydı, kendini yakınındaki ağacın gerisine atmak için fırlamıştı. "Ah" diye haykırarak yana yıkıldı, tüfeği elinden öbür yana fırladı. O anda sanki ateş eden çocuğu vuran kendisi değilmiş gibiydi. Hiç düşünmeden doğrultmuştu tüfeğini, düşünmeden nişan almış ateş etmişti. Ateş ettiği anda, kurulmuş, ayarlanmış bir savaş aygıtı gibiydi o. Sol baldırı dayanılmayacak gibi ağrıyordu. Sadece ağrısını duyuyordu bacağının. Vuran çocuğa hiçbir duygu yoktu içinde. Ne kin ne de

düşmanlık giderek dargınlık bile! Tuhaf bir kaygısızlık içindeydi. Düşünmese de vurduğu gencin kendisi gibi bir savaş aygıtı olduğunun ayrımındaydı içgüdüleriyle. Vurduğu için pişmanlık da duymuyordu. Savaş karşı karşıya getirmişti onları. Karşılıklı olarak şanslarını denemişler, çocuğun payına ölüm düşmüştü...

Karşıdan gelen ateş kesilmişti. Yakınlarına baktı. Bütün ağaçların gerileri boştu. En ilerde, yalnızdı sığındığı ağacın gerisinde. Sağ dizi üstünde doğruldu, ayağa kalkmak istedi. Sol ayağına basamıyordu. O anda, ilerde solda düşmanın açtığı makineli tüfek ateşinin tarakalarını duydu. O yandan gelecekti düşman. Kaçamayacaktı, dişini sıkması, acısına katlanmaya çalışması boşunaydı. Sol bacağından hayır yoktu. Eliyle yokladı, çizmesinin koncundan dört parmak aşağıdaydı yarası, kan yitiriyordu. Eli yarasının üstündeyken, vurulmadan önce sağında, yirmi adım kadar ötesinde, Alasonyalı Ekrem Onbaşı'yı görmüştü, en son kendilerinden. Gerisindeki ağaca doğru kaçıyordu. Hatırladığı yana baktı, kaçtığını gördüğü yerde, Ekrem Onbaşı'nın tüfeği elinde sırtüstü düşüp kaldığını gördü. Adını seslendi karşılık alamadı. Kendisini vuran çocuk vurmuştu onu da. İniltisini olsun duyamıyordu. Talihsiz Ekrem Onbaşı! Çok değil on gün yaşamıştı karısı ile çocuklarının arkasından. Alasonya'dan Deskati'ye kaçarken canını bağışlayan ölüm, Nalbantköy'de geri almıştı bağışını. Nalbantköy, Çalcılar'ın yarım saat ötesindeydi yürüyerek. Beş yıl önce Çalcılar'a gelin giden ablasının köyüne! Uğrayabilse ablasını bulur muydu kimbilir?

Ekrem Onbaşı bir de o! İkisi de gecikmişlerdi geri çekilmekte. İkisi de arkadaşlarının güven altında geri çekilmeleri için kalabileceklerinden daha uzun kalmışlardı tuttukları ağaçların gerisinde. Ekrem Onbaşı ölmüş, kendi yaralanmıştı işte! Sesini duyan, yardımına gelen yoktu. En güvendiği dostları, Cafer, Kasım, Mümin Pehlivan, Mecnun Kaptan, dağılmışlar, kendisinden habersizdiler! İlerden gelen makineli sesleri yaklaşıyordu. Nereden sızmıştı o gencecik er yakınlarına?.. Sırası mıydı şimdi

bunu düşünüp aramanın? Ne olacaktı olduğu yerde bu tutmayan bacakla kalırsa?.. Mavzerini koltuk değneği gibi kullansa?.. Evet, tek çare oydu! Namlusunu yere dayayarak destek alsa, namlu çamura saplanır kalırdı. Başından kalpağını çıkardı. Namlunun üstüne sardı bağladı mendiliyle. Dipçiğini yere dayayarak doğruldu, kalpağını sardığı namlusunu sol koltuğu altına almış. Sağ bacağı üstünde sekerek, dört beş adım atmıştı ki tüfeğinin dipciği buz tutan yerde kaydı. Düştüğü yere yıkıldı. Yarasından akan kanın izleri kalmıştı karın üstünde gerisinde. Çizmesinin altında, akan kanın ayak bileğine kadar indiğini duyuyordu derisinde. Yaklaştığı ağacın gerisine kadar sürünmeyi denedi bu kez. Ağacın bir adım yakınındaydı. Nasıl oldu anlayamadı, kırk adım ötesinde, atı üstünde tırısla geçen Niyazi Bey'i gördü. Cephelerini denetliyordu. Daha az önce, kaçamaz da olduğu yerde kalırsa, düşman süngüleriyle delik deşik olarak can vermektense, ele geçmeden önce tabancasını şakağına dayayıp tetiği çekmeyi aklından geçiriyordu. Birden umutlanarak seslendi:

- Niyazi Bey!

Ne de olsa kışla eğitimi görmemişti. Silâh arkadaşı gibi görüyordu Binbaşı Niyazi Bey'i.

Niyazi Bey sesini duymuştu. Atının başını ona doğru döndürdü. Kenterle yanına geldi:

- Zülfikar sen misin?

- Yaralandım Niyazi Bey! Sol ayağıma basamıyorum.

Niyazi Bey ne yapacağını kestiremiyordu. Zülfikar'ın başı açıktı. Kalpağını tüfeğinin namlusu ucuna sararak bağladığını gördü. Tüfeğini koltuk değneği yaparak kaçmaya çalıştığını anladı:

- Beni buralarda süngülemelerine bırakma!

Zülfikar'ın dediği daha uzun düşünmesine gerek bırakmamıştı. Atından indi:

- Sen bin!

Koluna girdi, sağ ayağı üstünde doğrulmasına yardım etti Zülfikar'ın. Tüfeğini sol elinden bırakmıyordu Zülfikar.

- Tüfeğini bana ver!

Zülfikar'ın elinden tüfeğini aldı. İki eliyle eğerin kaşlarına sarılan Zülfikar, sağ ayağı üstünde sıçradı, kendini eğere çekti. Sol ayağından yere kan sıza sıza, sağ bacağını eğerin üstünden aşırdı, ata binip doğruldu. Niyazi Bey'in elinden tüfeğini aldı.

Niyazi Bey:

- Sağlık erleri sağda solda yaralıları topluyor, çabuk ol! dedi.

Atı tırısa kaldırdı Zülfikar. Niyazi Bey yanı sıra koşuyordu. İki üç yüz adım geride sedyecilerle karşılaştılar. Zülfikar Bey atın üstünden yıkılır gibi iki sedyecinin kollarına bıraktı kendini. Sedyeye uzatıldığı sırada yaralı bacağının çizmesinden kan taşıyordu. Gözleri kararıyor, başı üstünde gökyüzü bulutlar, ağaç dalları, sedyesini kuşatan Niyazi Bey'in sedyecilerin sakallı bıyıklı yüzleriyle karışıyor, altüst oluyordu. Niyazi Bey'e teşekkür etmek için kendini zorluyor ne diyeceğini bulamıyordu bir türlü.

İlk konuşan Niyazi Bey oldu:

- Şükür kurtuldun!

Gözleri nemlenecek kadar duygulanmıştı, Niyazi Bey'in yakınındaki elini kavradı:

- Hakkını ödeyemem!

- Rahat bırak kendini! İyileşince yine birlikte dövüşeceğiz!..

Gülümsedi. Az önce vurulup düştüğü yerin yakınlarından tüfek sesleri geliyordu.

- Hadi ben oyalanmayayım!

Niyazi Bey'in omuzunu okşadığını duydu.

- Güle güle!

Zor açık tutabildiği göz kapakları aralığından Niyazi Bey'in atına bindiğini, silinir gibi, buğulanarak uzaklaştığını gördü. Belli belirsiz bir dua mırıldandı talihinin açık olması, Tanrının Niyazi Bey'i koruması için. Sedye sanki altından çekiliyordu. Nerede sona ereceği görünmeyen bir boşluğun dibine doğru hızla kaydığını duydu, bayıldı.

Zülfikar Bey için savaş bitmişti.

11

Zülfikar Bey'in kendine gelirken ilk duyduğu baldırındaki yaranın sızısı oldu. Ağır bir yük binmişti bacağının üstüne. Baygınlıkla uyku arasında hiç hatırlamadığı on sekiz saat geçirmişti. Bayıldığı sırada, nasıl uzandığı sedyede gittikçe derinleşen bir uçurumun dibine düşer gibi duymuşsa kendini, şimdi de düştüğü boşluktan görünmez eller üstünde ışığa yeryüzüne dönüyordu. İlkin neler olduğunu anlayamadığı sesler geldi kulağına. Seslerin ardından gün ışığı ile aydınlanan bir odada, yere serili ot bir minderde yattığının ayrımına vardı. Vurulduğunu hatırladı. Ağrıyan bacağını eliyle yokladı. Dizinin bir karış üstünden ayak bileğine kadar alçıya alındığını anladı.

Sağında yumuşak bir ses:

- Geçmiş olsun! dedi.

Başını çevirdi, bir adım ötede kendi yattığı gibi ot bir minder üstünde bağdaş kurmuş oturan, başı sarılı, alçıya alınan sol kolu boynuna askıya alınmış bir yaralı gördü.

- Eksik olma kardeş!

- Geldin geleli uyudun!

Sadece başıyla doğrulayarak karşılık verdi.

Karşı duvarın dibinde yatan iki yaralı daha vardı. Kendi ayak ucuna düşen sürekli inliyordu. Bir köy evinin giriş katında bir odada yatıyorlardı.

Oda kapısı içinde duran bir sağlık eri kendisine bakıyordu. Dışarıya doğru:

- Muharrem, doktora haber ver, yaralı uyandı...

dediğini duydu.

Az sonra Resne'den yola çıkarken tanıdığı genç yüzbaşı doktor yanındaydı.

- Nasılsın bakalım Zülfikar Bey?

- İyiyim doktor.

- Ağrıyı duyuyor musun?

- Biraz..

Doktor gülümsedi:

- Pek biraz değildir ama, senin biraz demen iyi...

Resne'de ilk karşılaşmalarında kanı ısınmıştı doktora. Ağırbaşlı, sevecen bir gençti. Hatırladı, Şahap'tı adı. Teşekkürünü, duyduğu yakınlığı belirtmek için adını söylemek geldi içinden:

- Haklısın Şahap Bey!

Yüzbaşı Şahap, alnını tuttu, sağ elinin bileğini eline aldı nabzını saydı. Kulaklığı ile kalbini dinledi. Kulaklıklarını çekip çıkarırken:

- Her şey yolunda, dedi. Ateşin yok, nabız düzgün. Çok sağlam bir yapın var! Epeyi kan yitirdin ama çabuk düzeleceksin; Kendine iyi bakarsan yüz yaşına kadar yaşarsın...

Doktor gülümsüyordu. Zülfikar Bey de sadece gülümsemekle karşılık verdi bu kez.

- Dün getirdiklerinde kendinde değildin. Kurşun baldır damarını koparmış, kaval kemiğine saplanmış kalmış, Allahtan çizmenin derisi sert, pantolonun dokusu sıkı, kalın. Kesmiş kurşunun hızını. Damarı birleştirdim, kurşunu çıkardım, kaval kemiğini iki yerden perçinledik. Kurşun yeri alçılanmadı, sargı ile dışardan sardık. El sürme. Bir haftada kapanır. Kaç yaşındasın?

- Yirmi iki.

- Bir hafta sonra bastonla yürürsün. Üç hafta sonra alçıdan çıkarırız, bastonu atar, bir ay sonra da koşarsın! Hiç korkma, bacağın eskisinden sağlam olacak!..

- Eksik olma Şahap Bey!

- Karnın aç mı?

Açlığını düşünmesine sıra kalmamıştı henüz. Doktor hatırlatınca duydu. İyice acıkmıştı. Başıyla olumlu karşılık verdi.

- Süt getirecekler sana. Kemiklerin kaynaması için süt yoğurt iyi gelir. Bol bol ye iç.

Doktor yanından ayrılınca bir maşrapa süt getiren sağlık erinden dün iki saat sürdüğünü duydu ameliyatının. Doktor yalnızdı. Revire getirilenlerin arkası kesilmiyordu. Çarpışmalar başladı başlayalı kırk sekiz saattir gözünü kırpmamıştı Şahap Bey.

Nasıl ödenirdi bu güzel insanların hakkı? Önce Niyazi Bey, kendisini attan kucaklayıp indiren sedyeciler, şimdi de bu gencecik, alçakgönüllü, sıcak kanlı Şahap Bey! İkisinin elinde yeniden dönmüştü dünyaya. Birden çok sevdiği annesi Saliha Hanımla, o anda annesine yakın bir sevgiyle sevdiği bu iki insan arasında bir yakınlık kurdu. Annelerin dünyaya getirmesiyle bitmiyordu iş. Yaşadıkça ip cambazları gibi ölümle yaşam arasında yol alıyorduk. Annelerden sonra ölümden döndüren yeniden dünyaya getirenler oluyordu bizi. Elbet ilerde elinden gelirse ödemek isterdi ikisine de duyduğu borcu. Şimdilik ise yüreğini ısıtan sınırsız bir sevgiydi sadece ikisine de sunabildiği. Düşündü: Sanki annesine sevgiden başka ne verebiliyordu ki?.. Kimbilir? Belki de birbirimize verebileceğimiz en güzel şey, diye geçirdi aklından!..

Yatmak zorunda kalınca yaşamı üstüne uzun uzun düşünecek zamanı oldu Zülfikar Bey'in. Yüzbaşı Şahap Bey'le kanlarının kaynaması karşılıklıydı. Doktor arada beş on dakika vakit bulunca uğruyor, konuşuyorlardı. Bir gelişinde: "Ucuz kurtulmuşsun," dedi. "Sana ateş edenin, kimbilir, belki de öksüreceği ya da gözünü kırpacağı tutmuştur tetiği çektiği anda? Yoksa o kurşun, baldırına geleceğine Bekir gibi sırtına gelseydi, kurtaramazdık seni de..."

Bekir, odalarında karşı duvarın dibinde yatan iki yaralıdan biriydi. Kendi akranı, Resne köylerinden pembe yüzlü sarışın güçlü kuvvetli bir Arnavut delikanlısıydı. Bir gaz lambası ışığında, küçük bir el çantası aygıtları, alaydan yetişme yardımcısı sağlık onbaşısıyla doktorun gücü yetmemişti sırtından girip ciğerinde kalan kurşunu çıkarmaya. Doktor arada bir anarak üzüntüsünü açığa vuruyordu.

Doktorun dediklerinden sonra, vurulduğu anı bir kez daha yaşıyormuş gibi bütün ayrıntılarıyla gördü Zülfikar. İçinde çarpıştıkları koruda ağaçların dalları kar yüklüydü. Sık sık iri kar topakları düşüyordu dallardan. Özellikle uzaklarda bir top patlayınca, koruya bir obüs düşecek olursa, giderek ateş

edildikçe... Kendisine ateş eden çocuğu, eline o anda çekilmiş bir fotoğrafını almış bakıyormuş gibi görüyordu. Karışık yüz çizgilerini, tüfeği elinde yer değiştirmek için doğrulup sıçrayışını, tam o anda altından geçtiği ağacın dallarından üstü üste düşen kar topaklarını. Topaklardan biri omuzuna gelmişti çocuğun. O topak düşmeden önce serpuşu karlıydı. Sonra kendisi ateş edip çocuğu vurunca kar topakları koptu yine dallardan. Birden anladı canını kurtaran rastlantıyı. İyi nişancıydı çocuk! Alnından vurmuştu Ekrem Onbaşı'yı. Ekrem'e ateş edince dallardan düşen kar topakları.... Serpuşundaki karlar o topaklardan kalmaydı. Yüzünü gözünü kaplamışlardı kendisine nişan aldığı sırada. Namlusunun ucu belki de düşen yeni bir kar topağı ile oynayınca...

İşte bu kadarcık bir rastlantıya bağlıydı yaşam. Düşen bir kar topağına, titreyen, pirinç tanesi kadar aşağıya kayan bir namlu ucuna! O kar topağı düşmese Ekrem Onbaşı gibi karlar üstünde kalmış kurda kuşa yem olmuştu o da şimdiye kadar. Bundan sonra yaşadığı her günün bir kar topağının kattığı ek olması tuhaftı yaşamına...

12

Yunan ordusu Zülfikar Bey'in yaralandığı günün akşamı Nalbantköy'e yaklaşmadan geri çekildi. Ertesi gün saldırısını yenilemedi. Kuzeye doğru geliştirmesi gerekiyordu ilerlemesini. Albay Matropulo iki gün daha Kaylar'da oyalandı tümeniyle. Üçüncü gün geride bir artçı taburu bırakarak, Manastır'a yürüdü. Banitza'ya yaklaşırken Manastır üstünden gelen Cavit Paşa'nın kolordusu kesti yolunu. Cavit Paşa kendi kumanda ediyordu birliklerine. Balkanlar'daki Osmanlı ordusunun savaş stratejisi açısından en yetenekli komutanıydı. Zekâsını becerisini bir kez daha kanıtladı. Sisten yararlanarak öncü birlikleriyle yüz adım yakınına kadar sokuldu, sabaha karşı saldırıya geçerek Yunan birliklerini bozguna uğrattı; ağır kayıplar verdirerek Soroviç'e kadar sürdü.

Ertesi gün Zülfikar Bey'i görmeye gelen Nalbantköylü Kerim

Ağa utku sarhoşuydu: "Ah be beyim, görecektin o Niyazi Bey'in atı üstünde Kaylar'a girişini! Görecektin kaç gündür dili tutulan o bizimkilerin sevincini! Senin Cafer, Mümin Pehlivan, Mecnun Kaptan iki haftalık sakallarıyla Niyazi Bey'in arkasındaydılar. "Kimsenin burnu kanamayacak!" diye emir çıkmış Cavit Paşa'dan. Dinleyen dinledi. Ama kendini bilmeyen bir iki kişi oldu yine arada. Biz hep böyle kalsın diye duacıyız. Cephede olan olsun geriye bulaşmasın! Olmaz bir türlü, yine masumların canı yanar!.."

Kerim Ağa, Pirlepe'den, Selânik'ten gelen haberlerin kötü olduğunu ekledi. Pirlepe Sırplara, Selânik Yunanlara geçiyordu...

İki gün geçtikten sonra her nereden duymuş öğrenmişse İsmail geldi aradı Zülfikar Bey'i. Bir sepet yiyecek getirdi. Hiçbir şey olmamış gibi yaklaştı Zülfikar Bey'e:

"Ah beyim, sorma nasıl utanırım! Bilmem nasıl bakacağım bundan sonra yüzüne! Anamın ağlamasına sızlamasına dayanamadım, ayrılamadım yanından, gelemedim sizinle! Yaralandığını duyunca dünya başıma yıkıldı. Gideyim elini öpeyim bağışlasın suçumu dedim, geldim..."

Zülfikar Bey hâlâ tam kırgın değildi İsmail'e. Unutmuş gitmişti yola çıktıkları gün nasıl gerisine dönüp baka baka gelmesini beklediğini. İsmail sanki beklediği sırada çıkıp gelmiş gibiydi, sanki kırmamış yanıltmamıştı onu.

Ordu komutanlığı, Soroviç'ten öteye ilerlemesini sakıncalı görmüştü Cavit Paşa'nın. Cavit Paşa kasım ortasına kadar Soroviç'te bekledi. Dönüp Manastır ordusunun yardımına yetişmesi emri gelince Soroviç'i Kaylar'ı boşalttı. Cavit Paşa dönüş yolculuğuna çıkınca Nalbantköy'deki revir de boşaltıldı.

İsmail günaşırı uğruyordu. Anlattığına göre Uçana'da Goriçka'da kan dökülmemişti. Türklerle Rumların arası eskiden nasılsa yine öyleydi, Goriçka'ya dönmelerini önerdi Zülfikar Bey'e, Goriçka'da kalmak istemezse Görce'ye geçebilirdi.

Zülfikar Bey:

- Niyazi Bey'le doktor bilir benim nerde kalıp nereye

gideceğimi! dedi. Ben gönüllüyüm. Onlar gel bizimle derlerse onlarla giderim. Git derlerse o zaman düşünürüm nereye gideceğimi...

Yaralanmasının üstünden iki hafta geçmiş, doktorun dediği gibi kalkmış dolaşıyordu. Henüz alçıdaydı ayağı, İsmail'den, ne olur ne olmaz Goriçka'da kalan binek atlarından birini getirmesini istedi.

Revir 16 kasım günü boşaltıldı. Resne'ye dönmek üzere yola çıktı.

Osmanlılarla Sırplar Bulgarlar arasında ateşkes anlaşması kasım sonlarında imzalandı. Yunan cephesinde ise barışın sağlanması 1913 baharına kadar uzadı. Zülfikar Bey, alçısı alındıktan sonra Ohri üstünden Görce'ye geçti. Barıştan sonra haziranda annesi eşiyle birlikte Goriçka'ya döndü.

13

Balkan Savaşı üstüne yazılanlar ürkütücüdür. Kitaplara geçmeyip de savaştan sağ çıkanların anlattıkları daha da inanılmaz gelir savaş nedir görmeyen insanlara. İlk silahlar patladıktan sonra akıllar durdu, yaptığını ettiğini bilmez ölçemez oldu silah seslerini duyanlar. Kan tutmuştu ordudakilerle birlikte sivilleri de. Çok kan döküldü cephelerde. Cephelerden daha çok cephe geriside can aldı savaş. Büyük küçük, kadın, çoluk çocuk, yaşlı demeden binlerce kişi süngülendi, ateşe verilen evlerinde öldü. Savunmasız kadınların ırzlarına geçildi. Göç yollarında vurulmuş, düşmüş ölü analarının memelerini emmeye çalışan bebeler, üstlerinden geçen top arabaları tekerleklerinin ezdiği dağıttığı beyinler, karlara saplanarak ayakta donmuş kalmış atlar, insanlar, üst üste cesetlerle dolu hendekler görülüyordu. Çok gözyaşı döküldü, çok yoksulluk çekildi...

Bütün bu acıların yanında, geride sağ kalanlardan dinledikçe dinleyenleri duygulandıran olaylar da yaşandı savaşta. Öyle olaylar ki insanların bir gün kin ile nefret duygularından kurtulabileceği

umutları uyandırdı yüreklerde. Kaylar yöresinde bir ikisine tanık oldukları olayları her gittikleri yerde anlattıkça gönül rahatlığı duydular. Açığa vurmasalar bile dinleyenlerin o olaylardan ibret almalarına hizmet etmek istediler.

Niyazi Bey'in gönüllülerinin konakladığı, Zülfikar Bey'in yaralı yattığı Nalbantköy'de bir Şahin Hoca vardı. Köy camisinin imamıydı. Yunan birlikleri çekilip de gönüllüler Nalbantköy'e girince evinin sağında solunda oturan iki Rum komşusunu çoluk çocuklarıyla evinin bodrumunda saklamıştı. Bodrumuna sığınanlar sekiz kişiydi. Şahin Hoca çoluk çocuğunu evlendirmiş son dört beş yıldır karısıyla kalmıştı evde. Her gün taşıdığının üç katını taşıyordu çarşıdan eve. Küçücük köy, topu topu iki bakkalı var. Sebzeyi de satan onlar. Bir gün iki gün derken Şahin Hoca'yı her gün eli kolu çarşıdan eve döner görenler meraklanmaya sonra da takılmaya başlamışlar. Hoca ağır bir adamdı: "Varken alayım eve dedim" diye karşılık verirmiş, "Savaş bu bakarsın yarın ne un kalır, ne yağ, ne kuru fasulye, ne mercimek. Yaşlıyım, belki de elime ayağıma bir kaza gelir çarşıya çıkamam!" Hoca yumuşak huyluluğu herkesle iyi geçinmesi ile sevilirdi. İki hafta her nasılsa oyalamış meraklıları ya da meraklılar hocayı daha çok üzmek istememişler. İki hafta sonra gönüllüler geri çekilirken, gönüllülerin ardına takılmaya hazırlanan Nalbantköylüler, Hoca'nın yerinden kımıldamadığını görünce "Sen gelmiyor musun Hoca?" demişler. Hoca: "Kısmet her ne ise o olur" demiş. "Allah verdiği canı alacaksa yolda da alır, bağışlayacaksa, daha birkaç yıl yaşamayı nasip etmişse burada da eder!" Yola çıkmak için toparlanan Türk komşularıyla konuşurken daha da ileri gitmiş: "Durun, demiş, gideceğiniz yeri bilmeden nereye gidersiniz? Kalın benimle, ben çıkar önünüzde kanat gererim gelen askere. Başımıza her ne gelecekse birlikte gelir!"

Topu topu dört Müslüman ailesi bulur gelen Yunan birliği Nalbantköy'de. O ailelerin dördü de Şahin Hoca'nın bodrumunda sakladığı iki Rum ailesinin konukları olurlar bu kez. Rumlar

Nalbantköy'e giren bölüğün yüzbaşısı önüne çıkar anlatırlar, gördükleri iyiliğin karşılığını öderler.

Kaylar'a yakın Eleviş köyünde, bir karı koca, tarlalarının kıyısındaki hendekte yaralı bir Yunan üsteğmeni bulurlar. 1897 savaşında ölen kendi oğulları yaşında. Oğulları gibi yakışıklı bir çocukmuş üsteğmen, vurulduğu yerde ölümü bekliyomuş. Karı koca, sararlar sarmalarlar, ot yüklü arabalarına bindirirler, karanlığı beklerler, karanlık basınca alır evlerine getirirler. Avlularında indirirler arabalarından, üst katta, oğullarından boş kalan odada yatırır, üç hafta yedirir içirir iyi ederler. Delikanlı çat pat Türkçe, karı koca azbuçuk Rumca bilirlermiş. Üç hafta oğulları niyetine bakarlar delikanlıya.

Kasım ortalarında, üsteğmen üniformasını giyer, köyün girişinde karşılar gelen Yunan taburunu. Tabur, bütün Eleviş'te kimsenin kılına dokunmadan geçer gider. Savaştan sonra, o üsteğmen kendi anası babası gibi her yıl gelir ararmış o karı kocayı...

Nalbantköylü Kerim Ağa'nın sonradan gülerek anlattığı bir başka olay da şu:

"Bir Kör Ligor vardı tarla komşumuz. Tartışmayı gürültü patırtıyı severdi. Bizim tavuklarından biri ona kaçsa ya da bizim sıpa, keçi tarlasına girecek olsa bağıra çağıra görünürdü. Ama daha bağırıp çağırırken yatışırdı öfkesi. Babam da huyunu bildiği için tatlı bir söz etti mi, güler barışır, neredeyse kabahatli gibi davranmaya başlardı. Kısacası kendi kapatırdı kendi başlattığı kavgayı. Yunan ordusu gelmeden Kör Ligor kalktı, babama geldi: "Bunca yıllık komşuyuz, dedi, bundan sonra ne sen benden iyi komşu olursun başkasıyla ne ben senden daha iyi komşu bulurum. Kalk çıkalım Nalbantköy'e hangi ordu gelirse onun komutanının önüne. Yunan ordusu gelirse ben, Türkler gelirse sen söyle, bozmasınlar komşuluğumuzu, bıraksınlar eskisi gibi yaşayalım!"

Babam: "Doğru söylersin ama dinlemezlerse?" dedi, bizi toparladı Manastır'a götürdü gönüllülerin ardından.

Ortalık yatışınca, Kör Ligor kalktı Manastır'a geldi. Manastır'ın girişinde Kınalı'da göçmenler için bir kamp kurulmuştu. Sırp Kızılhaçı, Hindistan'dan, Mısır'dan gelen yardımlarla çadırlarda yaşıyorduk. Kör Ligor geldi, o kampta beşyüz çadır içinde bizim çadırı buldu. Koca bir sepet dolusu peynir, yumurta, çörek şu bu getirmişti yanında. Babama paraya gereksinimi olup olmadığını sordu. Babamın "Yok" demesine aldırmadı. Çıkardı bir sarı lira verdi. "Kalk gel, Nalbantköy'e dön, dedi, Yunan hükümeti emir verdi, kimsenin malına dokunulmayacak! İstemem senin yerine başkasını göreyim tarlamın yanında! Gel, evine, tarlana sahip ol!"

Şunu da ekledi: "Sen gidince kendi işim bitti, baktım boş otururum, mısır ektim, tırmığını çektim senin tarlanın. Harmanını kaldırınca bana tohumumu geri verirsin helâllaşırız!"

Daha barış anlaşmaları sürüyordu. Babam: "Anlaşma imzalansın, inşallah döneriz, yine birlikte oluruz!" dedi. Anam komşudan bir kaşık kahve, iki kesme şeker ödünç aldı geldi. Kör Ligor'un kahvesini pişirdi. O akşam Kınalı istasyonunda babamla kucaklaşarak ayrıldılar. 1913 Nisanı sonunda Nalbantköy'e döndük. Bizim tarla yerden iki karış boy atmış mısırla örtülüydü. Kör Ligor gülerek karşıladı dönüşümüzü: "Şimdi ne keçin var, ne de sıpan, eskisinden daha iyi komşu oluruz!" Babam takıldı: "Sen yine bulursun muhabbeti arttıracak nedenler!.." gülüştüler.

Türkiye yolu açılmıştı. Yunan hükümeti isteyen kalır, isteyen döner diyordu. Hergün iki üç aile Türkiye'ye dönüyordu, nesi var nesi yok satıp savarak. Kör Ligor, adeta tasalanarak izliyordu bu göçleri. Yine babama geldi: "Tarla senin tarlan, dedi, senden başkasını komşu görmek istemem! Satacaksan sen koy fiyatını, ödeyebilirsem alırım. Satmazsan, çiftin dağıldı diye sıkılma al benim çiftimi işle, para pul istemem!"

Babam: "Bizim bu yerlerde günümüz doldu Ligor Ağa, dedi. Allah Balkan Savaşı'nın acılarını bir daha ne size göstersin ne bize! Biz kısmetse beş on güne gideceğiz. Allah sana sizinkilerden iyi bir komşu verir inşallah!"

Kör Ligor: "Komşunun sizinkilerden bizimkilerdeni olmaz" dedi, "iyisi kötüsü olur. O sizden de çıkar bizden de. Sen iyi komşuydun!" Kör Ligor'dan alta kalmadı babam: "Tarla senin, dedi. Neye gücün yeterse onu öde! Değerini sen benden iyi bilirsin."

Kör Ligor üstüne düşeni yaptı. Helâllaştılar.

14

Küçük kasabaların değişmez kaderidir, yetişen gençlerini tutamazlar, yeteneklerini geliştirebilecekleri daha büyük kentler ellerinden çeker alır. Bakkal Koço'nun oğlu Panos o yetenekli çocuklarından biriydi Florina'nın. Az bulunur bir tenor sesi olduğu çocukluğundan belliydi. On bir yaşında kilise korosuna alındı. Üç yıl sonra Florina Rumlarının halk müziği korosuna girdi. Koro şefinin ilgi göstermesiyle sesini hızla geliştirdi. On altı on yedi yaşına gelince çevresindekiler senin yerin Florina değil demeye başladılar. Panos'un Terzi Halit'le arkadaşlığı bu döneminde ilerledi. Halit'ten üç yaş küçüktü. Florina'nın genç sosyalistleri olarak sekiz on kişilik birbirine bağlı bir arkadaş grupları vardı. O grup içinde Halit'in Paris'e gitme tutkusu Panos'la aralarında daha da yakın bir dostluk sağladı. Panos da ya Milâno ya Paris diyordu. Birlikte Fransızcalarını ilerletmeye çalışıyorlardı.

Panos'un ilkokula gittiği yıllarda Florina'dan ayrılıp Marsilya'ya yerleşmiş bir amcası vardı. Daha sonra ablası Sofia, amcasının aracılığı ile yine Marsilya'ya yerleşmiş Florinalı bir Rum'un lokanta işleten oğlu ile evlenmişti. Eniştesi evlendikten üç yıl sonra Marsilya'yı bırakıp Paris'te *Cadet* Sokağı'nda bir Rum lokantası açınca ablası Parisli oldu.

Balkan Savaşı'ndan bir ay önce Paris'e yerleşen Halit'le Panos'un arkadaşlıkları yazışma yoluyla sürüyordu. Halit, her mektubunda Paris'e gelmesi için yüreklendiriyordu Panos'u.

Panos, 1913 Mayısı'nda Florina'dan ayrılabildi. Selânik'ten deniz yoluyla Marsilya'ya giderek amcasına uğradı önce. Bir ay

Marsilya'yı tanıdıktan sonra Paris'e geçti. Ablasına, Halit'e kavuştu. Florina'da garsonluk yaparak kazanıyordu hayatını. Yaz boyu enişteşinin lokantasında garson olarak çalıştı. Sesinin Paris müzik dünyasında yerinin ne olabileceği üstüne az çok bir kanı edindi, eksiklerini öğrendi, bazı plâklar, notalar aldı, eylül sonunda Florina'ya döndü. Bütün kış Florina'da çalışacak, hazırlanacak baharda Paris'e dönecekti.

Panos, Halit'in selâmlarını getirdi Mustafa ile Zülfikar Bey'e. İkisini de özellikle sormuş, savaştan sonra sağ kaldıklarını öğrenince sevinmişti. Terzi Halit'in yerleşme sıkıntılarını atlattığını öğrenmek Zülfikar Bey'le Mustafa'yı da sevindirdi, Panos'tan mektuplarında kendilerinin selâmını yazmasını istediler.

Barış antlaşmasından sonra, Osmanlı sınırları Meriç doğusuna çekilmiş, Batı Trakya, Aşağı Makedonya, Yunanistan'a geçmişti. Bu bölgelerde yaşayan Türkler azınlık durumuna düştüler kendiliğinden. Osmanlı sınırları içinde büyük bir Rum azınlığı yaşıyordu. Yunan hükümeti, Osmanlılar'ın Rum azınlığına tanıdığı vatandaşlık haklarını tanıdı sınırları içinde kalan Türk azınlığına, eski haklarında kısıtlamalar yapmaya kalkmadı. Yine de kararmış gölgelenmişti bu bölgelerde kalan Türklerin yaşayışı. Balkan Savaşı'nın kötü anıları kolay unutulur gibi değildi. Köylerine kasabalarına giren Yunan ya da Bulgar ordularından çok, yüzyıllardır birlikte yaşadıkları sivil Rumlar ya da Bulgar komşularından zulüm görmüşlerdi. Orduların çekilmesinden sonra yine bir arada kaldıkları eski komşularına kırgındılar, güven duymuyorlardı. Yunan hükümeti isteyenleri Türkiye'ye göç etmekte özgür bırakınca, her gün hüzünlü göç sahnelerine tanık oldu Makedonyalılar. Neleri var neleri yok ucuza elden çıkardıktan sonra, evlerini çiftlerini bozanların, bir yatak yorgan dengi, bir küfeye doldurulmuş ya da bir un çuvalına sıkıştırılmış bakırlarıyla yola çıkarken geride kalan Rum komşularıyla ağlaşıp kucaklaşarak helâllaşmaları görenlerin gözlerini yaşartıyordu. 1914 yazı ortalarına kadar, böyle bazen bir kasabadan kopan iki üç ailenin, bazen

bir köyde yaşayan bütün Türklerin toplu olarak Makedonya'dan göç ettikleri görüldü. Birinci Dünya Savaşı çıkınca sınırlar kapandı, göçler durdu.

Savaştan sonra Zülfikar Bey yine, eskisi gibi sık sık Manastır'a, Selânik'e giderek başıboş gençlik yaşamına dönmüştü. Nedir ki Manastır'a, Selânik'e her gidişinde daha az tat alıyordu eski eğlence yerlerinden. Ne olduğunu tam bilmediği bir arayış içinde, yaşayışının gidişi, beklentileri açıkça ayrımında olmasa da değişiyordu. 1916 baharında, Görce'deki otelde Yüzbaşı Nurettin Bey'le karşılaştıktan sonra Türk-Alman gizli haberleşme örgütünde görev alınca aradığı yolu buldu. Koynunda Biliste'ye götürdüğü ya da Biliste'den alarak döndüğü bir raporla yola çıktıkça, yaşamının Balkan Savaşı'nda yaralanmasıyla kopan anlamına yeniden kavuştuğunu duyuyordu. Yüzbaşı Nurettin Bey: "Bu bölgede, İşkodra'ya doğru yol üstündeki köylerde güvendiğin biri var mı?" diye sorunca, hemen Yakup Ağa'nın adı gelmişti aklına.

"Var."

"Kim?"

"Biliste'de, Yakup Ağa."

Nurettin Bey bir iki saniye gözlerini ayırmadan bakmıştı yüzüne. Gerçekte bir iki saniyeden çok daha uzun gelmişti bu bakışı Zülfikar'a.

"Değirmenci Yakup Ağa mı?

"Evet."

"Sık sık gider gelir misin?"

Zülfikar Bey, yıllardır görmediğini, babasının çok yakın dostu olduğunu söyledi Yakup Ağa'nın.

"Babam çok güvenirdi!"

Nurettin Bey:

"Ben de tanırım, ben de çok güvenirim! Savaşta damadını kaybetti!.." diye karşılık verdi.

Sonradan düşündükçe anladı ki Nurettin Bey'in sorusuna

karşılık verirken Yakup Ağa'dan önce Cemile'ydi aklına gelen. Nurettin Bey'in sanki "Yakup Ağa'yı seçmenin nedenini biliyorum" der gibiydi yüzüne takılıp kalan bakışları.

"Duymuştum..."

Nurettin Bey sözü değiştirdi:

"Sen örgütün Goriçka-Biliste ayağı olacaksın. Ben Yakup Ağa'yı görür konuşurum. Sana Goriçka'ya getirecekleri raporu geciktirmeden Yakup Ağa'ya ulaştıracaksın. Yakup Ağa'dan alacağın raporla Goriçka'ya döneceksin. Sana rapor getiren raporu senden alacak..."

Nurettin Bey parolayı söyledi. Goriçka'da kendisini arayacak olan parolayı verecekti.

Biliste araya girince, daha da anlam kazandı yaşayışı. On beş yıl önce, çocukluğunda, babasıyla Biliste'ye gelişinde yaşadığı ilk aşkının külleri eşelendi, küllerin altında bütün kızıllığıyla yanık kalan korlarının sıcaklığı sardı içini. Biliste'ye giderken çoğu kez ceketinin iç cebindeki zarfı unutuyor, Cemile'yi görmeğe gittiği duygusuna kapılıyordu.

Haberleşme örgütüne girdikten sonra, o 26 Ağustos 1916 akşamı beşinci gelişiydi Biliste'ye. İlerde bir değişiklik olmaz, örgütten yeni bir emir gelmezse son gelişi de olabilirdi. Fransızlar örgütün ucunu ele geçirmişler tutuklamalara başlamışlardı Kaylar yöresinde. O gün üstü boş gelmişti Biliste'ye, rapor getirmemişti. Görevi sadece Yakup Ağa'yı uyarmak ikinci bir emre kadar Bogradeç'le ilişkisini kesmesini haber vermekti.

O gelişinde yola çıkmadan önce, yola çıktıktan sonra da bütün yol boyunca her zaman düşündüğünden daha çok düşündü Cemile'yi, her zamankinden daha çok özledi. O yaz sabahı, pancurları kapalı odada, yere serili yatakta, yanıbaşında kır çiçekleri kokulu soluğunun sıcaklığını duyarak uyanışı ... O sıcaklığın sokuluşu kollarına ... Sımsıkı sarılarak birbirlerini öpüşlere boğdukları o günü neden unutamıyordu? Daha sonra samanlıkta, bağ kütükleri altında durmadan sarılıp öpüşmüşlerdi. Goriçka'ya dönmek

için çağırılıncaya kadar yalnız kalacakları köşeler aramışlardı hep! Babasıyla yola çıkacakları saate kadar birbirinden ayrılmıyordu elleri?.. Sanki kaldırıyor baştan koyuyordu plağı! Hayır, daha önceden başlıyordu yakınlıkları... Daha birbirlerini ilk gördükleri andan. Yakup Ağaların avlusu önünde attan inerken, kendilerini karşılayan Yakup Ağa'nın arkasından koşup gelen Cemile ile göz göze geldikleri andan... Cemile birden babasının az gerisinde durmuş, bakakalmıştı ona. Babası Yakup Ağa ile ilk sözleri ederlerken, birbirlerine doğru ilerlemiş el ele gelmişlerdi... Cemile kazın palazlarını göstereyim demişti. Koşmaya başlamışlardı elleri ayrılmadan. Yan yana koştukça artan bir sevinç sarıyordu içlerini... Babasıyla Goriçka'ya dönerken yolda kapıldığı o hüzün? Cemile'yle ellerinin birbirinden kopuşunun hüznüydü duyduğu. Kopan sevincin kırılıp dökülüşü...

Selânik'ten başlayarak birbiri ardından kadınlar tanımıştı daha sonra. Kimi bir gün içinde başlayıp biten, en uzunu iki ay süren ilişkiler. Hep gelip geçmişlerdi. Her ilişkiden sonra nasıl olduğunu anlamadan Cemile'ye dönüyordu duyguları. Cemile'yi aradığı özlediği günlerde yöneliyordu başka bir kadına. Yanılmışım, Cemile değildi der gibi bitiyordu sonunda. Dört yılı dolduruyordu evliliği. Karısına duyduğu yakınlık dostlukla başlamış dostlukla sürüyordu. Elbette ki sevgiydi duyduğu bu duygular da. Annesinden sonra ikinci bir kadına duymadığı bir güveni vardı karısına. Dört yıldır tek acı söz geçmemişti aralarında. Emine Hanım ayrıca güzel denilebilecek her kadınla karşılaştırılacak kadar güzeldi. Bir eksiğini, kendisine Cemile'yi unutturamayışının nedenini bulamadığı gibi, evlendikten sonra Manastır'da, Selânik'te ya da Goriçka yöresinde hiç aklında yokken çıkan rastlantılarla neredeyse bir düzineyi bulan kadınla kurulan ilişkilerinde, kendisini kadınlara iten yaklaşma isteğinin nedenlerini de çözemiyordu. Galiba çocuktu o! Annesinin aşırı sevgiyle büyüttüğü, hâlâ yalnız kalmaya katlanamayan yanıyla çocuk kalmıştı. Yalnız kaldığı yerde tutacak bir el arıyordu. Bazen kaba-

hatlerinden birinden sonra, az ötesinde durmuş kendisine bakarken görür gibi oluyordu karısını. "Buldun mu aradığını?" der gibi! Öyle kımıltısız, gözlerini üstünden ayırmadan, sağa sola kaçırmadan! Ne dargın ne de barışık. Galiba bu kımıltısız duruşundaydı aralarındaki ilişkinin gizi. Hep öyle bir adım ötesinde. Ne uzak ne de yakın bir yerde tutuyordu kendini. Doğal olarak kendisinin de o bir adımdan daha çok yaklaşmasına izin vermiyordu. İşte o arada kalan bir adımlık boşluktaydı Cemile'nin yeri.

Cemile'ye duyduğu duygular hep değişik kalmış, başka kadınlarla ilişkilerinde yinelenmemişti. Işıklı suları ile çekip giden dingin bir deniz, yaz günleri gölgesinde rahat uyunan ulu bir ağaç gibiydi evliliği. Annesine duyduğu sevgi gibi iyileştirici bir yanı vardı. Çok iyi biliyordu ki huzur duyduğu o sevginin kapısına uzanacaktı yaşadıkça eli. Yine de ayrı kaldıkça Cemile'nin çağırdığını duyacaktı kendini! Kendilerini iki yaprak gibi rüzgâra bırakarak oradan oraya yan yana uçmaya, dörtnal giden bir atın üstünde sarılıp öpüşerek herkesten kaçmaya! Bazen kabaran bir dalga gibi üstüne geldiğini duyardı o çağrının, üstüne gelir, patlar, köpüklerle yayılır sonra yeniden denize çekilirken kıyıda bulduğu bir çakıl gibi kendisini de alır götürürdü...

15

Emine'yle evlendiklerinin altıncı ayı içinde Cemile'nin evlendiğini duymuştu. Bir kavak dibinden baltayla kesilmiş yıkılmış gibi oldu içinde. Artık kendisini beklemediğinin haberi olarak yorumladı evlenmesini. Çok geçmeden Balkan Savaşı çıkınca silâh altına alınan kocasının Selânik cephesinde şehit düştüğünü Cemile'nin dul kaldığını duydu. Üç ay evli kalabilmişti ancak.

Mayıs ortalarında Biliste'ye ilk gelişinde, Yakup Ağa selâmlığın önündeki asmanın altında ağırladı Zülfikar Bey'i. Akşam yemeğini ikisi yalnız yediler. Yakup Ağa'nın karısı ile Cemile, Zehra bir "hoş geldin!" deyip çekildiler. Cemile'nin

Rumeli ağzıyla "Hoş gelmişsiniz" derken nasıl yüzünün rengi uçtuğunu, yürüyüşünün devinimlerinin nasıl dağıldığını düzen tutmadığını gördü. Giderek duygularını gizlemesini bilen, aşırı soğukkanlı biri sanırdı kendini. Oysa bakışları karşılaştığı sırada Cemile'den ayrılır bir yanı yoktu yüzünün devinimlerinin. "Hoş bulduk!" derken sesinin çıkmayacağını sandı. Aradan dört yıl geçtikten sonra başsağlığı dilemek anlamsızdı. Ayrıca Cemile belli etmişti duygularını. Başsağlığı dilemek, başka bir erkeğin anısını araya katarak Cemile'yi kendinden uzak tutmak olacaktı. Dememesi gerektiğini bile bile, her aşığın ettiği aptallığı etti: "Başın sağ olsun!" dedi. Bakışlarını saran karartıdan Cemile'yi kırdığını anladı. Cemile sadece o kararan bakışlarıyla karşılık verdi, sustu.

Annesi:

- Ah oğlum, dedi, neredeyse dört yıl olacak, acılar ilk günlerindeki gibi kalacak olsa insanlar yaşamaz, ölür!..

O sadece Yakup Ağa'nın, karısının, Zehra'nın, Cemile ile aralarındaki yakınlıktan kuşkulanmalarını önleyeceğini sanarak başsağlığı dilemişti Cemile'ye. Saçmalık ettiğini de hemen anlamıştı. Yanılgısını düzeltmek için fırsat bildi bu açıklamayı:

- Haklısın teyze, dedi, çok haklısın..

Kadınlar çekildikten sonra Yakup Ağa bir süre konuşmadı.

Biri dul, öbürü evlenmekte gecikmiş iki genç kadının babası olmaktan duyduğu üzüntü tazelenmişti. Balkanlar'da on dördünde, en geç on beşinde evlenirdi kızlar. Çirkinleri, özürlüleri gecikirdi on beşinden yukarı. Cemile yirmi dördünü sürüyordu, Zehrası yirmi ikisini.

Kopuk bir iki sözden sonra:

- Ah Zülfikarım, dedi, bu Balkan Savaşı yıktı bütün evleri, ocakları söndürdü. Genç erkek bırakmadı Makedonya'da! Gidenler cephelerde gitti, geride kalanlarının ömrü karardı! Dullarının da, gelinlik kızların da...

Kısa bir süre daldı, soluklandı:

- Kaç insan yaşar dersin Selânik'te?

Zülfikar:

- Yüz elli bin diye bilirim, diye karşılık verdi.

- İşte o kadar adam telef oldu bizden Balkan Savaşı'nda. Köy köy, kasaba kasaba, kiminden on, kiminden yirmi, kaç genç bulduları topladılar götürdüler, cephelerde kırdırdılar!.. Benim karı acılar unutulur demeye getirdi. Ben acılar unutulmaz derim. Benim bildiğim acılar unutulmaz değişir, yerini başka acılara bırakır. Doğrusu o!

Yine kısa bir ara verdi dediklerine:

- Bak, gör! Kupkuru kaldık bu köy yerinde. Çık dolaş, ara kırları bayırları, yirmisi ile otuzu arasında erkek görenmezsin! Acı değil mi bu? Yollar kapanmasaydı ben de düşünürdüm satayım savayım neyim var neyim yok, alıp çoluk çocuğumu İstanbul'a mı olur, İstanbul yakınlarında bir yere mi yerleşeyim. Belki kızlarımın talihleri açılır, doğru dürüst bir kısmetleri çıkar derdim. Kiminle evlenecekler, kiminle ev kuracaklar burada? Doğru dürüst koca olacak kim kaldı Makedonya'da. Var isteyenleri, var ama, o türlü! Ne yaşları yaşlarına uyar, ne boyları boylarına! Nasıl olur diyeyim? Ayıptır söylemesi kedinin köpeğin önüne atar gibi nasıl evimden ayırayım kızlarımı?..

Sözü değiştirdi:

- Sen nasılsın, sizinkiler nasıl? Karının anasını babasını tanırım. Emine'yi çok küçükken bir iki görmüşlüğüm var. Nasıl gider evliliğiniz? Çocuğunuz oldu mu?

Zülfikar kısa karşılıklar verdi. Henüz çocukları olmadığını söyledi.

Yakup Ağa durdu düşündü biraz:

- Gecikmeyin diyecektim ama düşününce gecikmeniz belki daha iyidir dedim. Gençsiniz daha. Hele bitsin bakalım bu savaş da, görelim ne olacak? Ortalık düzelsin o zaman çocuğunuz olsun daha iyi...

Zülfikar Bey, bazı hediyeler getirmişti. Yakup Ağa'ya tütün,

eve bir kutu lokum, karısına, Cemile ile Zehra'ya birer oyalı başörtüsü. Yemeğin sonuna doğru karısı geldi:

- Ne çok hediye getirmişsin be oğlum, dedi. Ne de güzel şeyler getirmişsin! Zahmetler etmişsin ama ne saklayayım çok sevindirdin bizi! Yıllardır evimizin kapısını çalan olmamıştı. Sağ olasın!..

Kadın:

- Kalırsın bir iki gün inşallah, diye tamamladı sözlerini.

Zülfikar Bey, ertesi gün erkenden yola çıkacağını söyleyince:

- Hiç olur mu öyle şey! dedi. Çocuktun henüz son geldiğinde. Yıllar var görmedik yüzünü. Hiç değilse yarın kal, yolluk doğru dürüst bir şey hazırlayayım sana. Bizim burası köy yeri. Çarşısı pazarı yok. Evde sevdiğin bir tatlı yapayım annene, karına götür...

Zülfikar Bey:

- Ben de isterdim kalmak ama...

diye özürlerini söyledi. Yakup Ağa:

- Üsteleme, dedi karısına. Senden önce ben söyledim kalmasını ama işleri var, kalamaz...

Kadın ekledi:

- Kızlar çok sevindiler hediyelerine...

O akşam Cemile ile Zehra bir kez daha Zülfikar Bey'e görünmediler.

Ertesi sabah, Yakup Ağa ortalık yeni yeni ağarırken selâmlıkta gece kaldığı odada kurdu Zülfikar Bey'in kahvaltı sofrasını. Mutfak ile selâmlık arasında gidip gelen kadınların gaz lambalarının aydınlattığı pencerelerin patiska perdelerine vuran gölgelerine bakılırsa o erken saatte evde kim varsa ayaktaydı. Kadınlar Zülfikar Bey'in odasına girmediler. Yakup Ağa, sık sık odanın kapısı önüne çıkarak, mutfaktan gelen çorba tenceresini, tereyağında pişirilmiş peynirli yumurta, turşu, kiraz sahanlarını getiren kızlarının elinden aldı, sofraya taşıdı. Sofranın başında bağdaş kurup kahvaltıyı karşılıklı ettiler. Yakup Ağa, sofradan kalkınca çizmelerini giyen, fişekliklerini çapraz kuşanıp mavzerini eline alıp çıkmaya ha-

zırlanan Zülfikar Bey'e, Esat Paşa'nın İstanbul'a ulaştırılacak emanetini verdi. Zülfikar Bey, komitacı yeleğinin özel yaptırdığı geniş göğüs cebine yerleştirdi mektubu. Beklenmedik bir baskına uğrayacak olursa, çıkarıp kolaylıkla ateşleyebilirdi.

Selâmlıktan avluya ikisi birlikte çıktılar. Avluda, atını avludan çekmek için Yakup Ağa konuğundan ayrıldı.

Zülfikar Bey, günün ilk sigarasını yakmış, avlunun dış kapısı gerisinde, yüzü ahıra dönük Yakup Ağa'nın görünmesini bekliyordu. Kapının sağ kanadını açmış, belki de görürüm diye, bakışlarını haremliğin üst katında avluya bakan pencerelerde gezdirirken, patiska perdelerden birinin kımıldadığını gördü. Gaz lâmbaları sönmüş, renkler biçimler seçilecek kadar ağarmıştı ortalık. Perde aralandı. Cama yaklaşan Cemile'nin omuzlarına döktüğü gümrah sarı saçlarının kuşattığı o güzel yüzünü gördü. Dün getirdiği oyalı başörtülerinden gülkurusu renginde lâcivert sarı çiçekli olanı seçmiş, iki ucunu omuzlarından göğsüne akıtarak başına atmıştı. Güldü, başörtüsünün sağ eli altına sarkan ucunu aldı Zülfikar Bey'e doğru bir iki kez salladı. Zülfikar Bey'i başını döndürecek kadar mutlu etmişti.

Parça parça küçük sis bulutları iniyordu avluya. Sis bulutları gerisinde, elinde yedeğinde çektiği atının dizginleriyle ahırdan çıkan Yakup Ağa göründü. Gür kaşları bıyıkları kabarık ağarmış saçlarıyla kocaman bir yumak yünü andırıyordu başı. Yaz kış beline sardığı geniş enli Trabulus kuşağının kırmızısı seçiliyordu sisler arasında. Ahırın karanlığından kurtulan atı, sıçradı, iki ön ayağıyla birden aştı eşiği, ahır kapısının önünde duru beyazlığı ile boy verdi, silkindi, Zülfikar Bey'i görünce kişnedi, kavuşmalarının sevinciyle oynaya sıçraya avlu kapısına doğru ilerleyen Yakup Ağa'yı izledi.

Cemile, perdenin gerisine çekilmeden önce, oyalı başörtüsünün ucuyla bir kez daha selâmladı Zülfikar Bey'i, iyi yolculuklar diliyordu. Zülfikar sağ eliyle aldı selâmını. Yakup Ağa'ya doğru kaldırmıştı elini, selâmladığı Cemile'ydi.

Uzun kollu siyah sadakor gömleğinin üstüne giydiği yanlardan iki sıra düğmeli, siyah komitacı yeleğinin etek cebinde atını sevindirecek üç beş karamela bulundururdu. Atı yaklaşırken karamelasını hazırladı. Çabuk adımlarla Yakup Ağa'yı geçerek yanıbaşında durduktan sonra, yanağını bir aşağı bir yukarı omuz başına sürten atının dudaklarına uzattı. Hafif kişnelemelerle sevgisini açıklayan atının boynunu okşadı, kulağı dibinden öptü.

Yüzlerinde avuçlarında düşen çiğin nemini duyarak Yakup Ağa ile kucaklaştılar. Yolculuk kokusu alan atı sabırsızlanıyor, eşiniyor, hadi artık dercesine sağa sola atılıyordu. Avlu kapısı yüklü bir at arabasının geçeceği kadar yüksekti. Dışarı çekmeye gerek görmedi atını. Sol ayağını üzengiye atmasıyla sağ bacağını eğerin üstünden aşırması bir oldu. Doğrulunca göğsünden yukarısı sis bulutlarını aşmıştı. Yakup Ağa, kır basmış saçları sakallarıyla aklı karalı kocaman bir yumak yünü andıran başı, kırmızı Trabulus kuşağı ile aşağıda sisler içindeydi. Cemile'nin penceresini sisin üstünden görüyordu şimdi. Perdenin arkasından kendisini gözlediğini biliyordu. Atının başı haremliğe dönüktü. Yakup Ağa pencere ile atı arasında kalmıştı. Sağ kolunu havada bir iki kez salladı. Cemile perdeyi araladı, başörtüsünün ucunu sallayarak karşılık verdi. Yakup Ağa'nın:

- Selâmetle, dediğini duydu. O da sağ kolu havada uğurluyordu kendini.

Atının başını kapıya döndürdü. Eğilerek kapının kemeri altından geçti, avludan çıktı. Yakup Ağa'nın kapının kapalı kanadı gerisinde dolu su kovasını aldığını gerisinden fırlattığını gördü.

Makedonya'da akraba ya da yakın dost olan ailelerin kadınları erkekleri arasında kaç göç yoktu. Ailenin yakın saydığı bir erkek konuk gelince, kadınlar sofraya oturmasalar bile, yemek yenilen odada kalırlar, sofraya hizmet eder, yeri gelirse konuşmalara katılırlardı. Haziran başlarında Zülfikar Bey'in ikinci gelişinde, Yakup Ağa ile sofraya oturmalarından sonra, Cemile ile Zehra asmanın altında kaldılar.

Zülfikar Bey bol hediyelerle gelmişti yine. Eve bir kutu lokum, Yakup Ağa'ya tütün, karısına yün örgü bir atkı, Cemile ile Zehra'ya ise birer çift kundura, kendilerine kazak örmeleri için yün getirmişti.

Cemile, gülkurusu oyalı başörtüsünü bağlayarak hoş geldin demeye çıkmıştı Zülfikar Bey'e. Karşılıklı çok özledikleri açıktı birbirlerini. Biraz dikkat eden ya da meraklı olan biri hemen görürdü bir araya gelmekten duydukları mutluluğu. Bakışları karşılaştıkça içlerinde yanan ateşlerden yükseliyormuş gibi aydınlanıyordu gözleri. Cemile gelen hediyeleri görünce yerinde duramaz olmuştu. Kalkıyor, yine oturuyor, elleri durmadan oynuyor, eteklerine, saç örgülerine, boynundaki sarı liralarına gidiyor, hiç gereği yokken entarisinin kol ağızlarını bileklerine doğru sıyırıp hemen sonra yerine çekiyordu.

Bütün hediyeleri kendine gelmiş sayıyordu. Zülfikar Bey'in getirdiklerini heybeden boşaltırken verdiği kısa bilgilerden sonra, "Ben dağıtayım!" diye hediyelerin başına geçti.

Lokum kutusunu annesine uzatarak dağıtmaya başladı:

- Bu hepimize...

Paketini açıp yün atkısını verdi:

- Bu sana, önümüz kış, sırtın omuzların ısınsın istemiş Zülfikar Bey!..

Babasının tütününü verirken:

- Oh oh! dedi, Zülfikar Bey, Kaylar çarsısında mal bırakmamış, çarşıyı bize taşımış!..

Kahkahaya yakın bir gülüşle güldü kendi sözlerine.

Yakup Ağa:

- Babası rahmetli Rıza Bey de öyleydi! dedi.

Annesi söze girdi:

- Öyleydi nurlar içinde yatsın! Hiçbir eşikten içeri eli boş adım atmazdı!..

Yünleri açınca Cemile, Zehra'ya döndü:

- Renkleri birbirinden güzel; nedenini bilmeden bir kez daha güldü. Sen hangisini beğenirsen onu al! Benim için ikisi de bir...

Zehra iğneli bir tonla:

- En iyisi ikisi de senin olsun! dedi, madem o kadar beğendin ben ortak olmayayım!..

Cemile taşkınlığının ayrımına vardı, duruldu:

- Beğenmek senin hakkın, evin genç kızı sensin!

- Bana göre de ikisi birbirinden güzel, sen büyüksün al alacağını öbürü bana kalsın!

Neredeyse Zülfikar Bey'i aralarında paylaşır gibi bir gidiş almıştı konuşmaları. Cemile:

- Olmaz! dedi.

İki renkten iki yumak aldı eline. Ellerini arkasında sakladı, yumakları elden ele karıştırdı.

- Söyle hangi elim senin?

- Sol elin olsun!

Uzattı sol elini, Zehra turuncuyu seçmişti.

- Al!

Öbür elini öne geçirdi:

- Asma yeşili bana kaldı...

Cemile ile Zehra karısının boyundaydılar. Zülfikar Bey kunduraları Florina'da bir Rum kunduracıdan satın almıştı. Ayaklarına uymazsa geri götürüp değiştirecekti. Talihine, değiştirmesine gerek kalmadı.

Yemek sırasında birbirinden iki adım ötede otururlarken yine yüreklerinin çarpıntısını duydular. Bütün alıcıları gece boyunca birbirine dönük kaldı. Yalnız olmadıklarını hatırladıkça bakışlarını birbirinden kaçırmaya çalışıyorlar, aralarındaki bağlantının koptuğunu, birbirlerine bakarken yakalanmayacaklarını sandıkları anda, başlarını çevirince yine göz göze geliyorlardı.

Gece yatmak için odalarına çekileceklerken karşılıklı bakışları vaadler, isteklerle doluydu. Zülfikar Bey oda kapısını tam kapamadan yattı. Geç saatlere kadar uyuyamadı, gelir diye Cemile'yi bekledi: Alışık olduğu gibi gün ağarırken uyandığında, yanıbaşında Cemile'yi bulacağı gibi bir duygu vardı. Kendini

yatağında yalnız görünce hüzünlendi.

Goriça'daki konaklarının gün batısında büyükbabasının yetiştirdiği bir çitlembik ağacı vardı. Yıllarla boy atarak görkemli bir görünüş almıştı. Babası Rıza Bey, hızarcılara biçtirdiği gürgen tomruklarında uzun bir masa ile iki yanına dörder kişi oturabilecek iki sıra yaptırmıştı. Zülfikar Bey, Biliste'den döndüğünün ertesi günü, öğleye doğru çitlembiğin altındaki masada yalnız otururken annesi Saliha Hanım geldi, yanına oturdu:

- Ne düşünürsün? dedi.

Zülfikar Bey, annesinin aklından ne geçtiğini anlamak istedi bu soruyu sorarken. Yüzüne baktı. Soruyu boşuna sormadığı açıktı.

- Burası serin, dedi, kendi kendime dinlenirdim!..

Saliha Hanım sağına soluna baktı, gelen giden yoktu:

- Günlerdir seninle biraz konuşmak isterdim, bir türlü yalnız bir araya gelemedik. Canın sıkılmazsa konuşalım mı?

- Niye sıkılsın?

Saliha Hanım sevgiyle dolaştırdı bakışlarını Zülfikar'ın yüzünde:

- Benim koca oğlum, dedi, koca adam oldun, okudun, benden çok yer gördün dolaştın, benden çok insan tanıdın, yine benim oğlum olmaktan kurtulamadın!..

Elini Zülfikar'ın eli üstüne koydu:

- Sana akıl öğretmek elbet benim görgümü, bilgimi aşar. Ama ne kadar gezsen öğrensen, yine benim kucağımda büyüttüğüm Zülfikarımsın. Ananın her zaman başkalarından duymadığını söyleyecek bir sözü vardır sana. Söyle, sen sözünü etmesen, belli etmemeye de çalışsan, ben anlarım, saklama anandan, ne derdin var senin?

Zülfikar gülümsedi:

- Ne derdim olsun?

- Yok mu?

- Yok!

- Bana sorarsan var!

Sustular kısa bir süre.

- Olsa söylerdim!..

Saliha Hanım söze başlamadan kısa bir süre düşündü:

- Bugüne kadar hiç akıl öğretmeye kalkmadım sana. Yaptığına, ettiğine karışmadım. Nereye gittiğini, nereden geldiğini sormadım, sen ne söyledinse onu dinledim, onunla yetindim... Yine de sormuyorum! Söylemek istersen söylersin..... Söyleyecek misin?

- İlâhi ana, nereden çıkarıyorsun bunları? Ne değişiklik gördün bende? Dün neysem bugün de oyum...

Saliha Hanım, Zülfikar Bey'in yüzünden ayırmıyordu gözlerini:

- Sevda mı çekiyorsun?

Zülfikar sustu.

- Bana öyle geliyor ki...

- Ne geliyor?

- İki gün önce yola çıkarken heybendeki paketleri gördüm...

Zülfikar yine sustu.

- Bana öyle geliyor ki Emine Hanım da gördü, gördüğünü belli etmedi...

- ....

- Nereye gittiğini, hediyeleri kime götürdüğünü istersen yine söyleme. Yalnız benim bir çift sözüm var sana. Onu söylemezsem içim rahat etmez! Dinleyecek misin?

- Elbette...

- Rahmetli baban bir zamanlar çok üzdü beni. Sen de anlamıştın o günlerde üzüldüğümü, çektiklerimi. Bilirim çok merhametlisindir, acırdın, hep yanımda dolaşırdın, dizlerimin dibinden ayrılmazdın avutmaya çalışırdın anneciğini. Hatırlıyor musun?

- Evet!

- Dinle Zülfikarım, Selânik'te, Manastır'da, buralardan uzaklarda istediğini yap! Gençsin, gençliğini sürmeden çabuk evlenen

lerin hep gözü dışarda olur. Evlendikleri kadın akıllıysa anlar, hoş görür kocasının ufak tefek kaçamaklarını. Yeter ki o kaçamaklar, hevesler, evine kadar sokulmasın, yakınlarına gelmesin! Yakınlarında konuşanların sözleri, gülüşmeleri gururunu kırmasın! Bunu aklında tut, unutma!..

Kısa bir süre sustular. Zülfikar karşılık vermedi. O güne gelinceye kadar tek yalan söylememişti annesine, konuşacak olursa yine söyleyemeyeceğini biliyordu. Saliha Hanım ayrımındaydı oğlunun karşılık vermekte zorluk çektiğinin.

- Karşılık verme bana! Söylemeyecektim ama, şu kadarını söylersem, haberin olur, ona göre davranırsın diye düşündüm. Ben ikidir nereye gittiğini, gittiğin yerde kimin evinde kaldığını biliyorum! Nedeni sevdaysa şunu bil ki, gizli kalmaz, yakında benim gibi başkaları da duyar öğrenir. Sonunda karının kulağına gidecek olursa hem çok üzülür, hem de çok kırılır...

Zülfikar yavaşça:

- Sevda değil! dedi.

Yalan söylemediğine inanıyordu.

Saliha Hanım yine kısa bir süre düşündükten sonra konuştu:

- Yakup Ağa'nın birbirinden güzel iki kızı var?..

- ...

- Hangisi?

- İkisi de birbirinden talihsiz! Boş yere günahlarına giriyorsun!..

Kötüydü Biliste'ye gittiğinin duyulması. Tutuklamalar Biliste'ye kadar uzanırsa Cemile ile Zehra'nın evleri erkeksiz kalabilirdi.

- Kim uyduruyor bu yalanları?

Saliha Hanım, oğlunun nasıl tasalandığını yüz çizgilerinden gördü, anladı:

- Keşke sormasaydım! dedi.

İçine doğan tehlikelerden korkmuş ürkütmüştü. Analık sezgileriyle çok çabuk anladı oğlunun Biliste'ye gittiğinin duyulmasını istemediğini.

- Bilirim, dedi, çekemeyenlerin çoktur! Dediğin gibi uydurmuşlardır arkandan. Sen yine de tedbirli ol! Her önüne çıkana güvenme! diyerek kapattı konuyu.

O sırada Emine Hanım'ın evin duldasını döndüğünü, gülümseyerek kendilerine doğru geldiğini gördüler.

Yaklaştı.

- Burada mıydınız? dedi. Ben de boş yere evin içinde, ön taraflarda aradım sizi.

Zülfikar Bey'in yanına oturdu.

16

Temmuz başında daha sonra ağustos başında gidişlerinde sabahları erkenden yola çıktı Zülfikar Bey. Harman zamanıydı, Yakup Ağa'yı değirmeninde buldu. Götürebildiği ufak tefek hediyelerini bıraktı, eşinin kızlarının hatırlarını sordu, Bilistelilere görünmek istemediğini söyleyerek aynı gün Goriçka'ya döndü...

Son gelişinde Yakup Ağa ile yatsı namazı okunduktan sonra ayrıldılar değirmenden. Zülfikar Bey atını yedeğine aldı, yan yana yürüyerek eve döndüler. Mısır harmanlarının kaldırıldığı günlerdi. Çoğun Bilisteliler harmanlarını bekliyorlardı. Biliste'de kalan üç beş ailenin evlerinde lâmbalar sönmüştü.

Şaban'ın getirdiği haberden sonra, Yakup Ağa'nın değirmene gidişinden, Zülfikar Beyle birlikte eve dönüşlerine kadar geçen süre bir saati ancak on dakika bile geçmiş olsa Cemile'ye çok uzun gelmişti. Zülfikar Bey'in sofrası hazırdı. Çok sevdiğini bildikleri çok soğanlı domatesli biberli piliç yahnisi ocağın kıyısında küle gömülü bekliyordu. Yakup Ağa, sofraya oturmalarından önce bir ara mutfağa geçti. Karısına kızlarına Zülfikar Bey'in belki de evlerine bu son gelişi olduğunu söyledi. Fransızlar ile Yunanlar Balkan Savaşı'ndan geriye eli kolu sağlam ne kadar genç kalmışsa topluyorlardı, Zülfikar Bey'i de mimlemişlerdi. Söylediklerinin tümü Yakup Ağa'nın yorumuydu. Zülfikar Bey'in sadece haberleşme örgütünün dağıldığını haber

vermesini bir daha görüşemeyeceklerine kadar geliştiren Yakup Ağa'ydı.

Haziran başından beri Zülfikar Bey'i göremeyen Cemile'yi ne yaptığını bilmez duruma getirdi bu sözler. Babası henüz annesiyle konuşurken salata tabağını aldı, mutfaktan sıyrıldı, selâmlıkta yalnız kalan Zülfikar Bey'e ulaştı:

- Bu son gelişinmiş? dedi.

Rengi uçmuş, yüreği çarpıyordu. Zülfikar Bey, hiç beklemiyordu bu karşılaşmayı. Aklından geçenleri anlamak için Cemile'ye takılmış kalmıştı bakışları:

- Belki de...

- Fransızlar seni ararmış?

- Daha bana gelmedi sıra!

Annesi ile Zehra'nın takunya sesleri yaklaşıyordu. Cemile sofraya doğru eğildi, salatayı bıraktı:

- Kapını kapama, beni bekle bu gece...

Yemek uzun sürmedi. Konukları yorgundu, sabah erken yola çıkacaktı. Cemile, annesi, Zehra ile birlikte sofrayı kaldırdı. Az sonra herkes yataklarındaydı.

Evin doğu yönünde kalan haremlikte üst katta iki odası vardı. Birinde Cemile ile Zehra, öbüründe Yakup Ağa ile karısı yatarlardı. İki odanın önündeki sofadan geniş bir hayata çıkılır, hayatın öbür ucundan selâmlığa geçilirdi. Selâmlık bölümünde daha küçük bir sofa ile büyük bir yatak odası vardı konuklar için.

Cemile yatağında bir süre sırtüstü gözleri açık uzanmış kaldı. Öylesine istekle yanıyordu her yanı. Bitişikteki odada babasının horultuları duyulmaya başlayıncaya kadar bağırmamak için zor tuttu kendini. Bir iki kez sesini bastırmaya çalışarak inledi. Babasının horultuları bir iki dakika içinde koyulaştı.

Zehra'nın uyumadığını bile bile yatağından sıyrıldı.

- Ah, dedi, dayanamayacağım, dayanamayacağım!...

Zehra:

- Neyin var? diye fısıldadı.

- Yanıyor gibiyim!

Kapıya doğru yürüdü.

- Nereye?

- Ses etme!

- Zülfikar Bey'e mi?

Cemile döndü, kardeşinin yatağına yaklaştı:

- Kendimi kuyuya atmaya!

Eğildi, Zehra'yı öptü:

- Acı, dua et bana!

Zehra hafif bir öpücükle karşılık verdi ablasına:

- Allah yardımcın olsun!

Sofayı, hayatı ayak parmakları ucunda geçti. Kanatlanmış gibiydi. Zülfikar Bey'in oda kapısını usulca açtı, içeriye süzüldü. Zülfikar Bey, yatağının içinde sırtını duvara vermiş sigara içiyordu, sigarasını söndürdü, Cemile'nin yatağı bulması için bir kibrit çaktı, yorganını araladı. Cemile çabuk adımlarla geldi, kendini yatağa attı, kollarını boynuna dolayarak Zülfikar Bey'in yanına uzandı.

Tek söz etmeleri gerekmezdi. Öpüşerek kilitlendi ağızları. Çocukluklarındaki o sabah olduğu gibi daha sıkı sıkı kenetlendiler. Öyle ki küçük bir kara karınca bile girecek olsa aralarına sağ çıkmaz ezilir kalırdı. Tek söz etmeden sevişerek birbirlerine söylediklerini yazıya dökecek olsalar koca bir kitap yazmaları gerekirdi. Fısıldaşmalar, tatlı okşamalar ile kendilerinden geçerek soluk soluğa uzadı sevişmeleri. Neden sonra dışardan gelen köpek havlamaları, çakal ulumaları, göldeki kurbağaların seslerinin ayrımına vararak kendilerine geldiler, sabahın yakın olduğunu hatırladılar.

Cemile:

- Niye almadın beni? dedi.

- Evlenmeye niyetim yoktu!

- Evlendin ama?

- Evlendirdiler...

Her sözden sonra araya giren kısa susuşlarla sürüyordu konuşmaları.

- Karını tanıdım. Görce'de bir düğünde gördüm. Hanım kız!..

- Öyledir.

- Seviyor musun?

- İyi geçiniyoruz.

- Sevmiyor musun?

- Senin gibi değil!

- Anladım. Ben de kocamla öyleydim...

Bu kez daha uzun bir susuştan sonra ekledi:

- Seninle aramızda söz kesilmiş sanırdım kendimi. Hep gelip beni aramanı, istetmeni bekledim! Senin evlendiğini duyuncaya kadar geri çevirdim çıkan kısmetlerimi...

- Kabahat benim değil yaşadığımız günlerin...

- Değişti mi?

- Neyi soruyorsun?

- Evlenmedik diye yaşadığımız günler değişti mi?

- Değişmedi. Başka dertlere sürdü bizi. Kendimizi düşünemez olduk...

Cemile sustu. Gözleri yaşarmıştı. Daha uzun tutamadı kendini. Zülfikar Bey'in göğsüne dayadı başını, sokuldu, hıçkırarak ağlamaya başladı...

Zülfikar hafif hafif saçlarını okşuyordu:

- Söylesem neye yarar?..

- Söyle?

- Ben de hep seni düşündüm. Hiç unutmadım!..

Aldanmadığına inanması için bu sözler yetti Cemile'ye.

- Doğru mu söylüyorsun? İnanayım mı?

- Yalana benziyor mu?

Gözleri yaşlı, hıçkırarak başladığı bu kısa konuşmanın sonunda başı dönecek kadar mutluydu Cemile:

- Benzemiyor!

Kollarını boynuna doladı Zülfikar Bey'in:

- Hadi öp beni, sev! İlk öptüğün günlerdeki gibi durmadan öp! Daha çok daha çok sev!

Zülfikar Bey'i beklemeden sarıldı, dudaklarını dudaklarıyla birleştirdi...

İlk horozlar öterken ayrıldılar. Zülfikar Bey'in kollarından çıkarken Cemile'nin son sözleri: "Kolla kendini!" oldu. "Ne zaman aklına gelirsem bil ki seni beklerim!.."

İKİNCİ BÖLÜMÜN SONU

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1

Biliste köyünü, ağaçlarından bülbül sesleri gelirken geride bıraktı. Göl kıyısında yetişen sazlıklarla kara yakasındaki mısır tarlaları, elma erik bahçeleri arasından geçen toprak yol henüz insansızdı. Çabuk adımlarla hızlı bir yürüyüş tutturdu atı. Arada, yaklaşan atının solumalarından ürken bir kurbağanın suya atlayışından başka ses duymadan yol aldı bir süre.

Güneşin doğmasına yakın, mısır tarlalarında geceleyen ekicilerin ateş yakan kadınları, beygirlerinin suyunu yemini veren erkekleri görünmeye başladı çardaklarının yakınlarında. Tanyerinin kızıllığı vuran gölün suları uykusunda terledi terleyecek bir çocuğun yanakları gibi al aldı. Işıdıkça ağaran dağlar bayırlar, ormanlarının yeşilleri, kayalıklarının leylâk renkleriyle baş aşağı gelerek yansıdı sularda. Zülfikar Bey, göldeki yansımasıyla biri suların altında ters dönmüş öbürü yeryüzünde dikine, iki ayrı dünyada göründü. Gün dağların çizgisini aşarak yükseldikçe, gölün yüzeyinde batıya doğru uzayan gölgeler kısaldı, sulara vuran yansımalar soldu silindi, Zülfikar Bey yeryüzündeki görüntüsüne döndü, bu ıssız dağlar göller aleminde tek kaldı.

Sabahların tadına doyamazdı öte den beri. Güzün habercisi yumuşak bir ışık kaplamıştı dört bir yanı. Doya doya yaşanmış bir aşk gecesinin tokluğu ile hoşnuttu. Göle, dağlara, tek tek ağaçlara, nerelerinden öpebileceğini aranır gibi bakıyor, gözü nereye ilişse gülümsemek geliyordu içinden.

Anayola çıktıktan sonra Goriçka'ya iki yönden gidilebilirdi. Ya anayoldan ayrılarak güneye doğru inen, gelişte izlediği keçiyolunu ya da Büyük Prespa ile Küçük Prespa gölleri arasından geçen toprak yolu alacaktı. Keçiyolu haritada daha kısa görünse de iki yanını boğan sık makilikler; yer yer kayalık, yer yer sellerin getirdiği taşlarla kaplı oluşu yüzünden atların sık sık nalları kayarak, tökezleyerek zorlukla aştıkları bir yoldu. Biliste - Goriçka yolunun yarısı üstüne düşen Movrova köyüne kadar, bazen iki atlının yoldan çıkıp birbirine yol vermeden geçemeyeceği gibi daralır, dik yamaçlar iner çıkar, ayrıca yasadışı kaçakların yaşamak için seçtikleri bölgelerden geçerdi. İkinci yol kıvrak yürüyüşlü atların sevdiği bir yoldu. Binicilerine durmadan yolu kollamayı bir yana bırakarak, düşlere dalma, çevrelerindeki zengin doğanın tadını çıkarma rahatlığı sağlardı. Fransız işgal kuvvetlerinin yasaklarını çiğneyen bir iş gördüğü aklından çıkmıştı o sabah. Yaşadığı gecenin sarhoş edici anılarıyla olabildiği kadar yalnız kalmak için ikinci yolu seçti.

Göller arasındaki toprak yolda bir kez daha yitirdi doğudaki yüksek dağlar ardında kalan güneşi. Dağların sırtlarını örten ulu ağaçlarla çepçevre kuşatılmış bir göktü başı üstünde gördüğü. Sağında sularını koyu gölgeler saran Küçük Prespa Gölü uzanıyordu. Çok geçmeden yine gölgeler silindi, tepeleri örten gürgen ormanları üstünde yeniden doğdu güneş.

Hâlâ Biliste'deydi, hâlâ geceyi hiç uyumadan geçirdiği yere serili yatağının içinde. Cemile'nin uyandığını görüyordu yanı başında. Gözkapaklarını aralarken gülümsüyor, geriniyordu. Soluna dönüyor göğsüne sokuluyordu mırıldanarak. Gece yanından kalkıp odasına döndüğünü unutuyor, hâlâ kollarında sanıyordu! Sarılmak için kaldırdığı sağ kolu, boşlukta inerek yatağa değince bir kez daha aralıyordu gözkapaklarını. Bu kez gülümsemiyordu. Gözleri iri iri açılıyor, dalıp kalıyordu bir süre. Gittiğini hatırlıyordu. Gittiğini, bir daha da ne zaman dönüp geri geleceğini bilmediğini! Kır atına binip gitmişti. Gün doğmadan

önce, babası, annesi, Zehra ile birlikte uğurlamışlardı yola çıkarken. Biri daha vardı uğurlarlarken. Hatırladı, Sarı, on yıllık çoban köpekleri. Onun bacakları arasında dönmüş dolaşmıştı uğurlarlarken, çizmelerini koklamıştı. Onu bırakmış babasını annesini Zehra'yı çabuk çabuk koklayıp, yanına gelmiş, eteklerini ellerini kokladıktan sonra, kuyruğunu sallayarak yüzüne bakmış, o atına binip gidinceye kadar yanından ayrılmamıştı. Anlamıştı gidenin kendi yolcusu olduğunu, kendisini avutması gerektiğini... Kır atı üstünde, sabahın sisine karışarak görünmez oluncaya kadar avlu kapısının önünde kalmışlardı. Kapıdan dönerlerken Sarı, bacaklarına sürünerek yanı sıra geliyordu yine, kısa kısa hafif seslerle havlıyor, kendisini hiç yalnız bırakmayacağına söz veriyordu. Cemile, eğiliyor başını okşuyordu Sarı'nın, sevindiğini görünce, önünde çömeliyor, kucaklıyor, burnu üstünden, yanaklarından öpüyordu... Kısa bir iç çekişle sırtüstü dönüyordu yatağında. Öylesine doyuma ulaşmıştı ki etleri, henüz duyamıyordu ayrılık acısını. Gözleri tavana takılmış, yine gülümsüyordu kendiliğinden.

Atının birden kulaklarını dikmesiyle koptu düşlerinden. Otuz kırk adım önünde, bir telli kavağın yükseklerine konmuş bir alakarga gördü. Sabah sabah karga ile karşılaşmak canını sıktı. Uğur sayılmazdı. Beş on adım daha yaklaşınca karga ile gözgöze geldiler. Karga, dik dik gözlerinin içine baktı, havalandı, içerilere doğru uçup gitti. Bir alakarga ile değil, gün günden daha çok karışan Makedonya'da, kime hizmet ettiği bilinmeyen bir hafiye, sivil dolaşan bir kolluk görevlisi ile gözgöze gelmiş gibiydi. O kolluk görevlisinin gözleriydi üstüne dikilen gözler. "Sen ha! Tanıdım seni! Nerede görürsen çabuk gel duyur dedikleri sensin!". Üç dört saate kadar Goriçka'da olacağını duyurmaya gitmişti uçarak efendilerine...

Yolunun bazen bir yanında, bazen öbür yanında açılan derin koyaklar üstünde döne döne uçuşan kuzgunlar vardı. Arada, koyaklardan birinin üstünde uçarken inişe geçiyorlar, ağaçlar arasında

bir yere konuyorlardı. Onların kondukları yerden çığlıklarla başka bir kuzgun sürüsü havalanıyordu. Çıplak kayaların üstünde, gökdelen çamlardan birinin karşı bayıra köprü kurar gibi uzanan yan dalına konmuş gagaları kanlı akbabalar görüyordu. Kimbilir kaç taze insan, koyun ya da at ölüsü yatıyordu bu koyakların dibinde? Dün mü önceki gün mü kimbilir kimi vurmuşlardı bu yoldan geçerken yine? Atı için, silâhı için, ayağındaki postallar, sırtındaki gömlek için ya da torbasındaki bir yiyimlik azığı, bir somun ekmeği için... Yolu gören kayalardan birinin gerisinden ateş ediyordu pusu kurup bekleyen. Vurulan düşüyor kolu bacağı bir kaya ya da ağaç gövdesine takılıp kalıncaya kadar, dik inişli yamacında yuvarlanıyordu koyağın. Yalnız değilse yanındaki arkadaşları dönüp bakmıyorlardı bile ölüsüne. İçlerinden vadesi dolanı seçmişti ölüm! Onu kurban almıştı. Tek kurban yeterdi. Ne gelirdi ellerinden? Gerilerine bakmadan, atlarının boynuna kapanıyor, karnını topuklayarak dörtnala, pusu kuranın atış eriminden uzaklaşmaya çalışıyorlardı. Yaya iseler, en yakın ağacın gövdesi ya da kayanın gerisine sinerek, tabancalarını çekiyor, canlarını pahalıya satmak için ateş edenin pusudan çıkıp yaklaşmasını bekliyorlardı...

Çok yükseklerde geniş çemberler çizerek acelesiz uçan iki kartal vardı. Arada kanat süzerek alçalıyorlar, yeterli gördükleri yerde durup bakışlarıyla aşağıları tarıyorlardı. Gölün sazlıklarından havalanan iki yaban ördeği ilişti gözüne. Göğüsleri suya değercesine alçaktan uçarak yan yana karşı kıyılara doğru uzaklaşıyorlardı. Kartallardan biri ormana doğru inmişti o ara. Yukarlarda yalnız kalan, hızla alçaldı, uzun bacaklarını salarak indi, gölü yarılayan ördeklerden birini kaptı, yükseldi. Eşini yitiren ördek çığlıklarla atıldı arkasından. Kartalın iri kanatlarının gücü yoktu onda! Ağır gövdesinin yükü hızını kesiyordu. Kartalla aralarındaki uzaklık göz açıp kapayıncaya kadar büyüdü. Kartal yükseldi yükseldi kıyıdaki dağların üstünde küçüle küçüle göze görünmez oldu. Acılı ördek göle kondu. Çırpına çırpına üç beş çığlık atarak konduğu yerde döndü. Çaresizliğini çabuk anlayarak

çığlıklarını kesti. Havalandı, az önce eşiyle yan yana uçtukları yöne doğru uçtu gitti. Geri kalan yolculuğunu tek başına sürdürecekti bundan sonra...

Yolu üstündeki ağaçlardan birinden kalkıp ötekine konan bir şahin gördü bu kez. Yol kıyısındaki bodur meşelerden, böğürtlen erguvan kümeleri arasından, atının yaklaşmasından ürken sarıasma, serçe sürüleri fırlıyordu. Yüksek bir çam dalından kalkan şahin, atının önünden havalanan bir serçe sürüsüne daldı. Serçeler uğradıkları baskından şaşkın, ötüşerek sağa sola dağılırlarken, aralarından birini kaptı, pençesi arasında avıyla yükseldi, yoldan uzak bir kayaya kondu.

Çok iyi biliyordu bu dağlarda tek başına yolculuk etmenin akıllı bir tutum olmadığını. Bütün bu tehlike işaretlerini gördüğü halde yine de korku düşmüyordu yüreğine. Cesaretinden çok gençliğinin verdiği güvenden olsa gerekti bu korkusuzluk. Yirmi altı yaşındaydı henüz! Yaşama istekleriyle doluydu. O kadar uzaklarda görüyordu ki ölümü, zorlasa bile aklına getiremiyordu...

Yine Cemile düştü aklına. Ay geç doğmuş, gece ilerledikçe aydınlatmıştı odasını. Ayrılırlarken, gözlerinin saçlarının rengiyle görüyordu Cemile'yi. Yatağından çıkışını, kalkışını... O dik duruşu ile ayakta doğruldu yatağının yanında. Silkindi, bele inen saçlarını gerisine attı, iki eliyle ensesinde kavradı, sıvazladı, omuzlarının gerisine dağıttı. Geceliğini çekti düzeltti. Diri göğüslerini geriyordu geceliğinin üstü. Terliklerini giydi. Oda kapısına doğru ilerlerken belinin inceliği, vücudunun yuvarlakları belli oluyordu. Kapının gerisinde durdu, dışarıyı dinledi, usulca kapıyı araladı, eğildi terliklerini eline alıp dışarıya sıyrıldı, kapıyı çekti kapattı. Kapıyı çektiği yerde bitiyordu gece. Uzaklaştığını duyamamıştı. Sanki hep kapının gerisinde kalmış gibi kopmuştu gecenin sesleri görüntüleri. Kendi görüntüsü ise gün ağarırken avlu kapısı önünde atına binip uzaklaştığı, sisler içinde kaybolduğu yerde siliniyordu. Sırtları birbirlerine dönük, bundan sonra belki de hiç bir araya gelmemecesine, kendi geleceklerine doğru yürüyorlardı. Böyle

başlayıp böyle bitiyordu o yerine getirilmedikçe durmadan yüreği ezen istekler aşk denilen bunalımlar! Öylesine kesinlikle içine doğuyordu ki bir daha bir araya gelmeyecekleri! O eski ağrı hafiflemişti içinde. Çocukluklarından başlayarak dün geceye kadar gittikçe artan büyüyen özlemleri dün geceki kavuşmalarıyla karşılığını bulmuştu. Ne kadar isteseler bir daha eskisi kadar yürekleri ezilerek özleyemezlerdi birbirlerini. On beş yıllık bir özlemin hazırladığı bir kavuşmaydı yaşadıkları. Bir daha yinelenmesi olanaksızdı. Bir kez daha buluşmaları olsa olsa dün geceyi bir kez daha yaşayamayacaklarını hatırlatırdı ikisine de! Çok iyi biliyordu ki Cemile de anlamıştı bu bitişi...

Böyleydi yaşam. Başlayan her hikâye bitiyordu. Bazen dün geceki gibi geç de olsa tamamlanarak, bazen beklenilmeyen bir yerinde yarım kalarak. Başlangıçlarla bitişler iç içeydi sürekli olarak. Ölüm ile yaşam da öyle, iç içe, yan yana... Az önce eşiyle yanyana uçarken, kartalın kaptığı eşinden ayırdığı ördek ya da yüz serçe içinden şahinin pençesine düşen serçe gibi.

Belki de böyle olmasıydı yaşamı bu denli doyumsuz kılan. Yaşayan insan ölümü, bitişleri her gün aklına getirmese bile, saatler ilerlerken gölgelerin yürüdüğünü, dünyanın karanlıktan aydınlığa, aydınlıktan karanlığa geçtiğini görüyor, sürekli bir değişiklik içinde buluyordu kendini. Yola çıktığı yerden, ne gün, nerede, ne türlü biteceğini bilmediği sona doğru itildiğini duyuyordu içgüdüleriyle. Bu uçsuz bucaksız evrenin koca koca dağları denizleri yanında kendilerinin karıncalar gibi küçücük kaldıklarını; binlerce yıllık yaşlı dünyanın ömürleri göz açıp kapayıncaya kadar dolan ölümlü konukları olduklarını göre göre, neden toplar tüfekler üreterek birbirlerini boğazladıkları anlaşılmıyordu! Bu mavi gökler, akan sular, gülen yeşillikler durmadan gözlere kulaklara sevin sevilin diye fısıldar dururken insanların hasede fesada akıl yormaları, yüreklerinde düşmanlık gibi duyguların yer etmesi anlamsız, giderek çok saçma kalıyordu!

Durutlar Boğazı'nı aşarak, yolu Malinka Dağı eteklerinde

inişe geçince, Soroviç'ten Goriçka'ya kadar göz alabildiğine uzanan Kaylar ovası açıldı aşağılarda. Küçük gölleri, öbek öbek yeşil koruları, bereket taşan toprakları, uzaklarda çevresini kuşatan gür ormanlarla örtülü koç göğüslü dağlarıyla ne kadar güzeldi doğup büyüdüğü yerler!

Kuzeyde, Selânik-Manastır demiryolu gerisinde, bulunduğu yerden yürüyerek beş saat sürecek kadar uzakta, yükselen Kaymakçalan Dağı sırtlarında, ekiciler nadaslı tarlalarının otlarını ateşe vermiş gibi açık mavi ile beyaz karışımı dumanlar yükseliyor, kibrit alevleri gibi küçük ateşler yanıp sönüyordu. Esen hafif poyraz, yakınlarda bir köylü kadın mısır patlatıyormuş ya da nerelerde çalıştığı görülmeyen yol işçileri dinamit atıyorlarmış gibi pat patlarla yüklüydü.

Böylesine günlük güneşlik, yaşamın soluk almanın tadına doyulmayan bir günde, oralarda savaş olduğunu, şimdiye kadar hiç yüz yüze gelmemiş birbirinin adını bile duymamış genç insanların birbirlerini boğazlamak için boğuştuklarını kim düşünebilirdi? Görülen o küçük alevlerin, ölüm kusan 155'lik topların ateşlendikçe namlularından kol kol fışkıran yalazlar olduğu, dumanları düşen top mermilerinin kaldırdığı, duyulan pat patların top sesleri makineli tüfek tarakaları olduğu nasıl akla gelebilirdi?

2

Emine Hanım, Zülfikar Bey'in eve dönüşünü beklediği saatlerde, her zaman olduğu gibi o gün sabah kahvaltısından sonra, elinde işiyle konağın üst katındaki kendi odalarının kuzeye bakan penceresi önünde oturmuş yolu gözlüyordu. Kuşluğa doğru, uzakta bayırın eteğinde, Kaylar yönünden, başlarında subayları olduğunu yakıştırdığı iki atlı ile bir manga erin konaklarına doğru geldiğini gördü. Kaç gündür Fransızların yakın köylerden her gün bir iki kişiyi alıp götürdükleri söyleniyordu. Zülfikar Bey'i almaya geldikleri korkusuna kapıldı. Tığını, işlediği oyaları oturduğu minderin üstüne attı, parmağına doladığı ibrişimi boşalttı, telâşla odasından fırladı; sofada Saliha Hanım'la karşılaştı.

Saliha Hanım kendi odasının penceresinden yolu gözlediğini biliyordu.

- Hanımanne, dedi, Fransızlar geliyor!..

Saliha Hanım:

- Gördüm, dedi, telâşlanma! Koş önümden, Şükriye Kadını çağır bana!

Emine

- Şükriye Hanım, Şükriye Hanım!.. diye seslenerek koşarak indi merdivenleri. Alt katta iç avluya çıkan koridorun sonundaki mutfağa baktı. Şükriye Kadın yoktu. Avluya çıkınca çamaşırlık yönünden geldiğini gördü.

- Buyur gelin hanım?

- Hanımannem seni görmek istiyor!

Mutfak kapısından eve girince merdivenleri inmiş kendilerine doğru gelen Saliha Hanım'la karşılaştılar.

Saliha Hanım Şükriye Kadın'ın sormasına sıra kalmadan:

- Şükriye, dedi, oyalanma, hemen başını ört, arka kapıdan çık, ne kadar gidersen o kadar çabuk git, Cafer'i bul! Un değirmenindedir şimdi...

Elindeki altınları uzattı:

- Al bu üç altını ver. Söyle binsin bir beygire, Kastorya'ya doğru Balkan yoluna çıksın, Zülfikar Bey'in yolunu beklesin! Zülfikar Bey geri dönsün, gelmesin eve, görünmesin buralarda, üç altını harçlık etsin.

Şükriye Kadın bu telâşın nedenini bilmiyordu henüz. Alt katta girişteki askıya asılı çarşafını aldı, başını örttü, mutfak kapısı eşiğinde kunduralarını giymeye yöneldi.

Saliha Hanım başı ucundaydı:

- Fransızlar bayırın aşağısındalar, dedi. Zülfikar Bey'i almaya gelirler! Görünmeden git, geri dönme, Goriçka'da evinde kal. Yarın geri gelirsin.

Şükriye Kadın'ın eli ayağı çabukluğunu koruyordu henüz. Fırladı gitti. Saliha Hanım onun arkasından Emine Hanım'a döndü:

- Gelin Hanım, sen de çık yukarı, işini eline al, odanda otur, Fransızlar gelirse başını örter inersin. Beni sorguya çekerlerse, dinler, ben ne dersem sen de onu dersin. Önce seni sorguya çekerlerse kısa karşılık ver, dediğin ne ise onda kal, değiştirme!..

Emine odasına çıkınca, pencereden Fransızların henüz bir kurşun atımı uzakta olduklarını gördü. Perdenin gerisinden yaklaşmalarını izledi.

Az sonra gelen birlik konağın önündeydi. Atlılardan biri subay, öbürü bir sivildi. Atlarından indiler. Bir er atları aldı.

Yaşlı Uçar ile Zülfikar Bey'in yeni yetiştirdiği babası Uçar olan genç köpeği Duman, konak kapısının az önünde durmuş gelenlere havlıyorlardı. Aşağıda kapı açıldı, Saliha Hanım'ın köpekleri çağırdığı duyuldu. Havlamalar dindi.

Erler tüfeklerini çıkardılar, süngü taktılar. Komutanları olan genç subay, erleri ikişer üçer ayırdı. Başlarındaki çavuşla üç eri marş marşla konağın gerisini, iki eri konağın batısını, iki eri de doğusunu tutmaya gönderdi. Kendisiyle birlikte beş er, bir de yanlarında gelen sivil evin önünde kalmıştı. Çok geçmeden, ilk üç erle giden çavuş da subayın yanına döndü. Konağın önünde kalan erler yakınlardaki ağaçların gerisinde diz çökerek tüfeklerini doğrulttular. Konak sarılmıştı.

Subay, yanındaki sivil, çavuşla birlikte kapıya yaklaştı. Emine Hanım kapının hemen gerisinde durmuş ne konuşacaklarına kulak veriyordu.

Sivil:

- Kalimera Hanım teyze, dedi.

- Kalimera!

- Zülfikar Bey'in annesi misin?

Saliha Hanım başıyla karşılık verdi.

- Zülfikar Bey evde mi?

- Değil!

Sivil, karşılığını subaya Fransızcaya çevirdi. Subayın dediklerini Saliha Hanım'a dönerek aktardı:

- Fransız komutan Zülfikar Bey'i görmek tanımak istiyor! Nereye gittiğini, ne zaman geri döneceğini soruyor...

- Dün sabah atına bindi gitti. Nereye gitti, ne gün geri döner bilmem!

Sorgunun bundan sonrası sivilin aracılığı ile şöyle geçti:

- Nasıl bilmezsin diyor yüzbaşı, giderken söylemedi mi?

Saliha Hanım sivile sordu:

- Sen buralı mısın, Rum musun?

- Rumum.

- Bilmez misin bizim adetlerimizi? Erkek ben gidiyorum der çıkar gider. Ne gittiği yeri söyler, ne ne gün geri döneceğini! Gitiği yeri döneceği günü bir kendi bilir. Benim yerime sen söyle yüzbaşıya...

Dedikleri çevrildikten sonra daha uzun bir konuşma geçti yüzbaşı ile sivil arasında. Sivil yine Saliha Hanım'a döndü:

- Karısı evde mi?

- Evde.

- Sor bakalım biliyor mu nereye gittiğini?

- Ben bilmedikten sonra o hiç bilmez! Ben bunca yıllık anasıyım, o daha üç dört yıllık karısı!

- Nereye gitmiştir dersin?

- Hiç belli olmaz!

- Nerelere gider?

- Florina'ya, Kaylar'a, Manastır'a, Görce'ye...

- Bu kez nereye gitti sizce?

- Ne desem yalan olur. Saydım gittiği yerleri. Gerisini siz ne kadar bilirseniz ben de o kadar bilirim...

Konuşmalar burada bitti. Sivil, yüzbaşının kararını çevirdi:

- Evi arayacaklar!

Çavuş evin önündeki erlerden ikisini çağırdı. Yüzbaşı, çavuş, sivil, iki er eve girdiler.

Erlerden biri aşağıda kapının önünde kaldı. Ötekiler hep birden, Emine Hanım'ı da yanlarına alarak üst kata çıktılar. Üst katta,

odaları, dolapları, dürülü yatakların arasını, minderlerin altını tek tek aradılar. Alt kata inerken asma kattaki kiler olarak kullanılan tek odaya daldılar. Kilerde Zülfikar Bey'in içinde ya da gerisinde saklanabileceği kasalar, çuvallar, çekildi, açıldı, geriye itildi. Alt kat didik didik edildi. Mutfağa, çamaşırlığa geçildi. İç avluya çıkmadan geri dönüldü. Yüzbaşı, çavuşu tavan arasına çatıya çıkardı. Yine aşağıya inildi. Mutfak, çamaşırlık, samanlık, ahır, yanlarındaki erin süngüsüyle, ot balyaları, saman çuvalları delinerek karıştırıldı.

Zülfikar Bey'in evde olmadığına inanmışlardı. Sivil, yüzbaşının dediklerini çevidi:

- Bu gelişimizde bulamadık, bir daha gelişimizde buluruz!..

Saliha Hanım sustu.

- Oğlunun sağ kalmasını, ucuz kurtulmasını istiyorsa, söylesin, oğlu Kaylar'a gelip teslim olsun!

Saliha Hanım:

- Söylerim, dedi yavaşça.

Gittikçe dalgınlaşarak mahzun kaldı.

3

Gizli haberleşme örgütünün ortaya çıkarılışından beri son bir haftadır, birer mangalık Fransız kolluk birlikleri köy köy tarıyorlardı Kaylar yöresini. Zülfikar Bey, dönüş yolu üstünde bu birliklerden biriyle karşılaşırsa güç durumda kalabilirdi. Birlik kendi ardına düşmüş olmasa bile başlarındaki subayın yolculuğunu biraz kuşku ile karşılaması tutuklanması için yeterdi. Bir kez tutuklandı mı ardından da bir yığın soru: Kimsin, nerelisin, nereden geliyorsun, oraya neden gittin, ne zaman gittin, kimleri gördün, gece nerede kaldın?.. Adlarını ver? Doğru söylüyorsun değil mi? Bak, iyi düşün, biz sorar öğreniriz doğru söyleyip söylemediğini! Dediklerinden biri yalan çıkarsa sen düşün başına neler geleceğini!.. Gel, karşılıklarını verebilirsen ver, ellerinden kurtulabilirsen kurtul, seni böyle sorguya çekeceklerin...

Anayoldan gitmek Fransız birliklerinden biriyle karşılaşmayı önceden göze almak demek olurdu. Küçük Prespa Gölü'nü geride bıraktıktan sonra anayoldan ayrılmış, Malinka Dağı eteklerinde köyleri birbirine bağlayan, keçiyollarında sürdürüyordu dönüş yolculuğunu. Perşelevitsiya'ya uğradı önce. Son günlerde köyde Fransızların görünmediğini öğrendi. Perşelevitsiya'dan Gölünç'e gitmek için yola çıktı. Gölünç halkının tümü Müslümandı. Köyde güvendiği yakın dostları vardı.

İki yandaki erguvan, mersin, defne kümelerinin yola doğru uzayan sürgünlerinden sıyrılarak yol alıyorlardı atıyla. İlerde yolun solunda bayırda kalan köy minaresi çatılarının kiremitleri ile görünmüştü ki Seyit Bey huysuzlandı. Kulaklarını öne dikti, hafif kişnedi, bütün kaslarıyla gerildi altında. Hiç yanılmazdı. Bir tehlikeyi haber veriyordu. At geri geri küçük bir iki adım attı, geri dönmek için toparlandı. Bir kez daha hafif kişnedi. Açık açık "Geri dönelim!" diyordu Zülfikar Bey'e.

Seyit Bey hiçbir zaman içine düşmeyecek kadar uzaktan kokusunu alırdı tehlikenin. Bir pusuya yaklaşıyorlarsa en azından iki yüz adım önlerinde olması gerekirdi. Zülfikar Bey, Smith Wesson'unu çekmiş yolları üstündeki erguvan mersin kümelerinde bir kıpırtı aranıyordu ki, iki yüz adım ilerde, tıknaz bir adamın kümelerin gerisindeki düzlüğe çıkarak, iki kolunu havada kendilerine doğru salladığını gördü. Hemen üç kişi daha belirdi adamın sağında solunda. Onlar da kol sallamaya başladılar.

- Zülfikar Bey! Hooo Zülfikar Bey! Ben Ali, Kara Ali!

Ortaya yakın kısa boylu, karayağız, çok kıllı, kalın yapılı bir adamdı. Boyuna uzayacağına enine gelişmişti. Gür saçları sakalları bıyığı birbirine karışmıştı.

Zülfikar Bey adamı tanımıştı. Tabancasını kılıfına koydu. El salladı.

- Zülfikar Bey, yol senindir! Buyur rahat geç!

Okşadı atının boynunu. Yollandılar. Az sonra yanındaydı Kara Ali ile üç adamının. Kara Ali, bitki kümelerinin geçit verdiği bir yerde yola çıktı karşıladı:

- Merhaba Zülfikar Bey!

- Merhaba Kara Ali!

- Hoş geldin! Hayırdır inşallah, işin ne senin bizim dağlarda?..

Geçidin gerisindeki düzlüğe çıktılar. Zülfikar Bey atından inerken karşılık verdi:

- Goriçka'ya dönerdim!..

- Biliste'den mi?

Zülfikar Bey karşılık vemeden Kara Ali'nin yüzüne baktı. Nereden biliyordu Biliste'ye gittiğini? Anlayabilmesi güçtü. Kara Ali anladı neyi merak ettiğini.

- Ben bu dağlarda kim nereye gider kim nereden döner bilirim. Benim işim bu. Bilmesem bu dağlarda yaşatmazlar beni!..

Balkan Savaşı'ndan önce tanışmışlardı. Kara Ali Kaylar'ın Çotul köyündendi. Hürriyetin ilânından önce adam vurmuş, üç yıl dağda kalmış, 1908'de çıkan aftan yararlanarak köyüne dönmüştü. İlk kez Balkan Savaşı çıkmadan iki ay önce Selânik'te karşılaşmışlardı Zülfikar Bey'le. Kara Ali Selânik istasyonunda dolaşıyor, Çotul'a dönüş için bilet parasını borç alabileceği bir tanıdık aranıyordu. Zülfikar Bey istasyona girdiği sırada bakışları karşılaştı. Yüzü Zülfikar Bey'e yabancı gelmemişti. Kaylar çarşısında, Ekşisu istasyonunda ya da bu türlü bir yerde karşılaşmışlardı bir iki kez. İlk konuşan Zülfikar Bey oldu. Anlamıştı sıkıntısını. Kara Ali'nin biletini aldı.

Dört yıl geçmişti aradan, düzlükte çamlar altında oturdular. Kara Ali'nin adamlarından biri kahve pişirdi.

Kara Ali:

- Hiç unutmam o iyiliğini! dedi. Dört yıl geçti, bir iki değil on kere dört yıl geçse yine unutmam!..

Zülfikar Bey karşılaştıklarını, bir kez Selânik dönüşü bir tren yolculuğunda birlikte olduklarını hatırlamıştı ama biletini aldığını çoktan unutmuştu.

- Hangi iyiliğimi?

- Selânik'te istasyonunda...

Ancak hatırlayabildi:

- Çok büyütmüşsün, dedi.

Kara Ali yeni hikâyesine geçti:

- Yine bırakmadılar beni rahat yaşayayım! Herkes gibi ev açayım, çoluk çocuğa kavuşayım! Osmanlıdan gün görmedim, Rumlar da gün göstermedi!..

Dört ay önce bir Rum'u vurmuştu bu kez. Adam ölmemişti. Zaten öldürmek istememiş, bacağına ateş etmişti adamın. Karakola teslim olsa mahkemenin ne vereceği belli olmazdı. Dağlara alışıktı nasıl olsa! Yanındaki üç arkadaşının da dertleri onun gibiydi.

Zülfikar Bey'e getirdi sözü:

- Sen nasıl geçinirsin Rumlarla Fransızlarla?

- İyi sayılmaz!

- Çok adam topladı Fransızlar bu günlerde!

- Nerelerde?

- Dün yalnız Zeleniç'te belki otuz kişiyi dama aldılar. Yakın köylerde aldıkları topladıkları adam yüzü geçti! Seni rahat bıraktılar mı bugüne kadar?

- Burnuma bazı kokular gelir ama, henüz dokunmadılar!..

- Dokunmadılar diye güvenme!

- Güvendiğim yok zaten!

- Doğrusu hangisi bilir misin? Burnuna gelen o kokular!..

Kısa bir sessizlik girdi araya. Kara Ali:

- Biz yukarıda dağlardan görürüz manga manga girdikleri köyleri. Bazen bir manga erle girerler, önlerine iki manga kolları kelepçeli adam katar çıkarlar!

Zülfikar Bey, bir an yazgısı, konuşmasını dinlediği bu adamla ortakmış gibi bir duyguya kapıldı. Bir gün yine karşılaşacaklardı. Bir yaklaşma duydu Kara Ali'ye. Kendi geleceğine dönük bir merakla sordu:

- Dört aydır nasıl geçiniyorsun bu dağlarda? Yol mu kesiyorsun?

- Daha bugüne kadar kimsenin yolunu kesmedim çok şükür!

- Nasıl yaşıyorsun öyleyse? Nerede yatıp kalkıyorsun?

Kara Ali açıklamalara girişmedi:

- Bir gün başın derde girerse gel beni bul! Dört kişiyiz seninle beş oluruz! O zaman görürsün nasıl yaşadığımızı, nasıl barındığımızı...

Zülfikar Bey daha uzun sormadı. Kalktılar. Kara Ali, Zülfikar Bey'i atına doğru uğurlarken:

- İyi kolla kendini, dedi, boş bulunma! Kimseye tam güvenme! Bugünlerde sizin Goriçka köylerine Fransız devriyelerinin biri gelir biri gider!

Zülfikar Bey, ayrılırlarken Kara Ali'ye yardımda bulunmak istedi. Uzatırken bir sarı lira vardı elinde.

Kara Ali, Zülfikar Bey'in elini avuçlarına alarak kapadı, usulca kendinden uzaklaştırdı:

- Olmaz Bey!

- Gurbettesin!

- Olmaz, alamam!

- Alsan içim rahat ederdi!..

Zülfikar Bey'in eli, Kara Ali'nin bıraktığı yerde duruyordu hâlâ. Kara Ali bir ayak geri çekildi:

- İçin yine rahat etsin Bey! İnan alamam! Bil ki çok sıkışırsam ya gelir seni bulurum, ya bir adam gönderir yardımını isterim, ama şimdi alamam!

Karşılığını beklemeden:

- Öyle günler yaşıyoruz ki Zülfikar Bey, diye ekledi: Bir saat sonra kimin, hangimizin ne olacağı belli değil! Bakarsın bir saat sonra, üstündeki para benden çok sana lâzım olur!..

4

Cafer, o gün en geç kuşluğa doğru, Zülfikar Bey'in Goriçka'ya dönmesini bekliyordu. Kuşluk yaklaşırken, her üç beş dakikada bir, değirmenden çıkıyor, görünür mü diye Kastorya

yönünden inen yolları kolluyordu. Ana yol ile koyağın yamaçlarından inen keçi yolları şaşılacak kadar boştu. Tek tük kuzeye doğru gidenler görüyordu ama Goriçka'ya, Noylan'a doğru gelen daha tek kişi ilişmemişti gözüne. Gün yükseldikçe sabırsızlığı arttı. Daha tasalı izler oldu Zülfikar Bey'in yolunu. Hürriyet öncesi yıllardaki kadar olmasa bile, o yönde Balkan yine yasadışı silâhlıların sığınağıydı. Atına, mavzerine, çizmelerine, üstünde çıkacak üç beş lira parasına el koymak için, gözü dönmüş biri, sindiği kayanın ardından tek kurşunla amacına erişebilirdi.

Un değirmeni Uçana ile Goriçka arasında kalır, yürük adımlarla gidilirse, Goriçka'daki konağın en çok bir kurşun atımı gerilerine düşerdi. Kuşluk oldu, bir kez daha değirmenin önüne çıkınca Kaylar yönünden, Goriçka'daki konağa doğru gelen Fransız atlılarıyla erlerini gördü. O günlerde sık sık yakın köylere baskın veriyor, aradıkları adamları, aradıklarını bulamazlarsa kuşkulandıkları kişileri, kelepçeliyor, nereye olduğunu söylemeden, kahırdan yüzleri solan kadınları, ağlayamayacak ses çıkaramayacak kadar donmuş kalmış anaları babaları, ürkmüş çocuklarının gözleri önünde, önlerine katıp ite kaka götürüyorlardı! Demek bu sabah Zülfikar Bey'e gelmişti sıra. Kastorya yönünden inen insansız yollara bir kez daha ilişince bakışları: "Allahtan ki gelmedi, görünmedi!" diye mırıldandı. Hâlâ da Verno Dağı'nın eteklerindeki derin uçurumlu koyakları dolanan yollardan birinde görünecek olsa, konağı kuşatan Fransız birliğinin ağına düşebilirdi!

Değirmende yalnızdı. Ayağındaki topukları basık yemenileri attı, deri bağcıklı çarıklarını giydi. Değirmenin kanatlarını yelin estiği gibi döndürmesine bıraktı. Bayırın eteklerini örten korudan, Kastorya yoluna çıkmak için beygirine bineceği sırada, Şükriye Kadın'ın soluyarak değirmenin bayırını tırmandığını gördü. Kalınlaşan gövdesiyle kocaman bir fıçıyı yokuş yukarı yuvarlamaya çalışır gibiydi. Konaktan haber getirdiğini hemen anladı. Dizginler elinde, yedeğine aldığı beygiriyle, koşutu, bayırın etek-

lerinde Şükriye Kadın'a ulaştı. Kadıncağız Saliha Hanım'ın dediklerini yineleyip gönderdiği üç altını uzatırkan hâlâ soluyordu. Kollarında büyüttüğü canı ciğeri, kimselere benzemez aslanı, Zülfikar'ının başına geleceklerden ürktüğü için yüreğinin böyle ağzından fırlayacakmış gibi hızla çarptığını söyledi:

- Ben bu yaşa kadar kimbilir kaç kez koşa koşa çıktım bu yokuşu, hiç böyle olmadım! Hiç tıkanmadım! Şimdi ha öldüm ha ölürüm sanırım kendimi!

Konağa yakın kim varsa hep severlerdi Şükriye Kadın'ı. Yatıştırmaya çalıştı:

- Senin yüreğin gene rahat olsun Şükriye Abla, dedi. Allah korudu, Zülfikar Bey, iyi ki erken gelmedi! Ben, yola çıkıp buralarda görünmeden karşılamaya hazırlanıyordum. Tam saatinde geldin! Hiç merak etme, sen Goriçka yoluna inmeden, ben korunun öbür ucundan çıkar, Zülfikar Bey'i, karşılar geri döndürürüm...

Şükriye Kadın:

- Allah senden razı olsun Caferim! dedi. Hayır göresin inşallah! Allah bana, Zülfikarımın, hiçbirinizin acınızı yaşatmasın! Zülfikarıma ulaşınca benim için gözlerinden öp, benim ağzımdan de ki, kendini hep başkaları için öne atmasın! Kimin ne olduğunu bilmediği kimselere canını siper etmesin, korunsun!

Cafer'i kucakladı:

- Bir sana güvenirim, bir sana emanet ederim Zülfikarımı! Hadi yolun açık olsun, boş bulunma iyi kolla kendini!...

Şükriye Kadın, Goriçka yönüne doğru uzaklaşırken, Cafer atı üstünde, Kastorya yolundaydı. Batıdan inen derin koyağın üst yamacında, tırısla bir çeyrek saat yol aldı. Pisoderi'den Kaylar'a inen anayol kavşağını gördüğü yerde atını durdurdu. Görkemli gürgenlerle kayın ağaçlarının göğü kapladığı bir korudaydı. Nevaska'ya bir cigara içimi yol kalmıştı. İndi, atını yedeğe aldı, yüzyıllık bir kayın ağacı dibinde, sırtını ağacın gövdesine verip Zülfikar Bey'in yolunu gözlemeye başladı.

Ak donlu Seyit Bey'in üstünde, Zülfikar Bey'i gördüğü zaman saat neredeyse öğleyi bulmuştu. Seyit Bey, her görüşünde kuğuyu ya da havalanmaya hazır bir ak güvercini hatırlatırdı. O gün, Zülfikar Bey'i dizlerine kadar örten, birbirine girmiş sık makiliklerin gerisinden yaklaşırken her zamankinden daha çok benziyordu kuğuya. İnce uzun boyunlu o güzel başını dik tutuşu, binicisini sarsmadan yürüyüşüyle, yeşillikler üzerinde yüzer gibiydi. Atına bindi, bulunduğu korunun yola kavuştuğu yerde Zülfikar Bey'i karşıladı.

Zülfikar Bey, Gölünç yakınlarında Kara Ali ile karşılaştığını, mola verip kahvesini içtiğini, bir saatten uzun muhabbete daldıklarını söyledi. Seyit Bey'in adımlarıyla en çok yarım saat çekerdi konağa dönüşleri.

- Verilmiş sadakan varmış Zülfikar Bey! dedi.

Kara Ali ile karşılaşmamış olsalar, sabah kahvesini Kara Ali ile değil de Emine Hanım'ın elinden içecek olsa, kahvesini içerken Fransız candarmaları sarmış kuşatmış olacaklardı konağı. Bileklerini kelepçeleyenlere uzatarak konağından başı önünde çıkacak adam değildi o! Tabancası, mavzeriyle konağın bir penceresinden öbürüne koşarak vuruşacaktı! Attığı kurşunun boşa gitmeyeceğine güvendiği için duvarları siper ederek on dört kişilik bir birlikle çarpışmayı korkusuz göze alabilirdi.

Anlaşılır şey değildi, yıllardır görmediği Kara Ali'yi böyle bir günde talihin karşısına çıkarması! Zülfikar Bey'in Kara Ali ile yazgılarının kardeş olduğu geldi geçti aklından. Hangi koşullarda gerçekleşeceğini şimdiden kestiremezdi ama, bir gün yine karşılaştıracak, bir araya getirecekti ikisini.

5

Zülfikar Bey her zaman olduğu gibi, ne yapacağına çabuk karar verdi. Otuz beş kırk km. kadar uzaklarında, Kaymakçalan sırtlarından bulundukları yere kadar geliyordu top sesleri. Namlulardan fırlayan mermilerin gelincikler gibi açan çok çabuk

solan ateşlerini görüyorlardı. Gelen haberlere göre bazı kesimlerde göğüs göğüse süngü savaşları oluyordu. Dört bir yan kan gölüydü. Yeni Fransız topları Balkan Savaşı'nda Manastır cephesinde olduğu gibi yine değiştirmiş, yönlendirmişti savaşın gidişini. On beş gün önce Manastır'ı alan, doğuda Soroviç'e kadar ilerleyen, Manastır-Selânik demiryolunu kesen Bulgarlarla Almanlar, bir haftaya kalmaz ya eriyecek ya da sağ kalanlarını kurtarmak için geri çekilecekti. Ardından, Fransızlar yeniden Kaylar'a Soroviç'e inecekler, birkaç ay önce olduğu gibi Florina'ya Manastır'a doğru yayılarak Sırbistanla yeniden köprü kuracaklardı.

- Fransızlar bundan sonra Goriçka'da, Uçana'da rahat bırakmazlar, sağ yaşatmazlar beni! dedi. Görce'ye de el attılar. Bana sınırın öte yanına geçmekten başka kurtuluş yolu yok! Ben Bulgar yakasına geçeceğim!..

Cafer'in hiç düşünmeden:

- Ben de seninle gelirim! Oldu ilk karşılığı.

- Sen kal! Sen Goriçka'da lâzımsın! Goriçka sana emanet!

- Hamza Goriçka'yı çeker çevirir!

- Tek Hamza ile olmaz! Biriniz kazaya uğrarsa evdekiler koruyucusuz kalmaz, sağ kalana güvenir!

Kısa bir suskunluk girdi araya. Zülfikar Bey dalgınlaşmıştı. Toparlanınca:

- Ne gelir elden, dedi, yabancılar bir haftalık yoldan trenleriyle vapurlarıyla gelirler, topları tüfekleriyle doğup büyüdükleri topraklarda yaşamayı haram ederler zayıf bulduklarına! Biz de buyurun oturun diyecek değiliz elbet!

Kaylar'ın Florina'ya sınır köyleri, Neveska, Aydos, iki haftadır Bulgarların elindeydi. Zülfikar Bey, güven altında sayılırdı bulunduğu yerde.

- Anamın gözleri yoldadır şimdi, dedi. Sen oyalanmadan Goriçka'ya dön! Daha uzun merakta kalmasın! Ben ortalık biraz düzelince gelir elini öperim, öyle söyle!

Ayakta atlarının yanındaydılar Zülfikar Bey bunları

söylerken. Gözlerini ayıramadığı Seyit Bey'in boynunu, burnunun üstünü okşuyordu yavaş yavaş. Nerede ne gün biteceği bilinmeyen uzun bir ayrılık girecekti aralarına.

- Manastır'da dostum çoktur, diye sürdürdü sözünü. Anama Manastır'a gideceğimi söyle. Manastır bizde kaldıkça bana dokunan olmaz! Fransızlara geçerse ben de Arnavutluk'a geçerim. Elimden gelirse sizleri habersiz bırakmam, üstümdeki para bana üç dört ay yeter...

Seyit Bey'e söylüyordu sanki bunları. Bastığı yerde duramayan, bir bastığı yere bir daha basmayan o canlı at, ayrılacaklarını anlamış, durgunlaşmıştı. Zülfikar Bey'i kokluyor, çok ağır devinimlerle göğsünde, omuzlarında gezdiriyordu başını.

Caferle kucaklaştılar. Avuçlarını gererek birbirlerinin sırtını sıvazladılar. Cafer atına bindi. Zülfikar Bey, Cafer'e uzattı dizginlerini:

- Seyit Bey, sana emanet. dedi.

Atlarına bir başkasının binmesi, Rumeli beylerinin gözünde kadınlarının kendilerini aldatması kadar onur yarası sayılan bir olaydı. Cafer, Zülfikar Bey'in aklından geçenleri anlamıştı. Atın dizginlerini sol koluna geçiriken:

- Gönlün rahat olsun, dedi, gene görüşeceğiz!.. Hoşça kal!

- Sağlıcakla git! Yolun açık olsun!

Cafer atına yol verdi. Seyit Bey, gözleri Zülfikar Bey de, yürümek istemiyor, başı geride dizginleri gerili, Cafer'in kolunu tartıyordu.

Zülfikar Bey yaklaştı, boynunu okşadı:

- Goriçka'ya gidiyorsun! Hadi, yürü!..

Hafif bir şaplak indirdi sağrısına. Ayrılıklarının zorunlu olduğunu anlayan Seyit Bey'in gözleri doldu. İki kez acılı bir tonla kişnedi, başı arkada, Cafer'in atı sıra yürüdü. Üç beş adım sonra bir kez daha kişnedi binicisine doğru. Zülfikar Bey, elini yanlamasına sallayarak Goriçka yolunu gösteriyordu. Yine kişnedi. Bu kez ağlamıyordu. Bekleyeceğim, diyordu binicisine yaraşır bir kararlılıkla...

Neveska'dan geçerken Zülfikar Bey'i tanıyanlar kesti yolunu. Dört yanını sardılar. Neveska, ulu gürgen, kayın ağaçları ile kuşatılmış, halkı Türk, Bulgar, Rum karışık, varlıklı bir köydü. Aralarındaki din, dil ayrılıkları bir arada iyi geçinmelerine hiçbir zaman engel olmamıştı. İçlerinde önce "Bir kahvemizi iç" diyenler oldu. Sonra başka biri göğe, güneşe baktı: "Öğle olmuş! dedi. Bir kahveyle bırakmayız." "Öğle yemeğini yiyip yemediğini soranlar çıktı. Yarım ağızla "Yedim" demesi bir işe yaramadı. "Bizimle bir daha yersin! Çoktandır Neveska'da görmedik seni, özledik!" dediler, yolundan çevirdiler.

Neveska'da baba dostu Tahir Ağa'nın konuğu oldu.

Cafer'den ayrılırken aklında sadece Manastır'a gitmek vardı. Ne de olsa daha bir saat önce verilmiş bir karardı aklına gelen. Manastırda ne yapacaktı, ne kadar kalabilirdi, nasıl barınacaktı? Karşılıklarını hiç düşünmediği Manastır'da çözümlemeye bıraktığı konulardı hep. Manastır Osmanlıların birlikte savaştıkları Bulgarlarla Almanların elindeydi. Bir Rumeli beyiydi o! Osmanlı'nın bayrağını yüzyıllardır dik tutmayı şan bilmiş, onur bilmiş babaların, büyükbabaların soyundan geliyordu! Osmanlı'nın yeni silâh arkadaşları elbet şanına uygun karşılayacaklardı gelişini; kendine yaraşır bir görev vereceklerdi!

Neveska'da kaldığı iki gün, Tahir Ağa'nın görüşlerini dinlemek, düşlerinin ne derece gerçekleşebileceğini düşünmek olanaklarını buldu:

Tahir Ağa:

- Sen sivilsin, dedi, yerin ordu değil! Sen şimdi sadece kendini nasıl koruyacağını, Goriçka'ya sağ esen nasıl döneceğini, kavuşacağını düşün!

Neveska'dan sonra, uğradığı Morova, Gölünç, Perşelevitsiya'da eski dostları evlerinde konuk etmeden, Zülfikar Bey'in köylerinden geçmesine izin vermediler. Yolu üstündeki dost evlerinde birer ikişer gün konaklayarak, Manastır'a varması böylece eylülün ikinci haftasını buldu.

Ağustos çıkarken Kaymakçalan Savaşı sona ermiş, Doğu Makedonya'nın en yüksek tepesinde Bulgarlarla Almanlar cepheyi Fransızlarla Sırplara bırakmışlardı. Eylül başlarında ise Florina ile köylerini boşaltmaya başladıkları, kuzeye doğru çekildikleri duyulmaya başladı.

İlk kez batı kapısından giriyordu Manastır'a. Kentin o yöndeki sokaklarına pek ayağı değmemişti. İlk kez geçtiği ara sokaklardan pek az insanla karşılaşarak Aziziye Caddesi'ne çıktı. Önlerinden geçtiği çoğu evlerin pencerelerinde perdeler inik, panjurları varsa kapalıydı. Günlük güneşlik bir gündü. Manastırın ünlü kulesinde saat öğleye yaklaşıyordu. Günün o en bol ışıklı deminde, kentin görünüşü uzun bir hastalıktan yeni kalkmış bir yüz gibi soluktu. Görünmeyen bir elin kentin lâmbalarından bir ikisini kıstığı, söndürdüğü sanılırdı. Aziziye Caddesi de ara sokaklar gibi boşalmıştı.

Aziziye Caddesi'nin istasyon önlerine kadar yürüdü. Nerelerdeydi o eski gülen söyleyen Manastırlılar? Ne olmuştu o uğuldayan, yaşam sevinci taşan, gülüşlerin kahkahaların renkli balonlar gibi uçuştuğu sokaklar?

Savaş çıkalı beri, Avusturyalılar ile Sırplar, Bulgarlarla Fransızlar arasında ikidir el değiştiriyordu kent. Savaşın yıktıkları ile çıbanlar içindeydi her yanı. Kente giren Bulgar - Alman orduları Sırp dükkânlarını evlerini çoğunu ateşe vermişler, Sırp okullarını, kahvehanelerini yerle bir etmişlerdi. Savaşın yaydığı korkular yüzünden ürken kimi Manastırlıların evlerini kapatıp, değerli buldukları yükte hafif üç beş parça eşyalarını alarak dağ köylerindeki yakınlarının evlerine sığındıkları söyleniyordu. Zenginler arasında yabancı ülkelere gidenler vardı. Şimdi de Bulgar - Alman cephesi çöküyor, yıkılıyordu. Sırplar ile Fransızlar girince, kentte kimlerin evlerini dükkânlarını yakacak, hangi okulları, kahveleri ateşe verecekti.

Zülfikar Bey çok iyi bildiği caddede gördüklerini yadırgayarak ilerlerken, yakınından tek tük Manastırlıların da kendisini

yadırgadıklarının ayrımına vardı. Saat kulesine gelinceye kadar tanıdığı tek Manastırlı ile karşılaşmamıştı ama, karşılaştıkları arasında kendisini tanıyan tek Manastırlı çıkmayışı tuhaftı! Savaş öncesi böyle güneşli havalarda değişmez saatlerde günde en az iki kez Manastır'ın en gösterişli landonu ile geçerdi o bu ana caddeden. Landonun körüğü açık olurdu. Cadde üstündeki evlerde oturanlar daha uzaktan duyulunca tanırlardı yüksek yapılı atlarının nal seslerini. Kadınlar mutfaklarda, iç odalardaki işlerini bırakır, sokağa bakan pencerelerine koşar, kafeslerin gerisinden ya da aralladıkları perdelerin kıyısından geçişini izlerlerdi. İki yandaki kaldırımlarda dolaşanların, mağazaları kahvehaneleri dolduranların bakışları, göründüğü yerden kaybolduğu dönemece kadar landonuna takılı kalırdı. Geçerlerken kimin evi, hangi kahvenin önünde ya da karşılaştıkları kimlere çalım atılacağını iyi bilen sürücü, havada atlarının üstünde ustalıkla şaklatırdı kamçısını!

Abdülaziz Tiyatrosu'nun önünden geçerken giriş kapısının kristal camlarında gördüğü kendi yansımalarıyla o günlerden çok uzaklarda olduğunu anladı. Eylülün onikisiydi o gün. 26 ağustostan beri sakal tıraşı olmamıştı. Kumraldan çok kızıla çalan sık sakalı sarmıştı yüzünü. Biliste dönüşü atından ayrılan, Neveska'ya sırtında spor ceketi, başında fesi, ayağında kahverengi körüklü çizmeleriyle yayan giren Zülfikar Bey'in o kılıkla Balkan yollarında yolculuk etmesi tuhaf olurdu. Öğütlerine uyarak Tahir Ağa'nın evinde bıraktı ceketi ile çizmelerini. Neveska'dan uzun konçlu el dokusu yün çoraplar, deriden kesilmiş bağcıkları diz kapaklarının altına kadar dolanan yumuşak tabanlı, taşlı topraklı yollarda yürüyüşünü rahtalatacak çarıklar aldı. Terzi Halit'in diktiği şayak yeleklerden tarçın rengi olanı yanındaydı. Gölünç'ten şayak bir komitacı çepkeni aldı üstüne. Fesini komitacı başlığı ile değiştirdi. Manastır yakınlarında, dik yakası yandan sedef düğmeli siyah bir gömlek aldı üstündekini değiştirmek için. Kente, sağ yanında boyundan geçme iki gözlü bir yol torbası, sol omuzunda namlusu yere bakan mavzeriyle girdi. Bulgar yönetimi kendi

yandaşı komitacıların silâhlı dolaşmalarına karışmıyordu Manastır'da.

Manastırlıların tanıdığı, ilk gençlik yıllarının lüks terzilerinden giyinen hovarda Zülfikar Bey'iydi, tiyatronun giriş kapasının kristal camlarında yansıyan görünüşüyle Makedonya komitacısı Zülfikar Bey'i tanımamaları çok olağandı şimdi.

Tiyatrodan az ilerde, bir tütüncü dükkânı önünde durup sergilenen Sırpça, Bulgarca, Rumca gazetelerin birinci sayfalarına göz attı geçerken. Hemen hemen tümünde Venizelos'un; Selânik, Atina sokaklarında Venizelos yandaşlarının çıkardıkları karışıklıkların fotoğrafları dolduruyordu sayfanın yarısını.

6

Balkan Savaşı'nda, yanındaki gönüllülerle birlikte kaldıkları otele girdiğinde, otel sahibi ile yardımcısı eski yerlerindeydi yine. Omuzunda mavzeri, belinde tabancası ile kendilerine yaklaşan komitacı ürküttü ikisini de. Otel sahibinin sağ eli, tabancasının bulunduğu çekmeceye doğru giderken, yardımcısı gerideki odaya kaydı. Otelci, tezgâhın önünde durup da yüz yüze geldiklerinde, tanıyanların belleklerinde en çok yer eden çağla yeşili gözlerinden tanıdı Zülfikar Bey'i, rahatladı.

Oda isteyen Zülfikar Bey'e:

- Buyurun oturun bir yorgunluk kahvesi için, dedi. Kahvenizi içinceye kadar size uygun bir oda hazırlatayım.

Zülfikar Bey ancak otele girince anlamıştı ne kadar yorgun olduğunu:

- Ne zaman olsa kahveni içerim, dedi. Sen bana hangi oda hazırsa onu ver şimdi, gireyim üstümdekileri atıp biraz ayaklarımı uzatayım...

Otelci:

- Olmaz, dedi, size sıradan bir oda veremem! Sokak üstünde en iyi odayı hazırlatacağım. Çok sürmez, yarım saat... Siz şimdi buyurun, karşıdaki koltuklarda nasıl rahat ederseniz öyle oturun, kahvenizi için...

Yardımcısına Zülfikar Bey'in odasını çabuk hazırlamalarını söyledi. Elinde gazetesiyle tezgâhın arkasından çıktı. Holdeki koltuklarda Zülfikar Bey'e yer gösterdi.

Yaşadıkları günlerde giyinişinde gördüğü değişikliklerden ötürü çok soru sorması gerekmezdi. Sadece tıraş olmayışına değindi.

Zülfikar Bey:

- Fransızlar Makedonya'dan gidinceye kadar sakal tıraşı olmayacağım! dedi.

Otelci:

- Bu günler de geçer! Elbet bir gün göreceğiz gittiklerini! diye karşılık verdi mahzunlaşarak.

Elindeki gazeteyi uzattı Zülfikar Bey'e:

- Yunanistan karışıyor! Okumak ister misiniz?

Zülfikar Bey almadı:

- Tütüncünün önünde gördüm. Rumca'yı tam sökemiyorum! Okuduğumun yarısını anlıyorsam, yarısını anlayamıyorum...

Otelci:

- Ben de Rumca'yı iyi anlayamam. Yeni Asır iki aydır Manastır'a gelmiyor. Yunanistan'daki karışıklıkları merak ettiğim için aldım, diye karşılık verdi.

Zülfikar Bey'in kahvesi geldi.

Otelci:

- Kral Konstantin Almanların damadıydı ama Venizelos'a diş geçiremedi. Bu Venizelos iyi coşturdu Yunanlıları, dedi. Kral Konstantin'i devirdi, bu gidişle oğlunu da devirecek!

Zülfikar Bey:

- İngilizler kazanırsa!..

Diye kısaca karşılık verdi önce, kahvesini yudumladıktan sonra ekledi:

- Ama kazanamayacaklar!..

Otelci Zülfikar Bey kadar umutlu görünmüyordu savaşın sonundan. Yine de Zülfikar Bey'in iyimserliği yüz çizgilerini rahatlattı:

- İnşallah!

- Çanakkale'de derslerini aldılar, sıra Balkanlara da gelecek!

Otelci ne kadar istese Zülfikar Bey kadar umutlanamıyordu savaşın gidişinden. Bu kez karşılık vemedi; gözleri baktığı yere takıldı kaldı, dalgınlaştı. Karşılıklı ikisinin suskun kaldıkları o ara yardımcısı geldi, Zülfikar Bey'in odasının hazır olduğunu haber verdi.

- Anahtarı?

- Kapının üstünde.

Otelci:

- Peki sen git, dedi yardımcısına, ben odasına götürürüm Zülfikar Bey'i...

Zülfikar Bey'e döndü:

- Zülfikar Bey, buyurun odanızı göstereyim...

İkinci kata çıktılar. Köşede, yan penceresi otelin bulunduğu sokağı, ön penceresi yanmış yıkılmış bir dükkânın kalıntıları üstünden Aziziye Caddesi'ni görüyordu odanın. Karyolanın ayak ucundaki köşede ince bir muşamba perde ile ayrılmış lavabosu vardı.

- İnşallah bu gelişinizde rahat ettiririz sizi! Tuvalet dışarda, koridorun ucunda...

Zülfikar Bey, ilk görüşte ısındı odaya:

- Eksik olma Avni Bey!..

Yeni hatırlamıştı otelcinin adını.

- Bir şey isterseniz zile basın...

Otelci çıktı. Zülfikar Bey soyundu, elini yüzünü ayaklarını yıkadı. Donu fanilesiyle kendini yatağın üstüne attı, hemen de uyudu

Uyandığında ikindiyi bulmuştu saat. İlk aklına gelen üstündekilerle Manastır'da rahat dolaşamayacağı oldu. Hemen giyindi. Mavzersiz, ekmek torbasız odasından çıktı.

Bir zamanlar giyindiği lüks mağazalardan hiçbirine gitmiyordu ayakları. Ömründe ilk kez cebindeki parayı hesaplı kullanmak

gerektiğini duyuyordu. Daha önce hiç alışveriş etmediği halk mağazalarından birine girdi. Bir takım elbise, bir fes, ayağına ayakkabı, iki çift çorap, bir gömlekle bir takım iç çamaşırı aldı. Mağazadan çıkarken cebinden bir sarı lira eksilmişti. Bu kadar parayla otele eli kolu dolu dönüşünden memnundu. Aldıklarını Avni Bey'e gösterdi:

- Hepsine bir sarı lira ödedim, dedi.

Avni Bey'in yüz çizgilerinin kasıldığını gördü sadece:

- Güle güle giyin, diye karşılık alınca, aldıklarını kendisinin sandığı gibi ucuz bulmadığını anladı. Çok değil iki gün sonra, ödediğinin yarısı kadar parayla bütün aldıklarının daha iyilerini alabileceğini gördü.

7

Akşam yaklaşıyordu otele döndüğünde. Odasında üstünü değiştirdi. Yemek yemek için dışarı çıkmadan önce anahtarını bırakırken, Avni Bey:

- Yine eski Zülfikar Bey olmuşsunuz, dedi, ucuz pahalı ne giyseniz yakışır size, üstünüzde iyi durur!

İlk karşılığının Zülfikar Bey'i kırdığını anlamıştı. Gönlünü almak için odasından inmesini bekliyordu. Ekledi:

- Nasıl buldunuz Manastırı?

- Daha pek dolaşamadım!..

Bu üstümdekileri dolaşamadan, acele aldım anlamına vermişti bu karşılığı. Otelci konuyu kapatmak için anlamazlıktan geldi:

- Dolaşsanız da eski Manastır'ı bulamayacaksınız!

- Sabahtan beri zaten bulamadım!

- Bundan sonra, barış gelmedikçe, Manastır'ın yüzü gülmez! Bir yıl da geçse bin yıl da geçse nafile! Barış gelmezse böyle asık kalır...

Zülfikar Bey, eski Manastır'ı pek aramadığını o anda anladı. Şu bir yıldır ayak attığı hangi yer "Nafile!" değildi ki!

- Her yer böyle! Her yer Manastır gibi!

Evet, her yer böyleydi, ne gün sona ereceği bilinmeyen bir bekleyiş içinde, keyfini yitirmiş, solmuş sararmıştı! Yine o anda anladı ki aradığı bu görünüş içinde kendi yeriydi onun! Manastır, kimilerine göre gülse de, elinde mavzeri ile bu kavgada yerini bulmadıkça kendi yüzü gülmeyeceti.

Anahtarını tezgâha bıraktı:

- Ben çıkıyorum.
- Güle güle. Ne olur ne olmaz pek geç kalmayın!
- Kalacağını sanmam!

Çıktı.

Faytonların, sabahlara kadar, birinin gelip birinin gittiği Aziziye Caddesi, akşam karanlığının daha tam inmediği, sokak lambalarının yanmadığı bu saatte boşalmıştı. İstasyona doğru yürüdü. Kahkahalar, gülüşmeler, şen karşılaşmaların yüksek sesli konuşmalara karıştığı, uğultularla dolup taşan, Drahor boyundan sadece kurbağa sesleri geliyordu. Manastırlıların erkenden evlerine kapanıp gecelerini geçirdiği belliydi. Daha o saatte evine dönmekte geç kaldığını sanan biri, karşıdan gelen bir insanı kuşkuyla gözlüyor, duyduğu ayak sesinden ürkerek dönüp bakmıyordu gerisine. Eskiden kimse karşısındakinin kim olduğunu ne olduğunu bilmeyi geçirmezdi aklından. Bildiği biriyse Rumluğudan, Sırplığından, Bulgar ya da Türk oluşundan ürkmezdi.

Abdülaziz Tiyatrosu'nun önünden karşı kaldırıma geçti. Havuzlu alana geldiğinde, doğu yönündeki dağı örten fındık ormanları üstünde görünen dolunayın şavkı kendisine kadar uzadı.

Ay yalnızların dostudur. Hem dertlerini dinler hem de mutluluklarını hatırlatır; kedileşir sanki, ayakları ucunda dolanır, kucaklarına sıçrar, sürünür, mırıldanır unutturur yalnızlıklarını. Zülfikar Bey'i ay yalnız bırakmadı alanda. Yemeğe gittiğini unutturdu. Önüne düştü havuzun hemen karşısındaki boş sıraya götürdü: "Gel, otur havuzun karşısında" dedi, "hatırlayalım o eski günleri..."

Kendisinden başka oturan yoktu alanda. İstasyon yönünden

gelenler, istasyona gidenler, birer ikişer, yanlarındaki ile alçak sesle konuşarak, hep acele ile geçiyorlardı parktan.

Oturdu, trenin düdük sesini, kalkışını duydu. Sonra bir sessizlik! Ne gelen ne giden, adeta soluk alıp veren, yakınında ayakları ucunda dolanan sessizlik!

Ne çok anısı vardı Manastır'da. Sadece anılar! Anıları ile dolup boşalıyordu artık alan! Tuhaf! Havuzun sağında solunda, boy atar, çiçek açar, bahçıvanın toprağıyla getirip bıraktığı fidanlar gibi... Değişik kadınlar kısa aralarla görünüp silindiler. Sadece biri ayrılmıyordu havuzun başından! Nadire! Sarışın, pembe beyaz tenli, hem onu deli eden kendi daha da beter deli divane olan Nadire!.. Geldi yerleşti havuzun taşına. Belleğinde saklı duruşları, oturuşları, gülüşleri kahkahaları ile güldü, konuştu, durmadan yer değiştirdi. Yüksek ökçeli iskarpinleri, lâl rengi, ayak bileklerine inen bol ipek etekliği, geniş yenli maşlahı, dik yakalı dantelli açık mavi bluzu, gözlerinin açık mavisine uyan ipek şemsiyesi, belinde kendi hediyesi ipek mendiliyle havuzun başından kendine doğru yaklaşıyordu. Silindi, az sonra fıstık yeşili çarşafıyla göründü. Belleğinde kalan duruşları, oturuşları, kahkahaları, göz yaşları ile çevirdi sayfaları. Kahkahalarını duydu. Kavgalarını, odanın içinde topuklarını vura vura gidip gelişlerini, yüzükoyun karyolaya kapanıp hıçkıra hıçkıra ağladığını... Birden önünde durmuş, iki eliyle göğsünü yumrukluyordu! Kendi başladığı kavgaya kendi son verirdi yine. Yumruklamayı bırakır, göğsüne kapanır, yuvalanır, boş eliyle yeleğinin düğmelerini çözmeye başlamışken, birden kollarını boynuna dolar, yaşaran gözlerini gözlerine diker, hemen ardından başını geriye atar gözleri kapalı dudaklarını uzatır, öpmesini beklerdi!.. Biraz yaklaşınca dayanamazlardı birbirlerine. Bir ateşi, harlayan bir ocağı söndürmek için kova kova su atar gibiydi sevişmeleri!..

Kalktı, istasyona girdi, büfeden tütün aldı, istasyon lokantasında yemeğini yedi. Yemekten sonra düşünmeden yürüdü. Ne çok anısı vardı Manastır'da. Bu caddenin iki yanında geliyor

gidiyordu Zülfikar Beyler! İşte Drahor Köprüsü başındaydı. Hiç aklına geleceğini sanmazken bulunduğu yerde Sarı İlyas'ı tokatlayışını hatırladı. Oysa hiç unutmamaştı o akşam önüne çıkışını, yolunu kesişini. Hatırladıkça hâlâ tokatladığı andaki öfkeye kapılırdı.

Bir gelişinde kaldığı otelden çıkarken yaklaşmıştı yanına. Daha önceden görüp de hatırlayacağı biri değildi: Adını kim olduğunu söylemeden takılmıştı arkasına. Sanki yıllardır tanışıyorlarmış, yedikleri içtikleri ayrı gitmezmiş gibi davranarak, yeni açılan bir gazinodan, sahibinin kendisine her gidişinde "Nerelerde sizin Zülfikar Bey? Hiç görünmedi!" diye sorduğundan söz etmişti. Yaz sonlarıydı, o akşam için verilmiş sözü yoktu. Landonuna birlikte bindiler. Caddeyi bir baştan bir başa geçtiler, sağa döndüler, bayırda bahçeli bir gazinoya gittiler. Gazinoda, sanki Zülfikar Bey'i ağırlayan kendisiymiş gibi davrandı adam, tabii sonunda hesabı Zülfikar Bey ödedi.

Dönüşte, otelin önünde ayrılmalarından önce çok sıkıntı da olduğunu söyledi İlyas (Adı İlyas'tı). Üstünde parası varsa, yok, isteyene vermem diyemezdi Zülfikar Bey. Hiç düşünmeden çıkardı bir sarı lira verdi. Otelde kaldığı üç gün odasından her inişinde İlyas'ı salonda kendisini bekler buldu. Daha sonraki gelişlerinde, kokusunu nasıl aldıysa daha ilk günden takıldı arkasına! Yüz buldukça kâhyası gibi davrandı. Nedense hep sıkıntıdaydı, sıkıntılarının sonu gelmiyordu!

Savaşın çıkmasından bir ay kadar önce, Drahor Köprüsü başında, şimdi bulunduğu yerde çıkmıştı karşısına. Ne zaman geldiğini sormuştu. Gittikçe artan yüzgözlülüğü, yapışkanlığı batmaya başlamıştı Zülfikar Bey'e. Daha o gün, öğle üstü gelmişti Manastır'a. Yalnız da değildi.

- Üç gün oldu! demek geldi içinden.

- Breh breh breh! Üç gündür Manastır'da gezersin tozarsın, İlyas ne yapar aramazsın sormazsın?

Zülfikar Bey:

- Daha buradayım! Dedi, arkadaşına döndü: Gidelim...

İlyas birden değişti, önünü kesti:

- Beni görmeden mi?

- Anlamadım?

- Parasızım!

Zülfikar Bey bakışlarını İlyas'ın yüzüne dikti, sözünün gerisini getirmesini bekledi.

- Bir sarı lira versen yeter!..

- Borcum mu var sana?

İlyas hiç beklemiyordu bu karşılığı:

- Koskoca Zülfikar Bey'sin! Senin için bir sarı lira ne ki...

Zülfikar Bey yine de tutmaya çalışıyordu kendini:

- Vermezsem?

- Bir sarı lira benim ayakbastı param!

- Yani?

- Manastırlı Sarı İlyasım ben! Gelen yabancıdan hakkımı alırım!

Zülfikar Bey birden sol eliyle iki yakasını kavradı İlyas'ın; sağ eliyle sağlı sollu iki tokat indirdi, itti. İlyas sarsıldı, sallana sallana geri geri gitti, köprünün parmaklığı dibine yığıldı.

Üstüne yürüdü arkasından:

- Bre it! Ben sana ne verdimse acıdım da verdim! Gönlümle verdim! Demek sen haraç alırdın benden? Hadi, alabilirsen kalk da al bakalım!..

İlyas şaşkındı:

- Demek yanındakine güvenirsin!.. Diye geveledi.

Zülfikar başının ucuna dikilmişti bile! Sağ elini gösterdi parmaklarını gererek:

- Bak neyime güvenirim! İki tokat daha yemek istemezsen, kıstır kuyruğunu bacakların arasına, defol! Bir daha da gözüme görünme! Beni gördüğün yerde yolunu değiştir!

İlyas yanılgısını anlamıştı:

- Bağışla be beyim! Cahillik ettim! Yokluk şaşırtır insanı!

Elini öpmeğe uzandı.

- Yok benim sana öptürülecek elim!..

Drahor Köprüsü'nden ayrılıp oteline, doğru yürüdü. Kristal Palas'ın önünden geçerken, Sarı İlyas'lı başka bir olaylı geceyi hatırladı. Bu olaydan iki yıl, bir başka savaşın, Balkan Savaşı'nın çıkmasından önceydi. Kristal Palas salonunda Donanma Derneği yararına bir eğlence gecesi düzenlenmişti. Yanında İlyas'la gitmişti o geceye. Salon doluydu. Selânik treniyle iki saat önce inmişti Manastır'a. Yer ayırtacak vakti olmamıştı. Şef garson, sol duvarın dibinde, yine de sahneye yakın bir masa koydurdu Zülfikar Bey'e.

Donanma Derneği Manastır Şubesi başkanının bir konuşması ile başladı gece. Gecenin bütün geliri Donanma Derneği'ne bırakılacaktı. Program sahnede yan yana dizilmiş üç sandalyede oturan üç kadın şarkıcıya eşlik eden saz topluluğunun konseriyle başladı. Daha sonra Manastır'ın değişik gazinolarında söyleyen solistlerin bir bir görünmeleriyle sürdü. Saat ona doğru programa kısa bir ara verildi. İkinci bölüm başlarken, dernek başkanı bu kez elinde bir dürbün ile göründü sahnede. Dürbünü, Trablus Savaşı'nda şehit olan kahraman Binbaşı Feridun Bey'in eşinin bağışladığını söyledi derneğe. Düzenlenecek arttırma ile Manastır'ın bülbül sesli sanatçısı Vecihe Hanım'ın elinden bulacaktı yeni sahibini. Sahneye, programın birinci bölümünde son şarkıyı söyleyen Vecihe Hanım ile arttırmayı yönetecek tellâlı çağırdı. Salon bütün sesleri konuşmaları bastıran alkışlarla uğuldarken sahneye gelen Vecihe Hanım'a verdi elindeki dürbünü, çekildi.

Vecihe Hanım dürbün elinde sahnenin önüne geldi. İstanbul, Selânik sahnelerinde ünlenmiş kişilikli bir kadındı. Dürbünü gözlerine götürdü, kısa bir an salonda dolaştırdı. Yine bir alkış uğultusu, bu kez kahkahalarla karışarak sardı salonu. Gülümsedi. Ustası olduğu küçük bir el işaretiyle susturdu alkışlayanları:

"Manastır'ın kalpleri vatan âşkıyla dolu, cömert, hovarda, kahraman beyleri! Dedi, talihim varmış, hepiniz buradasınız.

Unutmayınız bu arttırmada vereceğiniz her altın, donanmamıza silâh olacak, mermi olacak! Donanmamızı güçlendirecek!..

Sık sık alkışlarla kesiliyordu sözleri. Yine uğulduyordu salon. Dinleyicilerini yatıştırdı: Ayrıca, dedi alkışlar başlayınca, bir kez daha ayrıca, diye yineledi, sol eliyle susturdu salonu, arttırmayı kazanana benim de bir hediyem var... Araya giren alkışları yine güçlükle dindirdikten sonra, sözlerini tamamladı, arttırmayı kazanan beyin isteyeceği bir şarkımı söyleyeceğim...

Çoğu masalarda boşalan şişelerin yenilendiği saatti. Alkışlar, hurralar tavana vururken, Vecihe Hanım yana çekildi, tellâlla arttırmaya başlamasını işaret etti. İlk göründüğü andan sonra unutulan tellâl sahnenin önüne çıktı. Arttırmayı açtı. Ön sıralardan oldukça kilolu bir bey:

- İki altın! Dedi.

Vecihe Hanım, alkışladı, salonu alkışlamaya çağırırken bakışlarını, çoğunu söylediği gazinodan tanıdığı yüzler üzerinde dolaştırıyor, gözgöze geldiği beylerden beklediği karşılığı almakta da gecikmiyordu. Bunlardan biri:

- Üç!

Hemen ardından başka biri:

- Üç buçuk, dediler.

Bir yandan tellâl ilk arttıranların adlarını alırken Zülfikar Bey, İlyas'a "Beş de!" dedi.

İlyas ayağa kalktı:

- Goriçkalı Zülfikar Bey'den beş altın!

Vecihe Hanım alkışladı. Salondakileri alkışlamaya çağırdı:

- Alkışlayınız benimle birlikte! Dedi. Teşekkür ederiz Zülfikar Bey! Diye ekleyerek Zülfikar Bey'i selâmladı.

Daha selâmını tamamlamadan ilk arttıran seslendi:

- Altı buçuk!

İkinci:

- Yedi! Dediler.

Bir başkası:

- Sekiz!

Diye arttırmaya katıldı. Yarış hızlanmıştı. Vecihe Hanım arttıranları selâmlamayı, teşekkürü yetiştiremiyordu.

Zülfikar Bey bir kez daha İlyas'a fısıldadı:

- On de!

İlyas ayağa kalktı;

- Goriçkalı Zülfikar Bey'den on!

Döndü, beyini alkışladı oturmadan önce. Bir uğultu dolandı salonu. Başlar, Zülfikar Bey'in masasına döndü. Vecihe Hanım arttırmanın duraklamasını değerlendirerek.

- Bir daha teşekkür ederiz Zülfikar Bey! dedi gülümseyerek selâmladı.

Tellâl:

- Goriçkalı Zülfikar Bey'den on! Dedi. Başka arttıran?

Ortalardan:

- On bir! Sesi geldi.

- Adınız efendim?

- Manastırlı Ferit Bey, dedi masasındakilerden biri.

Vecihe Hanım:

- Gösterdiğiniz hamiyete teşekkür ederiz Ferit Bey! Dedi, alkışlayıp selâmladı.

Salondakilere; sahnenin kıyısında, küçük bir sehpa üzerinde duran, o zamana kadar kimsenin ilgilenmediği masa saatini işaret etti:

- Vaktimiz ilerliyor. Saat çalınca arttırma duracak, dürbün en son kim arttırmışsa ona kalacak! Unutmayınız! dedi.

- On bir buçuk! Dediler ortalardan.

Zülfikar Bey İlyas'ı ayağa kaldırdı:

- On beş!

Uğultu arttı birden, Vecihe Hanım sordu:

- Kimden efendim?

İlyas henüz ayaktaydı:

- Goriçkalı Zülfikar Bey'den!

Vecihe Hanım yine alkış istedi. Bu kez salonun yarısı alkışlarken, öbür yarısından karışık sesler konuşmalar geliyordu:

- Kim bu Goriçkalı Zülfikar Bey be?

- Daha çocuk be! Daha sakalının kılları tüy!

- Hazır yer belli!

Priştineli Tevfik Bey, Tikveşli Remzi Beyler birbiri ardından on altı, on yedi, dediler.

Yine Sarı İlyas'ın ayağa kalktığı görüldü:

- Goriçkalı Zülfikar Bey'den yirmi bir sarı lira!

Alkış, teşekkür, homurdanmalar, yeni pey sürenlerin seslerini duyurma çabaları arasında az sonra Zülfikar Bey'in yirmi beş altın verdiğini duyurdu İlyas.

Gerginliği artan salonda beklenen patlama gecikmedi. Uzun boylu esmer otuz yaşlarında biri ayağa kalktı:

- Burası Manastır! Dedi. Goriçkalılar Goriça'ya!

Bir başkası katıldı.

- Koyun keçi otlatmaya!

Manastırlı Ferit Bey'in masasındakilerden biri katıldı bağıranlara:

- Goriça çobanlarının fiyakası sökmez Manastırlılara!

Vecihe Hanım'ın yatıştırma çabaları boşunaydı. Saz topluluğu doldu sahneye. Sandalyeleriyle gelip yerlerini aldılar oturdular. Hemen çalmaya başladılar. Vecihe Hanım türküye girdi:

Dağlar dağlar
Viran dağlar
Ah yüzüm güler
Kalbim ağlar...

Vecihe Hanım'ın salondakileri kendisine katılmaya çağırışları, salondaki üç beş kişinin çabaları boşunaydı:

Ah min olaydın min olaydın
Ne olur benim olaydın!

Sayıları arttıkça cesaretleri artan gürültücülerden biri Zülfikar Bey'e doğru seslendi:

- Duymaz mısın Goriçka Bey'i? Sana söylerler! Kalk da boyunu görelim!

Biri sırıtarak: Ne dedin maça beyi mi? diye bütün cıvıklığıyla katıldı gürültüye.

Yanındaki masada oturan katıldı ona:

- Başındaki fesi, ceketini rehin bırakmadan çek git!

Zülfikar Bey'in masasına yakın oturanlardan biri:

- Köstekli saati var! Dedi kahkaha ile gülerek. Ayağa kalktı. Kendisiyle birlikte gülüşenlere kadeh kaldırdı:

- Yaşasın Manastırlılar!

Zülfikar Bey'in sabrı buraya kadardı. Birden tabancasını çekti doğruldu, ateş etti. Kadehinin sadece üstü elinde kaldı adamın, altı parçalandı. İçindeki rakı gömleğine ceketinin yakalarına döküldü. Gürledi:

- Sizi kudurmuş Manastır köpekleri, dedi. Kalkın hepiniz ayağa! Kaldırın ellerinizi havaya. Dönün sırtlarınızı!..

Daha o sözünü tamamlarken bağırıp çağıranların hepsi kollarını kaldırmış yüzlerini duvara sırtını ona dönmüşlerdi.

- Kalk İlyas, topla şu kabadayıların tabancalarını, götür şanoya bırak!..

Az sonra sahnenin önü tabanca yığınıydı. Zülfikar Bey'den başka silâhlı erkek kalmamıştı salonda.

Arttırma kendiliğinden sona ermiş, dürbün 25 sarı liraya Zülfikar Bey'de kalmıştı. Vecihe Hanım, dürbünü alması için sahneye çağırdığında, çıkmış:

- O dürbün şehit Feridun Bey'in yadigârıdır. Benden çok, muhterem zevcesine yakışır. Lütfen dürbünü kendisine iade ediniz...

Deyince, başta Vecihe Hanım, bütün saz topluluğunun, dernek başkanının, salonda çok kişinin gözleri yaşarmıştı. Az önce homurdanan üç beş kabadayının başları önündeydi. Geri kalan salon gözleri yaşlı, "Yaşa!", "Varol"larla alkışlıyorlardı Zülfikar Bey'i.

Vecihe Hanım vurulmuştu bu henüz yirmi bir yaşını süren genç erkeğin, cesareti cömertliği ile bütünleşen inceliğine, yakışıklılığına, çevikliğine! Büyülenmişti. Zülfikar Bey'in elini elleri arasına aldı, kalbine götürdü:

- Bakın nasıl çarpıyor, dedi. Çok korktum! Birazdan programım bitiyor, beni siz götürün otelime!

Elini kalbine götürmesi gerekmezdi. Avuçları içinde bile öyle hızlı vuruyordu ki ellerinin damarları...

Hemen ekledi:

- Şaşkınlıktan unutmuşum. Hangi şarkıyı söylememi istersiniz?

Zülfikar Bey:

- Siz seçin, dedi.

Zülfikar Bey yerine dönerken Vecihe Hanım, saz topluluğuna işaretini verdi, seyircilere döndü:

- Şimdi sizlere vaat ettiğim gibi, Zülfikar Bey'e teşekkür etmek için bir şarkı söyleyeceğim. Merhum Şevki Bey'in Uşşâk şarkısı:

Gamkin dilimi şâd-edecek sensin-efendim
Her lâhza beni yâd-edecek sensin-efendim
Viranlığım, abâd-edecek sensin-efendim
Her lâhza beni yâd-edecek sensin-efendim

Vecihe Hanım alkışlara teşekkür etti:

- Az önce okuduğum benim çok sevdiğim bir şarkıydı, dedi. Bu gecenin onuruna burada bulunan herkese teşekkür etmek için şimdi de sevdiğinizi bildiğim bir Rumeli türküsü söyleyeceğim...

Büyük bir alkış patladı. Vecihe Hanım türkünün adını verirken, daha ilk hecede "Köşk..." derken alkışlardan kimse kimsenin ne dediğini duyamaz oldu. Şarkının başlaması için Vecihe Hanım'ın, gülümseyerek, teşekkür ederek birçok kez salonu susmaya dinlemeye çağırması gerekti.

Sonunda saz topluluğunun taksiminden sonra Vecihe Hanım türküye girdi:

Köşküm var deryaya karşı
Durmaz akar gözüm yaşı
Ah sevdadır işin başı

Dinleyicilerini kendisine katılmaya çağırınca bütün salon isteğine uydu:

Var gönül yan
Git seyreyle aman aman
Gel bana söyle aman aman aman...

Türkünün bundan ötesi bir ağızdan söylendi:

Elmayı nazik soyarlar
Çini tabağa koyarlar
Güzeli candan severler
Var gönül yan.....

Gece sona ererken başlangıcında çıkan tatsızlık unutulmuştu.

Bağlı olduğu gazinoda, söyleyecek son iki gecesi kalmıştı Vecihe Hanım'ın. Programını bir hafta uzattı. Manastır'daki günlerini gecelerini Zülfikar Bey'den hiç ayrılmadan geçirdi. Onuncu gün ayrılırlarken, ikisi de on yıl sevişmiş kadar âşk doygunuydular.

8

Zülfikar Bey günün çoğu saatlerini otelde geçiriyordu. Manastır'a ilk geldiği günden beri. Biraz dışarı çıkacak olsa, tiyatroya en çok istasyona kadar yürüyüp dönüyordu. Otelin öbür müşterileri bir iki gece kalıp ayrılıyorlardı otelden. Zülfikar Bey akşam yemeklerini çoğunlukla otelde yiyor, uykuya kadar olan saatlerini otelin küçük giriş salonunda, bazen de otelcinin tezgâhın gerisinde çalışma odası olarak kullandığı odada, Avni Bey ile söyleşerek geçiriyordu.

Otelci neredeyse Manastır'da adı geçen kim varsa adıyla sanıyla bütün geçmişiyle tanıyor, kendi tanımadıklarının soyu sopu ile bütün hikâyelerini babasından dedesinden dinledikleriyle tamamlıyordu. Manastırlılar dinleri dilleri ile hep birbirlerine karışıyorlardı bu hikâyelerde. Manastırlının Sırpı, Bulgarı, Türk'ü,

Rumu, Arnavutu olmaz diyordu. Nasıl aşurenin tadı buğdayının yanı sıra narından, cevizinden, kuşüzümünden, kestanesinden, tarçınından, daha ne katmışsan ondan gelirse Manastır'ın tadı da öyle, karışıklığından gelir! Makedonya'nın da! Makedonya ne Sırpın malıdır, ne Bulgarın; ne yalnız Ruma kalır, ne de yalnız Türk'e! Makedonya Makedonyalılarındır. Türk'ü, Rumu, Sırpı, Bulgarı, Arnavutu, daha kim varsa tümü Makedonya'nın çocuklarıdır, tümü birbirinin kardeşidir. Makedonya ne zaman anlarsa bu gerçeği o zaman huzura kavuşur. Bu ayrılıkları çıkaranların aklı ermiyor mu Makedonya'nın bu gerçeğinin değişmeyeceğine! İçlerinden sadece birine kalmayacağına Makedonya'nın? İşte elim beş parmak, kimi uzun kimi kısa, kimi kalın kimi ince, ama hepsi birden el! Kes çıkar o parmaklardan birini, elin ne yapsan beş parmağın bir arada gördüğü işi göremez olur. Etle tırnak da gene öyle. Hadi ayırabilirsen ayır eti tırnağından! Uzatsalar görmek istemezsin başını yana çevirirsin!..

Otelde üçüncü gecesiydi. Öbür müşterilerin çoğu Manastır'a mal almaya gelen esnaflardı; erkenden yattılar. Avni Beyle Zülfikar Bey yalnız kaldılar salonda,

- Tavla oynayalım ister misin Zülfikar Bey?

Ne tavla, ne kâğıt hiçbir oyuna düşkün değildi. Bir iki gün hangi oyunu oynasa bıkardı.

- Konuşalım daha iyi!

Avni Bey, Zülfikar Bey'in sağındaki koltuğa oturdu.

Kimbilir hangi yıllardan kalmaydı otelin eşyası? Yerdeki halı, duvardaki saat, sehpalar, bir iki porselen vazo, üç deri koltuk, üç sandalye... Tümü, biz kimler, neler gördük, ne dertler dinledik, ne sevinçlerle güldük, der gibiydiler yıllardır kaldıkları yerlerinde...

Konuşmuyorlardı. Avni Bey Zülfikar Bey'in eşyalarda dolaştırdığı bakışlarını izliyor, konuşmasını bekliyordu.

Zülfikar Bey:

- Balkan Savaşı'nda nasıl gördümse her şey yine öyle, dedi.

- Hiçbir şeyin yerini değiştirmedim. Balkan Savaşı'ndan önce de şimdiki yerlerindeydi gördüklerin...

Zülfikar Bey, bir kez daha tek tek eşyalarda dolaştırıyordu bakışlarını:

- Balkan Savaşı'nda doluydu her yer, kalabalıktan adım atılmıyordu, şimdi...

Tam bulamıyordu ne diyeceğini,

- Şimdi?

- Şimdi otelde canlı kalan yalnız eşyalar sanki... Sanki gidenler gitmiş, eşyaları bırakmış...

Avni Bey:

- Çok doğru söyledin Zülfikar Bey, dedi. Ben bu otelde dünyaya göz açtım sayılır. Beş yaşında iken bu koltuklar arasında oynardım, iner çıkardım, sırtlarına tırmanırdım... Hepsi tanıdık, hepsi akraba. Sadece bir kez yüzlerini değiştirdim. Büyükbabamın, babamın elleri değmiş hepsine, kıyamam! Ayrıca böyle değiştirmeden bırakmak daha iyi. Gelenler yadırgamaz, evine dönmüş gibi olur. Değiştirsem, eski müşteriler yabancı sanır kendilerini. Birer kahve içelim mi?

- İçelim...

Kahvelerini içerlerken otelci:

- Memduh Bey sizlere ömür, dedi.

Zülfikar Bey birden hatırlayamadı:

- Hangi Memduh Bey?

- Nadire Hanım'ın kocası...

Zülfikar Bey, sanki bir yıldız kaydığını duydu yüreğinde. Hızla kaydı, yolu üstünde dağıldı, silindi...

Avni Bey yavaşça:

- Öldü! diye ekledi.

Zülfikar Bey:

- Nasıl oldu? dedi, pek yaşlı sayılmazdı...

- Kaza! Bulgarlar Manastır'ı bombalarken yıkılan bir duvar altında kaldı! Duvarın altından sağ çıkaramadılar. Onunla birlikte daha dört ölü çıktı enkaz altından!

- Yazık!..

Sustular. Bu hatırlatma Zülfikar'ı bir kez daha o yüksek ateşli günlere götürdü. Neydi o karşılıklı saldırıları? Sevişiyorlar mıydı, yoksa savaş mı vardı aralarında? Dost muydular düşman mı? Hızlı adımlarla geri dönüşler, yastığa kapanıp ağlamalar?.. Yatıştırmak için yaklaşıp da saçını okşarken elini, önce itişi, sonra yeniden okşamasını, yaklaşmasını bekleyen kımıldanmaları?.. Gecikirse hafif hıçkırıklarla sarsılır, yine saçlarını okşayınca birden döner kollarına atılır, göğsüne sığınırdı:

- Sev beni! Sev, bırakma! Hiç bırakma! Hiç bırakma, kollarından ayırma!...

Hatırlıyordu sadece, birçok olayı, insanı; az önce Balkan Savaşı sırasında kaldıkları günlerde oturdukları salonun nasıl üst üste insan dolu olduğunu hatırladığı gibi.

Sormak, aramak ise hiç aklına gelmemişti. Şimdi, Avni Bey ile aralarında sözü açılmışken dinledikleri de hiçbir hevese çekip götürmüyordu onu. Bir müzede, anıların heykellere dönüşerek sıralandığı bir geçitte ya da bir vitrinde donup kalmıştı o günlerin görüntüleri! Eski âşklar da ölülerimizdir bizim! Bırakalım rahat uykularında, kendi serviliklerinde uyusunlar!..

Ne diyebilirdi? Sustu. Avni Bey görgülü kişiydi. Konuyu burada kapadı. "Nadire'yi ara!" demekte bir çirkinlik buluyordu. Hem Nadire'yi küçülten, hem ölen birinin hatırasına, hem de önüne bir tabak meyve sürer gibi, Zülfikar Bey'in anılarına dil uzatan bir saygısızlık olurdu. Ayrıca Zülfikar Bey'in yaşayışına kendinde karışmak hakkı gören biri durumu düşerdi. O söyleyeceğini söylemişti, Nadire'yi arayıp aramayacağına karar vermek Zülfikar Bey'in işiydi.

Ertesi sabah otelden çıkarken, Zülfikar Bey, geceki konuşmalarında hiç adı geçmemiş gibi Nadire'den uzaktı. Az sonra Aziziye Caddesi'ne çıkınca Nadire ile doldu taştı düşündükleri. Memduh Bey'in konağı, caddenin Abdülaziz Tiyatrosu'nun bulunduğu sağ yanında kalırdı. Tiyatroyu geçince beşinci ya da altıncı yapı. O yana yürüdü. Yaklaşırken iki yapının da çatılarının

çöktüğünü, duvarlarının yer yer yıkıldığını, üst üste taş yığınlarına dönüştüğünü gördü. Ön duvar ikinci katın yarısına kadar inmişti. Pencerelerin birinden dağılmış bir çerçeve sarkıyordu. Alt kattaki boş pencerelerin aralıklarından, arka duvarın, ikinci katın pencere içlerine kadar sağlam kaldığını gördü. Evin orta yerini sokağa doğru taşan kırılan dökülen eşyaların parçalarıyla karışık moloz yığınları dolduruyordu. Üç beş ay öncesine kadar bu evlerde canlı insanların oturduklarını düşünmek garibine gidiyordu. Evlerin önünden buruk ayrıldı.

Nadire, kapalı bir faytona binmiş, kendileri gibi evleri yıkılan, Manastır'ın güneyinde yeni evlerine taşınan bir yakınına gidiyordu o sabah. Sağ kaldırımda, yıkılan evlerinin yakınlarında, tek başına bakına bakına ilerleyen bir adam gördü arkasından. Omuzları, başının duruşu boyu posu ile ne kadar çok Zülfikar Bey'i andırıyordu! İlkin her zamanki -ne zaman uzun boylu geniş omuzlu ince yapılı bir adam görse ilk bakışta Zülfikar Bey'e benzetirdi- yanılmalarından biri olduğunu sandı. Altı yıl geçmişti ayrılmalarının üstünden. Hâlâ, karşıdan yürüyüşünü, kollarını sallayışını benzettikçe "O!" diyordu yüreğinden havalanan bir kuş. Az sonra "Acaba o mu?" diye değişiyordu yüreğinden havalanan ikinci kuşun dediği. Çok geçmeden o kuşlar konuyorlardı eski yerlerine! Tüneklerinde silkiniyor, pençelerinden biriyle kaşınıyor, başlarını göğüslerine çekip uyuklamaya geçiyorlardı: "O çok uzaklarda şimdi!.."

Tutamadı kendini. Faytonun penceresinden başını uzattı, geriye baktı. Dalgındı, gelen geçenle ilgisizdi adam. perdeleri inik iki pencere gibi faytonu sıyırdı geçti bakışları. "Tanrım o! Sakal bırakmış! Onun yüz çizgileri! Onun derinliğine ulaşılmayan açık yeşil bakışları. ...Bu kadar birbirine benzeyemez iki insan! İkizi onun! İkizi olmadığına göre?"

Akıl edemedi, toparlayamadı kendini, hemen "dur!" diyemedi sürücüye. Yabancı sağdaki ilk sokağı sapınca toparlandı. Yanında Pembe vardı. Pencereden arabacıya durmasını seslendi. Faytonun kapısını açtı. Pembe'yi kendine doğru çekti:

- Şu köşeyi dönen beyi görüyor musun?

- Görüyorum abla!

- Koş yetiş ona! Ağbi de, ablam soruyor, senin adın ne?

Pembe arabadan inmeye hazırlanıyordu.

- Anladın değil mi?

- Anladım abla!

- Hadi çabuk koş öyleyse! Öğren, hemen geri gel. Burada köşede bekliyoruz...

Pembe inerken arabacıya sokağın ağzını geçip köşede durmasını söyledi.

Balkan Savaşı'nda, bizim ordu Manastır'dan çekilirken ne olur ne olmaz, Resne'ye gitmeye karar vermişlerdi. Geride bırakacakları değerli neleri varsa, altın, gümüş, takı, ahıra, bahçeye, kiriş arasına, dört ayrı yere gömdüler, arabayla yola çıktılar. Memduh Bey'den çocuğu olmuyordu. Geçtikleri yol yaklaşan düşman ordusunun açtığı top ateşinden ölenlerle doluydu. Pembe'yi henüz iki yaşında anasının ölüsü başında buldular, aldılar, evlât edindiler.

Zülfikar Bey oteline dönecekti ara sokaklardan. Geçtiği caddeden, elleri boş geri dönmeyi, daha doğrusu karşılaştıklarında caddede bir aşağı bir yukarı boş dolaşır görünümü bırakınayı kendine yakıştıramazdı. Pembe'nin ardından koşarak gelişini, seslendiğini duydu:

- Bey ağbi, bey ağbi!

Durdu, kıza döndü, açık mavi gözlü, saçları kızıla çalan, Pembe beyaz bir çocuktu.

- Ablam soruyor, senin adın ne?

- Kim senin ablan?

- Nadire ablam!

Göğsünde bir damar kopmuş kanıyor gibi oldu.

- Nerede?

- Caddenin köşesinde, faytonda bekliyor...

- Hadi götür beni öyleyse...

Dedi Pembe'nin elini tuttu.

Bir zamanlar Manastır'la özdeşti yaşamında Nadire'nin adı. Altı yıl geçmişti aradan. Balkan Savaşı, ardından Makedonya'nın Osmanlıların elinden çıkıp, Sırplar, Bulgarlar, Yunanlılar arasında bölüşülmesi, Makedonya'da yaşayan herkes gibi onun da yaşayışını etkilemiş, yönlendirmişti. Barıştan sonra çok seyrek uğramıştı Manastır'a. O gidişlerinde de en çok bir iki gece kalıp dönüyordu. Bu altı yıl içinde, yalnız bir kez, 1913 Haziranı'nda, bir akşam üstü, Memduh Bey'in faytonunda, Memduh Bey'in sağında Drahor Boyu'ndan geçerlerken görmüştü Nadire'yi. Olimpia Palas'ın salonunda, her gelişinde garsonların kendisini karşılayıp oturttuğu, caddeye bakan geniş pencerenin önünde oturuyordu. Fayton geçerken Memduh Bey'in sağında Nadire'yi gördü. Bakışları birbirine değdi geçti. Ayrılıklarından sonra ilk görüşleriydi birbirlerini. Öylesine geldi ki, gözlerinin birbirine takıldığı an, Nadire'nin rengi uçtu, devinimleri tutuldu, kendisi de o anın içinde, Nadire ile birlikte dondu kaldı. Fayton rahvan atlarının çekişine uyarak geçip gidince, yüreğinde ancak eşki âşıkların ne olduğunu bildiği bir burukluk bırakarak, yaşamı her zamanki akışını aldı. O karşılaşmanın ardından üç yıl süren bir ayrılık daha yaşamışlardı. Pembe'nin eli elinde caddenin ağzına doğru ilerlerken, üç yıl önceki karşılaşmanın başdöndürücü sarhoşluğunu bir kez daha yaşayacağını sanıyordu. Oysa kalp çırpıntıları, Pembe'nin ağzından Nadire'nin adını duyduğu andaki kadarıyla kaldı. Caddeye çıktıkları sırada olağan düzeyine indi.

Nadire, faytonun aralık tuttuğu kapısından gözleri geldikleri yolda Pembe'nin dönüşünü bekliyordu. Pembe'nin, eli elinde, Zülfikar Bey'le birlikte geldiğini görünce aşırı bir coşkuya kapıldı. Küçük Pembe'si hiç beklemediği kadar değerli bir armağan getiriyordu ona!

Zülfikar Bey, Pembe'yi kolları altından tuttu havalandırdı, bindirdi faytona. Nadire, ön koltuğa oturttu kızını. Kendi sol yana kaydı, sabırsızlandığını saklamadan, sağ eliyle kanepeye vurarak, Zülfikar Bey'e yer gösterdi yanında.

Zülfikar Bey yine eski, kedi kadar çevik, tazı kadar çabuk Zülfikar Bey'di! Faytonun basamağına ayağının değmesiyle yanında gösterdiği yere kayması bir oldu!

Faytonun sol penceresinden sürücüye seslendi!

- Eve gidiyoruz!

Fayton yola çıkarken, Pembe'den çekinmeden, Zülfikar Bey'in boynuna doladı kollarını, göğsüne sokuldu:

- Sağsın çok şükür! Çok şükür Allahıma seni sağ esen gördüm, sana kavuştum!..

Küçük öpücüklerle öpüyor, öpüyor, başını göğsüne dayayıp yuvalanıyor, kokluyor, yine öpüyordu. Zülfikar Bey ise sadece bir iki kez, elini, saçlarını okşayarak karşılık verdi bu sevgiye eve dönünceye kadar.

Manastır gönül ilişkilerinde hiçbir baskıya yer vermeyen bir kentti. Komşular, birbirinin evine giren çıkanla ilgilenmez, komşusunun gönül verdiği ile buluşmasını olağan karşılardı. Zülfikar Bey'le olan eski yakınlığını komşularından gizlemeye gerek duymadığı gibi, Pembe'den de gizlemedi Nadire. Kızı dokuzunu sürüyordu. Küçük yaştan yalansız, bilerek yetişmesini doğru görüyordu. Böylesi daha iyi kendini korur, daha az aldanırdı.

Evde, terlik verdi, "Ceketini çıkar daha rahat edersin!" dedi. "Yıkanmak ister misin?" diye sordu. Zülfikar Bey sabah yıkanmıştı.

Pembe'yi mutfağa çağırdı,

- Zülfikar Bey'le evlenecektik! Dedi, Gönlüm ondaydı. Olmadı! Çok gençtik ikimiz de. O karar veremeyince, öfkeye kapıldım, acele ettim, babanla evlendim!

Gözleri yaşararak kucakladı, öptü:

- Ben annesiz büyüdüm! Diye ekledi. Annemle dertleşemedim, içimi dökemedim! Yokluk içinde yetiştim. Allah vergisi, sesim güzeldi, şarkıcı oldum. Şunu şimdi sırası geldi diye söyleyeyim, bugüne kadar senden gizli bir şeyim olmadı, bundan sonra da ne

benim senden gizli bir şeyim olsun isterim, ne de senin benden!

Pembe'nin yeni evlerinin üst katında, sofada kendi odasına karşı düşen ayrı bir odası vardı, Pembe'yi öptü:

- Sen çık odana, derslerini karıştır, Zülfikar Bey'le bizim konuşacaklarımız var...

Zülfikar Bey'in yanına döndü.

Pembe'nin alt kat sofadan geçip üst kata çıktığını gördüler. Üst katta oda kapısının açıldığını, kapandığını duydular. Kısa bir süre konuşmadan sessiz kaldılar kendiliğinden. O dakikaya kadar aralarında Pembe'nin oluşu altı yıllık bir aradan sonra yaklaşmalarını kolaylaştırıyor, ısıtıyordu. Pembe odasına çekilince, ilk kez karşı karşıya kaldılar. Aralarında aşılacak küçük bir hendek var gibiydi.

- Yaşlanmış mıyım?

- Daha nesin ki?

- Hiç sevinmemiş gibisin kavuşmamıza?

- Bu günler sevinilecek günler mi?

- Doğru, haklısın! Ne gülüyoruz, ne de ağlayabiliyoruz!..

Zülfikar, oturduğu yerde pencereden dışarı bakarak:

- Kan aktıkça zor! Dedi.

- Belki ilerde...

- Belki!

Nadire soluklandı:

- Hiç unutmadım seni! Hep gelirsin, karşılaşırız diye bekledim!..

- Evlenmiştin!

- Olsun!

- Hem de üç gün içinde!

- Demek o türlü bir evlenmeydi benimki! Sana inat evlendim. Diyetini kendim ödedim. Ama Allah için söyleyeyim, iyi davrandı bana. Tek acı sözünü duymadım. Bir dediğimi iki etmedi. Zaten bir şey de istemedim. Beni gazinolardan kurtardığı yeter! Kolay mı o hayat!.. Dalgınlaşıyordu. İç çekerek sürdürdü: Seni gazinoda

tanıdım! Koruyucusuz yaşanmaz, yaşayamaz bir kadın o dünyada! Kadınlar birbirinin gözünü oyar. Patron rahat vermez, gelen tatsın, giden parmaklasın ister... Sana sığınmıştım, on dokuzundaydım.

Bir kez daha iç çekti, sesinin tonunu değiştirerek ekledi:

- Senin de evlendiğini duydum...

- Doğru!

- Yüzün güldü mü?

- Gülmesi gerekir...

- Gerekmekle olmaz!

Zülfikar sustu.

- Ben karını tanıyor sayılırım. Çok şey sordum öğrendim. Hanım kız diyorlar. Gerçekten yüzünün gülmesi gerekir. Aklın arkada kalmaz, güvenirsin. Ama gerekmekle, güvenmekle olmaz sadece! Çünkü hamurlarınız ayrı! İkimizinse hamurları bir, aynı mayadan! Ben iliksem sen düğmesin, ben kopça sen çengeli!

Solukları birbirine karışıyordu. Zülfikar'ın kucağına kaydı. Sarılıp öpüştüler. Oturdukları minderin üstüne yıkıldılar. Bir daha bir daha öpüştüler. Nadire'nin eli gömleğinin düğmelerini çözüyordu, durdu:

- Odama çıkalım! Dedi. Zülfikar Bey'i elinden tutarak kalktı. Zülfikar Bey'in eli elinde merdivenlere doğru yürüdüler.

9

Biliste'den dönerken dört sarı lira vardı üstünde. Annesinin Cafer'le gönderdiği üç lirayla yedi sarı lirası olmuştu. Neveska'dan Manastır'a kadar cebinden çıkanların toplamı yarım sarı lirayı ancak buldu. Manastır'da eylülün ikinci haftasından ekimin ilk haftası sonuna kadar giyim, otel, geçim giderlerine ödedikleriyle iki sarı liraya indi bütün parası. Ay sonunu ancak çıkarırdı. Ömründe ilk kez, parasız kalabileceğini, cebindekiler tükenince nasıl geçineceğini düşünüyordu. Otelden çıkmasını kendi evinde kalmasını öneriyordu Nadire. Kabul etmedi. Goriçka'ya eşinin kulağına böyle bir haber ulaşmasını istemezdi. Cephelerden gelen

haberler de umutsuzdu. Fransızlar gelmeden Manastır'dan ayrılması gerekiyordu. Nereye gidecek, kime sığınacaktı? Yine Balkan Savaşı'nda geçtiği yollara düşmekti tek çare! Resne'ye, Resne köylerine, Fransızlar oralara kadar genişletirlerse yayılmalarını, daha batıya, Arnavutluk'a... Arnavutluk'tan kovalanırsa dağ yollarından Goriçka'ya yaklaşacak vuruşacaktı. Özellikle yalnız kaldığı saatler, uykusu kaçınca, ardında Fransız candarmaları, parasız kalacağını düşünmekle uzuyordu saatler...

Ekimin ikinci haftası başında, Manastır çarşısından geçerken ardından Rum şivesiyle adının seslenildiğini duydu. Döndü, Uçana'ya komşu Katransa Köyü'nden Hatzis'i gördü. Sarılıp kucaklaştılar, hal hatır sordular. Hatzis karısı ile birlikte Manastırlı akrabalarını görmeye gelmişti. Zülfikar Bey'in sormasına sıra kalmadan:

- Hiç merak etme, dedi, sizinkiler iyidir. Geçen hafta yola çıkmadan bir gün önce, sizin konağın önünde anneniz Saliha Hanım'ı gördüm. Yengemiz hanımla birlikteydiler sizin konağın önündeki çitlembik ağacının altında. Yanlarından geçtim, hatırlarını sordum. Senden haber alırlar mı diye sordum.

Bak işte, demek içime doğmuş! Demek dönüşte benden senin haberini alacaklarmış!.. Böyle bizden uzak, evinizden uzak kalmana hep üzgünüz. İnşallah Fransızlar gider, kavga biter, biz bize kalırız yine! Kavga eden biz değiliz çıkaranlar! Neden kalmayalım?.. Ee nasılsın söyle? Ne yapıyorsun, sıkıntın var mı?..

Zülfikar:

- Yok çok şükür! dedi, rahatım, burada bana dokunan yok!

Hatzis:

- Duyduk seni aradıklarını! Candarmaları uzaktan görünce dönmüş, kaybolmuşsun dediler! İyi etmişsin! Çok affedersin sana para sorulmaz ama, böyle hazırlıksız yola çıkarken olur ki yanına almamışsındır, müsaade et sorayım: Para sıkıntın, derdin var mı?

Zülfikar'ın karşılık vermesini beklemedi.

- Benim üstümde, birkaç lira var. İlle alışveriş edip savura-

cağıma, sana vereyim daha iyi! Dönüşte annene uğrayacağım nasıl olsa, hem elini öpeceğim hem senin sağlık haberini vereceğim, paramı da geri alırım...

Hatzis üç sarı lira verdi o gün. Bir ay sonra gene geleceğini, arayacağını söyledi. Uçana'ya ne haber göndermek istediğini sordu...

Ekimin son haftası içinde Bulgarlar Manastır'dan çekilirlerken, Zülfikar Bey, Nadire, Pembe, Otelci Avni Bey, öbür dostlarıyla helâllaştı, geldiği yoldan Manastır'dan ayrıldı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN SONU

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1

O yıl Manastır'a her yıldan daha erken indirdi kar. Ekimin son iki günü geceli gündüzlü durmadan yağdı. Sokaklar diz boyu kar içindeydi. Kasımın ilk günü kesilen kar, soluğu donduran amansız bir soğuğa bıraktı yerini.

Savaş Manastır'ın çok yakınlarındaydı artık. Mısır patlamalarını andıran top sesleri duyuluyordu kuzey yönünden. Sırplarla Fransızların bugün yarın Manastır'a girmesi bekleniyordu. Zülfikar Bey otelden ayrıldı, son iki gününü Nadire'nin evinde geçirdi.

Üç kasım sabahı geldiği kılıkla, geldiği gibi yayan ayrıldı Manastır'dan. Saçakların kar tuttuğu, sokak kapılarının kara gömüldüğü, serpeleyen kardan on adım ötesinin görülmediği bir gündü. Bir kez daha görüşmek umutlarının mahşere kaldığı bir hava içinde ayrıldılar Nadire ile. Güç koşullar ürkütmek umutsuzlandırmak yerine ikisini de bilemiş, güçlendirmişti. Nadire coştuğu, sevindiği zaman nasıl taşa taşa gülebilirse, üzüldüğü zaman da o oranda kolaylıkla gözyaşlarına boğulabilen bir yaradılıştaydı. Ayrılırlarken ise ağlamıyordu! Herkesin can derdinde olduğu o günlerde, birlikte yaşadıkları kırkbeş günün kıymetini o kadar iyi anlamıştı ki, Zülfikar Bey'i bütün metanetini koruyarak uğurladı. "Gelebilsem ben de seninle gelmek isterdim!" dedi, "Gel desen şimdi de yürür gelirim ama sana ayak bağı olmak, senin yükünü ağırlaştırmak istemem!"

On dördünde şanoya çıkarmışlardı onu. Çok iyi biliyordu

kadın erkek ilişkilerinin yaşama düzenini nasıl belirlediğini. Keklik avcıları, ellerinde kafeste bir dişi keklikle ava gider, dişi kekliğin ötüşünü duyup gelen erkek keklikleri pusuya düşürürler. Dağ köylerinden birinde ev tutup oturacak olsa, evini sürekli olarak göz altında bulunduracaktı Fransız candarması. "Bugünler de geçer, gene kavuşuruz kısmetimizde varsa!" dedi, "Aklın bende olmasın! Ne zaman döner gelirsen şimdi bu kapının önünde bıraktığın gibi bulacaksın beni! Zülfikar Bey'in sevgilisi olmak bir kadına bir ömür yeter de artar bile!"

Aralarında küçük Pembe'nin gözleri yaşlıydı sadece. Kendi babasını hatırlamayan kız, karşılaştığı günden beri baba gibi bellemişti Zülifkar Bey'i. Nadire ile Zülfikar Bey'in hemen arkasında elinde bir tas su ile bekliyordu kapının içinde.

Kızın önünde sarılıp kucaklaşmaları ölçülü oldu. Nadire kendi ördüğü koyu kahverengi yün atkıyı sardı Zülfikar Bey'in boynuna. "Bunu, bu kış hiç çıkarma boynundan!" dedi. "Okuya okuya ördüm! Korur seni! Üşütme..." Zülfikar Bey kapıdan çıkınca, dizlerine kadar kara gömülerek uzaklaşırken, Nadire kızın elinden su tasını aldı, "Su gibi açık olsun yolun! Selâmetle git!" diyerek içindeki suyu fırlatıp boşalttı arkasından. Su, havada donarak küçük küçük buz parçaları oldu döküldü karın üstüne. Zülfikar Bey, başını döndürüp kendilerine baktığı zaman, yüzü gözü, sakalları, bıyıkları kara bulanmıştı! Kapının içinde durmuş el sallayan Nadire ile Pembe'ye son bir kez karşılık verdi, köşeyi dönerek caddeye çıktı.

Nadire, Pembe'nin elini elinden bırakmadan kapadı kapıyı. Kapının arkasında eğildi, gözleri yaşlı Pembe'ye sarıldı, kucağında Pembe ile oturma odasına yürüdü.

2

Zülfikar Bey, o sabah Manastır'ın Resne çıkış yolu üstünde bir kahvede verdi ilk molayı. Yağışsız bir günde en çok yarım saat sürecek yolu dört saatte almıştı. Bir saate yakın, elinin ayağının ısınmasını bekleyerek kahvede oyalandı. Acıkmıştı.

- Bu yakında bakkal var mı? dedi garsona.

Kahvenin iki ev ötesindeydi bakkal. Tahin helvası ile beyaz peynir, ekmek aldırdı. Büyük bir bardak çay söyleyerek karnını doyurdu.

Elinin ayağının az çok ısındığını duyunca yola çıkmaya hazırlanıyordu.

Garson:

- Dağlara kar erken indi, dedi. Kurtlar aç! Güneşin batmasını beklemiyorlar! Akşamla birlikte neredeyse bizim kapıdan uzatacaklar başlarını! Yatmadığım için bilmem temiz mi değil mi, rahat eder misin söyleyemem ama, bizden en çok bir saat ilerde pazarcıların kaldığı bir han var. Pencereleri kapısı yeşil boyalı. O handan ileri geçme, orda kal!..

Garsonun dediği handa kalmak niyetiyle yola çıktı. Talihine güneş açmıştı. Kar durmuş daha da beter indirmek üzere topluyordu. Kötü hava ürküteceğine umutlandırdı Zülfikar Bey'i. Karşısında ne düşman vardı, ne top, ne de tüfek! Kendisi böyle açık yollarda, karlara bata çıka, her adımını kök tuttuğu yerden söker gibi yol alırken, cephedekiler, siperlerinden çıkarak ne yarın, ne öbürgün girebilirlerdi Manastır'a, ne de ardına düşen olurdu!

Garson bir saat dêmişti ama, pancurları bir dönemler yeşile boyanmış hanı görünceye kadar iki saati aşıyordu yürüdüğü. Gün ikindiyi bulmuştu hana ulaştığında. Yol boyunca top sesleri gelmiyordu Manastır yönünden. Anlaşılan kar savaşı durdurmuş, geçici bir barış getirmişti cepheye. O handa yeniden top sesleri duyuluncaya kadar dört gün kaldı.

Manastır'dan ayrılırken, ne yapıp edip Goriçka'ya kadar sokulmak annesini görmek vardı aklında. Annesine, elbette ki karısına sağ olarak görünmek; yaşadığına inandırmak, sevindirmek istiyordu, günün her saatinde gözleri yolda, kulakları kirişte kendisinden gelecek haberi bekleyen evinin çok sevdiği, saydığı iki kadınını. Evinde bir gece olsun kalabilirse büyük mutluluk duyacaktı. Daha sarılıp kucaklamadan, kokularına doya-

madan, bir daha kimbilir ne zaman sona ereceği bilinmeyen yeni bir ayrılık başlayacaktı belki de aralarında; kaçmak zorunda kalacaktı yine. Tek başına ne kadar sürdürebilirdi bu kaçak yaşamı? Goriçka yakınlarında kalabilse belki barışa kadar ele geçmeyebilirdi. En ince keçi yolları, köy köy, tarla tarla, gölleri, küçüklü büyüklü tepeleri, kiliseleri, mescitleri, değirmenleri, çeşmeleri, kuyuları, kır damları, giderek ağaçlarıyla tanırdı doğup büyüdüğü toprakları. Ayrıca her köşesinde kendisi için her sıkıntıya katlanacaklarına inandığı sayısız dostları vardı. Bir gün bir yolcuya şöyle tanımladığını hatırlıyordu sorduğu kişinin yerini. Uçana'dan Katransa'ya giderken, yolun yarısında, sağda bir meşe palamutunun gölgesinde suyu kaçmış kör bir kuyu var. Çıkrığı hâlâ durur, o kör kuyuyu geç, üç yüz adım say, orda dur. Bu kez solda önü çınarlı bir kahve çıkar, Rum Dimitri'nin kahvesi. Ona sor, o bulduru sana aradığın adamı...

Daha yolculuğunun ilk günü anladı kurda kuşa yem olmadan Goriçka'ya ulaşmasının olanaksız olduğunu. Ayrıca hana gelip gidenlerden duyduğuna göre Venizelos, bir gönüllü birliği kurmuş, Sırplarla Fransızların yanında savaşa katılmıştı. Florina, Kaylar, Kozana köylerini Fransızlar Yunan gönüllülerle ortak tarıyorlardı bir süredir. Yenilerin ilk hızı öfkeleri yatışıp tavsayıncaya kadar Goriçka'ya gitmeyi aklından çıkardı. Ohri, Görce bölgesinde gözden uzak yaşamaktan başka çaresi yoktu sağ kalabilmek için...

Kar, Manastır'dan ayrılışının beşinci günü durdu ancak. Hava döndü, lodosladı. Havanın dönmesiyle birlikte uzaklarda Manastır yönünden top sesleri duyulmaya başladı. Çarıklarının bağlarını sıkıp, mavzer omuzda yola çıkmanın saati gelmişti.

Yılın en kısa günleriydi yaşadıkları. Yaz günleri henüz ikindinin okunduğu saatte şimdi akşam oluyordu. Beşinci gün ortalık ağarırken yola düzüldü. Baba Dağı'nı sağına alıp Pisoderi geçidine doğru yöneldi. Hızla eriyordu karlar. Beygirlerin gelip geçtiği yolda nal izleri karları delip yolun tabanına ulaşmıştı. Acelesiz, yol üstündeki hanlarda bir, bazen iki gece konaklayarak Peristeri Dağı

yamaçlarında dolaştı bir hafta. Manastır'dan ayrılışının onuncu günü Peristeri yamaçlarında yukarlardan Büyük Prespa gölüne bakan, adını bilmediği bir köye düştü akşama doğru yolu. Birbirinden yüz adım uzakta, camisinin kubbesi minaresi ile kilisesinin çan kulesi görünüyordu köyün. Daha girişinde yüksek kapılı bir han çıktı önüne. Geceyi o handa geçirdi.

Hancı Rumdu ama Rum olmaktan çok tam bir Balkanlıydı. Zülfikar Bey bir gece kalacağını söyleyince:

- Ne zaman gideceksen gideceğini o zaman söylersin! dedi. Ben sormam gelen müşteriye yerim varsa ne zaman gideceğini.

Zülfikar Bey'in öksürdüğünü duyunca ekledi:

- Acelen ne? Üşütmüşsün, besbelli keyfin yerinde değil, ne zaman iyileşirsen o zaman gidersin. Görmüyor musun havayı? Sen bakma bugün biraz yumuşadı, yarın yine çatar kaşlarını...

Zülfikar Bey'i odasına götürürken, merdivenlerde konuşuyordu: "Karnın açtır? Sen şimdi bırak torbanı tüfeğini odada, aşağıda gel! Karnını doyur önce. Acıkmadım dersen, bir kahve iç, istersen çay iç! Kuru fasulye var, etli. Seversin? Ben çok severim! Bulgur pilavı var. Aç bırakmayacağız seni, hiç meraklanma! Öksürüyorsun? Üşüttün anlaşılan! Bu havada başka ne olur? Herkes üşür, öksürür! Benim madam bu akşam ot kaynatacak sana, yarın öksürük son!"

Zülfikar Bey'i odasına bırakıp, aşağıya indi. Karşılamasından ilk konuşmalarından hemen anlaşılacağı gibi, adamcıl kişiydi hancı, insan özlemi çekiyordu. Zülfikar Bey'in kanı ısınmıştı hancıya. Az sonra hafiflemiş olarak aşağıya indi.

- Demek sen Uçanalı Zülfikar Bey'sin? Duydum adını. Bizim burda kalanlardan biri söyledi ama kim çıkaramıyorum şimdi. Yaşlandık artık! Kafa eski kafa değil! Aklımda bir şey var, onu biliyorum, çok övüyordu seni! Demek adam haklıydı! Ben daha yaşlı sandım o adamı dinlerken, ama değilsin, gençsin!

Hanın alt katı bölmesiz olarak bırakılmış, sadece iki yanda iki uzun ağaç masa, masaların ağaç sıraları ile döşenmişti. Sağ geride

bir kapı avluya, daha ortalarda kalan bir kapı mutfağa açılıyordu. Soldaki üçüncü kapıdan ise hancının oturduğu bölüme geçildiği anlaşılıyordu. Ayrıca hanın giriş kapısının solunda dört sandalyesiyle küçük bir masa daha vardı.

Hancı, Zülfikar Bey'e küçük masanın başında yer gösterdi, kendi de geldi Zülfikar Bey'in karşısına oturdu:

- Kim çıkacak bu havada yola, kim iş düşünecek? Dört gün oldu uğrayan yok, tek müşteri sen varsın, han senin, gönlüne göre otur, nasıl rahat edersen öyle!

Güldü hemen ardından iç çekti:

- Savaş girmedi çok şükür bizim burda! İstersin başın dinlensin, öyleyse kal! Ne kadar kalabilirsen o kadar kal! Bak söyledim az öncek, savaş girmedi bizim burda! Değil yalnız bu sefer, Balkan Savaşı'nda da girmedi! Florina'da, Manastır'da, Kozana'da kim rahatı kaçarsa burda geldi, bizde misafir oldu! Ama Türk, ama değil bize güvendi... Belli sen rahat değil! Belli hükümetle karakolla zorun var! Rahat olsan, bu havada, böyle kılıkta burda olmayacaktın! Hani aklımdan ne geçiyorsa bil diye söylüyorum böyle! Anlamadım sanma diye! Çünkü böyle daha rahat edeceksin! Beni hükümet beslemiyor, gelen müşteri besliyor. Burası karakol değil, misafirhane! Gelen adam , adama benziyorsa ben sormam neden geldi! Kimden kaçıyor, kimi kovalıyor sormam! Efendi ise hoş geldi; değilse kusura bakma diyeceğim, yerim yok! Güle güle...

Hancı yine güldü. Kalktı, mutfağa kulak verdi:

- Tamam, oldu, bizim madam geldi! Ne içeceksin çay, kahve yoksa başka şey?

Zülfikar Bey:

- Çay, dedi.

Hancı çayı söylemeye gitmeden, otuzunda gösteren, yeşil gözlü dik duruşlu, boylu poslu bir kadın girdi içeriye. Elinde, boynundan iple bağlı boş bir gaz şişesi vardı.

- Kalispera, papa Hristo!

- Kalispera Sofia...

Kadının gözleri Zülfikar Bey'deydi. Rumca konuşuyorlardı:

- Kim bu hoş adam?

- Müşteri!

Zülfikar Bey yine öksürdü.

- Hasta mı?

- Değil. Biraz üşütmüş...

- Bana gönder, iyi edeyim, gülerek ekledi: İyice terleteyim, iyileşsin!

Hristo şişesini doldurdu verdi. Kadın gözleri Zülfikar Bey'de kapıdan çıkarken, Zülfikar Bey'e el salladı:

- Kalispera!

Yüzündeki gülümseme silinmeden gitti.

Hancı, Zülfikar Bey'e:

- Sana vuruldu! dedi.

Zülfikar Bey karşılık vermedi.

- Ah bu savaş, ah bu savaşlar bey, dedi hancı iç çekerek, kırdı geçirdi her yeri! Kaç yıldır biri biter, biri başlar! Kadınları erkeksiz, çocukları babasız bıraktı! Ben ayıplamam erkeksiz kalan kadını, böyle senin gibi güzel bir adam, yakışıklı bir erkek görünce deli olur elbet! Vuruldu sana! Daha kapıdan girerken beni görmedi seni gördü! Bak görürsün birazdan gene gelecek!..

Zülfikar diyecek bir söz bulamadı karşılık vermek için. Hancı, biraz önce söylediklerini yanlış anlayabileceğini düşünmüş olacak ki açıklamalara girişti:

- Bizim burda, handa bütün müşteriler erkek. Kadın çok az gelir. Bazen kocası ile gelir gelirse. Sofia her gün uğrar bize, gaz alır, misafir gelir. Sanma hep böyle olur! Bazen içerde kim var görmedi bile gelir bana...

İç çekti:

- Ben acırım erkeksiz kadınlara! Erkeksiz, güzel kadınlara daha çok acırım! Kadınlar erkekten daha çok açlık çeker birleşmek için! Tanrı kadını doğurmak için yaratmış. Doğurması için

çiftleşecek! Başka türlü söndüremez ateşini. Onun için ben derim ki erkeksiz kalan kadının gönlünü etmek sevaptır! Çok büyük sevaptır!

Hancı haklı çıktı. Çaylarını yeni bitirmişlerdi, Sofia bu kez, omuzlarına bir şal atmış, entarisini değiştirmiş, taranmış, saçına sedefli yeşil bir tarak takmış, hafiften boyanmış geldi: Bu kez Türkçe girdi söze:

- Evde canım sıkıldı. Her akşam hep bir yaşlı baba, bir yaşlı ana bir ben! Her akşam, her akşam! İlâçlarını verdim, sırtlarını ovdum yatırdım ikisini de!

Masalarındaki üçüncü sandalyeye oturdu.

- Hristo, hadi bir şişe şarap aç! İçelim...

Zülfikar Bey'e döndü:

- Müslümansın?

Zülfikar olumlu bir baş işaretiyle karşılık verdi.

- Sen Müslüman, ben Hıristiyan, ama tek Tanrı var! Müslümanın Hıristiyanın Tanrıları bir! Şarap içmek günahsa, işte söylüyorum bütün günahı benim olsun, hatır kırmadığın için sevabı senin...

Hemen sözü değiştirdi:

- Hastasın?

- Biraz üşütmüşüm!

- Anlamıştım. Hastaya benzemiyorsun!

Kahkaha attı:

- Hasta da olsan değişmez! Ben iyi edeceğim seni! Kafama koydum iyileştireceğim!

Eliyle kafasına vurdu:

- Ben buraya bir şey koydum, mesele bitti, yaparım!

Birinci bardaklarını çabuk içtiler.

Sofia:

- Bu Hristo'nun kendi şarabı! Herkes bilir! Üstüne yoktur. Manastır'dan almaya gelirler.

İkinci bardağını kaldırırken:

- Yasu Hristomu! dedi. Babamdan çok severim seni!

- Ben de seni Sofiamu!

Sofia bir kahkaha daha attı:

- Sakın anandan çok deme!

Şişe boşalmıştı. Sofia, mutluluk taşıyordu. Zülfikar Bey'in elini tutmuş bırakmıyordu:

- Seni buraya Tanrı gönderdi! Tanrı seni bana gönderdi! Bilmezsin nasıl canım sıkılıyordu, nasıl yalnızdım...

Boş bardağını kaldırdı, tersine çevirdi. Hristo:

- Bir şişe daha açayım istiyorsun?

Zülfikar Bey:

- İstiyorsa benden! dedi kısaca.

Sofia ne evet dedi ne hayır. Zülfikar Bey'in elini yanağına götürdü, yanağı üstünde sıktı, yanağından ayırdı, sandalyesini Zülfikar Bey'in karşısına çekti. Yüzünü yüzüne yaklaştırarak Zülfikar Bey'e baktı, baktı:

- Çarptın beni! dedi. Ne tatlı adamsın sen!..

Sonra Zülfikar Bey'in eli elinde kalktı.

- Haydi, dedi, bize gideceğiz. Bizim ev daha sıcak! Sen bu otelin soğuk odalarında iyi olmazsın!..

Şarap getirmeye giden Hristo, elinde şişe ile döndü.

Sofia, Hristo'nun elinden şişeyi aldı:

- Çalacağım senin otelinden onu! Bize götüreceğim! Şarabı bizde içeceğiz.

Zülfikar Bey'in elini boş eli içinde sıktı, ardından da yanağına küçük bir öpücük kondurduktan sonra, sokuldu, başını Zülfikar Bey'in omuzuna dayadı.

Zülfikar Bey Hristo'ya bakıyordu. Hristo:

- Git, dedi, evi bir ev ötede. Bizim handan sıcaktır. Odandaki emanetlerin için merak etme!..

3

Sofia, Zülfikar Bey'in dağlarda kaçak yaşadığını, kendisine yar olamayacağını daha ilk görüşte anlamıştı. Yaradılışta içine

kapalı, duygusal bir kadındı. Zaman zaman gerçek kimliğini örtülemek için takınırdı Zülfikar Bey'le ilk karşılaştığı sıradaki gibi aşırı özgür, şuh, hovarda tavırlarını. Balkan Savaşı'na kadar, ağabeysi, gelinleri iki çocukları, yeni evli ablası ile eniştesi, biri kendinden büyük erkek, öbürü küçük kız iki kardeşi, yaşlı halası ile bir arada oturan on iki kişilik bir aileydiler. Manastır ile Florina arasında Kato Kline'de otururlardı. Babası bakkaldı, evlerinin altındaydı dükkânı. Ağabeysi ile birlikte işletirlerdi. Savaşta eniştesi ile küçük erkek kardeşi cephede kaldılar. Düşen bir top mermisi ise yerle bir etti evleriyle birlikte dükkânlarını! Babası dışarda, kendisi annesi ile birlikte kırk adım ilerdeki bir komşularındaydı. Top ateşlerinin ardından koşup geldiklerinde sessiz bir taş yığını olarak buldular evlerini. Taş yığınları arasında vücutlarından parçalar gördüler evdekilerin. Yalnız üçüydü sağ kalan. Bu acıdan babasının sağ yanına inme indi. Annesinin saçları bir gecede bembeyaz kesildi, konuşması peltekleşti...

Kato Kline'de ne barınacak evleri vardı artık ne de mutlu günlerinde rahat geçinmelerini sağlayan dükkânları. Şimdi oturdukları evin yanı sıra, mısır tarlaları, on dönümlük şaraplık üzüm veren bir bağ ile bağlıydılar bu köye. Sofia gençliğinin en güzel çağında annesi babası ile bu köye göçmek zorunda kaldı. Kato Kline, Florina ile Manastır arasında tren yolu üzerinde beş yüz haneli varlıklı bir bucaktı. Karadan değişik yolların kavşak yeriydi. Trenle Manastır on, Florina'ya sadece altı dakika çekerdi. Çıkan savaş, sonra da o savaşta düşmek için onların evini dükkânını seçen bir bomba sıfır etmişti tümünü, Sofia'yı bir dağ köyünde hastalıklı bir anne, sakat bir baba ile yalnız bırakmıştı.

Zülfikar Bey, uzun uzun anlatmasına gerek kalmadan anladı Sofia'nın dertlerini, onurunu kurtarmak için nasıl çırpındığını, üzüntülerini açığa vurmamaya çalıştığını. Savaş buydu işte! Karşılıklı cephelerde çarpışan insanları bir yandan da dertlerini paylaşmakta birleştiriyor, birbirlerini avutacak durumlarda buluşturuyordu.

Sofia'nın evinde kaldığı üç gün, kadın erkek ilişkilerine

insancıl bir yön veren güvenli bir dostluk kuruldu aralarında. Kızını üç gün olsun mutlu gören babasının gözleri ışıldıyor, güçlükle konuşan annesi Zülfikar Bey'le bir iki tatlı söz edebilmek için çırpınıyordu.

Karın dindiği dördüncü gün, gelenler gidenler çoğalınca Zülfikar Bey'in köylerinde daha uzun kalamayacağını Sofia da anlamıştı. Yola çıkmak için hazırlanan Zülfikar Bey'e ne git dedi ne de kal! Gözlerinin nemlenmesini önleyemeyerek, gerçek kırılığıyle, acıları göğüslemeye alışık onurlu bir kadın gibi uğurladı Zülfikar Bey'i. Yirmi yedi yaşına kadar geçen ömrünün en güzel üç gününü birlikte yaşadığı erkekten ayrılırken, bu üç günün dolu dolu anılarının ılık esintilerinin dolaştığını duyuyordu göğsünde. Bu esintilerin, yaşadığı sürece hiç dinmeyeceğini, ömrünün sonuna kadar, hatırladıkça yüreğini hep böyle ısıtarak esmeyi sürdüreceğini şimdiden duyuyordu. "Başın sıkışırsa, ya da ne zaman aklına gelirsem, bu ev, kollarım hep sana açık!" dedi. "Kapımı çalmaktan çekinirsen, hana uğra. Hristo ile haber gönder, ayakkabılarımı giymeden terliklerimle koşar gelirim!.."

4

Kış ilerledikçe soğuğunu arttırıyor, bir iki gün kesilen kar yağışları, üçüncü gün yağmadığı günlerin açığını kapatmak istercesine artan bir hışımla indiriyordu. Zülfikar Bey o soğuk kasım ayını, Peristeri Dağı yamaçlarında, birbirine üç dört saat uzaklıkta köylerde konaklayarak geçirdi. Çoğunlukla karlı günlerde kaldığı hanlarda tanıdığı, köylerine dönmek için karın durmasını bekleyen köylülerle birlikte yola çıkarak sürdürüyordu göçebeliğini.

Kasım ayının son günü, Germanalı Recep'ti yol arkadaşı, Küçük Prespa gölünü sollarına almışlar, gür makilikler arasında dik yamaçları dolana dolana Büyük Prespa gölüne doğru iniyorlardı izledikleri keçi yolunda. Yolun üst başını saran makilikler set çekmese, bayırda biriken karlar topan topan kayabilir, kendilerini de altına alarak geçtikleri yolu örtebilirdi. Yol üstünde, makilik-

lerin seyrekleşeceği yerlerde her an karşılaşabilirlerdi bu tehlikeyle. Kendilerinden önce geçen bir atlı ile geldikleri yöne giden iki yayanın ayak izlerini yitirmeden yol alıyorlardı ürküntü veren yabanıl yamaçta.

Öğleye doğru, kendi yollarından iki yüz adım aşağılardan geçen bir başka keçi yolu üstünde çığlıklar atarak, bir kar yığını çevresinde döne döne uçuşan akbaba, karga sürüleri gördüler. Ölü bir hayvan ya da insan olmalıydı o yığının altında. Aşağılardan eriyen karların derelendiği çay yataklarından çağıltılar geliyordu. Kar yığınının erimeye başladığı açıktı. Çizgisine gelince, yakınından uçan kargaların akbabaların kanatları değdikçe yığından birbiri ardına üç topağın koptuğunu, derinlere doğru yuvarlandığını gördüler. Az sonra kopan iki topakla tanınacak bir görünüş aldı kar yığını. Bir adamın başı, sol omuzu, daha sonra bir atın sağrısı çıktı karın altından. Atı üstünde silâhlı bir adamdı donan! Çizmesinin topuğu, mavzerinin namlusu, sırtı sıyrıldı kardan. Kargalar düşen karlardan, bu korkuluk görüntüsünden ürkerek açıldılar. Az sonra buzdan bir atlı heykeli tamamlandı geçtiği yolun üstünde. Akbabaların, kargaların çemberleri daralmaya başladı ölünün çevresinde. Ürkütücü çığlıkları yankılandıkça yeni yeni kar topakları kopuyordu yamaçlarda. Yuvarlana yuvarlana büyüyerek iniyorlar, gürgen kayın ağaçlarının gövdelerine, makiliklere takılarak yığılıyorlardı. Ürküntü veren bu görünüşten uzaklaşmak için adımlarını hızlandırdılar. Geçtikleri yolun iki yanında biriken karlar boylarını aşıyordu. Aşağılarda ise yüzyıllık çamların, kayınların sadece tepe dalları görünüyordu kardan. O ulu ağaçlar çam, kayın, gürgen olmaktan çıkmış, maki kümeleri görüntüleri almışlardı. Büyük Prespa ile Küçük Prespa göllerini Florina ile birleştiren ana yola yaklaştıkları zaman öğle oluyordu. Recep'in, Büyük Prespa gölünün doğu kıyısı yakınlarındaydı köyü. Recep, "Bizim buralarda henüz Fransız candarması görmedik" dedi. Yola çıkmalarından önce Zülfikar Bey, Biliste'ye gideceğini söylemişti. Oysa henüz yoktu verilmiş bir kararı. Recep, Zülfikar Bey'in bu sözünü hatırladı:

- Bilisteli misin, yoksa konuk mu gidersin?

- Konuk giderim!

Ayrılmaları yaklaşıyordu:

"Biliste, Görce yöreleri bizim Büyük Prespa, Ohri yöreleri kadar rahat değil! Güvenli değil! Fransızlar oraları tutmuşlar diye duyarız!" dedi Recep. "Ohri kıyılarında dağlar tepeler kaçaklarla dolu!" diye sürdürdü, "Komitacılarla dolu dört bir yan! Fransızlar hangi biriyle başa çıksınlar! Senin Fransızlarla başın dertteyse Ohri ile Prespa arasında, yaylada kal! Biliste'ye kavuşmakta acele etme!.."

Zülfikar Bey Recep'in öğüdüne uydu. Anayolda ayrılmadı. Büyük Prespa'nın doğu kıyısında daha bir saat Recep'le yol arkadaşlığı etti.

Recep ayrılacaklarına yakın:

- Sıkılırım sana bize buyur diyemedim diye, dedi. Yok seni yatıracak odam yatağım. Biz Balkan Savaşı'ndan sonra yerleştik köye. Daha toparlanamadık. Ben kestane satarım. Sırtımda bir torba kestane indirdim iki gün önce Florina'ya, dönerdim, kar kesti yolumu..

Zülfikar Bey, kar durmuşken, yolunu sürdüreceğini söyledi, Ohri yakınlarında kalacaktı.

- İyi edersin, dedi Recep. Yalnız kalmazsın orda! Çok komitacı var! Birine katılırsın...

Ayrıldılar. Zülfikar Bey iki saat sonra Çasko köyüne ulaştı. Büyük bir han gördü köyün girişinde. Recep'ten almıştı adını. "Çok iyidir, temizdir" demişti, "eski bir komitacı işletir. Meşrutiyete kadar dağlarda gezmiş, Goran Kaptan derler, o da Goranа koydu hanının adını."

5

Çift kanatlı demir çemberli yüksek bir avlu kapısından giriliyordu hana. Avlu yüksek duvarlarla çevriliydi. Avlunun gerisinde, dikdörtgen pencereleri demir kafesli, iki katlı taş yapı han yük-

seliyordu. Ortaçağdan kalma bir yapıydı. O dönemin boyarlarından birinin konağı olmalıydı. Sağda bir duvardan öbürüne kadar uzanan bir sundurmanın altında, ilk bakışta saydığı sekiz at gördü. Sundurmanın sonunda ahır kapısı açıktı. Avludan vuran ışığı yansıtan at sağrıları görünüyordu içerde. Solda yine iki kanatlı üstü dövme nakışlı sacla kaplı bir kapıdan giriliyordu hana. Atları bekleyen nöbetçi seyise Arnavutça:

- Hancı içerde midir? diye sordu.

Yirmi yaşında ya vardı ya yoktu seyis:

- İçerde, dedi, kapıyı çal, açar!

Çalmasıyla kapının açılması bir oldu. Goran Kaptan olmalıydı kapıyı açan. Uzun boylu bir adamdı. Uzun boylu sayılan Zülfikar Bey'den en az on santim daha uzundu, Zülfikar Bey'in iki kalınlığındaydı gövdesi.

Askısı boyundan geçme bir önlük takmıştı. Anlaşılan kapıyı açmaya geliyordu kendisi çaldığında. Bir şey sormadan Zülfikar Bey'in ne istediğini söylemesini bekledi, Zülfikar Bey odası olup olmadığını sorunca, yana çekildi:

- Odam da var, şarabım da, yemeğim de... dedi.

Zülfikar Bey içeri girince sağdaki büyük sofada, dipte bir masada oturmuş şarap içen sekiz kişi gördü. Henüz yemek yoktu önlerinde. Bakışlarını şarap bardaklarından ayırmışlar Zülfikar Bey'e bakıyorlardı. Masanın başında oturan saçı sakalı bıyığı birbirine karışmış adam, yanındakilere yüksek sesle, Bulgarca:

- Abe kızanlar, dedi Goriçkalı Zülfikar Bey bu!

Kadehini Zülfikar Bey'e doğru kaldırdı; Türkçe:

- Hoş gelmişsin Zülfikar Bey, buyur!

Eliyle yanında yer gösteriyordu.

Zülfikar Bey tanımıştı adamı. Yine de soran bakışlarla Goran Kaptan'a baktı. Goran fısıldadı:

- Rakitalı Georgi Kaptan!

Zülfikar Bey yanılmadığını anlayınca gecikmeden:

- Hoş Bulduk Georgi Kaptan, dedi, ellerimi yıkayayım gelirim...

Sabahtan beri su sabun görmemişti elleri, karla ovmuştu bir iki kez, temiz denemezdi.

En az yirmi adım vardı üst kat sofanın boyu. Goran Kaptan arka avluya bakan en son odayı açtı. Zülfikar Bey, mavzerini, ekmek torbasını, fişeklerini odada bıraktı. Elini yüzünü yıkadı. Odadan çıkarken anahtarını aradı, kapının üstünde yoktu. Goran Kaptan kapının karşısında bekliyordu:

- Benim hanımda kimsenin malı kaybolmaz, kimse kimsenin malına dokunamaz! Yüreğin rahat olsun, dedi.

Alt kata birlikte indiler, Georgi Kaptan, ayağa kalktı karşıladı masasına yaklaşan Zülfikar Bey'i. Kucaklaşıp karşılıklı birbirlerinin sırtlarını sıvazladılar. Masadakilerle selâmlaşma, tokalaşmalar bitti. Oturdular.

Kaptan:

- Benim bildiğim sen şarap içmezsin! dedi.

Zülfikar Bey'in:

- Size uyarım, oldu karşılığı.

Goran Kaptan girdi araya:

- Zülfikar Bey'e rakı buluruz!

Böyle başladı yakınlıkları. Bir ara Georgi Kaptan:

- Az kalmış Fransızların eline düşecekmişsin? dedi.

Biliniyordu hikâyesi.

- Düşsen ellerinden sağ kurtulamazdın! Senin arkandan Kaylar köylerinde üç ayda en az üç yüz kişiyi aldılar götürdüler, bugüne kadar üçü dördü ya döndü ya dönmedi!

Kaptan, aşağılarda, Manastır'dan Soroviç'e, oradan Kozana'ya kadar olan bölgede bütün olan biteni biliyordu. Zülfikar Bey'le tanışıklıkları Balkan Savaşı öncesine uzanıyordu.

Kaptan kırkını aşkın olmalıydı şimdi. On beş yıl kaldığı dağlardan hürriyetin ilânından sonra inmişti. Sırplarla Bulgarlar arasında savaş başlayınca yine dağ yolları görünmüştü kısmetine.

- Bak şu dünyanın işlerine, dedi; Balkan Savaşı'nda karşı karşıyaydık, şimdi yan yanayız! Balkan Savaşı'nda karşılaşsaydık

kurşun sıkacaktık birbirimize. Şimdi kurşunu kime sıkacağımızda birleştik! Ne düşünürsün? Var mı sığınacak güvenilir yerin dağlarda?

- Yok!

- Böyle tek başına yaşatmazlar seni dağlarda, bunu bil! Ne seni ne beni, hiçbirimizi yaşatmazlar tek başına! Ne yaptın, ne düşündün üç aydır?

Zülfikar kısaca üç aylık yaşayışını özetledi.

- Bize katıl istersen?

Zülfikar Bey, avlu kapısından girerken gördüğü sekiz atı hatırladı. Masada sekiz kişiydiler,

- Avludaki atlar sizin mi?

- Bizim!

- Benim atım yok!

- Buluruz sana bir at!

Zülfikar sustu.

- Ne düşündün?

- Alamam! Param yetmez!

- Ne kadar ödersin?

- Dört aydır Goriçka'dan ayrıyım. Bir buçuk altınım kaldı üstümde...

- Yarın konuşuruz, sen atı gör, beğenirsen anlaşırız...

Goran Kaptan küçük bir karafaki rakı getirdi:

- Bu benden! Hoş geldin rakısı! Demek sen namlı şanlı Zülfikar Bey'sin? O koca Rıza Bey'in oğlusun! Ben rahmetli babanın çok rakısını şarabını içtim! Sofrasında çok karın doyurdum! Bu handa istediğin kadar kal, istersen git gene gel, konuğumsun!.." dedi.

6

Gün ışırken, sabah çorbasını içmek için hep birlikte sofranın başındaydılar yine. Sofradan kalkınca Georgi Kaptan, Zülfikar Bey'e atı gösterdi:

- Sahibi vuruldu!

Zülfikar Bey'in, Kaptan'ın yüzüne takıldı kaldı bakışladı. Açıklamasını bekliyordu. Kaptan susuyordu.

- Siz mi vurdunuz?

- Vurmuşlar. Sahibi ayağı üzengiye takılı yıkılmış kalmış. Hayvan kımıldamadan sahibinin doğrulmasını bekliyordu...

Zülfikar Bey'in kanı ata ısınmıştı.

- Kargalar kan kokusunu almışlar, döner dururlardı atın başı üstünde...

Bakımsız görünüyordu hayvan. Karın boşluğu çökmüş, kaburgaları, kalça kemikleri sayılıyordu.

- Çok oldu mu?

- Bir ay. Kar indirmemişti daha.

O bölgeli köylülerden biri olmalıydı sahibi. Koşum takımlarına bakılırsa pek varlıklı olmasa gerekti. Eyerinin yer yer aşınmıştı derisi. Başlığının da öyle...

Dişlerine bakacak oldu hayvanın:

- Dört yaşında, ben baktım...

Zülfikar Bey yine de baktı. Kaptan'ın dediği gibi dört yaşındaydı. Tek kusuru, bir iki ay değil öteden beri iyi beslenmemiş olmasıydı. Çoktandır tımar görmediği için havı uzamış, donu parlaklığını yitirmişti. Bakımsızlıktan başka kusurunu bulamadı hayvanın. Aksine cins bir tay olduğunu gösteriyordu işaretleri. Sağrısı geniş, cidagosu yüksek, ayak bilekleri düzgün adaleli, inceydi. Bakılırsa çabuk düzelir, ceylan kesilirdi.

- Ne istiyorsun?

- Peşin ne ödeyeceksin?

- En çok bir altın. Dün akşam söyledim olan paramı...

- Gerisini?

- En geç harman sonu, ağustos çıkmadan öderim...

Kaptan az düşündü:

- Bizimle kalacak mısın?

- Neden kalmayayım?

- Bizimle kalacaksan atın olması şart, hepimiz atlıyız. Beş altın iyi mi?

Zülfikar sustu. Hemen karşılık vermedi. Kendisi olsa çetesine katılacak birine pazarlık şöyle dursun, parasız verirdi atı.

- Ne düşündün?

- Hesaplıyorum...

- Sen hesapla gene. Ben de kendi hesabımı vereyim. Beni vursalar atım bulanın olur! Bu dağların yasası böyle! Canını ortaya koyan yaşar bu dağlarda! Alır da verir de! Aldığının borcunu ne gün ödeyeceğini kendi de bilmez... Alacak mısın, karar verdin mi?

- Verdim, alıyorum!

Bir altını ödedi. Kaptan atın dizginlerini uzattı!

- Al, at senin!

Kar başlıyordu. Dönüp içeri girmeden ekledi:

- Ağustos sonuna kadar ödeyemezsen gene benim olur!

- Elimden gelirse daha önce öderim.

Kar iri parçalarla, topan topan indiriyordu. Sordu:

- Bugün yola çıkacak mıyız?

Kaptan:

- Git diyen yok ki! Bu karda yola çıkılmaz. Hadi içeri geçelim, alışverişi kutlayalım...

- Gün uzun kaptan. Akşama kadar nasıl olsa kutlarız. Sen geç, ben ata bakacağım!..

- İyi olur!

Kaptan içeri girerken kapıda durdu:

- Göreyim seni! Adam edesin!

Sundurmanın altında eğerini aldı. İki saate yakın tımar etti hayvanı. Önünde otu bittikçe tazeledi. Kimbilir ne zamandır ilgi görmemiş hayvan, tımar ederken boynunu çeviriyor, sık sık üstünü kokluyor, minnet dolu bakışlarıyla teşekkür ediyordu yeni sahibine.

Kar üç gün aralıksız yağdı. Kürenmeyen yerlerde, kapıların önünde göğüs boyunu buldu. Zülfikar Bey, handa kaldıkları üç

gün, sabah akşam iki saat tımar etti atını. Yemini suyunu verdi. Karın durmasından sonra üç gün de yolların açılmasını beklediler. Zülfikar Bey'in sürekli arpa yulaf alarak atını beslediğini gören Goran Kaptan:

- Atın talihi varmış, senin de dedi. Bu karda aldığın haliyle yola çıksaydınız seni taşımazdı!

Aldığının haftasında altındaki at, bir hafta önce acınacak durumdaki sahipsiz kısrak değildi artık! Kantarma demirini çiğniyor, dizginlerini geriyor, yol vermesi için sabırsızlanıyordu.

Georgi Kaptan'ın gözünden kaçmadı bu değişiklik:

- Çabuk düzeldi! dedi sadece.

Hayvanın çabuk düzelmesinden memnun muydu değil miydi anlaşılmadı...

7

Dağlardaki komitacıların işlevi, kasım ayının ilk yarısı dolmadan, Fransızlarla Sırpların Florina'dan sonra Manastır'ı da geri almalarıyla yoğunlaştı. Peristeri'nin kuzey yamacında bir Ortodoks manastırı vardı. Manastırın başpapazı Kiril Nazarov, merkezi Sofya'da bulunan gizli bağımsız Makedonya derneği üyesiydi. Makedonya'daki, daha doğrusu Ohri bölgesindeki Bulgar komitacılarına yataklık yapıyordu. Komitacılar Bulgaristan'dan gelen para yardımını başpapazdan alıyor, isteklerini başpapaz aracılığıyla Sofya'ya duyuruyorlardı. Komitada başpapazla bağlantı kuran tek kişi Georgi Kaptan'dı. Komita, o kış Sofya'daki dernek merkezinden Kiril Nazarov aracılığıyla gelen yönergelere uyarak Florina'ya, Florina-Manastır demiryolu üzerinde Kato Kline, Nagoçan, Niki, Kınalı'ya baskınlar düzenledi. Bazı noktalarda demiryolu bağlantılarını, köprüleri uçurdu. Sırp-Fransız yığınaklarında yangınlar çıkardı. Sayısız romanlara konu olan, hemen her seyircinin birçok kez sinemalarda izlediği bu olayların ayrıntılarına girmek okuyucunun bu öyküye göstereceği ilgiye saygısızlık olur. Bu olaylara çok kısa bir iki notla değineceğiz.

Ocak 1917'yi komita kayıp vermeden atlattı. Şubat ortalarında Baba Dağı eteklerinde çıkan bir çatışmada içlerinden ikisi vuruldu. İkisi de köylü çocuklarıydı. Ante Orlinov yirmi bir yaşındaydı, Milo Gilev on dokuz. Güçlü kuvvetli yapılarından beklenmeyecek kadar uysal, yumuşak başlıydılar ikisi de. İki aylık dostlukları sadece güzel anılarla dolu olduğu için ölümleri Zülfikar Bey'i çok üzdü. On bir kişiydiler onların vurulduğu çarpışmada, dokuz kaldılar. İkisi de beyinlerinden vurulmuş ağızlarından tek söz çıkmadan ölmüşlerdi. Geri çekilirlerken, ölülerini kurda kuşa bırakmadılar. Milo'nun ölüsünü Zülfikar Bey, Ante'nin ölüsünü kendi köylüsü Turpo omuzladı, atların beklediği dereye kadar taşıyıp, geri çekilirlerken atlarının eyerlerine yatırdılar. İki yanı sık kayın ormanları, boz kayalıklarla uzayıp giden bir koyağın dibinden akıyordu dere. Dere boyunca iki saat sürdü geri çekilmeleri. Derenin poyraz yamacında, yüzyıllık bir kayın ağacının gölgesinde, iki mezar kazdılar. Ölülerini başlarını kayının gövdesine vererek gömdüler. Kayının geniş gövdesine ölülerinin adlarını bıçakla kazıdılar:

Ante Orlinov	*Milo Gilev*
21 yaşında	*19 yaşında*
vuruldu	*vuruldu*
19.2.1917	*19.2.1917*

Mart ayında, ölen Ante'nin köyünden İliya katıldı aralarına, on kişi oldular. Mart çıkarken 27 yaşında Tanas'ın vurulmasıyla yine dokuza indi sayıları.

Georgi Kaptan, ilk komitacılarındandı Makedonya'nın. 1893 yılında dağa çıktığı zaman 19 yaşındaydı. Sofya Üniversitesi'nin Hukuk Bölümü'ne kaydolduktan sonra öğrenimini bırakmıştı dağa çıkmak için. Yüreğinin durmadan taştığını, silâha sarılıp dağlara çıkmaya çağırdığını söylerdi çok seyrek de olsa anılarından söz açtığı günler. Çok iyi Rumca, iyi Osmanlıca, Sırpça bilirdi. Çok az tartışmaya girişirdi komitasındaki arkadaşlarıyla. Adamlarına sadece yapacaklarını, yapılması gerekeni söyler kapardı konuyu. Komitaya ilk kez bir Osmanlı alıyordu.

Nisan başlarında bir akşam sofrasında:

- Zülfikar Bey, sen Balkanlar'da son Osmanlı beyisin! demişti. Neden son Osmanlı beyi? Zülfikar Bey sormamış o da nedenini açıklamamıştı.

Yine o günlerde ölen arkadaşlarını andıkları bir akşam "Bu ölümler boşuna değil!" demişti. "Balkanlar'da yeni bir devletin temel taşları her biri!.."

On gün sonra:

- Zülfikar Bey, vazgeç bu Türk kafasından! dedi.

Deyim hiç açık gelmedi Zülfikar Bey'e. Nedir ki bilmediği ya da anlamadığı konuların üstüne gitmek hiç gerekli görmediği bir tutumdu. Sadece ne demek istiyor anlamına bir iki saniye Georgi Kaptan'ın yüzüne takılıp kaldı bakışları. Kaptan anladı onun söylediği söze bir anlam veremediğini:

- Siz Türkler, dedi, bir şeyi bellediniz mi ister doğru olsun, ister yanlış, bellediğinizden dönmezsiniz! Sizin için imam ne derse doğru odur. İmamın kusurları hiç aklınıza gelmez!..

Birkaç gün sonra başka bir açıdan döndü konuya:

- Zülfikar Bey, dedi, seninle benim ayrılığımız şu: Sen Osmanlı beyisin, ben Bulgar halk çocuğu! Ama sen İstanbul'daki padişahtan sana hayır gelir sanırsın, padişahına bağlısın, ben Sofya'daki kraldan hayır beklemem! Geçti o kralların padişahların memleketin sahibi efendisi sayıldığı günler! Şimdi her vatandaş, memleketinin sahibi, kendi kendinin efendisi beyi!.. Balkanlar, beşe, belki altıya, kaç halk sahip çıkarsa o kadara bölünecek. Makedonya da Makedonyalıların olacak! Balkan Savaşı'ndan sonra sizinkiler yarıya indi Makedonya'da. Bizim kalabalık olduğumuz yerlerde biz kuracağız devleti. Bulgar kralını aradan çıkaracağız! Kendi devletimizde Makedonyalıları dillerine dinlerine göre ayırmayacağız! İşte sen bizim aramızda bu birliğin ilk örneğisin! Ben bu inançla meşrutiyetten önce on beş yıl dağlarda gezdim, üç yıldır yine bunun için gezerim!..

Anlayamıyordu Georgi Kaptan'ı Zülfikar Bey! Bazen şöyle

konuştuğu zamanlar çok bilgili bir kişi saygınlığı uyandırıyordu onda. Bazen de güvensizliğine yol açan dengesizlikleriyle karşılaşıyordu.

Genellikle kendine, yanında, hep geride görev verirdi çarpışmalarda. İlerdekiler çekilirken ikisi oyalarlardı arkalarına düşenleri. Eşsiz nişancılığına olan güvenin payı vardı elbet bu görevi vermekte. Çocuklar baskını gerçekleştirirler, uçuracakları cephaneliği, köprüyü, demiryolunu uçurduktan sonra oyalanmadan geri çekilirlerdi. Atların başında nöbetçi kalan arkadaşları beklerdi gelişlerini. Karşıdan ateş açılır, arkalarına düşen olursa, Georgi Kaptan'la Zülfikar Bey karşılık verirler, bir ara Georgi Kaptan da çekilir, daha geride mevzilenir, o ateş etmeye başlayınca Zülfikar Bey canını kurtarmaya bakardı. Bir çarpışmada boşuna beklemişti Kaptan'ın koruma ateşi açmasını. Sadece bağırıp kendisini çağırdığını duymuştu. Oysa karşıdan ateş ediyorlardı henüz...

Kaptanın özellikle bir de şu at konusunda davranışları güvensizlik uyandırmaya başlamıştı Zülfikar Bey'de. Mart sonlarında, gençliğini, cins bir at oluşunun özelliklerini açık açık kanıtlar bir görünüş kazanmıştı atı. Yola çıkacakları sırada, atlarına binerlerken, Kaptan atına şöyle bir baktı:

- Şanslı adamsın, dedi, bedavaya kaptın atı!

Zülfikar'ın karşılığını beklemeden, atını sürdü, komitacıların başında yerini aldı.

İki üç gün sonra yine atlarına binerlerken bu kez:

- Ben aldandım bu at satışında! dedi.

Nisan sonlarına doğru, Ohri Gölü'nün doğu yöresinde çayıra çıkardılar bineklerini. Karların beyazı kalkmış gür bir yeşillik bürümüştü otlağı. Kış boyu arpa samanla beslenen bineklere, çimenden yoncaya, tere, ebegümeci, hindibabaya varana değin yüzlerce çeşitten oluşan bir sofra sunuyordu doğa. Atların donu, baharın yanar döner pırıltılarıyla göz alıyordu.

Gölün doğu kıyılarına yakın, Boşnaklarla Arnavutların çoğunluğunu oluşturduğu bir köyde kalıyorlardı. Dört bir yanı

çayırlıktı köyün. Tepeler karlıydı henüz. Çayırlar, eriyen karların altından, dinlendirici bir uykudan uyanmış, diri diri gerinir gibiydi. Günlerini, otlağın ortalarında, üç yanı camla kaplı bir kır kahvesinde geçiriyordu komita. Kahvede oturan başını kaldırınca çayırda otlayan atını görebilirdi.

Mayıs ayının son günüydü. Komitanın on ikiyi bulan üyesi kahvedeydiler. Zülfikar Bey, köylülerden Arnavut Malik Ağa, kardeşi Kalem Efendi, Kasım adında bir köylünün hatırını kıramamış, onlarla birlikte oturuyordu. Atı, öbür atlarla birlikte çayırdaydı. Her zamanki gibi eyerleri vurulu, kantarmalar eyer kaşına; mavzerler, namluları aşağı dönük terkilerine asılı tutarlar, yularlarına bağlı çayıra salarlardı atları.

Georgi Kaptan iki masa öteden:

- Zülfikar Bey, dedi, ben vadeyi uzun tuttum, ağustosun sonunu bekleyemem, bir haftaya kadar atın borcunu öde!

Zülfikar sapsarı oldu. O güne kadar bütün ömründe böyle söz işitmemiş, böyle hakarete uğramamıştı Başkasına verdiği parayı bile geri isteyemezdi küçük düşürür diye! Malik Ağa, Kalem Efendi, Kasım nasıl sıkıldığını gördüler. Kaptan onların şaşkınlığının ayrımına vardı. Hakaretini daha da ileri götürdü:

- Bak, tanıdıkların, dostların var. Paran gelinceye kadar onlardan borç al!

Bütün kahve susmuş, Zülfikar'ın ne diyeceğini bekliyordu Malik Ağa:

- Sen sıkılma... diyecek oldu, Zülfikar sözünü tamamlamasına "biz varız..." demesine sıra bırakmadı. Kaptan'a;

- Bakalım... dedi.

O bir hafta çabuk geçti. Malik Ağa, hemen her gün konuyu açmayı denedi. Dayanamadı hafta dolunca ne yapacağını sordu.

Zülfikar Bey:

- Borcum yok! dedi. Ağustos sonu gelmeden borçlu değilim! Öyle pazarlık ettik!..

Malik Ağa:

- Sen gene de öde, aran bozulmasın... demeye kadar cesaret etti. Zülfikar Bey kesti attı:

- Borcum yok!

Bir hafta dolduğunda yine hep kahvedeydiler. Georgi Kaptan herkesin duyacağı sesle:

- Zülfikar para buldun mu? dedi.

Zülfikar Bey:

- Aramadım! diye karşılık verdi.

Böylesi bir karşılığı kimse beklemiyordu. Georgi Kaptan'ın, Malik Ağa'nın, Kasım'ın kahvedeki öbür Müslümanların gözlerini dolaştı bakışları:

- Ben sana dostlarından borç al demiştim!

Zülfikar Bey karşılık vermedi.

- Duymadın mı ne derim?

- Duydum!

- Öyleyse?

- Ben kimseden borç almam!

- Benden aldın!

- Senden de almadım. Pazarlığımız öyleydi...

Kaptan, beklemediği kadar ileri gittiğini görüyordu Zülfikar Bey'in. Gerisi onun da alışık olmadığı bir durumdu. Tayfalarının önünde attığı adımı geri alamazdı:

- Öyleyse atı geri ver!

- Ağustos sonuna kadar borcumu ödeyemezsem geri veririm!

Çıt yoktu kahvede. En az otuz kişi vardı içerde. Komitanın öbür on üyesinin bakışları bir Kaptan'a bir Zülfikar Bey'e gidip geliyordu.

- Ben şimdi isterim!

- Şimdi verememem!

- Öyleyse geri alırım!

Zülfikar Bey, hemen karşılık vermedi. Kaptana baktı, baktı, ne kadar uzadı bakışı beş saniye mi on saniye mi, daha mı uzun, yoksa topu topu bir saniye belki ama, izleyenlere bir dakika, bir gün kadar uzun geldi,

- At çayırda!
- Git getir!
- Alabilirsen kendin al!

Kaptan fırladı yerinden. Tayfalarından birine "Git atı al!" diyebilirdi. Demedi! Kendi hesaplaşacaktı Zülfikar Bey'le! Kahveden çıktı, yürüdü.

Zülfikar Bey de kalktı yerinden, öfkesini hiç açığa vurmuyordu. Gören, kahveden dışarı çıkacak, hava alacak sanırdı, Kaptan'la anlaşmaya gidiyor sanan da olabilirdi.

Georgi Kaptan ata doğru ilerliyordu, Zülfikar Bey de elini kolunu sallaya sallaya on adım arkasından. Georgi Kaptan'ın adımları hızlandıkça Zülfikar Bey'in adımları da hızlandı. Zülfikar Bey'in atı otlamayı bırakmış, başını döndürmüş gelenlere bakıyordu. Georgi Kaptan'a ardından Zülfikar Bey'e baktı, her ne sezdiyse gelişlerinden kişnedi.

Georgi Kaptan, atın kime kişnediğine baktı, Zülfikar Bey'in on adım arkasından kendisini izlediğini gördü. Konuşmayı gereksiz gördü, tabancasını çekti.

Kahvede kim varsa dışarı çıkmış ayaktaydı. Kaptan'ın tabancasını çektiğini, Zülfikar Bey'in iki kolunun henüz yanlarında sallandığını gördüler.

Sonra nasıl oldu anlayamadılar. Kaptan tabancasını doğrulturken, Zülfikar Bey'in bir adım sağa sıçradığını, daha sağ ayağı yere basmadan tabancasını çektiğini gördüler. Kaptan'ın kurşunu boşa gitmişti. İkinci tabanca sesi Zülfikar Bey'den geldi. Alnından vurulmuştu Kaptan, olduğu yere yıkıldı.

Kahvenin önündekilerin şaşkınlıkları geçmeden Zülfikar Bey koştu, bıçağı ile yuları bağladığı yerden urganını kesti, kantarmasını vurmadan, yularıyla bayır aşağı dörtnala saldı atını, çayırın altında gözden kayboldu...

8

Güneye iniyordu atının tuttuğu yol. Düşünerek karar verecek olsa tutacağı yine o yoldu. Hiç karışmadı gidişine. Hâlâ dörtnala

gidiyordu altında. Böyle soluk soluğa ne kadar sürdü gidişi? Başını geriye döndürüp baktığı zaman arkasından gelen kimse göremedi. Georgi Kaptan'la vuruştukları tepenin eteklerini dönmüşlerdi. Yavaş yavaş hızı kesiliyordu atın. Silâh sesleri, üstüne atlayışı, aceleciliği, o ürkütücü düelloya tanık olan hayvanın soluğu kesilinceye kadar dörtnala uzaklaşmasına yetmişti vuruştukları yerden.

İki kaşın arasından çıkan kanı görmüştü. İki kaşı arasından vuruldu, diye hatırladı. Kendisiydi vuran. Oysa vuruldu diye hatırlıyordu. Kaptan'ın öldüğünü düşününce kendi canını kurtardığı için sevinemiyordu. Sadece bu kadardı elinden gelen. Talih başka seçenek bırakmamıştı kendisine! Vurmasa vurulacaktı. Bile bile alnına ateş ettiğini tabancasını doğrulttuğu andaki açıklığıyla hatırladı. Karşılaştığı sorunu bazen ne kadar çabuk karara bağlıyor kişi? Ya da karara bağlamak zorunda kalıyor! Başka çözümü yoktu sorunun! Yüzde yüz öldürücü yerine ateş etmese, sadece yaralayacak olsa, Kaptan'ın ayağa kalktığı gün, kendisini öldürmek için izine düşeceğini er geç de öldüreceğini, daha tabancasını doğulturken düşünmüş sonuçlandırmıştı! Öldürmeyi istemezdi Kaptan'ı. O tabancasına davranmasa ateş etmese, ne tabanca çekecek ne de ateş edecekti! Elbette karşısında nişan tahtası gibi durup ikinci el ateş etmesine sıra bırakamazdı! Kaptan da iyi nişancıydı, henüz eli titremiyodu tabancasını doğrultunca!

Beş dakika olmamıştı, kanlar içinde Kaptan'ı yere yıkılı bırakalı arkasında. Beş dakika önce o kendisini vurmadan, onu vurmayı düşünüyordu, şimdi gerçekte sevdiği yakın bildiği bir kimseyi vurduğu için üzülüyordu!

Ne çok bu tür üzüntülerle doludur yaşamlarımız! Neden çok iyi dostluklar, sevgi bağları, çatlaklar vererek, kıyısından köşesinden kırılıp dökülerek, bütün ölümler gibi kaçınılmaz sona yaklaşarak erir yok olur; bazen de böyle ölüme kadar varan kavgalar, çekişmelerle son bulur? Kişiyi böylesine acı bir yazgıyı yerine getirmekle karşı karşıya bırakan kimdir? Kim çizer o çizginin

geri dönülmez sonunu? Kendimize düşen yanılgıları hatırladığımız zaman onarılmaları için atılacak adım gecikmiş, yollar silinmiştir. Atılan kör adım atılmıştır artık, geri alınamaz! Geri alınacak hüneri gösteren olsa bile, bastığı yerde kalan ayak izi ergeç yaraya dönüşecektir!

Ne mutlu bağışlayabilen olgun kişiye! O küçük yaraların kanını silerek yarayı açanlara pişmanlık hakkı tanıyabilen büyüklüğü gösteren kişiye!

At sorunu değildi sadece aralarını açan! Belki kanıtlanması, dile getirilmesi güçtü, giderek olanaksızdı beş ayı aşkın bir süre önce, Gorana Hanı'nda karşılaştıkları gece başlayan yakınlığın böyle kana dönüşmesinin nedenlerini! Dışardan görenlerin gözünden kaçan öyle küçük adımlar, gecikmeler, dalgınlıkların birikmeleri sonunda oluşmuşlardı ki, ancak kendi kendine uzun uzun düşünür değerlendirebilirse, bir dönemler güneşler açarak gelişen yakınlıklarının nasıl yön değiştirdiğini, gölgelendiğini, daha sonra o gölgelerin uzayarak daha çok kararlığını, artık geriye alınmalarının silinmelerinin elden gelmeyeceğini sezebilirdi kişi. Artık hep tek tek hatırlayacaktı kendilerini karşı karşıya getiren karşılıklı tabanca çekmelerine kadar varan bu türlü olayları... İçkiliydiler hepsi. Sofrada kaptan konuşurken yanındakine söyleyecek bir söz gelmişti aklına, söylemişti. Sonra oluşan sessizliği garipsemişti. Kaptanın sustuğunun ayrımına varmış, dönüp bakınca kaptanın bakışlarını üstüne diktiğini görmüş, canı sıkılmıştı. Kendilerini bir araya getiren yaşamın kurallarına aykırıydı yaptığı!.. Bu ya da buna benzer olaylar! Kaptandan önce attığı bir adım, kaptan kalkmadan sofradan kalkmaya davranmak ya da yemeğe başlamak... Hep olmuş muydu bu türlü davranışları, ama olabilirlerdi. Şu anda açıkça hatırlamasa bile, belki ilerde, hiç beklemediği, aklından geçirmediği bir saatte, canlanıvereceklerdi gözü önünde! Ne gelirdi elinden? Bağımsız yaradılışıydı o! Uygun adımla başladığı hiçbir yürüyüşü ayak değiştirmeden sonuna kadar götüremezdi! Şu beş ay içinde bile bile saygısızlık ettiğini

hatırlamıyordu. Hatırlayamazdı da! Ne şu beş ay içinde, ne de ondan önceki bütün yaşamında bile bile saygısızlık ettiği olmamıştı ki hiç kimseye! Kendiliğinden herkese, büyük küçük, güçlü ya da ezik herkese, kendisine nasıl davranılmasını isterse öyle davranırdı! Bağımsızlık nasıl yaradılışının belirgin bir özelliği ise, alçakgönüllülük de başka bir özelliğiydi! Kimseye tepeden bakmayan, kimseyi hor görmeyen kişi, saygısızlık edemez başkalarına!

Olsa olsa hata eder, yanılır, dalğınlığına gelir, istemeden kırar karşısındakini. Nice aşkların, imrenilecek dostlukların sonunu getiren hep böyle küçük hatalardır işte!

Araması, hatırlamaya çalışması boşunaydı Kaptan'la aralarının açılarak ölüme kadar varmasının nedenlerini. Belki de aklına gelen olayların hiçbiri değildi Kaptan'ı iten! Bir gün birdenbire hatırlayabilirdi kaptanın kendisine bakarken, bakışlarının değiştiğini ya da bir başkasından duyacağı kaptanın ağzından kaçan kendisi ile ilgili bir söze bağlayabilirdi! Şimdi boşuna didik didik ediyordu aralarında geçenleri...

Evet, sadece at sorunu değildi aralarını açan! Kaptan kırkını aşmıştı, kendisi ise gençti! Ne Kaptan ne de öbür tayfalar, vuramazlardı onun vurduğu uzaklıktan dalındaki bir elmayı! Aralarına katılıncaya kadar en iyi nişancısıysa Kaptan'dı komitanın. Dahası nasıl olmuştu da bacak kemikleri çıkık, sağrısı çökmüş bir atı üç ayda çetenin en gösterişli bineği durumuna getirmişti? Komitacılığın yasasında yazmazdı Kaptan'ın önüne geçmek!

Yanlış ya da doğru, haklı ya da haksız, olayı düşünmesinin yararı yoktu artık! Atı hızını kesmiş, başını doğrulttuğu yönde, tırısa geçmişti altında. Nereye idi bu yolculuk? Çok geçmedi Büyük Prespa gölünün üst başına giden yola çıktı. Adetaya indirdi atının yürüyüşünü. Anayollardan birindeydi artık. Yolu üstündeki köylere girecek, köylerden geçecekti. Nerede duracaktı, nereye gidiyordu? Düşünmesi, karara bağlaması gereken sorun buydu şimdi.

Yolun sağında, bayırda göle bakan ilk köyü uğramadan geçti. Atının yörük yürüyüşüyle iki saatte Biliste'ye varabilirdi. Üç aydan daha az bir süre kalmıştı Biliste'den ayrılalı bir yılın dolmasına. Biliste ya da Görce, ilk gidebileceği başka bir yer de gelmiyordu aklına. Nasıllardı acaba Yakup Ağa, Cemile, Zehra, anneleri başlarına bir şey gelmeden geçirebilmişler miydi aradan geçen ayları. Ya Celâl dayısı, teyzesi Sabiha Hanım sağ mıydılar? Emine'nin baba evinde nasıldı hayat? Emine, baba evine gitmiş olamaz mıydı bu yaz bahar ayları?..

Fransızlar?.. Hâlâ izini sürüyorlarsa, Georgi Kaptan'ı vurup kaçtığının haberi iki günden önce ulaşamazdı herhalde bu bölgedeki karakol üslerine!..

Ağustostaki gelişinde olduğu gibi, Biliste'ye orman yolundan girdi. Hava kararıktan sonra, değirmeni göğe yansıyan bir karaltılar yığını olarak buldu. Önünde atından indi. Kapısına yaklaşıp içeriyi dinledi. İçerden hiç ses gelmiyordu.

Aşağıda, ağustosta gördüğü Biliste'nin yarı ışıkları sönmüştü. Oysa haziran başlarıydı henüz. Harmanlar başlamamış, Bilisteliler mısır tarlalarına bostanlara göçmemişlerdi. Kimin açacağını bilmeden gidip Yakup Ağa'nın kapısını çalamazdı. Geceyi değirmende geçirmeye karar verdi. Atının terkisinde dürülü velensayı, eyerini aldı, atı bağladığı ağacın altında eyeri yastık yapıp, velensayı üstüne çekti, uzandı.

Gün doğmadan uyanmış, henüz yatıyordu. Karşısında sakalına yarı yarıya kır düşmüş bir adam gördü. Bakıştılar. Adam mavzerini, eyerin yanında duran çapraz fişek bağlarını görünce geri dönüyordu ki, Zülfikar Bey seslendi:

- Yakup Ağa'yı mı aradın?

Adam durdu. Kim olduğunu, değirmende ne aradığını anlamaya çalışarak Zülfikar Bey'e bakıyordu. Karşılık vermedi. Konuşan yine Zülfikar Bey oldu:

- Yakup Ağa gelir mi?

Adam kısaca:

- Gelmez! dedi.

Gözleri Zülfikar Bey'in üstünde dolaşıyor hâlâ kim olduğunu anlamaya çalışıyordu.

- Bu değirmen onun değil mi?

- Değil!

- Kimin?

- Sattı, ben aldım!

- Uğurlu olsun!

Boşnak ya da Arnavut olmalıydı. Bu kez Zülfikar Bey anlamaya çalışıyordu adamın kimliğini.

- Yakup Ağa değirmenciliği bıraktı mı?

- Yakup Ağa gitti!

Aklına ilk gelen soru çıktı ağzından:

- Fransızlar mı aldı?

- Çok şükür öyle kaza gelmedi başına! Değirmeni, evini, tarlasını sattı, karısını, iki kızını aldı, Arnavutluk'a geçti. Valona'dan vapurla İzmir'e gittiğini duyduk!.. Sen yabancı gelmezsin bana? Seni bir iki gördüm Biliste'de! Akrabaları mısın?

Zülfikar adını vermeden:

- Çok uzaktan! dedi.

Atını eyerledi:

- Senden sağlık haberlerini aldım, gönlüm rahatladı! diye ekledi.

Adam bu kez, hiçbir girişi gerekli görmeden sordu:

- Birlikte mi çalışırdınız?

Zülfikar anlamazlıktan göründü sorduğunu:

- Nerede?

Adam:

- Karşılık verme, tut ki sormadım say! Çok gençsin, yine de gözüm ısırır seni! Bu kılıkta değildin, sakalın yoktu, Yakup Ağa'ya gelip gittiğini çıkarırım ama adını çıkaramam! Yalnız mı gezersin!

- Yalnız!

- Atın çok güzel!

- İyi bakıyorum!

- Belli! Sen bu atla yalnız gezme dağlarda! Ben senden yaşlıyım, bilirim, sözümü dinle, vurulursun!

Zülfikar değiştirdi konuyu:

- Görce tarafları nasıl?

- Bizim duyduğumuz, her taraf nasılsa Görce de öyle! Fransızlar bazı bazı Yunan sınırından geçer, kaçakları ararlar derler!

Zülfikar Bey:

- Ben yola çıksam iyi olur! dedi.

Adam:

- Acelen ne? dedi. Otur, bir kahvemi iç, karnını doyur öyle git! Madem bu değirmene geldin, Yakup Ağa'yı bulamadın benim konuğum sayılırsın!..

Az sonra domates, yeşil biber, peynir, buğday ekmeği çıkardı Zülfikar Bey'e:

- Demin söylemedim sıkılmayasın diye, dedi. Gittikten iki hafta sonra Fransızlar Yakup Ağa'yı almaya geldiler köye, bulamadılar! Ben de yaşadım bu dertleri, Meşrutiyetten önce iki yıl dağ dağ dolaştım candarmadan saklandım!..

Zülfikar Bey'i kahvesini içtikten sonra yola çıkarken:

- Ben görmedim seni, sen de beni! İkimiz de öyle bilelim!

Diyerek uğurladı.

9

İki yanı uzayıp giden makiliklerle kaplı yolda, atı üstünde ilerlerken, yürüyen nişan tahtalarındaki hedeflerden birini hatırlatıyordu. Yolun daraldığı yerlerde, makiler dizlerine sürünüyor, zaman zaman uzayan dal uçlarından birinin yüzünü omuzlarını sıyırdığı oluyordu. Atış pavyonlarında gördüğü o tahtalarda kayıklı, atlı, bisikletli adamlar, yayalar vardı. Birerli kolda dizili, birer karış arayla geçip gidiyorlardı nişan setinden. Her hedefe

kırk para büyüklüğünde kırmızı bir yuvarlak yapıştırılmıştı. Ateş eden yuvarlağı vurdu mu kayıklar yelkenliler batıyor, bisikletliler ya da atlı binicisiyle birlikte setin altındaki boşluğa kayıyordu.

Değirmencinin, "Atla yalnız gezme bu dağlarda" derken ne demek istediğini daha iyi anlıyordu şimdi. Dağın iki yamacını saran makiliklerin, sık ağaçların arasında pusu kuran, kimbilir ne zamandır, atının bile güç ilerlediği o taşlı çakıllı keçi yollarında yaya yürümekten tabanları şişmiş biri, dalların seyrekleştiği aralıklarda, kantarma demirini ağzında çiğneyerek başı aşağı yukarı inen kalkan atını görünce şeytana uyup tetiğe dokunabilirdi. Korkuların ardı arkası kesilmez! Bir kez yüreğinin bir köşesine değmesin kişinin, atıydı, silâhıydı, parasıydı derken rahat vermez, uyku uyutmaz olur! Değirmenci haklı olabilirdi hatırlatmasında. Nedir ki adam altmışını aşkındı. Elinin ayağının hızı kesilmiş, gözlerinin görme gücü zayıflamıştı. O yaşta korkuların yer alması olağandı yüreğinde. Kendisi ise gençti. Gür akan ırmaklar gibi çağıltılarla dolaşıyordu damarlarında akan kan! Kollarını bacaklarını güç bağlı tutuyordu sanki gövdesine. Bırakacak, gemini biraz gevşetecek olsa, her biri bir yana uçacak gibiydiler iki yanında! İşte şu anda, iki yanında kabara kabara devleşip birbirine omuz vererek şahlanırcasına döne dolana uzayıp giden, yüksekleri hâlâ karlı, yamaçları bol gölgeli ulu ağaçlarla örtülü, derin koyağın bir yanında izlediği taşlı topraklı keçi yolunda, yol alırken korkunun nebzesi yoktu yüreğinde! Aklından geçenler sadece değirmencinin söylediklerini hatırlamak olarak kalıyordu. Aksine bu görkemli koyağın tek yolcusu olmak keyif veriyordu ona. Yükseklerde tek tek, bir başlarına, birbirinden en uzakta çemberler çizerek dönen dolanan kartallar, aşağılarda koyağın yamacında tek başına o!

Değirmencinin dediği kadar kolay değildi, ayağı çabuk, cins bir atın kendisi gibi çevik binicisini tek kurşunla devirmek, atına konmak! Atı en azından iki yüz adım öteden kokusunu alırdı pusunun. Ateş etme sırası kendine gelince de, ikinci bir el ateş etmek

şansı kalmazdı pusu kuranın. Namlusunun değerek titrettiği dalın gerisinde yıkılır kalırdı!

Değirmencinin uyarısını hatırlamasının nedeni gerçi atıydı ama, atı yüzünden vurulmak korkusu değil! On iki kişilik bir komitada sorun değildi at beslemek, ata bakmak. Aralarında nöbetleşe çözümlüyorlardı atların çoğu işini. Dünden beri ise başına dert olmuştu atı. Uyusa nerede kime bırakacağını, uyansa nasıl doyuracağını bilemez olmuştu. Yemini almaya parası yetmez, kaçak dolanırken otlamaya salıp başını bekleyemezdi...

Niye değirmenciye alır mı diye sormamıştı? Adam beğenmişti atını. Ayrımında olmadan dizginleri kıstı, geri dönmeyi geçirdi aklından. Atın ağırlaşmıştı adımları. Bir iki adım daha ya gitti ya gitmedi, vazgeçti. Hangi köye uğrasa, hangi handa konaklasa satabilirdi atını!

Öğleye doğru, Mindos Dağı eteklerinden inerken, uzaklarda Kastorya gölünün mavi lekesini gördü. Yeşil bir çayıra düşmüş gümüş bir lira gibi ışıldıyordu, yeşil Kastorya yaylası ortasında. İl merkezi Kastorya'ya gidemezdi elbet. En yakın köye Petkosa'ya çevirdi atının başını. Zengin bir köydü. Hanında karın doyurdu. Atını beş altına hancıya sattı. Üç altınını peşin aldı. Gerisini eylülde ne gün uğrarsa o gün alacaktı...

10

Handa çoktandır uyumadığı kadar rahat bir uyku uyudu o gece. Rüyadan rüyaya geçerek Florina'da, Manastır'da, Selânik'te, Biliste'de dolaştı. Sonunda Goriçka'daydı. Konağın oturma odasına girdi, yanı sıra gelen Emine Hanım'la. Annesi karşıda sedirde oturuyordu, başında tülbent başörtüsü, elinde Kur'anı Kerim'i ile. Zülfikar'ı gördü, Kur'an'ını kapadı, öptü başına götürdü, yastığın üstüne bıraktı. Kollarını Zülfikar Bey'e açtı: "Şimdi senin için dua ediyordum!" dedi. Yaklaştı, kucaklaştılar. Birbirlerinin kollarında sallanırlarken, Emine Hanım hemen yanlarında ayakta gülümsüyordu. Uyandı, Emine Hanım'ın yüzündeki

gülümseme dondu, bütün oda gözden silindi. "Bekliyor beni!" diye mırıldandı, gözleri tavana takılı dalgınlaştı: "Neredeyse on ay oldu!" diye geçirdi aklından. Saydı: "Dokuz ay doldu, onuncu ay yarıladı o gün bugün görmedim annemi. Hiç bu kadar uzamamıştı hasretimiz." Yüreğini sızlatarak geçti saydığı aylar. On ay annesini görmeden yaşadığına inanamıyordu.

Birden elini uzatsa ya da yatağından kalksa doğrulsa, yan odaya geçince Goriçka'daki oturma odasında bulacağını sandı kendini. Ne kadar yerdi ki! Petkosa'dan Nestoran'a geçersin, sallanmadan yürürsen de ki en çok bir buçuk saat tutar, bir buçuk saat de ordan Zeleniç, etti üç, Zeleniç üstünden Goriçka'ya en çok bir saat sürse topu topu dört, bilemedin dört buçuk saat! Gidecekti!

Sabah kahvaltısında sahanda yumurta yedi, süt içti. Hancıya bir yığın söz arasında sıradan bir olaymış gibi:

- Nasıl, Fransızlar yine eskisi gibi gelir gider, uğrar mı sizin buralara, dedi. Uğraşırlar mı sizinle?

Hancı:

- Üç beş haftada bir! dedi pek önemsemeden.

- En son?

- İki hafta var görünmediler!

Gidecekti! Özlem sarmış sarmalamıştı her yanını! Tanrım! Silâh omuzda dağlara düşen, adeta tek başına Fransızlara karşı ayaklanan, o sert Zülfikar, ne kadar yufka yürekli, ne kadar zayıf bir erkekti aslında! Çocuktu o! Yirmi altısını doldurmuş yirmi yedisini sürüyordu; gene de yirmi yedisini süren bir çocuktu işte! Annesine o çocukluk günlerindeki duygularının kendindenliği ile bağlıydı hâlâ! Hâlâ özlemle sarılıp koklamak istediği tek insan, kocasını yitirdikten sonra oğlundan da uzak kalan, ak saçları başörtülü anacığıydı! Gitse başını dizine koysa, elini saçlarına götürmesi, geçirmesi yeterdi bütün dertlerinden sıyrılması, bütün günahlarının bağışlanması için! Kadınlara duyduğu yakınlığın temelinde hep annesinden gördüğü sevgiyi arayışı vardı gerçekte. Salt kösnü değildi onu kadınlara iten. Değişmez aralarla içinde:

"Bekliyor, seni bekliyor!" diye yankılanan bir ses duyuyor "Gideceğim" oluyordu her duyuşunda verdiği karşılık.

Hasat dönemi yaklaşıyordu. Tahıl ekili tarlalarda ekinlerin boyu dizi aşmıştı, mısırlar ise göğüs çizgisini buluyordu. Ekili tarlalar arasında, sırasında mısırların buğdayların arasına sinerek gözden korunabilirdi. Çapraz fişek bağlarını beline doladı, gömleğinin eteklerini külot pantolonunun üstüne indirerek örttü. Mavzer o dönemde her yolcunun omuzunda taşıdığı bir silâhtı, göze batmazdı. Öğle yemeğinden sonra handan ayrıldı. Akşam karanlığında yaklaşmak istiyordu Goriça'ya. Nestoran'a kadar yollarda karşılaştıkları arasında tanıyan olmadı kendisini. Sakalının, kılığının kendisini ne kadar değiştirdiğini anlamak güvenini arttırdı. İkindi üstü Zeleniç yakınlarında boş bir damın gölgesinde oyalandı. Gün inerken Goriça yoluna düştü.

İşte konakları önünde ayrı bir köşk gibi yükselen çitlembik ağacı. İşte çitlembiğin, sakız ağaçları ile o herkesi şaşırtan büyüklükte dut ağaçlarının arasında, kiremitleri görünen, üst katı sekiz odalı konakları. Annesini görür gibi oldu odalarına girip çıkarken. Tanrım, aylardır katılaşmış, gözyaşları kurumuş biriydi o! Daha iki gün önce bir adam öldürmüştü! Nasıl oluyor da yaşarabiliyordu hâlâ gözleri.

Konağın önündeki ağaçların altında kimsenin görünmemesi şaşırtıcıydı, bu sıcak haziran akşamı. Uçana'ya gitmiş olmasın annesi? Ne işi var Uçana'da? Hikmet Bey, Kaylar Belediye Başkanı'ydı yine. Fransızlar, Yunanlılar ile bal şeker olduğu söyleniyordu arasının. Tanrım nasıl öz ablası doğurmuş olabilirdi böyle birini? Kendisi nasıl böyle birinin öz dayısı olabilirdi?..

Neredeydi annesi? Yaz akşamları hep açık olurdu konağın demir pancurları; yalnız güneşin vurduğu saatlerde kapalı tutarlardı. Ayrıca karısı annesine emanetti. Saliha Hanım gibi, aileye kanat geren bir anne, Goriça'da yalnız bırakamazdı gelinini!..

Kimseyle karşılaşmadı konağa yaklaşıncaya kadar. Karanlık iniyordu işte. Daha tek lâmba yanmamıştı içerde. Emine nerelerdeydi?

Çitlembik ağacının altında durdu. Biri, elinde çakı, ucuyla ince ince çizgiler çekiyor kanatıyordu yüreğini! Göğsü sızılar içindeydi...

Konağın arka yanına geçti. Ahırlar, konağın adamlarının oturdukları küçük evler, odalar sıralanırdı o yanda. Pencerelerden birinde küçük bir ışık yandı. Bir köpek çıktı, havladı kuyruğu havada koştu üstüne atıldı. Küçük Duman'dı. Sevinç delisi olmuştu hayvan, "Susss!" dedi susmasını işaret etti, eğildi okşadı Duman'ı. Havlamayı kesen hayvan, iniltiler çıkarıyor, kuyruğunu sallıyor, elini, üstünü başını yalıyordu. Sonra göğsünü, dizlerini, ayaklarını kokluyor, arka ayakları üstünde doğruluyor, yüzünü gözünü öpüyordu. "Yanılmadım işte! Yanılmadım! Sensin, sen, sen, sen!.." diyordu küçük iniltili seslerle. Sarıldı o da öptü Duman'ı. Parmaklarını tüylerinden, dört bir yanından geçirdi, kaşıdı, okşadı...

Az önce ışık yanan kapı açıldı, Şükriye Kadın, ardından iki çocuğu ile kızı göründüler. Kadın anlamıştı evin efendisinin geldiğini. Makedonya'da doğmuş büyümüştü o. Her olay karşısında sır kalmanın taşkınlıklardan kaçınmanın gereğini bilirdi. Kızı ile iki çocuğunun önlerini kesti: "Geçin içeri bakayım siz, ben gideyim anlayayım bu saatte gelen kimmiş, ne istermiş?" dedi, eve kapadı, kapıyı çekti geldi.

Duman'a benzer bir sevinçti onun da kapıldığı!

"Ah Zülfikar Beyim, oğlum, biricik beyim, beylerin beyi, Rıza Beyimin hatırası, kıymetlim!.." Daha bu türlü sözlerle sarıldı kucakladı Zülfikar Bey'i.

Saliha Hanım'la Emine Hanım üç gündür Görce'deydiler! Celâl dayılarına gitmişlerdi! Bir hafta Sabiha Hanımlarda bir hafta Emine Hanım'ın baba evinde kalacaklar döneceklerdi.

"Ah, diyordu, Saliha ablam ne yanacak Zülfikarını göremediğine karşılayamadığına! Emine Hanım pencereden ayrılmazdı bütün gün. Gözü yolda, kulağı kapıda hep yolunu beklerdi! Keşke gitmeselerdi daha üç gün! Keşke ayrılmasalardı evden..."

Seyit Bey ahırdaydı. Cafer her gün gelir bakardı. Kimseyi elletmemişlerdi. Duman'ın babası Uçar geçen kış ölmüştü. Cafer yarım saat olmamıştı ayrılalı konaktan, her sabah gelir, akşam hava kararırken evine dönerdi...

Zülfikar Bey ahıra uğradı. Daha ahır kapısına yaklaşırken kokusunu aldı atı. Kişnedi hafif tonla, eşinmeye başladı. Tavlanın kandilini yaktılar. Seyit Bey, yemliğinin önünde kendini bir sağa bir sola atıyor, yarı şaha kalkıyor, kişniyor, eşiniyor, boynunu, başını okşayan, alnını kaşıyan Zülfikar Bey'i kokluyor, kokluyordu! Duman, küçük havlamalarla dolanıyordu Seyit Beyle Zülfikar Bey'in ayakları altında.

Şükriye Kadın:

- Ben gideyim, su ısıtayım, yıkanasın, rahatlayasın! dedi. Çamaşırlarını hazırlayayım! Sofranı nerede kurayım istersin? İçerde mi?

- Çitlembiğin altında!

Yemekte karşısında bekledi Şükriye Kadın. Dediğine göre Fransızlar ayda iki ayda bir gelir ararlardı evi, Zülfikar Bey'in gelip gelmediğini sorarlardı sağa sola. Kırma bir çifteden başka silâh bırakmamışlardı evde.

Zülfikar Bey o gece konakta, yatağında uyudu. Ertesi sabah gün doğarken kalktı, acele bir kahvaltı etti, Görce'ye gitmek için yola çıktı...

11

Zülfikar Bey'in Görce yolculuğu önceden sandığı kadar kolay geçmedi. Geldiği yoldan geri dönmeyi düşünüyordu. Petkosa'daki handa kalacaktı yine. Goriçka'dan Görce'ye durmadan yürüyecek olsa, yol düz diye hesaplanırsa on dört on beş saat çekerdi belki ama, aşılacak iki bin metre yükseklikte Gramos dağları vardı arada. Ayrıca taşlı çakıllı dağ yollarıydı tırmanacağı...

Nestoran'a geldiğinde ikindi namazı okunuyordu. Caminin hemen bitişiğindeki kahvede mola verdi. Çayını içiyordu ki cami-

den çıkan iki kişi kahveye uğradı. İçlerinden daha uzun boylu olanıyla daha önceden karşılaşmışlıkları vardı. Adam, doğru kahvenin çınarı altında çay içerken gördüğü Zülfikar Bey'in masasına geldi. Zülfikar Bey'in buyur demesini beklemeden oturdu:

- Hoş gelmişin!

Arnavut aksanıyla konuşuyordu. Kısaca hatırını sorduktan sonra söylemek istediği konuya geçti:

- Ne yandan gelirsin böyle?

Zülfikar Bey adamın yüzünden gözlerinden neden sorduğunu anlamaya çalıştı. Karşılık vermekte gecikti. Adam daha uzun bekleyemedi:

- Gören oldu mu köye girişini? Tanıyan çıktı mı?

Zülfikar:

- Bilmem, dedi, belki olmuştur!

- Kimseyde durdun konuştun mu?

- İlk konuştuğum sensin!

Adam gözleri Zülfikar Bey'in gözlerinde:

- Georgi Kaptan'ı vurmuşsun? dedi.

Zülfikar sadece doğru anlamına hafif bir baş işaretiyle karşılık verdi.

- Bulgarlar kızgın sana!

Yüz hanelik köyün altmışı Bulgarlarındı.

- Sen nasıl böyle acemilik edersin be Zülfikar Bey. Bilmez misin bu köy onların köyü sayılır! Gözlerine görünmesen iyi edersin! Kalk burada açıkta oturma!

Kalktılar, kahvenin kışlık kapalı yerine geçtiler, arka kapıdan çıktılar. Adam Zülfikar Bey'i, kahvenin beş on adım ötesinde kendi evine götürdü. O gece evinde konuk etti. Ertesi sabah ortalık ağarmadan uğurladı.

Petkosa yolunda, karşıdan gelen biri atlı öbürü yaya iki kişi ile karşılaştı. Petkosa Müslümanlarıydı ikisi de. Selâmlaştılar. Atlı atını durdurdu, sordu:

- Petkosa'ya mı gidersin?

- Petkosa'ya!

- Çabuk dön, değiştir yolunu!

- Neden?

- Bir manga Fransız askeri dün gece Petkosa'daki handa kaldı...

Nestoran'da Georgi Kaptan'ı vurduğunun duyulmasına bağladı Fransızların gelişini. Fransız candarması artık onu bu bölgede arıyordu. Bütün bölge, Kaptan'ı vurduğunu duymuş olmalıydı!

Petkosa yolunu yarılamıştı, güneş gerisinde kalan tepelerin çamları üzerinde yarım adam boyu yükselmişti. Petkosa'daki hanın avlusunda Fransız candarmalarının yola çıkma hazırlıkları arasında gidiş gelişlerini görür gibi oldu.

- Ne arıyorlarmış Petkosa'da?

Yaya olanı:

- Kendileri bilir neyi kimi aradıklarını! dedi.

Atlı:

- İlk gelmezler ki! diye ekledi. Vardır bir aradıkları! Köy köy dolaşırlar, nerede tutarlarsa orda alıp götürürler!

Yaya:

- Bilesin haberin olsun diye söyleriz, dedi. Bil de Petkosa'ya gider misin geri mi dönersin sen karar ver! Doğrusunu istersen, kendin bil bize söyleme! Biz bilmeyelim ki bize sorarlarsa söylemeyelim!

Ayrıldılar. Zülfikar Bey, kuzeye doğru değiştirdi yolunu. Bayırda yarım saat tırmandıktan sonra dik bir keçi yoluna ulaştı. Yine sık makilikler sarıyordu yolun iki yanını. Geleni geçeni az olmalı ki; dal uçları geçenlerin her yanına sürünecek kadar uzamıştı. Daha önce bu yoldan hiç geçmemiş olsa da, çevredeki dağları tepeleri tanıyor, bir mil uzaklıktaki boyun noktasını aşınca Kastorya'nın batı köylerinin görüneceğini biliyordu.

Bulunduğu yerden çok iyi görünüyordu koyağın aşağıda kalan

yollarını. Petkosa yönünden hâlâ görünmemişti candarma mangası. Yollar, değişik yörelerden gelen kimi atlı kimi yaya köylülerle canlanıyordu.

Yamacın sonunda, yolun boyun noktasına ulaştığı yerde durdu. Bayırda bir çam ağacının altında oturdu bir cigara sardı, Aliakmanos'un Gramos dağlarından inen kolu, Pisoderi'den inen kolu ile buluşuyordu aşağılarda. Yavaşlamış yatışmıştı düze inen akışları. El ele vermiş yeşilliklere, başak tutan buğdaylara, koçan süren mısır tarlalarına doğru yol alıyorlardı güle söyleye! Yataklarının genişleyerek yayıldıkları durgunlaştıkları yerlerde oluşan havuzlarda balkıyordu günün genç güneşinin ışıkları! İlk kez, babasının kucağında atla dolaştırdığı günlerden görüp tanıdığı bu topraklara bağlı ne çok anısı vardı. Anıları mutluluklar, hüzünlerle karışık bu yerleri dünyada başka hiçbir yeri sevmediği, sevemeyeceği kadar bağlılık duyması olağandı! En güzel mevsimiydi yine işte yılın! Yeniden gençleştiği, serpildiği günleri sürüyordu bütün ova! Başak tutan ekinler, beli aşan mısırlar değişik yönlerden esen rüzgârlarla dalgalanıyorlar, baş eğip doğruldukça açılan koyulaşan yeşilleri sarılarıyla değişik renklerde, açık koyu yeşilli sarılı siyahlı kırık çizgili halılar dokuyorlardı. İşte Cafer'le sık sık ava çıktıkları tepeler, sağda Goriçka, solda Uçana, daha aşağılarda, Katransa, İğneli... İşte konaklarından döne döne Kaylar'a giden yolun iplik gibi çizgisi. O gamsız tasasız günlere dönebilecek miydi bir daha?.. İnce bir hüzün sardı içini. Annesini bir kez daha özledi. Evet, dönebilecek miydi o eski günlere? Başını dizine koyacak olursa, saçlarından geçireceği annesinin eli verecekti sorduğu sorunun karşılığını!

Kalktı, yola indi yine. Artık aştığı tepenin arka yamacındaydı. Bir hışırtı duydu önünde. Sağdaki makilerde dallar kımıldadı, karıştı. Bir dişi domuz ile üç yavrusu yolu kesti. Domuzun doğurduğu çukurdan çıkardığı dönemdi enceklerini. İki aylık kuzular kadar büyümüşlerdi. Dişi domuzun en tehlikeli dönemiydi. Yavrularına bir şey olacağından kuşkulanırsa saldırmayacağı

düşman tanımazdı. Durdu, olduğu yerde domuzun karşıdan karşıya geçmesini bekledi. Ana domuz da durdu, yirmi adım ilerisinde kendisine baktı dik dik! Homurdandı, yavrularını yolun karşı kıyısına geçirdikten sonra bir daha kendisine baktı, kıpırdamadığını gördü, kendisi de bir koşu karşıdan karşıya geçti. Yolun sonunda çalıların kıpırdanışından izledi uzaklaşmalarını. Kendi geldiği yöne, çay yatağına doğru iniyorlardı.

Öğleye doğru iyice sıcak bastı. Kirlaki'ye yaklaşıyordu. İri bir çınar ağacının gölgelediği bir çeşmede elini yüzünü yıkadı, başını akan suya tuttu serinletti, su içti. Yarım saat kadar yürüdü. Yamaç boyunca sık sık dağın eteğinde patlayan su kaynakları, çeşmeler çıkıyordu önüne. Aşağıda tarlalarda çalışan, çoğu kadın, köylüler görüyordu. Dağın eteğinde, iki ayağın yan yana zor basabileceği kadar daralan yolun tek yolcusu kendisiydi. Yine bir hışırtı duydu makiliklerde. Arkasından geliyordu. Döndü baktı, bir tavşanın soluk soluğa, bu kez yolun solundaki makilerin dibinden fırlayıp kendini karşıdaki makilerin arasına attığını gördü. Hemen arkasından da kocaman başlı bir bozyörük yılanı yola çıktı, karşıdaki makilere daldı. Yılan tavşanı kovalıyordu besbelli. Tavşanın korkudan titrediğini, sabırsızlanan yılanın hışmını görmüştü! Yürüdükçe kaplumbağalar çıkıyordu önüne, karınca dizileri görüyordu. Yükseklerde tek başına dönen kartallar, aşağılara indikçe şahinler, atmacalar, başının hemen üstünde ise ağaçtan ağaca, fundalıklara, böğürtlen, kuşüzümü, mersin, alıç kümelerine sürülerle konup kalkan serçeler, bazı bazı sakalar, sığırcıklar...

Öğleden sonra dinlendiği ağacın gölgesinden doğrulurken katırıyla bir köylü göründü geldiği yolda. Yaklaşmasını bekledi. Belindeki fes rengi kuşağından, yakasız gömleği, şalvar pantolonu, takkesinden besbelli Rumdu. Ak sarmıştı saçını sakalını, yine de genç görünüyordu.

Adam:

- Yasu, dedi.

- Yasu kiryaki! diye karşılık verdi.

Adam da onun Türk olduğunu, Müslüman olduğunu anlamıştı:

- Yolcusun bu sıcakta?

- Öyle!

- Yaya zor!

- Zor.

Adam meşenin gölgesine çekti katırını.

- Hayvan için bile zor, değil bizim için!

Yanına oturdu:

- Sabahtan beri gördüğüm ilk insan sensin! Domuz, yılan, geyik, tavşan, çakal ne istersen gördüm insan görmedim!

Tabakasını çıkardı. Kendine, kâğıt, tütün aldı, Zülfikar Bey'e uzattı:

- Saracaksın sen de?

Besbelli sigarasını alırsa adamın gönlü olacak, güveni artacaktı. Kâğıdını aldı, parmaklarına yerleştirdi. Bir tutam da tütün alıp, tabakayı geri verdi.

- Sağ ol!

Adam:

- Bir şey soracağım, ama darılmayacaksın? dedi.

Zülfikar anladı gelecek soruyu:

- Aklının geçtiği gibi!

- Yani kaçaksın! Candarmadan kaçarsın! Hükümetten? Öyledir?

- Öyle!

Zülfikar elinde olmadan gülümsedi karşılık verirken. Adam ise çok ciddiydi, kaşları çatık, ürküntü ile konuşuyordu:

- Ben sormuyorum neden kaçaksın? Can tatlıdır. Elbet canını kurtarmak için kaçacaksın! Belâdan kaçacaksın! Sordum, neden sordum biliyorsun?

- Dostluktan!

- Tam öyle! Yalnız bilmiyorum ne yana gidiyorsun? Çünkü

ben gördüm oturuyordun, kalktın! Kirlaki'ye doğru gidiyorsun, yoksa Petkosa'ya?

Zülfikar'ın küçük bir şaka yapmak geldi içinden:

- Petkosa'ya.

Adam beklediğinden de çok ürktü:

- Sakın gitme!

- Neden?

- Dön, hemen geri dön! Kirlaki'ye dön! Ordan öte git, Allah korudu seni! İyi ki ben çıktı karşına!

Zülfikar bu ikinci dost, dedi içinden. Adam hâlâ yatışmamıştı:

- Petkosa yolunu Fransız candarmaları tutmuş! Ben gördüm Nestoran'a giderlerdi...

- İyi ki söyledin, dedi. Sen nereye?

- Benim yerim yakın, geldim sayılır...

İleride yamacın eteğinde küçük bir köyü gösterdi:

- Orası, Ağamon... Küçüktür, virandır, toprağı hem az hem taşlı, ama benim köyüm işte! Ayrılamadım. Bu yaştan sonra da ayrılamam! Kızlar oğlanlar evlendi gitti bir benim karı bir ben kaldık geride!

Adamın teri kuruduktan sonra birlikte kalktılar, Kirlaki'ye doğru yola çıktılar. Ağamu kavşağında helâllaştılar, köylü ayrıldı.

Kirlaki'nin dışından tarlalar arasından geçti. Deropigi'ye yaklaştığında gün iniyordu. On saattir yürüyordu, yoruldu. Deropigi'de bir Rumun hanında kaldı.

Gece rahat uyuyamadı. Kulağı hep hanın dışından geleceğini beklediği seslerdeydi. Yakalanacağını aklına getirdiğinden değil, sadece Görce'deki özlediklerine kavuşmasının kimbilir hangi güne kadar gecikeceğinden! Fransız candarmalarının bu kadar yakınlarında dolaşırken, bir gün içinde bu kadar çok sözünü etmişken annesini, Emine'yi görmekten başka düşünceye yer vermemesine kendi de şaşıyordu kafasında. Yorgunluğu arttıkça daha çok göresi geliyordu ikisini de! İki elinden biri gibiydi ikisi de!

Biliyordu ki iki kadın da onun için yaşıyordular! Annesine düşkünlüğünü kimseden saklamıyordu, ne de olsa toplumun olağan karşıladığı bir ilişkiydi. Aşklar ya da evlilikler öyle değildi! Başkalarının durmadan varlığından koku almaya çalıştığı yakınlıklardı. Evliliğine duyduğu saygıdan, ne kendisi sözünü ediyor ne de başkalarına sözünü ettiriyordu. Emine Hanım'a olan duygularının. Kendinden bir dal kırılmış, ayrı bir saksıya dikilmiş kadar yakını kendi parçası biliyordu gerçekte karısını. Çoğu kez annemi göreceğim derken Emine Hanım'ı da içeriyordu bu özlem.

Geceyi, içinde kemiren bu özlemin yanı sıra tabanlarının ağrısı yüzünden hiç de rahat geçirmedi. "Sabah erken çıkarım kısmetse yola!" demiş, hancıya geceden ödemişti borcunu. Hancı parayı almak istememiş: "Kaçta istersen o zaman çık! Çekinme uyursam uyandır beni" demişti, "Bizim işimiz bu, bize zor gelmez müşteriyi uğurlamak!"

Aklına koyduğu gibi ayrıldı handan. Hancı yine de kapıdan uğurladı onu. Öğle olmadan Morovas Dağı eteklerinden Biliste yoluna çıktı. Dağın eteklerini dolanıp yoldan Görce'ye ulaştığında akşam oluyordu. Annesinin, karısının, ilk gençlik yıllarının kokularını duyuyordu havada. Görce'ye girmeden üstünün başının tozunu silkelediği, yüzünü yıkadığı bir çeşme başında el aynasına baktı, yüzüne derin çizgiler çeken rengini solduran uykusuzluğun, yorgunluğun üstün körü karın doyurmanın izleriyle, on aylık bir aradan sonra görünmek istemedi annesi ile karısına. Görce'dekiler yazlıktaydılar, gidip bu görünüşüyle kapılarını çalamazdı. Fransızlar hâlâ ardındaysa, Görce'de bulacaklarsa kendisini, dayısı Celâl Bey'i, teyzesi Sabiha Hanım'ı, Emine'nin annesini babasını karıştırmak istemedi candarmalarla arasında çıkacak çarpışmaya! İlk günden aklına koyduğu gibi diri ele geçmeyecekti!..

Görce'de küçük bir otel vardı. Altı odalı, o bölgenin tek oteli! Geceyi otelde geçirip dinlenecek, az çok kendini toparladıktan sonra, ertesi gün Görce'de olan bitenleri öğrenecek, dayısının kapısını öyle çalacaktı. Gece o otelde kaldı, karnını doyurduktan sonra erkenden yattı.

12

Gün doğmasına yakın, başlarında bir gedikli çavuş ile dört er, bir Rum çevirmenden oluşan atlı bir birlik geldi Görce'ye. Otelin önünde atlarından indiler. Atlarını yan sokağa çektiler. Petkosa'dan geliyorlardı. Yolda ikiye ayrılmışlardı. Gelenler Gramos dağlarından geçen yolu almış, Görce'yi, Biliste'yi taramayı üstlenmişti. Birliğin öbür altı atlısı Gramos Dağı eteklerinde Kastorya'nın batı köylerini tarayacaktı.

Görce'ye gelenler, hava karardıktan sonra yolda iki saatlik bir mola verdi. Gün doğmadan Görce'ye girdi. Görce uykudaydı henüz. Sadece otelin giriş kapısında yanan gaz lâmbasının ışığı vuruyordu otelin önündeki küçük alana.

Çavuş yanına iki er aldı, otelin kapısı önüne gelince, kapının camından içeriye baktı, otelcinin oturduğu koltukta geriye kaykılıp, bacaklarını koltuğun önüne çektiği bir sandalyeye uzatarak uyuduğunu gördü. Kapıyı tıklattı. Otelcinin meslek alışkanlığıyla uykusunda da, kapıdan müşterilerinin kaldığı odalardan gelecek seslerdeydi kulağı. Kalktı, kapıyı açtı gözlerini ovarak. Karşısında bir Fransız çavuş, tüfekleri elde iki er, bir Rum çevirmen görünce bozuldu.

Çevirmen, çavuşun sözlerini çevirdi. Oda arıyorlardı. Altı odanın dördü boştu. Çavuş sordu:

- Öbür odalarda kimler kalıyor?

Çavuşun hakkı olan bir soru değildi sorduğu; otelci, çevirmene:

- Neden soruyor? dedi. Size kaç oda lâzım? Onu söylesin?..

Otelcinin sözleri çevrilince çavuş:

- Güvenlik açısından! Otelde kimlerle birlikte kaldığımızı bilmemiz gerekir, karşılığını verdi. Müşteri defterini istedi.

Küçük bir oteldi ama otelci Selânik'te öğrenmişti işini, meraklıydı; otelini büyük bir otel düzeniyle işletmekten mutluluk duyuyordu. Defteri çıkardı, uzattı. Çavuş ile çevirmen defteri aldılar. Çevirmenin parmağı iki müşteriden Zülfikar Bey'in

kaldığı 5 numaralı oda üstünde durmuş kalmıştı. Konuşmalarında üç kez yinelendi Zülfikar Bey'in adı. Otelci, Zülfikar Bey'in tehlikede olduğunu anladı.

Çevirmen:

- Çavuş odalarda yatanları görmek istiyor! dedi.

Otelci holdeki duvar saatini gösterdi. Dörde geliyordu:

- Henüz gece!

Bölgede uygulanan yasaya göre, güneş battıktan sonra ertesi sabah doğuncaya kadar, polis, candarma, evleri otelleri arayamaz, kapalı yerlere giremezdi.

Çevirmen otelcinin itirazını, sonra da çavuşun karşılığını verdi:

- Olağanüstü durumlarda girebiliriz diyor!

Otelci:

- Yıllardır olağanüstü durum yaşıyoruz, dedi, yasa değişmedi!

Çavuş direniyor, otelci razı olmuyordu:

- Benim de bir meslek onurum var! Yatacak oda istiyorlarsa verebilirim, dolu oda görmek istiyorlarsa gecenin bu saatinde kalanları uyandıramam! Güneşin doğmasını beklesinler!..

Çavuş, böyle direnirse zor kullanmaya başvuracaklarını söyledi.

Yılın en uzun, güneşin erken doğup geç kavuştuğu günlerdi. Ortalık ağarıyor, holde yanan gaz lâmbası fazla geliyordu. Otelci bir kez daha duvar saatine baktı:

- Gün doğmasına on dakika kaldı! dedi, lütfen, ister burada ister dışarda, güneşin doğmasını beklesinler! Yasaya aykırı davranmayalım!

Çavuş otel kapısından çıktı. Otelci onu izledi. Doğuda dağların üstü dövülmüş demir kızıllığında, güneş o kızıllığı erittiği yerden görünmüş görünecekti. Günün, o görkemli hazırlığı, ikisini de susup kısa bir an, gelişini izlemek zorunda bıraktı. Gecikmeden kızıllığın eridiği yerde güneşin uç verdiğini gördüler. Çavuş birden telâşlandı:

- Gün doğuyor! Yasak sona erdi!

Otele daldılar. Çavuş gürültü etmemelerini işaret etti, otelci önde, elinde tabancası ile arkasında çavuş, tüfekleriyle iki er, çevirmen ayakları ucuna üst kata çıktılar, 5 numaralı kapının önünde durdular. Çavuş yana çekildi:

- *Allez-y, épaulez! (*)*

İri kıyım erler, sağ omuzları kapıya dönük, yan yana oldukları yerde açıldılar, ikisi birden bütün güçleri ağırlıklarıyla kapıya yüklendiler. Menteşeleri sökülen kapı kilidinden kurtuldu, arkaya yıkıldı.

Biri bitmeden biri başlayan karışık rüyalar görüyordu o anda Zülfikar Bey. Vurduğu günden beri ilk kez Georgi Kaptan'ı gördü rüyasında. Tabancasını çekmiş iki adım ötesindeydi: "Sonunda kıstırdım seni!" diyordu. Yıkılan kapının gürültüsüyle uyandı, karşısındaki Georgi Kaptan değil, Fransız çavuşuydu, karyolasını ayak ucundan tutmuş sarsıyordu:

- *Haut les mains! Leve-toi. (**)*

Çevirmen hemen girdi araya:

- Eller yukarı, kalk!

Düşünmeden yastığının altında, tabancasına gitti eli. Çavuş karyolasının demirini sarstı, tabancasını doğrulttu:

- *Ne Bouges pas! (***)*

Çevirmen yetiştirdi:

- Kımıldama!

Anlamıştı başına geleni, yastığının altına varmadan geri çekti elini, yatağında doğruldu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN SONU

(*) Allez-y, épaulez: Hadi omuzlayın!
(**) Eller yukarı, kalk
(***) Kımıldama!

BEŞİNCİ BÖLÜM

1

Bulgar-Alman birliklerinin kasım yenilgisinden sonra Fransızların karargâh merkezi yeniden Florina'ya taşınmıştı. Gedikli üsçavuşun Görce'den Florina ile bağlantı kurması kolay olmadı. Görce-Kastorya arasındaki telefon hattı birkaç yerinden koparılmıştı. Küçük Prespa gölü kıyısında Mikrolimni'den Florina'ya inen hattı denedi. Mikrolimni'ye olsun ulaşamadı. Sonunda Zülfikar Bey'in yakalandığı haberi telgrafla Ohri üzerinden Manastır'a, Manastır'dan Florina'ya geldiği zaman saat sabahın sekizbuçuğunu bulmuştu. Haber, karargâh merkezini elektrik akımı hızıyla sardı. 1917 Haziranı'nın 16'sıydı o gün. Zülfikar Bey'i tutuklamak için Goriçka'ya giden birliğin eli boş dönüşü üstünden dokuz ay yirmi gün geçmişti. Bu süre içinde, özellikle Rakitalı Georgi Kaptan'ın çetesine katılmasından sonra karargâhta Zülfikar Bey'in adından söz edilmediği gün yoktu, dosyası iyice kabarmıştı.

Karargâh Komutanı Albay *Bizé,* saat sekizden beri işinin başındaydı. Emir subayı kendisine haberi Zülfikar Bey'in dosyası ile birlikte sundu. Albay dosyayı bir kez daha incelemeye gerek görmeyecek kadar içindeydi olayın. Zülfikar Bey'in ablasının oğlu Kaylar Belediye Başkanı Hikmet Bey'i, Fransa'nın güvenilir dostlarından biri olarak tanıyordu. Şu on aya yakın süre içinde Hikmet Bey'in kuşkularına dayanarak verdiği haberler üzerine en az on baskın düzenlemişti Goriçka ile Uçana'daki konaklara. Zülfikar

Bey'in izi ele geçirilememişti. Kolluk kuvvetleri kendisini Goriçka ile Uçana'da ararlarken, Kastorya-Kaylar-Florina üçgeni arasında kalan çok değişik köylerde göründüğü haberleri geliyordu Zülfikar Bey'in. Georgi Kaptan çetesi ile Sırp-Fransız birlikleri arasında çıkan çarpışmalarda, şu son altı ay içinde dokuz Fransız, on dört Sırp eri şehit olmuş, en azından bir bu kadar er de yaralanmış, hastanelere kaldırılmıştı. Vurulan ya da yaralananların kimlerin kurşunlarıyla vuruldukları, yaralandıkları bilinmese de Zülfikar Bey'in üstün nişancılığı, özellikle işaretliydi dosyada!

Albay *Bizé:*

– Bu delikanlı on ay oyaladı bizi, ardında oynattı, dedi. Bölgede halkın gözünde kahramanlaştı. Halk arasında, kendisiyle başa çıkamayacağımız kanısı yerleşti neredeyse...

Sordu:

– Üsçavuş hâlâ Görce'de mi?

Emir subayı:

– Evet, dedi, nasıl hareket edeceği hakkında sizin emirlerinizi bekliyor.

– Aferin. Büyük iş becerdi. Kendisine nişan verilmesini isteyeceğim.

Albay *Bizé* masasından kalktı, geride sağında duvara asılı Makedonya haritası önünde durdu:

– Görce-Florina aşağı yukarı yüz kilometrelik yol. Bölgedeki bütün köyler, Zülfikar Bey'in yakalandığını, kımıldayacak durumda olmadığı gözleriyle görmeli, cezasını bulacağına inanmalı! Bölgede başkaldırmaya niyetlenenlerin Fransız birlikleriyle başa çıkamayacaklarını anlamaları için güzel bir fırsat bu olay!..

Bir iki dakika kadar Görce-Florina arasındaki yolları inceledi. Yirmi aya yakın bir süredir hizmet gördüğü bölgeyi köy köy kasaba kasaba tanıyordu.

– Florina'ya geliş yolculuğu, günün hareketli, geçilen yolların, köylerin kalabalık saatlerinde yapılmalı, dedi. Yolculuğu dört güne böleceğiz! Günün birinci yolculuğu sabah dokuz ile öğle

arası, ikinci yolculuğu öğleden sonra saat iki ile altı arası yapılacak. Not alın bütün dediklerimi...

Emir subayı not almaya başlamıştı bile. Albay haritayı bırakıp ona doğru dönünce not aldığını gördü.

– Güzel, şu halde tekrar etmem gerekmeyecek. Saatte ortalama dört kilometre yol alırlarsa, yol, dört günde dediğimiz saatler arasında yapılarak rahat tamamlanır... Konuyu değiştirdi:

– Görce'deki birlik halen kaç kişi?

– Bir manga. Dün gece ikiye bölünmüşler. Görce'de olan bölümü şimdi bir üsçavuş, dört er, bir de çevirmen, toplam altı kişi...

– Az! En kısa sürede ayrıldıkları arkadaşlarıyla bir araya gelsinler. Sonra da on sekiz kişiye çıkarılsın birlik. Kolay değil, ama Zülfikar Bey'i kurtarmak isteyen bazı çetelerle çarpışmak zorunda kalabilirler.

– Başüstüne albayım!

– Bugün daha uzun oyalanmadan, Görce'den hemen yola çıksınlar. Yol üstündeki köylerin içinden geçerek bu akşam üstü Petkosa'ya ulaşsınlar, orada konaklasınlar...

Albay, odada masasının önünde aşağı yukarı gidip gelerek sürdürdü buyruklarını:

– Yürüyüş kolu şöyle dizilecek: Önde üsçavuş ile yanında çevirmeni, onların arkasında ikişerli kolda dört atlı, sonra yaya, kolları kelepçeli Zülfikar. Zülfikar ayrıca parmak kalınlığında bir urgan ya da halatla bileklerinden bağlanacak, üç kulaç uzatıldıktan sonra halatın öbür ucu öndeki dört atlının elinde olacak. Kaçmaya girişecek olursa atlılar atlarını süratliye kaldırarak Zülfikar'ı çekecek, sürükleyebilecekler. Tutuklu kaçmaya kalkmazsa bu yola başvurmasınlar!.. Geriye Zülfikar'ın ardından gelecek ikişerli kolda on iki atlı kalıyor. Köylerden, kasabalardan geçerlerken o atlılardan üçü Zülfikar'ın sağında, üçü solunda yer alacak... Yazdınız mı?

– Evet komutanım.

– Devam edin öyleyse, yarın sabah dokuzla öğle arası, Nestoran, Goriçka, Uçana'dan geçerek Köseler'e oradan İspansa'ya ulaşacaklar...

Albay yeniden haritanın önünde duruyor, cetvelle geçilecek köyleri işaretliyordu:

– Öğleden sonraki yolculuk Sarıgöl'de tamamlanacak, geceyi de Sarıgöl'de geçirecekler!.. Üçüncü gün sabah Zeleniç, Gölünc'ü geçecekler, öğleden sonra Neveska, Movrava'dan geçip Perşelevitsiya'da konaklayacaklar.

Dördüncü gün cumaydı. Florina'nın pazarına rastlıyordu. Albay, özellikle Florina'ya girişin pazarına denk düşmesi için dört güne bölmüştü yolu. Kuşluk vakti, en geç öğle namazı için camiye gideceklerin hazırlıkları başlamadan, çarşı pazarın en kalabalık olduğu, sokakları dolduranların birbirine sürtünmeden adım atamadıkları saatte, güneybatısındaki dağ yolundan Çingene mahallesine inerek Florina'ya girecekti yürüyüş kolu. Müslüman mahallesini geçtikten sonra ilk köprüde kentin batı yakasına geçilecek, saat kulesinin bulunduğu ana cadde yoluyla komutanlık karargâhına çevrilen eski kaymakamlık yapısına varılacaktı...

Zülfikar Bey'in tutuklanmasından dört gün önce Kral Konstantin tahttan çekilmişti. O günden beri Venizelos tek güçlü kişisiydi Yunanistan'ın. Yunanistan'ın her yerinde fanatik Venizelos yanlılarının taşkınlıklar çıkardığı haberleri geliyordu. Albay:

– Biliyorsunuz, dedi, Yunanistan'daki yönetim değişikliği büyük karışıklıklara yol açıyor. Üsçavuşa özellikle duyurun: Fanatiklerin tutukluya saldırmalarına, tutukluyu taşlamalarına izin verilmeyecek. Tutukluya verilecek ceza her ne ise o cezayı yargılanması sonunda mahkeme karara bağlayacak.

2

Zülfikar Bey'in otel odasında yakalandığı haberi, saati dolmadan Görce'deki yazlıklarında Celâl Beylere, Emine Hanımlara

ulaşmıştı. Saliha Hanım, Hamza'dan hemen yaylıyı hazırlamasını istedi. Babaevinde kalan Emine Hanım'a haber ulaştı. Acele giyindiler, Saliha Hanım yanına gelinini, kızkardeşi Sabiha Hanım'la kocası Celâl Bey'i alarak Hamza'nın sürdüğü yaylılarıyla yola çıktı. Emine Hanım'ın yakınları ile annesi babası kendi yaylılarıyla onları izlediler.

Üşçavuş, Görce'de Saliha Hanım ile eşinin Zülfikar Bey'le görüşmelerine izin vermedi. Sadece bir söyleyecekleri varsa çevirmene söylemelerini, Zülfikar Bey'e duyurulacağını söyledi. Sonunda Zülfikar Bey'e, annesinin eşinin yakınlarının dışarda alanda bekledikleri, bir istediği varsa kendilerine duyurulacağı haber verildi.

İki yaylı otele karşı, alanın öbür kıyısına çekildi, içindekiler inmeden Zülfikar Bey'i görebilmek için yaylılarında beklediler.

Komutan *Bizé*'nin emri eksiksiz uygulanıyordu. Görce dışında üslenen Fransız birliğinden gelen on iki atlı otelin önünde geceden gelen birliğe katıldı. Zülfikar Bey'in yakalandığı haberi, kapıdan kapıya, pencereden pencereye geçerek yarım saat içinde bütün Görce'de duyulmuştu. Bütün Görce, Zülfikar Bey'in nasıl götürüleceğini görmek için ayaktaydı. Atlı erler alana çıkan sokak ağızlarını tutmuşlar, meraklıların sokaklardan alana girmelerine izin vermiyorlardı. Kuşluğa kadar, kentin batısından gelerek alana ulaştıktan sonra, alandan kentin doğusuna geçen ana caddenin kaldırımları bir baştan bir başa Görcelilerle dolmuştu.

Oniki atlının gelişinin ardından otelin giriş kapısında yola çıkma hazırlıkları görülmeye başladı. Bir iki er, içeri dışarı hızlı adımlarla, sonra da koşarak girip çıktılar. Zülfikar Bey'in, bilekleri halatla bağlı, halatın ucunu çeken dört erin arkasından otelin üç basamaklı giriş merdivenini indiği görüldü. Bilekleri ayrıca kelepçeliydi. Gün ışığı kelepçenin demirinde yansıdı, söndü. Duruşu, yürüyüşü yere saplanmış bir kol demiri gibi dimdikti yine. Saliha Hanım ile Emine Hanım'ın çeneleri kasılmış kalmıştı. Gözlerinin kuruduğu sanılırdı, Rumeli Beylerinin kadınlarıydılar

onlar. Gözyaşlarını, acılarını dışa vurarak düşmanı sevindirmezlerdi! Otelin kapısından en az elli adım uzaktaydı yaylıları. Zülfikar Bey'in kendilerini gördüğünü, kapıdan çıkıp ilk basamağı inerken çok kısa bir an duraksamasından, bakışlarının yaylılara takılı kalmasından anladılar. Kelepçeli bilekleri kalktı, indi, çekmelerine sıra bırakmadan halatını tutan erlerin ardından yürüdü. Erler atlarına binerlerken çevirmen atıyla yaylılarının yanına geldi, Celâl Bey'e, Zülfikar Bey'in bir isteği olmadığını, Florina'ya götürüleceğini söyledi.

Az sonra albayın buyruğuna uygun olarak yürüyüşe geçildi. Birlik Petkosa'ya gidiyordu. Oysa alandan çıkarken ters yönü, ana caddenin batışını aldı. Caddenin iki yanını dolduran kalabalık arasından Görce'nin batı çıkışına kadar ilerledi, döndü, yan sokakları dolaşarak yeniden alana çıktı, alanı geçerek doğu ucundan Petkosa yolunu tuttu.

Kalabalık duyma düşünme yetilerini yitirmiş bir insan sürüsüydü. Görüyorlar mıydı olan biteni, yoksa toplu olarak ayakta izledikleri bir rüya mıydı gözleri önünde geçenler? Bir süre şaşkın sessizdiler. Sonra kısa soluklar, iç çekişler, mırıltılarla dışavurmaya başladılar ilk tepkilerini. Alçak sesli mırıltıları duyulmaya başladı: "Allah yardımcısı olsun. Fransızların elinden zor kurtulur. Zor sağ döner geriye. Anasıyla, karısıyla olsun helâlleşemedi. Gençliğine yazık. Yüreği sızlamadan kim kıyar böyle delikanlıya!.." Bütün konuşmalar ağırlaşan bir kederle yüklüydü. Konuşanların sesleri, adımları o kederin yükü ile kısılıyor, yavaşlıyordu. Daha sonra nasıl yakalandığı öyküsüne kaydı konuşulanlar. "Uykudaymış" dediler. "Elbet uykuda olacak" dedi dinleyenler, "Uykuda olmasaydı zaten diri ele geçmezdi!" Bütün bu kısa kesik konuşmalardan çıkan toplu sonuç şuydu: Konuşanlar çoğunlukla Türktüler, Arnavuttular, Bulgardılar. Görce'de çok küçük bir Rum azınlığı vardı. Öyleyken tüm konuşanlar arasında köklü bir uyum izleniyordu. Dilleri, dinleri ne olursa olsun tümü Zülfikar Bey'den yanaydı. Albay *Bizé*'nin aklından geçtiği gibi

kolları bağlı Zülfikar Bey'i taşlamaya kalkacak tek kişi yoktu aralarında...

Saliha Hanım'la dünürünün yayılları, yürüyüş kolunun batı yönünden dönüp geri gelmesini beklemeden ayrıldılar alandan. Zülfikar Bey'in Florina'ya götürüleceğini öğrenmeleri bir dereceye kadar rahatlatmıştı yüreklerini. Yazlıklarına dönüp yol hazırlıklarını tamamlayacaklar, oyalanmadan Goriçka'ya döneceklerdi.

Atlıların Görce'den ayrılıp Petkosa yoluna çıkmaları, kırların en kalabalık olduğu saate rastladı. Hasat mevsimi başlamıştı. Yol boyunca iki yanda sıralanan tarlalarda çalışanlar ellerinde çapaları, kosaları duruyor, doğruluyorlar, ilk gördükleri yerden gözden yitirinceye kadar, kolları bileklerinden bağlı genç bir adamı, aralarına almış, halatından çekip götüren bu acayip atlı kolunu izliyorlardı. Zaman zaman yük arabalarının arkasına yularından bağlayıp mezbahaya dana götürüşlerini hatırlatıyordu gördükleri manzara.

Yürüyüş kolu önceden tasarlandığı gibi dördüncü günü kuşluğa doğru Çingene mahallesinden girdi Florina'ya. Dört gündür geçtiği yerlerde, her gün bir öncesine göre katlanarak artıyordu Zülfikar Bey'i görmeye çıkan meraklıların sayısı. Böyle böyle Florina'ya girişi görkemli bir tören görünüşü aldı. Karınları her zaman şiş, kucaklarında sütü kesilmiş memelerine atılan hoplatarak susturmaya çalıştıkları ağlayan bebeleri, eteklerini saran çocuk kalabalığı arasında kapılarının önünü dolduran Çingene kadınlarının, duvarlarının gölgesinde sepet ören her yaşta Çingene erkeklerinin şaşkın bakışlarını ardından çekerek Çingene mahallesinden geçti yürüyüş kolu. Görce'den yola çıktığı günden beri kimse sormuyordu böyle kolları kelepçeli, halatla bağlı, on sekiz atlının götürdüğü genç adamın kim olduğunu! Sanki görünmeyen bir haberci, yürüyüş kolunun önünden uçarak geçeceği yerlere konuyor yol üstünde biriken meraklılara:

Zülfikar Bey'i yakaladılar...

Zülfikar Bey'i kelepçelediler...

Bağladılar...

Mahkemeye götürüyorlar...

Önce yargılayacaklar...

Sonra kurşuna dizecekler!..

Diye diye ulaştırıyordu geliş haberini. Dört gün, yol üstüne yığılan, kapıları, pencerleri dolduran insanları ürküterek sürdü bu yolculuk.

Kolları bağlı birinin dört gündür önünü arkasını saran atlılara ayak uydurarak yürümesi kolay değildi elbet. Dört gündür yolu üstüne yığılanlardan kimse ayağının sürçtüğünü görmedi yine de onun. Başı omuzları dikti hâlâ. Gençliğinin, çevikliğinin hafifliği vardı yürüyüşünde. O tozlu topraklı, taşlı yollarda yürümüyor, sekiyor sanılırdı. Kızıla çalan kumral sakalı boynunu örtecek kadar uzamıştı. Sağını solunu saranlardan kimseye bakmaz görünüyor yine de kendisine bakan herkesle kısa bir an göz göze geliyor, sonra kopuyordu.

Çingene mahallesinden Florina'ya giren atlılar az sonra Müslüman mahallesindeydiler. Rıza enişte ile oğlu on sekiz yaşındaki Nazmi, Kurşunlu camisi önünde bekliyorlardı Zülfikar Bey'in gelişini. Önlerinden geçerken göz göze geldiler. Çok üzgün oldukları belliydi Zülfikar Bey'in durumundan. Böyle götürülen bir kimseyi daha kötü bir sonun beklediği kendiliğinden akla geliyordu. Onlar da bir anlamda dört gündür geçtiği yerlerde göz göze geldiği bütün yoluna çıkanlar gibi ayrımında olmadan "Ölüme götürüyorlar!" diyorlardı bakışlarıyla Zülfikar Bey'e. Ama işte o başı dik, yenilgiyi kabullenmeyen eski Zülfikar Bey'di yine. Bakışlarıyla "Sizler bana acıyamazsınız" diye karşılık veriyordu kendilerine. "Evet, beni böyle götürebildikleri yere götürürler ancak! Öldürebilirler de! Unutmayın ki herkes ölecek eninde sonunda, sizler de öleceksiniz! Ben yenilgiyi kabul etmedikçe ölmeyeceğim. Ölmek, yenilmek demek değildir!.."

Mustafa'nın cezası dolmuş, tutuklu kaldığı Selânik'teki tutsak kampından iki ay önce Florina'ya dönmüştü. Görce'den yola

çıkarıldığı gün duymuştu Zülfikar Bey'in yakalandığını. O sabah Florina'da olacağını ise bütün Florinalılar gibi o da biliyordu. Florina'ya getirilişini evlerinin önünde değil de saat kulesinin yakınlarında pazarın kalabalığı arasında beklemeyi seçti.

Kurşunlu camisini geride bıraktıktan sonra, ilk köprüden kentin kuzey yakasına geçti yürüyüş kolu. Mustafaların evi o köprünün ağzına karşı düşerdi. Zülfikar, halasını, eniştesini, halasının henüz evlenmemiş kızları Huriye ile Meryem'i göremedi kapılarının önünde. Mutlaka göreceğini umduğu Mustafa ise ortalarda görünmüyordu. Halası ile kızlarının kapıya çıkmalarını eniştesinin yasakladığını anlaması güç değildi. Mustafa'nın ise babasına görünmeden kendisini karşılamak için evlerini geçtikten az sonra kalabalık arasında karşısına çıkacağından hiç umut kesmedi. Umut ettiği gibi de saat kulesine yaklaşırken, üst üste yığılmış kalabalık arasında, dört beş adım önünde, bakınca göreceğini önceden umduğu yerde buldu Mustafa'yı. Ancak aralarında yürek bağı olanların diliyle çok kısa bir konuşma geçti aralarında bakışları buluşunca. Küçük bir baş kımıltısı, gözkapaklarının kapanıp açıldığı, dudakların gerilip böcek ayakları gibi hafif kımıldadığı, sonra gevşeyip rahatladığı küçük devinimler yeter arasında yürek bağı olanların "Güvendiğim sensin" diyene "Merak etme, elimden geleni yapacağım" diye karşılık verebilmeleri için.

Yürüyüş kolu pazarcıların doldurduğu ana caddede atlılara yol açmak için birbiri üstüne binenlerin, geri çekilirlerken bacaklarına, dizlerine çarpan tezgâhların arasından geçerek Albay *Bizé*'nin karargâh merkezine dönüştürülen eski hükümet konağına vardı. Komutanlık görevlileri pencerelere yığılmış izliyorlardı Zülfikar Bey'in getirilişini. Görenlerin etkilenmemesi olanaksızdı yaratılan görüntüden. Yaşadıkları sürece hatırlayacaklardı o bilekleri kelepçeli, halatla önündeki atlılara bağlı, boylu poslu, yeşil gözlü, dik yürüyüşlü gür saçlı sakallı genci.

Hükümet konağının kapısı önünde atlılar atlarından indi.

Üsçavuş önde, çevirmen yanında, Zülfikar Bey'i bileklerinden bağlayan halatı çeken dört er onların ardında, onların da ardında Zülfikar Bey, hükümet konağına girdiler. Yalnız iki er daha izledi Zülfikar Bey'i. Öbür erler konağın kapısını tuttular, giriş çıkışları önlediler.

Az önce pencereleri dolduran karargâh görevlileri bu kez odalarının kapıları önlerine yığıldılar. Birinci ikinci katların merdivenleri bu tören havası içinde çıkıldı. Komutan, Zülfikar Bey'in askeri cezaevine konulmasını uygun görmemişti nedense. Üç katlı yüksek tavanlı taş yapının üçüncü katında, sol köşede arka cepheye bakan oda ayrılmıştı Zülfikar Bey'e. Üçüncü kata çıkıldığında, bir görevli Zülfikar Bey'in hapsedileceği bu odanın kapısını açmış, gelenleri bekliyordu. Odaya alındı Zülfikar Bey, kelepçesi çıkarıldı, halatı çözüldü. Odada yalnız bırakılıp kapısı dışardan çekildi, kilitlendi. Kapı önüne bir nöbetçi dikildi.

Zülfikar Bey, kapının gerisinde olduğu yerde kaldı bir süre. Dört gündür kelepçenin, halatın bileklerinde bıraktığı izleri ovuşturdu. Ancak ondan sonra oda ile ilgilenebildi. Oda, iç sıkıntısını giderecek kadar geniş, ferahtı. Florina'nın güneybatısını saran fındık kayın ormanlarına bakan geniş, kendi boyunu aşacak yükseklikte, çift kanatlı iki penceresi vardı. Haziran ışığı dolduruyordu dört bir yanını. Bir kişilik demir bir karyola, yanına küçük bir tahta masa ile iskemle konmuştu bir köşesine. Masanın üstünde bir sürahi ile su bardağı vardı. Üst üste iki bardak su içti. Koridora bakan cephede, kapının sağında gömme bir dolap vardı, yaklaştı, açmak istedi, kilitliydi. Sol duvarda küçük bir gömme dolap kapağı kilitlenmeden bırakılmıştı, içi boştu. Birden talihinin değiştiğine inanacağı bir iyimserlik havası doğdu içinde. Böylesine rahat, ışıklı bir yerde hapsedileceğini hiç ummuyordu. Kapıldığı iyimserlikle dört gündür süren acılı yolculuğunun sıkıntılarını çabucak unutuverdi.

Pencereye yaklaştı. Kanatlar sürgülüydü. Kulbunu çevirdi, dönüyordu, çivilenmemişti. Serinlemek için kanatları açtı. Aşağıya

baktı. Yüksek duvarlarla çevrili arka avlu kuşatıyordu yapıyı, arka cephenin avluya çıkış kapısı önünde silâhlı bir nöbetçi vardı. Az sonra avlu duvarları dışında iki yanda iki silâhlı erin duvarlar boyunca aşağı yukarı gidip gelerek devriye nöbeti tuttuklarını gördü.

Bir süre pencere önünde kaldı. Karşıda avlunun arka duvarı, hükümet konağının solundan geçen sokağa bakan iki katlı bir evin yan duvarı ile birleşiyordu. Yan sokaktan, hükümet duvarı boyunca geriye doğru uzuyordu ev. İkinci katın üstünde bir çamaşır taraçası vardı. Az sonra kucağında bir sepet yıkanmış çamaşırla, siyah saçlı, ak tenli bir kadın göründü taraçada. Elindeki çamaşır sepetini gerili çamaşır ipleri arasında yere bıraktı. Eğilip sepetteki çamaşırların en üstündeki erkek gömleğini alıp doğrulduğu sırada bakışları, pencere gerisinde durmuş kendisine bakan Zülfikar Bey'le karşılaştı. Tanıdı. Gömlekçi Efi'ydi kadın. Savaştan önce Mustafa ile çok gömlek diktirmiştiler ona. Efi, hükümet konağının öbür pencerelerini kollayarak çok üzüldüğünü anlattı işaretlerle. Ellerini önce göğsüne götürüp ardından göğe açarak "Allah büyük" anlamına göğe baktı...

Zülfikar Bey, sevindi: Yalnız değildi!..

3

Sabiha Hanım ile Celâl enişte, böyle bir günde Saliha Hanım ile gelinlerinin Goriçka'ya yalnız dönmesine razı olmadılar. Onların da Zülfikar ile Emine Hanım'dan başka oğlum kızım diyebilecekleri çocukları yoktu. Görce'den yazlıklarına gidip toparlanmaları uzun sürmedi. İki saat dolmadan iki araba ile Goriçka'ya gitmek için yazlıklarından ayrıldılar.

Saliha Hanım ile Emine Hanım'ın bindiği arabayı Hamza kullanıyordu. Celâl Bey ayrıca arabacı almamıştı yanına. Öteden beri becerebileceği işleri kendi üslenmeyi severdi. Yanında Sabiha Hanım'la üç beş adım geriden Saliha Hanım'ın arabasını izledi.

Durutlar Boğazı'ndan geçerek Kastorya üzerinden Goriçka'ya kadar olan yolculukları altı saat sürdü.

Saliha Hanım, kızı Remziye Hanım'ı Uçana'da bulacağı umudundaydı. Her yıl haziran-eylül ayları arasında hasat zamanını Uçana'da geçirirlerdi kocasının ölümünden sonra çocuklarıyla. Hikmet Bey çoğunlukla hafta sonlarında gelir, Saffet Bey ise yazın yarısı Uçana'da kalırdı.

Umduğu gibi kızı Remziye Hanım Uçana'daydı. Annesinin nasıl üzgün, yaralı olduğunu gördü. Hikmet Bey'in ne gün geleceğini sordu Saliha Hanım. Olağan olan Zülfikar Bey'in yakalandığını duymuşsa, onun da bugün Goriçka'ya gelip anneannesini aramasıydı. Remziye Hanım:

– Belki bu gün!

diye karşılık verdi, ama oğlunun geleceğine inanmadığı belliydi. Saffet Bey ise Atina'daydı. Saliha Hanım:

– Ne zaman gitti, diye sordu.

Remziye Hanım sıkılarak:

– Bu sabah, dedi.

– Dayısını Fransızların esir aldığını duymadı mı?

– Bilmiyorum, belki duymuştur.

Saliha Hanım:

– Ben bu sabah Görce'de Zülfikarımı uykusunda bastırıp esir aldıklarını, bir saat geçmeden Celâl eniştenin yazlığında duydum. Zülfikarımı bütün Makedonya'ya ibret olsun, şan olsun diye on sekiz atlıyla eli kolu bağlı Görce içinde dolaştırarak herkese göstere göstere aldılar, götürdüler. Kaylar Belediye Başkanı ile kardeşi nasıl duymazlar götürüldüğünü? dedi.

Remziye Hanım, yıllardır kocası, çocukları ile düşe kalka, olaylara onların gözüyle bakmaya ne dereceye kadar alışmış olursa olsun, bu tutumlarını savunacak kadar öz kardeşi Zülfikar Bey'den uzaklaşamazdı. Uzaklaşmamıştı da. Çok üzgündü ilişkilerinin bu duruma gelmesine. Vardığı adamın ailesine karşı bütün evliliği boyunca babası ile kardeşi gurur kaynaklarıydı onun.

– Ne diyeyim hanım anneciğim, dedi. Bir yere giderken, bir yerden gelirlerken bana gidiyorum, geldim demezler ki. Bana

danışan, yaptıklarının, ettiklerinin haberini veren mi var? Ben sade gittiklerini duyarım, karşımda görünce de döndüklerini anlarım!..

Saffet Bey'in, dayısının tutuklanmasından sonra olaya herhangi bir yönden karışmış olmaktan kurtulmak için Atina'ya kaçtığı açıktı. Saliha Hanım'ın anlaması güç değildi torununun Uçana'dan uzaklaşmasının bu nedenini. Ağabeyi Hikmet Bey Kaylar'da olsa da küçük kardeşiyle eş hamurdandı. Kendisinden bir hayır gelmesi beklenemezdi.

Bir ana için ne çekilmez, katlanılmaz acılardı bunlar. Keşke bu kadar çok mal sahibi olacaklarına, küçük ekici aileleri gibi birbirlerine düşkün olsalar, candan yürekten sevebilselerdi birbirlerini!..

Birden değiştirdi kararını. Hikmet Bey'den yardım istemekten vazgeçti. Torununun Fransızlarla canciğer olduğunu bilmeyen yoktu. Kendiliğinden öz dayısına yardım etmiyorsa, içinden gelip de zor gününde dayısına yardıma koşmuyorsa, yaşlı anneannesinin sözüne değer vermesini umacak kadar kendini kandıracak yaradılışta değildi. Kızının yanından ayrılmadan:

– Gelinim benden haber bekler, dedi, daha uzun oyalanıp merakta bırakmayayım. Söyleyin İsmail arabayı hazırlasın.

Goriçka'ya gelince iki haftadır kendileriyle Görce'de kalan Hamza'ya evine kavuşması için izin vermiş, evinde bir kahve içecek kadar dinlendikten sonra İsmail'in sürdüğü beygirleri değiştirilen arabayla Uçana'ya geçmişti.

Yolda Goriçka'ya dönerlerken İsmail'e:

– Sen ne düşünürsün? dedi, Zülfikar Bey'in başı dertte!..

İsmail:

– Ne diyeyim hanım anne, dedi. Benim de aklım durdu. Ne yapacağımı kestiremem. Ne gelir elimden? Ben alt yanı bir arabacıyım. Kapınızda elimden ne hizmet gelirse onu görürüm. Sen düşün, söyle, ben elimden her ne gelirse yapayım...

Bunları söylerken üzgün olmaktan çok düşünceli görünüyordu.

Saliha Hanım sordu:

– Bugünlerde Hikmet Bey'i gördün mü?

Daha Goriçka'ya gelir gelmez Şükriye Kadın'a sormuş, öğrenmişti bir gün önce İsmail'in Kaylar'a gittiğini. Kaylar'a gidince de Hikmet Bey'e görünmemesi düşünülemezdi. Hikmet Bey'e en azından Goriçka'dan bir haber götürür, dönerken de Hikmet Bey'in ilgilendiği konularda bilgi toplamakla görevlendirilirdi.

İsmail birden karşılık veremedi. Arabayı bir çukurdan kurtarmak ister gibi telâşla eğildi doğruldu, dizginlere asıldı, neden sonra:

– Görmedim, dedi.

– Dün Kaylar'a gitmişsin dediler?

Yalanın gerisini getirmek kolaydı.:

– Dün İğneli'ye gittim, anamı görmeye, Kaylar'a geçmedim!

Saliha Hanım'ın yüreği burkuldu. Zülfikar'ın kapısında alacağını aldı diye düşündü, gerisinden umudu kalmadı, yağlı lokma şimdi Hikmet Bey'in kapısında!..

Goriçka'da, gelişini gözleri yolda, pencerede bekleyen Emine Hanım konaktan çıktı, kapıda karşıladı. Arabadan inmek için gelinine elini verirken iyi haberlerle dönmediği belliydi. Gelinini fazla merakta bırakmadı. İsmail'in duyacağına hiç aldırış etmeden:

– Boşuna yoruldum! dedi.

Emine Hanım, adamlarının önünde nedenini sormadı. Yan yana konağa girecekleri sırada Saliha Hanım ekledi:

– Onlardan hayır kalmamış. Zaten hayır gelmeyeceğini bile bile üstüme düşeni yerine getirmek için gittim. Niye bize haber vermedin demesinler diye!..

Saliha Hanım yolda gelirken durmadan düşünmüştü. Bir kez de Emine Hanım'ı karşısına alarak, oturma odasında, ne yapabileceklerini karara bağlamalarını konuşarak, tartışarak sürdürdü. Kalksalar Florina'ya gitseler ne gelirdi ellerinden? Fransızların görüşmelerine bile izin verecekleri kuşkuluydu. Nedir ki en

azından para gönderebilirlerdi Zülfikar Bey'e. Cezaevinde izin verecekleri ihtiyaçlarını karşılaması için paraya ihtiyacı olabilirdi. Parayla gönülleri edilen görevlilerden yardım görebilirdi. Ayrıca iyi bir avukat bulunursa az bir ceza ile kurtulabilirdi. Halasının oğlu Mustafa'nın cezasını doldurup Florina'ya döndüğünü duymuşlardı. Mustafa ile çok severlerdi birbirlerini...

Emine Hanım:

– Para her kapıyı açar derler, dedi. Çok iyi düşündün hanımanne. Ben de en az iki takım temiz çamaşır hazırlayayım, hemen gönderelim, İsmail'i çağırtıp söyleyeyim mi hemen hazır olsun?

Saliha Hanım, nedenini açıklamadan:

– İsmail'i bırak, dedi, Hamza'yı göndeririz.

Emine Hanım ayağa kalkarken ekledi:

– İsmail'i bu işe hiç karıştırma!..

O sabah Görce'de başlayan dolu bir gün geçirmişlerdi. Akşam oluyordu. Hamza'ya yarın sabah gün doğarken Florina'ya gitmek için hazırlanmasını söylediler. Ertesi sabah, Mustafa'ya ulaştırması için on altın lira, Zülfikar Bey'e gidecek iki takım çamaşırla Hamza'yı uğurladılar.

4

Hamza, çarşamba sabahı trenle gitti Florina'ya. Yolculuğunun ikinci günü Zülfikar Bey'i, Petkosa'dan Sarıgöl'e getirecekleri gün, o Florina'daydı. Trenden iner inmez Mustafa'yı aradı buldu. Gördü ki, Mustafa'nın da bütün sevenleri gibi Zülfikar Bey'e nasıl yardımcı olabileceğinden başka derdi yoktu. Hamza, Saliha Hanım'ın üzüntülerinden söz açınca, Mustafa: "Annem de öyle!" dedi. Annesi Esma Hanım, bütün halalar gibi çocukluk, genç kızlık yıllarında hayranlıkla sevdiği ağabeyi Rıza Bey'e duyduğu bütün sevgiyle bağlıydı Zülfikar Bey'e. İki gündür sabah akşam ne gelir elinden diye düşünüyordu yeğeni için. Yengesi Saliha Hanım'ın bütün dediklerini iki gündür annesinden dinliyordu Mustafa.

Saliha Hanım'ın gönderdiği parayı almak istemedi. "Hiç gereği yoktu" dedi, "Bende vardı." Hamza direndi. Paranın fazlasının zararı olmazdı! Saliha Hanım'ın gerekirse Selânik'ten, Manastır'dan iyi bir avukat tutulmasına önem verdiğini bir kez daha hatırlattı.

Hamza o akşam trenle döndü. Soroviç'te bırakmıştı gidişte arabasını. Gün kavuşmadan önce Goriçka'daydı. Saliha Hanım'a, az da olsa yüreğini rahatlatan haberlerini ulaştırdı.

Mustafa, Zülfikar Bey'in gelişinden önce iki gün, Fransız karargâhının yargılama tutumu üstüne bilgi topladı. Kendisinin tutuklandığı, yargılandığı günden bugüne kadar değişen bir şey yoktu karargâhta. Komutanlığın kokusunu aldığı en ufak bir kımıltının sonu ölüm cezası ile yargılanmaya varıyordu. Avukat tutulmuş tutulmamış, sonuç değişmezdi.

İnsan, umutlarının nerede başlayıp nerede bittiği önceden kestirilmesi güç bir yaratıktır. Ölüm yatağında yatan bir hasta kadar, kendisini gerçekten seven yakınları da son saate kadar, iyileşmesi için gerçekleşeceğine inanırlar umutla bağlandıkları bir tansığın. Kendisi de tutuklandığı günden başlayarak yaşamıştı o umudu. Önce hapse çevrilmişti cezası, süresi belli değildi, salıverilmesinden bir hafta önce "haftaya çıkıyorsun" deyivermişlerdi! Öyle ki ilkin inanamadı bu habere. Kendisiyle alay edildiğini sandı. Son gün "Torbanı topla" dedikleri zaman bile açığa vurmaktan çekindi sevincini. Ancak Selânik'te Beyaz Kule'nin bulunduğu alanda, tel örgülerin dışında görünce kendini salıverildiğine inandı.

Kendi yaşadığı, iki yılı aşkın bir süre yakınlarında gördüğü duyduğu bütün sert, acımasız olaylara, davranışlara karşın, iki yılı aşkın o süre yüreğinde mırıldanmasını kesmeyen o umutla, suçu ne olursa olsun Zülfikar'ın bir cellâdın ipini boynuna geçirmesiyle ya da bir manga erin önünde kurşuna dizilerek ölebileceğine inanamıyordu. Ölüm ile Zülfikar, birbirine o kadar uzak, bir arada düşünülmesi o kadar güç olaylardı ki güvendiği kimselerle

konuşurken iki gündür hep bu umudun kımıldadığını duyuyordu içinde. Bu nedenle biraz değişik gelen her olay güçlendiriyordu duyduğu umudu. Karargâhta görevli Rum kökenli candarma başçavuşu Taşko ile arkadaşlığı vardı. Taşko'dan Zülfikar Bey'in, sıra sıra tel örgülerle çevrili askeri cezaevine değil de, karargâhın üçüncü katında hazırlanan bir odaya hapsedileceğini öğrenince, bu işte bir hayır var diye düşünmekten kendini alamadı. Komutanlık elbette ki karargâh merkezinde tutmayı daha güvenli bulmuştu Zülfikar Bey'i. Neydi o umduğu hayır? Şimdiden bilinmezdi elbet, ama vardı. Duyuyordu varlığını.

Zülfikar Bey'in tutuklanmasının hemen arkasından, Taşko'yu gördü. Eşinin gönderdiği çamaşırlarını verdi. Zülfikar Bey'e ulaştırmasını istedi. Üstündeki emanet altınlardan biriyle çavuşun gönlünü etmeyi de unutmadı. Çamaşırların bohçası açılıp incelendikten sonra Zülfikar Bey'e ulaştığını duyunca, yatak yorgan durumunu sordu. Evden yatak, çarşaf, havlu verebilip veremeyeceklerini öğrendi. Taşko'ya bu izni koparması için bir altın daha vermeyi çok görmedi.

Taşko, gereken izni kolaylıkla aldı. Esma Hanım'ı çok sevindirdi bu izin. Ne zamandır gözleri yaşarmadan Zülfikar'ın adını anamaz olmuştu. Sonunda canı gibi sevdiği yeğenine küçük bir hizmeti dokunabildiği için yüreği rahatladı. Rahmetli ağabeyi kendilerine konuk geldikçe serdiği yatağı, örtülerini hazırladı. Bir saat sonra Taşko nöbetçi subaya inceletti gelen yatak dengini. Sakıncalı bir topluiğne olsun bulunamadı içinde. Zülfikar, halasının türlü dualarla hazırladığı, yolladığı, bir vakitler babasının yattığı yatağa kavuştu.

Mustafa'yı biraz olsun umutlandıran ikinci bir rastlantı, iyi arkadaşı şekerci Dimini ile komşu oluşuydu Zülfikar Bey'in. Hükümet konağının arka avlusuna bitişik, Zülfikar Bey'in kapatıldığı odadan taraçasını gördüğü ev, Dimini'nin eviydi. Dimini'nin taraçası ile Zülfikar'ın kapatıldığı oda arası sekiz on adım kadardı. Zülfikar Bey, güvenilir bir tanıdıklarının komşusuy-

du artık. Dimini ile karısı Efi'yi Zülfikar Bey de tanırdı. Hiç değilse Zülfikar'ın odasında nasıl vakit geçirdiğini, sağlık durumunu öğrenebilecekti komşularından...

Umduğu gibi, hapsedildiğinin ikinci üçüncü, cumartesi pazar günleri Dimini'den aldı Zülfikar Bey'in haberlerini. Dimini:

– Çok üzülüyoruz karı koca, dedi. Durmadan odasında gidip geliyor, bir sağ pencereye yaklaşıyor, bir sol pencereye. Pencereden ayrılıp kapıya gidiyor, pencereye dönüyor, gene kapıya gidiyor, gene pencereye dönüyor. Hep böyle. Gece elektrik yakmıyor odasında. Sizin ramazan ayının on üçü şimdi. Odasına ay vuruyor. Gündüz gibi görünüyor oda. Çok cigara içiyor. Pencereden cigarasının dumanının bile nasıl çıkıp gittiğini görüyoruz. Çok üzülüyoruz. Ama öbür pencerelerden gözlerler diye görünmüyoruz kendisine... Perdeleri yok odasının. Arada bir uzanıyor herhalde? Göremiyoruz. Sonra yine kafeste kaplan gibi kalkıyor, başlıyor bir yandan bir yana ya da pencereden kapıya, kapıdan pencereye gidip gelmeye.

Mustafa:

– Ya gündüzleri, diye sordu.

– Gece nasılsa gündüz de öyle diyor bizim Efi! Çok üzülüyor! Çok efendi, çok kibar beydi diyor. Kaç gömlek diktim, hakkımı hep fazlasıyla ödedi, diyor.

– Hava çok sıcak, pencerelerini açık mı tutuyor?

– Hep açık! Gece gündüz. Dedim ya gece cigarasının dumanının çıkışını görüyoruz pencereden...

Ertesi gün Dimini'yi gördüğünde Mustafa biraz daha ileri gitti sorularında. Zülfikar Bey'in Efi'yi görüp görmediğini sordu. İlk gün Efi'nin çamaşır asarken "Geçmiş olsun" dediğini öğrendi işaretle. İki gündür ne olur ne olmaz öbür pencerelere görünmemeye çalıştığını söyledi Dimini.

– Gene öyle gidip geliyor mu odasında?

– Hep öyle! Pencereler hep açık. Kapı pencere arasında gidip geliyor... Pencere açık olsa ne olacak, kapalı olsa ne? Aşağıda

avluda nöbetçi var, avlu duvarları dışında devriye. Avlunun köşelerinde gaz lâmbaları sabaha kadar yanıyor. Sen hiç geçmedin mi önünden?

– Geçmedim.

– Zülfikar Bey gelmeden dikenli tel ile çevirdiler bahçeyi. İki sıra dikenli tel. Kedi olsa geçemez o teller arasından. Kuş olsa uçar ama, pencere açık olsa insan ne yapacak? Bahçeden geçmeden nasıl duvarlara varacak, duvarlara varsa, dikenli telleri nasıl geçecek?

5

Pazartesi sabahı saat sekizde bir candarma çavuşu, yanında iki candarma eri ile odasından aldı sofaya çıkardı Zülfikar Bey'i, merdivenlerin başına doğru götürdü. Sofanın öbür ucunda, karşı köşeye düşen odanın önünde bir haftadır o odada tutulan Zeleniçli Selman bekliyordu iki candarma arasında. Çavuşun işaretiyle, candarmalar Selman'ı önlerine kattılar, merdiven başına getirdiler. Merdivenleri inmeden önce Selman'ın sağ bileğine vurulan kelepçenin öbür halkası Zülfikar Bey'in sol bileğine vuruldu.

Zülfikar Bey'e yabancı gelmedi Selman'ın yüzü. Daha önce bir iki kez karşılaştıklarını hatırlıyordu, ama kim olduğunu tam çıkaramıyordu. Bilekleri kelepçelenirken kendisini başıyla selâmlayan, "Merhaba" diyen Selman'a karşılık vermekte sakınca görmedi. Selâmlaştıkları sırada çavuş ile candarmaların "Buldular birbirlerini" diyen bakışmaları hiç hoşuna gitmedi. "Bakalım ne çıkacak bu oyunun altından?" diyen bir sıkıntının esintilerini duydu içinde. Ondan sonra da Selman'la hiç ilgilenmedi. "Ne sıkıyorsun canını" diye geçirdi aklından, "alt yanı bir selâmdı o verdi, sen de aldın!"

Bilekleri birbirine kelepçeli, yan yana indiler merdivenleri. Karargâh görevlilerinin bakışları altında, tüfeklerine süngü takan iki candarma önde, öbür iki candarma arkalarında, başlarında çavuş, karargâhın önündeki alana çıktılar. Daha karargâh kapısının

giriş merdivenlerini inerken, alanın çevresindeki dükkânların kapıları önünde yığılmalar başladı. Alandan caddeye çıktıklarında, sorguya çekilmek için kışlaya götürüldükleri haberi, caddenin öbür ucuna varmıştı. Saat kulesinden sonra, sağda bayırda kalan kışla yoluna sapıncaya kadar kapı önlerinde pencerelerde biriken meraklıların bakışları altında geçti sanıkların götürülüşleri.

Soruşturmayı genç bir yargıç yüzbaşı yönetiyordu. Yüzbaşı önce Selman'ı aldı odasına. Selman'ın daha yolda sararıp solmuştu beti benzi. Yargıcın odasına adeta sendeleyerek girdi. Odadan çıkışında ise bakışlarını özellikle kendisinden kaçırdığı dikkatini çekti Zülfikar Bey'in.

Yüzbaşının kişilik saptamasından sonra Zülfikar Bey'e ilk sorusu: "Zeleniçli Selman Bölükbaşı'nı tanıyor musun?" oldu.

Sorulan soru ile kendi arasında bir bağlantı kuramayan Zülfikar Bey, düşünmeden:

– Kimi? diye karşılık verdi.

– Duymadın mı?

- Duydum!

– Öyleyse niye kimi diye soruyorsun?

Zülfikar Bey açıkça gözlenen bir saflıkla:

– Bu kişinin benimle ne ilgisi olduğunu anlayamadım da... dedi.

– Ne ilgisi olduğunu bilmiyor musun?

– Hayır!

– Arkadaşmışsınız! Arkadaşın az önce yaptıklarınızı itiraf etti. Seni tanıdığını, İstanbul-Makedonya gizli haberleşme örgütünde birlikte çalıştığınızı söyledi?

– Yalan!

– Hanginiz yalan söylüyor, o mu, sen mi?

– Sorunuzun karşılığını verdim!

Yargıç, karşısındakinin az önce dinlediği sanıktan çok değişik yaradılışta bir kişi olduğunu daha ilk sözlerinden anlamıştı. Kendiliğinden doğup gelişen bir yakınlık duyuyordu bu gence.

Dosyayı iyi okumuştu. On aylık tüm serüvenlerini biliyordu. Olağanüstü olaylarla dolu o serüvenlerin doğruluğuna inandıracak bir kişi vardı şimdi karşısında.

– Yüzleştireceğim ikinizi!

Zülfikar:

– Siz bilirsiniz, dedi.

İçeriye aldırdığı Selman'a:

– Az önce söylediklerini, Zülfikar Bey'in kendisine söylenmesi çok güç gelen, bir türlü aklında doğru kalmayan adını dosyadan okudu.

- Zülfikar Bey'in yüzüne karşı söyler misin? dedi.

Rengi büsbütün uçan Selman, güçlükle:

– Söylerim!.. diyebildi.

– Söyle öyleyse!

Boylu boslu bir gençti o da. Zülfikar şimdi daha iyi hatırlıyordu nerelerde karşılaştıklarını. Kaylar çarşısında, Zeleniç'te bir kahvede, Sarıgöl'de bir nalbantın tavlasında görmüştü. Gösterişli, görenleri etkileyen bir kişiliği vardı o günler. Eski dik duruşu, sağlam adımlarla yürüyüşü, çökmüştü şimdi. Gözleri ışımıyordu. Eli kolu omuzlarından kopup düşecek gibiydi. Çok dayak yediği geçti aklından.

– O da bizimleydi...

– Yani?

– İstanbul-Makedonya gizli haberleşme örgütünde bizimle çalışırdı...

Zülfikar Bey rahatladı. Kendisi hakkında kesin hiçbir şey bilemezdi adam. Bir kez olsun yan yana gelmemişlerdi. Kuşkularına dayanarak konuşuyor, besbelli mahkemeye yaranırsa kurtulacağını umuyordu. Kılı kıpırdamadan izlemeye başladı diyeceklerini.

– Nasıl?

– Zeleniç'te benden alırdı İstanbul'dan gelen zarfı, götürürdü. Getirdiği zarfı Zeleniç'te bana verirdi.

Yargıç, Zülfikar Bey'e yöneldi:

– Ne diyorsun?

– Yalan!

– Açık açık bağlılığınız olduğunu söylüyor işte?

Zülfikar Bey, bir gün Küçük Prespa gölü yakınlarında atları üstünde karşı yönlerden gelirlerken karşılaştıklarını hatırladı.

– Ben de açık açık bağlantımız olmadığını söylüyorum!

Öylesine güvenle konuşuyordu ki yargıcın etkilenmemesi olanaksızdı. Yargıç bir kez daha Selman'a döndü:

– Senden aldığı zarfı nereye götürürdü?

– Biliste'ye derlerdi.

– Kim derdi?

– Öyle duyardım...

– Kendisine sordun mu?

– Sormadım.

– Neden?

– Sordurmazdı.

– Nasıl sordurmazdı?

– Yani çekinirdim.

Yargıç çok hafif gülümsedi. Güvenini yitirmişti Selman'ın görgü tanığı olabileceğine. Bildikleri değil, kuşkularıydı tüm söyledikleri.

Zülfikar Bey'e:

– Karşılık verin, dedi, ne diyorsunuz?

Zülfikar, Selman'a baktı. Yüzüne tükürmek geliyordu içinden. Yargıca karşılık vermekte gecikti. Bakan iç bulantısı geçirdiğini görebilirdi. Yargıç da gördü:

– Evet?

Zülfikar Bey, Selânik rüştiyesinde üç yıl Fransızca okumuştu. Öğretmenleri sık sık değiştiği için derslerin pek verimli geçtiği söylenemezdi ama bin sözcüklü Fransızcası vardı. Birden Fransızca karşılık vermek geldi içinden:

– İl est malade! (*)

Yargıç umduğu gibi etkilenmişti:

– Vous-parlez Français? (**)

– Pas mieux, J'ai etudié trois an en école secondaire à Selânik! (***)

Her Fransız gibi dili, kültürü ile ilgilenen bir yabancıya yakınlık duymaması olanaksızdı genç yargıcın. Çok hafif gülümseyerek belli etti bu yakınlığı:

– Vous-parlez trés bien. Quand même nous continueorons avec notre traducteur a notre enquet. (****)

Çevirmen aracılığı ile sordu: Evet, nasıl hasta?

– Hasta olmasa bu türlü konuşmazdı. Sayıklıyor!

Birden Selman'a döndü. Tam bir Rumelili gibi:

– Abe ne olmuşsun sen böyle? Ben seni çarşıda pazarda bir iki kez gördüm, adam sanırdım. Çürümüş, çöplüğe dönmüşsün. Bir can için değmez böyle köpekleşmeye!.. dedi.

Yargıç buraya kadar dediklerine karışmadı Zülfikar Bey'in. Zülfikar Bey de uzatmadı, sustu. Selman büsbütün sararmış, solmuş, titriyordu!

– Ben... ben... benim iki çocuğum var. İki küçük çocuğum. Ben.. ben ölmek istemiyorum!

Yargıç tutukluların karşılıklı konuşmalarını kesti. Çevirmenden neler söylediklerini dinledikten sonra Selman'ın salondan çıkarılmasını istedi. Yeniden Zülfikar Bey'i sorgulamayı sürdürdü:

– Biliste'ye gider miydiniz?

– Giderdim.

– Ne yapmaya?

– Genellikle avlanmaya. Koruluktur, göl kıyısıdır, avı boldur...

(*) Hasta!

(**) Fransızca konuşur musunuz?

(***) Pek iyi değil. Selânik de ortaokulda üç yıl okudum.

(****) Pek alâ konuşuyorsunuz. Yine de sorgumuza çevirmenimizle devam edeceğiz.

– Biliste'de kimleri görürdünüz?

Biliste'den ayrıldığına göre Yakup Ağa'nın adını vermesinde sakınca yoktu.

– Değirmenci Yakup Ağa'ya uğrardım. Baba dostumdu. Akraba gibiydik. Babamla evlerine ilk gittiğimde dokuz yaşında idim...

– Biliste'de mi hâlâ?

– Bilmiyorum. Çoktandır Biliste'ye yolum düşmedi. Türkiye'ye göçtüğü kulağıma geldi...

Yargıç, dosyanın sayfalarını ileri geri karıştırdı:

– Evet... Geçen yıl ağustosun 26'sında Goriçka'da evinde değilmişsin. 27 ağustosta eve dönmen bekleniyormuş. O gün eve yaklaşırken, geri dönmüşsün, neden?

Zülfikar Bey özellikle Cafer'in adını karıştırmadan soruya karşılık vermeye çalıştı:

– Konağımızın çevresinde dolaşan erler gördüm.

– Niye çekindiniz erlerden? Gizli bir işiniz yoksa, suç işlemediğinize güveniyorsanız, yolunuzdan dönmemeniz gerekirdi. Evinizde bekleyenleriniz vardı?

– Kime güvenerek? Çevremizde her gün otuz kırk kişinin tutuklandığını duyuyorduk...

– Tutuklananların tümü suçları saptanmış gizli haberleşme örgütü üyeleriydi.

– Sanmıyorum. Biz sadece tutuklandıklarını duyardık. İçlerinden biri, az önce dinlediğiniz kişi gibi, benim adımı vermiş olabilirdi. O kuşkuyla, o anda içimden görünmemek, geri dönmek geldi, döndüm...

– Biliste'ye mi gitmiştiniz?

– Hayır.

– Nereye?

– Yaylaya. Yazın sürülerimizi yaylaya çıkarırız...

– Nerede bu yayla?

– Biliste yönünde, Kastorya'dan ötede...

Yargıç bir kez daha dosyayı karıştırdı. Biliste konusunda sorularını sürdürecek ipucu bulamadı.

– Biliste'den neyle dönüyordunuz?

– Atımla.

– Atınız, ertesi gün tavlanızda bulunmuş...

– Herhalde. İyi yetiştirilmiş bir attır. İndim, dizginlerini eğere taktım, başını konağa çevirdim, gerisini hafifçe tokatladım, git, dedim gitti... Ben üstündeyken de gidişine pek karışmazdım eve dönerken. Bir saat öteden evin yolunu kendi bulurdu...

– Sonra? Sonra neden kaçtınız, gizlendiniz?

– O gün konağa gelen candarmaların beni almaya geldiklerini öğrendim, Manastır'a gittim...

Yargıç dosyayı karıştırdı:

– Manastır'dan Ohri bölgesine?

– Evet.

– Rakitalı Georgi Kaptan çetesine katılmışsınız?

– Başka çarem yoktu.

– Kaptan'ı vurmuşsunuz?

– İlk ateş eden oydu.

Yargıç, dosyadan izliyordu olayların gidişini:

– Evet, öyle olmuş. Sonra?

– Aylardır, annemi, eşimi görememiştim. Özlüyordum. Görmek istedim, kısmet değilmiş, talih yardım etmedi. Görce'de, otelde uyurken tutuklandım.

Yargıç birden konuyu değiştirdi:

– Kaç Fransız öldürdünüz?

Zülfikar durakladı:

– Ne demek istediğinizi anlayamadım?

– Sizin çete ile çarpışmalarda dokuz Fransız, ondört Sırp eri ölmüş. Kaçını siz öldürdünüz?

Zülfikar sesini hafif sertleştirerek karşılık verdi:

– Sayın yargıç, ben katil değilim!

– Ortada ölenler var. Çok keskin nişancı olduğunuz yazılı dosyada. Kaptan'la vuruşmanız doğruluyor nişancılığınızı?

– Bizden de ölenler oldu. Sizin erleriniz de iyi nişancılar çoğunlukla. Beni de öldürebilirlerdi. Biz savaşıyoruz, ölmeyi göze alıyoruz, ya ölüyoruz ya öldürüyoruz.

– Mecbur değildiniz!

– Ne gibi?

– Dağa çıkmaya. Makedonya'da Fransa'ya karşı çıkmayan silâh kullanmayan bütün vatandaşlarınız güven altında yaşıyor!..

Zülfikar Bey sustu.

– Evet, karşılık verin?

– Vermesem, sussam belki de daha iyi olur.

– Niçin?

– Çünkü karşılığı sorunuzun içinde.

– Nasıl, açık söyleyin?

– Yanlış anlaşılabilir, durumumu ağırlaştırabilir vereceğim karşılık!..

– Hayır. Sizi yargılayan mahkemeye, yargıçlara güvenin. Biz duygularımızla karar vermeyiz.

Zülfikar Bey, "Öyleyse benden günah gitti" diye geçirdi içinden:

– Sayın yargıç, siz de mecbur değildiniz!

– Biz neye mecbur değildik, anlayamadım?

– Savaşa karışmayan Fransızlar da ülkenizde güven altında yaşıyor. Bizim burada savaşa seyirci kalan kendi vatandaşlarımız gibi. Şu var ki ben kendi ülkemde yargılanıyorum. Siz yabancı yargıçlar vatanımda yargılıyorsunuz beni. Ben katil değilim, savaş suçlusuyum. Katilleri kendi mahkemeleri yargılar. Benim tüfeğimden çıkan kurşunla ölen olmuşsa, onun tüfeğinden çıkan kurşunla daha önce ben de ölebilirdim. Bir adım sağımda, bir adım solumda ölen arkadaşlarım oldu. Kendi ülkemde, onurumu, doğup büyüdüğüm toprakları savunduğum için suçluyor, yargılıyorsunuz beni. Hem de vapurlarla, trenlerle yedi günlük yoldan buralara kadar gelerek. Siz de mecbur değildiniz sayın yargıç. Biz çağırmadık sizi. Kendinizi benim yerime koyun lütfen. Ben top-

umla tüfeğimle Fransa'ya gelecek olsaydım, çok iyi biliyorum ki siz de benim yaptığım gibi yapacaktınız!..

Yargıç kısa bir süre dosyadaki satırlara daldı kaldı. Okumuyor, dalmış bir şeyler düşünüyordu. Birden dosyayı kapadı, yana kaldırdı:

– Soruşturma şimdilik tamamlandı. Dosyayı mahkemeye göndereceğiz. İki üç gün içinde yargılanmanız başlar. Şimdiden kendinizi nasıl savunacağınızı düşünün... Bir diyeceğiniz var mı?

– Avukat tutmak istiyorum.

– Ben sorgu yargıcıyım. Soruşturmayı yönetiyorum. Sorgu sırasında avukata iş düşmez. Mahkemeye çıkınca avukat tutmak istediğinizi söylersiniz. Mahkeme gereken kararı verir...

6

Sorgudan karargâha dönüşlerinde yürüyüş kolundaki yerleri değişmiş, bu kez Zülfikar Bey'in sağ bileği ile Selman'ın sol bileğine vurulmuştu kelepçenin halkaları. Saat öğleye yaklaşıyordu. Yol boyunca kaldırımların üstünde kapılar pencerelerde daha da kalabalıklaşan meraklıların ürkmüş bakışları, mırıltılı konuşmaları arasında karargâha ulaştılar.

Florina'ya getirildiği günden beri aklı kaçmaktaydı Zülfikar Bey'in. On aya yakın bir süredir kaçak gezdiği günlerde, yakalanacak olursa bir kez olsun umut bağlamamıştı yargılanması sonunda yaşamının bağışlanacağına. Uykuda bastırılmasa, tabancasını kavrayabilecek kadar zaman bulsa yine diri ele geçmez, işi yargılanmasına bırakmazdı. Sorgudan dönerken, Florina'ya getirildiği gün gözünden kaçanları görebilmek için daha yakından ilgiliydi karargâhın koruma düzeniyle. Dış kapının iki yanında, ayrıca yapının dış köşelerinde nöbetçiler olduğunu gördü. Giriş katından birinci kata çıkarken yine iki nöbetçi vardı merdivenlerin iki başında. Çavuş, nöbetçilere izin belgelerini gösterdi merdivenleri çıkmalarından önce. Birinci kattan ikinci kata, daha sonra ikinci kattan üçüncü kata çıkarken çavuşun yeniden giriş kartlarını nöbetçilere göstermesi gerekti.

Üçüncü katta sofanın ortasında kelepçesi çözülen Selman'ı, çavuş ile iki er sofanın öbür ucunda karşı köşedeki odasına götürdüler, odasına kapadıktan sonra erlerden biri kapısı önünde nöbetçi kaldı.

Çavuş öbür eri de merdiven başında bırakarak döndü. Yanında bekleyen iki erle Zülfikar Bey'i aldılar, odasının önüne götürüp, kelepçesini çözdüler, odasına kapadılar. İki erden birinin kapısı önünde nöbetçi kaldığını, öbürün az önce merdiven başında kalan erin karşısında merdivenin öbür başında nöbet tutacağı açıktı.

Zülfikar Bey daha odasına girerken "kapı yönünden, merdiven çıkışından hayır yok" diye geçirdi aklından. Oda kapısı üstüne çekilip kapatıldıktan sonra kapının gerisinde durdu, bakışları pencerelere takılı olduğu yerde kaldı: Tek umut pencerelerdeydi! Üç gündür aklından geçtiği gibi tek kurtuluş yolu, ancak pencereler olabilirdi, ama nasıl? Nasıl aşacaktı üçüncü katın göğünden aşağılarda kalan en az yedi adım enindeki avluyu, o avluyu kuşatan tel örgüler yığını yüksek duvarları?..

Üç gündür, kendi kendine tek umut pencere, tek umut Efi, Efi'nin taraçası diyor, pencereye yaklaşıyor, gözlerini Efi'nin taraçasına dikip dakikalarca pencerenin önünde kalıyordu. Bir kez daha yaklaştı pencereye, önünde durdu. Olduğu yerde kımıldamadan taraçaya baktı baktı baktı. Ta ki içinde bir kımıldama başlayıncaya kadar. Bir değişiklik duyuyordu kendinde. Efi'nin taraçası önceki gün, dün, giderek az önce gelip karşısında durduğu andaki kadar uzak gelmiyordu kendine şimdi. İlk baktığı cuma günü ne kadar uzaktaydı o taraça! Cumartesi?.. Gene uzaktaydı! Dün, sadece durup uzun uzun bakmıştı, düşünmemişti uzaklığını yakınlığını, ama şimdi hatırlıyordu, dün bir alışkanlık başlamıştı taraça ile aralarında. Evet, dün de bugün şimdi gördüğünden daha daha uzaktaydı, ama evcilleşmişti, kaçmıyordu. Öylesine geldi ki bugün bir adım odasına doğru çekilmiş yaklaştırılmış gibiydi Efi'nin taraçası.

Bir umut ısınmaya başladı içinde. Kanı tabanlarından

baldırlarına doğru ısınarak yükseliyordu. Daha yukarı, daha yukarı derken bacaklarını, gövdesini, kollarını sardı, sanki çocukluğunda, ilk ata bindiği günlerdeki gibi babası koltuk altlarından iki eliyle tutmuş, eğere oturtmak için kaldırıyordu onu. İçinden bir ses "Hadi, dene!" dedi, "Dene, atlayacaksın!"

Kapısına yaklaşan ayak sesleri duydu o sırada. Ayak uçlarında gitti, kendini sırtüstü karyolasına bıraktı. Oda kapısının kilidinde anahtar döndü, kapı aralandı, adını seslendiler. Bir kez daha sorgulanmaya götürüleceği geçti aklında. Az önce pencereden atlamayı denememekle kaçmak fırsatını kaçırdığına yandı. Kapıya o üzüntüyle gitti. Hiç beklemediği bir armağandı gelen. Kapıdan küçük bir tepsi uzatılıyordu. Bir Rum candarmasıydı getiren. Türkçe:

– Halan gönderdi, dedi tepsiyi verirken. Su, başka şey de istersin?

Ağzı çam kozalağıyla kapalı küçük bir su testisi vardı odasında. Neredeyse sıcaktan kaynamıştı.

– Suyum çok sıcak, dedi. Tazelersen iyi olur!..

Anladı, Mustafa boş durmuyordu dışarda. Her kimin gönlünü etmişse yemek göndermenin yolunu bulmuştu odasına.

Rum candarma:

– Ver suyu değiştireyim, dedi, testiyi aldı.

Az sonra, çinko maşrapası gelen taze su ile dolu, masasının başında oturmuş, halasının pişirdiği, çok sevdiği, bol soğanlı, domatesli biberli piliç yahnisi yiyordu. Öbür tabak tepeleme, halasının elinden çıkmış tadına doyulmaz hurma tatlısıyla doluydu. İyimserliğine çabuk kavuşmuştu. Karnı böylesine sevdiği yemeklerle dolunca iki kez artacaktı kendisini odasından Efi'nin taraçasına uçuracak kuvveti.

Rum candarma giderken: "Tabaklar boşalınca kapıyı tıklat, geleyim alayım..." demişti. Kalktı, kapıyı tıklattı. Tatlı tabağını ancak yarılayabilmişti. Boşalan yemek tabağını, tepsiyi uzattı aralanan kapıdan.

Artık akşama kadar bir kez daha çalan olmazdı kapısını. Gitti

yine pencerenin önünde durdu. Kımıldamadan Efi'nin taraçasına dikti gözlerini. Gene yakındı taraça. Bir saat önceki gibi atlayabileceğine inanacağı kadar yakın. Yine iki güçlü el, çocukluğundaki babasının elleri tutup kaldırıyordu koltuk altlarından. Kanı baldırlarından bacaklarına doğru yürüyor, topuklarını yerden kesiyor, hafifletiyordu gövdesinin ağırlığını.

Şimdi daha çok inanıyordu atlayabileceğine. Başka bir ses: "Acele etme" dedi içinden. Öğle ezanı yeni okunmuştu. Alt katta yeni çalmıştı karavana zili.

"Acele etme. Hele herkes karnını doyursun, öğle sıcağı biraz daha bastırsın, herkesin üstüne uyku çöksün!.. Sen de yediğin yemeği, tatlıyı biraz sindir."

Gitti bir cigara yaktı, sırtüstü karyolasına uzandı, bacaklarını karyolanın ayak ucu demirlerinin üstüne uzattı.

İki penceresinin de kanatları açıktı. Günlük yaşamın akışını dakikadan dakikaya izliyordu yattığı yerden. Sesler birer ikişer eksiliyor ya da sönerek duyulmaz oluyordu dışarda. Öğle sıcağı çöküyor tortulanıyor gibiydi kasabanın üstünde. "Diriltir" dedi, bir cigara daha yaktı. Saatine baktı, birdi. Pencereye yaklaştı. Aşağıda avlu kapısındaki nöbetçiyi değiştirdiklerini gördü. Efilerin evinde kimse yoktu henüz.

Yatağına döndü. Bir kez daha sırtüstü uzandı. On beş dakika sonra kalktı, bir kez daha yaklaştı pencereye. Yan sokak boşalmıştı. Gittikçe sönüyordu sokakların gürültüsü. Dayanılır gibi değildi açık pencereden yalaz yalaz yüzüne vuran havanın sıcaklığı. Bereket, yüksek tavanlı odanın, kapı yüksekliğindeki çift kanatlı pencereleri Efilerin taraçasının hemen arkasında başlayan gür ormanın nemini çekerek kolaylaştırıyordu soluk almasını...

Bir kez daha baktı aşağıdaki nöbetçiye. Çevresini kuşatan yüksek duvarlar büsbütün arttırıyordu avlunun sıcağını. Daha şimdiden esnemeye başlamıştı delikanlı.

Yan sokaklar boşalmıştı. Ne gelen vardı ne giden. Rüzgâr durmuştu. Efi'nin damında kiremitler arasında bir kâğıt parçası

gördü. Rüzgâr kimbilir nereden uçurup getirmişti. Kımıldamadan duruyordu düşüp kaldığı iki kiremit arasında. "Bütün Florina esniyor şimdi" diye geçirdi aklından. Pencerenin camına konmuş bir karasineğin ne zamandır yerinden kımıldamadığının ayrımına vardı. Sinek yaklaşmasına, elini sallamasına bile aldırmadı. "Bu sıcak, sinekleri bile uyutur" dedi içinden.

O sırada karşı evde taraçaya çıkan odanın kapısı açıldı. Elinde baş örtüsü ile Efi göründü. Entarisinin üst düğmesi açıktı. İkiye katladığı baş örtüsüyle yelpazelendi. Zülfikar Bey'in odasına baktı. Bakışları karşılaşınca "Bekle" işareti yaptı boş eliyle. Taraçaya çıktı. Zülfikar Bey'in odasıyla hiç ilgilenmeden karargâhın avluya bakan pencerelerini denetledi. Kendisiyle ilgilenen olmadığını anladıktan sonra taraçaya çıkan kapı içine döndü. Evden çıkıp gideceğini anlattı işaretlerle. Kurtulma umudu olmadığını, kaçmasını belirtti. Son olarak Allahaısmarladık dedi eliyle, kayboldu. Zülfikar Bey az sonra onun yan sokağa bakan sokak kapısından çıktığını, alana doğru gittiğini gördü.

Zülfikar Bey çabuk karar verdi. Kaçmaktı tek umudu. Odanın gerisine çekildi. Üç beş ısınma hareketi yaptı durduğu yerde. Tahta iskemlesine oturdu. Komitacı çarıklarını yokladı. Çocuk patikleri kadar yumuşak, eldiven gibi oturmuşlardı ayaklarına. Altları iyice kuruydu. İplerini çözdü. Sıkı sıkıya yeniden bağladı. Kalktı, ayak burunları üzerinde çarıklarını bir iki esnetti. Rahattılar.

Üzerinde ince bir gömlek, ayağında uzun yürüyüşlere uygun şalvarı andıran siyah bezden yazlık bir pantolon vardı. Pencereye yaklaştı.

Çocukluğundan başlayarak iyi koşar, iyi atlardı. Kimi kovalasa yakalar, kendini kovalayanlara yakalanmazdı. Selânik'te rüştiyede en gözde öğrencisiydi İsveç cimnastiği hayranı hocasının. Yüz metre, tek adım, üç adım, yüksek atlamada son iki yıl okul birincisiydi. Son yıl atlama beygiri, halkada da birincilik aldı.

Pencereden, nöbetçinin kulübesindeki sıraya oturmuş, başı

kulübeye dayalı uyukladığını gördü. Oruçlu Müslümanları, öğleleri dükkânlarını kapatan Rum esnafı ile bütün Florina uykudaydı şimdi. Belki oda kapısının nöbetçisi bile ayakta kestiriyordu...

Odasının sofa duvarına kadar çekildi. İlerledi, duvardan pencereye kadar olan uzaklığı adımladı, saydı, pencerenin önünde durdu. Atlayabileceğine inanıncaya kadar taraçanın parmaklıklarına baktı. Taraça, odasının penceresinden bir adam boyu aşağıda kalıyordu. Yukarıdan aşağıya doğru atlaması kolaylaştıracaktı erişmesini. Sofa duvarına çekildi tekrar, bakışları pencerenin alt kıyısında, durduğu yerde birkaç kez ayak burunları üzerinde ileri geri yaylandı. Elleri gerisinde, parmak uçlarıyla arkasındaki duvarı iterek fırladı. Hızla, az önce saydığı gibi altı adımda pencereye ulaştı, daha kuvvetli olduğuna inandığı sol ayağı ile pencerenin alt pervazına bastı, atladı, havada taraçaya ineceğini görüyordu. Yine de o anda verdiği bir kararla öne doğru uçtu. İki eliyle taraça parmaklıklarını kavradı. Havada yarım parende attı, ayakuçları üstüne taraçaya kondu.

Taraçadan alt kata indi. Sokak kapısını açtı. Dışardan sessiz bir sıcaklık vurdu yüzüne. Ne gelen vardı ne giden. İki üç adım sonra, evin sağ yanında başlayan sık fındık ormanındaydı.

7

Peristeri Dağı'nın kuzeybatı tepeleri, dalga dalga kabararak Florina'nın batısında düze iner. Florina, aralarında derin bir koyak oluşturarak adeta at başı birlikte düze inen iki tepenin eteklerinde, uçsuz bucaksız bereketli bir ovaya karıştıkları yerde kurulmuştur.

Zülfikar Bey, koyağın sık fındık, kayın, çam ağaçlarının gölgelediği yamacında soluğu kesilinceye kadar Florina'dan uzaklaşmaya gayret etti. Yamacı yarıladığı yerde durdu, dönüp geriye, aşağılara, Florina'ya bakarak soluklandı. Bayır oldukça dikti. Baktığı yerden tepeden görüyordu kasabayı. Kırmızı kiremitli çatılar arasında uzayan ana cadde, caddeyi dikine kesen

sokaklar, koyağın dibinden geçen derenin iki yanını birbirine bağlayan köprüler boştu. Kasabada, hükümet konağının yakınlarında henüz hiçbir kımıldama görünmüyordu. Kurtuldun, dedi içinden bir ses. Florina'ya sırtını döndü. Tepeyi acelesiz tırmanarak sürdürdü yolunu.

Az sonra görkemli bir çam ağacının dibinden çıkan bir su kaynağı gördü. Terliydi, çok susamıştı. Eğildi biraz su içti. Kaynağın kıyısında gömleğini, fanilasini, çarıklarını çıkardı. Şalvar pantolonunun paçalarını sıvadı. Avuç avuç su çarparak yüzünü, ellerini, kaynağın havuzlandığı çukurun sonunda, derelendiği yerde ayaklarını yıkadı, göğsünü suyla ovdu. Terini biraz daha kuruttuktan sonra eğildi, kana kana su içti.

Bir saat uzaklaşmıştı Florina'dan. Yarım saat daha yürüyecek olsa bayırı aşacak, Florina gerisinde görünmez olacaktı. Kaynağın ilerisinde iki rekât namaz kıldı. Namazını tamamladı, ayağa kalktı. Florina'ya bir kez daha bakınca, sokaklarda koşuşmalar başladığını gördü. Karıncalar gibi iki yandan gelen güvenlik görevlileri ikişer üçer karşılaşıyor, ters yönlerde ayrılıyorlar, sağa sola dağılıyorlar, evlere girip çıkıyorlardı. Öğle sıcağı geçmemişti daha. Yılın en uzun günleriydi, akşama saatler vardı. Acelesiz yola çıktı.

İki üç yüz adım ilerde ineğini otlatan bir çocuk gördü. Yaklaştı adını sordu. Kerim'di adı. On bir on iki yaşlarında gösteriyordu. Florina'da Müslüman mahallesinde oturuyordu.

– İbrahim Hafız'ın evini bilir misin? dedi.

– Bilirim, dedi çocuk. Bizim evden sonra ilk köprüyü geçince karşıdaki evde otururlar...

– Ne zaman döneceksin eve?

Sorduklarına karşılık vermekte gecikiyor, durmadan yüzüne bakıyordu. Aklının takıldığı bir şey olmalıydı çocuğun. Sorusunu yineledi:

– Ne zaman döneceksin eve?

Çocuk silkindi, yeni duymuş gibi sorulanı:

– İkindiye doğru, dedi.

Zülfikar Bey, değiştirdi konuştuğu konuyu:

– Aklın başka yerde senin?

Çocuk omuz silkti.

– Söylesene?

– Ehh...

– Nasıl eh? Ne düşünüyorsun? Çekinme söyle.

Çocuk birden:

– Ben tanıdım seni, dedi.

– Tanıdın mı? Kimim ben?

– Zülfikar Bey'sin.

– Doğru.

– Kurtuldun mu?

– Kurtuldum sayılmaz!

Çok kısa bir sessizlik geçti aralarında. Çocuk:

– Cuma günü, getirirlerken gördüm seni!.. dedi. Kolları kelepçeli, bağlı. Böyle karşımda görünce, inanamadım şaştım...

– Haklısın!.. dedikten sonra Zülfikar Bey konuya döndü: İbrahim Hafız'ın karısı Esma Hanım halam olur benim. Babamın küçük kız kardeşi. Merak eder beni. Küçük bir pusula yazsam Esma Hanım'a götürür müsün, eve dönünce?

Çocuk bu kez hiç düşünmeden:

– Götürürüm, dedi.

Zülfikar Bey'in küçük not defteri, kalemi gömlek cebindeydi. Çıkardı. Acele yazdı:

Çok kıymetli halam.

Çok şükür kazasız kurtuldum. Bir daha diri ele geçmem. Yüreğiniz rahat olsun. Haneniz halkına sağlıklar diler, mübarek ellerinizden öperim...

Pusulayı imzalamadı. Sağ elinin serçe parmağında yakut taşlı bir yüzük taşırdı. Yüzüğü çıkardı, pusula ile birlikte Kerim'e verdi. "Bu yüzüğü görünce halam pusulanın benden geldiğini anlar" dedi.

Düşündüğü gibi on iki yaşındaydı Kerim. Balkan Savaşı'nda, yedi yaşındayken babasız kalmıştı. Evin en büyük erkeği oydu şimdi. Çıplaktı ayakları.

Zülfikar Bey, bir gümüş mecidiye uzattı:

– Bu parayı annene ver, sana bir çift kundura alsın!

Kerim almak istemedi parayı, geri çekildi:

– Almam! Ayıp olur.

– Olmaz! Çok büyük bir iyilik ediyorsun bana.

– Alamam!

– Kırılırım!

– Para için etmedim...

Gerisini getiremedi, iyiliği diyemedi Kerim.

– Dinle! Hiç değilse bir çift sandal lâzım sana. Yerler çalı diken..

Sonunda güç belâ razı etti verdiği parayı almaya Kerim'i. Ayrılmalarından önce yan yana durup Florina'ya baktılar. Koşuşturmalar sürüyordu sokaklarında, otomobilli, atlı görevliler karışmıştı şimdi aralarına. Çocuk değildi Kerim. Yedi yaşından beri babasının boşluğunu doldurmayı yüklenmişti evde.

– Beni arıyorlar...

– Görüyorum.

– Yolda önüne çıkan, nereden geldiğini soran olursa...

Çocuk sözünü kesti:

– Olmaz. Üç yıldır bu ineği ben otlatırım. Her gün getirir götürürüm. Görürler nereden geldiğimi. Niye sorsunlar bir çoban çocuğa nereden geldiğini. Ya otlağa gider ya otlaktan döner!..

– İnşallah.

Kerim:

– Ben çocuk değilim, dedi. Merak etme. Yüzük kolay, yolda buldum derim. Pusulayı, baktım üstüme gelirler çiğnerim, yutarım...

Ekledi:

– Hadi sen, beni düşünme, yolundan kalma. İnek tok. Ben şimdi dönerim eve. Sizinkileri merakta bırakmam!..

Ayrıldılar. Zülfikar Bey, kırk elli adım attıktan sonra dönüp baktı. Kerim, ineğini önüne katmış Florina'ya iniyordu; ince keçi yoluna çıkmadan önce durdu, kendisine baktı. Karşılıklı el salladılar.

Zülfikar Bey, "Sağ kalırsam..." dedi içinden. O anda belki de en çok, düze çıktıkları günlerde bir kez daha Kerim'i görebilmek için istiyordu sağ kalmayı...

8

Çavuş Taşko: "Çok eli açık çok iyilikçi adamdır, savaştan önce kahvesini içmeyen yoktur" demişti. "Hiç değilse günde bir kez kapısını tıklat, bir isteği var mı sor. Gönlü olur. Şunun şurasında üç beş günlük ömrü kaldı." O gün öğleden sonra kapısının önündeki nöbetçiyi değiştirirken Taşko'nun ricasını hatırladı onbaşı. Kapıyı tıklattı. Karşılık alamadı. Daha parmaklarının tersi değerken kapıya boş yere vurduğu doğmuştu içine. Garipti odanın sessizliği. İçerde hiç kimse yok gibiydi. Kapıya yaklaşınca çoğunlukla içerde bir aşağı bir yukarı gidip gelen adımlarının sesini duyardı tutuklunun. Masayı, sandalyeyi çekişi, karyolasına uzanıp doğrulurken yayların gıcırtısı ya da taban tahtalarının esnemeleri... Kapıyı bir kez daha tıklattı, az sonra da seslendi:

– Zülfikar Bey!

Yine ses yok.

Nöbet değiştirmek için getirdiği ere:

– Silâhını bana bırak, koş, başçavuştan odanın anahtarını al gel, dedi.

Zülfikar Bey'in kaçabileceğinden çok kendini öldürmeye kalkacağı gibi olasılıklar geçiyordu aklından. Bir kez daha tıklattı kapıyı, seslendi, eğildi anahtar deliğinden içeriye baktı, tümü boşunaydı.

Nöbeti dolan nöbetçiye:

– Ne oldu bu adam? dedi; sıcaktan bayıldı kaldı mı? Yoksa

zehir mi buldu içti?.. Zaten sağ kalsa iki ya da üç gün daha yaşayacaktı. Çarşamba sabahı karar çıkar, öğleden sonra kumandana imzalatırlar, perşembe sabahı kışla avlusunda tamamdır!..

Gönderdiği er merdivenleri ikişer üçer çıkarak döndü. Oda kapısını açtılar. Sofadan odaya dolan rüzgâr açık pencere kanatlarını sarstı. Yatağı, sandalyesi boştu. Sadece dilsiz duvarlar dikiliyordu dört yanını dolanan bakışların karşısında.

Kaçmıştı... Nereden, nasıl?..

Nöbeti dolan nöbetçiye dikildi bakışları:

– Hiç ses duydun mu içerden?

– Duymadım.

– Hiç gürültü falan gelmedi mi?

Nöbetçi bu kez düşündükten sonra karşılık verdi:

– Her günkü sesler. Yürüyordu, aşağı yukarı gidip geliyordu, sonra durdu adımları. Uzandı, yattı sandım.

– Başçavuşa anlatırsın bunları.

Yeni nöbetçiyi kapının önünde bıraktılar. Az sonra başçavuş ile yanlarında iki er daha geri döndüler. Başçavuş inanamıyordu kaçabileceğine. Odanın ortasında durdu. Sağına soluna baktı. Düşünmeden, karyolanın altına baktı. Pencereden sarkıp aşağıya avluya baktı. Nöbetçi yerindeydi. Tümü saçmaydı araştırmalarının. Avluya atlayacak olsa kapana kısılmış olurdu kendiliğinden. Kapandan ayrılır yanı yoktu yüksek duvarları, dikenli tel örgüleri, nöbetçisiyle avlunun.

Eski nöbetçiye döndü:

– Sen yokken gidip gelen oldu mu?

– Olmadı.

– Hiç ayrılmadın değil mi kapının önünden?

– Elbet ayrılmadım!

Daha sormadan alacağını bildiği karşılıklardı duydukları. Yanında onbaşı ile pencereye yaklaştı yine. Bakışları Efi'nin taraçasına takıldı. Baktı baktı. Aşağıda avlu kapısında bekleyen boylu poslu nöbetçinin ölçüleriyle en az üç adam boyuydu avlunun derinliği. Belki de bir iki karış daha derin.

– Olamaz! dedi...

Onbaşıya, erlere döndü:

– Ne oldu bu adam? Nereye gitti, kuş oldu uçtu mu?

9

Kerim, ikindi namazı okunmasına yakın çaldı İbrahim Hafız'ın kapısını. Kimsenin ilgisini çekmedi kapıyı çalması. Garip bir çocuktu gelen. İki saat kadar önce, başlarında bir teğmen ile bir gedikli çavuş üç er gelmiş, didiklemedik çivi deliği bırakmamışlardı evde. Ahır, ot demetlerinin arası, yemliğin altı, saman çuvalları, fırın, ardından evin içi, minderlerin altı, küplerin içi, sergenler, yatak denklerinin arası, bacalar.. ne akla gelirse tek tek yoklanmış, didiklenmişti.

Sonunda:

– Gelirse, size sığınırsa hemen haber vereceksiniz. Saklamaya kalkarsanız genç yaşlı, kadın erkek evde kim varsa tutuklanır, onunla birlikte cezalarınızı ödersiniz, demişler gitmişlerdi.

Küçük Kerim'e güzel bir rastlantı sonucu Esma Hanım açtı kapıyı. Zülfikar'ının kaçış haberini duydu duyalı ne yaptığını, nereye adım attığını, ayakta durabilmek için hangi dala tutunacağını bilmeden dolanıyordu evin içinde. Yalınayak küçük bir çoban çocuğu kapı aralığından karşısında görünce içine doğdu Zülfikar Bey'den haber getirdiği. Evdekilere göstermeden aldı elinden çocuğun yakut taşlı yüzükle pusulayı. Yüzüğü hemen tanıdı:

– Nasıl, dedi, iyi mi?

– İyi, dedi çocuk. Gözlerindeki ışık, iyi haber getirdiğini doğruluyordu.

– Yarası?

– Yok.

Esma Hanım, bir kez daha karşılaşınca doğru hatırlamak için bakışlarını dolaştırdı çocuğun üstünde:

– Sen iki üç gün sonra uğra, bana görün, dedi; olur mu?

– Olur, dedi çocuk.

Eşi İbrahim Efendi seslendi avlunun gerisinde kalan evin üst katındaki oda penceresinden:

– Kiminle konuşursun kapıda?

Esma Hanım kapıyı kapamış dönüyordu:

– Hiç! Bir çocuk...

– Ne ister?

– Yanlış kapı çalmış. Müftülerin evini sorar!..

Döndü, entarisinin cebine attı pusulayı, yüzüğü. Mutfağa girdi. Pusulayı okuduktan sonra parçalayıp tencerenin altındaki ateşte yaktı...

BEŞİNCİ BÖLÜMÜN SONU

ALTINCI BÖLÜM

1

Dikleşerek Verno Dağı'nın yükseklerine varıyordu tuttuğu keçi yolu. Dağın tepeleri hâlâ karlıydı. Kayalıkları, koyu gölgeli derin çizgileri, tepelerindeki karlarla, beyaz namaz takkeli yaşlı adamları hatırlatıyordu uzaktan. Perşelevitsiya'yı gördüğü yerde, Florina gerilerde, dağın kıvrımları arkasında kalmış, gözden kaybolmuştu. Bulunduğu yere gelinceye kadar yolu üstünde karşılaştığı tek insan küçük Kerim'di. Yokuşu tırmandıkça artık sadece dağın sürekli yerleşik canlıları arasında geçiyordu yolculuğu. Yükseklerde dolanan kartallar, şahinler, aşağıda çalılar arasından havalanan çulluklar, adımlarının sesinden ürken keklikler, fırlayan tavşanlar, yolun üstünde durup sağına soluna baktıktan sonra karşıya geçen, tilkiler, çakallar. Arada bir bütün dağ yollarında olduğu gibi otlar arasından hışırtılarla çıkıp bir iki adım önünden kayıp giden iri yılanlar!..

Silâhı olmadığı gibi az çok kendini koruyabileceği bir çakısı bile yoktu üstünde. Yolu uzadıkça dağ örtüsünün yabanıl canlılarıyla karşılaşmaları sıklaşıyordu. Bir ara yükseklerde uçan bir kartal, yukarlarda kanatlarını gererek bakışlarını kendisine diktikten sonra hızla inişe geçti, alçaldı, sekiz on kulaça kadar yaklaştı, pençelerine alıp havalandırabileceğine gözü kesmemiş olacak ki başını kaldırdı, acele etmeden dağın tepelerindeki dik kayalıklara doğru uzaklaştı.

Kartalın atağından sonra anladı ki tutuklu olduğu odada kendisini bekleyen son kadar tehlikeliydi çıktığı dağ yolculuğu. Her

an aç bir kurt ya da sırtlan çıkabilirdi bu yabanıl ormanda önüne. İlk gördüğü meşe ağacından uzun bir dal kırdı. Yan sürgünlerini yapraklarını sıyırdı ayıkladı, elinde omuz yüksekliğini bulan sopa ile sürdürdü geri kalan yolculuğunu.

Yükseklerde, doruklarda biriken kar, ulu ağaçlardan yayılan serinlik ne de olsa havanın sıcaklığını kırıyor, kolaylaştırıyordu yolculuğunu. Verno Dağı'nın doğu yakasına terlemeden ulaştı. Perşelevitsiya on dakika uzağındaydı artık. Saatine baktı, üçe on vardı.

Dört gün önce candarmalar arasında Florina'ya getirildiği toprak yol, koyağın eteklerini dolanıyordu aşağılarda. İşlek sayılırdı. Dakikalar ilerledikçe de geleni gideni artıyordu. Atlı, eşekli köylüler, yük arabaları, yayalar iki yandan geliyor gidiyorlardı. O yolu alacak olsa kırk elli adımda bir karşıdan gelen biriyle karşılaşacak, çoktan ulaşmış olacaktı Florina'ya nerelerde göründüğünün haberleri.

Perşelevitsiya, Müslüman Arnavutların büyük çoğunlukta oldukları bir köydü. Osmanlı ya da Yunanlı yabancı candarmaya adam teslim ettikleri duyulmamıştı halkının. Dört gün önce on sekiz atlı candarma arasında bilekleri kelepçeli geçirilirken yolu üstünde gördüğü bütün Perşelevitsiyalılar kendisinden yana olduklarını açığa vuruyorlardı bakışlarıyla. 97 savaşının ünlü Zekeriya Çavuş'u, baba dostuydu. Yirmi yaş daha genci olarak sağlığında babası ile kurduğu dostluğu, ellisini aştıktan sonra yirmi yaş büyüğü olarak Zülfikar Bey'le yaşatıyordu şimdi. Kendisini Fransız candarmaları arasında kalebentler gibi götürülürken görmekten duyduğu acı, kasılmış yüzü, çatık kaşlarının dedikleriyle hâlâ gözünün önündeydi Zülfikar Bey'in.

Yaklaştığı saatte bütün Perşelevitsiyalılar mısır tarlalarında ya da bağları bahçelerinde olurlardı. Köyün düzüne çıkarken elinden değneğini attı. Sağına soluna bakınmadan, kimseye sormasına gerek kalmadan Zekeriya Çavuş'un mısır tarlasını buldu. Çavuş umduğu gibi tarlasındaydı; damının önündeki erik ağacının altında oturuyordu. Zülfikar Bey'i kucaklayarak karşıladı.

– Allah'a bin şükür kavuştuk. Kurtuldun mu bre aslanım? Saldılar mı?..

Zülfikar Bey:

– Kaçtım, dedi.

– Ha yaşayasın. İyi becermişsin. Otur, otur şöyle yanıma. Can derdindesin, seferisin, orucun kabul olmaz, oruçluyum deme bana. Otur bir kahve pişirsinler iç. Daha önce ne istersin, ayran mı, yoğurt mu? Karnın aç mı?..

Zülfikar Bey:

– Bu ramazan bir gün olsun oruç tutamadım, dedi. Tokum. Yemeğimi yedim de kaçtım. Dinle çavuş, derdim, sıkıntım acele...

– Söyle dinleyeyim?

– Hiç oyalanmasam iyi olur. Kaçtığımı anladılar. Yarı yolda tepeden bütün Florina'da koşuştuklarını, beni aradıklarını gördüm. Ne atım var ne silâhım. Çok sürmez, bulurlar izimi. Çabuk bir at, bir tabanca uydur bana. Parasını sorma, öde. Anama, karıma hasret kaldım aylardır. İkisini de görürsem ancak bu akşam, bu gece görürüm. Daha bu akşam Kaylar'a, Kastorya'ya ulaşmaz kaçış haberim. Ulaşsa da beni Goriçka'da aramazlar. Yarın Goriçka'ya çıkan bütün yollar tutulur, konağı basarlar!..

Zekeriya Çavuş dinlerken, başıyla onaylayarak, sık sık "Haklısın" diyerek araya giriyordu. Zülfikar Bey'in sözünü burada kesti:

– Yabancıya gitmek gerekmez. Benim nagantımı vereyim. İki beygirimden hangisini istersen al. Te ikisi de karşıda. Ağacın altında, gölgeye çektim, otlarını yerler.

– Sen hangisini uygun görürsen eyerle ver. Atı, tabancayı ya da parasını gönderemezsem...

– Bırak şimdi parayı. Sen canını kurtar önce...

– Söyleyeyim de...

Zekeriya Çavuş gerisini yine söyletmedi:

– Söyleme. Senin paran ne gün olsa beni bulur. Alacaklı kalmam... Kahve içmeyeceğin mi?

– Oyalanmayayım.

– Ben atı eğerleyinceye kadar iç bir kahve. Çocuklar pişirsinler...

Kalktı, oğluna sesledi:

– Musa, söyle içeri, büyük cezve ile şekerli bir kahve pişirsinler Zülfikar amcana.

Zülfikar Bey'e döndü:

– Sen dinlen bu gölgede. Ben atı çekip getireyim...

Zekeriya Çavuş yedeğinde atla dönerken, atı damın önünde bıraktı, içerden nagantını, ayrıca temiz bir gömlekle yeleklerinden birini, bir poşu aldı. Erik ağacının altına gelince, kahvesini içmiş, fincanını önündeki tahta masaya bırakan Zülfikar Bey'e, getirdiklerini uzattı:

– Üstünde Fransızların köylerden geçirdiği bu gömlekle görünme buralarda, dedi. Bu gömleği, üstüne bu yeleği giy. Saçını, sakalını, başını bu poşu ile sararak sakla, seni tanımasınlar...

Beş dakika sonra Zülfikar Bey, gömleğini değiştirmiş, yeleği giymiş, sadece gözleri ile ağzını burnunu açıkta bırakarak bölgedeki çoğu Rum, Arnavut rençberler gibi başını poşu ile sarmış, nagantı belinde Zekeriya Çavuş'un doru atıyla ile yoldaydı...

2

Perşelevitsiya'dan, Aydos, Gölünç, Zeleniç kırlarından geçerek Goriçka'daki konağa ulaşması bir saat tuttu Zekeriya Çavuş'un doru atıyla. Konağın çevresi sessizlik içindeydi. Öğle sıcağı evlere kapamıştı dışarda işi olmayanları. Konağa yaklaşırken inşallah karşıma ilk çıkan ya Cafer ya da Hamza olur diyordu. Talih bir kez daha yüzüne güldü o gün. Konağa yüz adım kala, Hamza'nın ahırlar yönünden konağa doğru geçtiğini gördü. Kolunu salladı.

Başına bağladığı poşu, giydiği yelek gömlekle karşıdan tanınması zordu. Hamza, at üstünde oturuşundan, kol sallayışından tanıdı onu. Koştu, konağın elli adım yakınında karşıladı.

Zülfikar Bey, atından yere atladı, kucaklaştılar.

– Kaçtım Hamza!

– İyi ettin bey.

– Kolay olmadı...

– Çok şükür bey. Şükür seni kavuşturana.

Ayrıldılar, atın başında yan yanaydılar. Zülfikar Bey yerinden kımıldamadan:

– Dinle, dedi, ses etme çok. Bütün Goriçka geldiğimi duymasın. Fransızlar izimi bulmadan sizleri göreyim dedim, geldim. Daha üç saat önce hapistim. Bu beygiri Seyit Bey'e gösterme. Kokumu almasın. Öbür beygirlerin yanına çek, doyur. Bizimkiler?..

Hamza gerisini söyletmedi:

– Konaktalar.

– Öyleyse ben kimseye görünmeden konağa gireyim...

Hamza, beygiri yedeğine almış götürürken, hizmet edenlerin girip çıkması için açık bırakılan kapıdan konağa girdi Zülfikar Bey. İçeri girer girmez de kapının sağında kalan mutfaktan çıkan karısı ile karşılaştı.

Neredeyse dili tutulacak kadar heyecanlandı Emine Hanım. Allah'tan ki elleri boştu. Eli ayağı titreyerek, tek söz söyleyemeden kollarını açtı, göğsüne kapandı Zülfikar Bey'in. Heyecanından ağlamaya başladı. Bir iki kez hıçkırarak sarsıldı, çabuk topladı kendini. Sokuldu, başını göğsünde dolaştırdı kocasının. Ancak konuşabildi:

– Şükür. Şükürler olsun. Tanrım, sen büyüksün, dualarını geri çevirmezsin kulunun. Şükür sağ kavuşturdun bizi!..

Zülfikar, poşusunu çözmüş, dudaklarını saçlarında gezdiriyordu karısının. Öpüşmek ancak akıllarına geldi. İkisi birden dudaklarını geri çektiler. Zülfikar Bey:

– Annem... diye başlamıştı. "Nasıl?" demesine sıra kalmadı.

Emine Hanım:

– Dur hanımanneme haber vereyim. İçerde, odada senin için Kur'an okur...

Zülfikar Bey'i elinden tuttu. Oturma odalarına çekti. Saliha Hanım'ın, Zülfikarını oda kapısı içinde görünce, Kur'an'ını kapatıp nasıl pencere içine bıraktığını, nasıl kollarını açtığını gözlerinizin önüne getirebilirsiniz. Ana oğul bir süre sarmaş dolaş kaldılar. Saliha Hanım, minderin kıyısına ilişen Zülfikar Bey'i çocukmuş gibi kollarında salladı bir süre, tekrar tekrar kokladı.

Zülfikar Bey:

– Kısmet bu günmüş, dedi. Görce'ye sizin hasretinizle, sizlere kavuşmak için gelmiştim. Halsizdim, otelde dinleneyim, kendime geleyim dedim önce. Uykuda basıldım. Kavuşmamız bir hafta gecikti...

Zülfikar Bey'e su ısıtıldı. Yıkandı, çamaşır değişti. Akşam sofrası için bir iki saat içinde sevdiği piliç yahnisi, peynir tatlısı pişirildi.

Cafer'e haber gönderildi.

Zülfikar Bey:

– Daha bu gece Goriçka'da aramazlar beni, diyordu. Sabahı beklerler...

Yatmadan önce Cafer ve Hamza ile konuştu. Kendisi yola çıktıktan sonra Zekeriya Çavuş'un atını, tabancasını, yeleği ile gömleğini geri götürmelerini istedi.

Umduğu gibi candarma o gece Goriçka'da aramadı Zülfikar Bey'i. Annesi ile söyleşip hasret giderdi. Geceyi evlilik yataklarında eşiyle geçirdi.

Salı sabahı gün doğmadan, konağın bineklerinden al bir atla, omuzunda çapraz vurulmuş mavzeri, belinde fişekliği, Parabellum tabancası, konaktan ayrıldı...

3

Dört bir yanını çeviren uzaklardaki dağlar arasında dalgalanarak uzayıp giden, uçsuz bucaksız ovada, acelesiz ilerliyordu atı

üstünde. Göklerden, bulutların üstünden bakan biri için, olsa olsa, yerde ayaklarının ucunda gördüğü bir karınca gibi kalırdı o da. Dünya üstündeki yeri bir bakıma bu kadarcıktı insanın! Evet, küçücük bir karınca kadardı yeryüzündeki yeri, ama dünyaya geldiği gibi kalır, dünyanın dertlerine el değmeden geçer, sadece dünya ile altüst olanların savaşlarına seyirci kalarak yaşarsa! Oysa, dertlerini, sorunlarını yüklenen, elde edilmesi güç, her kula nasip olmayan mutlulukların ardına düşen o küçük insan, ekseni olabiliyor, kendi ayakları dibinde küçük bir karınca gibi görebiliyordu o dünyayı! Bir özgürlük sorunu, ancak özgürlüğü için savaşan bir insan var oldukça somutlaşıyor, anlam kazanıyordu. Özgürlüğü dert etmeyen insanlar için yoktu o sorun! Dünya bir bakıma bu türlü hiçbir sorunu dert etmeyen, sahiplenmeyen insanlarla doluydu. Ne anlamı ardı insanoğlunun bu türlü bir yaşamı seçmesinin! Ateşi geçmiş soğuk küllerden başka neydi ki bu gibiler! Ablasının oğulları, tanıdığı daha başka yüzlerce kişi, henüz evlerinde, yataklarında dertsiz uyumanın tadını çıkarıyorlarken, onu sabah karanlığında evinden ayrılmak zorunda bırakan güç neydi? Gizli haberleşme örgütünde görev almasını istediği zaman: "Beni bu işe karıştırmayın, evliyim, karımı yalnız bırakamam" demesi yeterdi Yüzbaşı Nurettin Bey'e. Aklından bile geçmezdi onun bu türlü bir karşılık. Hele, kendisinden önce bu işe kalkışmış, evli bir insana hiç geçmezdi, küçük düşürürdü. Aksine, tehlikelerine katlanmaya değip değmeyeceği tartışılır bu türlü küçük bir görev almak bile, birden yaşamının değerlendiği, anlam kazandığı duygusu yaratmıştı onda. Balkan Savaşı yenilgisinden sonra içine düştüğü düzenin adamı olmadığını kanıtlamasına olanak sağlıyordu bu görev. Bu açıdan değerlendirildiği için hiç de küçümsenecek nitelikte görünmüyordu.

Sabah karanlığında genellikle belli bir yere gitmek için evinden yola çıkar kişi. O ise atının başını nereye çevireceğini, hangi yöne gideceğini bilmeden yola çıkmıştı. Dün Florina'dan geldiği yola dönüktü atının başı. Az sonra Vermion Dağı sırtında güneş göründü.

Ne yana baksa, yüksekliği iki bin metreyi aşan dağlar zinciri kuşatıyordu yöresini. Doğuda Vermion Dağı üstünde, nar kesmiş bir mangal ateş gibiydi güneş. Çok uzaklarda Olimpos tepelerine kadar vuruyordu kızıllığı. Batıya geçince kollarını açmış gerinerek uyanıyordu Kaymakçalan sırtları. Daha batıda Kaymakçalan ile boy ölçüşerek, Verno, Peristeri dağları sarıyordu ovayı. Küçük Prespa Gölü'nün altında, Görce ile Kastorya arasından Yanya'ya kadar uzanan Gramoslar'la tamamlanıyordu halka.

Georgi Kaptan'la vuruştukları günden beri yalnızdı, tek başınaydı bu viran dağlarda. Bu viran dağlar arasında, tek başına ancak iki hafta karşı koyabilmişti candarmaların kovalamasına, yeniden başlayan bu kaçma kovalamacada tek başına kaç gün sürdürebilirdi kaçışını? Canlı olarak ele geçmemeyi göze alması neye yarardı yalnız oldukça? Uyuyup kaldığı bu köşede yine vuruşamadan candarmaların eline düşmeyeceğine nasıl inandırabilirdi kendini?

Kara Ali'nin sözünü ettiği: "Bir gün başın sıkışırsa gel bul beni" dediği gün gelmişti. Kimseye sormadan, en geç öğleye kadar Kara Ali'yi bulacağına inanıyordu. Cafer ile Hamza, son günlerde yine Gölünç yakınlarında görüldüğünü söylemişlerdi Kara Ali'nin. Gün yükseldikçe artıyordu kırların kalabalığı. Tanıyanlarla karşılaşmamak için araba yolundan değil de tarlalar arasını dolaşan yaya geçitlerinden yol alıyordu. Siyahlı beyazlı bir poşu sarmıştı başına.

Goriçka'dan ayrıldıktan bir saat sonra göller bölgesine vardı. Sarıgöl ile Rudnik gölleri arasındaki çayırda atından indi. Atın gemini aldı, urganıyla ön ayağından bir ağaca bağlayıp, otlamaya saldı. Göllerin çevresi sazlıktı. Rudnik Gölü kıyısında, kendi görünmeden, yoldan gelip geçenleri görebileceği gibi sazlar arasında oturup beklemeye başladı.

Çok geçmeden, yolun Kaylar yönünden gelen konuşmalar duydu. Konuşmalar yaklaşıyordu. Fransızca olduklarını ayırdı.

Kamışların arasından baktı, iki Fransız candarması gördü önce. Ceketlerinin yakasını şimdiden açmışlar, mavzerleri çapraz omuza vurmuşlardı. Gerilerine bakarak konuşuyorlardı. Daha ilerde önlerine çıkan sazların gerisinde kayboldular. Sesleri daha yakından duyularak, sazlığı dolanan dönemeçten çıktılar, göründüler. İki değil altı kişiydiler. Tıpkı Görce'deki otelde kendisini bastırdıkları gibi; dört er, bir çavuş, bir kılavuz. Erlerin dördünün de ceket yakalarının düğmeleri çözülmüş, dördü de tüfeklerini çapraz omuza vurmuşlardı. Atını bağladığı düzlüğe doğru yaklaşıyordular. Çavuşun kılavuza atı gösterdiğini gördü. Çevrelerine bakınıyorlardı. Atın sahibini aradıklarını anladı. Ortalarda kimseyi göremeyince kılavuz Rumca seslendi:

– Kimin bu at?

"Görce'de beni uykuda bastırdınız, dedi içinden. "Yine altı kişisiniz, ama bu kez ben uyanığım."

Kılavuz bu kez sazlıklara döndü:

– Kimin bu at?

Parabellum'u elinde, sazlıktan sıyrıldı, yolun üstünde önlerine dikildi. Rumca:

– Benim, dedi. Türkçe ekledi: Dönün geriye, kaldırın ellerinizi!

Çavuş ile erler durakladılar. Tabancasını çavuşa yöneltti. Fransızca:

– Vite! dedi (*)

Çavuş sırtını döndü, erler çavuşa uydular.

– Atın silahlarınızı yere!

Kılavuz, elleri yukarda uyarmasına gerek kalmadan çevirdi dediğini. Erler tüfeklerini yere attılar.

– Çavuş, tabancasını atsın. Tüfeklerin yanına.

Kılavuz çevirdi dediğini. Çavuş tabancasını tüfeklerin yanına attı.

(*) Fr.: Çabuk

– Beş adım ileri... Kılavuz sen kal, yürüme!

Ötekiler yere attıkları silâhlarından beş adım uzaklaştılar. Kılavuza:

– Kimin peşindesiniz, dedi, kimi arıyorsunuz?

Kılavuz omuzlarını silkti:

– Dolaşıyoruz, devriyeyiz...

– Doğru konuş. Kimin peşindesiniz?

Kılavuz çavuşa çevirmeye kalktı soruyu.

Beklemedi:

– Zülfikar Beyi mi?

Kılavuz bu kez:

– Kaçmış, dedi, arıyoruz.

Zülfikar Bey, poşusunu çekti aldı başından.

– İyi bak, tanıdın mı beni?

Kılavuz omuzlarını silkti.

– Çavuşa sor. Dönsün bana baksın!..

Çavuş döndü. Döner dönmez de:

– Zülfikar Bey! dedi hayretle.

Zülfikar Bey:

– Evet, o! dedi. İyi dinleyin, diye ekledi, aksilik etmezseniz kan akmaz!

Candarmalar sustular. Çavuşa elíyle geriye dönmesini işaret etti. Çavuş sırtını dönünce, kılavuza:

– Yerdeki mavzerleri, tabancayı al, getir, dedi.

Göl kıyısından on adım açıktaydılar. Mavzerlerin dördünü de omuzuna vuran, tabancayı eline alan kılavuza:

– Yürü, dedi, göle doğru.

Önünden geçerken, tabancayı kılavuzun elinden aldı, göle attı. Gölün kıyısında duran kılavuza:

– Mavzerleri yere bırak, çekil, arkadaşlarının yanına dön, dedi. Kılavuz, çavuşla erlerin yanına gittikten sonra, tüfeklerin başına yaklaştı. Mekanizmalarını açtı. Dört tüfeği bir bir göle, az önce tabancayı fırlatıp attığı yere attı. Atının başına döndü.

Başlığını vurdu. Bağladığı yerden urganını çözdü topladı, eyerin gerisine astı.

Atına binmeden, oldukları yerde bekleyen candarmalara seslendi:

– Göl derin değil. Ben yola çıktıktan sonra girer alırsınız.

Atına bindi.

Candarmaların en az iki saat işlerine yaramazdı silâhları. Gerisine bakmadan yol alabilirdi atıyla. Çayıra doğru burun veren sazlıkları döndü, kayboldu.

4

Bir gün önce Zekeriya Çavuş'un atıyla geçtiği yola çıktı tarlalar arasında. Gölünç'e doğru çevirdi atının başını. Biliste'den dönerken Kara Ali'nin önüne çıktığı yerin yakınlarındaydı. Dün akşam Florina'dan yakın köylere dönenlerle Gölünç'e ulaşmış olmalıydı kaçış haberi. Dün akşamı yine bu yakınlarda geçirmişse hiç gecikmeden Kara Ali'yi bulurdu haber. Onun bildiği Kara Ali, haberi duymuşsa bugün sabahtan başlamış olurdu yolunu gözlemeye. Neredeyse çıkar, kollarını açar, görünürdü buralarda bir yerde.

Yanılmıyordu. Kuşluk yaklaşırken, solundaki bayırın fundalıkları arasında, sağ elinde mavzeri, kolları iki yana açık, yüz adım karşıdan çıktı, göründü yine:

– Zülfikar Bey, hooo Zülfikar Bey!..

Poşusunu çözdü aldı, sakalları bıyıkları ile gösterdi yüzünü Kara Ali'ye:

– Hoo Kara Ali!

Top top çalıların üstünden tavşan gibi atlaya atlaya yoluna çıktı Kara Ali. Kavuştuklarında Zülfikar Bey atından yere atladı, kucaklaştılar. Kara Ali:

– Yolunu gözlerdim sabahtan beri, dedi.

Ayakta hal hatır sordular. Kara Ali, az önce indiği, yukarılara doğru dalgalana dalgalana yükselen bayırda, gövdeden yukarısı görünen bir meşe ağacını gösterdi. Ağacın gövdesi bayırın öbür

yüzünde, inişinde kalıyordu.

– Bizim kızanlar, orda meşenin gölgesinde beklerler.

Meşenin yukarı dallarının kümelendiği yerde, iki komitacı durmuş kendilerine bakıyordu:

– Görür müsün, te ordalar, Katransalı Yusuf ile İbrahim. Sana el sallarlar.

Zülfikar Bey:

– Gördüm, dedi, el salladı Yusuf ile İbrahim'e.

– Düşeyim önüne yol göstereyim...

Kendi görgü kurallarına göre önden yürümesini, bağışlamasını istiyordu Zülfikar Bey'den.

O önden, atını yedeğine alarak Zülfikar Bey ardından, pırnallar akdikenlerle kaplı bayırda, yağmurların getirdiği taş kırıkları ile dolu keçi yolundan bayırın sonuna ulaştılar.

Katransa, göl kıyısında gerisi dağ eteği güzel bir köydü. Güneybatısında bir saat çekerdi Uçana'ya. İbrahim ile Yusuf'un yüzleri yabancı gelmedi Zülfikar Bey'e. Yanlarına geldiğinde hoş geldin dediler, kucaklaştılar.

On sekiz arayla kardeştiler, İbrahim aşar mültezimini sağ omuzundan yaralamış, kavgayı pahalı ödeyeceklerini anlayınca, Yusuf'la birlikte kaçmışlar, dağa çıkmışlardı.

Bayırın gerisinde, otuz adım aşağıda, Nalbantköylü Salih, İspansalı Nuri, Sarıgöllü Mehmet, ayakta kendilerini bekliyorlardı. Üçünü de gördüğü yerden tanıdı Zülfikar Bey, Biliste dönüşü Kara Ali'nin yanında karşılaştıkları onlardı.

Kara Ali:

– Altı kişiyiz, dedi. Sen bizi gördüğünde dört kişiydik altı olduk. Kısmetse seninle yediyi buluruz. Fransız candarması dört kişiyken başa çıkamadı bizimle. Yedi kişiyle hiç çıkamazlar!..

Kendilerini bekleyenlerle Zülfikar Bey, selâmlaşıp kucaklaştıktan sonra:

– Eh, dedi, çok oyalanmayalım. Öğleye gelir neredeyse, oturup Allah ne verdiyse yiyelim, yola çıkalım...

Yolluk hazırlamışlardı evden. Atının terkisine vurduğu heybenin gözleri doluydu. Zülfikar Bey çıkarıp açmalarını önerdi.

Kara Ali:

– Bırak yerinde dursunlar, dedi. Sıra onlara da gelir...

Meşenin gölgesinde oturdular. Domates, salatalık, peynir ekmekle karın doyurdular. Üstüne, Nalbantköylü Salih'in, meşenin dibinde kaynayan pınarda soğuttuğu erikleri yediler...

5

Rudnik Gölü'nün ortasında küçük bir adacık vardır. O dönemde üç küçük kulübede yaşlıları çoluk çocukları ile birlikte yirmi kişiyi geçmezdi oturanları. Balık tutarak, sepet örerek sağlarlardı geçimlerini. Adadaki Rum balıkçılardan biri, sandalında, adanın yakınlarında balık avlarken, kıyıdaki sazlıklar arasından gelen bir sesin yankılarını duydu. Bir iki kürek çekti, sesin geldiği yöne yaklaştı. Kıyıda bir adamın ceketini çıkarmış, havada salladığını, yardım istediğini gördü. Ağını suda bıraktı. Kayığı ile adama yaklaştı.

Adam yalnız değildi. Gölün kıyısında, ceketlerini çıkarmış, pantolonlarının paçalarını sıvamış beş candarma, ellerinde sopalar, suyu karıştırıyorlar, suya düşen bir şeyleri çıkarmaya çalışıyorlardı.

Candarmaların kılavuzuydu seslenip kendisini çağıran. Sabırsızdı. Durmadan hızlandırıyordu kol sallayışlarını. Bir elinde havada ceketini sallıyor, öbürüyle "gel, yaklaş" işaretleri yapıyor, sesleniyordu:

– Gel more, çabuk more.

Ne düşürmüşlerdi suya? Dipteki çamura saplanıp kalan, boğulan mı vardı? Doğru yanlış araştırmadan bir yığın şey geçiyordu aklından. Hızla asıldı küreklere. Kıyıdan gölün içine doğru yayılan sazlıklara varınca yavaşladı. Kürekleri kayığa aldı. Sopasıyla dipten iterek kamışlar arasına daldı. Kayığın sağını solunu saran kamışları aralayıp çekerek, kıyıdaki adama, gölün

kıyısında paçalarını sıvamış dibi karıştıran candarmalara yaklaşıyordu.

Kılavuz:

– Gel more, Zülfikar Bey more. Bak ne yaptı more. Tüfekleri attı suya more... diye yineleyip duruyordu.

Zülfikar Bey adı ürpertti balıkçıyı. Düşünmeden:

– Nerede more, dedi.

Zülfikar Bey'i soruyordu. Kılavuz yanlış anladı. Zülfikar Bey'in tüfekleri suya attığı yeri gösterdi:

– Burada more. Dört tüfek var, bir tabanca burada, yaklaş more.

Balıkçı inanamadı:

– Zülfikar Bey hapis.

– Kaçtı more. Bırak hapis şimdi!..

İki kayık boyu ötede dipte tüfekleri gördü.

Kılavuza, candarmaların geri çekilmelerini işaret etti:

– Çıksınlar sudan, dedi, bulandırmasınlar.

Gölün kıyısı bataklıktı. Kıyıdan iki üç adım ilerde duruluyordu, ince çakıllarla kaplıydı dip. Bir ucu çamurda, bataklıkta, bir ucu çakılların üstünde, dipte, ışıyordu tüfeklerin çelik parçaları. Kayığın az ötesinde dipte, tabancanın çeliğinin ışıldadığını gördü. Göğüs yüksekliğinde vardı suyun derinliği. Tüfekleri, tabancayı çıkarabileceğine aklı kesmişti. Merakını gidermek için yineledi:

– Zülfikar Bey, Florina'da hapiste.

– Ben kaçmış diyor More.

– Zülfikar Bey'i gözle gördü mü sen?

– Çavuş gördü tanıdı more. Kendi ben Zülfikar Bey'im dedi adam.

Balıkçı sevindi. Neredeyse gülecekti kendini tutmasa. Tanırdı Zülfikar Bey'i. Her adı geçtiği yerde çevikliğini, cesaretini duyardı. Duyduğu hikâyelerine göre kapı duvar dinlemez kaçardı o Zülfikar Bey.

Kılavuz:

– Biz devriye çıktık, arıyorduk more, dedi. O saklanmış sazlıklar arasında, beklemiş bizi, çıktı önümüze birden, elinde tabanca, aldı tüfekleri, aldı çavuşun tabanca, açtı mekanizmalar, attı suda...

– Çıkarırız, dedi balıkçı. Tüfekleri çıkarmak onun görevi değildi, yapmış bitirmişti askerliğini. Ekledi: Her tüfek yirmi beş kuruş, tabanca elli kuruş.

Kılavuz hayretle:

– İyilik edeceksin, bir de para istiyorsun, dedi.

– Sen parasız mı kılavuzluk ediyorsun? İyilik için etsene. Peşin alırım!..

Kılavuz, çavuşa çevirdi dediklerini. Kısa bir pazarlık geçti aralarında. Balıkçı kuruş inmedi. "Varsın Zülfikar Bey biraz daha yol alsın" diye geçirdi içinden.

– Parasız çıkaranı arayın, dedi. Kıyıdan uzaklaşmak için göle doğru çekti kayığını.

Sonunda anlaştılar. Kayıkçı kepçesini uzattı. Peşin aldı yüz elli kuruşu. Kayığını sazlar arasında demirledi. Sopasını, kayışlarına geçirerek, dipçikleri üzerinde bir bir doğrultup kayığa aldı tüfekleri. Kepçesiyle beş dakika uğraştıktan sonra tabancayı da çıkardı. Tüfeklerin namlularına, fişek yataklarına dolan suları boşaltıp mekanizmalarını kapadı. Kayığı dibe oturmadan su üstünde kalabileceği kadar yaklaştı kıyıya. Tüfekleri tek tek kıyıda bekleyen candarmalara, tabancayı çavuşa attı.

Balıkçı, dönüşte sazlıklar arasından çıktıktan sonra yelkenini açtı. Gölünç köyüne çıktı. Öğleye kadar bütün Gölünç duydu Zülfikar Bey'in göl kıyısında jandarmaları çevirip silâhlarını göle attığını.

Nasıl çevirmiş candarmaları, nasıl almış silâhlarını, nasıl atmış göle?.. Her duyan duyduğuna kendi imgelemiyle yakıştırdıklarını ekleyerek anlatıyordu önüne çıkana olayı. Öğleden sonra Aydos, Sarıgöl'e yayıldı anlatılanlar. Akşam olmadan Kaylar, Florina kahvelerinde konuşuluyordu.

Kimi "Bir tokat atmış çavuşa, ne işiniz var burada?" demiş, diye, kimi, kılavuzu tutmuş yakasından tükürmüş yüzüne: "Sen utanmaz mısın bre hizmet edersin bu yabancılara" demiş diye kendi hırsını, öfkesini yatıştıracak gibi süslüyordu anlatırken olayı. Bir iki saat sonra ilk kez işitiyormuş gibi anlattıklarını başkalarından dinliyor, kendi uydurduğunu unutarak yürekten inanıyordu dinlediklerine.

O gün ikindi üstü Florina'da karargâh komutanlığına ulaştı haber. Zülfikar Bey'in, başlarında çavuşu ile dört candarmanın önüne tek başına çıkması inanılacak olay değildi, ama kılavuz, çavuş, candarmalar böyle anlatıyorlardı başlarına geleni. Pusuya düşürülmeleriydi öne sürdükleri tek özürleri. Bölgeyi, çalısından, hendeğinden, göllerinin sazlıklarından yararlanacak kadar iyi biliyordu kaçak.

Komutan:

– Yakalanacak, dedi. En kısa sürede yakalanmalı! Yakalanması, bizim gücümüzü kanıtlamak sorunumuz!..

Kurmay subayından bir ya da iki takım candarmanın Florina, Kaylar bölgesinde dağı taşı, kuşkulandıkları evleri tarayarak Zülfikar Bey'i yakalamakla görevlendirilmesini istedi.

Kurmay binbaşı, iki takım ayırmalarının olanaksız olduğunu söyleyince, komutan ayrılacak takımın en az bir manga erle güçlendirilmesine razı oldu.

24 Haziran 1917 gecesi, Florina ile Kaylar'dan ikişer manga piyade eri, başlarında çavuşları, üsçavuşlarıyla bölgeyi taramak için yola çıktılar.

6

Hapisten kaçmasının üstünden yirmi dört saat geçmeden, Zülfikar Bey'in Rudnik Gölü sazlıklarında kendisini arayan candarmaların önüne çıkıp silâhlarını göle attırmasından sonra, en az elli candarmanın buldukları izleri sürerek bölgenin dört bir yanını taramaya çıkacaklarını kestirmek Kara Ali gibi beş yıldır mavzer

elde dağlarda gezen bir komitacı için zor değildi. Meşenin gölgesinde oyalanmadılar. Yemekten sonra kalktılar, hem yatak hem yorgan yerine kullandıkları dürülü velenselerini, ekmek torbalarını boyunlarından geçirdiler, fişekliklerini donandılar, mavzerlerini omuza vurup Verno Dağı'nın batı tepelerine doğru yola çıktılar.

Zor olan yazı çıkarmaktı onlar için, Balkanlar'ın erken inen sert kışı bastırdı mı, candarmalarla komitacılar arasına kar girer, kapanırdı dağ yolları. Dağın üst yanında komitacılar, alt yanında candarmalar, kendiliğinden bir barış oluşur, en az mart çıkıncaya kadar dururdu çatışmalar.

Beş yıldır kışı Kaylar'ın güneybatısında kalan Siniatsika ile Voyo Dağları'nda geçiriyordu Kara Ali. Siniatsika yamaçlarına ulaşmak için uzun bir yolculuk vardı önlerinde. Verno Dağı'nın batısından Küçük Prespa Gölü bölgesine geçecekler, Gramos sıradağlarından güneye doğru inerek Kastorya'nın batısını dolanacaklar, Voyo Dağı'na ulaştıktan sonra dağın derin koyaklarından inerek, Aliakmon nehrinin karşı yakasında, Yusuf ile İbrahim'in köyü Katransa'nın gerisinde yükselen Siniatsika Dağı'na varacaklardı.

At ayak bağı olurdu dağa çıkan komitacıya. Kara Ali beş yıldır kayadan kayaya sekerek, ayakla çıkamadığı yerlerde kendini pençeleriyle kavradığı kayaların üstüne çekerek izini kaybettiriyordu dağlarda. Yemi, suyu, tımarı dert, yol beğendirmesi dert, o iri gövdesiyle candarmaların gözünden saklaması ayrı dertti atı. Yola çıkmalarından az sonra karşılaştıkları, odundan dönen Gölünçlü bir köylüye verdiler Zülfikar Bey'in atını, Goriçka'ya götürüp bırakmasını istediler.

Yola çıkmalarından beş saat sonra, Movrova gerisinden Bisinia tepelerine varmışlardı. Dağın orman kuşağında, kayınların, gürgenlerin, reçine kokulu çamların gölgesinde yol almaları, kurutuyordu o sıcak haziran günü dik bayırları tırmanırken döktükleri teri. Bisinia yaylasında mumyalanmış devler, ejderhalar gibi sıralanmış, mor suratlı iri kayalar arasından boy atan yüz yıllık

çamlarla çevrili bir kaynağın başında konakladılar. Velenselerini, ekmek torbalarını iri bir kayanın dibinde sıraladılar. Az ötede suya yakın başka bir kayanın dibinde ateş yaktılar. Akşam yemeğinde, Zülfikar Bey'e yolluk olarak hazırlanmış soğuk köfteleri yediler. Yemekten az sonra, içlerinden en genci Katransalı Yusuf, kurtların yaklaşmasını önlemek için yaktıkları ateşin başında nöbetçi kaldı. Öbürleri velenselerine uzandılar, yattılar. Gece yarısından sonra Yusuf, Sarıgöllü Mehmet'e devretti nöbeti.

Haziran çıkarken, Verno Dağı'nın batı yamaçlarından Gramos sıradağlarının kuzey tepelerine geçtiler. Temmuz boyunca Gramos sırtlarında güneye doğru kaydılar. Ağustos başında Nestoran üstünden Voyo Dağı'nın yamaçlarına ulaştılar. Aylı gecelerde çoğunlukla, gündüzleri ağaç gövdelerinde dinlenerek geçiriyorlar; gece ay ışığında çıkıyorlardı yola. Candarmalar sürekli olarak peşlerindeydi. Arada bir, özellikle gece yol alacakları günler, zulalarından çıkıp üç kurşun atımı öteden özellikle görünüyorlardı candarmalara. Candarmalar kuzey doğru kaçarken görüyorlardı onları. Arkalarına düşüyorlar, oysa onlar, çok iyi bildikleri dağların engebeli yerlerinden yararlanarak gözden kayboluyor, ters yöne, güneye doğru değiştiriyorlardı yollarını. Ay ışığında bütün gece onlar güneye doğru inerlerken, candarmalar kuzeye doğru yol aldıkça aralarındaki uzaklık en az bir günde kapatılacak kadar uzuyordu.

Ağustos çıkarken, Voyo Dağı'nın dik koyaklarının sık ormanları, fundalıkları arasından inerek Aliakmon'un doğu yakasına geçtiler. Eylül başında Siniatsika yamaçlarına ulaştılar. Artık bir dereceye kadar güven altındaydılar. Siniatsika'nın batısı ile güney eteklerinde kalan köylerin çocuklarıydılar hepsi. Ekmek bulmakta olsun güçlük çekmezlerdi uğrayacakları köylerde.

Taşlı, çalı dikenli, dik dağ yollarında, candarmanın önünde kaçmakla geçen üç ayı aşmıştı yolculukları. Keçilerin tırmanamadığı geçitleri aşarak bir iki günlüğüne olsun candarmalardan kopabildiler bu üç ay içinde. Yükseklerde, haritalarda adı

geçmeyen küçük köylerde, boş ağıllarda, bırakılmış kapısı penceresi sökük, yelkenleri alınmış boş yel değirmenlerinde, kilise kalıntılarında, ateş yakarak sığındıkları dev kayalıkların dibinde, kurtlar sırtlanlar arasında geçirdiler bu üç ayı. Sabahları içecek birer tas çorba bulabildikleri günler çoklukla öğleyin neyle açlıklarını susturacakları belli değildi. Akşamlara gene bu belirsizlikle giriyorlardı.

Dili, dini ne olursa olsun, devlete karşı dağa çıkandan yanaydı köylünün gönlü. Kendi aralarından birileriydi o dağı çıkanlar. Eşleri, çocukları, ana babaları kendilerine emanet kalmıştı. Çoğunlukla da kendilerini bildi bileli bellerini büken aşar kurbanlarıydılar. Acımasız aşar mültezimini, fazladan ver dediğini vermedikleri, vurdukları ya da yaraladıkları için dağa çıkmışlardı. Devlete, devletin candarmasına karşı verdikleri savaş, gerçekte kendilerinin de katılarak hep birlikte vermeleri gereken haklı bir savaştı onların gözünde. Ne gün bilinmez, canlarına tak deyince, tabancayı bıçağı çekerek, aşar mültezimi ya da adamıyla hesabı kapattıktan sonra, aralarına katılacakları, aşarcıların arkalarına taktığı candarmalardan kaçan, kendileri gibi köylü çocuklarıydı o komitacılar. Komitacıları, dağa çıkanların kimliklerini böyle anlayıp değerlendirmelerine karşın, devletin kimliği bir türlü açıklık kazanamamıştı köylünün gözünde. Bir gün celp çıkar askere alınırlar, kendi damlarını, tarlalarını, çoluk çocuklarını bırakır, günlerce uzaklarda, hiç görmedikleri adını duyup bilmedikleri yerlere gönderilir, oralarda yaşayan hiç tanımadıkları birilerinin damlarını, tarlalarını korumak için siperlere sürülürlerdi. Savaştan sağ çıkarlarsa ne gün evlerine dönecekleri yine de belli değildi. Evlerinden, yakınlarından üç yıldır, beş yıldır uzak yaşadıkları, hasret çektikleri hiç hatırlanmadan bu kez başka bir uzak yere gönderilirlerdi. İstanbul çocuklarının askere alınmadıklarını duyarlardı savaştıkları yerlerde. Köylünün Rumunun Bulgarının da duydukları hep budur. Saraya yakın olanların çocukları askere alınmazdı onlarda da...

Siniatsika Dağı köylüleri, bu kader ortaklığıyla, Kara Ali, Zülfikar Bey ile arkadaşları, kendilerinden ekmek, yiyecek istediğinde varken yok diyemiyorlar, veriyorlardı. Onlar da üstlerinde paraları varsa aldıklarının karşılığını ödüyorlar, yoksa ellerine geçtiği gün ödemekte kusur etmiyorlardı.

Ağustos ayında, Voyo Dağı'nda başlamıştı geçtikleri köyleri candarmaların basmaları. Eylülde Siniatsika eteklerine geçtikleri zaman daha da sıklaştı. Yedisinin de o bölgenin çocukları olduğu biliniyordu. Candarmaların başındaki çavuş, ille de Zülfikar Bey diye sorguya çekiyordu tuttuğu köylüleri. Ya aralarından birinin ya da köylerinden geçen, henüz kim olduğunu saptayamadıkları bir yabancının candarmalara haber taşıdığı kesindi. Candarma çavuşunun köylüleri sorguya çekerken bazı olayları, karşılaşmaları bildiği görülüyordu. Sorgudan istediği sonucu alamayınca, birer ikişer kelepçelenip götürülüyordu sorguya çekilenler. Üç dört gün sonra, sopa yemekten şişmiş tabanları üstünde güçlükle ayakta durarak, yüzlerinde çürük izleri, sırtları, belleri ağrılar içinde geri dönüyorlardı.

Ağustos sonlarından başlayarak geçtikleri köylerde her gün yinelenmeye başladı bu baskılar. Kimdi candarmaya haber taşıyan haram süt emmiş bu uşak? Kimdi bu kancık?

Yukarı Kurunşa'dan çıkmış, daha yukarılarda kalan Tekeli köyüne giderlerken, yolları üstünde gezici bir esnafla karşılaştılar bir gün. Yedisi birerli kolda dizilmiş, ağır adımlarla yokuşu tırmanarak, yokuş yukarı yol alıyorlardı öğle sıcağında. Keçi yolunu top top pırnalların sardığı bir dönemeçte, iki yanına iki harhar palamut kozalağı yüklediği beygirini yedeğinde çekerek aşağılara iniyordu adam.

Önde giden Kara Ali, adam ile göz göze geldi. Birden beti benzi uçtuğunu gördü adamın. Beygiri ile Kara Ali arasında kaldı adam. Düşünmeden sağına soluna, gerisine dönüp beygirine baktı. Esen rüzgârdan hile sezen Kara Ali için bu kadarı yeterdi. Birden içine doğdu: "Bu" dedi içinden. On gün içinde bu ikinci

karşılaşmalarıydı. Ondan önce geçtikleri iki köyden on bir kişiyi alıp götürmüştü candarmalar.

Adam biraz kendini toparlayınca, Kara Ali'yi eğilerek selâmladı, beygirini yana çekerek, yol vermeye kalktı.

Kara Ali tam adamın önünde durdu. Kaşları çatık, hiçbir şey demeden süzmeye başladı adamı. Yüzünde ne yazıyorsa okumaya çalıştığı sanılırdı. Arkasından gelen Zülfikar Bey, öteki beş arkadaşı anladılar Kara Ali'nin niyetini. Yöntemiydi. Birini söyletmek istedi mi, bakışlarını üstüne diker, kaşları çatık, yüzü gülmeden beklerdi. Kartalın kaptığı tavşan gibi kıpırdayamaz, çok geçmeden titremeye başlardı karşısındaki.

Birden:

– Kendi ayağınla geldin, dedi.

Adamın beti benzi büsbütün uçtu, kekeledi:

– Ne.. ne.. ne.. ne.. diye?

– Ölümlerden ölüm beğen. Öde günahını.

Adam atının yularını elinden bıraktı, Kara Ali'nin ayaklarına kapandı:

– Ben.. ben.. ben bir kötülük etmedim!.. Sana kötülük etmedim. Kimseye, kimseye etmedim. Beş çocuğumun ölüsünü öpeyim ki... Akşama sağ çıkmayayım ki...

– Sağ çıkmayacaksın!

– Suçum günahım ne benim?

Kara Ali, son günlerde candarmaların aldığı, dört gün üç gece dövdükten sonra bıraktığı, köylülerden Ercikli Sarı Ali'nin, Uzun Musa'nın, korucu Süleyman'ın adlarını saydı:

– Sen mi verdin adlarını candarmaya?

Adam birden çözüldü. Yadsımaktan umut kesmişti. Doğru konuşursa canını kurtaracağı umuduna kapıldı. Kendini ayakları dibine attı Kara Ali'nin:

– Elini ayağını öpeyim. Kıyma bana. Beş çocuk büyütürüm, onların, o masumların hakkı için bağışla.

– Adını verdiklerinin de çocukları var.

– Korktum. Üstüme geldiler. Vurdururuz seni dediler. Dağlarda kalır, kurtlar yer ölünü dediler...

– Ne sordular?

– Ercik'te kim doyurdu Kara Ali ile Zülfikar Bey'in komitasını dediler...

– Sen de söyledin?..

– Ben bir fakir adamım. Gücüm yetmez fazlasına!..

Gerçekten de kemikleri sayılacak kadar derisi zayıflıktan gerilmiş bir adamdı.

Kara Ali:

– Öldürmeyeceğim, dedi. Öldürsem hıyanetin unutulur gider.

Bıçağını çekti:

– Çök.

Adam çöktü:

– Çocuklarıma acı. Aç kalırlar...

Havadan üstüne yaprak düşse ikiye bölerdi bıçağı:

– Çıkar dilini. Uzat!..

Adam canını kurtardığını anlamıştı. Diyetine razıydı. Dilini ağzından dışarı uzattı. Kara Ali tek vuruşta bir parmak ucundan kesti dilini. Gerisine döndü. Nalbantköylü Salih'e:

– Tuz bastır, dedi, kanı durdursun!..

Adam benzi solmuş sararmış, ağzından akan kanı tükürüyor, titriyordu. Salih önceden anlamıştı olacakları. Eli ekmek torbasındaki küçük tuz kutusundaydı. Yaklaştı, parmağını tükürükledi, tuza buladı, adamın kesik diline bastırdı. Kan aktıkça, birkaç kez yineledi tuz bastırmayı. Kan akışı yavaşladı.

Sarıgöllü Mehmet:

– Tütün de kanı keser, dedi, Kara Ali'ye. Bir bakıma yaraya tütün bastırmak için izin istiyordu.

Kara Ali:

– Fazla tütünün varsa bastır, dedi.

Sarıgöllü tabakasını açtı. Bir cigaralık tütünü adamın diline bastırdı:

– Tükürüğünü tut, dedi, tutamazsan başını arkaya ver, uzan.

Adam hem debeleniyor, hem canını bağışladığı için teşekkür ediyordu Kara ali'ye.

Adamı yol üstünde bıraktılar, yürüdüler.

İspansalı Nuri:

– En iyi cezayı verdin kaptan, dedi. Adam bundan sonra nereye gitse, ağzını açtıkça, gören Kara Ali komitasını jurnallamanın sonunu anlar, öğrenir!..

Bu olaydan iki gün sonra, bu kez Kozana Valisi'nin emriyle köylere tellal çıkarıldığı duyuldu. Bir manga candarma ile Siniatsika eteklerindeki köyleri dolaşan tellâl, Kara Ali, Zülfikar Bey'le arkadaşlarına her kim yiyecek verir ya da satarsa, her kim evinde, damında barındırırsa askeri mahkemeye verileceğini duyuruyordu.

Bu haberi duyduklarında Zülfikar Bey, Kara Ali'ye

– Bu Kozana Valisi çok oluyor, dedi. Sen palamutçunun dersini verdin, bırak valinin dersini de ben vereyim.

Kara Ali az düşündü:

– Kolay değil!

– Ben kolayını bulurum!

Düşündükçe bu iş daha güç görünüyordu Kara Ali'ye:

– Yalnız gezmez ki!

– Gezmesin!..

Kara Ali razı değildi:

Bak Zülfikar Bey, dedi, iyi düşün. Vali yüzünden senin başına bir kaza gelirse yanarım!..

– Gelmeyecek.

– Unut bu vali işini, Allah'a bırak.

Zülfikar uzatmadı tartışmayı:

– Gayret ederim, dedi, kesti.

7

Konakladıkları tepeden baktıkça, aşağılarda Siniatsika'nın eteklerinin ovaya indiği düzlükte yayılan Kozana'dan ayıramıyordu

gözlerini. Minareler, kilise kuleleri arasında büyük bir konağa takılıyordu bakışları. İl konağıydı orası. Vali o taş yapıdaydı her gün.

Geceleri ovaya yayılan ışıklarına dalıyordu kentin. Daha o yıllarda elektriği vardı Kozana'nın. Sokakları elektrikle aydınlanır, evlerinin pencerelerinden elektrik ışıkları vururdu dışarı. Işıkların kümelendiğiyerdeydi valinin konağı.

Üç gün yattı kalktı, gözlerini Kozana'dan ayırmadan düşündü. Valiye dersini vereceğini, o üç günün sonunda söyledi Kara Ali'ye. Kararı kesin olmasa sözünü etmezdi. Yapacağını söylediği işi de hiç uzattığı olmamıştı yaşamında.

Kuzey Yunanistan'ın en önemli il merkeziydi Kozana. Dört bir yanında kalan illere ilçelere düzgün şoselerle bağlıydı. Ayrıca Kozana'dan çıkan bir hat, Kaylar'ın doğusundan geçer, Soroviç'te Selânik-Manastır demiryoluna bağlardı kenti. Kozana Valisi, öbür illerin valileriyle ayda, iki ayda bir buluşur, bölgenin ortak sorunlarını görüşürdü. Eylül sonlarına doğru, vali ile hesaplaşmak için sabırsızlığının arttığı günlerin birinde, Zülfikar Bey, valinin Kastorya'ya gittiğini duydu. Valiliğin çift atlı kupa arabasıyla yapıyordu yolculuğunu. Atlı iki koruma polisi eşlik ediyordu arabaya. O sabah Siatista pazarına inen Kurunşalı bir köylü, kasabadan geçerken görmüştü valinin arabasını. Vali çoğunlukla Kastorya'ya giderken, öğleye doğru kendisini Yenişehir'de karşılamaya çıkan kaymakamın konuğu olur, o arada Yenişehir'de kupanın beygirleri değiştirilir ya da atları iki saat dinlenirler, öğleden sonra tekrar yola çıkan vali akşama doğru Kastorya'ya varırdı. Ertesi gün Kastorya Valisi ile görüşmelerini tamamlarlar, öbür gün geldiği yoldan Kozana'ya dönerdi.

Zülfikar Bey'in üç gün düşünüp de tasarladığı planının tek eksiği valinin ne gün çıkacağını öğrenmekti Kastorya yolculuğuna. Dönüş günü öteden beri değişmezdi.

Kurunşalı köylünün kendisine dokunmamışlardı, ama on beş gün önce dayısının oğlunu, Zülfikar Bey ile arkadaşlarına peynir

ekmek verdi diye alıp götürmüştü candarmalar. Delikanlı iki gün sonra eli ayağı şiş dönmüştü karakoldan.

Zülfikar Bey Kurunşalı köylüye:

– İki at lâzım bana, dedi.

– Ne olacak?

– Duyarsın! Hemen ekledi: Bir at da olsa yeter.

Köylü:

– Merakımdan sordum, dedi. Atım yok, olsa sormadan da verirdim. Kurunşa'dan Siatista pazarına ne götürürsem sırtımda götürürüm...

Zülfikar Bey o gece uzun süre uyuyamadı. Kolay değildi at bulabilmesi. Sonunda, aklından geçenleri at bulamasa da uygulamaya karar verince gözü uyku tuttu.

Valinin Kastorya'dan döneceği gün erkenden kalktı. Annesini rüyada hasta gördüğünü, meraklandığını söyledi Kara Ali'ye. O gün kolayını bulursa Goriçka'ya gidip dönecekti.

Kara Ali ile tek ortak yanları cesaretleri, nişancılıklarıydı. Huyları hiç benzemezdi birbirine. Kara Ali sert insandı. Duygularını hiç karıştırmazdı işine. Düşlerle işi yoktu. Zülfikar Bey ise bazı yanlarıyla hâlâ masal dinlerken gözleri yaşaran çocuklar gibiydi. Goriçka'ya gideceğini söylüyorsa, gidemedikçe içinin rahat etmeyeceğini biliyordu Kara Ali. Sadece tedbiri elden bırakmamasını, aşağılarda oyalanmadan geri dönmesini hatırlattı.

Goriçka yürüyerek çok çok iki saat çekerdi Siniatsika Dağı'na. Uçana ise en çok bir buçuk saat, Siniatsika yamaçlarına gelmekle, çocukluğunda babası ile dolaştığı yıllardan, sık sık ava çıktığı gençlik günlerinden çok iyi bildiği kendi bölgesine dönmüşlerdi üç haftadır. Sabah erkenden zulalarından ayrıldı. Tarlalar arasından vurarak Uçana'nın Goriçka'nın gerilerinden, Yenişehir'in berisinde Kastorya yolu üstüne çıktı. Çamlıklar, korular arasında dolanıyordu yol. Bayır eteğinin seti, yolun batısında yukarda kalır, yolun doğusu aşağıda Aliakmon yatağına inerdi. Yolun bayır yanına geçti. Çamların çınarlar, akağaçlar, akasyalarla

karıştığı sık bir korudaydı. Yolun seti üstünde, sık mersin erguvan defne kümeleri ayırıyordu yol ile koruyu. Yol bir adam boyu altından geçiyordu setin üstünde durunca. Kuzeye Kastorya yönüne bakınca, dönemeçleri dışında çok uzaklara kadar görebiliyordu yolu. Saati ikiyi gösteriyordu. Yenişehir'den her zamanki gibi ikide yola çıksa çok sürmez yolun üstünde görünürdü valinin kupası.

Beklediği gibi oldu. Uzaklardaki bir dönemeçten tırısla yol alan besili atları üstünde valinin iki koruma polisi, polislerin hemen arkasında, polislerin atlarına ayak uyduran yüksek yapılı beygirlerin çektiği kupa göründü. Yol yükseliyordu bulunduğu yere doğru. Pusu kurduğu yere yokuş yukarı yavaşlayarak yaklaşacağını düşünmüştü daha önceden kupanın. Aralarında yüz adım kalınca, tırıstan düşen, adetaya geçen beygirleri kırbaçladığını gördü arabacının. Beygirler soluya soluya kupayı çekerek aşmaya çalışıyorlardı yokuşu. İki koruma polisinin atları bulunduğu yerin önüne gelince, saklandığı mersin kümesinin arkasından fırladı, Parabellum'u elinde yolun seti üstüne dikildi:

– Atın tüfeklerinizi önüme!

Polislerin rengi uçtu. Çok kısa bir bakışma geçti aralarında. Tanımışlardı Zülfikar Bey'i. Sete yakın polis adını fısıldadı arkadaşına:

– Zülfikar Bey!

Karşı gelmeyi düşünmeden mavzerlerini çıkardılar. Zülfikar Bey'in önünde, aşağıda yolun kıyısındaki hendeğe attılar. Vali, ne oluyor diye, kupanın sağ penceresinden başını uzattı, hemen de geri çekti.

– Arabacı, yere in!

Setten, yola atladı, ayak burunları üzerinde hemen doğruldu. Polislere:

– Siz de inin atlarınızdan, dedi.

Tabancasıyla arabacıdan, polislere doğru bir yarım çember çizdi:

– Dizilin üçünüz yan yana.

Arabacı, polisler yan yana dizildiler.

– Kaldırın ellerinizi havaya.

Yaklaştı, kollarını havaya kaldıran polislerin tabancalarını aldı. Arabacının tabancası yoktu.

– Nerde senin tabancan?

Arabacı iki yanına baktı. Karşılık vermekte gecikti.

– Nerde? Al getir, yoksa kendim arar bulursam seni sağ bırakmam!

Arabacı, arabaya doğru yürüyünce kararını değiştirdi:

– Yerini söyle, ben alırım...

Arabacının söylemesine de sıra kalmadı. Bakınca, ayakları gerisinde kalan yerde asılı tabancayı gördü. Arabacıdan önce davrandı, tabancayı aldı.

– Arabacı, sen arabanın önüne geç, sırtını dön, başını tut beygirlerin...

Arabacı dediğini yerine getirdi. Polislere döndü:

– Siz on adım ileri açılın arabadan, sırtınızı dönün, durun...

Polislerin arabadan on adım açılmalarını bekledi. Gitti, kupanın nehir yanına bakan kapısını açtı. Vali yalnızdı içinde. Rengi sararmış, beti benzi uçmuştu.

– Tabancanı ver Vali Bey!

– Tabancam yok.

– Yaklaş oturduğun yerde!

Vali kanepenin arka kapısında Zülfikar Bey'e yaklaştı.

– Arkanı dön!

Vali yüzünü öbür tarafa çevirdi, yan döndü. Uzandı, valinin pantolonunun gerisini, koltuk altlarını, kemerini yokladı.

– Yerine gidebilirsin.

Vali oturduğu yere çekildi.

- Cüzdanını ver.

Vali para cüzdanını çıkardı, uzattı. Zülfikar Bey aldı, sol eli içinde sıktı, yokladı cüzdanı.

– Fena değil. Saatini de ver!

Vali cep saatini yeleğinin cebinden çıkardı. Zincirini açtı, uzattı.

Hiçbir şey söylemeden süzdü valiyi:

– Neden verdin cüzdanını, saatini?

– Silâhlısın.

– Demek ekmek istesem, peynir istesem de verecektin?

Vali sustu.

– Biz köylülerden ekmek isterken, peynir, yoğurt, tavuk isterken de silâhlıyız. Vermem diyen olmaz. Senin cüzdanını, saatini verdiğin gibi verirler... Duydun mu dediklerimi?

Vali susuyordu.

– Duydun mu, karşılık ver?

– Duydum.

– Anladın mı köylüler neden bize ekmek peynir verirlermiş?.. Karşılık ver?

– Anladım.

– Niye candarmalarla sıkıştırıyor, bize bir lokma ekmek peynir verdiler diye tabanları şişinceye kadar dövdürüyorsun o köylüleri?

Vali sustu.

– Niye?

Vali susuyordu, başı önünde, Zülfikar Bey'den kaçırıyordu bakışlarını.

– Şimdi bana saatini, cüzdanını verdin diye karakola çeksinler, dövsünler mi seni?

Vali düşünmeden pencereden baktı. İki silâhlı koruması, arabacısı ile gelirken Zülfikar Bey yalnız olamazdı. Setin üstünde göreceğini sanıyordu yardımcılarını. Kimseyi göremedi.

Zülfikar Bey, para cüzdanını, saatini geri uzattı valiye.

– Buyurun cüzdanınızı, saatinizi. Alın...

Vali, cüzdanını, saatini geri aldı.

– Teşekkür ederim, dedi yavaşça.

– Biz eşkıya değiliz bay vali. Hırsız, soyguncu değiliz. Sadece aç kalmamak için ekmek istiyoruz köylülerden. Parasını da ödüyoruz. Bunu bilin. Bu sefer bırakıyorum sizi. Birazdan yola çıkarsınız. Yalnız unutmayın bu karşılaşmamızı. Bir daha bize ekmek verdi diye bir köylüye eziyet edildiğini duyarsam, bedelini siz ödersiniz. Nereye saklansanız bulurum sizi. Bulunca da sağ bırakmam!..

Arabanın yanından ayrıldı. Yolun sağında atıldıkları yerde duran mavzerlerin mekanizmalarını, tabancaların fişek yatağı sürgülerini söktü aldı, koruma polislerinden birinin atının eyer çantasına doldurdu, ata atladı. Polislere döndü atın üstünde:

– On dakika ilerde yolun sağında, söğütlü bir çeşme var. Atı o söğütün altına bağlayacağım. Mekanizmalarınız eyer çantasında.

Valiye döndürdü atın başını:

– Vali bey, saat üç. Üçü çeyrek geçe yola çıkarsanız yeniden karşılaşmayız, dedi.

Gidiş yönüne döndürdü yeniden atın başını. Topuklarıyla karnına dokundu. Dörtnala uzaklaştı.

8

Kar beklenildiği gibi erken indirdi o yıl. Eylül çıkarken yaylada çepçevre bütün dağların tepelerini saran kar, ekimin ilk günlerinde yamaçlardan aşağı sarkmaya başladı. Komita, Siniatsika'nın dağ köylerinde dolaştığı o günlerde, Elcis'in gerilerindeki bir tepede boş bir değirmene sığınmıştı. Sabah değirmenin kapısını ilk açan Yusuf'u yüzüne gözüne vuran kar serpintileri karşıladı. Gece ateş yakmışlar, sabaha kadar ne de olsa soluklarıyla soğuğu kırılmıştı içerisinin. Kapıdan giren esinti, bir anda dışarının soğuğunu taşıdı içeriye.

Yaylada tarlalar sürülü bekliyordu. Bir haftadır aşağılarda ne yana baksalar tohum eken tırmık çeken ekicileri görüyorlardı. Üç dört gün içinde çiftleri, tırmıkları, beygirler öküzleriyle gözden kayboldular. Ardından iki gün geceli gündüzlü yağan kar durduğu

zaman bütün yayla diz boyu karla örtülüydü. Bütün ağaçlar kar yüklü, tohumlar kar altında kalmıştı.

Karla birlikte candarmalar görünmez oldu arkalarında. Soluk alabilecekleri günlere erişmişlerdi. Karı ilk gördükleri değirmende kaldılar o kış. Çoğu geceler değirmenin kapısına kadar sokulan kurtların ulumalarını duyarak uykuya daldılar.

Siniatsika'nın eteklerinde, Kaylar'ın güney köylerindendi komitadan altı kişi. Candarmaların ortalardan çekildiği o karlı günler, Katransalı Yusuf ile İbrahim kardeşler, Kurunşalı Nuri, bir saatte inebiliyorlardı değirmenden köylerine. Yakınları, köylüler, boş çevirmiyorlardı dönüşlerinde. Üçü, nöbetleşe haftada on günde bir, akşama yakın saatlerde köylerine indiler. Ertesi sabah gün ağarırken, sırtlarında yarım un çuvalı dolusu, ekmek, tarhana, kuskus, peynir, şeker, kahve, kuru fasulye gibi yiyeceklerle yola çıkarak döndüler. Kış boyunca Nalbantköylü Salih ile Çotullu Kara Ali, birer kez gidebildiler köylerine.

Zülfikar Bey, annesini, eşini görmeyi ekimden şubata kadar her ay denedi. İlk gidişinde Goriçka'da konağın yakınlarında Hamza ile karşılaştı. Ablası Remziye Hanım'la oğlu Saffet Bey'in konakta annesinin konukları olduğunu öğrenince geceyi Hamza'nın evinde geçirdi. Sabah erkenden değirmene döndü. Kasım ayı gidişinde, yarı yolda tutulduğu kar altında ulaştı konağa. Kar üç gün üç gece yağdı. Pencerelerden bakınca ne gelen görünüyordu ne giden. Üç gün hasret giderdi annesi, eşi ile. Aralıkta, Uçana'da Cafer'e uğradı önce. Son birkaç gündür candarmanın Goriçka'daki konağı gözetlediğini öğrendi. Uçana'da kaldı. Ocakta talihi yardım etti. Bir gece kalabildi Goriçka'da. Şubatta iki kez Goriçka'ya gitmeye kalktı, ikisinde de İğneli'den öteye geçemedi. İsmail'in evinde geçirdi geceyi.

Kaylar Yaylası'nın bereketli toprakları ortasına, tersine döndürülüp boşaltılmış kocaman bir huni dolusu taş, kaya yığını gibiydi Siniatsika Dağı. Dört bir yanı yaylanın uzayıp giden düzlüklerine açıktı. Kar kalktıktan sonra, candarmanın gözünden

uzun süre gizlenilmesi zordu kaçaklar için. Komita kar kalkmadan Siniatsika'dan indi. Katransa üstünden Uçana'ya, oradan Sarıgöl sazlıklarına geçti. Henüz sahiplerinin kışı köylerinde geçirdikleri kırlardaki damlar boştu, değirmenler kapalıydı. Komita boş damlarda geceleyerek, değirmenlerde gizlenerek geçirdiler göçlerini. Beş yıldır yineledikleri gibi baharı Gölünç, Sarıgöl koruluklarında geçirecekler, haziranda Verno Dağı yolu ile Göller Bölgesi, Gramos sıradağları, Voyo Dağı üstünden, kar inerken Siniatsika sırtlarına döneceklerdi.

9

Mart ortalarında bir gün, Goriçka'nın kuzeyinde Drebene yakınlarında gecelemişler, ertesi sabah erkenden yola çıkmış, Naseliç ile Drebene üstünden Sarıgöl'e gidiyorlardı. Ertesi gün Aydos'a geçecekler, bir aksilik olmazsa öbürgün Gölünç'te olacaklardı.

Yola çıkmalarından az sonra önlerinde hava kapadı. Göğün ne yanına baksalar, dürülü bekleyen top top bulutlar, katlarını sere sere üstlerine üstlerine geliyorlar, başları üstünde kümeleniyorlardı. Önlerinde Sarıgöl yakınlarında art arda üç dört şimşek çaktı. Gök birbiri ardından gürledi. Yukarlarda sacdan yapılmış yüzlerce yağmur fıçısının birbirlerine çarpa çarpa yuvarlandığı sanılırdı. Çok geçmeden gök gürültüleri yumuşadı. Esen rüzgârın, yerden yükselen nemli kokusunu kendilerine kadar taşıdığı yağmur başladı. Yolun sağında gördükleri boş bir damın sundurması altına sığındılar. Birer cigara içinceye kadar yağmurun hızı kesildi. Bulutlar geldikleri hızla kuzeye doğru yollanırlarken gök derinleşmeye başladı. Parçalanan bir bulutun aralığından batıda Pindos Dağı'na doğru inen güneşi gördüler. Geceyi Sarıgöl yakınlarında, boş bir damda ocakta ateş yakarak geçirdiler. Uzaktan yakından gelen gök gürültüleri sabaha kadar sürdü. Uykuları arasında bir ara yağmurun damın kiremitleri üstünde koşuştuğunu duydular. Sabah, ortalık ağarırken candarmaların henüz uykuda oldukları

saatte yola çıktılar. Hava esintiliydi. Yüzlerine çarpan nemli rüzgâr, yukarılarda parça parça ettiği bulutları tek tek önüne katmış kuzeybatıya doğru sürüyordu. Öğleye kadar yağışsız geçti yolculukları. Güneş, parça parça geçen bulutlar arasından bir göründü bir kayboldu.

Sarıgöl'ü geçmişler, Aydos'a yönelmişlerdi. Ne oldu ne oluyor demeye kalmadan hava bir iki dakika içinde karardı. Uzaklarda çakan şimşekler, gök gürültüleri, hızla başları üstüne geldi yerleşti. Bir çeyrek saat ötede, yolları üstünde sığınabilecekleri çok eski bir Ortodoks manastırı vardı. Kapısını çalan yardım isteyenleri geri çevirmez diye bilinirdi. Kara Ali, yan yana yürüdükleri Zülfikar Bey'e: "Allah'ın evi, Allah'ın evi derler hep, dedi. Allah'ın evi ise kapısı Hıristiyana açık olduğu gibi Müslümana da açıktır."

Adımlarını çabuklaştırdılar. Gökte, adımlarından daha çabuk kümelendi başları üstündeki bulutlar. Ürkütücü bir görünüşle alçaldılar. Neredeyse evler ağaçlar ile birlikte kendilerinin de yerle gök arasında kalacakları, alçalan bulutlar arasında ezilecekleri sanılırdı. Uzaklardan, yakınlardan gelen gök gürültüleri, çakan şimşekler arttı. Yıldırımdan korunmak için ağaçlara yaklaşmadan yol alıyorlardı. Yine de elli adım ötelerinde bir palamut ağacı üstüne düşen yıldırımın ağacın ana dallarından birini kırıp indirdiğini, yere saplandığını gördüler. Yağmur birdenbire gökler üstlerine boşalıyormuş gibi indirdi.

On dakika sonra manastırın kapısını çalarken üstlerinden başlarından yağmur suları sızıyordu. Mavzerlerinin namluları aşağıya bakıyordu omuzlarında. Saçları sakalları sırılsıklam parça parça olmuş yüzlerine yapışmıştı. Kapıyı açan zangoça Kara Ali:

– Yağmurda kaldık, Allah'ın evine sığınmaya geldik, dedi.

Açılan kapıdan içerisini gördüler. Ortasında çıkrığı ile kocaman kuyulu geniş bir avluyu çepçevre kuşatan iki katlı bir yapıydı manastır. Üst katta parmaklıklı bir balkon üstünde sıralanan keşiş, çömez odaları vardı. Sağda solda üst kata çıkan geniş merdivenler görülüyordu. Kapı boşluğu üstüne gelen oda ile balkonun tabanı

girişte elli kişinin rahatça sığınabileceği, geniş bir sahanlık oluşturuyordu.

Zangoç:

– Başkeşişe haber vereyim, dedi, kapıyı kapamak istedi.

Kara Ali'nin ayağı kapının içindeydi. Sağ kolunu kaldırarak kapının yüzlerine kapanmasını önledi:

– Bizi bu yağmur altında kapının önünde mi bırakacaksın?

– Silâhlısınız. Manastıra silâh girmez. Silâhlarınızla sizi içeri alamam!

Yağmur suları üstlerinden başlarından akıyor, kapıdan içeri vuruyordu.

– Hiç olmazsa kapının arkasına al bizi. Görmüyor musun, gölden çıkmış gibiyiz!

Zangoç:

– Bir dakika bekleyin, dedi. Yine kapıyı kapamak istedi.

Kara Ali, bu kez, kapıyı omuzladı, içeri kaydı, arkadaşlarına:

– Girin, dedi. Zangoça: Kapının gerisinde bekliyoruz. Git haber ver, diye ekledi.

Zangoçun gitmesine, haber vermesine sıra kalmadan başkeşiş göründü. Çepçevre balkonun altından dolanarak geliyordu. Yaklaşırken zangoça seslendi:

– Petko, sen çekil.

Başkeşişin yüz on altı yaşında olduğu söylenirdi. Hâlâ dimdik delikanlı gibi yürüyor, boyunu posunu koruyordu. Kara Ali:

– Maşallah, diye mırıldandı:

Başkeşiş kapıya üç adım kala:

– Allah'ın evine hoş geldiniz, dedi. Nedir anlaşamadığınız?

Petko açıkladı:

– Silâhlarıyla girmek istiyorlar.

Kara Ali ekledi:

– Manastırı soymaya gelmedik. Yağmurdan korunmak, kurunmak için sığındık.

Tam sözünü tamamladığı sırada öksüren Sarıgöllü Mehmet'in alnına götürdü elini:

– Arkadaşın ateşi var

Başkeşiş:

– Silâhlarınızı kapıda bırakın, girin, dedi.

Kara Ali:

– Peder, ne değişir, diye karşılık verdi. Buraya kadar silâhı ile gelen niyeti kötü ise silâhını çeker öyle içeri girerdi. Ha burada bırakmışız, ha elimizde kalmış, ne değişir?

– Manastırın bunca yıllık düzenini bozarsınız. Bugüne kadar bu kapıdan içeri silâh girmemiştir.

– Günahı bizim olsun! Bağışla keşiş efendi, o silâh bizim tek güvencemiz. Evimiz, çatımız, canımızın bekçisi hep silâhlarımız.

Zülfikar Bey söze karıştı:

– Arkamızdan candarmalar gelirse silâhlarını kapıda bırakacaklar mı?

Başkeşiş hemen karşılık veremedi. Zülfikar yineledi:

– Bırakacaklar mı?

– Bırakmalarını isteyeceğiz.

– Ama bırakmayacaklar!

– Bırakmaları gerekir.

– Sayın peder, haklısın, bırakmaları gerekir. Bizim de öyle. Bizim manastırın içinde silâhla görülecek işimiz yok. Onlar silâhla ardımıza düştükleri için bizi kovaladıkları için silâhlıyız. İzin ver de saygısızlık etmeyelim, silâhlarımızı dizlerimizde kurutalım...

Başkeşiş karşılık bulamadı, yana çekildi:

– Girsinler, dedi zangoça.

Zangoç dış kapıyı kapadı. Yağmur, yukardan manastırın avlusuna doluyor, avlunun yanlarından derelenerek dışarıya boşalıyordu. Başkeşişin ardından, sağdaki balkonun altına sığınarak yürüdüler. Üst katta balkonda odalarından çıkan on üç, on dört yaşında görünen çömezler kendilerine bakıyordu. Avlunun üstünde, üst kata çıkan merdivenlere bitişik, büyük bir odaya alındılar. Önden başkeşiş ile ardından zangoç girdiler odaya. Başkeşiş yanında zangoçla kapının sağına çekildi:

– Geçiniz, dedi.

Odanın büyük bir ocağı vardı, yanıyordu. Ocağın sağında büyük bir ağaç masa ile masanın iki yanında ağaçtan iki sıraydı odanın bütün eşyası. Kara Ali, dışarda kapının solunda durdu, yol verdi arkadaşlarına. Önden Zülfikar Bey, ardından öbürleri odaya girdikten sonra kendi de içeri girdi.

– Birden ocağa yaklaşma, dedi Sarıgöllü Mehmet'e. Önce üstündekileri çıkar, hafifle, ovun! Torbanda çamaşırın varsa değiş, sonra yaklaş kurun.

Önünden geçerken başkeşişe:

– Eksik olma peder, dedi, yağmur durunca kurunur, geldiğimiz gibi çıkar gideriz...

Başkeşiş:

– Manastırın çorbasını içeceksiniz, diye karşılık verdi. Birazdan getirirler, ısınırsınız. Şimdi dinleniniz...

Önden çıktı, zangoç onu izledi. Dışarı çıkarken kapıyı çekmek istedi. Kara Ali:

– Kalsın, dedi. Biz kapatırız...

Kapının eşiğinde durdu, başkeşişle zangoçun merdivenlerde üst kata çıkışlarını izledi. İkisi yukarda balkonu dolandılar. Manastırın giriş kapısına karşı gelen, ikinci merdivenin başında durdular. Zangoç geri döndü. Başkeşiş ikinci kata çıktı. Odası ikinci kata çıkan merdivenin sonunda kalıyordu.

Kara Ali içeri dönünce Zülfikar Bey'e:

– Zangoçtan huylandım, dedi. Pencere gerisinden avluyu gözleyelim.

Bir takım kuru çamaşır baş ilâcıydı komitacının. Boyundan askılı ekmek torbalarının iç gözünde, ince muşamba ile sarılı, bir fanila, bir gömlek, bir don, bir çift yün çorap taşırlardı. Odanın sağına soluna dağıldılar. Birbirlerine sırtlarını döndüler. Boyundan geçme keçi derisi yeleklerini, yeleklerinin altına kadar geçen yağmurla sırılsıklam olan çamaşırlarını çıkardılar. Ellerini ocakta kurutup kızarıncaya kadar göğüslerini ovdular.

Yusuf, kapının sağındaki pencereden avluyu gözlüyordu. Arkasına dönünce kendisiyle birlikte avluyu gözleyen Zülfikar Bey'i gördü:

– Zangoç, galiba gidiyor?

Zülfikar Bey:

– Bekle, dedi.

Kara Ali yanlarına yaklaştı, uyardı:

– Ses etmeyin.

Avluda, kapının hemen solunda kalan ahırdan zangoçun atını çıkardığını gördüler. Atını yedekte kapıya doğru çekti. Kapı boşluğuna dönmeden önce pencerelerine doğru baktı. Kapı boşluğunda bekledi. Yardımcısı göründü yanında. Sağanağın ardı kesildi. Göğün bütün suyu boşalmış gibi yağmur durdu. Avlunun üstünde bulutların yükseldiği sağa sola dağıldığı görülüyordu.

Kapı boşluğu, açan havanın ışığı ile aydınlanırken büyük kapı açıldı. Yardımcısı ata binip çıktıktan sonra zangoç kapıyı kapadı. Kapıdan ayrıldı, odalarına doğru yürüdü. Üçü pencereden gerilere çekildiler. Zangoç, odalarının önünden geçerken pencereden içeriye baktı, yürüdü, oda kapılarını açtı:

– Çorbanız birazdan geliyor.

Kara Ali:

– Kısmetse içeriz, dedi, ekledi: Başkeşişe teşekkür etmek isteriz gitmeden önce. Haber verir misin?

Zangoç şaşırdı:

- Hemen gidecek misiniz?

– Birazdan. Arkadaşlar üstlerinden çıkanı kurutsun, gideceğiz. Hava açtı, yolumuz uzun.

– Öyleyse başkeşişe haber vereyim.

– İyi olur. Arkadaşlarına döndü: Hadi kızanlar, çabuk olun.

Zangoç acele ile kapıdan ayrıldı.

Kara Ali:

– Bizi kendi gibi sandı salak, dedi. O giden atlı candarmaya haber vermeye gitti. Candarma bir saatten önce gelemez. Keşiş şimdi bizi oyalamaya gelir...

Kuru çamaşırlarını giydiler. Keçi derisi yeleklerini kurutmuşlardı. Üstlerine çektiler.

Önce çorbaları geldi. Büyük bir tencere ile yedi kalaylı bakır tası, yedi kaşığı, bir somun buğday ekmeğini masanın üstüne sıraladı getiren çömezler. Buluğ çağında çocuklardı hepsi. Bulgarcadan başka dil bilmiyorlardı. İçlerinde en iyi Bulgarca bilen Kurunşalı Nuri'ye, Kara Ali:

– Sor bakalım, dedi, çorbayı kim pişirmiş?

Nuri sordu. Tası masaya bırakan çocuğun verdiği karşılığı:

– Kendi pişirmiş, diye çevirdi.

– Öyleyse otursun bizimle birlikte o da içsin.

Çömez bozuldu:

– Çok işim var. Mutfağa döneceğim, öğle yemeğini yetiştireceğim, dedi Bulgarca.

Tutuk konuşuyor, Kara Ali'nin kuşkuları kesinlik kazanıyordu:

– Biz hemen içip gideceğiz. Yemeği hazırlamakta gecikmez.

Nuri, Kara Ali'nin karşılığını Bulgarcaya çevirirken başkeşiş ile zangoç Petko göründüler. Kara Ali:

– İyi ki geldiniz peder, dedi. Çorbayı birlikte içeriz.

Peder de gizleyemedi şaşkınlığını:

– Bu çorba ancak sizi doyurur, dedi. Bizim yemek saatimiz henüz gelmedi.

Kara Ali, Yusuf'a döndü:

– Yusuf kapıyı kapa, soğuk geliyor, peder üşümesin.

Başkeşiş, bir Kara Ali'ye, bir Petko'ya, sonra da tek tek odadakilere baktı:

– Ne oluyor?

– Ne olduğunu bilmiyor musun sayın peder?

– Neyi bilmiyor muyum?

– Zangoç az önce bir atlıyla candarmaya haber gönderdi. Sattı bizi.

Başkeşiş, zangoça döndü:

– Ne diyor duydun mu? Karşılık ver.

Kendisi giden atlıdan habersiz görünmeyi seçmişti.

Zangoç:

– Antip, Sarıgöl'e çay şeker almaya gitti, dedi.

Başkeşiş bu kez Kara Ali'ye döndü:

– Duydunuz, dedi, size çay kahve içirecek.

– İyi işte. Kahveyi, çayı birlikte içeriz. Buyurun oturun, ayakta kalmayın. Kuşkulanmak bizim huyumuz. Çorbayı önce siz içeceksiniz. Zangoç, çömez içecekler, sonra biz içeceğiz.

Başkeşiş sinirlenmiş göründü:

– Ne demek! Sizi içeri aldığımıza pişman mı olalım istiyorsunuz?

Kara ali:

– Uzatmayalım peder, dedi. Yusuf'a döndü: Al elinden çömezin kepçeyi, ilk tası doldur pedere, ikinciyi zangoça ver. Çömeze vermesen de olur.

Yine başkeşişe döndü:

– Oturun sayın peder. Vakit var. Candarmaları birlikte bekleyeceğiz. Candarmalar kapıdan girince ilk sizi, sonra Petko'yu vuracağım, arkadaşlarım da candarmaların hesabını görecekler.

Yusuf, çorba tasını başkeşişin önüne bıraktı. Kara Ali:

– Bakalım çorbayı içtikten kaç dakika sonra esnemeye başlayıp uyuyacaksınız. Hadi kaşıklayın!..

Başkeşiş tası ileri itti:

– Ben perhizim, paskalya perhizine girdim, günah işleyemem.

– Zangoç içsin. Gülerek ekledi: Biz de ninni söyleriz. Tabancasının kabzasını okşadı: Bununla.

Başkeşiş:

– O da perhiz, dedi. Manastırda kim varsa perhizli.

Kara Ali'nin kaşları çatıldı:

– Öyleyse kısmet candarmaların. Onlara içiririz. Onları uyutunca atlarına biner gideriz.

Çömeze sağ, zangoça sol dip köşeleri gösterdi:

– Sen oraya, sen de karşı köşeye git. İkiniz de yüzünüzü duvara dönün. Siz masadaki yerinizde kalın sayın peder.

İkisiyle de konuşacak sözü kalmamıştı. Zülfikar Bey'e döndü:

– Zülfikar Bey, sen, ben, Yusuf, Nuri, kapının yanında bekleyeceğiz. İbrahim sen yukarı çık kuleden ovayı gözle. Candarmalar gelirken say, kaç kişiler, in haber ver. Mehmet'le Salih burada kalsınlar.

Hazırladıkları tuzak anlaşılmıştı. Başkeşiş yadsımayı bıraktı, Zülfikar Bey'e:

– Rakitalı Georgi Kaptan'ı vurmuşsun? dedi.

– Ne olacak?

– Petko Rakitalı.

– Öcünü mü alacak?

– Hata etti. Seyisi benden habersiz göndermiş. İsterseniz candarmalar gelmeden gidin!..

Kara Ali söze girdi:

- Geç kaldık. Petko'ya döndü: Ne istiyordun? Zülfikar Bey durup Georgi Kaptan'ın kendisini öldürmesini mi beklesin?

Çok geçmeden İbrahim göründü:

– Geliyorlar, dört candarma, başlarında seyis.

– Neredeler?

– Bir cigara içinceye kadar kapıda olurlar!..

Kara Ali, başkeşişe döndü:

– Uykuda olsak yeterlerdi. Eee sayın peder o ilâçlı çorbayı içireceğim size. Hadi kaşıklayın. Candarmalar kapıyı vurmadan bitireceksiniz.

Başkeşiş:

– Perhizliyim, dedi, zorlama. İstersen vur.

– Çömez içsin. Nasıl esnediğini görelim!..

Yusuf bir tas çorba uzattı çocuğa. Kara Ali, Nuri'ye:

– Söyle Bulgarca, kaşıklasın çorbayı.

Nuri söyledi çocuğa. Çocuk istemeye istemeye çorbayı kaşıklamaya başladı:

Kara Ali işaretle:

– Daha çabuk daha çabuk! dedi.

Nuri, Bulgarca yineledi.

Çocuk daha beşinci altıncı kaşıkta esnemeye başladı. Jandarmalar kapıya gelmeden masanın üstünde kavuşturduğu kolları üstüne kapandı.

Kara Ali, Zülfikar Bey, Yusuf, Nuri, Petko'yu önlerine katıp avluya çıktılar. Tabancaları ellerinde kapının arkasını tuttular. Kara Ali, Petko'ya:

– Kan akmasını istemiyorsan adam gibi davran, dedi. Candarmalar ateş etmezse biz de etmeyiz.

Az sonra kapı vuruldu. Seyis dışardan seslendi:

– Petko, geldik.

Kara Ali, Petko'ya fısıldadı:

– Kapıyı aç. Kaşlarını kaldırdığını görürsem kurşunu yersin.

Her şey Kara Ali'nin önceden tasarladığı gibi oldu. Petko kapıyı açtı. Dört candarma, seyis atlarının dizginlerini çekerek kapıdan girmeye hazırlanırlarken Zülfikar Bey, Yusuf, Nuri, tabancaları ellerinde karşılarında dikildiler.

Olaylar her zamanki gibi gelişti. Candarmaların tüfeklerini aldılar. Beşi beş ata, daha ince yapılı olan Mehmet ile Salih, İbrahim ile Yusuf'un atlarının gerisine bindiler.

Kara Ali:

– Yarım saat yerinizden kımıldamayacaksınız, dedi. Yarım saat sonra, atlarınızı gölün sazlıkları yanında bağlı bulursunuz, tüfeklerinizi gölden çıkarırsınız.

Başkeşişe döndü:

– Bizim bütün günahımız bu kadar peder. Canlarımızı kurtarmak için işlediğimiz günah. Ama siz perhizli ağzınızla büyük günah işlediniz. Allah'ın evine canlarını kurtarmak için sığınan kullarını gammazladınız. Biz çok şükür elimizi kana bulamadan gidiyoruz.

10

Haziran sonunda yıllık kış göçleri başladı. Verno Dağı eteklerini bıraktılar. Henüz Kastorya'nın batısında Morivas Dağı yamaçlarındaydılar. Günlerdir peynir ekmek, yumurta ile karın doyuruyorlardı. Morivas'ın tepelerinden birini aştıkları bir gün, karşılaştıkları bir çobandan üç aylık bir kuzu satın aldılar. Tepede kayalıklar arasında ateş yaktılar. Nalbantköylü Salih, kuzuyu ağaçtan yonttuğu şişe geçirmiş, çevirmeye başlamıştı ki, kuzuyu satın aldıkları çoban geldi, bayırın doğusu ile kuzeydoğusunu candarmaların sardığını, kuşatma tamamlanmadan kaçmalarını söyledi.

Salih'in bir iki adım gerisinde oturmuş, kuzunun kızarmasını bekliyorlardı altısı da. Yağlarını ateşe salan kuzunun rengi değiştikçe açlıkları artıyordu. Çobanın dediklerini duymuşlardı. Bir şey demeden bir kuzuya, bir kuzuyu çeviren Salih'e, sonra da birbirlerine bakıyorlardı. Çoban, sorumluluğundan kaçınıyordu olacakların.

– Mitralyözleri var, dedi.

Nasıl götüreceklerdi ateşin üstünde yağlarını salarak kızaran kuzuyu? Candarmalara mı bırakacaklardı arkalarında? İlk kez karşılaşmıyorlardı candarmayla. Zülfikar Bey, Kara Ali'den daha sabırsız çıktı:

– Kaç kişi var gelen candarmalar?

– Saymadım.

– Göz kararı söyle?

– Elliden çok... Altmış, belki de yetmiş...

Zülfikar Bey Kara Ali'ye döndü baktı. Susarak ne diyeceğini bekledi.

Kara Ali, çobana:

– Gerisi yok ya, dedi. Hepsi hepsi yetmiş mi?

– O kadar.

– Neredeler?

Çoban bir kurşun atımı ötede yumuşak bir bayırı gösterdi:

– Te o bayırın arkasındaki derede...

Kara Ali'nin bakışları, Zülfikar Bey'den başlayarak, Yusuf ile İbrahim'i, Sarıgöllü Mehmet'i, Kurunşalı Nuri'yi dolandı. Hepsi bakışlarıyla "gelsinler" diyorlardı. Salih'e baktı. Salih, başıyla daha açıkça onayladı arkadaşlarının kararını.

Kara Ali, çobana:

– Git haber ver, dedi, buradayız.

Çoban bir kez daha hatırlattı:

– Mitralyözleri var.

Kara Ali:

– Söyledin, dedi, eksik olma. Sen haber ver, ötesini düşünme.

Ateşe doğru baktı. Kuzunun dumanı kayaların arasından göğe doğru uzayıp gidiyor, yerlerini gösteriyordu candarmaya. Çobana başıyla dumanı gösterdi:

– Yerimiz belli. Bu ateş onların ateşi de.

Çoban hâlâ kaçmalarından yanaydı:

– En az yetmiş kişiler.

Kara Ali:

– Sen merak etme, dedi, biz tepedeyiz onlar bayırda. Biz siper alacağız, onlar yokuş tırmanacak. Gelmezlerse daha iyi ederler. Hadi sen git, oyalanma.

Çoban bayır aşağı yürüdü.

Zülfikar Bey, candarmaların aşarak görünecekleri bayıra baktı. Ağaçsız, kayasız, çıplak kendilerine doğru tırmanıyordu. Kara Ali'ye:

– Salih kuzuyu ateşte bırakmasın, dedi. Biz altımız geleceklere yeteriz.

Yerlerinden kalktılar. Birbirinden onar adım arayla altısı altı kayanın arkasına yerleştiler. Tüfekleri candarmaların çıkıp görünecekleri bayırın üst çizgisine dönük, siper aldılar.

Çok geçmedi. Bayırın sırtında, bir uçtan bir uca iki yüz adımı aşacak bir çizgi üstünde yayılan candarmalar göründü. Kendilerine doğru durmadan mermi yağdıran bir makineli tüfek ateşi başladı.

Arkalarında siper aldıkları kayalardan parçalar koparıyor, havaya savuruyordu, Kara Ali:

– Koyun yaklaşsınlar, dedi, acele etmeyin, beni bekleyin...

Candarmalar bayırın sırt çizgisini aşar aşmaz yere yatmışlardı. Önlerinde kendilerine doğru tırmanacakları ikinci bayır başlıyordu. Henüz bir kurşun atımı uzaktaydılar. Makineli tüfek, bayırın sırtından ateş ediyordu. Yere yatan candarmalar sıçradılar, on beş yirmi adım koşarak yeniden yere attılar kendilerini. Yattıkları yerde sürünerek yaklaştıkları görülüyordu. Sürüne sürüne on on beş adım daha yaklaştılar, ateş açtılar. En az yetmiş tüfek birden patladı. Onlar ateşe başlayınca makineli tüfek, bayırın sırtını aştı. Makinelinin ayaklarını kavrayan dört candarma, az ötelerindeki bir tümseğe doğru koşuyorlardı. Kara Ali'nin ateş ettiği, göz açıp kapayıncaya kadar namlusuna fişek sürüp bir daha ateş ettiğini gördüler. Makineliyi taşıyan candarmalardan ikisi yıkılmış, makineli öbürlerinin de ellerinden kopmuş devrilmişti. Zülfikar Bey'in eli tetikteydi, o da Kara Ali ile birlikte iki el boşalttı. Onların arkasından Nuri, Yusuf, İbrahim, Mehmet ikişer el ateş edince, aşağıda sekiz erin tüfeklerini ellerinden atarak bulundukları yerde kapaklanıp kaldıklarını gördüler. Makinelinin koruma ateşinin sustuğunu gören candarmaların cesareti iyice kırılmıştı. Kapaklandıkları yerden kalkıp geri çekilecek olsalar arkalarında otuz adımlık bir açıklık vardı çıktıkları bayırın gerisine sığınabilmeleri için.

Üçer mermi daha vardı mavzerlerinin fişek yataklarında. Kara Ali seslendi:

– Boşaltın mavzerleri. Kıpırdatmayın.

Altı mavzer birden patladı, ardından bir altı daha...

Bayırın sırt çizgisinin hemen gerisinde, bir tüfeğin ucuna bağlanmış, beyaz bir mendil sallandığını gördüler. Kara Ali'nin:

– Yeter, dediği duyuldu.

Ateşi kestiler. Bayırda uzanmış kalmış, ölü mü yaralı mı olduklarını bilmedikleri candarmalar vardı. İçlerinde bazılarının

kolu ayağı kımıldadığını gördüler. Ateş kesilince geldikleri yere doğru sürünmeye çalışıyorlardı.

Çok geçmeden çoban yine göründü. Bu kez candarmaların elçisi olarak geliyordu. Üçü ölü on yaralı vardı aşağıda. Ateş ettikleri ilk iki elin sadece tek kurşunu boşa gitmişti. Son iki el ateşleri ise ürkütme ateşiydi. İstemeden de olsa iki kişi daha vurulmuştu.

Çoban:

– Çekilecekler, dedi. Yaralılarını, ölülerini alırken ateş etmemenizi istiyorlar...

Kara Ali:

– Onlar ateş etmeden biz etmedik, dedi. Böyle söyle. Kendilerini üstümüze gönderen karakol komutanlarına da böyle söylesinler!..

Salih, kuzunun altındaki ateşi yanlara açıyor, yer yer küle gömüyordu. Kuzu pişmişti. Az sonra çepçevre kuzunun başında bağdaş kurup oturdular.

Yemek boyunca, çarpışmadan tek söz etmediler. Sevinçli oldukları söylenemezdi. Sadece aralarında ölen, yaralanan olmadan sofralarının başında toplanabildiklerine şükrediyorlardı. Olsa olsa kendileri gibi köylü çocuklarıydı o vuruştukları. Adlarını bilmedikleri, yüzlerini görmedikleri, daha önce hiç karşı karşıya gelmedikleri acı tatlı tek sözlerini işitmedikleri delikanlılardı. Anlaşılır şey değildi, onları böyle doğdukları yerlerden günlerce uzakta bir bayırın sırtında karşı karşıya getirip de birbirlerine kurşun sıktıran şu dünyanın düzeni!..

11

Bu çarpışmadan on gün önce, Makedonya Fransız Ordusu Komutanlığı'na General *Franchet D'Espérey* getirilmişti. General, 18 Haziran 1918 günü, kendisini Marsilya'dan Selânik'e getiren vapurdan ilk günden beri cephenin komutanlığı yapıyormuş kadar hazırlıklı indi. Paris'ten ayrılmadan önce genelkurmay başkanlığında, iki yıldır Makedonya'dan gelen bütün raporları

okumuş, Makedonya'nın coğrafyası, etnik yapısı, değişik cephelerde savaşın durumu üstüne ayrıntılı bilgiler almıştı. Marsilya'dan Selânik'e kadar beş gün süren yolculuğunu vapurda bu bilgilerini genişletecek kitaplar okuyarak geçirdi. Görevine başladığının ertesi günü, Ostrova Gölü, Florina, Manastır üzerinden Köprülü, Üsküp, Vrania, Niş'e kadar uzayan sekiz günlük bir inceleme gezisine çıkarak, cephenin durumunu, cephe gerisini gözden geçirdi. Morivas sırtlarındaki çarpışmanın geçtiği gün, general gezisini yeni tamamlamış, Florina'daki karargâh merkezine dönmüştü. Generalin karargâha geldiği saatte, Morivas çarpışmasında ölenler ile yaralananlar Florina'ya getirildi. Yolda ölen iki yaralı ile ölenlerin sayısı beşe çıkmıştı. Yaralılar garnizon hastanesine yatırıldı. Ölenlerin cenazeleri garnizonda, daha sonra Florina istasyonunda düzenlenen törenlerle Fransız mezarlığına gömülmek üzere Selânik'e gönderildi.

General *D'Espérey* her iki törende de bulundu. Şehitleri selâmladı. Törenden sonra karargâhtaki odasında görevlilerden geniş bilgi aldı. Altmış sekiz kişilik mitralyözlü birlik, biri kuzu çeviren altı kişi ile çarpışmış, ölüler, yaralılar vererek geri püskürtülmüştü. Komitacılardan ölen, yaralanan yoktu. Ateşkes isteğine hemen olumlu karşılık vermişler, yaralıların ölülerin kaldırılmasını kolaylaştırmışlardı. Kimlerdi bu altı kişi? Neden dağa çıkmışlardı? Bıkmadan usanmadan en küçük ayrıntılarına kadar bilgi istiyordu.

Ordu komutanlığına atandığı zaman karargâha gelen kişiliği ile ilgili sözler, bilgiler hiç de olumlu değildi. Acımasız, aşırı sert, çok aksi bir komutan olduğu söyleniyordu. Göreve başladığından beri gözlenen davranışlarıyla ise general hiç de dedikleri gibi çıkmadı. Evet, sertti, yüzü gülmüyordu, ama buyruklarının eksiksiz uygulanmasını isteyen bir sertlikti bu. Görevini tam yerine getirenleri ölçülü bir iki sözle değerlendirerek, yerine göre onurlandırarak mutlu ediyor, kendine bağlıyordu. Verdiği emirler hep araştırmalara, incelemelere, bilgi birikimine dayanan uzun uzun düşünülmüş emirlerdi.

General, komita üyelerinin dağa çıkış nedenlerini tek tek sorup öğrendi. Altısı toplum düzeninin kurbanlarıydı. Vergi adaletsizliğine başkaldırmışlar ya da hapisten kaçmak için dağa çıkmışlardı. Zülfikar Bey üstüne aldığı bilgiler ise generali özellikle ilgilendirdi. Varlıklı, okul görmüş, yakışıklı bir gençti. Kendi silâhlandırdığı iki manga gönüllü ile Balkan Savaşı'na katılmış, yaralanarak savaş dışı kalmıştı. 1916'da, Arnavutluk'la İstanbul arasında kurulan gizli haberleşme örgütüne katıldığı saptanmıştı...

– *Un bon patriote (*)* , dedi.

Gizli haberleşme örgütü ile ilgili raporları okumuştu. "Niye bu kadar önemsenmiş bu örgüt?" diye sordu kurmay başkanına. "Yaptıkları iş sadece bir oyun. Adeta çocuk oyunu. Bir köyden ötekine mektup taşıyorlar. Zarf kapalı. İçinde ne yazılı olduğundan haberleri yok. Götüren de getiren de içinde yazılı olanı bilmiyor. Ayrıca Arnavutluk'ta Esat Paşa, İstanbul hükümeti ile dostluğunu bozdu. Şimdi bizim dostumuz. Tuhaf değil mi bu tutum? Esat Paşa ile dost oluyoruz, onunla Osmanlılar arasında haberleşmede çalışanları, daha doğrusu Esat Paşa'ya hizmet eden buyruk altındaki birtakım garipleri düşman belliyoruz. Taşıdığı zarfın içinde ne yazılı olduğunu, dahası zarfın dolu mu boş mu olduğunu bile bilmeyen köylüleri kurşuna diziyoruz. Yanlış, çok yanlış. Yanlıştan da öte, saçma. Hayır. Askerlik bu değil. Savaş bu acımasızlığı gerektirmeden kazanılırsa sonuç zaferdir. Böyle olursa vahşet. Sonuç ortada. Bölgede sevilmiyoruz. Sivil halk, bir an önce çekip gitseler de kurtulsak diyor. Fransa yanlış tanıtılıyor. Bakın, bu haberleşme örgütünde görev aldıkları için sadece bir köyde 118 kişi asılıyor. Oysa en çok olsa olsa altı aylık bir hapis cezası verilebilir böyle bir eyleme. Sonunda mavzerini kapan dağa çıkıyor, biz de şehitler veriyoruz. Sayı üç olmuş, beş olmuş, yüz olmuş değişmez bu yanılgının önemi, acısı. İşte beş Fransız vatandaşı yitirdik bugün. Yaralılar ise acı çekiyorlar. Belki de içlerinden bazılarının kolu bacağı kesilecek."

(*) Un bon patriote: İyi bir vatandaş.

General görüşlerini açıkladıktan sonra, özellikle Zülfikar Bey'in kişiliği ile ilgilendi. Dosyasını getirtti okudu. Dosyada eylemleri üstüne geniş raporlar vardı. Zülfikar Bey'i sorguya çeken savcıyı çağırttı, dinledi. Zülfikar Bey'in az da olsa Fransızca bildiğini öğrenmek generali duygulandırdı. Savcılıkta verdiği ifade ise, kendisinin askerlik anlayışıyla onurlu bir çıkıştı. Şövalyelikti. "Bravo" dedi savcıyı dinlerken. "Onun durumunda olan her Fransızın onun gibi davranmasını isterdim. Bravo. Düşmanın böylesine saygı duymak askerlik mesleğini yüceleştirir."

General *D'Espérey* o gün, yanında savcıyla, kurmaylarıyla Zülfikar Bey'in karargâhta hapsedildiği üçüncü kattaki odaya çıktı. Daha odaya girerken kapının içinde sağına soluna bakacak kadar duraladıktan sonra pencereye doğru ilerledi. Tutuklunun pencereden kaçabileceğini hemen anlamıştı. Soldaki pencerenin önünde durdu. Gömlekçi Efi'nin taraçasına, avluya, yan duvarlarına baktı, bakışlarını yeniden Efi'nin taraçasına çevirdi: "Pencereden taraçaya atlayarak kaçmış" dedi. İyi yetişmiş yetenekli bir kurmay için başka çözüm yolu, açıklaması yoktu olayın. Bir kez daha: "Bravo, dedi, iyi atlet, iyi jimnastikçi. Kaçması hayırlı olmuş. Kurşuna dizilseydi üzülecektim." Yanındakilere durumun değerlendirmesini yaptı: Pencere ile taraça arasındaki açıklık altı metreden az değil. Bir atletizm yarışmasında bile atlayana altın madalya getirir. Başarısının nedeni, taraçanın pencereden bir adam boyu aşağıda kalması; tutuklunun atlarken boyunun uzunluğundan yararlanması. Havada taraçaya yaklaşırken kendini öne atınca, boyu, öne uzanan kolları kadar bir uzunluk ekliyor atlayışına, taraçanın parmaklıklarını kavrayarak atlayışı gerçekleştiriyor."

Zülfikar Bey'in arkasından odaya dolanların bir türlü çözemedikleri kaçışının gizini bir bakışta açıklığa kavuşturmuştu general. Bu küçük olay, buyruğu altında çalışanların bir kez daha güvenle kendisine bağlanmalarına neden oldu.

General *D'Espérey*, Zülfikar Bey'in öbür serüvenlerini de okumuştu dosyasında. Georgi Kaptan'la düellosu, Rudnik Gölü

yakınlarında kendisini arayan candarmaları zararsız duruma getirişi, Kozana Valisi'nin önüne çıkışı, hep hayranlık verici eylemlerdi. Dosyayı emir subayına geri verirken "*Walter Scott*'un ya da bizim baba *Dumas*'nın öykülerini okur gibi oldum, dedi. Bu Zülfikar Bey adeta onların kahramanlarından biri. Bir ayrılık var arada; o kahramanların gerçek kişiler olup olmadıklarını bilmiyoruz. Zülfikar Bey'in eylemlerinin ise tanıklarıyız!.."

"Bu Zülfikar Bey'i tanımak istiyorum" dedi son olarak. "Onunla bildiği kadarıyla Fransızca konuşmak istiyorum."

O gün öğleden sonra karargâh merkezinde, karargâh subayları ile göreve başladığı ilk on günün değerlendirmelerini açıkladığı bir toplantı yaptı General *D'Espérey*. Selânik'ten Niş'e kadar birliklerin durumunu, cepheleri incelemişti. Edindiği kanıya göre üç, en çok dört ay daha uzayabilirdi savaş. Ucu görünmüştü. Bulgar-Alman birliklerinin üç aydan uzun sürmezdi direnişleri. Üç ay sonra savaş kazanılacaktı. Bu üç ayın, Fransa'nın uygarlık dünyasındaki yerine göre değerlendirilmesini istiyordu. Gereksiz kan akıtılmayacak, yerli halka hoşgörü ile davranılacak, kırılan gönüller kazanılacaktı. "Bu cepheden ayrılırken arkamızda anlatılacak değerde bazı olumlu anılar bırakmalıyız" diyordu.

Soygunları, eşkıyalıkları ile halka zarar veren çetelerin dışında, dağlarda gezen milis güçlerle çarpışmaktan elden geldiği oranda kaçınılması gerektiğini söyledi. Savaş çok yakında sona erecek, o milis güçlerin, komitacıların çoğu evlerine dönerek silâhlarını bırakacaklardı. Morivas çarpışmasını elbette ki önemsemezlik edemezlerdi. Nedir ki çarpışmayı başlatan kendileriydi. Komita sürekli olarak savunma durumunda kalmıştı. Komitacılar teslim olurlarsa savaş tutsağı sayılacaklardı. Bugünkü koşullar altında teslim olacaklarını umut etmek aşırı iyimserlik olurdu. Çünkü Fransız karargâhından verilecek söze güvenleri yoktu. Savaş tutsağı sözünü tuzak sanacaklardı.

Toplantının sonunda genç bir kurmay yüzbaşı, "Bir arkadaşım Başbakan *Clemenceau*'nun savaşın bir yıl daha uzayacağı

görüşünde olduğunu yazıyor, siz yanıldığı görüşünde misiniz?" diye sordu.

D'Espérey, "Evet, dedi. Savaşın sonu Paris'ten görülmez. Yönetildiği tepelerden görünür. Birliklerimizin tuttuğu mevziler üç ay sonra savaşın sona ereceğini gösteriyor. Benim gördüğüm bu gezimin sonunda. Üç ay uzun süre değil. Yaşarsak kimin yanılıp kimin yanılmadığını hep birlikte göreceğiz."

Bütün dinleyenlerle birlikte genç yüzbaşı da generali alkışladılar.

General bu üç ay içinde askeri mahkemelerin verdiği hiçbir ölüm kararını imzalamadı, bekletti.

15 eylül günü, sabahın dördünde, Kaymakçalan Dağı'nın gerisinde, iki yanında kalan Dobrepoyje ile Floka dağları arasında uzanan Moglena cephesinde acımasız bir saldırı başlattı General *D'Espérey.* 1916'da Kaymakçalan sırtlarında yaşanan ürpertici sahneler bir kez daha yaşandı. Dokuz gün süren savaş sonunda 24 eylül sabahı Bulgar ordusu, silâhlarını atarak savaşı bıraktı. Dört gün sonra Üsküp'teki Bulgar-Alman birlikleri teslim oldular. 29 eylül günü saat 23.00'te, Selânik'te, Fransızlarla Bulgarlar arasında Birinci Dünya Savaşı'nın ilk barış anlaşması imzalandı.

General *Franchet D'Espérey*'nin, Selânik'te göreve başlamasının üstünden üç ay on gün geçmişti.

12

Şubat ayında İğneli'de İsmail'in evinde kaldığı gece, Zülfikar Bey, Siniatsika eteklerinde kışı geçirdikleri değirmenden, Yusuf ile İbrahim kardeşlerle birlikte ayrılmıştı. Yola çıktıkları saatte aralıklı olarak hafiften kar serpiştiriyordu. Katransa yakınlarında Zeleniç'ten dönen bir köylü ile karşılaştılar. Üç saattir yoldaydı. Goriçka'da on gündür bir candarma birliğinin konakladığını haber verdi. Goriçka'ya gidiyorsa gitmekten vazgeçmesini söyledi Zülfikar Bey'e. Bulundukları yerden yörük adımlarla en az bir saat tutardı Goriçka. Karın, adımların hızını kestiği böyle bir havada

ise en az iki saat. İbrahim ile Yusuf'un Katransa'da kendilerinin konuğu olmasını önermelerini dinlemedi Zülfikar Bey. İkindi üstüydü henüz. Akşama Goriçka'da olabilirdi: "Bir deneyeyim, dedi, Goriçka niyetiyle yola çıktım, huyum değil, niyetimden kolay dönemem."

Katransa'nın dışında ayrıldılar, Zülfikar Bey ormanın kıyısından henüz İğneli'ye yaklaşıyordu. Hava gece inmiş gibi kararmıştı. Sabahtan beri yağsam mı yağmasam mı diyen kar boşandı. Topan topan yağıyordu. Üç beş dakika içinde önünü görmesini güçleştirdi. Bastığı yerde ayak izini, dönüp gerisine bakıncaya kadar kapatıyordu. Kendinden önce yoldan geçen insanların, bineklerin izleri silinmişti. Aklından neredeyse kurtların ovaya inebileceği geçiyordu ki yakından gelen köpek havlamaları duydu, İğneli'ye yaklaştığını anladı. Çok geçmeden ilk hızı kesilen kar, sağa sola savrularak yükseklerden düşmeye başlayınca köy evlerinin silik ışıkları göründü. Beş altı yüz adım sonra İğneli'deydi.

Evin sokağa çıkan avlu kapısını açan İsmail, karşısında kaşları, sakalları kara bulanmış Zülfikar Bey'i görünce ürktü. Bunca yıldır kapılarında çalıştığı, sayısız iyiliğini gördüğü Zülfikar Bey'le ilk kez karşılaşıyor sanılırdı. Anası içerden meraklanmıştı. Gün indikten sonra kapılarını çalan olmazdı. Seslendi:

– Kim var kapıda?

Annesinin sesiyle uyarılmıştı. Sevinmesi gerektiğini hatırladı:

– Hoşgeldin Zülfikar Bey! Geç buyur, kapıda üşüme, dedi, yana çekildi.

Avlunun sağ yanında düzayak iki odası ile mutfağı vardı evin. Avlunun sonunda tek kanatlı bir kapıdan arka avluya geçiliyordu. Annesi mutfak kapısında göründü. Zülfikar Bey'in adını duyması yetmişti. Bir buçuk yıldır dağlarda yaşadığını unutmuş gibiydi. Oysa Görce'de yakalandığını, kolları kelepçeli Florina'ya götürüldüğünü, hapisten kaçtığını hep duymuş dinlemişti. Masallar, ermişlerin serüvenleri ile karışıyordu kafasında bütün bu

duydukları, dinledikleri. Büyük bir onurdu, kendini bildiği günden beri, topraklarında doğup büyüdüğü, kapılarında gelin olup çoluk çocuğa karıştığı beylerinin evlerine gelişi! Ellerini acele eteklerine silip kurulayarak mutfaktan çıktı. Nalınlarını sürüyerek koştu. Zülfikar Bey'i karşıladı:

– Hoş gelmişsiniz, dedi. Hava soğuk, yoldan gelirsiniz, üşümüşsünüzdür, mutfakta ocak yanar, ama buyur diyemem. Buyur odaya geç, bir mangal ateş doldurayım getireyim...

Bir solukta saydı döktü bu dediklerini. Diyecekleri daha bitmemişti. Odalara, aralarında kalan koridora açılan bir kapı ile geçiliyordu. Atıldı kapıyı açtı:

– Odada ocak var, İsmail ocağı yaksın.

İsmail'e döndü:

– Ne durursun, ne bakınırsın be oğlum? Geç avluya, bir kucak kuru odun al getir, ocağı yak. Soğukta mı oturtacağız koca Zülfikar Bey'i? Evimiz böyle konuk mu gördü bugüne kadar!

Zülfikar Bey böyle karşılanmıştı o akşam. Önce meşe odunu koru ile dolu bir mangal geldi odaya. O arada odanın ocağı yakıldı. Sofra kuruldu. İsmail'in annesi mutfakla oda arasında koşuşup duruyor, bir yandan da "Ah beyim bilseydim geleceğini, gücümüz neyse ona göre hazırlıklı olurdum!.." diye dövünüyordu. Tarhana çorbası pişirdi. Taze peynirleri vardı. Bol peynir üstüne üç yumurta kırdı, pişirdi, elma çıkardı. Zülfikar Bey on sekiz aydır; ancak Goriçka ile Hamza'da, Cafer'de kaldığı geceler sofra görmüştü. Yemekten sonra kadın yatağını serdi. "Bağışla bey oğlum, bizde sana göre yatak yok, altına bir kilim daha serdim. İnşallah rahat edersin, dedi, sabah kaçta kaldırayım istersin." diye sordu.

– Günle birlikte avlu kapısından çıkar giderim, oldu Zülfikar Bey'in karşılığı.

Kadın:

– Ben ona göre kalkar uğurlarım seni, dedi.

Zülfikar Bey yatar yatmaz uyudu o gece. İsmail'in annesi her

ne kadar beğenmese de yataktı üstüne uzandığı. Değirmenin sert tabanına serip yarısını üstüne çektiği velensesi değildi.

İsmail on sekiz aydır görmüyordu Zülfikar Bey'i. Çağrılmadıkça Goriçka'daki konağa uğramıyor, Saliha Hanım'ın bir isteği olup olmadığını sormuyordu. Saliha Hanım'ın gözünde çoktandır Hamza almıştı kendi yerini. Onu sordurup arattığı yoktu. O da Hikmet Bey'in gözüne girmeye çalışıyordu bütün fırsatlardan yararlanarak. Zülfikar Bey'le karşılaşmaktan bu yüzden tedirgindi. Kapıyı açıp da karşısında görünce kendisinden hesap soracağını sandı ilkin. Yemekten sonra da yatacağını söyleyinceye kadar, geçen iki saat içinde, Zülfikar Bey'in kırgınlığını açığa vurmasını, kendisini azarlamasını bekledi.

Zülfikar Bey oda kapısını kapatıp yattıktan sonra yine içi rahat etmedi. Zülfikar Bey'di o. Öfkesi bey öfkesiydi. Ne zaman açığa vurur, ne ceza verir önceden kestirilemezdi. Belki de annesinin yanında hesaplaşmak istememişti kendisiyle. Gece uyanıp, her saat, her dakika, "İsmail uyanık mısın? Gel biraz konuşalım!.." diye seslenebilirdi. "Gel anlat bakalım, ben yokken Goriçka'da neler oldu? Hikmet Bey nasıl, ne yapıyor?" Yatağında sırtüstü gözleri açık, uzun süre Zülfikar Bey'in odasından gelecek sesi bekledi. O ses bir türlü gelmiyordu. Sonunda gece yarısına doğru kalktı. Ayakları ucunda kendi odaları ile Zülfikar Bey'in odası arasında kalan toprak tabanlı koridora çıktı. Zülfikar Bey'in kapısı önünde durdu, kapıya kulak dayadı, içerisini dinledi. Kulağı gecenin bütün seslerine alışınca içerde Zülfikar Bey'in kuruyan ağzını ıslatarak yatağında döndüğünü, az sonra solumalarının eski düzenini aldığını duydu. Kapıyı yavaşça araladı, açtı. Odasındaki lâmbayı söndürmemiş, kısık bırakmıştı. Dışarda ay vardı. Sokağa bakan pencereden kar aydınlığı vuruyordu odaya. Yatağı pencere altına serilmişti. Mavzeri, başucunda duvara dayalı duruyordu. Kapının açıldığını duymamıştı. Kapının eşiğinde durdu, yere serili yatağında uyuyan konuklarına baktı baktı. Göğsüne kadar çektiği yorganının kabartısı, vücut yapısının çizgilerini almış, geniş

göğsünden, bele doğru incelerek ayak uçlarına iniyordu. Ağzı aralıktı. Beyaz sağlam dişleri görünüyordu. Cebinde bozuk para diye altın taşıdığını gördüğü günler olmuştu. O kadar zengin, ama tek altın diş yaptırmamış, diye geçirdi aklından. Neden anlayamıyordu. Başını yastığa bırakmış günlerdir uyuyor sanılırdı yıllardır arabacılığını, seyisliğini yaptığı Zülfikar Bey. O Zülfikar Bey'in yüzüydü belleğine yerleşen. Bütün yüzünü saran iki yandan saçları bıyıkları ile birleşerek boynunu örten kızıla çalan sakalı uykusunda uzamış gibisine geldi.

Bu kez sırtüstü döndü yatağında. Kuruyan dudaklarını ıslattı. İsmail'in öylesine geldi ki Zülfikar Bey, yüzünde bakışlarının ağırlığını duyuyordu, uyandı uyanacaktı. Kapıyı yavaşça çekti, kapadı. Ayakları ucunda kendi odasına geçecekti ki Zülfikar Bey'in seslendiğini duydu:

– Kim o?

Kısa bir süre karşılık bekledi, sonra ekledi:

– İsmail sen misin?

Karşılık vermeden odalarına girdi, kapılarını usulca kapadı. Bu kez annesine yakalandı:

– Ne dolaşırsın ayakta?

En kolay yalanla karşılık verdi:

– Su dökmeye kalkmıştım.

– Hadi, kes şamatayı, gir yatağına.

Ev az sonra eski sessizliğine kavuştu.

Ertesi sabah gün ağarırken Zülfikar Bey'i yolcu ettiler. Odalarına dönünce annesi:

– Yazıklar olsun, dedi. O koca Rıza Bey'in tek oğlu, nazar değmesin diye görenlerin şeytanı dehlediği o dilber delikanlı, böyle yersiz yurtsuz kalsın, dağlarda dolaşsın, yazık, çok yazık. Yürek kaldırmaz!..

İsmail:

– Kendi aklı, diye karşılık verdi.

– Ne yaptı? Kendi aklı dediğin suçu, günahı ne? Adam mı

soydu, yol mu kesti? Duymadık kimseye bir kötülüğünü. Ama iyiliğini çok duyduk!..

– Rahat otursaydı yerinde. Fransızlarla uğraşmasaydı. Kime güvendi?

Kadını ürkütmüştü oğlunun gaddarlığı. Sararmış, öfkeden titriyordu:

– Nasıl konuşursun sen böyle? Nasıl dilin varır, bunca iyiliğini gördüğün beyini kötülersin, arkasından laf edersin? Haram süt emzirmedim ben sana. Günahtan korkmaz mısın?..

İsmail fazla ileri gittiğini anlamış, dönüş yolları arıyordu:

– Beyliğinin kıymetini bilmediğine yanarım da onun için böyle konuşurum. Hikmet Bey'e, Saffet Bey'e dokunan var mı? Yok. Ona da dokunmazlardı rahat dursaydı. Koca Goriçka Beyi'ydi. Manastır onun, Selânik onun, Florina onun. Saltanat sürerdi. Neydi zoru?..

Kadın az çok yatıştı:

– Yansan da kötüleme, kötü konuşma beyinin ardından. Herkes kötülese sen kötüleme. Bir olma Zülfikar Bey'i kötüleyenlerle. Bir dediğini iki etmedi, bey gibi değil kardeş gibi davrandı sana. Allah'tan kork, nankörlük edersen, kötülersen dilin kurur, gözlerin kör olur!.. dedi, dualar mırıldanarak odadan çıktı, mutfağa geçti.

13

İsmail o gün kuşluk vakti Kaylar'daydı. Belediyedeki odasında Hikmet Bey'i gördü. Zülfikar Bey'in gece evlerinde kaldığını söyledi. O günlerde Hikmet Bey'in en çok ilgileneceği haberdi getirdiği. Candarmalar aylardır on gün on beş gün arayla Goriçka'yı Uçana'yı basıyorlar, konakları, ahırları, samanlıkları, adamlarının kulübelerini arıyorlardı. Odacısını çağırdı, içeriye kimseyi almamasını söyledi. Odacının arkasından İsmail'e döndü:

– Sağlığı nasıl?

Dayısının sağlığı ile ilgileniyormuş gibi bir tonla sormuştu

soruyu, "İyi" karşılığı alırsa sevinecekmiş görünüyordu. İsmail ise Hikmet Bey'le Saffet Bey'in çoktandır Zülfikar Bey'in derdinden kurtulmak istediklerinin ayrımındaydı. İlkin dayılarının miras payı, annelerinin miras payının iki katıydı. Üstelik büyükanneleri Saliha Hanım da dayılarına bırakmıştı malların idaresini. Sonra da candarmanın Goriçka'ya, Uçana'ya yaptığı baskınlardan bıkkındılar. Alt yanı bir arabacıyım kapılarında" diye geçirdi aklından. "Bey kısmı iç yüzünü göstermeden sorar öğrenir öğrenmek istediğini. "

– İyi sayılmaz, diye karşılık verdi.

Beklediği gibi de Hikmet Bey'in dayısının durumundan üzülmediğini gördü. Ekledi:

– Benden üç yaş küçüktür diye bilirim Zülfikar Bey'i...

Hikmet Bey, İsmail'in daha açık konuşmasını cesaretlendirmek için araya girdi:

– Doğru biliyorsun. Zülfikar Bey doğduğu zaman sen, baban Bayram Ağa'nın ayakları arasında dolanırdın!.. Peki, ne diyecektin, tamamla sözünü?

– Yan yana gelsek benden on yaş büyük gösterir şimdi. Avurtları çukurlaşmış, alnında, ağzının iki yanında çizgiler, kırışıklar... Zayıflamış...

– Gücü, kuvveti de öyle mi, eksilmiş mi?

– Henüz eskisi gibi atik görünür yine, canlı görünür...

Hikmet Bey masası üstünde duran sol elini, yeter anlamına yukarı kaldırdı:

– Yazık!

Düşünceli görünüyordu. Kısa bir aradan sonra ekledi:

– Sana güvenmesi iyi şey. Hayra alâmet. Demek hâlâ yakın tutuyor seni?..

İsmail sadece olumlu bir baş işaretiyle karşılık verdi. Hikmet Bey bir kez daha sustu, düşündü:

– Fransız Karargâh Komutanı Albay *Bizé* ile aram iyidir, dedi. Florina'da kaçmasa, yargılansaydı, gidip görecektim, yardımını isteyecektim. Yargılanmayı beklemedi kaçtı. Bekleseydi en çok bir yıl hapis yatar kurtulurdu...

İsmail:

– Keşke bekleseydi, diye mırıldandı.

– Şimdi bile, teslim oluyorum dese, silâhını bıraksa, bir şeyler yapılabilir. Kendi ayağıyla gelip teslim olduğu, pişmanlık getirdiği için cezası hafifler...

İsmail başını geriye atarak:

– Benim bildiğim Zülfikar Bey teslim olmaz, dedi. Bir dediğinden dönmez!..

Hikmet Bey soluklandı:

– Ben de senin gibi bilirim dayımı!..

Üzgün bir yüz takındı:

– Ne yapmalı bilmem ki. Korkarım bu gidişle dağlarda bir candarma kurşunu ile can verecek, hepimiz daha çok üzüleceğiz...

İsmail yine sadece başıyla onayladı bu sözleri. Hikmet Bey bir kez daha yineledi:

– Ne yapmalı... sen ne dersin?

İsmail kısa bir süre geciktirdi karşılığını:

– Ben de bilmem ne yapmalı, dedi. Kendi kendime ne yapmalı derim karşılık bulamam. Benim bildiğim Zülfikar Bey ne kendi teslim olur ne de diri ele geçer.

– Haklısın. Görce'de sabah uykusunda bastırdılar. Uykunun en tatlı, en ağır saatinde...

– Ancak öyle yakalanır yakalanırsa. Eli tabancasına gitmesine sıra kalmadan!..

Hikmet Bey burada bağlamayı yeterli gördü konuşmalarını:

– Sen yine saygıda kusur etme, dedi. Madem bir kez evine geldi, yine gelir. Hele böyle bir iki kez gelsin, gece konuğun olsun. Fransızlardan söz alırsak belki bir çare düşünürüz!..

On gün sonra, evlerine ikinci gelişinde İsmail daha güvenle karşıladı Zülfikar Bey'i. Ne de olsa Kaylar Belediye Başkanı'na danışarak evine alıyordu kaçağı. Annesi yine konuklarını nasıl hoşnut edebileceğinin telâşı içindeydi. Yine yorgundu Zülfikar Bey, erkenden yattı.

İsmail o gece de denedi Zülfikar Bey'i uyurken yoklamayı. Ay yoktu bu kez odasının kapısını araladığında. Sadece fitili kısılmış lambanın ışığında seçebiliyordu gölgeler yürümüş yüzünü. Yine aylardır ustura değmemiş sakallar, bıyıklar, uzamış saçlar; her yandan çizgilerin sardığı bir yüz, aralanan dudaklar arasından karanlıkta bile beyazlığı seçilen dişler...

Kaşları çatık uyuyordu. Öylesine geldi ki canını sıkan bir rüya görüyordu o sırada. Uzatmadı kapının içinde kalışını, çekildi. Sessizliği korumaya ne kadar dikkat ederse etsin yine de duymuştu kapısının çekilip kapandığını. Bu kez doğrudan doğruya adıyla seslendi:

– İsmail sen misin?

Saklamadı kendini, kapıyı araladı:

– Benim Zülfikar Bey. Buyur?

– Demin kapımı sen mi araladın?

– Ben araladım. Baktım uyur musun? Yoksa bir şikâyetin istediğin var mı?

Zülfikar Bey:

– Yok İsmail, dedi hafif bir sesle. Kapımı çek, sen de yat uyu!..

– Sabah erkenden uyandırayım ister misin?

– Alışığım İsmail. Her gün güneş doğmadan uyanırım.

– Madem öyle bey, Allah rahatlık versin. Kısmetse sabaha görüşürüz!..

– Sana da İsmail. Uyanamazsan sıkılma. Ben kapıyı çeker giderim...

İsmail kapıyı çekti. Odasına dönerken:

– Uykusunda da yaklaşılmaz yanına, diye düşündü. Daha kapıdan soluğunu alıyor odasına girenin...

14

Komita, Morivas Dağı çarpışmasından sonra üstüne yeni birlikler gönderileceği kaygısındaydı. İzini kaybettirmek için bir gün

içinde Morivas Dağı'ndan Pindos Dağları'na geçti. Voyo Dağı eteklerinde Nestoran köyünün arkasını saran ormanlara göçtü. Aradan geçen üç hafta boyunca kaygıları gerçekleşmedi, yakınlarında kolluk birliklerini göremediler. Komitanın Kara Ali ile Zülfikar Bey dışında kalan öbür beş adamını gittikleri köylerde pek tanıyan çıkmazdı. Yiyecek, tütün gibi gereksinmelerini almak için onlardan biri ya da ikisi yakın köylere giderlerdi. Bu yük çoğunlukla içlerinden en genci, üstelik ayağı en çabuk Yusuf'a, eğer Yusuf yalnız gitmeyecekse onunla birlikte Sarıgöllü Mehmet'e düşerdi. Yusuf bu üç haftanın sonunda bir gün Nestoran'a indi. Dönüşünde getirdiği haber kaygılarının boşuna olmadığını kanıtlıyordu. Nestoran'da ne yana gitse Zülfikar Bey'in büyütülmüş fotoğrafı basılı ilânlarla karşılaşmıştı. Pazaryerindeki çınarın gövdesinde, caminin avlu duvarında, çarşı içindeki iki kahvenin pencere camlarında hep göz göze gelmişti Zülfikar Bey'le. Fotoğraf Zülfikar Bey'in tutuklu olarak Florina'ya getirildiği gün karargâh merkezinde çekilmişti. Yusuf okuma yazma bilmezdi. Çınarın gövdesine yapıştırılmış ilânın altında durmuş fotoğrafa bakıyor, bir yandan da sağında solunda ilânda ne yazdığını sorup öğrenebileceği birini aranıyordu. Sonunda kendi akranı sarışın bir delikanlı yaklaştı yanına. Besbelli sıkıntısını anlamış, yardıma gelmişti. "Ne yazıyor?" diye sordu. "Benim de okumam yok" dedi delikanlı. "Ama ne yazar bilirim. Bu koca fotoğraf Goriçkalı Zülfikar Bey'in fotoğrafı. Adını hep duyardık. Ne gün Florina'ya asmaya götürürlerdi, bizim köyden de geçirdiler, kolları hem kelepçeli hem bağlı, kendisini de gördüm. Kaçtı, asılmaktan kurtuldu dediler sevindik. Sen nerelisin?"

"Katransalı."

"Öyleyse sen de bilirsin adını. Goriçka yakındır size?"

"Bilirim. Ne olmuş?"

"Candarmalar astı gitti. Aranıyor. Te bu yukarıdaki çay kaşığı gibi yazılar onu yazar. ARANIYOR der. Altında bu metelik gibi yazılar da gene tutup getirene 70 altın verecekmiş hükümet, onu der..."

"Hangi hükümet?"

"Şimdi hangi hükümetin sözü geçerse o hükümet. Fransızlar..."

Akranı onun konuştuğu Makedonyalı şivesiyle konuşuyordu Türkçeyi.

"Adın ne kardeş senin?"

"Osman."

"Benim Yusuf. Ne dersin yakalarlar mı Zülfikar Bey'i bu ilânlarla?"

"Benim duyduğum kendisi ele geçmez derler. Kime sorsan hem sever hem över Zülfikar Bey'i. Rumlar bile. Biz Rumeliliyiz be kardeş. Ne kadar fakir ne kadar fukara olsak yetmiş altına satmayız bir yiğidi. Nerden gelirsin sen?"

"Yolcuyum."

"Bu sabah yeniden astılar ilânları. Dün gelsen birini bulamazdın yerinde. İki üç günde bir candarmalar gelir asar, candarmalar gider, kim görürse, gelen yırtar giden yırtar. Sağlam bırakmazlar yerinde."

Osman bunları derken saçı sakalı yarı yarıya ağarmış bir adam yaklaşmıştı yanlarına:

"Ne bakınırsınız?"

Yusuf karşılık verdi:

"Okuyamadık, konuşuruz."

Adam:

"Ben okuyayım size..."

Sağ elinin işaret parmağını ilânın üst başınaki çay kaşığı büyüklüğündeki harflerden geçirdi:

"ARANIYOR."

Ardından fotoğrafın altındaki metelik büyüklüğündeki harflerle yazılanlar geçti:

"Florina'da tutuklu olduğu sırada kaçarak değişik suçlar işlemeyi sürdüren yukarıdaki fotoğraf sahibi Goriçkalı Zülfikar Bey'i, yargılanmasının tamamlanması için yakalayıp en yakın karakola teslim eden, yetmiş altın lira ile ödüllendirilecektir!.."

Yusuf, okurken adamın çatılan kaşlarından sesinin titremesinden anlamıştı kimden yana olduğunu. Kışkırtmak, söyletmek için:

"Çok para, dedi. Bu parayla çift düzer Zülfikar Bey'i götüren!..."

Adamın kan bastı yüzüne. Yusuf'un ayakları dibine tükürdü:

– Tüh! Yazıklar olsun size! Böyle mi yetiştirdik sizi? Hayretmez o para! Sütü bozuk olmayan bulaşmaz o işe!

Yusuf:

– Kendimiz için demedim, dedi.

Adam çakısını çıkarmış sağ yanından, yapıştırıldığı yerden ayırmıştı ilânı. Çekti yırttı, avucunda buruşturdu:

– Hadi, dedi, daha uzun durmayın önünde. Bu ilân fesada çağırır cümleyi. Yüreğinizi bozmayın!..

Kara Ali, Yusuf'un anlattıklarını dinledikten sonra dalgınlaştı:

– Eli öpülecek adam, dedi. Biz bu adamlar sayesinde dağlarda barınıyoruz, aç kalmıyoruz!..

Eylül sonlarına kadar, geçtikleri köylerde, yol üstünde karşılarına çıkan hayrat çeşmelerin taşlarında, iri çınarların, palamut meşelerinin gövdelerinde el kadar kalan parçalarını gördüler bu küçük ilânın. Üç ay boyunca hep uzaklarından geçti gitti karşılarına çıkan candarma birlikleri.

Eylülün son haftası girerken Drebene köyü yakınlarında boş bir ambarda konaklamışlardı. Ambarın geniş bir sundurması ile poyraz köşesinde kapısı penceresi sökülmüş büyücek bir odası vardı. Dış duvarlarının iki ayrı yerinde Zülfikar Bey'in aranıyor ilânlarının küçük parçaları kalmıştı.

Goriçka yakındı. Zülfikar Bey ambarda ilk konakladıkları gün akşama doğru: "Goriçka'nın kokusunu alırım, dayanamam" demiş, gitmişti. Ertesi gün dönmedi. Meraklandılar. İkinci gün sabah erkenden çıktı geldi. Talihine gözüne ilişmemişti candarmaların. Annesi, Emine Hanım ondan çok ürkmüşlerdi gelişinden. Goriçka iki aydır gözaltındaydı. Konaklarının yüz adım ötesinde nöbet

tutuyordu candarmalar. Annesi, karısı, Hamza ile görüşmüştü yalnız. Üçü de jandarmalara görünmeden konağa ulaşmasına akıl erdirememiştiler. "Biz böyle olmasak iki yıldır dağlarda sağ kalmazdık" demişti. "Ağaçlar, konaklar, duvarlar, çukurlar hep korur bizi!.."

Eylül sonunda Bulgarların silâh bırakmalarına çok üzüldüler. Osmanlıların, Almanlarla Avusturyalıların da yakında silâh bırakacaklarının işaretiydi Bulgarlarla Fransızlar arasında imzalanan barış antlaşması.

Kara Ali:

– Belliydi, dedi kısaca. Kapattı konuyu.

O akşam yatacaklarına yakın:

– Belki bizim için hayırlı olur, dedi Zülfikar Bey'e.

Zülfikar Bey kahroluyordu:

– Yenilmek mi? diye mırıldanır gibi karşılık verdi.

Kara Ali, daldı gitti bir süre. Bir yıl önce Siniatsika etekleriinde konakladıkları değirmene geçmişlerdi o gün. Bir cigaralık tütün aldıktan sonra tabakasını Zülfikar Bey'e uzattı. Cigaralarını sarıp yaktılar. Konuşmadılar cigaralarını yarılayıncaya kadar.

– Yenilen biz değiliz, dedi Kara Ali. Gam etme!

– Elimde değil!

– Benim de değil. Ama senin kadar belli etmem. Biz üstümüze düşeni yaptık diye avunurum. Sonunda sağ kaldıysak ölümden kaçtığımız için değil, ölüm bizden kaçtığı için kaldık.

Zülfikar Bey:

– Dilim varmıyor, dedi, yenildik diyemiyorum.

– Deme gene. Ama için rahat olsun. Çanakkale'de, Yemen'de, Galiçya'dakilerin yaptığını biz de yaptık. Gazilerin yeri, şehitlerin yanındadır cennette. Bizim yerimiz de cennettir. Gazadan yılmadık.

İki yıldır ilk kez kollarını açtı, Zülfikar Bey'le kucaklaştı:

– Gazan kutlu olsun kardeşim! dedi.

Zülfikar Bey:

– Senin de kaptan, diyebildi.

15

Kara Ali o günü hiç unutmadı. Ekimin yirmi ikisiydi. Zülfikar Bey'in yine hasret damarları kabardı:

– Goriçka'ya gideceğim, dedi.

Kara Ali kararından döndüremeyeceğini bile bile karşı çıktı bu kez:

– Vazgeç.

– Duramam. Goriçka'da kimim varsa beni çağırır.

– Biz komitacıyız Zülfikar Bey. Bugüne kadar hiç sana akıl öğretmeye kalkmadım. Sen okumuş bir beysin, ben alt yanı bir cahil çoban. Biz komitacıyız. Bizim işimizde hatır, gönüle yer yoktur. Sustur o seni çağıran sesleri, dinleme!

– Elimden gelse...

– Gelsin. Bu kez gitme derim sana. Gitme günü sırası değil gitmenin.

– Bir gece sadece...

– Bir dakika desen gene gitme derim. Bugüne kadar kazasız belâsız gittin geldin. Daha bir hafta, bilemedin on gün, kar indirir, savaş kışa kalmaz durur, Osmanlılar silâh bırakır. Bak, başına para koymuşlar. Bugüne kadar bir sütü bozuk çıkmadı karşına. O parada gözü olan şimdi telâşlanır. Savaş durmadan bu bir hafta on gün içinde seni ele verir. Güvenme kimseye. Komitacı sırtını duvara vermeden güvenmez karşısına çıkana. Dinle beni...

Zülfikar Bey'in başıyla kendisine hak verdiğini gördü. Ağzından ise söz çıkmıyordu.

– Sade on gün. On gün sabret derim sana. On gün sonra savaş durur, af çıkar seninle birlikte karakola gider başçavuşun kahvesini içeriz. Ben üç yıl dağda kaldım hürriyetten önce. Hürriyette af çıktı, dağdan indim, kimse hesap sormadı. Daha on gün sık dişini. Gene af çıkacak. Gene kimse bizden hesap sormayacak.

Zülfikar Bey:

– Bilirim, dedi, doğru söylersin, bilirim kardeş gibi seversin beni, yakın tutarsın...

Kara Ali sözünü kesti:

– Kardeşimden de yakın. Kendi kardeşlerimle hiç yıldızım barışmadı. Kardeşim sensin, öbür kardeşlerim bizim kızanlar...

– Eksik olma. Ama bilmem sana ne diyeyim? Dün gece gözüm hiç uyku tutmadı. Gözlerim açık sabahı ettim. Bu hasret yer bitirir beni. Gelmem diyemem. Kırılma bana...

Kara Ali:

– Yok başka ne diyeyim, dedi. Neden kırılayım? Kendim için bir şey istemem senden, ne dersem senin iyiliğin için derim. Madem ille gideceğim dersin, benim duam sağ salim geri dönmen için...

Bir kez daha kucakladı Zülfikar Bey'i:

– Hadi güle güle git, güle güle dön!..

16

Hızlı adımlarla yürüyordu. Geçtiği kırlar boşalmış çalışanlar köylerine dönmüştü. Pindos Dağları'na inen güneşin kavuşması yakındı. Doğuya doğru uzayan gölgeler sarıyordu ovayı. Niyeti Naseliç ile Drebene'nin batısından dolaşarak Goriçka'ya inmekti. Yarım saati aşmıştı değirmenden ayrılışı. Naseliç yolunu ancak yarılamıştı. Gerisinden esen rüzgârın taşıdığı konuşma sesleri duydu havada. Dönüp baktı. Değirmen silinmişti görüntüden. İki üç yüz adım gerisinde üç adam gördü. Silâhlıydılar. Adımlarını sıklaştırdı. Bu kez bastığı topraktaki yansımalarından koşmaya başladıklarını anladı adamların. İzleniyordu. Ardına düşmüştü adamlar. Aralarındaki uzaklığı kapatarak yaklaşıyorlardı. Bel yüksekliğinde kuru bir taş duvarla çevrilmiş bir mısır tarlası kıyısından geçiyordu yolu. Mavzerini omuzundan aldı. Kuru taş duvarın öbür yanına atladı. Duvarın arkasından mavzerini doğrulttu, bir el ateş etti. Vurmak istememişti. Adamların yolu üstünde, beş on adım önlerinde, karpuz büyüklüğünde bir kayaya nişan almıştı. Kayanın üst kıyısını parçaladı kurşun. Kopardığı parçaları dört bir yana fırlattı. Adamların kollarını kaldırıp üstlerine gelen parçalardan korunduklarını gördü.

Adamlar silâhla karşılık vermediler. Kollarını havaya kaldırdılar. Barış, anlaşmak istiyorlardı. Biri:

– Zülfikar Bey, teslim ol!

İkincisi:

– Düşmanın değiliz!

Üçüncüsü:

– Kurtulacaksın! diye bağırdı.

Sağ elinde mavzeriyle duvarın gerisinde doğruldu:

– Yaklaşmayın!

Karşıdan bir kez daha:

– Teslim ol!

– Güven bize!

– Kurtulacaksın!

diye bağırdıklarını duydu.

Besbelli teslim olursa karakola götürüp teslim edeceklerdi kendini. Kara Ali haklıydı. Savaşın sonu yaklaşıyordu. Yakalanmasına yardımcı olacaklara ödenecek ödüle göz dikenlerin acelesi vardı.

Mavzerini doğrulttu. Adamların ayakları dibine bir el daha ateş ederek karşılık verdi. Seslendi:

– Çekin gidin!

Namlusuna yeni bir mermi sürerken, adamların aralarında kısa bir konuşma geçtiğini gördü. Uzaktan izlediği kadarıyla bir çeşit oylamaydı konuşmaları. Anlaşılan ardına düşmekten vazgeçmişlerdi. Ortadaki eliyle:

– Git, işareti yaptı.

Sağındaki:

– Naseliçliyiz. Köye döneriz...

Solundaki:

– Sen yoluna git!

diye seslendiler. Silâhlarını omuzlarına takıp el salladılar.

Zülfikar Bey, kırk elli adım yürüdükten sonra duvarı aşarak yola çıktı. Gerisine baktı, silâhları omuzlarında, uzaklaşmasını bekliyorlardı. El salladı, yürüyüşünü hızlandırdı.

Naseliç'e yaklaşırken bir kez daha düşündü: Adamlar kendisini iyi tanıyorlardı. Anlamışlardı Goriçka'ya gittiğini. O gece ya da ertesi sabah bir kez daha deneyebilirlerdi talihlerini. Yolu üstünde bir hendekte ya da bir damın gerisinde pusu kurup ateş eder, bacağından ya da kolundan yaralayarak adım atamaz, karşı koyamaz duruma getirirler, yakalayabilirlerdi kendini.

Hayır, gidemezdi bu gece Goriçka'ya. Değirmene dönmeyi de yediremedi kendine. Üstelik karanlık indiriyordu. Doğuya, Uçana'ya doğru değiştirdi yolunu. Ay yatsıdan en az iki saat geç doğacaktı o gece. Goriçka ile Uçana arasında, bildiği boş bir damın duldasında ayın doğmasını bekleyecek, havanın karanlığı yürürken önünü görebilecek kadar dağılınca yerinden ayrılacak Uçana'nın, Kurunşa'nın dışından İğneli ormanlarına geçecekti. Sabaha Goriçka'ya gitmekten vazgeçip değirmene de dönse dediğini yerine getirmiş, gururunu kurtarmış olabilirdi.

Beklediği gibi gece yarısına doğru ay doğdu. Çok geçmeden de karanlık yakınlarını seçebileceği kadar hafifledi. Ay bir adam boyu yükselince damın duldasından ayrıldı. Otuz kırk adım ilerisini görerek yol alıyordu. Ondan sonrası ise hiç beklemediği gibi geçti yolculuğunun. Ay doğarken duyduğu bir iki köpek havlaması yaygınlaştı. Ay yükseldikçe uzaktan yakından gelen köpek havlamaları sardı dört yanı.

Uçana'ya doğru gidiyordu. Mavzeri çapraz omuzundaydı. Köpeklerin saldırısından korunmak için yola çıkarken damın önünde bulduğu sağlam bir değnek almıştı sağ eline. Aklından geçirdiği gibi bir mısır tarlasının sınırından geçerken, geceyi havlamalarıyla doldurarak, kokusunu alan iki iri çoban köpeği kesti önünü. Değneği sol eline geçirdi. Sağ eli tabancasındaydı. Köpekler bir koşu iki üç adım önüne kadar geldiler, ayaklarını gererek durdular. Üstüne üstüne havlıyorlardı. Tarlanın ekicisi, elinde çifte, damından çıktı, ne oluyor diye bakındı. Tarlasının kıyısından geçen toprak yaya yolunda köpeklerinin silâhlı bir adamın yolunu kestiklerini gördü:

– Kim o?

Kim olduğunu söylemeyi gerekli görmedi:

– Çek yolumdan köpeklerini.

Adam meraklanmıştı. Düşünmeden bir daha sordu:

– Kimsin? Nereye gidersin gece yarısı?

Sahiplerinden cesaret alan köpekler, üstüne sıçramaya hazır havlamalarını arttırdılar. Uzak yakın tarlalardan havlayan başka köpekler de onlara uyuyor, havlayarak kendilerine doğru yaklaşıyorlardı.

– Yolcuyum dedim, duymadın mı?

Adamın nasılsa aklı başına geldi. Ürkecek bir durum olmadığını anlamıştı. Kısa bir ıslık çaldı. Seslendi:

– Gelin be çomarlar yanıma.

Köpekler yatıştı. Kuyruklarını sallamaya başladılar. Havlamalarının tonu düştü. Kısa sönük bir iki havlama ile çekildiler. Yola doğru yaklaşan sahiplerinin iki yanını aldılar. Arada bacaklarına sürünerek çevresinde dolanmaya başladılar.

Adam yolun on adım ötesinde durdu:

– Geç kalmışsın bre kardeş.

– Ayı bekledim, diye karşılık verdi.

Yuvarlağı yarıya inen ay ışığında belli belirsiz seçiliyordu yüzü. Arnavut şivesiyle konuşuyordu. Kendisini tanımadığını anladı. Daha çok şaştığı şey, kendisinin de tanıyamayışıydı adamı. Balkan Savaşı'ndan sonra yerleşmiş olmalıydı buralara. Değişiyordu bölgenin halkı.

Adam ekledi:

– Bizim buralarda köpek çoktur. Köpekler bekler tarlaları. Tedbirli ol.

– Olurum, dedi, yürüdü.

Uzaklarda kalmıştı köpek havlamaları. Yükselip alçalarak sürüyordu. On on beş dakika sonra yolu üstünde kapalı bir dam görünce vazgeçti daha ileri gitmekten. Damın kuyu taşına oturdu. Sabahı bekleyecekti. Ay tepeye ulaşınca daha iyi tanımaya başladı

oturduğu yeri. Az ilerde böğürtlen kümesi ile yanındaki ceviz ağacı... O kümenin arkasında köpeği ile saklanan çocuk... On iki yaşındaydı. Ay ışığı altında damdan çıktıklarını görür gibi oldu, o uzun boylu kadın ile babasının. Sarıldılar, uzun uzun öpüştüler. Nasıl burkulmuştu o gün yüreği. Duygulanarak andı babasını. Ya o güzel, uzun boylu kadın nerelerdeydi acaba şimdi? Çok değil on beş yıl geçmişti aradan. Kırkında bile olamazdı daha. Nerelerdeydi? Ya o bir dediği iki olmayan, o on iki yaşındaki tasasız çocuk?.. Ölümler, birbiri ardından gelen savaşlarla dolu hızlı yılların rüzgârları savurmuştu her birini bir yana...

Yıldızlar silinirken kalktı yerinden. Bir yanda güneş doğarken bir yanda ayın kavuştuğunu gördü Uçana'yı geride bırakırken. Katransa yolunda gece nöbetinden dönen iki candarmayı seçti uzaktan. Önünden geçtiği tarlanın kıyısında mersin kümelerinin arkasına saklandı, bekledi. Candarmalar Rumca bir türkü söyleyerek mersinlerin öte yanında kalan yoldan geçip gittiler.

O gün ikindiye kadar boş gördükçe yola çıkarak, karşıdan gelenleri gördükçe boş damların duldalarına, mersinlerin, erguvanların gerisine sinerek, yön değiştire değiştire uzadı yolu. O güne gelinceye kadar hiç görmediği kadar candarma dolaştığına tanık oldu kendi toprakları üzerinde. Katransa Gölü'nün doğusundan İğneli'ye doğru inen koruya kavuştuğunda gün ikindiyi bulmuştu. Bir gün önce değirmenden yola çıkarken yarım ekmekle bir topan keçi peyniri vardı torbasında. Gece yemiş bitirmişti olanı. Gecelediği kuyunun yakınındaki cevizin dallarında kalan on kadar cevizi kırmış yemişti. On iki saattir yolu üstündeki çeşmelerden içtiği sudan başka bir şey geçmemişti boğazından. Bir kayın ağacı dibine oturdu. Tabakasında üç dört sigara saracak tütünü kalmıştı. Bir cigara sarıp yaktı. Açtı. Cigara büsbütün acı geldi ağzına. Yine de açlığını kırar diye sonuna kadar içti.

Yola çıkmadan önceki geceyi Goriçka özlemiyle gözünü kırpmadan geçirdiğini hatırladı. İkinci geceyi de geride bırakmıştı uykusuzluğu. Uykusuzluğunun üstüne yirmi dört saattir ardına

düşen adamlara gözdağı vererek, köpeklerin saldırılarından korunarak candarmalara görünmemeye çalışarak kırlarda dolanıyordu. Dizlerini göğsüne doğru toplamış, başını ağacın gövdesine dayanarak gözlerini yeni kapamıştı ki yaklaşan bir atın adımlarını duydu. Gözlerini araladı. Doru beygiri üstünde gelen İsmail'i gördü. Seslendi.

İsmail de şaşırmıştı sesini duyunca. Beygiriyle yaklaştı:

– Zülfikar Bey! Ne ararsın sen buralarda?

Beygirinden indi. Zülfikar Bey'in üstünde hızla dolaşıyordu bakışları:

– Yaran beren yok çok şükür.

– Yok.

– Nerden düştü yolun be beyim buralara?

– Goriçka'ya giderdim. Yaklaşamadım candarmalardan.

– İyi etmişsin. Seni ararlar!..

Hâlâ dolaşıyordu bakışları Zülfikar Bey'in üstünde. Zülfikar Bey oturduğu yerden kalktı:

– Atını bana ver.

İsmail, yıllardır Zülfikar Bey'in her dediğini yerine getirmekten gelen bir alışkanlıkla dizginleri Zülfikar Bey'e doğru uzatırken, elini geriye çekti:

– Niyetin ne?

– Goriçka'ya gideceğim. Candarmalar at üstünde tanımaz beni, kuşkulanmaz.

İsmail iki söz arasında Zülfikar Bey'i kararından döndürecek çareyi kurmuştu:

– Saliha Hanım yengem bu halinle görmesin seni. Allah korusun yüreğine iner. Ne olmuş sana a aslan Zülfikar beyim. Erimişsin görmeyeli. Gözlerin içeri çekilmiş, yüzün çökmüş...

– İki gündür uyumadım, yorgunum!..

– Allah bilir doğru dürüst karın da doyurmamışsın?

– Öyle oldu.

– Dinle beyim, sonunda emir gene senin. Her ne buyurursan

yine başüstüne derim. Ama bu sefer bir kez olsun İsmail'i dinle. Bu gece Goriçka'ya gitmeyi unut. Gel bize gidelim, anamın konuğu ol. Her gün anar seni. Çorba pişirsin, börek yapsın, tavuk kessin, önce karnını doyur, erkenden yat uyu, dinlen, yarın gün doğarken kendine gelirsin, yine eski Zülfikar Bey olursun. İster ata biner gidersin, emrin olursa arabayı koşarım, Saliha Hanım yengemi, gelinimiz hanım yengemi alır bize getiririm. İstemezsen, at senin.

Dizginleri uzattı:

– Buyur al!..

Zülfikar Bey atın dizginlerini kavradı, bindi.

– İstersen Goriçka'ya git. Ama korkarım at üstünde uyuklarsın, başın döner...

Zülfikar Bey:

– Haklısın İsmail, dedi. Goriçka'ya yarın giderim...

17

İsmail'in annesi önceki gelişlerindeki coşku ile karşıladı Zülfikar Bey'i. Nedir ki karşılama sevinci çok kısa sürdü, çok çabuk açığa vurmaktan kaçınamadığı bir üzüntüye dönüştü. Konukları aşırı yorgun görünüyordu. Yüzünün bütün rengi uçmuş, zayıflamıştı. Yedi ay önce evlerine gelen beyden yedi yaş yaşlı gösteriyordu.

Zülfikar Bey'i ön odaya alınca: "Çok yorgun görünürsün a kıymetli beyim" dedi, "Nasıl buyurursun taze ayranım var, yeni döğdüm, içer misin? Yemeğini mi hazırlayayım, yoksa uzanır mısın biraz? Yıkanmak için su ısıtayım mı?"

Zülfikar Bey sadece ayran istedi. Su hazır olunca yıkanacağını söyledi. Kadın çabuk adımlarla çıktı. Mutfaktan elinde bir tas ayranla döndü.

– Biz mutfağın köşesinde yıkanırız, dedi. Yok başka uygun yerimiz. Suyunu ateşe koyarım te şimdi. Isınınca hemen koşar haber veririm. Varsa başka bir emrin de İsmail'e gelsin söylesin...

Çıktı. Az sonra geri geldi. Yıkanmak için su ısıttıkları kazanı ateşe koymuştu. Bu kez:

– Ne yemek hazırlayayım istersin? Gündüzden hamur tuttum. Sabırsızlanmazsan, kabak pidesi yapayım. Sofraya çıkması yatsıyı bulur. Çabuk olsun istersen, taze peynirim var. Tavada gözleme yapayım. Yıkanır çıkarsın, sen kurunurken hazır olur...

Zülfikar Bey'den önce İsmail karşılık verdi:

– Gözleme yap. Aç bekletme Zülfikar Bey'i. Saat neredeyse yatsıya gelir...

Kadının içi rahat değildi:

– Ah hiç değilse bir tabak hurma tatlım hazır olsaydı evde. Talihine kupkuru mutfak!..

Zülfikar Bey:

– Sıkılma boş yere, dedi. Ne kolayına gelirse onu pişir. Uykusuzum, erken yatmak isterim.

Kadın çıkarken kapıdan döndü:

– İsmail, gel bir iki odun yar bana.

İsmail, annesinin ardından çıktı, az sonra geri döndü. Zülfikar Bey'e yıkanacağı suyun ısındığını haber verdi.

Zülfikar Bey, mavzerini odanın sokak üstü duvarında kalan ocağın yanına dayamıştı. Deri yeleğini, çarıklarını, başlığını, ekmek torbasını çıkardı, mavzerin dipçiği dibine bıraktı. Torbasından temiz iç çamaşırları ile temiz çoraplarını aldı. İsmail'in oda kapısı önüne bıraktığı nalınları giyerek mutfağa geçti.

Annesi kendi odalarında Zülfikar Bey'in kurulanacağı havluyu, yatağına sereceği çarşafı hazırlıyor, yastığının kılıfını değiştiriyordu. İsmail, Zülfikar Bey'in odasına girdi, kapıyı ardından yarıya kadar çekti. Ocağa yaklaştı. Zülfikar Bey'in bıraktıklarını karıştırmaya başladı. Ekmek torbasının çamaşır gözü boşalmış, öbür gözünde henüz silkilmemiş ekmek kırıntılarından başka bir şey yoktu. Yine içindeki şeytandı mırıldanan: "O da anlasın bakalım bizler gibi fukaralık neymiş!.." Mavzeri aldı,

mekanizmasını araladı, dolu olduğunu gördü. Yeniden sürdü kapadı. Yerine bıraktığı sırada, annesinin bakışlarını kendi üstünde duydu. Dönüp bakınca, kapının içinde durmuş, yaptıklarını izlediğini gördü:

– Ne oynarsın beyinin mavzeriyle?

– Meraktan...

– Dokunma misafir malına. Ev sahibine yakışmaz misafir malını karıştırmak.

Kolu üstünde katlı duran bir havluyu uzattı:

– Al bu havluyu, kapısında bekle, bey isteyince uzatır verirsin!..

Kadın kendi odalarına çekildi. Az sonra Zülfikar Bey odasına dönünce, yemek hazırlamak için kalktı mutfağa geçti. Yan duvara asılı sofra tahtasını indirdi. Yere serili hasırın üstünde, diz çöküp oklavayı eline aldı, tuttuğu hamurdan iki yufka açtı. Gözlemelerin içine döşeyeceği peynir tası ocağın kıyısında duruyordu. İsmail, mutfak kapısının içinde durmuş, bakışlarını peynir tasından ayıramıyordu.

– Ne dikilirsin kapı içinde?

– Zülfikar Bey'i bıraktım odasında dinlensin...

– Ya gir içeri, ya dön git! Hiç sevmem iş görürken biri başıma dikilsin.

Kadının peynir tası ilişti gözüne:

– Yürü, al o lor tasını eline, maydanozlarını karıştır, ez, iş ararsan kendine.

İsmail'in beklediği de buydu. Şu son yedi aydır düzenli olarak sürdürmüştü Hikmet Bey'le görüşmelerini. Ortak konuları Zülfikar Bey'di. Dağlarda nerelerde gezdiği, neler yaptığı bir iki gün geçmeden geliyordu Hikmet Bey'in kulağına. Gidişinin sonu kötüydü. İşte son üç aydır ödül koymuşlardı başına. Hikmet Bey, dayısını yakalamanın tek çaresinin uykuda bastırmak olduğunu her konuşmalarında daha da inanarak yineliyordu. "Yakalanırsa kurtulur, diyordu, yoksa dağlarda bir kör kurşun gelir onu da bulur

sonunda. Madem sana iki kez geldi, hiç beklemediğin bir gün çıkar yine gelir. Cigara kâğıdı kadar bir kâğıda; bir çay kaşığı haşhaş tohumu tozu sar sakla. Yemeğine karıştırırsan ağır olur uykusu. O uyurken gider karakola haber verirsin, candarmalar gelir, Görce'deki gibi uykusunda bastırır. Ödül yabancıya gitmez sana kalır!.."

Annesi birinci yufkayı açmış ikinciye başlamıştı. Sırtı annesine dönük ocağa yaklaştı. Peynir sahanını aldı. Kuşağı arasında sakladığı küçük paketi açtı, üstüne serpti, kâğıdını ateşe attı. Maydanozu peynirin üstüne yaydı. Kaşıkla iyice karıştırdı. Getirdi, sofra tahtasının kıyısına bıraktı. Kadın peynirin yarısını birinci yufkanın, kalan yarısını ikinci yufkanın ortasına yaydı, yufkaları ortadan kıyılara doğru kesti, peynirin üstüne bohçaladı, ocakta tavanın başına geçti. Oğluna, "Sen git sofra örtüsünü ser, sofrayı yatır beyin önüne, gözlemeleri sıcak sıcak yesin" dedi. "Biri neredeyse pişer..."

Karpuz kesmiş doğramıştı kalaylı bir sahana. Bir tas ayran hazırlamıştı. Sofrayı kurunca gelip karpuzu, ayranı almasını tembihledi.

Adetti, sofraya ayakta hizmet ederdi yanlarında çalışanlar. Dengi olmayanlar oturamazlardı konuğun sofrasına. İsmail ile annesi, ayakta beklediler. Zülfikar Bey gözlemelerini, karpuzunu yedi, ayranını içti. Avluya çıktı, ağzını, ellerini yıkadı, ayak yoluna uğradı, İsmail su döktü, bir daha yıkadı ellerini, odasına döndü. Ev sahiplerine erken yatacağını söyledi. Odasının kapısını kapadı, lâmbayı kısarak ocağın içine bıraktı, yattı.

İsmail ile annesi, sabah erkenden kalkıp Zülfikar Bey'i uğurlamak niyetiyle odalarına çekildiler. İsmail, Zülfikar Bey bir şey ister, seslenecek olursa duymaları için kapılarını açık bıraktı.

Annesi çabuk uyumuştu. O uyumuyordu. Gözlerini açık oda kapısına dikmiş, karşı odadan gelecek seslere kulak veriyordu. Horlamadığını biliyordu konuklarının. Sadece uykusunda arada bir derin soluk alır, yatağında döner, dişlerini çarparak kuruyan ağzını

ıslattığı olurdu. Bazen de anlaşılmaz bir iki söz mırıldandığı duyulurdu.

Çok geçmedi. En çok bir çeyrek saat olmuştu odalarına çekileli. Zülfikar Bey'in odasından tanıdığı sesler gelmeye başladı. Yatağında döndü, iki üç kez dişlerini çarptı, anlaşılmaz bir iki söz etti, sonra sesler kesildi.

İsmail yavaşça sıyrıldı yatağından. Annesinin uykusu öteden beri hafifti. Ne kadar gürültü etmemeye çalışsa da kadın yine de duymuştu kalktığını:

– Nereye gidersin?

Kapıya yakın gerisine döndü. İşaret parmağını dudağına götürdü:

– Susss! Avluya.

Kadın bir şey demedi, yeniden daldı. Sırtı kapıya dönük uyudu.

Akşamdan beri düşünüyordu. Büyük karakollar, Kaylar, Kozana, Serfice uzaktılar. Yakın köylerin çoğunda karakol yoktu. En yakını üç kilometre ötede Yukarı Cuma'da iki candarmalık bir karakol vardı. Yürüyerek, arada bir de koşarak en çabuk yarım saatte ulaşabilirdi, gece karanlığında Yukarı Cuma'ya. Beygirini çıkaramazdı ahırdan. Hayvan tıksırır, ayağı taşa falan çarpar, giderek sadece adımlarıyla uyandırırdı annesini. Belki Zülfikar Bey'i de... Yarım saatte karakola varsa, candarmaları alıp yarım saatte geri dönse, uykusunun en tatlı yerinde bastırabilirlerdi Zülfikar Bey'i. İki gün iki gecedir uyumamıştı yorgundu, üstelik afyonlu iki gözlemeyi son lokmasına kadar yemiş bitirmişti... Ya karakolda kimseyi bulamazsa, candarmalar bir yere çağırılmış, buyruk almış, göreve çıkmışlarsa?.. Çabuk benimsedi bu olasılığı. Başlangıçta kendi kendine bile açıklamaktan kaçındığı bu olasılıktı. Gerçekte kimseye duyurmadan bitirmek istiyordu işi. Ne değişirdi? Ha karakola haber vermiş candarmalara yakalatmış, ha vurmuş ölüsünü götürüp karakola teslim etmiş. Duyurularda Zülfikar Bey'i getirene yetmiş altın vereceklerini söylemiyorlar

mıydı? İki yıldır Zülfikar Bey'in yaptıklarından birini, birini bile değil birinin yarısını yapanın geriye sağ döndüğünü kim görmüş ya da duymuştu karakollardan?

Zülfikar Bey'in odasına yaklaştı. Kapıya kulak dayadı. Kulağı yerine alışınca Zülfikar Bey'in derin soluklarını duydu. Doğruldu, kendi odalarını dinledi. Annesi hafiften horluyordu. Geri döndü, kendi oda kapılarını çekti, kapadı. Ayakları ucunda Zülfikar Bey'in oda kapısına yaklaştı, mandalını yavaşça kaldırdı, içeriye süzülebileceği kadar, kapıyı araladı.

Odada bakışlarıyla ilk aradığı mavzerdi. Akşamdan gördüğü yerinde, Zülfikar Bey'in yatağının başucunda ocağa dayalı duruyordu. Kısık lâmbanın ışığında gölgelenen yüzünü sakalları alnına doğru dökülen saçları örtüyordu Zülfikar Bey'in. Kaşlar, sakallar arasında kaybolmuş gözleri, bir ara açıkmış, aralıkmış gibisine geldi. Sanki susmuş biraz daha yaklaşmasını bekliyordu yatağına. Sonra birden kolunu uzatacak, yakalayıverecekti bileğinden. Kısa bir an yerinde kaldı. Arkasıüstü yatıyordu hâlâ. Gözlerini kıl kadar aralasa görebilirdi kendisini. Hayır. Boşuna ürküyordu. Kendisini görecek olsa, beklemezdi bildiği Zülfikar Bey. Hiç kuşkulanmadan, aklından hiçbir kötülük geçirmeden: "İsmail sen misin" derdi, "Neye yatıp uyumadın?"

Az daha bekleyerek güvenini kazandı. Bir adım daha, ardından küçük bir adım daha, Zülfikar Bey'in başı ucundaydı.

Yetmiş altın! İğneli'nin en varlıklısında çıkmazdı o para, ya da o değerde mal mülk. Nesine acıyacaktı Zülfikar Bey'in? Kendisine acımayan yine kendisiydi onun. Rahatını, talihin dünyaya gelirken kendisine bağışladığı bunca nimeti tepen, kendisine kollarını açanlara sırtını dönen oydu. Kendisi değilse bir başkası, belki de yarın sabah evlerinden çıkarken çekip vuracaktı onu. Sonra?.. Sonra Zülfikar Bey'e yataklık etti diye alıp götüreceklerdi kendisini de...

Hâlâ tek kıpırtı yoktu yatakta. Sokulduğunu, yaklaşan soluğunu duymuyordu Zülfikar Bey. Sadece düzenli, derin soluk-

lar, kımıltısız uyuyordu. Haşhaş tohumu göstermişti gücünü. Öylesine geldi ki uyku ile sarmaş dolaştı yatağında. Uzattı elini, mavzeri aldı. Gerisi düşünmesine sıra kalmadan geldi. Namlusunu Zülfikar Bey'in alnına yaklaştırdı. Bir kez daha Zülfikar Bey'in gözlerini açtığını sandı. İnanamıyormuş, beklemiyormuş, rüya görüyormuş gibi kendisine bakıyordu. Konuştu konuşacaktı. Tetiği çekti!

Yatakta kısa bir debelenmeden sonra kımıltısız bir kabarıklıktı kalan. Alnının ortasında önce fışkıran, hemen alnından yastığa doğru akan, kurşun deliğinden boşanan kan...

Annesi fırlayıp, ürkmüş, eli ayağı titreyerek, adımları dolanarak geldiği zaman yastık yorgan kan içindeydi. Yaradan akan kan sızıntıya dönmüştü. Kadın bilmeden, düşünmeden ocağın içindeki lâmbaya doğru atıldı:

– Ah yarabbim! Ne yaptın be hayırsız evlât?..

Bileğinden kavradı, kapıya doğru savurdu annesini:

– Kes sesini be bunak!

– Allah'tan korkmadın mı?

– Kes çeneni yoksa...

Kadın sarsılmıştı, titriyordu. Zülfikar Bey'in ölüsü üstüne kapanıp ağlamak geliyordu içinden. İnleyerek iki büklüm yatağa doğru atıldı bu kez. İsmail bir kez daha bileğinden kavradı, çekti, yatağa karşı düşen minderin üstüne doğru sürükledi, itti, oturttu kadını.

– Kes sesisini dedim sana. Uluma karşımda!..

Kadın yumruklarını avuçları içinde sıkarak, çeneleri kilitli, minderin üstünde yığılı kaldı. Hafif iniltilerle ileri geri sallanarak dindirmeye çalıştı acısını.

18

İğneli, birbirinden altmış yetmiş adım uzağa dağılmış, geniş avlular bahçeler içinde yirmi haneli bir köydü. Yatsıdan az sonra yakınlarında patlayan mavzer sesi ürküttü İğnelileri. Evlerde

kısılan lâmbaların ışıkları büyüdü, pencerelere vurdu. Silâh sesinin köyün üstünü saran yankıları söndükten sonra İğneliler arkasından ne gelecek diye bir süre pencerelerinin yakınlarında ayakta beklediler. Silâh sesinden ürkerek havlamaya başlayan köpeklerle onlara uzaklardan karşılık veren ulumalar yatıştı. Bir süre de bağıran çağıran yardım isteyen olur mu diye beklediler. Arada bir duyulan tabanca, mavzer seslerine alışık yaşıyordular yıllardır. Komşularından ses gelmeyince lâmbalar yeniden kısıldı, pencereler karardı.

İsmail giyindi. Zülfikar Bey'in *Smith Wesson* tabancasını aldı, kuşağının arasına sıkıştırdı. Bir saat daha oyalandı evde. Ölüyü bir hasıra sardı bağladı. Avludaki tek atlı arabasına taşıdı. Mavzerini yanına yatırdı. Yükünün üstünü bir çulla örttü. Beygiri arabaya koştu, yola çıktı.

Yukarı Cuma karakolundaki iki candarma yatmamışlardı henüz. Arabayı karakol kapısı önünde bıraktı. İçeri girdi. Zülfikar Bey'i getirdiğini söyledi candarmalara. Yetmiş altını nasıl nereden alacağını sordu.

Candarmalar pastıra oynuyorlardı aralarında. Kâğıtları ellerinden bıraktılar. İkisi de Rumdu. Biri esmerdi, öbürü kumral. Askerlik görevlerini yapıyorlardı gençliklerine bakılırsa.

Esmeri:

– Nerede? diye sordu.

– Arabada.

Candarmalar ne anlam vereceklerini bilemediler bu karşılığa. Zülfikar Bey arabada oturup kendilerini bekleyecek değildi herhalde. Kumralı, içine her ne doğduysa ürktü:

– Sağ mı?

– Vurdum.

İsmail'in karşılığı daha da ürküttü candarmaları. Kumral:

– Ne dedi sen? Ne yaptı Zülfikar Bey'i vurdu mu?

Esmeri katıldı:

– Goriçkalı Zülfikar Bey'i sen vurdu öyle mi?

– Vurdum!

Candarmalar bakıştılar:

– Kim dedi sana vur?

İsmail, candarmaların arkasında kalan duvarda asılı fotoğraflı afişi gösterdi:

– Diyen orda.

Esmer sakinleşmişti:

– Okumak biliyorsun?

– Bilmem.

– Vurun demiyor orda.

Kumral ekledi:

– Sağ getirin diyor.

İsmail'in rengi attı, dudakları titremeye başladı:

– Ben okumak bilmem. Ben...

– Onu savcıya anlat. Söyle, neyle vurdun?

– Mavzeriyle.

– Belindeki tabanca kimin?

– Benim.

– Ver.

Candarma eline aldı tabancayı. Sağa sola çevirdi, yokladı. Emniyeti kapalıydı, açtı, topunu yana yatırdı:

– *Smith Wesson!* Zenginsin demek?

Kumral:

– Baksana, dedi, bütün dişleri altın. Köylerde kimsenin ağzında altın diş görmedim.

Esmer:

– Doğru, dedi, ben de görmedim.

Yine İsmail'e döndü:

– Mavzer nerde?

– Arabada. Ölünün yanında.

– Görelim, dedi. Arkadaşına: Hadi sen al getir mavzeri, diye tamamladı sorularını.

Kumral candarma dışarı çıktıktan sonra, İsmail, elini hâlâ candarmanın elinde duran tabancaya doğru uzattı.

Candarma elini geri çekti:

– Ne o?

– Tabancamı...

– Tabancanı mühürleyeceğiz. Savcıdan istersin.

İsmail'in bir kat daha sarardı yüzü. Kekeledi:

– Ne ne ne yapacaksınız beni?

– Yukardan ne derlerse.

Kumral candarma elinde mavzerle döndü. Namluyu kokladı. Duvara dayarken:

– Bir el atılmış, dedi. Ölüyü hasıra sarmış.

Esmer, telefonla Kozana'yı aradı. Nöbetçi başçavuşa duyurdu olayı. Rumca konuşuyordu. Telefonu kapatırken arkadaşına Türkçe: "Başçavuş kızdı" dedi.

Florina'dan, Selânik'ten kulaktan kulağa gelen haberlerle General *D'Espérey*'in Zülfikar Bey'in yakalanması ile yakından ilgilendiği biliniyordu. Dediklerine göre "Sağ getireceksiniz" emri kesindi.

Kozana'da tanıyanı, seveni çoktu Zülfikar Bey'in. Başçavuş, sakıncalı buldu ölüsünün getirilmesini. Savcının görüşünü aldıktan sonra Yukarı Cuma karakolunu aradı. Arabanın karakolun avlusuna çekilerek, sabah savcı gelinceye kadar, olayın köyde duyurulmaması, İsmail'in kelepçelenip candarmalardan birinin Serfice karakoluna götürmesi için emir verdi.

İsmail'i kelepçelediler. Beygirine bindirdiler. Kumral candarma atına bindi, İsmail'i önüne katıp gece yarısına doğru Serfice'ye gitmek için yola çıktı.

Esmer candarma o gece, sık sık avluyu dolandı, ölüsünü bekçisiz bırakmadı Zülfikar Bey'in. Sabah erkenden savcı, doktor, başçavuş geldiler. Ölüyü gördüler, tutanağını düzenlediler. Ayrılırlarken, candarmadan Goriçka'da Zülfikar Bey'in ailesine haber verilmesini istediler.

19

Kadın, İsmail'in arkasından daha bir süre eli ayağı tutulmuş gibi oturduğu yerde kaldı. Avlu kapısından arabanın yola çıktığını, odasının penceresi altından geçtiğini duydu. Ah! bağışlanacak günah değildi oğlunun işlediği. Tanrı lânetleyecek, üstüne yıldırımlar indirecekti evlerinin. Evlât değil yılan doğurmuştu onu dünyaya getirmekle.

Yüreği acılarla doğrana doğrana öylesine uzuyordu ki dakikalar sabaha sağ çıkmaya yetmeyeceğini sanıyordu kalan ömrünün. Keşke öyle olsa, keşke kadir Tanrı canını alsa da alnındaki bu ayıbıyla görünmeseydi konu komşusuna. Kocası Bayram Ağa, Rıza Bey'in kapısında tamamlamıştı ömrünü. Ne zaman ansa tek acı sözünü işitmediğini söylerdi beyinin. Sayesinde hiç darlık çekmemişler, unsuz, yağsız kalmamışlardı. Oğlunun altın dişlerini Zülfikar Bey'in yaptırdığını Kaylar köylerinde bilmeyen yoktu. İki eliyle başını, göğsünü, dizlerini ezerek, yumruklayarak dövünüyor, dövünüyor, Saliha Hanım'ın, Emine Hanım'ın acılarının kendi acısından kat kat büyük olduğunu aklına getirdikçe yüreği yanıyor, kahroluyordu. Nasıl gidecekti Goriçka'ya, o tatlı dilli Saliha Hanım'a ne yüzle görünecekti? Kime çekmişti bu doğurduğu yılan?..

Akıl yavaş yavaş kaymaya başladı. O Hikmet Bey denilen bey bozuntusu çelmişti oğlunun aklını. Kaylar'a giderken, Kaylar'dan dönerken başkaydı oğlunun duruşu, oturuşu. Konuşurken sesi değişirdi. O! Evet o haram peşinde koşan Hikmet Bey'in başı altından çıkmıştı bu günah.

Neden sonra yerinden kalkabildi. Lâmbanın gazını tamamladı, aptes aldı. Minderin üstünde bağdaş kurup oturdu. Başını tülbentle örtüp Kur'an'ını eline aldı. Zülfikar Bey'in ruhuna iki Yasin, bir Tövbe okudu. Fatiha suresini okuduktan sonra Kur'an'ını kapadı, öptü, başına koydu, kaldırdı. Arapça bilmiyordu elbet. Büyüklerinden öyle görmüştü. Ölülerin ruhuna Yasin, Fatiha surelerini okurlar, pişmanlıklardan duydukları acıları Tövbe suresi okuyarak yatıştırırlardı.

Sabah olurken henüz yatmamıştı. Oğlunun başına gelecekleri hiç düşünmüyordu. Büyük günaş işlemişti. Cezası her ne ise çekerse, yüreğine çöken ağırlığın hafifleyeceğine inanıyordu.

Ortalık ağarırken en yakın komşusunun kapısını çaldı. İçinin acısını döktü. Çok geçmeden bütün İğnelililer kapısının önündeydi. Eve giriyorlar, kanlı yastığı yatağı görüyorlar, kadının nasıl yıkıldığına tanık oluyorlardı.

O gün öğle olmadan İğneli'den çıkan acı haber köyden köpe bütün Kaylar ovasına yayıldı. Yukarı Cuma karakolu önünde toplananlardan bir kez daha yakın uzak köylere dağılan haberlerle karıştı. Hamza ile Cafer, konağın yaylısı ile Zülfikar Bey'in ölüsünü almak için Yukarı Cuma'ya geldiklerinde henüz kuşluk olmamıştı. Yakın köylerden duyan gelmiş yığılmıştı karakolun önüne. Sıkılan dişler arasından lânet yağdırıyorlardı İsmail'e. Allah'tan bulsun diyenlere "Allah'a kalmaz onun cezasını biz veririz" diyordu her duyan. Zülfikar Bey'in ölüsü karakol avlusundaki arabadan eller üstünde taşındı yaylıya.

Esmer candarma ölüyü vermeden *Smith Wesson* tabancayı gösterdi Hamza ile Cafer'e. Tabancayı tanıyıp tanımadıklarını sordu. İkisi birden: "Beyin" dediler. "Anlamıştık" dedi candarma, tabancayı Cafer'e uzattı: "Ailesine verin."

Yaylı karakoldan ayrılmadan, toplananlar "Cenaze bugün kalkar mı" diye sordular.

Cafer:

– Yetişmez, dedi. Görce'den beyin teyzesi, eniştesi, gelin hanımın yakınları gelecekler. Şimdi yola çıkacak olsalar ancak gün kavuşurken Goriçka'ya ulaşırlar. Biz yarın gün doğarken yola çıkarlar diye düşünürüz, yarın öğle namazından sonra kısmetse beyi toprağa veririz!..

20

Saliha Hanım'ın gözünden damla yaş çıkmıyordu. Yüzünün bütün adaleleri gerilmiş kalmıştı. Sadece oturduğu yerde hafif

hafif sallanıyor, çok yavaş sesle karşılık veriyordu başsağlığı dilemek için gelenlere.

Konağın çift kanatlı giriş kapısının iki kanadı da ardına kadar açılmıştı. Zülfikar Bey'in ölüsü, sofanın ortasında halı döşeli bir sedire yatırılmış, üstü iki yandan yerlere kadar sarkan beyaz bir çarşafla örtülmüştü. Baş sağlığına gelen erkek konuklar, sofanın sağında birbirine ara kapı ile bağlı iki büyük odaya, kadınlar soldaki büyük odaya alınıyorlardı.

Emine Hanım, Saliha Hanım'ın sağ yanındaydı. O da donmuş kalmıştı. Başını bir tülbentle sarmış, onun da Saliha Hanım gibi yüzü açıktı.

Bütün Goriçkalılar, yakın köylerden gelenler, Türk, Rum, Bulgar, Arnavut ayrılık gayrılık gütmeden Saliha Hanım ile Emine Hanım'ın acısını paylaştılar. Ölen hepsinin candan gönülden sevdikleri, hemşerisi olmakla övündükleri o kendi güzel, gönlü yüce Zülfikar Bey'di.

Saliha Hanım, Zülfikar Bey'in ölüsünü getirmelerinden sonra, Hamza'yı özellikle Kaylar'a gönderdi. Çok çabuk düşünmüş, karara bağlamıştı. Bildiği İsmail, arkasında kimse olmadan, birine güvenmeden tetik çekemezdi oğluna. Kime güvendiğini, kimin aklı ile iş gördüğünü ise çoktandır biliyordu. Hamza'ya : "Atla atına, çabuk Kaylar'a git, dedi. Remziye Hanım'ın kapısını çal. Kardeşinin vurulduğunu duyur. Bilirim onun suçu günahı yok. Duyunca acı haberi onun da yüreği yanacak. De ki, gelmek isterse kendi yalnız gelsin kardeşinin cenazesine. Ama sakın oğullarını yanına takıp getirmesin. Benim Hikmet Bey'le Saffet Bey'e verilecek elim yok. İkisine de öptürmem elimi. Ben sağ oldukça ikisi de bu konağa adım atamazlar bundan sonra. Onlar yediler Zülfikarımın başını. Onlar yaktılar benim gelinimin, Zülfikarımı seven bunca insanın yüreklerini!..

Emine Hanım'ın elini tutuyordu avucu içinde bunları söylerken. Sözlerinin burasında Emine Hanım'ın elini avucunda sıktı. Başını Emine Hanım'ın omuzuna dayayıp doğrulttu.

Hamza gecikmeden yola çıktı.

Yaylının Yukarı Cuma'dan dönüşünde konağın önünde toplananları duygulandıran bir olay oldu. Yaylı ahırların önünden geçerken, Zülfikar Bey'in kokusunu alan Seyit Bey içerde sağa sola atmaya başladı kendini. Yularını geriyor, şahlanıyor, kişniyordu. Sevinç yoktu bütün bu yaptıklarında. Dövündüğünü, ağıt yaktığını kim görse anlardı. Araba geçtikten az sonra yatıştı birden, başı önüne düştü, yemini olduğu gibi bıraktı, öylece kaldı!..

Duman ise koştu geldi, acılı sesler çıkararak arka tekerleği yanı sıra konağın kapısına kadar yaylıyı izledi. Ölüyü yaylıdan konağa alırlarken ağlıyordu. Ölü sedire yatırıldıktan, üstü örtüldükten sonra, başucunda, yüzü ölüye dönük uzandı; başı ön ayakları üstünde olduğu yerde kaldı. Soluk alıp verişleri değişmişti, gözleri yaşlıydı, ağlıyordu.

Başsağlığına gelen kadınlar Saliha Hanım'ın elini öpüyorlar, yaşlılar boynuna sarılıp öpüşüyorlar, ardından Emine Hanım'a başsağlığı diliyor, bir süre odada kalıyor, yeni gelenlere oturacak yer açmaları gerektiği zaman kalkıp gidiyorlardı.

Celâl Bey gelinceye kadar başsağlığına gelen erkek konukları, çocukluğunda Zülfikar Bey'e ders veren Seyfettin Hoca karşıladı. Hocanın yetmişi bulmuştu yaşı. Çok üzgündü.

Rumlar, Bulgarlar, öbür Hıristiyan konuklar, kadın erkek ellerinde küçük çiçek demetleriyle geldiler. Güz gülleri açmıştı. Karanfillerin, patların göverdiği günlerdi. Zülfikar Bey'in örtüsünü güller ,karanfiller, renk renk patlar kapladı.

Hamza, Kaylar'dan ikindi olmadan döndü. Remziye Hanım'ın yatağından çıkamayacak kadar hasta olduğunu haber verdi. Yine de görmek istemişti Hamza'yı. Beli tutulmuştu, yakılar, yün sargılar içinde ağrılarını geçirmeye, iyileşmeye çalışıyordu. Hamza'yı gözleri yaşlı karşılamış: "Görüyorsun halimi, demişti, yerimden kımıldayamam." Çocukları Hikmet Bey'le Saffet Bey için Saliha Hanım'ın dediklerine, yaşaran gözlerini göstermemek için başını yana çevirerek yavaşça "Hanımannem nasıl isterse öyle olsun" diye karşılık vermişti.

Zülfikar Bey 23 ekim gecesi vurulmuştu. 25 ekim günü öğle namazı yaklaşırken tabutu eller üstünde konaktan alındı, Goriçka camisine getirildi. Caminin önü kalabalıktan geçilmiyordu. Öğle namazı kılındıktan sonra cenaze, Köseler ile Muralar arasında, gelmiş geçmiş bütün Goriçka Beylerinin yattığı aile mezarlığında toprağa verilmek üzere camiden alındı, yola çıkıldı. Zülfikar Bey'in, Balkan Savaşı'na birlikte katıldığı, Mümin Pehlivan, Mecnun Kaptan, Kerim Ağa, Kasım, Bayram, Cafer, öbür sağ salan silâh arkadaşları savaşa katıldıkları kılıklarıyla gelmişlerdi. Musalla taşından onlar tabutu omuzlayıp kaldırdılar. Necip Ağa, Nestoranlı Tahir Ağa, Perşelivitsiyalı Zekeriya Çavuş, Goran Kaptan tabutun sağında solundaydılar. Hamza her yana yetişiyordu.

Tabutun hemen arkasında, tımar edilmiş, başlığı eğeri vurulmuş Seyit Bey cennetine uğurluyordu Zülfikar Bey'i. Seyit Bey'in ayakları dibinde Duman vardı.

Seyfettin Hoca ile öbür köylerden gelen hocalar ellerini önlerinde kavuşturmuş, tabutu izliyorlardı.

Saliha Hanım, solunda siyah çarşafını giymiş, başını bağlamış Emine Hanım, sağında Sabiha Hanım, onların gerisinde Celâl Bey, Emine Hanım'ın annesi, babası, kardeşleri hocaların gerisinde yer aldılar.

Kaylar yaylası yayla, Goriçka Goriçka olalı o güne kadar böyle cenaze görülmemişti. Kırk köyden en az kırkar kişi, Müslüman ya da Hıristiyan, kadın erkek, büyük küçük ayırmadan başları önlerinde, gözleri nemli Zülfikar Bey'in tabutunun arkasına düşmüşlerdi. Erkekler, genç yaşlı, öne geçiyor, omuzlayanlardan tabutu alıyor, görevlerini yerine getirdikten sonra sıraya girenlere bırakıyorlardı yerlerini.

Mezarlığa kadar yarım saat süren yolculuk böyle geçti. Zülfikar Bey, babası Rıza Bey ile babaannesi Naile Hanım'ın mezarları yanında toprağa verildi.

Seyfettin Hoca ile sağını solunu alan öbür hocalar kabir

duasını okudular. Duadan sonra Seyfettin Hoca: "Öleni nasıl bilirsiniz" diye sorunca, Müslümanı, Hıristiyanı karışık en az bin kişi bir ağızdan karşılık verdi:

– İyidir biliriz.

Hoca hâlâ gür kalan sesiyle:

– Durağı cennet ola, dedi, ellerini yüzüne götürdü: Amin!..

Kalabalık:

– Amin, diye yineledi.

Dinsel töreni tamamladıktan sonra Seyfettin Hoca'nın yaptığı kısa konuşmada söylediği şu son sözler dinleyenlerin uzun yıllar belleklerinde kaldı:

– .....Makedonya'nın son Osmanlı Beyiydi o! Son şehzadesiydi! Ölümüyle Makedonya'da son Osmanlı kalesi de düştü!..

21

Kara Ali, Zülfikar Bey'in söz verdiği gibi 23 ekim akşamı değirmene dönmeyişinden tedirgin oldu. Sözünü ne yapar eder yerine getirirdi o. Başına bir şeyler geldiği tasasıyla rahat uyuyamadı o gece. Korktuğu gibi vurulduğunu, ölüsünün Goriçka'ya getirildiğini öğrendi ertesi gün. İsmail'in Serfice'de gözaltına alındığı haberi geldi. Cenazeye katılamazdı. Zülfikar Bey'in toprağa verildiği gün Sarıgöllü Mehmet'i Serfice'ye gönderdi. Gerekirse gece Serfice'de kalmasını, İsmail'in durumu üstüne tam bilgi almasını tembih etti.

İsmail, o gece Serfice'de kaldı. Ertesi sabah 26 ekim günü, Kara Ali mezarlığa gitti. İki saate yakın Zülfikar Bey'in mezarı başında kaldı. Bakışları mezarın tümseğinde, Zülfikar Bey'le ortak anılarını andı. Bir ara mezarlığın yakınlarında on üç on dört yaşlarında koyunlarını otlatan bir çoban çocuğun, ne zaman başını çevirse, kendisine baktığını gördü. Kırk kadar koyunu vardı çocuğun, iki de iri çoban köpeği. Her nasıl olduysa iki köpek sürüyü bıraktı, havlayarak bir koşu kendisine doğru atıldılar.

Bir zamanlar çobandı kendisi de. Köpeklere söz geçirmesini

bilirdi. Tabancasını kullanmaya gerek görmedi. Eğildi, yerden büyücek iki taş aldı, elinde taşlar, oturduğu yerde kımıldamadan bekledi.

Köpekler on on beş adım yakınında durdular. Seslerini kısarak havlamalarını sürdürdüler. Mezarlığın dışından çocuk ıslık çaldı köpeklerini geri çağırdı. O gün o kadarla kaldı çocukla karşılaşmaları.

O akşam Serfice'den dönen Sarıgöllü Mehmet'in dediğine göre ifadesinde okuma yazması olmadığını, Zülfikar Bey'in ölüsünü teslim edince ödülü alacağını sandığını söylemekle karakolun işini zora sokmuştu İsmail. İki gündür belden yukarısını soyarak sabah akşam kırkar kamçı atıyorlar, arkasında başka biri olup olmadığını anlamak için dövüyorlardı karakolda. İsmail'in ağzından henüz kimsenin adı çıkmamıştı. İlânı hazırlayanın okuma bilmeyenlerin yanlış anlayabileceklerini düşünemeyişi, İsmail'i kurtaracak gibi görünüyordu. Dediklerine bakılırsa yediği dayaklarla kalacak, bir iki gün içinde salınacak, yargılaması tutuksuz olarak görülecekti.

Kara Ali, kaşları çatık, yüzünün çizgileri kımıldamadan dinledi Mehmet'in anlattıklarını. Mehmet sözünü bitirdikten sonra daldı, bir süre suskun kaldı. Kaşları daha da çatıldı, yüzünün çizgileri derinleşti:

– İnşallah, dedi. İnşallah salarlar!..

Sıkılmış dişleri arasından. Ürperticiydi sesi.

– İnşallah salarlar da karşılaşırız. Karakoldan kurtulur, ama benim elimden kurtulamaz!..

27 ekim günü, sabahtan, Kara Ali yine Zülfikar Bey'in mezarı başındaydı. Serfice'den İğneli'ye dönüş yolu mezarlığın önünden geçerdi. Bu kez Zülfikar Bey'in mezarından çok Serfice yolundaydı gözü. Arada bir mezarın yakınındaki otları temizleyerek oyalanıyordu. Çoban çocuk köpekleriyle yanına geldi:

– Ne dolanırsın bu mezarın başında, dedi, yakının mıydı?

Kara Ali:

– Yakınımdı! dedi yavaş sesle. Çok yakınımdı! diye ekledi.
– Başın sağ olsun.
– Eksik olma.
Çocuk meraklanmıştı:
– Kardeşin miydi?
– Kardeşimden de yakındı.
İsmail beygiri üstünde görünmüştü. Kalktı.
– Geliyor, dedi.
– Kim?
Başıyla atlıyı gösterdi:
– O vurdu bu mezarda yatanı.
Yola doğru yürüdü:
– Gel benimle. Köpeklerini de al!

Kara Ali önde, çocuk arkada mezarlığın önüne çıktıklarında, İsmail ile aralarında otuz kırk adım kalmıştı. İsmail, Kara Ali'yi tanıyıncaya kadar uzaklık yirmi adıma indi. Hiç de hayra yormadı bu karşılamayı. Geri dönüp beygirini dörtnala kaldırmak geçti aklından. Geç kalmıştı. Kara Ali on adım önünde dikiliyordu. Sırtını Kara Ali'ye vermekten korktu.

Kara Ali çocuğa:
– Sal çomarlarını, dedi, şunu yere indirsinler!..
Çocuk yerden bir taş aldı, İsmail'e doğru fırlattı:
– Hoy bre aslanlar. Tutun bre şunu. Hoy bre!..

Koç gibiydi Alsas ile kurt kırması köpekler. İki üç sıçrayışta beygirin önünü ardını kestiler.

Çocuk coşmuştu, değneğini savurdu arkalarından. Sağ kolunu kaldırıp yere indirerek işaretini verdi:
– Alın keratayı aşağıya!..

Köpeklerden biri sıçradı İsmail'in ceketi eteğine geçirdi dişlerini, öbürü atının sağrısına çıktı, ön ayaklarıyla İsmail'i sardı, yere indirdiler.

Kara Ali:
– Ko yesinler yüzünü gözünü hayırsızın, dedi.

Çocuk iki gün önce, annesi, karısı yanı sıra bini aşkın kişinin gözleri yaşlı nasıl toprağa verdiklerini görmüştü Zülfikar Bey'i. Cenazeye katılanlardan biri gibi duyuyordu kendini. Atıldı, başlarına geçti, elleri kollarıyla kışkırttı köpeklerini:

– Parçalayın yüzünü gözünü!..

İsmail, yerde, yüzü, gözü, elleri kan içinde kendini sağa sola atıyor, köpeklerin altında debeleniyordu.

Kara Ali:

– Yeter, dedi. Gerisini bana bırak!

Çocuk köpeklerini geri çekerken yaklaştı, İsmail'in başında durdu:

– Tanıdın mı beni?

İsmail, beti benzi uçmuş, doğrulmayı denedi. Kara Ali, sağ ayağının tabanıyla omuzundan itti, yere yıktı:

– Söyle, tanıdın mı?

– Acı bana.

Tanıdım diyemiyordu.

– Sen acıdın mı vurduğuna!?

– Elini ayağını öpeyim! Kölen olayım!

– Hem de konuğundu! Uyuttun, uykusunda vurdun!

İsmail ağlamaya başladı:

– Şeytana uydum! Köpek gibi pişmanım!

– Köpeksin zaten. Başka nesin? Onun ayağının tozu olamazsın.

– Büyük günah işledim.

– Günahını ödeyeceksin!

İsmail ağlamaya başladı. Kara Ali'nin ayaklarını öpmeye kalktı:

– Yaşlı anama acı.

Kara Ali hafif bir tekme indirdi karın boşluğuna:

– Kes! Oku duanı!

Son bir umutla beli üstünde doğrulmaya kalktı, çocuğa seslendi:

– Kurtar beni. Beygirim senin olsun!

Kara Ali, sağ eliyle ensesinden kavradı, yüzünü yere yapıştırdı:

– Uzan bre rezil!

İsmail'i yüzükoyun, upuzun yatırdı yere. İki bacağı arasına aldı:

– Senin yerin cehennem!

Sol eliyle saçlarından kavradı, başını, yerden bir karış kaldırdı, bıçağını çekti, boynundan keserek gövdesinden ayırdı. Zülfikar Bey'in mezarına dönerek elindeki başı kaldırdı:

– Cezasını buldu! dedi. Çocuğa döndü: Hak etmişti!.. diye ekledi.

Kesilen başın alt üst dudakları çekilmiş iki dizi altın dişleri açıkta kalmıştı. Akları dönen gözleri, dışarı sarkan dili ürküntü veriyordu. Midesi bulanan çocuk yere tükürdü. Az önce köpeklerinin ardından savurduğu sopasını almak için uzaklaştı.

Kara Ali, yem torbasına koydu başı; beygirin üstüne atladı, topuklarını karnına indirdi, mezarlıktan dörtnala uzaklaştı.

Yarım saat dolmadan Yukarı Cuma'daydı. Karakolun önüne gelince, yan pencereden iki candarmanın içerde kâğıt oynadıklarını gördü, eğildi, giriş kapısının merdivenlerine bıraktı kana bulanmış torbayı. Bir kez daha dörtnala kaldırdı beygiri. İğneli korusuna gelince, indi, dizginleri boynu üstünde bağladı, başını köye döndürüp sağrısına okkalı bir tokat indirdi hayvanın.

İkindiye doğru değirmene dönünce: "Zülfikar Bey'in başını yiyenlerin hediyesini kapılarına bıraktım" dedi arkadaşlarına...

22

Üç gün sonra 30 ekim günü Osmanlılar ile İngilizler Fransızlar arasında Mondros Barış Anlaşması imzalandı. İki gün sonra da 1 kasımda Makedonya'da genel af çıkarıldı. Zülfikar Bey'in acısıyla yananlar, bir hafta daha sevdiklerinin hasretine dayanabilseydi yaşayacaktı diye yakındılar. Bu arada yenilgiyi görmeden öldü diye avunanlar da oldu..

dayanabilseydi yaşayacaktı diye yakındılar. Bu arada yenilgiyi görmeden öldü diye avunanlar da oldu..

Sonra sonra, bu acılar, avunmalar gerilerde kaldı, silindi. Görenler görmeyenlere, duyanlar duymayanlara, anılarını öyle çok dile getirdiler anlattılar ki öldüğü, toprağa karıştığı unutuldu, her dinleyen Zülfikar Bey'in hâlâ Makedonya'nın viran dağlarında, ulu ağaçlı köylerinde gezdiği yaşadığı sanısına kapıldı.

Erken ya da geç, bir gün öleceği değil, nasıl yaşadığıdır önemli olan kişinin. Bu dünyadan Zülfikar Bey gibi dolu dolu yaşayıp göçenlerin şavkı, çakan yıldız gibi gözlerde kalır!..

1991 Etiler - 1994 Balçova Oteli

NELER DEDİLER :

"Cumalı'nın kasabayı iyi tanıyışı, Viran Dağlar'da, dinlediği Rumeli gerçeğini doğru anlatmasını sağlamış. Aradaki zaman ve mekan uzaklığını aşarak, günümüze ve yurdumuza göndermeler de bulabilirsiniz bu romanda."

.....

"Günümüzde, akıcı anlatım, yaşananlar, insan yaşamının anlamı pek gözde değil. Edebiyat eserlerinde dilin önemini belirtenler hep yalnız kalıyor. Ama siz okuyun Necati Cumalı'yı. 'Vurun Yalnızlığa'."

Sennur SEZER

(Cumhuriyet Kitap, Sayı 251, 8 Aralık 1994)

NELER DEDİLER :

"Romancı **"Türkü, Rumu, Sırpı, Bulgarı, Arnavutu, daha kim varsa Makedonya'nın çocuklarıdır. Tümü birbirinin kardeşidir. Makedonya ne zaman anlarsa bu gerçeği o zaman huzura kavuşur."** derken, o gün bugün yalnız Makedonya'da değil bütün dünyadaki ayrılıkçı hareketlere karşı aklın, sağduyunun yolunu göstermektedir."

Konur ERTOP

(Milliyet Sanat, Sayı 350, Aralık 1991)

"Cumalı'nın deneyimi, lirik epik öğeleri yerli yerinde kullanıyor.

.....

"Bu dikkatli, özenli çağ romanı, geçmiş zamanda, uzak bir ülkede insanlarımızın serüvenlerini

dile getirirken benzer sorunların kaynaştığı bugünkü dünyamıza da yabancı kalmamıştır."

Konur ERTOP

(Cumhuriyet Kitap, Sayı 256, 12 Ocak 1995)

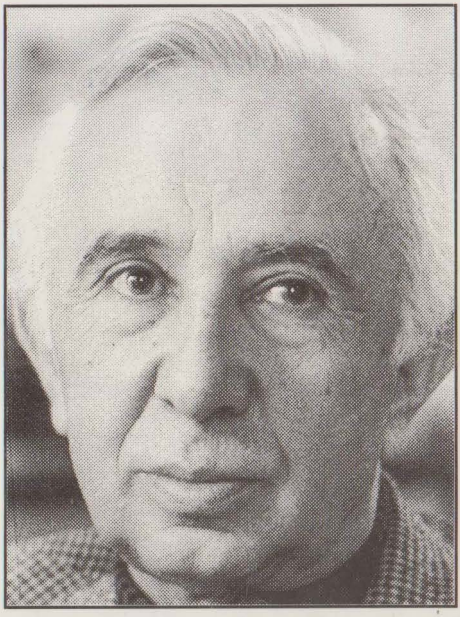
NELER DEDİLER :

".....

"Viran Dağlar" anlatacak şeyi olan, geleneksel anlatım tarzından uzaklaşmaya gerek duymamış bir yazarın, sürükleyici bir romanı. Modern romanın biçimciliğinden, düşünce derinliğinden bıkan okuyucuya "roman" okumanın tadını yeniden hatırlatıyor."

Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ

(Cumhuriyet Kitap, Sayı 262, 23 Şubat 1995)

VİRAN DAĞLAR ile CUMALI uzun süredir beklenilen Makedonya 1900'ün ikinci kitabını sunuyor. VİRAN DAĞLAR, II. Murat'ın uç beyi olarak Makedonya'ya yerleştirdiği bir ailenin son temsilcisi Zülfikar Bey'in yaşam öyküsü üstüne kurulmuş biyoğrafik bir roman. Çocukluğu, ilk gençliği, ulusçuluk akımlarının, etnik sorunların Makedonya halkını bölerek birbirine düşürdüğü yıllarda geçen ZÜLFİKAR BEY, ittihatçı bir Osmanlı genci olarak kişiliğini buluyor. Silahlandırdığı gönüllülerin başında Balkan Savaşına katılıyor; Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusu Makedonyayı işgal edince dağa çıkarak direnişini sürdürüyor. Bu olayların yarattığı ortam içinde geçen serüvenleriyle Makedonyalıların belleklerinde efsaneleşen gerçek bir kahraman. Yazarın babası Mustafa Cumalı'nın dayısı oğlu. Necati Cumalı, çocuk yaştan başlayarak babasından, Ege Bölgesine yerleşen Makedonya göçmenlerinden hayranlıkla dinlediği anılarını temel alarak, kahramanı Zülfikar Bey olan bir MAKEDONYA DESTANI sunuyor okuyucularına bu romanı ile. Okuyanların bir daha bir daha okuma isteği duyacakları, bir başucu kitabı, bir MAKEDONYA DESTANI elinizdeki roman.

96.34.Y.0298.006

(KDV içinde)